

First Edition : 1999

Copies 2000

Price Rs. 201/-

Copy Rights reserved by the Author

Copies available at :

Dr.M. Rama Krishna

R.C.M. High School

Pedaboddepalli

Narisipatnam

Visakhapatnam District - 531 116

"This Book is published with the Financial Assistance of Tirumala Tirupati Devasthanams under their Scheme Aid to publish Religious books" (ROC. No. Edit. 5/3798/96. 14-8-97)

And

with the Financial Assistance of Telugu University

Printed at :

SPAA Offset Colour Prints

Station Road, Dondaparthy

Visakhapatnam - 530 016

Phone : 547600

అంకితం

తెలుగు వారి కీర్తిని విశ్వవ్యాప్తంగావించిన మరపురాని

మహాస్థావరమహామణి

కీ.శ.డా. నందమూరి తారక రామారావు గారికి

కృతజ్ఞతాభివందనాలు

నాకు జన్మనిచ్చిన తల్లిదండ్రులకు, పెంచిన తల్లిదండ్రులకు, నాకు ఈ పరిశోధనా విషయాన్ని చూపించి, అప్యాయతతో ప్రోత్సహించి అది ఒక ఉత్తమ పరిశోధనా నిబంధనముగా రూపుదిద్దుకొనుటకు ఎంతో సహకరించుటయే కాక, అనుంగు శిష్య వాత్సల్యంతో అక్షర కుసుమాలు కూర్చి "పూంగరగ"ను నా యీ గ్రంథంలో రమ్యంగా చిత్రించిన ఆచార్య (శ్రీమతి) కె. మలయ వాసిని MA, Ph.D., గార్కి, పరిశోధనా విషయమై సంభాషించుటకు అంగీకరించి తమ అమూల్యమయిన సలహాలనిచ్చిన స్వర్ణీయ యస్సీ. జోగారావు గారికి, నా పరిశోధనా విషయమై తమ అమూల్యమైన సలహాలనిచ్చిన శ్రీ ఆంధ్ర శేషగిరి రావుగారికి, నా పరిశోధనకు ఉపకరించిన డా. డా. వా. శాస్త్రిగారికి, విషయ సేకరణలో ముఖ్యంగా ఛాయా చిత్రాల సేకరణలో నాకు సహాయ పడిన డా. కోటి సూర్యవారాయణ మూర్తి గారికి, విషయ సేకరణ నిమిత్తం ఆయా ప్రాంతాలకు వెళ్ళినపుడు నన్ను ఆదరించి, భోజనవసతి సదుపాయాలు కల్పించిన బంధుమిత్రులకు, ఛాయాచిత్రాల సేకరణకు తన కేమెరానిచ్చి సహాయపడిన మిత్రుడు కె. సత్యన్నారాయణకు, తన టేపు రికార్డునిచ్చి నాకు సహాయపడిన మిత్రుడు కె. సూర్యారావుకు, విషయసేకరణకు జిల్లాలో వ్యర్థించినపుడు తమ పూర్తి సహకారాన్నందించిన ఆ యా గ్రామ పెద్దలకు, గ్రామ దేవతల పూజారులకు, గ్రామదేవతల కథల నివేదకులకు-

అడిగిన వెంటనే అప్యాయతతో "అభినందన" వ్రాసి పంపించిన గురుతుల్యులు, భారతదేశ అత్యున్నత సాహితీ పురస్కారం "జ్ఞానపీఠ్" అవార్డు గ్రహీత, రాష్ట్ర సాంస్కృతిక మండలి అధ్యక్షులు, రాజ్య సభ సభ్యులు ఆచార్య పి. వారాయణ రెడ్డి M.A., Ph.D., D.Litt., గార్కి, ఉపాధ్యక్షురాలుగా ఊపిరిసంపని కర్తవ్య నిర్వహణలో తలమునకలుగా నుంటూ, అడిగిన వెంటనే అప్యాయతతో 'అశీర్వాద పూర్వక అభినందనలు' వ్రాసి పంపిన రచయిత్రి, కవయిత్రి, భాషా సాహిత్య శిష్ట జానపద సాహిత్య విదూషిమణి ఆచార్య (శ్రీమతి) వాయవి కృష్ణ కుమారి M.A., Ph.D., గార్కి, నా గ్రంథం చదివి అడగకుండానే ఎంతో అభిమానంతో 'అశీర్వాద పూర్వక అభినందనలు' వ్రాసి పంపించిన గురుతుల్యురాలు, విశాఖపట్నం వద్ద కవితా సదస్సు సభ్యురాలు, రిటైర్డ్ గ్రేడు I హిందీ పండిట్ శ్రీమతి దాగంబి గారందేవిగారికి.

పరిశోధనా కాలంలో సహాయ సహకారాలందించిన ఆంధ్రవిశ్వకళా పరిషత్తు గ్రంథాలయాధి కారులకు, ఉపకారవేతనాన్నందించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంఘిక సంక్షేమ శాఖ వార్కి, గ్రంథ ప్రచురణకు ఆర్థిక సహాయం అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం, చమురు సహజ వాయువుల సంస్థ, కాస్మోపోలిటన్ క్లబ్బు, టౌన్ హాలు, ఆఫీసర్స్ క్లబ్బు, రోటరీ క్లబ్బు (రాజమండ్రి), రోటరీ క్లబ్బులు (కాకినాడ) నాసో ప్రేమదాస (తుని) మొ. వారందరికి:

నా యీ గ్రంథాన్ని అనిష్కరించటానికి అడిగిన వెంటనే సహాయంతో అంగీకరించిన ఆంధ్రప్రదేశ్

శాసన సభాపతి గౌరవనీయులు శ్రీ యశమల రామకృష్ణుడు M.A.B.L., గార్కి, సర్వకాల సర్వావస్థలయందు నాకు అత్యంత శ్రేయోభిలాషులు గౌరవనీయులు శ్రీ పరువుల సుబ్బారావు తూ.గో. డి.సి.సి.బి. ఛైర్మన్ గార్కి, తూ.గో. జగ్గం పేట శాసన సభ్యులు, గౌరవనీయులు శ్రీ బిశ్వకులనెఱ్ఱాగార్కి, నా సిద్ధాంత గ్రంథాన్ని చూసినవెంటనే ఎంతో ఆప్యాయతతో తమ పూర్తి సహాయ సహకారాలందించుటయే కాక, ఎప్పటికీ తమ ఆశీస్సులు నాపై ప్రసరింపజేసి, మాజీ మంత్రివర్గులు, అనకాపల్లి శాసనసభ్యులు గౌరవనీయులు శ్రీ దాడి వీరభద్రరావు యం.కాం, సాహిత్య రత్నగార్కి, నర్సేపట్నం నియోజక వర్గ ప్రజలకు తలలో నాలుక వలె మెలగుచూ వారిని తమ కనుపాపలవలె కాపాడుకొనే మాజీ మంత్రివర్గులు, పార్లమెంటు మాజీ సభ్యులు, శాసనసభ మాజీ సభ్యులు గౌరవనీయులు శ్రీ చింతకాయల అయ్యన్న పాక్షుడు గార్కి, సాత్త్విక స్వభావులు, నర్సేపట్నం శాసన సభ్యులు గౌరవనీయులు శ్రీ వేదలపు శ్రీరామ మూర్తిగార్కి, అపరిచితునిగా దర్శించిన వెంటనే ఎంతో ఆప్యాయతతో పలుకరించి గతమూడు సంవత్సరాలుగా నా అభివృద్ధికి తమ పూర్తి సహాయ సహకారాలిస్తున్న సోదరులు, గౌరవనీయులు శ్రీ దాడి సత్యన్నారాయణ డిప్యూటీ మేయర్ (విశాఖమున్సిపల్ కార్పొరేషన్) గార్కి, పితృతుల్యులు, శ్రేయోభిలాషులు గౌరవనీయులు శ్రీ మొల్లేటి సూర్యనారాయణ, R.B.I. ఆఫీసరు, హైదరాబాదు వార్కి,

“అర్థాంగి” అనే మాటకు అత్యంత అర్థవంతంగా ప్రవర్తిల్లే నా అర్థాంగి శ్రీమతి విజయరాణికి, నా అత్తమామలు శ్రీమతి లక్ష్మి, శ్రీ అప్పారావు లకు, నా చిన్నత్త చిన్నమామలు శ్రీమతి అమ్మజీ, శ్రీ సూర్యనారాయణలకు, నా యీ గ్రంథాన్ని సర్వాంగ సుందరంగా తీర్చిదిద్దిన “స్వా” శ్రీ మూర్తులు కుమార్, ప్రసాద్, శివరామ ప్రసాదులకు,

ఇంకనూ నా యీ పరిశోధనకు, ప్రచురణకు ప్రత్యక్షంగా, పరోక్షంగా తమ సంపూర్ణ సహాయ సహకారాలందించిన ప్రతి ఒక్కరికీ -

నా హృదయ పూర్వక కృజ్ఞతాభివందనాలు.

ముందు మాట

గ్రామవాసిగా గ్రామాల్లో జరిగే గ్రామదేవతల ఉత్సవాలను ప్రత్యేకంగా చూసినందున, గ్రామదేవతల గురించి పరిశోధన చేస్తే కొత్త విషయాలు తెలుస్తాయనే ఉద్దేశం నాకు కలగడం, నా పర్యవేక్షకులు ఆచార్య పులయవాసిని గారు కూడా ఈ పరిశోధనావిషయాన్ని సూచించి, సోత్సహించడం వంటూ పరిశోధనకు ప్రేరణ. నేను తూర్పుగోదావరి జిల్లా నివాసిని కావడంవల్ల, జిల్లాలోని ఆయా తాలూకాల్లోను, మండలాలలోను నా ఒండుమిత్రులుండడంవల్ల నా పరిశోధనను ఈ జిల్లాకు పరిమితం చేసుకున్నాను. జిల్లాలోని ఆయా గ్రామాలకు విషయసేకరణకు వెళ్ళినప్పుడు కొన్నిచోట్ల ఆయా గ్రామీణులు అదరాధిమానాలు చూపించి, సహకరించినప్పటికీ కొన్ని చోట్ల చాలా ఇబ్బందులు ఎదురయ్యాయి. వెళ్ళినచోటకే మళ్ళీ మళ్ళీ వెలితేతపు విషయసేకరణ జరగలేదు. వర్కటించిన గ్రామాలలో విషయం లభించిన గ్రామాలకంటే, లభించని గ్రామాలే ఎక్కువ. నేను తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో మెల్లప్రాంతానికి (ప్రత్తిపాడు తాలూకాకు) చెందినవాడి నవ్వటంవల్ల, పిరాన్పురం మా అమ్మమ్మగారి ఊరవ్వటంవల్ల ఈ రెండు తాలూకాలు, వీటి సరిహద్దు తాలూకాల గ్రామాలలో ఎక్కువగా పర్యటించాను. డెల్టా ప్రాంతంలో ముఖ్యంగా కోనసీమ ప్రాంతంలో తక్కువగా పర్యటించి విషయసేకరణ కావించాను.

విషయసేకరణ ఎక్కువగా వనవరూపంలో ఆయా నివేదకులు చెప్పుచుండగా వ్రాసుకున్నదే. పంబల వారు, మత్స్యకారులు నుంచి గేయాల సేకరణకు తేపు రికార్డరు ఉపయోగించాను. పంబల వారి వద్ద వనవరూపంలో ఉన్న కథలను కూడా రికార్డుచేశాను. కొన్ని వారు నోటితో చెప్పుచుండగా వ్రాసుకున్నాను. మత్స్యకారుల కథలన్నీ మొక్కులుగా ఉంటాయి. మొక్కడ మంటేనే కథ చెప్పడం. అరకమైన మొక్కులను రికార్డు చేశాను. కాని వాటిని పేవరు మీద వ్రాయటానికి వీలుగా లేకపోవడంతో మళ్ళీ వాళ్ళ దగ్గర కెళ్ళి నోటితో చెప్పించుకొని వ్రాసుకున్నాను. ఈ కథల సేకరణకు ఎలుమార్లు వెలితేతపు రాబట్టుడం కష్టమయ్యేది. కథలో కొంతభాగం చెప్పి, మిగతా భాగం కోసం తరువాత రమ్మనేవారు. మరుసటిరోజు వెలితేత కథకుడు ఉండేవాడు కాదు. మళ్ళీ వెళ్ళేవాడిని. ఈవిధంగా ఎలుమార్లు వెలితేతపు ఒక కథ పూర్తయ్యేది కాదు. ముఖ్యంగా మత్స్యకారులు, పంబల వారి కథలను సేకరించటానికి వారివారి గ్రామాలు అనేకమార్లు వెళ్ళవలసివచ్చేది. డెల్టా ప్రాంతంలో ఉన్న పంబల వారి దగ్గరకు పదిపార్లు వెలితేత పది పేజీల విషయం లభించింది. కాని కొన్నిచోట్ల వ్యయధర్యాపలు పెద్దగా లేకుండనే విషయసేకరణ జరిగింది.

నివేదకులు నడిచించిన సమాచారంతోపాటు, నేను దైనందిన శీవితంలో వార్తాపత్రికలు చదివే అంబాటున్నందున ఆయా పందర్బంబంలో కన్పించిన గ్రామదేవతా సంబంధి సమాచారాన్ని కూడా వ్రాసేటం మంచి సేకరించాను. గ్రామదేవతలకు సంబంధించి ఎక్కువగా సిద్ధాంతవ్యాసాలు వెలువడలేదు. వాయుని కృష్ణకుమారి గారు, రావి ప్రేమలత గార్ల ముద్రిత గ్రంథాలతోపాటు పశ్చిమగోదావరి, తణుకు తాలూకా, కృష్ణాజిల్లా, నల్గొండ జిల్లాల గ్రామదేవతలపై వెలువడిన ఐముసిద్ధాంత వ్యాసాలు కూడా చూశాను.

తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో వివిధ గ్రామాలు పర్యటించి, గ్రామదేవతలకు సంబంధించి నేను సేకరించిన విషయాన్ని మొత్తం పదమూడు భాగాలుగా విభజించి సిద్ధాంతవ్యాస రచనకు

ఉపక్రమించాను. నా వరశోధనాగళం గ్రామీణులకు సంబంధించిన వగలుచే నా సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని వ్యావహారిక భాషలోనే నిర్వహించాను. విషయసేకరణలో ఏబదికి పైగా ఛాయాచిత్రాలు కూడా సేకరించాను. వాటిని నా సిద్ధాంతవ్యాసంతో ఆయా ప్రకరణాలలో, ఆయా సందర్భాలలో పొందుపరచాను. నా సిద్ధాంతవ్యాసాన్ని పదమూడు భాగాలుగా విభజించాను.

ప్రథమ ప్రకరణంలో తూర్పుగోదావరి జిల్లాను సమగ్రంగా పరిచయం చేయటానికి ప్రయత్నించాను. జిల్లా పటాలు తాలూకాలవారీగా, మండలాలవారీగా ఇచ్చాను. జిల్లా చరిత్ర, భౌగోళిక స్వరూపం, సహజవనరులు, శీతోష్ణస్థితి, వ్యావసాయకంగా, పారిశ్రామికంగా, శాస్త్రసృజితకంగా, రాజకీయంగా, విద్యావిషయకంగా రాష్ట్రంలో జిల్లా యొక్క స్థానం, మొదలైనవన్నీ వివరించాను.

ద్వితీయ ప్రకరణంలో గ్రామదేవతలను పరిచయం చేశాను. గ్రామదేవతల అవిర్యువానికీ మూలమైన మాతృస్వామిక వ్యవస్థ, గణ వ్యవస్థ, స్త్రీ వ్యవసాయ ఆరంభకురాలగుట, స్త్రీ సఫలతకు మూలమను భావం ప్రబలి ద్రావిడులలో మాతృదేవతారాధన ప్రారంభమై, గ్రామవ్యవస్థ ఏర్పడ్డాక మాతృదేవత గ్రామదేవత అయినవైనాన్ని వివరించాను. గ్రామదేవత లక్షణాలను, శ్లోదేవతల కంటే వీరి భిన్నత్వాన్ని కూడా వివరించాను.

తృతీయ ప్రకరణంలో తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో గ్రామదేవతలను పరిశీలించిన పిమ్మట నాకు గ్రామదేవతలపై కలిగిన అవగాహనను దృష్టియందుంచుకొని, ఈ జిల్లా గ్రామదేవతల స్వరూప స్వభావాలను, రూపవైవిధ్యాన్ని, గుడులను, గ్రామదేవతకు సోదరుడుగా భావించబడే పోతురాజాను గూర్చి వివరించాను.

చతుర్థ ప్రకరణంలో జిల్లాలోని వివిధ గ్రామదేవతల నామ పరిశీలనం కావించి, నామవైవిధ్యాన్ని నిరూపించటానికి ప్రయత్నం చేశాను. నామవైవిధ్యరీత్యా పదిరకాలుగా గ్రామదేవతల పేర్లను విభజించి సోపవత్తికంగా వివరించాను.

పంచమ ప్రకరణంలో ఈ జిల్లా ప్రజలు గ్రామదేవతలను ఆరాధించే విధానాలను వర్గీకరించి, జాతరలు జరిగేతీరు, జాతరలలో ప్రజల నమ్మకాలు, మొక్కులు, ఆచారాలు, మొదలైనవన్నీ ఛాయాచిత్రాలతో సహా వివరించాను.

షష్ఠమ ప్రకరణంలో జిల్లాలోని ఆయా గ్రామాలలో పూజింపబడుతున్న గ్రామదేవతలకు సంబంధించి నేను సేకరించిన వివిధ కథలను వర్గీకరించి వివరించాను. వాటిలో దేవతల పుట్టుకకు సంబంధించినవి, వలస రావడానికి సంబంధించినవి, మహిమలకు సంబంధించినవి, సాధారణంగా అందరి దేవతలకు వర్తించే అని నాల్గవీభాగాలు చేసి, ఆయా కథలను విశ్లేషించాను.

సప్తమ ప్రకరణంలో పేరంటాళ్ల స్వరూపస్వభావాలను, తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో లభించిన పేరంటాళ్ల కథలను ఛాయాచిత్రాలతో సహా వివరించాను.

అష్టమ ప్రకరణంలో గ్రామదేవతల కథలు పాడుతూ, సత్తెమ్మ సంబరాలు చేస్తూ తమ జీవనోపాధిని కొనసాగిస్తున్న వంటల వారి గురించి; వారు చేయించే సత్తెమ్మ సంబరాల గురించి; వారు పాడే వివిధ గేయాలు, చెప్పే కథల గురించి, ఛాయాచిత్రాలతో సహా వివరించాను. ఈ

జిల్లాలోని మెట్ట, డెల్టా ప్రాంతాలలో ఉండే పంటలవారు చేయించే సత్తెమ్మ సంబరాలను విడివిడిగా ఖర్చుగా విమర్శనాత్మకంగా వివరించటానికి ప్రయత్నించాను.

నవమ ప్రకరణంలో జిల్లాలోని తీరప్రాంత గ్రామాలలో నివసిస్తున్న మత్స్యకారులు - వారి ఆచారాలు - నమ్మకాలు, దేవతలు - ఆరాధనావిధానం; వారి గ్రామదేవతల కథలు, మొదలైనవన్నీ ఖర్చుగా వివరించుటయేగాక రెండు ఛాయా చిత్రాలు కూడ పొందుపరచాను.

దశమ ప్రకరణంలో నేను సేకరించిన గ్రామదేవతల సంబంధి సాహిత్యంలో కన్పించిన భాషానిశ్చలము వివరించాను. జానపదుల భాష, వారి భాషలో ఉండే నుడులు, మాండలిక పదాలు, అన్యదేశ్యాలు, వార్తానువర్తనాలు, సామెతలు, నహజిసందర్భాలు, ద్వంద్వపదాలు, అనుప్రాస ప్రయోగాలు, చాతనపదప్రయోగాలు, జానపదుల వాడుకలో నున్న పదజాలం, వాటి ప్రత్యేకార్థాలు, మొదలైనవన్నీ ఖర్చుగా వివరించటానికి ప్రయత్నించాను.

ఏకాదశ ప్రకరణంలో గ్రామదేవతలకు సంబంధించి భిన్న సంస్కృతీ సమ్మేళనాన్ని వివరించాను. గ్రామదేవతల పేర్లు, విగ్రహాలు, ఆరాధనలలో ఇట్టి సంస్కృతీసమ్మేళనపు తీరును వివరించాను. గ్రామదేవతలకు సంబంధించి ఆర్య ద్రావిడ సంస్కృతుల పరస్పర ప్రభావాన్ని కూడ వివరించాను.

ద్వాదశ ప్రకరణంలో గ్రామదేవతలను అధ్యయనం చేయవలసిన ఆవశ్యకతను వివరించాను. ప్రాచీన మతవ్యవస్థను, ప్రాచీన మానవుల ఆలోచనా విధానాన్ని తెలుసుకోవటానికి నృశాస్త్ర, సామాజిక శాస్త్రవిషయాల పరిశీలనకు, వ్యక్తి, గ్రామ, గృహనామ పరిశీలనకు గ్రామదేవతల అధ్యయనం ఉపకరిస్తుందని ఉదాహరణపూర్వకంగా వివరించాను.

త్రయోదశ ప్రకరణంలో నేను సేకరించిన గ్రామదేవతల కథల అధ్యయనం వల్ల ఆ గ్రామీణులలో కనిపించే వివిధ నమ్మకాలు, ఆచారాలు, ఆరోపణలు, మొదలైనవన్నీ ఆయా కథాసందర్భాలను పేర్కొంటూ వివరించాను. ఈవిధంగా గ్రామదేవతల అధ్యయనంవల్ల మనకు కలిగే జ్ఞానపంపద అమోఘమైనదని నిరూపించటానికి ప్రయత్నించాను.

పై పదమూడు ప్రకరణాలతోపాటు రెండు అనుబంధాలకు కూడ నా సిద్ధాంత వ్యాసంలో స్థానం కల్పించాను. మొదటి అనుబంధంలో షెషయసేకరణలో నాకు లభించిన, వివిధ గేయాలను, పూజ, వర్ణన, కథాగీయాలుగా విభజించి పొందుపరచాను. వీటితోపాటు ఈ జిల్లాలోని గ్రామదేవతలపై రచించబడ్డ శతకం, దండకాలు, బుర్రకథపాట, సినీగీతాలబాణీలో ఉన్న పాట, మొదలైనవి కూడ పొందుపరచాను.

రెండవ అనుబంధంలో గ్రామ గ్రామానికి ఉండే గ్రామదేవతల పేర్లను, వారు పూజించబడుతున్న గ్రామాంతో సహా పేర్కొన్నాను. వీటితోపాటు నా సిద్ధాంత వ్యాస రచనకు ఉపకరించిన వివిధ గ్రంథాలు, వ్యక్తుల పేర్లతో ఉపయుక్త గ్రంథ, వ్యక్తి సూచికలను కూడ పొందుపరచాను.

ఈవిధంగా పదమూడు ప్రకరణాలతో, రెండు అనుబంధాలతో, ఉపయుక్త గ్రంథ, వ్యక్తి సూచికలతో నా పరిశోధనావ్యాసాన్ని రచించి ముగించాను.

ANDHRA SARASWATHA PARISHATH

TILAK ROAD, HYDERABAD - 500 001

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు

తిలక్ రోడ్, హైదరాబాదు - 500 001

President :

Jnanapeeth Awardee. Padma Bhushan

Prof. C. Narayana Reddy

M.A. Ph.D. D.Litt.

President. State Cultural Council

Member of Parliament (Rajya Sabha)

అధ్యక్షులు :

జ్ఞానపీఠ పురస్కార గ్రహీత, పద్మభూషణ్

ఆచార్య సి. నారాయణరెడ్డి

ఎం.ఎ., పి.హెచ్.డి., డి.లిట్.

రాష్ట్రసాంస్కృతిక మండలి అధ్యక్షులు,

రాజ్యసభ సభ్యులు

తేది : 16-9-97

అభినందన

ఈ మధ్యకాలంలో జానపద వాఙ్మయానికి సంబంధించిన వివిధ పాఠ్యాంశాలపైన విస్తృత పరిశోధనలు జరుగుతున్నాయి. మన విశ్వవిద్యాలయ తెలుగు శాఖలు చేస్తున్న దోహదం గమనించ దగింది.

“తూర్పుగోదావరి జిల్లా - గ్రామదేవతలు” అనే అంశంపై

డా. యం. రామకృష్ణ అత్యంత మౌలిక పరిశోధన జరిపాడు. ఆ పరిశోధన ఫలితాంశమే ఈ గ్రంథం.

గ్రామదేవతలకు సంబంధించిన ఎన్నెన్నో వివరాలను సేకరించి, వాటి స్వరూపాన్ని విశ్లేషించి పరమ పదనీయ శైలిలో ఈ గ్రంథాన్ని రూపొందించాడు డా. రామకృష్ణ. వ్యక్తులద్వారా జానపద గీతాల ద్వారా సేకరించిన సమాచారాన్ని ప్రణాళిక బద్ధంగా ఈ గ్రంథరూపంలో పొందుపరచిన డా. రామకృష్ణ కృషికి నా అభినందనలు.

(డా. సి. నారాయణరెడ్డి)

పాటి శ్రీరాములు
తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
TELUGU UNIVERSITY

Off . 040-234815
040-236911
Res 040-3747133
Fax 040-236045

Prof : Nayani Krishna Kumari
M.A., Ph D.,
Vice Chancellor

Lalitha Kala Kshetram,
Public Gardens,
Hyderabad - 500 004. (A.P.)

No పాశ్రితెవి/ఎస్/97.

Date : 8-8-1997

ఆశీస్సులు

ఆధునిక సాంకేతిక విప్లవం వల్లా, ప్రతిదానికి యంత్ర సహాయాన్ని ఆశ్రయించే అలవాటువల్లా ఈనాడు పల్లెలు పల్లెల్లాలేవు. పట్టణాలు పట్టణాల్లాలేవు. పట్టణ సంస్కృతిని అనుకరించే వెంపల్లాటలో పల్లెలు తమ స్వచ్ఛమైన జీవన విధానాన్ని అనేక తరాలుగా అపురూపంగా కాపాడుతూ వచ్చిన మానవ సంబంధాల సౌరభాన్ని ధ్వంసం చేసుకుంటున్నాయి. ఇక పట్టణాల పరిస్థితిచూస్తే గ్లోబల్ విలేజ్ ధోరణుల వల్ల అవి సలాహ జాతి సంస్కృతికి ప్రతిభింబంగా వున్నాయని చెప్పే పరిస్థితి లేకుండా పోయింది. ఆ మాటకోస్తే ఈరోజు వరకు కూడా తాతలు, తండ్రులనాటి అవశేషాలు ఇంకా కొంతయినా మిగిలివున్నాయంటే అది పల్లెల్లోనే. అందుకు కొంత పూరకం చెందక తప్పదు. ఈ దృష్టితో ఇటువంటి పల్లెసీమల్లో మనం కొల్పోతున్న విలువలను పునరుద్ధరించేందుకు మార్గాలను అన్వేషించవలసిన తరుణం ఆసన్నమైంది.

ఇప్పటికీ వండగ నాడుకూడా పిల్లలు పెద్దలూ టీవీ ముందు కూర్చుని ఆరోజంతా అలా గడిపే పరిస్థితి అంతటావుంది. వండగొస్తేవాలు తెలతెలవారినప్పటి నుంచి ఒకటి తర్వాత మరొకటిగా ఎంతో ఉత్సాహంతో చిన్నాపెద్దా వనులు చేస్తూ ఎంతో ఆనందంగా కలసి మెలసి గడిపేవాళ్ళం. నిన్నయిప్పటిదాకా ఈ పరిస్థితి కనిపించింది. ఇప్పుడిప్పుడే కనుమరుగవుతోంది. దీనిని పోషిస్తూవున్నాడు. ఇది మన అస్థిత్వం, మన సంస్కృతి.

పుస్తక రూపంలో వెలువడుతున్న 'తూర్పు గోదావరి జిల్లా గ్రామదేవతలు' పరిశోధన గ్రంథం వరుసగా అటువంటి అచ్చమైన గ్రామీణ జీవనశైలి మనసులో మెదిలింది.

ముఖ్యంగా గ్రామదేవతలు, ఆపేర్లు, ఆరాధనార్థులు, సంబరాలు, జాతర్లు, నమ్మకాలు, పాటలు, నాట్యాలు, ఐతిహ్యాలు. మొక్కుబడులు ఇలా ఎన్నో అంశాలు గుర్తొచ్చాయి. నాగరికత పెంపొందుతున్న కొలదీ మనం విస్మరిస్తున్న గ్రామీణ సంస్కృతిలోని అనేక విలువైన అంశాలను అభ్యయనం చేసిన గ్రంథమిది.

మొల్లేటి రామకృష్ణ ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయంలో పిహెచ్.డి., పరిశోధన చేసి వెలువరిస్తున్న ఈ గ్రంథంలో గ్రామదేవతల చుట్టూ పెనవేసుకొనివున్న అనేక సాంఘిక, ఆర్థిక, సాంస్కృతిక విశేషాలు చోటు చేసుకున్నాయి. జిల్లాలవారీగా ఇటువంటి పరిశోధనలు జానపద విజ్ఞాన విషయకంగానూ, భాషా విషయకంగానూ కొన్ని ఇదివరకు జరిగాయి మరిన్ని జరుగుతున్నాయి. ఆదిశలో రాష్ట్రంలోని అతిపెద్ద జిల్లాల్లో ఒకటైన తూర్పుగోదావరి జిల్లా గురించి విస్తృతప్రాతిపదికపైన జరిగిన పరిశోధనగా దీన్ని భావించవచ్చు.

ఇందులో ఆ జిల్లాలోని గ్రామదేవతల పేర్లు, దేవతలకు ఆపేర్లు ఎట్లా వచ్చాయనేందుకు ప్రచారంలోవున్న కథలు, గాథలు, ఆయాదేవతల మహిమలపట్ల ప్రజలకువున్న నమ్మకాలపై వివరంగా చర్చ సాగింది.

పరిశోధన ఒకంత కష్టతరమైనదే. ఎందుకంటే బహుగ్రంథవరన, పరిశీలన, విశ్లేషణ కాకుండా ఎక్కువ కృషి వివిధ ప్రాంత సందర్శనం, మౌఖికంగా, శ్రవ్య సాధనాల్లో రికార్డింగ్ చేసుకోవడం వంటి మార్గాలద్వారా విషయసేకరణ అవసరమైనది. ఇందులో పరిశోధకుడు తగిన కృషి చేసినట్లే భావించాలి.

ఇందులో ప్రత్యేకంగా చెప్పుకోదగిన అంశాలు, తెలుగునాట ప్రతి గ్రామంలో కనిపించే సాధారణాంశాలు కనిపిస్తాయి. తూర్పుగోదావరి జిల్లాకు సంబంధించిన అనేక అంశాలు చెప్పుకోదగిన విధంగా వున్నాయి. గ్రామదేవతల వివరాలతోపాటు చారిత్రక, సాంస్కృతిక విశేషాలు అనేకం చోటుచేసుకున్నాయి. గ్రామీణులవాడుకలోని పదాలు పెద్ద సంఖ్యలో ఆకారాదిక్రమంలో పొందుపరచడం అభినందనీయం. ఇవి ఇతరత్రా కూడా ఉపయోగకరంగా వుంటాయి. విలువైన గ్రంథాన్ని అందిస్తున్న రామకృష్ణగారికి అభినందనలు, ఆశీస్సులు అందిస్తున్నాను.

సా.వి.సి. పుస్తకాలాశ్రమం
గాయత్రి కృష్ణకుమారి

అధ్య (శ్రీమతి) కె. మలయవాసిని

M.A.Ph.D.

తెలుగుభాష, ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయం

విశాఖపట్నం

ప్రశంసాపత్రం

విరండిని రామకృష్ణ రాజమండ్రి ఆర్ట్స్ కాలేజీలో M.A పూర్తి చేసి ఆంధ్రవిశ్వ కళాపరిషత్తులో పరిశోధక విద్యార్థిగా చేరడానికి వచ్చాడు. విశాఖలో చదవని కారణంగా అతడు నాకు అపరిచితుడు. పరిశోధనకు అంశాన్ని నిర్ణయించుకోవడానికి అతని అభిరుచులు నాకు తెలియక పరిశోధన ఏ ఏషయం మీద చెయ్యాలనుకుంటున్నావని అడిగాను. ప్రాచీన సాహిత్యం అంతగా కొఱుకుడు పడదనీ, ఆధునిక సాహిత్యంమీద పెద్దగా అభిరుచి లేదనీ అనడంతో శ్రీతర్యుటన శ్రమకోర్చి గ్రామదేవతల విజ్ఞానం మీద పరిశోధన చేస్తే బాగుంటుందని సూచించాను. తాను తూర్పుగోదావరి జిల్లావాడు కావడంతో ఆజిల్లాను పరిమితిగా గ్రామదేవతల అధ్యయనానికి శ్రీకారం చుట్టాడు.

శారీరక శ్రమకు, ఆర్థికపరమైన ఇబ్బందులనూ కూడా లెక్కచేయకుండా ఆజిల్లా అంతా 'పూనకం' వచ్చిందని వలె తిరిగి ఎంతో విషయాన్ని సేకరించాడు. కథలు, పాటలు, అరాధనా విధానాలు పోదోలో సహానంకరించేసాడు. ఆయాదేవతల జాతరల సమయంలో అయా గ్రామాలకు వెళ్లి, చొచ్చుకునిపోయి, గ్రామ పెద్దలను కలిసి చొరవగా అనేకానే కాంశాలను క్రోడీకరించాడు.

క్రోడీకరించిన విషయాలను వింగడించి, విశ్లేషించి, సిద్ధాంత వ్యాసాన్ని రూపొందించాడు. ముఖ్యంగా గ్రామదేవతల నామాం గురించిన విశ్లేషణ, ఆరాధనా విధానాలు, గ్రామదేవతల సాహిత్యంలోని భాషా విశేషాలు అతనిలోని పరిశోధనా పాటవాన్ని పట్టి చూపుతున్నాయి.

ని రామకృష్ణచేసిన అవిరళ కృషిని సిద్ధాంత వ్యాస పరిక్షకులు ఏకగ్రీవంగా కొనియాడారు. అరిష్టాల్లు అధారంగా ఈ సిద్ధాంత వ్యాసానికి Best Thesis Award లభించింది. అతని కృషికి చక్కని ఫలితాన్ని అందుకున్నాడు.

సిద్ధాంత వ్యాసరచన ఒక 'జాతర' అయితే దాన్ని పుస్తక రూపంలో అచ్చొంత్తించడం మరో జాతర కార్యక్రమం అంత కష్టమయింది. తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం వారి ఆర్థిక సహాయంతో పాటు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారి ఆర్థిక సహాయం కోసం ఎంతగానో శ్రమించడం వచ్చింది. మతపరమైన గ్రంథంతో పాటు సిద్ధాంత వ్యాసం కావడం మొదట్లో అడ్డంకి అయినా మిరతకు ఆ అడ్డంకి తీరి ఆర్థిక సహాయం లభించింది. పుస్తకంలో కలెక్షనోలు ఉండడం వల్ల పెట్టుబడి తరకు మించిన పని అయింది.

బడిమెతులుగా బ్రతుకుతూ ఇంతటి కృషి చేసి నిరంతరం శ్రమిస్తూ ఈ పుస్తకాన్ని గ్రామదేవత విజ్ఞానానికి ఒక 'పూంగరగ'గా అర్పిస్తున్నాడు. రామకృష్ణకు నాశుభాశీస్సులు.

మలయవాసిని

డాగండ్ గౌరీదేవి

రిటైర్డు గ్రేడు 1 హిండి పండ్చ్
పోర్టుక్వార్టర్సు, 14 E కంచరపాలేం,
పద్యకవితా సదస్సు సభ్యురాలు,
విశాఖపట్నం.

“ఆశీర్వాదపూర్వక అభిప్రాయము”

“గ్రామదేవతలు” అనే గ్రంథాన్ని రచించిన చిరంజీవి డా. రామకృష్ణ పరిశోధన, పరిశ్రమ ప్రశంసనీయుం. ఇతడు తూర్పు గోదావరి జిల్లా అంతా సంచరించి, ప్రాచీన విషయాల్ని సేకరించి, జానపద సాహిత్యాన్ని శోధించి, అందలి జానపదగేయాల్ని తన గ్రంథంలో జోప్పించేడు. అసలు ఈ “గ్రామదేవతల” అవిర్భావాన్ని కారణములతో నిరూపించేడు. ప్రాచీన కాలమునుండి నేటివరకు ఆయాదేవతల ఆరాధనలు, ఆర్చనలు ఎలా జరుగుతూ వచ్చేయో ఆ జానపదగేయాల్లో స్పష్టమవుతుంది. ఈ తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోనే గాక ఆంధ్రప్రదేశ్ మంతటా వ్యాపించి యున్నాయీ గ్రామదేవతా రాధనలు. చెప్పాలంటే భారతదేశమంతటను ఈ దేవతారాధనలు జరుగుతూనే ఉన్నాయి. భాషలు వేరయినా పేర్లు, ఆరాధనలు ఒకే రీతిగా జరుగుతున్నాయి. తమిళనాడులో గల ‘నమయపురి’ అనే పురములో “మారెమ్మ” అను గ్రామ దేవత అలయము కలదు. కోరిన కోర్కెలను దీర్చు దేవతగా అట ప్రసిద్ధి గాంచిన అమ్మవారు మారెమ్మ. అలాగే ఉత్తర ప్రదేశ్ కాశీలో “గాడీబాయి” కలకత్తాలో “కాలి” గ్రామదేవతలు. ఇలా ఎన్నో ప్రాంతాలలో ఎన్నోపేర్లుగల గ్రామదేవతలు భారత దేశమంతటా వ్యాప్తిలో మన్నవి. ప్రాచీన కాలమునుండి ఈ నాటి ఈ 20వ శతాబ్దపు వైజ్ఞానిక యుగములో గూడ ఈ గ్రామ దేవతారాధనలు భారతదేశమంతటా చేయబడుచున్నవి అంటే అవి ఎంతటి ప్రాముఖ్యతతో ప్రబలుచున్నాయో తెలియు చున్నవి.

ప్రపంచములో కెల్లా మన భరతఖండము పవిత్రమైన కర్మభూమిగాను ధర్మభూమి గాను కొనియాడ బడుతోంది. ఆధ్యాత్మిక గావానికిది పుట్టినిల్లు. రాతీయుగమందు అనాటి ప్రాణికోటి అడవులేగాని ఎరుగని “అజ్ఞా” లందు అన్య ప్రాణులకంటే ప్రాధాన్యతగల మానవ ప్రాణి తన “ఆపగింజంతమేధలో అమితశక్తి”ని పొంది దినదినాభివృద్ధిని సంతరించుకొని నేటి యీవిజ్ఞానయుగాన్ని సంతరించుకొంది. మానవాతీతమైన ఒక మహాశక్తి ఈ సకల చరాచర జగత్తును సడిపించుచున్నదని గ్రహించిన మానవుల శక్తిని ఆరాధించడం ప్రారంభించేరు. ప్రతి ప్రాణిని ఆదరించి

సాకేది తల్లి అన్నది నగ్నసత్వం. కారణభూతమైన తండ్రి కంటే ఆధార భూతమైన తల్లికి ఈ రోకంలో ప్రాధాన్యత మెండు. అందువల్లనే ప్రాచీన కాలమునుండి మాతృదేవతగా శక్తిని ఆరాధించడం మొదలు పెట్టారు. నామరూపాలు లేని ఆ దివ్య శక్తికి నామరూపా లేర్పరచుకున్నారు. తమకు తెలిసిన మానవరూపానికంటే ఎక్కువ అధికృతనిచ్చి విగ్రహాలు నిలిపారు. వీటికి తమకనుగుణంగానే పేర్లు పెట్టుకున్నారు. మాకాలమ్మ, మరిడమ్మ, మారెమ్మ, పోలమ్మ, గంగమ్మ మొదలగునవి. అప్పటి మానవులు వచ్చిమాంసాన్ని భుజించేవారు గనుకనే ఆ అమ్మవార్లకు వచ్చిమాంసాలు నేడైన చేసేవారు. తమసంతానానికి గూడ ఆయా దేవతల పేర్లు ఆడమగా భేదం లేకుండా పెట్టుకునేవారు. నూకాలమ్మ - నూకయ్య, మరిడమ్మ - మరిడయ్య, గంగమ్మ - గంగయ్య, మారెమ్మ - మారెయ్య ఇలా రాను రాను సభ్యతా సంస్కారాలు పెరిగి పురుష రూపాంతో గూడ విగ్రహారాధనలు వెలిసాయి. ప్రకృతి సేద్యమైన వదిలీరాల్లో పురుషరూపారాధనలు నెలకొల్పబడ్డాయి. ఈ పురుష దేవతారాధనలు నాటికి సంస్కృతీ సాహిత్యములు ప్రబలియుండుటచేత “ద్వాదశలింగాలు” విషేషత్రాలుగా వెలకొన్నాయి. అలాగే విష్ణు సదనాలు. ఐదు ప్రసిద్ధి చెందిన విష్ణు షేత్రాలు, అష్టాదశ శక్తి పీఠాలు నెలకొల్పబడ్డాయి. పురుషరూపక్షేత్రాలలో వేదోక్తమైన ఆరాధనలు వియమవిష్ణంతో జరుగుతూ వచ్చేయి. గ్రామదేవతారాధన లిప్పటికీ నాగరికతాభివృద్ధిమైన వర్ధతులలో జరుగుచున్నాయి. శివుడని, విష్ణువని, కృష్ణుడని వేంకొందివయత్తురాలక్రిందటే వెలిసారు. వీటన్నిటికంటే ముందు “గ్రామదేవతలే” మానవరోకంలో ప్రాముఖ్యత వహించేయి. అటువంటి ప్రాముఖ్యత సంతరించుకొని స్పష్టరోసే ప్రధానముగా వెంపిన దేవతల గురించి చి.డా. రామకృష్ణ పరిశోధించి రచించిన ఈ “గ్రామదేవతలు” అనే గ్రంథము బహుళ ప్రచారమై ప్రాముఖ్యత వహించ గలదని అశివమూర్తిని గురించి శ్రమించి శోధించి ప్రజల కందించిన చి. డా. రామకృష్ణను అశీర్వాదిస్తూ ఆయా దేవతలీతనికి ఆయురారోగ్యైశ్వర్యములు నొసంగవలయునని కోరుతూ.

విషయసూచిక

కృతజ్ఞతలు

ముందు మాట

1. ప్రథమ ప్రకరణం 1-13
తూర్పుగోదావరి జిల్లా పరిచయం
2. ద్వితీయ ప్రకరణం 14-21
గ్రామదేవతల పరిచయం
3. తృతీయ ప్రకరణం 22-30
తూర్పుగోదావరి జిల్లా గ్రామదేవతల -
స్వరూప స్వభావాలు
4. చతుర్థ ప్రకరణం 31-43
తూర్పుగోదావరి జిల్లా గ్రామదేవతలు - నామవైవిధ్యం
5. పంచమ ప్రకరణం 44 -68
గ్రామదేవతల ఆరాధనా విధానం - ఆచారాలు,
పంచమకాలు, మొక్కులు.
6. షష్ఠమ ప్రకరణం 69-110
తూర్పుగోదావరి జిల్లా గ్రామదేవతల కథలు, గాథలు
మహిమలు
7. సప్తమ ప్రకరణం 111-125
తూర్పుగోదావరి జిల్లా పేరంటాళ్ళు, కథలు
8. అష్టమ ప్రకరణం 126 -186
గ్రామదేవతలు - పంటలవారు
9. నవమ ప్రకరణం 187 -209
గ్రామదేవతలు - మత్స్యకారులు
10. దశమ ప్రకరణం 210-244
భాషా విశేషాలు

11. ఏకాదశ ప్రకరణం	245-246
గ్రామదేవతలు - భిన్న సంస్కృతుల సమ్మేళనం	
12. ద్వాదశ ప్రకరణం	247-248
గ్రామదేవతలు - అధ్యయనావశ్యకత	
13. త్రయోదశ ప్రకరణం	249 -252
గ్రామదేవతల కథల ఆధారంగా గ్రామస్థుల నమ్మకాలు, ఆచారాలు, ఆరోపణలు	
అనుబంధం-1	253-281
సేకరించిన వివిధ గేయాలు, వద్యాలు, దండకాలు, పాటలు	
అనుబంధం-2	282-290
గ్రామదేవతలు - వారు పూజింపబడుతున్న గ్రామాలు	
ఉపయుక్త గ్రంథసూచిక	290-293
ఉపయుక్త వ్యక్తి సూచిక	293 -295

తూర్పు గోదావరిజిల్లా పరిచయం

ఒక ప్రాంతపు ప్రజల గురించి తెలుసుకొనే ముందు ఆ ప్రాంతపు భౌగోళిక చరిత్రక, రాజకీయ, సాంఘిక పరిస్థితుల అధ్యయనం చాలా అవసరం. వరిసరాలు, భౌగోళిక పరిస్థితులు మానవజీవితాన్ని ప్రభావితం చేయడమే ఇందుకు కారణం. ఒక జిల్లా గురించి, ఆ జిల్లాలోని ప్రజల జీవితంలో ఆవిచ్చిన్నంగా చోటుచేసుకొని ఆరాధింపబడే గ్రామదేవతల గురించి తెలుసుకోవటానికి ముందు, ఆ జిల్లా యొక్క భౌగోళిక, చరిత్రక, రాజకీయ, సాంఘిక విషయాల అధ్యయనం కూడా ఎంతైనా అవసరం.

జిల్లాచరిత్ర - విర్వాడు

గోదావరి నదికి తూర్పున ఉన్న జిల్లా తూర్పు గోదావరి జిల్లా. కోస్తా ఆంధ్రా తొమ్మిది జిల్లాల్లోనూ ఇది ఒకటి. “కళింగ రాజ్యపు సరిహద్దు ప్రాంతంగా చెప్పబడుచున్న ఈజిల్లా పూర్వయుగాలనుండి మానవ నివాసయోగ్యంగా ఉన్నట్లు, జిల్లాలోని మన్య ప్రాంతాల్లో లభించిన పూర్వజిలాయుగ పు మానవుని శిలావరికరాలు బుజాపు చేస్తున్నాయి. ఆంధ్రప్రదేశ్ నందలి తక్కిన ప్రాంతాలవలె ఈ ప్రాంతానికి కూడ చరిత్రక యుగం మౌర్యులలో ప్రారంభమయ్యింది. మౌర్యుల పాలనానంతరం కళింగరాజ్యాన్ని పాలించిన ‘చేడి’ వంశీయుల పాలనలో కొంత కాలముండి క్రీ.శ.3వ శతాబ్దంలో శాతవాహనుల రాజ్యభాగమయ్యింది. శాతవాహనుల తర్వాత ఇక్ష్వాకులు కొంత కాలం పరిపాలించారు.” 1

“క్రీ.శ.4వ శతాబ్దంలో ‘పిష్టపురా’ (పిఠాపురా)న్ని పరిపాలిస్తుండగా, సముద్ర గుప్తుడు తన తూర్పుతీర దండయాత్రలో ఈ ప్రాంతాన్ని ఆక్రమించుకున్నాడు. ఈతనితర్వాత దేవపుర రాజన్యులు, వీరి తర్వాత వాస్తివంశస్థులు పిఠాపురం రాజధానిగా పాలించారు. క్రీ.శ.5వ శతాబ్దం చివరికాలంలో గాంగవంశంవారు కళింగంలో అధికారంలోకి వచ్చారు. విష్ణుకుండినులకు, వీరికి జరిగిన యుద్ధాల్లో ఈ జిల్లాచేతులు మారుతూ వచ్చింది.” 2

క్రీ.శ.7వ శతాబ్దం ప్రారంభంలో పశ్చిమ చాళుక్యరాజగు రెండవ పులకేశి కళింగంపై దండెత్తి, పిఠాపుర దుర్గాన్ని ఆక్రమించుకున్నాడు. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు, పులకేశి ప్రతినిధిగా పిఠాపురాన్ని రాజధానిగా చేసుకొని ఆంధ్రదేశాన్ని పరిపాలించాడు. ఈతని కాలం నుండి ఆంధ్రదేశాన్ని పాలించినరాజులను తూర్పు చాళుక్యరాజులంటారు. క్రీ.శ.10వ శతాబ్దారంభంలో ఈ ప్రాంతాన్ని పాలించిన మొదటి చాళుక్యభీమరాజు ద్రాక్షారామంలో భీమేశ్వరాలయాన్ని నిర్మించాడు. ఈతని తర్వాత మొదటి తమ్మరాజువిష్ణువర్ధనుడు క్రీ.శ. 918 - 925 లో రాజ్యానికి వచ్చాడు. ఈతనికి రాజమహేంద్రుడని బిరుదు ఉండటం వల్ల ఈతడు నిర్మించిన నగరానికి రాజమహేంద్ర నగరమని పేరువచ్చింది. ఈతని తర్వాత మిలాలాదిత్యుడు, రాజరాజురేంద్రుడు, రాజేంద్రుడు - మొదలైన చాళుక్యరాజులు పరిపాలించారు.” 3

“క్రీ.శ. 12వ శతాబ్దంలో ఆంధ్రదేశాన్ని వెలనాటి చోళులు పరిపాలించారు. వీరి ఏకరాజ్యంలో అరాచకం ప్రబలి, వీరి సామంతులు స్వతంత్రులయ్యారు. క్రీ.శ. 1212 ప్రాంతములో కాకతీయ గణపతి దండయాత్రవల్ల ఈ ప్రాంతం కాకతీయుల వశమయ్యింది. తురుష్కులు కాకతీయుల్ని జయించాక 1226లో ఈ ప్రాంతం మహమ్మదుబీన్ తుగ్లక్ వశమయ్యింది. ఢిల్లీ సుల్తానుల పాలన నుండి ఆంధ్రదేశాన్ని విడిపించటానికి ముసునూరి ప్రోలయ నాయకత్వాన ఉద్యమం ప్రారంభించి, 1327 నాటికి విముక్తి కలిగించారు. ముసునూరి వంశపు ప్రతిభ తగ్గాక కొండవీటి రెడ్డిరాజు అచ్యుతరెడ్డి (1364 - 1386) ఈ ప్రాంతాన్ని తన రాజ్యంలో కలుపుకున్నాడు. రెడ్డిరాజులలో ఒకడగు కుమారగిరి తన రాజ్యం తూర్పు భాగాన్ని రాజమహేంద్రవర నగరం రాజధానిగా చేసుకొని, తన బావమరిది కాటయవేముడను ప్రతినిధిగా నియమించాడు. కుమారగిరి పుణ్యానంతరం ఈతడు స్వతంత్రుడయ్యాడు. 1366-70 మధ్య ఈ ప్రాంతం కళింగ గజపతుల వశమయ్యింది.”

“16వ శతాబ్దంలో శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కోస్తా ప్రాంతాన్నింతా జయించాక తూర్పు గోదావరి జిల్లా విజయనగర సామ్రాజ్యంలో ఉంది. 1571 లో ఈ జిల్లాను గోల్కొండ నవాబులు జయించారు. 17వ శతాబ్దంలో గోల్కొండ రాజ్యం మొగలాయీల వశమయ్యాక, నైజాం నవాబులు ఆంధ్రదేశ పాలకులయ్యారు. 1748లో నైజాం నారసుల్ వచ్చిన తగాదాలలో ఫ్రెంచివారు, ఇంగ్లీషువారు జోక్యం కలిగించుకున్నారు. 1766లో నైజాం నవాబు ఇంగ్లీషువారికి ఈ ప్రాంతాన్ని కట్టబెట్టాడు. 1769లో ఇంగ్లీషువారు తూర్పుగోదావరిజిల్లాను మచిలీపట్టణం కంపెనీ సలహా సంఘం పాలన కిందకు తెచ్చారు.” 5

1794లో కలెక్టరు పాలన వచ్చాక తూర్పుగోదావరి జిల్లా కాకినాడ, రాజమండ్రి అనే రెండు కలెక్టరేటులుగా విభజించబడి, 1802లో తిరిగి కలిపి వేయబడి రాజమండ్రి జిల్లా ఏర్పడింది. 1859లో కాకినాడ కార్యస్థానంగా గోదావరి జిల్లా ఏర్పడింది. 1860లో నైజాము ఇంగ్లీషువారికిచ్చిన భద్రాచలం తాలూకా తిరిగి ఈ జిల్లాలో చేర్చబడింది.

1904 నాటికి గోదావరిజిల్లా పెరిగిపోయింది వల్ల, గోదావరి నదికి తూర్పువైపు పోలవరం డివిజన్ మినహా తూర్పుగోదావరిజిల్లాగా రూపొందించబడింది. ఆంధ్రప్రదేశ్ నిర్మాణానంతరం 1960లో భద్రాచలం, మాగూరు తాలూకాలు ఖమ్మంజిల్లాలో చేర్చబడ్డాయి.

ప్రభుత్వం ప్రతిప్రాంతాన్ని పరిపాలనా సౌలభ్యానికి కొన్ని విభాగాలు చేస్తుంది. అలాగే తూర్పు గోదావరిజిల్లా కూడా 1968 నాటికి 1. కాకినాడ, 2. రాజమండ్రి, 3. పెద్దాపురం, 4. తుమరాపురం, అనే నాలుగు రెవెన్యూ సబ్ డివిజన్లుగానూ, 1. తుపి, 2. పితాపురం, 3. కాకినాడ, 4. తుమరాపురం, 5. రాజోలు, 6. కొత్తపేట, 7. రాజమండ్రి, 8. రంపచోడవరం, 9. ఎల్లవరం, 10. పెద్దాపురం, 11. ప్రత్తిపాడు, 12. రాజమండ్రిపురం - అనే 12 తాలూకాలుగాను విభజించబడి ఉండేది. 1981 నాటికి వీటిలో కొన్ని తాలూకాలను విడదీసి కొత్తగా రంగంపేట, కోరుకొండ, తాళ్లపల్లి, రామవరం, అలమూరు, ముమ్మడివరం, పి. గుప్తవరం అనే తాలూకాలను కూడా ఏర్పాటు చేసింది. 1985లో ఈ 19 తాలూకాలనూ 57 రెవెన్యూ మండలాలుగా విభజించారు.

తర్వాతకాళంలో రంపచోడవరం అనే రెవెన్యూ డివిజనును కొత్తగా ఏర్పాటుచేసి, ఏజన్సీ మండలాలు ఏడింటిని ఈ డివిజనులో చేర్చారు. ఈ విధంగా ఈ జిల్లా ఇప్పటికీ 57 రెవెన్యూ మండలాలు గానూ, 5 రెవెన్యూ డివిజన్లుగానూ విభజింపబడి ఉంది.

ఉచికి

తూర్పుతీరాన ఉత్తర అక్షాంశము 16° - 30° నుంచి 18° - 30° వరకు, తూర్పు రేఖాంశము 81° - 30° నుండి 82° - 35° వరకు ఈ జిల్లా విస్తరించి ఉంది¹⁰. దీనికి ఉత్తరాన విశాఖజిల్లా, ఒరిస్సా, మధ్యప్రదేశ్ రాష్ట్రాలు, తూర్పున బంగాళాఖాతం, దక్షిణాన, పడమర పశ్చిమ గోదావరి, ఖమ్మం జిల్లాలు సరిహద్దులు.¹¹

భౌగోళిక స్వరూపం

భౌగోళికంగా ఈ జిల్లాను ఏజన్సీ, పీఠభూమి, డెల్టా అని మూడు భాగాలుగా విభజింపవచ్చు. జిల్లావైశాల్యంలో సగభాగం తూర్పుకనుమల కింద ఉంది. సముద్ర తీరం వెంట ఉన్న ఈ కొండలు, జిల్లా ఉత్తరభాగం వరకు విస్తరించి, అక్కడ ఉన్న కొండలతో కలిసిపోయి, ఏజన్సీగా మారుతున్నాయి¹². ఎల్లవరం, రంపచోడవరం అనే రెండు తాలూకాలుగా విభజింపబడి ఉండే ఈ ఏజన్సీ ప్రాంతం 1985లో ఏడు రెవెన్యూ మండలాలుగా విభజింపబడింది. ఈ ఏడు మండలాలతో రంపచోడవరం అనే రెవెన్యూ డివిజనును ఏర్పాటుచేసారు.

ప్రతిపాడు, పిఠాపురం, పెద్దాపురం, రంగంపేట, కోరుకొండ, తుని తాలూకాలు పూర్తిగానూ, కాకినాడ రాజమండ్రి, రామచంద్రాపురం తాలూకాలలో కొంతభాగాన్ని పీఠభూమిగా చెప్పవచ్చును. కొత్తపేట, ముమ్మిడివరం, రాజోలు, అమలాపురం, పి. గన్నవరం (ఈ ప్రాంతాన్ని కోనసీమ మరియు పెంట్రిల్ డెల్టాని కూడ అంటారు) తాళ్లరేవు, అలమూరు, రాయవరం తాలూకాలు పూర్తిగానూ, కాకినాడ, రామచంద్రాపురం, రాజమండ్రి తాలూకాలలోని కొంత భాగాన్ని (తూర్పు డెల్టా) డెల్టాగా పరిగణిస్తారు.

విస్తీర్ణం - గ్రామాలు - పట్టణాలు

జిల్లా విస్తీర్ణం 10807 చ.కి.మీ. నివాసం యోగ్యమగు గ్రామాలు 1317. నివాసం యోగ్యంకాని గ్రామాలు 72. వట్టణాల సంఖ్య 13. ఈ జిల్లాలో కాకినాడ, రాజమండ్రి, సామర్లకోట, అమలాపురం, పిఠాపురం, పెద్దాపురం, తుని, రామచంద్రాపురం అనే 9 మున్సిపల్ పట్టణాలు కలవు. కాకినాడ, రాజమండ్రి పట్టణాలు రెండూ 3 లక్షల జనాభాను మించి ఉన్నవి. ఇటీవలికాలంలోనే రాజమండ్రి కార్పొరేషను స్థాయి వొందినది. మిగతావి ఒక్కొక్కటి ఏభైవేలకి మించిన జనాభాను కలిగిఉన్నవి. ఇవికాక మున్సిపాలిటీతో పరితూగగల మేజరు పంచాయితీలు చాలా ఉన్నాయి. వాటిలో ధవళేశ్వరం, ఏలేశ్వరం, కపిలేశ్వరపురం, అమర్తి, ద్వారపూడి, దిక్కవోలు, జగ్గంపేట, అంబాజీపేట, అన్నవరం మొదలైనవి ముఖ్యమైనవి.

జవాబు

“దేశమంటే మట్టికాదోయ్, దేశమంటేమనుజులోయో” అన్నారు మహాకవి గురజాడ జనాభా విషయంలో ఈ జిల్లా రాష్ట్రంలో ప్రథమ స్థానంలో ఉంది. 1991 జనాభా లెక్కల ప్రకారం ఈ జిల్లా జనాభా 45,42,369. వీరిలో పురుషులు 22,73,587, స్త్రీలు 22,68,782. జనసాంద్రత విషయంలో రాష్ట్రంలో పశ్చిమగోదావరి జిల్లా తర్వాత ద్వితీయ స్థానంలో ఉంది. జిల్లా జనాభాలో 2/3 వంతు వ్యవసాయ రంగం పై ఆధారపడి జీవిస్తున్నారు. మత జనాభానుసరించి విభజిస్తే హిందువులు ఎక్కువ. రెండవ స్థానం క్రైస్తవులది. ఇంకా ముస్లిములు, జైనులు, ఇతరులు కూడా ఉన్నారు.

భాషలవారి విభజించినచో తెలుగు వారే కాక, ఇంకా కోయ, ఉర్దూ, తమిళం, ఒరియా, హిందీ, హిందూస్థానీ, మళయాళం, కన్నడం, మరాఠీ, మార్వాడీ, సింధీ, గుజరాతీ భాషలు మాట్లాడేవారు కూడా ఉన్నారు.¹⁵

అక్షరాస్యత - విద్య

అక్షరాస్యత, విద్యా విషయకంగాకూడా ఈ జిల్లాను అభివృద్ధి చెందినజిల్లాగా చెప్పవచ్చును. రాష్ట్రంలో హైదరాబాదు, కృష్ణా, గుంటూరు, పశ్చిమగోదావరి తర్వాత అక్షరాస్యతలో అయిదవ స్థానంలో ఉంది. జనాభాలో 45 శాతం చదవగలరు, వ్రాయగలరు. 1991 జనాభా లెక్కల ప్రకారం జిల్లాలో అక్షరాస్యులు 18,82,544.¹⁶ వారిలో పురుషులు 10,66,192, స్త్రీలు 8,16,352.¹⁷ డెల్టా, మెట్ట ప్రాంతాల కంటే ఏజన్సీ ప్రాంతంలో అక్షరాస్యత తక్కువ.

ఈ జిల్లాలో ప్రభుత్వ, ప్రైవేటు యాజమాన్యాలలో అనేక విద్యాసంస్థలు నడపబడుతూ, విద్యాభివృద్ధికి పాటుపడుచున్నాయి. ఈ జిల్లాలో 10 ప్రీప్రైవేటు, 2530 ప్రైవేటు, 304 మాధ్యమిక, 238 (ప్రస్తుతం సంఖ్య సుమారు 400) పెకండరీ పాఠశాలలు నడపబడుచున్నాయి.¹⁸

ఇంకా ఉన్నత విద్యాభివృద్ధికోసం ఈ జిల్లాలో 45 జూనియర్ కళాశాలలు 20 డిగ్రీ కళాశాలలు, 3 పి.జి. కేంద్రాలు (రాజమండ్రి, కాకినాడ, రామచంద్రాపురం), 3 బి.ఎడ్ కళాశాలలు (కాకినాడ, రాజమండ్రి 2) నడుచుచున్నాయి. కాకినాడలో వైద్యకళాశాల, ఇంజనీరింగు కళాశాల, 2 పాలీటెక్నిక్ కళాశాలలు, రాజమండ్రిలో ఉపాధ్యాయ శిక్షణాకేంద్రం, కూడా ఉన్నాయి. జిల్లాలో నాల్గోట్ల పారిశ్రామిక శిక్షణాకేంద్రములున్నాయి.

కాకినాడ, రాజమండ్రి, పాడకట్లవల్లి, ముంగంద, పేరూరు, ముక్కామల, అన్నవరం, కుంతికోటపురంలో ప్రాప్తవిద్యా కేంద్రాలు కూడా ఉన్నాయి. అనేకాక రాష్ట్రప్రభుత్వం వారిచే గురుకుల పాఠశాలలు నడపబడుచున్నాయి. కేంద్ర ప్రభుత్వం వారిచే స్థాపింపబడిన మోడల్ విద్యాలయం పెద్దాపురంలో ఉంది. ఏజన్సీలో చి.టి.డి.ఎ.ను స్థాపించి, ప్రభుత్వం విద్యాభివృద్ధికి పాటుపడుచున్నది. ఈ జిల్లా పేగులు, అక్షరాస్యతనుమించి, విద్యావిషయకంగా అభివృద్ధిచరంలో పలుచున్నది.

శేతోష్ఠి - పర్వపాతం

ఈ జిల్లా తీరప్రాంతం పొడవు సుమారు 144 కి.మీ. సముద్ర ప్రభావం వల్ల అత్యధిక, అత్యల్ప ఉష్ణోగ్రతల మధ్య తేడా తక్కువగా ఉండి, జిల్లా అంతటా సమశీతోష్ణ వాతావరణముంటుంది. జిల్లాలో వ్యాపించి ఉన్న ఆడవులు, పండ్లతోటలు, పంటపైరులు, కాలువలు కూడ ఇందుకు తోడ్పడుచున్నాయి. రోజువారీ గరిష్ఠోష్ణోగ్రత 89.9° కనిష్ఠోష్ణోగ్రత 74.9° సాంవత్సరిక గరిష్ఠోష్ణోగ్రత 103° ఫా. కనిష్ఠోష్ణోగ్రత 61° ఫా. కాగా అత్యధిక ఉష్ణోగ్రత ఉండేనెల “మే” అత్యల్ప ఉష్ణోగ్రత ఉండే నెల డిశంబరు. 20 పర్వపాతం 45.24 సెం.మీ. వర్షాలు జూన్ నెలలో ప్రారంభమై నవంబరు వరకూ కురుస్తాయి. మొత్తం వర్షపాతంలో సుమారు మూడు వంతులు నైరుతి ఋతువవనాలవల్ల, ఒక వంతు ఈశాన్య ఋతువవనాలవల్ల లభిస్తుంది. జిల్లాలో అత్యధిక వర్షపాతం గల నెల ఆగష్టు.

ప్రకృతి వనరులు

నదులు, ఆడవులు, ఖనిజములు, నేలలు మొదలైనవి ప్రకృతి వనరులు.

నదులు

జిల్లాలో ముఖ్యమైన నది గోదావరినది. ఈ నది దక్షిణభారతదేశంలోనే పెద్దది. ఇది రంపవోడవరం తాలూకా పడమటి భాగంలో జిల్లాలో ప్రవేశించి, ఉత్తరామ్మంచి దక్షిణానికి జిల్లా పడమటి భాగాన్నంతా మట్టివచ్చి, రాజమండ్రికి దిగువన తూర్పుగా ప్రవహించి గోతమీ గోదావరి, పశ్చిమ గోదావరి అని రెండుగా చీలుతుంది. తూర్పుగా ప్రవహించే గోతమీ గోదావరి రామచంద్రపురం, ఆలమూరు, కాకినాడ, తాళ్లరేవు తాలూకాలకు దక్షిణ సరిహద్దుగానూ, అమలాపురం, ముమ్మడివరం, కొత్తపేట తాలూకాలకు ఉత్తర సరిహద్దుగానూ ప్రవహిస్తూ, యానాం వద్ద బహుముఖాలుగా చీలి సముద్రంలో కలుస్తున్నది.

పశ్చిమంగా ప్రవహించే పశ్చిమ గోదావరి సముద్రంలో కలిసే ముందు ‘వైవ తేయ’ అనే పాయగా చీలి, రాజోలు తాలూకాకు తూర్పుసరిహద్దుగా ప్రవహించి సముద్రంలో కలుస్తున్నది. పశ్చిమ గోదావరి రాజోలు, కొత్తపేట, పి.గన్నవరం తాలూకాలకు పశ్చిమ సరిహద్దుగానూ, పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాకు తూర్పు సరిహద్దు గానూ ప్రవహిస్తూ అంతర్వేది వద్ద సముద్రంలో కలుస్తున్నదో. కాగా గోతమీ పశ్చిమ గోదావరిల మధ్యనున్న ప్రాంతాన్ని ‘కోనసీమ’ అంటారు. ఈ గోదావరి కాలవలవల్ల జిల్లాలోని డెల్టా ప్రాంతమంతా సస్యశ్యామలమైనది.

జిల్లాలో చెప్పుకోతగ్గ మరొకనది ఏలేరు. ఎల్లవరం తాలూకా ఎల్లవరం గ్రామానికి ఈశాన్యన మూడు వాగులు కలయటంవల్ల ఏర్పడ్డ ఈ నది దక్షిణంగా ప్రవహించి పెద్దాపురం తాలూకాలోని వీరవరానికి ఎగువన చిన్నచిన్న వాగులుగా చీలుతుంది. వానిలో పడమర చివరనున్న వాగు ‘ఏలేరు’ అనే పేరుతోనే ముందుకు సాగి, పిఠాపురం తాలూకా పడమటి సరిహద్దుగా ప్రవహించి, కాకినాడ తాలూకాలోనికి పోయి, చిక్కవోలు మురుగుకాల్వతో కలిసి, సముద్రాన్ని కలుస్తుందే. ఈ నది వల్ల పెద్దాపురం, పిఠాపురం మండలాలకు పూర్తిగానూ, పత్తిపాడు మండలంలో కొంతభాగానికి, తమిళ మండలంలో ఒక గ్రామానికి నీటి వనాశ కల్పమన్నది.

'పంపా' అనేది ఈ జిల్లాలో ప్రవహించే ఇంకొక చెన్నునది. అన్నవరంపట్ల ఈ నదికి సమీపం జలాశయంపట్ల, తుని తాలూకాలోని తొండంగి మండలానికి నీటి వసతి కల్పిస్తున్నది. ఈ నది అద్దారేపేట వద్ద సముద్రాన్ని కలుస్తుంది.

'తాండవ' అనే నది తూర్పు గోదావరి విశాఖపట్టణం జిల్లాలను వెరుచేస్తూ, తూర్పు గోదావరి జిల్లాకు ఉత్తర పరిహద్దుగా ప్రవహిస్తున్నది. కానీ ఈ నది పరీవాహక ప్రాంతం ఈ జిల్లాలో చాలా తక్కువ. విశాఖజిల్లాలో ఈ నదికి నిర్మించిన రిజర్వాయరువల్ల తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని కోటనందూరు, తుని మండలాల్లోని కొన్ని గ్రామాలకు నీటి వసతి కల్పిస్తున్నది.

ఖనిజాలు

గోదావరి నదికి ఉభయపార్శ్వములందు నేలబొగ్గు పొరలు కలవని శాస్త్రజ్ఞులు అభిప్రాయం. జిల్లాలో ఇంకా బాప్రేట్, పుల్లమెట్ ఖనిజాలు లభిస్తున్నాయి. పుణ్యక్షేత్రం, పెద్దాపురం, ధవళేశ్వరం, ద్వారపూడి, కోటబొమ్మూరుల్లో "గ్లే" ఖనిజం, రంపచోడవరం తాలూకాలోని వెలగపల్లి, ఎల్లవరం తాలూకాలోని రాయవరం, చీడిపాలెం, మారేడుమిల్లి మొదలైన ప్రాంతాల్లో బాప్రేట్ ఖనిజం లభిస్తున్నాయి.²⁵ ఎల్లవరం తాలూకాలోని 'జడేరు' మొదలైన ప్రాంతాలవద్ద గ్రాఫైటు, సీసం కనపడుతున్నాయి.²⁶ ఇనుము, ఉక్కును కరిగించుటకువయోగించే 'ఫేర్ క్లే' ఖనిజం పెద్దాపురం, బొమ్మూరు ప్రాంతాల్లో లభిస్తున్నది.²⁷ కోవసీమలోని రాజోలు తాటిపాక మొదలైన ప్రాంతాల్లో మహా వాయువు వెలువడుచున్నది. తీరప్రాంతమునందలి ఇసుకతో అణుశక్తికి పనికి వచ్చే టీటానియం, జిర్కోనియం, జికోరం మొదలైన ఖనిజాలున్నట్లు పరిశీలకులు నిర్ణయించారు.²⁸

చమురు పరిశ్రమాయువుల పంపు

మాతవ అచ్చేనణంకు ప్రేరణ కల్పిస్తూ, వాటిని ప్రోత్సహించుట, వర్షావరణంలోని హైడ్రోకార్బన్లును అభివృద్ధి మొదేశం యొక్క ఆర్థిక వనరులను అధికం చేయటానికి తోడ్పడుట, తగినంత మృదులను తిరిగి పెట్టుబడి పెట్టగలిగేలా ఉత్పత్తి చేయుట మొదలైన ఉద్దేశ్యములతోను, స్వదేశీ పరిశ్రమతో హైడ్రోకార్బన్ ఉత్పత్తిని పెంచుట, హైడ్రోకార్బన్ల వినియోగము ఉత్పత్తిమైన రీతిలో నిర్వహించుట, వర్షావరణమును పరిరక్షించుట మొదలైన లక్ష్యములతోను ఈ సంస్థ 1956వం. రములో స్థాపితమైంది.

1994 ఏప్రిల్ 1 న ఈ సంస్థ భారత ప్రభుత్వ రంగ సంస్థగా మార్చబడింది. ఇది 40 సంవత్సరముల గత అనుభవాద్వారా 1994-95 సంవత్సరంలో ఆదీకమైన ఫలితాలను సాధించింది. గడిచే రెండు సంవత్సరాలలో ఏడు క్రొత్తమురు పరిశ్రమ వాయువుల బావులను కనుగొని 150 యొ.యం.టి. హైడ్రోకార్బన్ ఉత్పత్తిని సాధించింది. 1995-96 సంవత్సరములో పది ప్రభుత్వరంగ సంస్థలన్నింటిలోనూ ఇది ఆర్థిక ఉత్పత్తులను, లాభములను సాధించింది. ఈ సంస్థ ముంతాళు, నవీలా, బోదా, ముద్దాను, కంకల్తా మరియు జమ్మూలో అనుబంధ సంస్థలను స్థాపించింది. ఇంకా కెండ్లా, ముంతాళులో మూడు, ముంతాళులో మూడు, అహ్మదాబాదు, గోవాలో ఒక్కొక్కటి చొప్పున రిసోర్స్ కంప్రైజులను కూడా స్థాపించింది. వీటితో పాటు మన దేశంలోను, విదేశాల్లోను కూడా కొన్ని యుపెస్ గ్రోవ్ లను, యాజమాన్య సంస్థలలోను శిక్షణా సంస్థలు

కృష్ణాగోదావరి ప్రాజెక్టు

చమురు సహజవాయువుల సంస్థ కృష్ణా, గోదావరి ప్రాజెక్టు కార్యాలయం రాజమండ్రిలో నెలకొల్పబడింది. కృష్ణాగోదావరి నదీతీర ప్రాంతంలో ఉన్న చమురు సహజవాయువు నిక్షేపాలను వెలికి తీయుటకు 1950 సం.రము నుండి అన్వేషణలు జరుగుచున్నవి. పలు ప్రదేశాలలో వేరు వేరు చోట్ల 70 బావులు వద్దాయి. గురుత్వాకర్షణ ఆయస్కాంత క్షేత్ర ప్రభావం ఆధారంగా 1960లోను, భూ కంపతరంగాల ఆధారంగా 1967లోను ఈ సంస్థ సర్వేలు చేసింది. తూర్పు, పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలు, కృష్ణా, నెల్లూరు జిల్లాలలో 1982-84 సంవత్సరాలలోనే సర్వేలు పూర్తయినవి. భూమిపైనే కాక సముద్రపు ఒడ్డున, సముద్రంలోనూ కూడ బావులు తవ్వడం, ఈ సంస్థ చేస్తున్నది. భౌగోళికంగా కోస్తాతీర ప్రాంతం వేడి ప్రదేశమనందున ఎక్కువ పతిడిష్ గ్యాసు వెలువడుచున్నది. 1988 ఫిబ్రవరిలో మొదటి సారిగా ఈ ప్రాజెక్టులో గ్యాసు సరఫరా ప్రారంభమయి, అప్పటి నుంచి దినదిన ప్రవర్తమాన మగుచున్నది.

ప్రస్తుతం కృష్ణ గోదావరి ప్రాజెక్టు జనరల్ మేనేజరు ఆధ్వర్యంలో డి.బి.సింగు, ఉత్పత్తి, మొదలైన కొన్ని హెడ్క్వార్టర్ నిర్వహించబడుచున్నది. ఇందు అధికారాలు, ఇతర సేబ్యుండి కలిసి సుమారు 1450 మంది పనిచేయుచున్నారు. చమురు సహజవాయువుల సంస్థ అధికంగా లాభదాయకమైనదయినందున కోస్తా ప్రాంతంనందు ప్రజల సాంఘిక స్థితిగతులను మెరుగు పరచుటకు కృషి సల్పుచున్నది. వశ్యైనది మీద ఆనకట్టకట్టుటకు, 3.6 కోట్లు, కోవసీమ ప్రాంతంలో రోడ్లు వేయుటకు 4.5 కోట్లు, ఖర్చు పెట్టింది. అంతేకాక విద్యవైద్య సదుపాయములు, మొక్కలువాటలు, క్రీడా నిర్వహణము, త్రాగునీటి సదుపాయములు, అట్టడుగు వర్గాల అభివృద్ధి కోసం ప్రతి సంవత్సరమూ లక్షలాది రూపాయల ఖర్చు పెట్టుచున్నది. మరియు 1995-96 సంవత్సరాలలో సంభవించిన గ్యాసు బ్లై అపుల్ నిర్వాసితులకు ఇళ్లు కట్టించుటకు ఒక్కొక్కటికీ రూ. 23,000 లు చొప్పున 38.64 లక్షలు, కొన్ని ఇళ్లకు పై కప్పులు వేయుటకు 20.46 లక్షల ఖర్చు పెట్టింది. ముఖ్యంగా రాజమండ్రి పరిసర ప్రాంతాలలోని ప్రజల సర్వతోముఖాభివృద్ధికి జాగుగా కృషి సల్పుచున్నది.

వీలన్నింటితో పాటు సారస్వత, సాంస్కృతిక రంగాలలో అభివృద్ధి సాధించుటకు నాలాంటి ఓత్సాహికులకు పుస్తక ముద్రణ నిమిత్తం కూడ సముచిత రీతిలో ఆర్థిక సహాయమొసంగుచున్నది. ఇట్టి ఈ సంస్థ తన కార్య సాధనలో మరిన్ని విజయములు సాధించి గొప్ప ప్రగతితో ప్రజ్వరిల్లాలని నా వంటి గోదావరి ప్రాంత ప్రజల కోరిక.

అడవులు

జిల్లా ఏజ్డెంట్ మూడ వంతుని మించి అడవులున్నాయి. ఈ జిల్లాలోని అడవులు ఏజ్డెంట్ 3.23 లక్ష హెక్టార్లు. ఎల్లవరం, రంపచోడవరం తాలూకాలు పూర్తిగా అటవీప్రాంతం. ఈ తాలూకాలలో దెకు మొదలైన ప్రసిద్ధ కంపెనెట్లకంపు, ప్రత్తిపాడు, తుని తాలూకాలలోని అడవుల్లో చెడురుపాడులు కంపు. తీర ప్రాంతం వెంజుడి వెంజుడు పరమగుడిచోటలు, తాటికోపులు కంపు

కుంకుళ్ళు, చింతపండు, వెదురుబియ్యం, తేనె, మైనం మొదలైన ఫలసాయాలు ఈ అడవులవల్ల లభిస్తున్నాయి. కలవ, వెదురు బొంగులను తెప్పలుగా కట్టి గోదావరినదిమీద ఎగుమతి చేస్తారు.²⁹

నేలలు

నేల స్వభావాన్నిబట్టి ఈ జిల్లాను నల్లబంగారపు జిల్లా అంటారు. ఈ జిల్లాలో ఒండ్రునేల, ఎర్రనేల, నల్లరేగడి నేల, తువ్వనేలలు కలవు. ఒండ్రునేలలు డెల్టాప్రాంతమంతా వ్యాపించి ఉన్నాయి. రాజమండ్రి పెద్దాపురం, పిఠాపురం తాలూకాలలో ఎర్రనేల మరియు నల్లరేగడి నేలలున్నాయి. రాజ్ కోలు, అమలాపురం తాలూకాలలో సముద్రతీరం వెంబడి తువ్వనేలలున్నాయి.³⁰

వ్యవసాయం

ఈ జిల్లా ప్రజల ప్రధాన వృత్తి వ్యవసాయం. జిల్లాలో ప్రవహించే నదులు, చెరువులు, జలాశయాలు, గొట్టపుబావులు, జిల్లాలో ఉన్న సారవంతమైన నేలలు జిల్లాను వ్యావసాయక జిల్లాగా ప్రసిద్ధికెక్కించాయి. డెల్టా ప్రాంతమంతా గోదావరి కాల్యల ద్వారా సాగగుచున్నది. మెట్టప్రాంతంలో చాలాభాగం, చెరువులు, జలాశయాలు, గొట్టపు బావులద్వారా సాగగుచున్నది. ఈ జిల్లాలోని ఎక్కువ భాగం నీటి వసతిని కలిగియున్నది. నీటి వసతితో 7,80,370 ఎకరాలు, వర్షాధారంతో 5,00,593 ఎకరాలు సాగుచేస్తున్నారు.³¹ పల్లపుసాగులో వరి, అరటి, చెరకు ముఖ్య పంటలు కాగా మెట్టసాగులో జొన్న, పొగాకు, నువ్వులు, మిరప, ప్రత్తి, కంది, కర్రపెండలం పలుముఖ్యమైన పంటలు. పల్లపు సాగులో మినుము, పెసర వంటి పప్పు దినుసులను రెండవ, మూడవ పంటలుగా పండిస్తున్నారు.

రాష్ట్రంలో ఆహారధాన్యాలు పండే పంటభూమిలో 5.19 శాతం, వరిపంటలో 9.46 శాతం తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోనే ఉంది. 7.65 శాతం చెరకు పండేభూమి ఈజిల్లాలోనే ఉంది. పొద్దుకు సగటు వరి పంట విషయంలో 2540 కిలోలతో రాష్ట్రంలో పశ్చిమగోదావరి తర్వాత ద్వితీయాస్థానంలో ఉంది. నికర పంట భూమిలో నికరంగా నీరుపారే భూమిశాతం 85.45. మామిడి, కొబ్బరి, జీడిమామిడి తోటలు విస్తారంగా ఉన్నాయి.³² ఆహారం విషయంలో ఈ జిల్లా మిగులు జిల్లా అంధ్రప్రదేశ్ కు ధాన్యంగారంగా చెప్పబడే జిల్లాల్లో ఇదికూడా ఒకటి. అరటి, కొబ్బరి, రాష్ట్రమొత్తం ఉత్పత్తిలో వరుసగా 36,57 శాతాలు ఈ జిల్లాలోనే ఉత్పత్తి అగుచున్నాయి.³³ మెట్టప్రాంతంలో పండే మామిడి పండ్లు, డెల్టాప్రాంతంలో పండే తెల్ల చక్కెరకేళి అరటిపండ్లు ఇతర రాష్ట్రాలకు ఎగుమతిఅగుచున్నాయి. ఈవిధంగా జిల్లా వ్యావసాయికంగా రాష్ట్రంలోనేకాక, దేశంలో కూడ ప్రముఖస్థానాన్ని పొందింది. ఏజన్సీ ప్రాంతంలో కాఫీ, రబ్బరు, తోటలు కలవు.

పరిశ్రమలు

వ్యావసాయికంగా ఎంతో అభివృద్ధిచెందిన యీజిల్లా పారిశ్రామికంగాకూడ అభివృద్ధిప్రధాన పయనిస్తున్నది.

గృహపరిశ్రమలు

చేనేత పరిశ్రమ ముఖ్యమైన గృహపరిశ్రమ. వ్యవసాయరంగం తర్వాత చేనేతరంగం పైన

ఆధారపడి ఎక్కువ మంది జీవిస్తున్నారు. చేనేత మగ్గల సంఖ్యలో రాష్ట్రంలో ఈ జిల్లా ప్రథమస్థానంలో ఉంది. రైతులలో కొందరికి తేనె పరిశ్రమ అనుబంధ పరిశ్రమగా ఉంది. గృహపరిశ్రమలను అభివృద్ధి పరచుటకు రాజమండ్రిలో ఇండస్ట్రియల్ మ్యూజియం ఉన్నదో ఇంకా ఈ జిల్లాలో పంచదార పరిశ్రమ, పొగాకు పరిశ్రమ, ప్రత్తి, పట్టువస్త్ర పరిశ్రమ, కాగితపు పరిశ్రమ, పెంకుల తయారీ పరిశ్రమ, ఇంజనీరింగు సామాగ్రి తయారీ, మూసల తయారీ, ఫౌంటెన్ పెన్ను తయారీ, అల్యూమినియం సామాగ్రి తయారీ మొదలయిన పరిశ్రమలున్నాయి.³⁵

పెద్దాపురంలో సిల్కుమిల్లులు, వందలపాకలో నూలుమిల్లులు, గొల్లప్రోలులో స్పిన్నింగుమిల్లు ఉన్నాయి. రాజమండ్రి, పెద్దాపురంలో పట్టువస్త్రములు కూడ లభిస్తున్నాయి. ఈ జిల్లాలో 100కి మించి బియ్యం మిల్లులున్నాయి. ఇక్కడ నుండి బియ్యం ఇతర జిల్లాలకు, రాష్ట్రాలకు కూడ ఎగుమతి అవుతున్నాయి. ఆంధ్రప్రదేశ్ లోగల రెండు పేపరు మిల్లుల్లోనూ ఒకటి ఈ జిల్లాలోనే (రాజమండ్రి లో) ఉంది. పెన్నుల తయారీ, అల్యూమినియం సామాగ్రి, మూసల తయారీ పరిశ్రమలు కూడ రాజమండ్రిలోనే ఉన్నాయి. ధవళేశ్వరంలో తూకంతాయు త్రాసులు, పెద్దకాటాలు, ఇనుపపెట్టెల తయారీ పరిశ్రమలున్నాయి. పితాపురం, సామర్లకోట, చెల్లూరులలో పంచదార కర్మాగారాలున్నాయి.

కాకినాడలో ఇటీవలే 'నాగార్జున' 'గోదావరి' అనే రెండు ఎరువుల కర్మాగారాలు ప్రారంభింపబడి ఉత్పత్తిని సాగిస్తున్నాయి. కాకినాడలో స్టీమ్ లాంచీలు, చిన్నచిన్న వడవలు, బల్లకట్టల కూడా తయారవుతున్నాయి. బిక్రవోలులో సిగరెట్ల తయారీ పరిశ్రమ ఉంది. కోనసీమ ప్రాంతంలో పీచుపరిశ్రమ కేంద్రీకృతమై ఉంది. కాగా పెంకులు ఉత్పత్తిలో ఈ జిల్లా రాష్ట్రంలోనే ప్రథమ స్థానంలో ఉంది. సామర్లకోటలో ఉన్న శాగోఫ్యాక్టరీలు (సగ్గుబియ్యం తయారు చేసే మిల్లులు) కూడ చెప్పుకోతగ్గవి. సామర్లకోటలో మానె పరిశ్రమకూడ అభివృద్ధి చెందింది. ఇంకా జిల్లాలోని కోనసీమ ప్రాంతంలో లభిస్తున్న సహజవాయువు (గ్యాసు) ఆధారంతో, రాజమండ్రి సమీపంలో ఉన్న జేగురుపాడులో విధ్యుదుత్పాదన కేంద్రాన్ని ప్రభుత్వం స్థాపించింది.

ఈవిధంగా వివిధ రకాల భారీ, మధ్యతరహా, గృహపరిశ్రమలతో ఈ జిల్లా రాష్ట్రపారిశ్రామిక పటంలో సముచితస్థానాన్ని సాధించింది.

చూడదగిన ప్రదేశాలు

అనాది నుంచీ తూర్పుగోదావరి జిల్లా వివిధ సంస్కృతులకు నిలయమైనది. గోదావరి డెల్టా 'సప్తగోదావరి' అను పేరుతో భారతీయ సంస్కృతియందు ప్రసిద్ధి పహించింది. గోదావరి నది జిల్లాలోనికి ప్రవేశించిన వెంటనే తూర్పుకనుమలలో పాపికొండలను చీల్చుకొని ప్రవహించు దృశ్యం అత్యంత రమణీయంగా ఉంటుంది. ఇచ్చట కొండల నడుమ నది కొన్నిచోట్ల రెండువందల గజాలే ఉంటుంది. కాని లోతూ, వేగమూ అత్యధికం.³⁶

గోదావరి డెల్టాకే 'కోనసీమ' అని మధ్య యుగాల నుండి వ్యవహారం ఈ కోనసీమ ప్రకృతి రామణీయకతకు పేరెన్నికగన్నది. కాశ్మీరం, కేరళ తర్వాత ఆంధ్రాలో ఈ కోనసీమ అందాలసీమ.

కొబ్బరి, పోక మొదలైన వృక్షాలతోను, గోదావరి పిల్లకాల్వలతోనూ ఎల్లప్పుడూ చల్లగా ఉంటుంది. సినిమాలు తీయుటకు అనువైన మనోహర దృశ్యముల ఇచ్చుట ఉండడంచేత, గ్రామీణ ఇతివృత్తంతో కూడిన సినిమాల షూటింగులన్నీ ఇంచుమించు ఈ ప్రాంతములోనే జరుగుచున్నాయి.

బొద్దుల పుణ్యక్షేత్రములు, కోనసీమలో ఉండేవనటానికి నిదర్శనంగా, రాజోలు తాలూకాలోని ఆడుగ్రునందు బొద్దనిర్మాణ అవశేషాలున్నాయి. గోదావరి తీరంలోనే హిందువుల పుణ్యక్షేత్రాలయిన వంచారామాలండేవని ప్రతీతి. వాటిలో ద్రాక్షారామం, కుమారారామం, (కోటివల్లి) భీమారామం, (సామర్లకోట) ఈ జిల్లాలోనివే.³⁷

ద్రాక్షారామాన్ని 'దక్షిణకాశీ' అనికూడ అంటారు. ఇచ్చట దేవాలయం ముందున్న చెరువులో సప్తగోదావరి నదుల జలాలుండటంవల్ల భక్తులు ఈ నీటిని వవిత్రంగా భావిస్తారు. కోటివల్లి ద్రాక్షారామానికి 6 మైళ్ళ దూరంలో ఉంది. ఇది పవిత్ర శైవక్షేత్రం. ఇచట ఒకదానము చేసిన కోటి ఫలితము లిచ్చుటచే దానికి కోటివల్లి అని పేరు వచ్చింది.

పితాపురంలో కుక్కుటేశ్వరస్వామి ఆలయం ఉన్నది. ఇక్కడ ఉన్న శివలింగం వెనుకకు వెళ్లి చూచిన కోడి ఆకారంలో ఉంటుంది. ఈ ఆలయానికి ముందున్న పుష్కరణిని 'పాదగయ' అంటారు. బీహారులో గయక్షేత్రంలో గయనితల, ఈ పుష్కరణిలో గయనిపాదాలు ఉన్నాయని ప్రజలనమ్మకం. ఈ కుక్కుటేశ్వర క్షేత్రమే 'కుమారారామం' అనే అభిప్రాయం కూడ కలదు.³⁸ ఇంకా పట్టినం, సామర్లకోట, కపిలేశ్వరపురం, ఏలేశ్వరం మొదలైన శైవక్షేత్రాలు కూడ ఈ జిల్లాలో ఉన్నాయి. ఈ శైవక్షేత్రాలలో శివరాత్రికి గొప్ప ఉత్సవం జరుగుతుంది.

దర్శించవలసిన వైష్ణవక్షేత్రాలుకూడ ఈ జిల్లాలో చాలా ఉన్నాయి. వాటిలో 'ర్యాల్' ముఖ్యమైనది. ఇది కొత్తపేట తాలూకాలో ఉన్నది. ఇచ్చట కళాసంపదకు ప్రసిద్ధికీర్తిని సాగిగలాడు జగన్మోహిని విగ్రహం కలదు. ఈ విగ్రహం ముందునుండి చూస్తే, విష్ణుమూర్తిగనూ, వెనుక నుండిచూస్తే జగన్మోహినిగను దర్శనమిస్తుంది.

ఇంకా అన్నవరంలోని శ్రీ వీరవెంకట సత్యన్నారాయణ స్వామి ఆలయం, సర్పవరంలోని భావనారాయణస్వామి ఆలయం, పితాపురంలోని కుంతి మాధవస్వామి ఆలయం, అప్పన్నవల్లి (కోనసీమ) లోని బాలాజీ ఆలయం, సోమవరం (కిర్లంపూడి మండం) లోని వేంకటేశ్వరస్వామి ఆలయం, అంతర్వేదిలోని లక్ష్మీనృసింహస్వామి ఆలయం మొదలైనవి. ఈ జిల్లాలోని ప్రసిద్ధమైన వైష్ణవ క్షేత్రాలు.

ఇంకా ఈ జిల్లాలో దర్శనీయ స్థలాలు చాలా ఉన్నాయి. రాజమండ్రి వద్ద అతిపాడైన (ప్రపంచంలో రెండవది, ఆసియాలో పెద్దది) రైలుకంరోడ్డు వంతెన కలదు. కందుకూరివీరేశలింగంగారి గృహం, వారు స్థాపించిన అనేక సంస్థల భవనాలు, గౌతమీ గ్రంథాలయం, ప్రభుత్వరంగంలోని మొదటి కాగితం కర్మాగారం గ్రాఫైటుక్రూసిబుల్ పరిశ్రమ, దేశంలోనే మొదటిగా ఏర్పరచినకాటాలపరిశ్రమకూడ ఇక్కడే ఉన్నాయి. ఈవిధంగా తూర్పుగోదావరి జిల్లా అనేక దర్శనీయస్థలాలతో యాత్రికులను, చూపరులను ఆకర్షించుచున్నది.

పితూలీలు - తిరుగుబాట్లు - జాతీయోద్యమం

జాతీయోద్యమానికి ముందు తూర్పు గోదావరి జిల్లాలోని రైతులు చారిత్రాత్మక పోరాటాలు జరిపారు. వాటిలో 1879 'రంపపితూరీ' 1916 - 1917 'లాగరాయిపితూరీ'. 1922 'మన్యంతిరుగుబాటు' ముఖ్యమైనవి. సాంఘికంగా, ఆర్థికంగా, వెనుకబడిన జిల్లాలోని ఏజన్సీ ప్రజలు మన్నెం దొరలనే భూస్వాముల దోపిడి కింద నలిగిపోయేవారు. ఈ దోపిడికి వ్యతిరేకంగా మన్యం రైతులు 1858, 61, 62లలో రంపచోడవరం తాలూకాలలో అనేక తిరుగుబాట్లు చేశారు.³⁹

1879లో రంపచోడవరం తాలూకాలో రైతులు చేసిన తిరుగుబాటునే 'రంప పితూరీ' అంటారు. 1916-17లో లాగరాయిపితూరీ కూడ జరిగింది. ఈ రెంటిని బ్రిటిషు ప్రభుత్వం అణచివేసి, తిరుగుబాటుదారుల్ని బంధించింది. తర్వాత 1922 జనవరిలో ప్రభుత్వం అణచివేసి, తిరుగుబాటుదారుల్ని బంధించింది. తర్వాత 1922 జనవరిలో ముతాదార్లు, లంచగొండి అధికార్లు దోపిడికి, దౌర్జన్యానికి వ్యతిరేకంగా సీతారామరాజు నాయకత్వంలో గొప్ప తిరుగుబాటు జరిగింది. ఈ తిరుగు బాటులో గంగందొర, మల్లుదొర అనే గాముసోదరులు, సీతారామరాజుకు రెండు భుజాలుగా పనిచేశారు.⁴⁰ బ్రిటిషువారు సీతారామరాజును కాల్చిచంపటంతో తిరుగు బాటు అణిగిపోయింది. అల్లూరి సీతారామరాజువలె, భారతజాతీయోద్యమంలో పాల్గొని అపార్థిజనుల దేశస్వాతంత్ర్యంకోసం పోరాడి, స్వాతంత్ర్యాన్ని సంపాదించిన సమరయోధులు ఎందరో ఈ జిల్లాలో ఉన్నారు. ఈవిధంగా ఈ జిల్లా ప్రాంతీయ, జాతీయోద్యమాలద్వారా బ్రిటిషు వారిని గడగడ లాడించి స్వాతంత్ర్యాన్ని సంపాదించటంలో ప్రముఖపాత్ర వహించింది.

రాజకీయంగా

జాతీయ, రాష్ట్ర రాజకీయాలలో ప్రముఖపాత్ర వహించి, ప్రజాసేవ చేసిన రాజకీయనాయకులెందరో ఈ జిల్లాలో ఉన్నారు. 'ఆంధ్ర చాణక్య' బిరుదాంకితులు, మేధావియైన కళావేంకటాచార్యుగారు ఈ జిల్లావారే. వీరు ఆంధ్రరాష్ట్రకాంగ్రెసుకు ఒక దశాబ్దంపాటు కార్యదర్శిగా పనిచేశారు. ఇంకా బులుసు సాంబమూర్తి, బులుసు చట్టాభిరామారావు, మొసలికంటి తిరుమలారావు, చిట్టూరి ప్రభాకరరావు, బిక్కిన వెంకటరత్నం, న్యాయపరి సుబ్బారావు మొదలైన మహామహులు ఈ జిల్లాలో పేర్కొనదగిన గొప్ప రాజకీయనాయకులు.

ప్రస్తుతం జిల్లాలో 21 అసెంబ్లీ, 3 పార్లమెంటు నియోజక వర్గాలున్నాయి. రాష్ట్రంలో ఎక్కువ నియోజకవర్గాలు గల జిల్లా అయింది. సాధారణంగా ఈ జిల్లానుండి ఎక్కువ మంది మంత్రులుకూడ నియమింపబడతారు. ఈవిధంగా ఈ జిల్లాను రాజకీయంగా కూడ అభివృద్ధిచెందినదిగా చెప్పవచ్చు.

సాహిత్యం

నాగరికత, సంస్కృతి, సాహిత్యం, నదీతీర ప్రాంతంలోనే పుట్టి, పెరుగుతాయి. గోదావరీతీరంలో కవిత్వం ఉందని వాడుక. గౌతమీ ప్రదేశం కవులకు, పండితులకు శాస్త్రవేత్తలకు నిలయం. ఆంధ్ర సరస్వతిపాదపీఠంమీద తొలిపుష్పం ఉంచింది. గోదావరీ తీరమే. ఆదికవి నన్నయ్య ఎక్కడ పుట్టినా, రాజమహేంద్రవరంలో జీవించి, భారతాంధ్రీకరణకు నాంది పలికాడు.

ఆనాటి నుండి ఈనాటి వరకు తూర్పుగోదావరిజిల్లా ఎంతో మంది కవులకు, పండితులకు జన్మస్థానమయ్యింది. రసగంగాధరకర్త జగన్నాధ పండితరాయలు, శివతత్త్వసారకర్త మల్లిఖార్జునపండితుడు, వేములవాడ భీమకవిమొదలైన ప్రాచీనకవులు ఈ జిల్లావారే.

సంస్థానాలు సాహిత్యానికి కాణాములు. ఈ జిల్లాలో ప్రసిద్ధ సంస్థానాలైన పెద్దాపురం పిఠాపురం, కపిలేశ్వరపురం - కేశనకుర్తి, కోలంక - వీరవరంలలో ఎంతో సాహితీ కృషి జరిగింది. సాహితీపోషణలో అగ్రతాంబూలం పిఠాపురం సంస్థానానిదే. ఇచ్చట అనేక మంది కవిరాజులు, రాజకవులు జీవించి ఉత్తమ కావ్యాలను వెలయించారు. మిగిలిన సంస్థానాల్లోకూడ చెప్పుకోదగ్గ సాహితీ కృషి జరిగింది. కూచిమంచి కవులు, దేవులపల్లి కవులు, ఏనుగు కవులు, చిలుకూరి చతుష్టయం, బొమ్మకంటి షట్కం మొదలైన కుటుంబకవులు, తిరుపతి వేంకటకవులు, వెంకట రామకృష్ణ కవులు, వెంకట పార్వతీశ్వరకవులు మొదలైన జంటకవులు ఈ జిల్లావారే. ఇంకా ఎంతోమంది ప్రాచీన సంస్కృతాంధ్ర కవులు ఈ జిల్లాలో జీవించి ఆంధ్ర సరస్వతిని తమ కావ్యాలతో పరిపూర్ణం గావించారు.

ఆధునిక కవిత్వానికి, సంఘసంస్కరణకు ఆద్యుడైన కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు, శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి, శ్రీ పాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి, పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహం, చిలకమర్తిలక్ష్మీనరసింహం, జయంతి రామయ్యపంతులు, మొక్కపాటి నరసింహ శాస్త్రి మధునాపంతుల సత్యన్నారాయణశాస్త్రి, వెంవరాలసూర్యనారాయణశాస్త్రి, వాగంటి శేషయ్య, ఆవంత్స సోమసుందరం, యస్.టి. జ్ఞానానందకవి మొదలైన ఆధునిక కవులు, కొటికలపూడి సీతమ్మ, పులగుర్తి నరసమ్మ వంటి ఆధునిక కవయిత్రులు కూడ ఈ జిల్లావారే. పండితులచే నిర్మింపబడిన సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు జన్మస్థానం ఈ జిల్లాయే (పిఠాపురం)

ఈ విధంగా ఎంతోమంది కవిశ్రేష్ఠులను, ఉత్తమ కావ్యములను అందించి తూర్పు గోదావరి జిల్లా సాహితీ రంగంలోకూడ అనాది నుంచి తనదైన ప్రత్యేక స్థానాన్ని పొంది, కవిపండితులతోనూ, వారి మధురకావ్యాల రసమాధురితోనూ అలరారుచున్నది.

ప్రకృతి సిద్ధమైన ఎన్నో సహజవనరులను కలిగియుండి, ఆర్థికంగా, సాంఘికంగా, సాంస్కృతికంగా ఎంతో అభివృద్ధి చెందిన తూర్పు గోదావరి జిల్లాలోని ప్రజలు ఆరాధించుచున్న గ్రామదేవతలు, వారి ఆరాధన విధానం, జాతరలు, నమ్మకాలు, గ్రామదేవతల కథలు, గుడులు, ఆసలు గ్రామదేవతల ఆవిర్భావం మొదలైన విషయాలను ముందు అధ్యాయాల్లో విపులంగా వివరిస్తాను.

అధస్తూచికలు

- 1,2,3,4,5,6. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని - పుట 819.
7. మనమూ - మన రాష్ట్రము - 3, తూర్పు గోదావరి జిల్లా - పుట 9.
8. District Census Hand Book of East Godavari, 1981, p. VIII
9. Hand Book of Stastics, East Godavari District, 1985, 86, p.3
10. విజ్ఞాన సర్వస్వం - పుట, 1302.

11. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని - పుట 818.
12. విజ్ఞాన సర్వస్వం పుట 1302.
13. District Census Hand Book of East Godavari.
14. Census of India 1991, Andhra Pradesh Series - 2, Provisional population Tables - 1.
15. మనమూ - మన రాష్ట్రమూ - 3, తూర్పుగోదావరి - పుట 27.
16. District Census Hand Book of East Godavari.
17. Census of India 1991, Andhra Pradesh Series - 2, Provisional population Tables -1.
18. Hand Book of Statistics, East Godavari District, 1985-86.
19. Ibid, p.5.
- 20,21. విజ్ఞాన సర్వస్వం పుట. 1302.
22. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని పుట 818.
23. విజ్ఞాన సర్వస్వం పుట 1303.
24. Hand Book of Statistics, East Godavari District, 1985-86, p.5.
25. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని - పుట 818.
26. విజ్ఞాన సర్వస్వం పుట. 1302.
- 27,28. మనమూ - మన రాష్ట్రం - 3, తూర్పు గోదావరి, పుట 24.
29. విజ్ఞాన సర్వస్వం పుట. 1303.
30. మనమూ - మనరాష్ట్రం - తూర్పుగోదావరి - పుట 24.
31. విజ్ఞాన సర్వస్వం పుట. 1305.
32. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని - పుట 822.
33. Hand Book of Statistics, East Godavari District, 1985-86, p.6.
- 34,35,36. విజ్ఞాన సర్వస్వం పుట 1306, పుట 1307.
- 37,38. మనమూ - మన రాష్ట్రము - 3, తూర్పుగోదావరి - పుట 86.
- 39,40. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని - పుట 820.

ప్రాచీన మయినదని⁹ ఎహిర్న్ ఫిల్సు అభిప్రాయం.

ఈ గణమాతృస్వామికి వ్యవస్థలో ప్రకృతిసిద్ధమైన వస్తువులనే తీనేవారు. కావున ప్రకృతిని మాతృమూర్తిగా భావించి పూజించేవారు. వ్యవసాయం తెలియని స్థితిలో పురుషులు వేటాడి ఆహారం సంపాదించేవారు. స్త్రీలు గృహమండే ఉండే సంతానాన్ని చూసుకొంటూ, గృహపరిసరాల్లో ఉండే గింజలను, ఫలాలను పోగుచేసేవారు. ఆ తర్వాతికాలంలో గృహపరిసరాల్లోనే గింజలు చల్లి ఆహారపు మొక్కలు పెంచేవారు. ఈ విధంగా స్త్రీల కృషివల్ల లభించే ఆహారంపై ఆధారపడే సమాజం స్త్రీ ప్రధానమైన మాతృస్వామికంగా ఉండేది.

వేట, పశుపాలక వృత్తి కలిగిన సమాజం పురుష ప్రధానంగా ఉండేది. వ్యవసాయాన్ని అభివృద్ధి చేసే ఉద్దేశంతో నాగలి మొదలైన వ్యవసాయ పనిముట్లు కనిపెట్టబడే ఎద్దులతో పాటించు దున్ని వ్యవసాయంచేసే స్థితికి చేరే వరకు స్త్రీ ప్రధానమైన మాతృస్వామికంగా ఉండే సమాజం వ్యవసాయాభివృద్ధి జరిగాక, పురుషప్రాధాన్యంతో పితృస్వామికంగా మారింది¹⁰.

ఇప్పటికీ కేరళలోని 'నాయర్' జాతి మాతృస్వామిక వ్యవస్థగానే ఉన్నది. ఈ నాయర్ సమాజంలోని సమిష్టి కుటుంబాలు వ్యవసాయంపై ఆధారపడి ఉన్నాయి. తల్లి 'కులమాత'గా ఏకైక హక్కుదారంగా ఉంటుంది. సంతానం తండ్రి ఇంటి పేరుతో కాక తల్లి ఇంటి పేరుతోనే గుర్తించబడతారు. వివాహమయ్యాక కూడా స్త్రీలు పుట్టింట్లోనే ఉంటారు. భర్త భార్య దగ్గర కొన్ని రోజులు గడిపి వెళుతుంటాడు.¹¹ ఎహిర్న్ ఫిల్సు నాయర్ల జీవన విధానాన్ని, ఆచార వ్యవహారాల్ని పరిశీలించి, హరప్పా, మొహంజదారో అవశేషాలు ఆధారంగా ఆనాటి ప్రజలకు, నాయర్ల జీవనవిధానానికి పోలికలున్నాయని నిరూపించాడు.¹²

వ్యవసాయం తెలియక పశుపాలనతో జీవనం సాగించే వారిది పితృస్వామిక వ్యవస్థ. దీనికి ఉదాహరణ నీలగిరి కొండలలోని 'తోడా' జాతివారి జీవనవిధానమే. వీరిది తండ్రివరంవర సంతానం తండ్రి వంశమునకు చెందుతుంది. తండ్రి సంపదపుత్రునికి సంక్రమిస్తుంది. వీరికి వ్యవసాయం జ్ఞానంలేదు.

ఈవిధంగా 'నాయర్' 'తోడా' అనే ఆటవిక జాతుల జీవనం విధానాలను బట్టి పశుపాలనచేసే వారిది పితృస్వామిక వ్యవస్థ. వ్యవసాయం చేసే వారిది మాతృస్వామిక వ్యవస్థ అని తెలుస్తున్నది.

ఇనుము కనిపెట్టబడడంతో అనాగరిక దశ అంతమై నాగరికదశ ఆరంభమయ్యింది. నాగలి మొదలైన వివిధ రకాల వ్యవసాయ పనిముట్లతో వ్యవసాయం చేయటం ప్రారంభించాక, పంటలకు అనువైన ప్రాంతాలలో స్థిరనివాసమేర్పరచుకొని, అనేక సమాజాలు మాతృస్వామిక వ్యవస్థనుండి పితృస్వామిక వ్యవస్థకు మారినవి. అయినా మాతృస్వామికి వ్యవస్థ ప్రభావం పూర్తిగా రూపుమాసిపోలేదు.

ఆర్యులు మొదట పశుపాలకులుగా పితృస్వామిక వ్యవస్థను కలిగి యున్నా, వ్యవసాయాన్ని పుత్రిగా స్వీకరించాక, వ్యవసాయ దేవతలను స్త్రీ దేవతలుగానే పూజించారు. వేదాలలోను, పురాణాలలోనూ, ప్రాచీన గ్రంథాల్లోనూ వ్యవసాయ ప్రసక్తి వచ్చినపుడు వ్యవసాయదేవతలు స్త్రీ

దేవతలుగా పేర్కొనబడ్డారు.

వేదాల్లో కనిపించే ఉష, ఇళ, సరస్వతి, అదితి, ఆవ, వృద్ధి మొదలైన స్త్రీ దేవతలంతా పురుషదేవతల ప్రియురాలైనా, భార్యలుగానో, కుమార్తెలుగానే కనిపిస్తారు. ఋగ్వేదంలో ఉషను అనేక మంత్రాలతో సన్మానిస్తారు. ఉషయే సకల జనన మరణాలకు, నాశనానికి, రక్షణకు మూలం. ఇహ ఆర్యులదేవత. ఇహ అనగా అన్నం. అన్నం మానవునికి అతిముఖ్యమైన ఆహారం కనుక ఇహ దేవతగా రూపొందింది¹¹ అలాగే ఆవ కూడ ఆవ అనగా నీరు.

గోభిల సూత్రంలో వ్యవసాయానికి సీత, ఆశ, ఆరద, అనఘ అను స్త్రీ దేవతలు ఉదహరింపబడ్డారు. 12

సంతానాన్ని సృష్టించే స్త్రీ వ్యవసాయాన్ని సంవదను అధికం చేస్తుందని మాతృస్వామిక వ్యవస్థలో నమ్మకం. వ్యవసాయాన్ని కనిపెట్టింది కూడ స్త్రీలే అవ్వటం వల్ల, దున్నటం, దమ్ము చేయడం మొదలయిన కార్యక్రమాలు పురుషులు చేసినా, విత్తనాలు చల్లటం, వరిని నాటటం మొదలైన కార్యక్రమాలు స్త్రీలే చేస్తారు. వ్యవసాయారంభంలో స్త్రీ శక్తిస్వరూపిణిగా మారింది. స్త్రీ ప్రకృతికి మారు రూపమని, సృష్టికి మూలమనే వాదంతోనే సాంఖ్య, తంత్ర శాస్త్రములు కూడ ప్రకృతిని స్త్రీరూపంగానే ఆరాధిస్తున్నాయి.

పశుపాలకులు, యుద్ధోపజీవులు అయిన ఆర్యులదేవతలు పురుషదేవతలు. అయితే ఆర్యులు భారతదేశంలో స్థిరనివాసమేర్పరచుకొని వ్యవసాయ వృత్తి అవలంబించాక, మాతృస్వామిక ప్రభావంవల్ల వారి వ్యవసాయ సంస్కృతి నుండి, కాళిక, దుర్గ, అదిత్య మొదలైన స్త్రీమూర్తులు ఉద్భవించారు.

వ్యవసాయ ప్రధాన జీవులకు సఫలత ముఖ్యం మాతృదేవతారాధన, బలుల నొసగుట, ప్రాథమిక వ్యవసాయ జీవనంలోని సఫలతను ఆరాధించు విధానములని తెలుస్తున్నది. వ్యవసాయాభివృద్ధి జరిగాక, ప్రాచీన మానవులు సంచార జీవనం మానుకొని, గ్రామాలు నిర్మించుకొని, స్థిరనివాసమేర్పరచుకున్నాక మాతృదేవతారాధన గ్రామదేవతారాధనగా రూపొందింది.¹³

‘మాతృస్వామిక వ్యవస్థాప్రభావం, స్త్రీయే వ్యవసాయ ఆరంభకురాలగుట, సఫలతకు స్త్రీయే అధారమను అభిప్రాయమేర్పడుట, ఆమె సృజనాత్మకశక్తి స్వరూపిణి అను భావములు ప్రబలుట, గ్రామదేవతల ఆవిర్భావమునకు, రూపకల్పనకు, ఆరాధనకు ముఖ్యకారకములైనవి’¹⁴ గ్రామదేవత వ్యవసాయ సఫలతకు కారణమనుభావం ప్రజలలో ప్రబలి ఉందనటానికి కారణం నేడు గ్రామదేవతల ఉత్సవాల్లో నిర్వహించే ఆచారాలే నిదర్శనం.

దేవతకు బలియిచ్చిన జీవి (జంతువు లేక పక్షి) రక్తాన్ని మండిగలోపట్టి, నవధాన్యాలపాసి, అయిదవ రోజుతీసి వాటిలో మొలకెత్తిన విత్తనాలనుబట్టి ఆ సంవత్సరం ఆ పంట బాగుగా పండునని భావించడం, పాలంలో విత్తనాలు చల్లటానికి ముందు దేవతకు. కొన్ని విత్తనాలు నివేదించి నమస్కరించటం, నాట్లువేసాక, చేను పండటానికి ముందు ‘పసరపండుగ’ అనే పేరుతో గ్రామదేవత పండుగ చేయటం, పంటపండాక పంట జాతర చేయటం, పండిన ధాన్యాన్ని గుదులుగాకట్టి,

దేవతగూడే ఘుండు వ్రేలాడకట్టడం, చెరకు గానుగాడి వండిన బెల్లాన్ని ముద్దగా కర్రకు గుచ్చి దేవతకు సమర్పించటం, కొబ్బరి బొండాల్ని (వచ్చివి) దేవతకు సమర్పించటం మొదలైన గ్రామీణుల ఆచారాలన్నీ గ్రామ దేవత వ్యవస్థకు, వ్యవసాయానికి గల సంబంధాన్ని సూచిస్తున్నాయి.

గ్రామదేవతారాధనకు వ్యవసాయానికి గల సంబంధాన్ని ఉగ్గడిస్తూ - వైట్ హెడ్స్ Probably these village dieties came into being at the form when the people began to settle down an agricultural families" అని అభిప్రాయపడెను. గ్రామదేవతలు స్త్రీ రూపులవ్వటానికి కారణం The idea of the fertility స్త్రీలకు సంబంధించినది¹⁶ అని కూడ ఆయన తెలిపెను.

మాత్రాధికార స్థాపనమున అంతర్గతముగా స్త్రీకి పిల్లలను కనుటయందు, వారిని పెంచి, వారిపై వ్యామోహమును పెంచుకొనుటయందు ఒక కోరిక ప్రబలమై, ఆ కోరిక శక్తిగా మారి అట్టి శక్తి యందలి మమకారము, అభిమానముల వలన ఆదిమ ప్రపంచమున తల్లి దేవత స్థానం స్థిరమై నిలిచి, ఆతల్లిదేవత నుండి గ్రామదేవత రూపముగా ఉద్భవించిందని¹⁷ విలియం వూంటు అభిప్రాయము.

రిచర్డ్ ఎమ్. డార్బీన్ జానపద మతమును జానపద సాంఘిక ఆచారమున చేర్చారు. ఈయన అభిప్రాయంతో ఏకీభవిస్తూ, డా. జి. యస్. మోహన్ సంఘంలోని వ్యక్తులు తమచుట్టునూ ఏవో కొన్ని అదృశ్య శక్తులు కలవని, విశ్వసించి ఒనర్చేడి విశేషమే జానపద మతము. జానపద మతమున ఒక అంశంగా గల గ్రామ దేవతారాధన ఈ విషయమును స్పష్టపరచుచున్నదో అని అభిప్రాయపడెను.

‘గ్రామదేవతలు ముఖ్యంగా జానపదుల ఆరాధనా దేవతలు, మాంత్రిక, తాంత్రిక, అతీంద్రియ శక్తులేవో ఉన్నాయనీ, అవే సుఖదుఃఖాలకు మూలమనీ నమ్ముటయే గ్రామదేవతల పుట్టుకకు కారణం¹⁸.

వ్యవస్థను, ఆచారాన్ని, మతాన్ని, నమ్మకాన్ని బట్టి సాగిన పై నిర్వచనాలతో పాటు సంఘాన్ని గ్రామాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని కూడ గ్రామదేవతను నిర్వచించిన వారున్నారు.

దేవత సంఘమునకు సంబంధించినదయితే, ఆ సంఘమునందలి ఐకమత్యమును సాధించుటకు, కనిపించని దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని తమ తమ జాతి యెడల అభివృద్ధిని సాధించే మానవ ప్రయత్నంలో భాగమే గ్రామదేవత అవిరూపం²⁰.

‘మనిషి ఒంటరివాడిగా, వేటగాడుగా బ్రతికినరోజుల్లో అతనికి గ్రామదేవత భావన ఉండే అవకాశంలేదు. క్రమంగా మనుషులు ఒక సమాజంగా ఏర్పడుతూ ఉంటే, ఈ సమాజం అనే భావన అమూర్తంకావటంతో అదేమిటో అంతుబట్టక, ఆ గ్రామమే ఒక దేవతగా వాళ్ల పురాగాథామభవంతో రూపుకట్టి ఉండవచ్చు²¹.

‘మనుష్యుల్ని గ్రామంగా మార్చిన ఓ అదృశ్యశక్తి గ్రామదేవత’ ‘గ్రామ రక్షణ ఒక శక్తి లేదా దేవత పై ఆధారపడి వుందనే విశ్వసనం కూడా వుంది²².

ఆదిమ మానవుడు తనకు కలిగే ఆహారం లభించుటవంటి సుఖాలకు, రోగాల వంటి

కష్టాలకు కారణం ప్రకృతిలో ఉండే ఏదో ఒక అదృశ్యశక్తి అని భావించి, బాల్యంలో తనకు పాలిచ్చి, లాలించి, అక్కన చేర్చుకున్న తల్లితో పోల్చుకొని, ఇరువురికీ గల సామ్యాన్నిబట్టి పూజించటం మొదలుపెట్టి ఉంటాడు. నాగరికత పరిణామ దశలో స్థిరనివాస మేర్పడి, గ్రామ వ్యవస్థ ఏర్పడడంతో ఆ అదృశ్యశక్తి గ్రామదేవతగా మారింది.

గ్రామదేవతల లక్షణాలు

గ్రామదేవతల లక్షణాలను స్థూలంగా డా. నాయనికృష్ణకుమారిగారు ఈ క్రిందివిధంగా వివరించారు.

1. ఈమె యతిభయంకర స్వరూపిణి, చతుర్భుజిగా చిత్రించబడిన యీ యమ శూల, కపాల గదాఖడ్గహస్త లంబ జిహ్వకయగు ఈమె వికటదంతయు, విస్ఫురితనేత్రయు కరాళ వదనయునై, భయమును కలిగించుచుండును.
2. ఈమెకు బలి జంతు మాంసఖాదనమున, రక్తపానమున ఆసహసేవనమున ప్రీతిమెండు.
3. మానవుడిమెను భక్త్యావేశముకన్న, భయవివశతతోడనే కొలువబూనును.
4. తమ్ము మరచిన జనులను కష్టములపాల్జేయుటయు, రోగముల బారివడవేయుటయు ఈమెకు ప్రీతి.
5. ఫాలితజనముపై ఈమెకు సంతానబుద్ధి యుండటచే ఈమె జగద్వాత్రి.
6. భక్తులకోరికపై నీమె గ్రామములను పరిరక్షించును. చెలరేగిన అంటువ్యాధులను అదుపున బెట్టును. పశువులను, జనులను పీడనుండి గ్రహబాధనుండి, శత్రువులనుండి కాపాడును. ఊరి పాలిమేరలను, పంటపొలములను, చెరువు కట్టలను రక్షించును.
7. ఊరియందు వేపచెట్టు క్రిందను, త్రాచుపుట్టల యందును నెత్తోన్నియుండును. కేవల నాగరూపమున ఈమె జానపదులచే నర్చింపబడుట కలదు.²⁴

ఈ లక్షణములలో మొదటిది అందరి దేవతలకు వర్తించదు. విభిన్నరూపాలలో గ్రామదేవతలు కన్పిస్తారు.

గ్రామదేవతలు - శివుదేవతలు

సృష్టిలోని సమస్తవస్తు సమాదాయం వాటి స్వరూప స్వభావాలను బట్టి వర్గీకరించ బడ్డట్లుగానే దేవతలు కూడా గ్రామదేవతలు, శివుదేవతలుగా, షుద్రదేవతలు, వైదికదేవతలుగా వర్గీకరింపబడ్డారు. ఈ రెండువర్గాల మధ్య తేడాలను ఈ క్రింది విధంగా క్రోడీకరింపవచ్చు.

గ్రామదేవతలు

1. ద్రావిడ సంస్కృతికి చెందినవారు.
2. గ్రామానికో, ప్రాంతానికో, కులమునకో, కుటుంబమునకో పరిమితమై ఉంటారు.

శివుసంస్కృతి దేవతలు

1. ఆర్యసంస్కృతికి చెందినవారు.
2. వీరు విశ్వవ్యాప్తి కలవారు.

3. వ్యవసాయమునకు, సఫలతకు చెందిన వారుకనుక స్త్రీలధికము
4. గ్రామదేవతల గుళ్లలో భర్తవిగ్రహం ఉండదు. పోతురాజు అంగరక్షకునిగా సహాయకునిగా సోదరుడుగా ఉంటాడు.
5. గుడులు ఉండవచ్చు, ఉండకపోవచ్చు చెట్టునో, పుట్టునో, చెట్టు కింద రాయి నో దేవతగా పూజిస్తారు. విగ్రహాలుంటే భయంకరంగానూ, సాత్వికంగానూకూడ ఉంటాయి.
6. పూజారులుగా చాకలి, కుమ్మరి, ఆసాది, పంబల వంటి నిమ్నజాతులవారంటారు. వైదిక ప్రభావం మిక్కుటంగా ఉన్నచోట్ల బ్రాహ్మణులు కూడ పూజారులుగా ఉండవచ్చు.
7. వ్యాధులు, అసారోగ్యం, ప్రబలినపుడో 3,5 సంవత్సరములకొకసారో, పంట సమయంలోనో ఆరాధించటం ఎక్కువ. సంవత్సరానికొక్కసారి ఆరాధన జరిగే దేవతలు కూడ ఉన్నారు.
8. వ్యాధులను తొలగించేవారుగా వంటలను రక్షించి కాపాడేవారుగా పూజింపబడతారు.
9. బలులు, మద్యమాంసాదులుతోపాటు పిండి వంటలు కూడ నైవేద్యమర్పిస్తారు.
10. ఆరాధన సమయంలో మాతృభాష యందలి దండకములు, గేయములు, ద్విపదలు చదువుతారు.
11. అనాదరిస్తే రోగములు కలిగిస్తాడనే, భయంతోనూ, పంటలు పండించేస్తాడనే కృతజ్ఞతతోనూ కొలుస్తారు.
12. జానపద సంప్రదాయాలతో, మూఢనమ్మకాలతో కొలుస్తారు.
13. ఊరి చివర గుడులుంటాయి. ఊరు పెరిగిన తర్వాత ఊరి మధ్యలో
3. యుద్ధమునకు, వేటకు చెందినవారు. కనుక పురుషులధికం.
4. శిష్టదేవతలలో స్త్రీ పురుష దేవతలు భార్యాభర్తలుగా ఉంటారు.
5. ప్రత్యేకమైన ఆలయాలుండి, సుందర శిల్పాలతో విగ్రహాలుంటాయి.
6. బ్రాహ్మణులే పూజారులుగా ఉంటారు. నిమ్నజాతులకు ఆలయ ప్రవేశమే ఉండక పోవచ్చు.
7. నియమితకాలంలో సంవత్సరాని కొకసారి ఆయా తెలుగు మాసాలలో, తిథులలో ఆరాధిస్తారు. కొందరికి నిత్య ధూపదీప నైవేద్యాలు సమర్పించటం కూడ కలదు.
8. బ్రహ్మ, విష్ణు మహేశ్వరులు స్పష్టస్థితి లయకారులుగా పూజింపబడతారు.
9. ఫలపుష్పములు పిండి వంటలు నైవేద్యమర్పిస్తారు.
10. సంస్కృత శ్లోకములు, మంత్రములు, అష్టోత్తర, శతసహస్రనామములు, అష్టకములు చదువుతారు.
11. ఆధ్యాత్మిక భావంతో, భక్తితో ముక్తికోసం కొలుస్తారు.
12. శిష్టసంప్రదాయాలతో మూఢనమ్మకాలు లేకుండా కొలుస్తారు.
13. ఊరి మధ్యలో గుడులుంటాయి.

గుడులున్నట్లు అనిపిస్తుంది.

14. అనాగరికులెక్కువగాను,
నాగరికులు తక్కువగాను కొలుస్తారు.

14. నాగరికులెక్కువగా, అనాగరికులు
తక్కువగా కొలుస్తారు. 25

అధ్యసూచికలు

1. తెలుగు జానపద గేయగాధలు, నాయని కృష్ణకుమారి, 1977 - పుట 12 నుంచి ఉటంకింపబడింది.
- 2,3. - పైది -
4. Indus Vally Civilization John Marshall.
5. ఋగ్వేదఆర్యులు, రాహుల్ సాంకృత్యాయన్ - 1979.
6. Mother Right in India; p.7
7. Ibid, p. 101
8. తెలుగు జానపద సాహిత్యం పురాగాధలు, రావి ప్రేమలత - 1983 - పుట 163.
9. ఈనాడు దినపత్రిక (24-1-88)
10. Mother Right in India; p. 179 - 188
11. ఋగ్వేదఆర్యులు, రాహుల్ సాంకృత్యాయన్
12. గోచిల సూత్రం 4 - 28
13. తెలుగు జానపద సాహిత్యం - పురాగాధలు, రావి ప్రేమలత, 1983 - పుట 169.
14. - పైది -
15. Village Gods of South India; 1921.p.16
16. Ibid.
17. Element of Folk psychology
18. జానపద విజ్ఞాన వ్యాసావళి, జి.యన్. మోహన్ - పుట 116
19. వ్యాసద్వాదశి, ద్వా. నా. శాస్త్రి, 1991 - పుట 84
20. 'గ్రామదేవతలు' వ్యాసం, కోటి సూర్యనారాయణమూర్తి.
21. కృష్ణాజిల్లా గ్రామదేవతలు - పురాగాధా వరిశీలన - ఆర్. రవీంద్రబాస్ లఘు సిద్ధాంతవ్యాసం - 1987 - పుట 25.
22. -పైది - పుట 26.
23. వ్యాసద్వాదశి, ద్వా.నా. శాస్త్రి - 1991 - పుట 84.
24. తెలుగు జానపద గేయగాధలు, నాయని కృష్ణకుమారి - 1977 - పుట 189 - 190.
25. తణుకు తాలూకా గ్రామదేవతలు, ముత్యాలసంధ్య, లఘుసిద్ధాంత వ్యాసం.

తూర్పుగోదావరిజిల్లా గ్రామదేవతలు

స్వరూప స్వభావాలు

ఆదిమ మానవుని ఆలోచనాసరళిలో మొదలయిన ఆత్మారాధన, తర్వాతిదశలో మాత్రాగాధనగామారి, మాతృస్వామిక వ్యవస్థ ప్రభావంవల్ల, స్త్రీయే వ్యవసాయ ఆరంభకురాలగుట వల్ల, ఆమె సఫలతకు సృజనాత్మకతకు మూలమనుభావం ప్రబలుటవల్ల ప్రాచీన మానవులు సంచార జీవనం మానుకొని, గ్రామాలు నిర్మించుకొని, స్థిరనివాసమేర్పరచుకున్నాక ఈ మాత్రారాధన గ్రామదేవతారాధనగా మారినది.

గ్రామమయ దేశమైన భారతావనిలో లక్షలాది గ్రామాలున్నాయి. ఆంధ్రదేశంలో కూడా వేలాది గ్రామాలున్నాయి. ప్రతీ గ్రామానికి దేవత ఉంటుంది. తూర్పు గోదావరిజిల్లా గ్రామదేవతలను పరిశీలించిన పిమ్మట గ్రామగ్రామానికి ఉండే గ్రామదేవతల స్వరూపస్వభావాలను ఈవిధంగా పేర్కొనవచ్చును.

1. ప్రతీగ్రామానికి గ్రామదేవత ఉంటుంది. కొన్ని గ్రామాల్లో ఉండే గ్రామదేవత పుట్టుక గురించి ఆ గ్రామస్థులకే తెలియదు. గ్రామం పుట్టినప్పటినుంచి, గ్రామస్థులలో వయోవృద్ధులకుకూడా తెలియనంతటి పూర్వకాలం నుంచి దేవత ఉంటున్నదని చెబుతారు. ఈ విధంగా కొందరు మూలం తెలియని దేవతలుంటారు.
2. వివాహితులుగాగాని, అవివాహితులుగాగాని, అకాల మరణం పొందిన స్త్రీలు తమ సన్నిహితులకు ముఖ్యంగా తల్లిదండ్రులకు, కలలో కన్పించి, తాము దైవత్వం పొందామని, గుడికట్టించి, పూజించమని అడుగుతారు. అవిధంగా అవతరించి గ్రామస్థులచేత ఆరాధింపబడతారు. ఉదా : సామర్లకోట, పసుపులమ్మ, సీతవల్లి గడిబాపనమ్మ, మారెమ్మ, నేరెళ్లమ్మ - మొదలైనవారు. తర్వాతికాలంలో వీరు ఇతర గ్రామాలకు, ఇతర ప్రాంతాలకు వ్యాపించి, పూజలందుతారు. జానపద మాతృదేవతలను పరిశీలించిన యెడల, ఒక్కొక్క దేవత ఒక్కొక్క ప్రదేశమునకో, కులమునకో, సంబంధించినదై వెలసి, తదుపరి ప్రాచుర్యమునొంది, దేశమునలుమూలల నుండి యేతెంచెడి వ్యక్తులచే పూజింపబడుట కన్పించును.¹
3. ప్రజలవలె ఒక గ్రామం నుంచి వలస రావడంగాని, వలసపోవడంగాని గ్రామదేవతల సామాన్య లక్షణం. ఒక గ్రామం నందలి ఒక కుటుంబీకులు వేరొక గ్రామం వలస వెళ్ళినపుడు, వారితోపాటు ఆ గ్రామదేవతకూడా వలస వెళ్లడం కనిపిస్తుంది. అంతేకాక ఒక గ్రామంలో వేడుకసరిగా జరగలేదనో, తన్ను సరిగా ఆరాధించలేదనో కోపగించి, గ్రామదేవతలు ఒక ఊరి నుంచి, వేరొక ఊరికి వలస వెళ్లడం, వలస వెళ్ళిన గ్రామదేవతను ఆ గ్రామస్థులు బ్రతిమాలి తీసుకొని రావడం కూడా జరుగుతుంది.

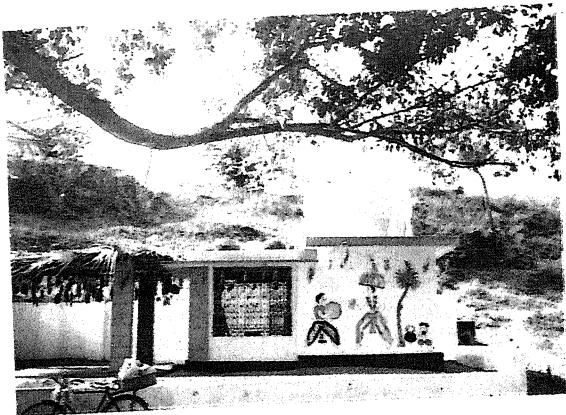
4. చెరువులు, నూతులు తవ్వతున్నప్పుడు ఏవో కొన్ని ప్రతిమలు, రాళ్లు బయల్పడి, తర్వాత ఆ ఇంటి వారి మీద దేవతపూని, తాను ఫలనా దేవతనని (తన పేరు చెబుతుంది) తనకు గుడి కట్టించి, పూజించమని అడుగుతుంది. ఈ జిల్లాలోని ఆయా గ్రామాల్లోని గ్రామదేవతలు ఎక్కువమంది ఈవిధంగా వెలసినవారే.
5. ఒకే దేవత విభిన్న గ్రామాల్లో పూజింపబడుతుంది. ఒక్కొక్క దేవత ఒక ప్రాంతానికో, కులానికో సంబంధించినదై వెలసి, తర్వాత ప్రాచుర్యం పొందడం వల్ల, గ్రామదేవతలు వలస వెళ్లడం వల్ల ఇది సహజమే. ఉదా : నూకాలమ్మ, కాండ్రకోట, పితాపురం, లింగంపర్తి, చింతలూరు మొదలైన గ్రామాల్లో దేవతగా పూజింపబడుతుంది. అలాగే చాలామంది దేవతలు ఒక చోటో ఎక్కువ గ్రామాల్లో వెలసి, పూజింపబడుతున్నారు.
6. ఒకే గ్రామంలో విభిన్నదేవతలు ఉంటారు. ఉదా : పితాపురంలో నూకాలమ్మ, మరిడమ్మ, పైడితల్లిమ్మ, ముత్యాలమ్మ, కోటసత్తెమ్మ, మారెమ్మ మొదలైన దేవతలున్నారు. అలాగే, ఇతర గ్రామాల్లో కూడా ఒకటికీ మించి దేవతలుండడం కనిపిస్తుంది.
7. గ్రామదేవతలో ఎక్కువమంది గ్రామానికంతటకీ ప్రాతినిధ్యం వహిస్తారు. కొంతమంది ఆయా వీధులకే పరిమితమవుతారు. ఒకటికీ మించి దేవతలున్న గ్రామాల్లో ఆయా వీధులలో ఆయాదేవతలు వెలసి పూజింపబడతారు. ఒక వీధిలోని దేవత గురించి, ప్రక్కవీధిలో వారికి తెలియకపోవచ్చు. కొంతమంది దేవతలు ఒక గ్రామానికే కాక, ఒక ప్రాంతపు ప్రజలందరిచేత పూజింపబడతారు. ఉదా. ఈ జిల్లాలోని కొత్తపేట మండలం వానపల్లి గ్రామంలో వెలసిన వల్లాలమ్మను కోనసీమ ప్రజలందరూ ఆరాధ్యదైవంగా పూజిస్తారు. కొంతమంది దేవతలు జిల్లా ప్రజలందరిచేత పూజింపబడతారు. ఉదా నూకాలమ్మ, మరిడమ్మ, వీరిరువురు అంటువ్యాధులకు అధిదేవతలవ్వటంవల్ల ఈ జిల్లా వారిచేతనేకాక, పొరుగు జిల్లాల వారిచేతకూడా పూజింపబడతారు. కొందరు దేవతలు కేవలం జిల్లా ప్రజలచేత మాత్రమేకాక, సుదూర ప్రాంత వాసులచేతకూడా పూజింపబడతారు. వీరు వెలసిన ప్రాంతమే దీనికి కారణం. జాతీయ రహదారి, జిల్లా రహదారి ప్రక్కన వెలసిన దేవతలు ఎక్కువ మందిచేత ఆరాధింపబడతారు. ఉదా : లోవలో తలుపులమ్మ, గడిబావనమ్మ.
8. నామవైవిధ్యం, రూపవైవిధ్యం కూడా గ్రామదేవతల లక్షణాల్లో కనిపిస్తుంది. నామసామ్యమున్న దేవతలకు రూపసామ్యముండకపోవచ్చు. రూపసామ్యమున్న దేవతలకు నామ సామ్యముండకపోవచ్చు. ఈ నామ, రూపవైవిధ్యాల గురించి ముందు ఖుణ్ణంగా వివరిస్తాను.
9. ఒకే దేవత వేరువేరు గ్రామాల్లో వేరువేరు ప్రయోజనాలకోసం పూజింపబడుతుంది. ఉదా : 'కొత్తమ్మ' ను కోటనందూరు మండలం తిమ్మరాజుపేట గ్రామంలో సాధారణ గ్రామదేవతగా సంవత్సరానికొకసారి పూజిస్తారు. కాని బిక్కవోలు మండలం బట్టభద్రపురం గ్రామంలో మనుష్యులకు పశువులకు వచ్చే వ్యాధులు పోగొట్టమని, ఆ వ్యాధులు వచ్చిన సందర్భంలోనే కొలుస్తారు.

అదేవిధంగా గంగాలమ్మను, వన్నెపూడి, సిరిపురం, మన్యం ప్రాంతాలలో సాధారణ గ్రామదేవతగా ఏడాదికొకసారి కొలుస్తారు. లింగంవర్తి గ్రామంలో వర్షాల కోసం, వర్షాలు కురవని సంవత్సరమే కొలుస్తారు.

10. గ్రామదేవతలకు ప్రాంతాన్నిబట్టి పూజావిధానం మారుతుంది. ఆచారాలలో, విశ్వాసాలలో ప్రాంతీయతాభేదం కనపడుతుంది. తీరప్రాంతంలో, మెట్టప్రాంతంలో, డెల్టా ప్రాంతంలో, మన్యం ప్రాంతంలో విభిన్నతరహాలో గ్రామాదేవతారాధన కనపడుతుంది.
11. గ్రామదేవతల స్వరూపాలుగా మట్టిఘటాలుగాని, లోహపు ఘటాలుగాని ఉంటాయి. ఈ ఘటాలనే 'గరగలు' అంటారు. ఒక దేవత గరగలను, వేరొక దేవతకు వాడడం కూడ ఉంది.
12. గ్రామదేవత గ్రామస్థులపై పూని, తమ కోర్కెలను తీర్చమని అడగటం జరుగుతుంది. సాధారణంగా ఉత్సవసమయాలలో ఉత్సవం జరగవలసినంతవైభవంగా జరగనిచో, దేవతలు ఆయా వ్యక్తులపై, ముఖ్యంగా గణాచార్యులపై పూని, తమ కోర్కెలను, కోవతాపాలను తెలియ చేస్తారు. పూనిన వ్యక్తిని కూడ దేవతగానే భావించి, ప్రజలు భయభక్తుల్ని ప్రదర్శిస్తారు.
13. గ్రామదేవతలకు పూజారులుంటారు. ఎక్కువగా స్త్రీలే పూజారులుగా ఉంటారు. ఈ పూజారులు మరణించిస్తే, వారికి కూడ దైవత్వమార్పించి, దేవత గుడిప్రక్కన గుడికట్టి ఆరాధించిన సందర్భాలుకూడ ఉన్నాయి.

ఉదా : ఏలేశ్వరం మండలం తిరుమాలి గ్రామంలో నేరేళ్లమ్మ స్రాజారిణి మరణిస్తే, ఆమెకు కూడ గ్రామదేవత గుడి ప్రక్కన గుడి కట్టి, ఆమెతోపాటు, ఈమెను కూడ పూజిస్తున్నారు. ఈమెను 'పూజారమ్మ' అంటారు.² అదేవిధంగా కొత్తపల్లి మండలం ఉప్పాడగ్రామంలో 'పిరాదచ్చయ్య' అనే గ్రామదేవత పూజారి మరణించినపుడు, అతనికికూడ గుడికట్టి పూజిస్తున్నారు.³

14. గ్రామదేవతలందరికీ, అంగరక్షకుడుగా, లేక సోదరుడుగా భావింపబడే పోతరాజు ఉంటాడు.
15. గ్రామదేవతలకు పుట్టింటివారు, అత్తింటివారు కూడ ఉంటారు. అత్తింటి వారు అందరి దేవతలకు ఉన్నా లేకున్నా పుట్టింటివారు తప్పక ఉంటారు. గ్రామదేవతలు ఒక ఇంటి ఆడపడుచులో, లేక ఒక ఇంటివారి వెంట వలసరావడమో, లేక ఒక ఇంటి వారి పోలంలోనో, ఇంటిలోనో చెరువు, బావి మొదలైనవి త్రవ్వమండగా బయల్పడిన విగ్రహాల్లో అవ్వటం వల్ల ఆయాసందర్భాల్లో ఆ ఇంటివారే ఆ గ్రామదేవతకు పుట్టింటి వారవుతారు. గ్రామదేవత, ఆరాధనలో ఈ పుట్టింటివారే ప్రధాన పాత్ర వహిస్తారు.
16. గ్రామదేవతలలో పాతదేవతలు (ముందు వెలసిన దేవతలు) మరుగునపడి, తరువాత వెలసిన దేవతలు ప్రసిద్ధికెక్కడం కూడ కనపడుతుంది. ఉదా : ఏలేశ్వరం మండలం లింగంవర్తి గ్రామంలో వసంతాలమ్మ, నూకాలమ్మ, గ్రామదేవతలు. వీరిలో వసంతాలమ్మ ప్రాచీనమైనది. నూకాలమ్మ తర్వాతికాలంలో వెలసింది. కాని ఇప్పుడు నూకాలమ్మ సంబరం ఘనంగా,

ఇటీవల కాలములో నిర్మించిన
గ్రామదేవత గుడి

నల్లవారెమ్మ స్వరూపముగా
పూజింపబడుతున్న చిరతలు,
ఎదురుగా కొయ్యరూపంలో
పోతురాజు

దేవతస్వరూపముగా పూజింపబడు
శుగు చేనకల గుర్రాలు

మల్లవల్లి దేవతగా పూజింప
బడుతున్న మర్రిచెట్టు

సింహారూఢగా చిత్రీకరింపబడిన
దేవత విగ్రహం

గ్రామదేవత స్వరూపముగా ఉన్న
గాజాలు తొడిగిన రాట

ఉత్సాహంగా చేస్తారు. .వసంతాలమ్మ సంబరం చేయించడం ఇంచుమించు మానేశారు.

గ్రామదేవతలు - గుడులు

ఒక జిల్లా గ్రామదేవతల గురించి తెలుసుకొనేముందు, ఆ జిల్లాలోని వారి గుళ్లను గురించి తెలుసుకోవలసి యున్నది. గ్రామదేవతల గుళ్ళగురించి తెలుసుకోనేముందు, అసలు దేవాలయాలు ఆవిర్భావం గురించి పరిశీలించవలసి యున్నది.

‘ఆర్యేతరులయిన మనదేశపు గిరిజనులు కొన్ని ఆత్మలు అడవుల్లో సంచరిస్తూ చెట్లలో నివాసం ఏర్పరచుకుంటాయని నమ్మేవారు. వ్యవసాయానికి గాని, నివాసానికి గాని కొంతమేరకు అడవుల్ని నరకీ, ఆ ఆత్మలకు శాంతిజరిపి, వాటికి వేరే నివాసం చూపించే వారు. అందుకుగాను అడవిలో నిత్యం నీటి ప్రవాహంగల ప్రాంతం సమీపంలో ఉండే చెట్లను వదిలేసేవారు. ఈవిధంగా మిగిల్చిన చెట్లు దగ్గర వేడుకలు జరిపితే, అడవిలో ఉండే ఆత్మలు ఆకర్షణకు లోనై అక్కడకి వచ్చి, శాశ్వతంగా స్థిరపడతాయని నమ్మేవారు, ఆ ఆత్మలే ఆ ప్రదేశానికి సంరక్షులని, భావించే వారు. వాటి సమృద్ధిలేనిదే, వాటిని తృప్తి పరచనిదే ఏ కార్యం సాధించలేమని విశ్వసించేవారు. దీనినిబట్టి ఒక ప్రాంతాన్ని ఎన్నుకొని తాము నమ్మిన అధిమానవశక్తులకు స్థిరనివాసమేర్పరచారనవచ్చు.¹

ఈవిధంగా ఒక్కో ప్రదేశం, ఒక్కో దేవతకు నివాసమయ్యేది. రానురాను దేవాలయాలకు కొండప్రాంతాలను కూడ ఎన్నుకున్నారు. మొట్టమొదటి దేవాలయాలు వందిళ్లమాదిరిగా ఉండేవి. ఆలయ నిర్మాణంలో శిఖరం, ధ్వజస్తంభం లాంటివి కాలక్రమంలో చేరాయి. పూర్వం కొలిచిన దేవతలకు అరణ్యాలేస్థానం అవ్వటంవల్ల, పూజా విధానాల్లో దైవవిగ్రహాలను పూలమాలలతో అలంకరించటం జరిగింది.²

ఇక గ్రామదేవతలగుడుల విషయానికి వస్తే, చాలామంది దేవతలకు గుడులుండవు. కేవలం చెట్టునో, చెట్టుమొదలురాయిలో దేవతగా భావించి పూజిస్తారు. కొంతమంది గ్రామదేవతలకు గుడులున్నా అవి వైదిక దేవతల గుడుల కంటే భిన్నంగా చిన్నవిగా ఉంటాయి. ‘గ్రామదేవతల గుళ్ళు దేశవ్యాప్తంగా ఒకేరకంగా ఉన్నాయి.³

సాధారణంగా గ్రామదేవతల గుడులు అయిదారు అడుగుల ఎత్తు, అంతే వెడల్పు, పాడవులు కలిగి ఉంటాయి. ఇంతకంటే చిన్నసైజు గుడులు కూడ కనపడతాయి. నాగరికతా సంపర్కం అధికమైన పెద్దగ్రామాల్లోనూ, పట్టణాల్లోనూ వైదిక దేవతల గుడులను పోలిన పెద్దగుడులు కూడ కనపడతాయి. గ్రామ ప్రాంతాలలో వేవ, మర్రి, రావి మొదలైన చెట్లక్రింద, చెరువు కట్టలమీద కూడ ఈ గుడులున్నాయి. గ్రామదేవతలగుడులలో కొన్నింటికి తలుపులుండవు. గుడికెదురుగా రాయి, కొయ్య, లేక చెట్టు రూపంలో పోతురాజు ఉంటాడు. ప్రధాన రహదారి ప్రక్కన, ప్రధానవీధులలో కూడ గ్రామదేవతల గుడులున్నాయి. రాజమండ్రిలో రైల్వేస్టేషన్కు ఎదురుగా కన్నమ్మ పేరాంటాలు గుడి ఉన్నది.

గుడి ఆకారాన్నిబట్టి అది ఏ దేవత గుడో చెప్పడం కష్టం. చాలా గ్రామాలలో పండుగరోజులలో తప్ప, గుడితలుపులు బిగించి ఉంటాయి. ఈ తాళాలు గూడా

స్థానిక పరిస్థితులు వల్ల ఒకే దేవతకు ఒకే గ్రామంలో రెండు గుడులుండడంకూడ కలదు. ఉదా : గొల్లప్రోలు గ్రామంలో గ్రామదేవత నూకలమ్మకు రెండుగుడులున్నాయి. గ్రామస్థులలో వచ్చిన తగాదాలవల్ల, వారు రెండు వర్గాలుగా చీలి, ఒక్కొక్క వర్గం ఒక్క గుడికి వెళతారు.

మారేడుబాక గ్రామంలో మామిళ్లమ్మకు కూడ రెండుగుళ్లు ఉన్నాయి. ముందు వెలసిన దేవతను పాతమామిళ్లమ్మ అని, వెనుక వెలసిన దేవతను కొత్త మామిళ్లమ్మ అని పిలుస్తారు.

అయినప్పటిమండలం తొత్తరమూడి గ్రామదేవత మురుగులమ్మకు కూడ ఆ గ్రామంలో రెండుగుడులున్నాయి. ఆ దేవత ఆ గ్రామంలో వెలసిన్నట్లు, తనకు రెండుగుడులు కట్టమని చెప్పింది. దేవత చెప్పినట్లే రెండు గుడులుకట్టి ఆమెను ఆరాధిస్తున్నారు.

గ్రామదేవతల రూపవైవిధ్యం

గ్రామదేవతల రూపంలో వైవిధ్యం కనిపిస్తుంది. ఎక్కువ మంది దేవతలకు రూపమే ఉండదు. చెట్టునో, చెట్టుకింద రాయిలో దేవతగా భావించి పూజిస్తారు. సాధారణంగా మర్రి, వేప, తాడి, రావి మొదలైన చెట్లను దేవతగా భావించి పూజిస్తారు. చెట్టు మొదట పసుపు వ్రాసి, బొట్టు పెడతారు.

మన్యం ప్రాంతంలో 'కుండ'నే దేవతగా భావించి పూజిస్తారు. అరణ్యంలో కొండవార 'పెద్దకుండ'ను ఉంచి దేవతగా భావిస్తారు. సంవత్సరానికికొసారి జరిగే పండగకు ఈ కొండను తెచ్చి గ్రామంలో నిలుపుతారు. పండగ అయిన తరువాత కుండను కొండవార పెడతారు. ఈవిధంగా దేవతకు ప్రతీకగా కుండను ప్రతిష్ఠించుటకు 'కారణము సఫలతయే'7 వై.రామవరం మండలం నులకమద్ది గ్రామంలో 'పిరంగి కత్తలను అమ్మవారు స్వరూపంగా భావించి కొలుస్తారట. ఈ స్వరూపం పోటో తీద్దామని నేను వెళ్ళినపుడు అప్పటి ఈ రూపంలేదు.

పీఠాపురం మండలం కుమారపురం గ్రామంలో చిఱతలను (వ్యవసాయ పనిముట్లుగా వాడే చిన్నకర్రలు) దేవతగా పూజిస్తారు. ప్రతి సంవత్సరం కొత్త చిఱతలను చేయించి వాటికి కలుపుతారు. ఈ చిఱతలే అమ్మవారి స్వరూపంగా భావిస్తారు. ఇదే గ్రామం లో 'రాట'ను భూమిలో పాతి, దానికి గాజులు తొడిగి, పసుపు కుంకుమ అంటించి దేవతగా పూజిస్తున్నారు.

మంగితుర్తిగ్రామంలో 'మశానమ్మ' అనేకులదేవతను గోడకు వసుపువ్రాసి, కుంకుమబొట్టు పెట్టి, దేవత స్వరూపంగా భావించి కొలుస్తారు. మన్యప్రాంతమైన 'లోదొడ్డి' గ్రామంలో కూడ గోడకు వసుపు వ్రాసి, కుంకుమ బొట్టు పెట్టి దేవత స్వరూపంగా పూజిస్తున్నారు.

కోటనందూరు మండలం బాపభూపాలవట్నం గ్రామంలో దేవతకు గుడికాని, విగ్రహంకాని ఉండదు. ఊరిచివర పాదలో చిన్నచిన్నరాళ్లు, చిన్నచిన్న మంచాలు రూపంలో ఉంటుంది. ఏడాదికొసారి అమ్మవార్ని ఊరిలోనికి తీసుకొచ్చి, సంబరం చేసి పంపుతారు. కుండలలో నైవేద్యం పెట్టి, ఆకుండలను వేపకర్రతో చేసిన మంచాల మధ్య పెట్టి ఆ మంచాలను అమ్మవారి నివాసస్థలమైన పాదలో వదిలివస్తారు. కాని అమ్మవారి పేరుతో గ్రామమధ్యలో వేపచెట్టు ఉంది. సంవత్సరం పాడుగునా జున్ను మొదలైన పదార్థాలను ఆ చెట్టుకే నివేదిస్తారు.

దీనినిబట్టి గ్రామీణులు దేవతకు స్పష్టమైన, పరిపూర్ణమైన ఆకారాన్ని ఇవ్వలేదనవచ్చును. నాగరికతావాసన అంతగాలేని మారుమూల గ్రామాల్లో ఇప్పటికీంకా విగ్రహాలు లేకుండానే దేవతను కొలుస్తున్నారు. ఆదిమ మానవుడు ప్రకృతిలోని వివిధ చెట్లను, పుట్లను ఆత్మలు ఆశ్రయిస్తాయని భావించి, అట్టి ఆత్మలను ఆరాధించటంవల్ల, ఆ ఆత్మారాధన తర్వాత దశలో దేవతారాధనగా మారటం వల్ల దేవతకు సంపూర్ణ ఆకారం ఇవ్వటమనేది ఇటీవలకాలం నాటిదే అనవచ్చును.

సాధారణంగా ఎక్కువమంది గ్రామదేవతలు సామాన్య స్త్రీ రూపంలో ఉంటారు. వీరిలో కొందరు సాత్త్విక రూపులు, కొందరు భయంకర రూపులు. 60,70 సంవత్సరాలకు పూర్వం నిర్మింపబడ్డ గుడులలోని దేవతా స్వరూపులు భయంకరులుగానే చిత్రింపబడ్డారు. వీరిలో కొందరికి కోరలు, మెడలో తలకాయలదండకూడ ఉన్నాయి. ఆ తలకాయలు గ్రామమునందలి దుష్టశక్తులవని, వాటిని చంపి, ఆ తలకాయలను దండగా గుచ్చి, మెడలో వేసుకున్నదని గ్రామీణులు భావిస్తారు. దేవతకు నాల్గవేతులుంటాయి. ఆయా చేతులలో త్రిశూలం, కత్తి, సర్పంచుట్టబడిన ధమరం, అక్షయపాత్ర ఉంటాయి. దేవతలపై అయిదు శిరసుల నాగేంద్రుడు పడగ విప్పి ఉంటాడు. ఈ విధమైన దేవతా రూపం ఆదిమ మానవుని మానసిక స్థితికి ప్రతీక కావచ్చు. రక్షించే, శిక్షించే దేవతగా భావించిన ప్రాచీన మానవుడు ఈవిధమైన రూపాన్ని దేవతకు ఇచ్చాడనవచ్చును. సాధారణంగా దేవత ఎడమకాలుమడచి, కుడి, కాలి కింద నక్కనుకాని, మనిషినికాని తొక్కి పెట్టినట్లుగా పీఠంపై కూర్చుని ఉంటుంది.

ఏతేశ్వరం మండలం రాయవరం గ్రామంలో సత్తెమ్మ విగ్రహం ప్రత్యేకతతో ఉన్నది. పదహారు చేతులతో సింహరూఢయై ఆయాచేతులలో వివిధ ఆయుధాలతో పురాణాలలోని దుర్గాదేవిని పోలి ఉన్నది.

సాధారణంగా చెరువులు, బావులు తప్పకుండా ఉన్నప్పుడు బయల్పడిన ప్రతిమలను ఆయా చెట్లకింద నిలిపి, దేవతగా పూజిస్తారు. తర్వాత కాలంలో ఆదేవత పుట్టించివారు లేక గ్రామస్థులు పూనుకొని, గుడికట్టించి, విగ్రహం కూడ వేయిస్తారు. గుడి కట్టడానికి ముందు చెట్టుకింద ఉండే రాతిప్రతిమలను కూడ దేవతా విగ్రహం పక్కనే ఉంచుతారు.

పోతురాజు

గ్రామ గ్రామానికి ఉండే దేవత (గుడి) కెదురుగా చిన్న కొయ్యారాయో ఉంటుంది. అది ఏమటని గ్రామస్థుల నడిగితే ఆ కొయ్య లేక రాయి పోతురాజుని దేవతకు సోదరు (తమ్ముడు)డని చెబుతారు. అసంఖ్యాకమైన దేవతలందరూ తమకు తోడుగా, తమ్ముడుగా పోతురాజుని తెచ్చుకున్నారని, గ్రామస్థుల నమ్మకం. గ్రామదేవతలకు సంబంధించిన కథలలో కూడ ఈతడు దేవతకు తమ్ముడుగానే వివరింపబడ్డాడు. కాని విశాఖ జిల్లా మన్యం ప్రాంతంలో పోతురాజును దేవతకు భర్తగా భావిస్తారు. 'ఈజిల్లాలోని ముంచంగివుట్ మండలం సుజనకోట గ్రామంలో జరిగే గంగాదేవి జాతరలో గంగాదేవికి పోతురాజుకు కళ్యాణం చేసి, ఆ దేవతల విగ్రహాలను ఇంటి నుంచి గుడికి తీసుకెళ్తారు.'⁹ ప్రతి సంవత్సరం దేవతకు చేసే జాతరలో గిరిజనులలో దేవత మీద భక్తితోపాటు శృంగారవాసనలు కూడ మిక్కుటంగానే గుబాళిస్తాయి. ఆ సందర్భంలో వీరు

అసభ్యగీతాలు పాడడమే కాక, వావివరసలు మరచి అసభ్యంగా కూడ ప్రవర్తిస్తారు. ఈవిధమైన మనస్తత్వంతోనే దేవతకు పోతురాజుకు పెళ్లిచేశారనవచ్చును.

‘విగ్రహం విషయానికి వస్తే, పోతురాజుది కొయ్య విగ్రహం. 3 అడుగుల పొడవు గల ఈ విగ్రహం ఒక చేతి యందు కత్తి, మరొక చేతిలో నిమ్మకాయ, తొమ్మిది గాజులు ఉండును. పాదాల వద్ద కోడిపుంజు బొమ్మలుండును’ 10 అని వైట్ హెడ్ పేర్కొనెను. కాని ఇలాంటి విగ్రహాలు ఈ జిల్లాలో ఎప్పుటా కన్పించలేదు. సాధారణంగా పోతురాజుకి గుడి కాని, విగ్రహం కాని ఉండదు. పైన చెప్పినట్లు గ్రామదేవత గుడి లేక విగ్రహం ముందుండే నాయి లేక కొయ్యను పోతురాజుగా భావిస్తారు. గ్రామదేవత జాతర సందర్భంలో జరిగే ఊరేగింపులో లావుపాటి వెదురు బొంగుకు చివర తెల్లటి గుడ్డ చుట్టి, దానిని పోతురాజుగా భావించి, ఊరంతా తిప్పుతారు. దీనిని ‘ముదరగడ’ అంటారు. కొన్ని గ్రామాల్లో ఈ ‘ముదరగడ’ కు చివర చెంబును బోగ్గిస్తారు.

చాలా గ్రామాల్లో పోతురాజుకి విగ్రహం లేనప్పటికీ, ఉన్నచోట్ల వివిధ రూపాల్లో కన్పిస్తాడు. కోటనందూరు మండలం బలరాంపురం గ్రామంలో పోతురాజు నంది రూపంలో ఉన్నాడు. (ఈవిధమైన విగ్రహం వైదికమత ప్రభావం వల్ల కావచ్చు) ద్రాక్షారామ మండలం గొల్లపాలెం గ్రామంలో ధనమహాలక్ష్మి గుడి కెదురుగా ఉన్న తాడిచెట్టునే పోతురాజుగా భావిస్తారు. గొల్లప్రోలు మండలం విజయనగరం గ్రామంలో గ్రామదేవత పాదాలమ్మ గుడి కెదురుగా పోతురాజుకి కూడ చిన్న గుడి ఉన్నది. ఈ గుడిలో పోతురాజు సామాన్య పురుషరూపంలో పీఠమీద కూర్చుని ఉన్నాడు.

గంగవరం మండలం రాజవరం గ్రామంలో కూడ గ్రామదేవత ఆరులమ్మ గుడి కెదురుగా పోతురాజుకి చిన్న గుడి ఉన్నది. ఈ గుడిలో పోతురాజు ఒక చేతిలో డాలు పట్టుకొని, నల్లటి శరీరచ్ఛాయతో నిలబడి ఉన్నాడు. ఈవిధమైన పోతురాజు యొక్క చిత్రీకరణ మాతృస్వామిక వ్యవస్థ యొక్క, స్త్రీ దేవత యొక్క ప్రాధాన్యతను ఉగ్రడిస్తున్నది. గ్రామదేవత గ్రామరక్షణికగా, అంగరక్షకుడుగా, ఆమెకు కాపలాదారుగా పోతురాజు చిత్రంపబడ్డనవచ్చును.

పోతురాజు గ్రామదేవత గుడి కెదురుగా కాక ప్రత్యేకంగా వేరొకచోట ఉన్న గ్రామాలు కూడ ఉన్నాయి. సామర్లకోట మండలం పెదబ్రహ్మదేవం, ఉండూరు, అడ్డతీగల మండలం ఎల్లవరం, కొత్తపేట మండలం వానపల్లి, మొదలైన గ్రామాల్లో పోతురాజు విగ్రహం దేవత గుడి కెదురుగా గాక, వేరొకచోట ఉన్నది. ఉండూరు గ్రామంలో గ్రామదేవత గుడి కెదురుగానూ, ప్రత్యేకంగానూ కూడ పోతురాజు విగ్రహ మున్నది.

సాధారణంగా పోతురాజుకు ప్రత్యేకమైన సంబరాలు చేయరు. గ్రామదేవతల సంబరంలో దేవతకు చలిమిడి, వడపప్పు, మొదలైనవి నైవేద్యంగా చెల్లిస్తారు. నైవేద్యంగా పోతురాజు విగ్రహమీద పానకం (బెల్లంకలిపిన నీరు) పోస్తారు. కాని ఉండూరు గ్రామంలో చైత్రశుద్ధ పూర్ణిమకు పోతురాజుకు వండుగ చేస్తారు. పోతురాజు భూతాలను, గ్రహాలను ఊరవతలకు తరేమేస్తాడని నమ్ముతారు. మరిడమ్మ, నూకాలమ్మ ఈ ఊరి గ్రామదేవతలు. వీరిద్దరూ ఆడగణాచారుల మీద పూని వారు శివమూగుతుంటే పోతురాజు వేరొక మగవ్యక్తి మీద పూనుతాడు. ఆ పూనిన వ్యక్తి వచ్చి, ఈ ఆడగణాచారుల తలలు ఢీకొట్టి నా అనుమతిలేకుండ మీరు గ్రామంలోనికి ఎందుకొచ్చారు అని

మెడల్ తలకాయల గండతో కాలి
క్రింద వ్యక్తితో చిత్రీకరింపబడిన
దేవత విగ్రహం

జాతరలో పోతురాజు స్వరూపము
గా తిప్పుతున్న ముదరగడ

సామాన్యంగా కన్పించే గ్రామదేవత
గుడి, గుడి కెదురుగా నంది
రూపంలో పున్నపోతురాజు విగ్రహం

మనుష్యరూపంలో చిత్రీకరింపబడిన
పోతురాజు ప్రక్కన అంతకు ముందు
పోతురాజుగా భావించబడిన రాయి

పోతురాజు రాయివద్ద బలి ఇచ్చుటకు
బదులు చెవికత్తిరించుచున్న దృశ్యం

పోతురాజుపై పానకం పోయుచు
దృశ్యం

తరమేస్తాడు.

సాధారణంగా గ్రామదేవతకే మ్రొక్కులు చెల్లిస్తారు. గ్రామదేవతలకు బలి యిచ్చే కోడి, మేక వంటి వాటిని గ్రామదేవత గుడి కెదురుగా ఉన్న రాయి (పోతురాజు) వద్ద బలి యిస్తారు. పోతురాజుకు ప్రత్యేకమైన మ్రొక్కులు చెల్లించరు. కాని పెదబ్రహ్మదేవం గ్రామంలో గ్రామదేవతకు వలె పోతురాజుకు కూడ ప్రత్యేకమైన మ్రొక్కులు చెల్లిస్తారు.

విశాఖపట్నం జిల్లా ఏజన్సీ ప్రాంతంలో కూడ పోతురాజుకు ప్రత్యేకమైన పండుగ చేస్తారు. పశువులకు రోగాలు వచ్చి, చనిపోతుంటే వాటికి రోగాలు రాకుండా నివారించమని పోతురాజుకి పండుగ చేస్తారు.

ఆయా గ్రామదేవతల కథలలో వారికి సోదరునిగా, సహాయకునిగా వర్ణింపబడడమేతప్ప, పోతురాజు గురించి ప్రత్యేకమైన కథలేమీ ఈజిల్లాలో లభించలేదు కాని డా. రావి ప్రేమలత గారు తమ సిద్ధాంత గ్రంథంలో పోతురాజు గురించి కొన్ని కథలు వివరించారు. పార్వతీదేవికి ఏడుగురూ ఆడుసంతుయే కనుక మగసంతానం కొరకు పరమేశ్వరుని అర్చించగా ఆతడు పోతురాజుని ప్రసాదించాడు.¹¹ 'కామేశ్వరీదేవి కథ యందు గౌరీదేవి గర్భమున నవ్తకన్యకలు జన్మించగా, వారి సంరక్షణమునకు పోతురాజును సృష్టించి, ఆదిదంపతులు వెడలిపోయిరి.¹²

'జానపద భారతమందు పోతురాజు ప్రసక్తి వచ్చును. పాండవులు అరణ్యవాసం చేయటానికి వెళ్లినపుడు తమ కోటలను రక్షించటానికి ఒక మనిషి కావలసి వచ్చెను. అతడు కొండ అంత అన్నపురాశిని, తాటిపెట్టంత పోతును కోరెను. కోట రక్షణాధికారి పోతును, రాశిని కోరినందున పోతురాజుగా మారివాడు'.¹³

పైవిధంగా పోతురాజు పుట్టుకను, మహిమను తెలిపే ప్రత్యేకమైన కథలు లభించనప్పటికీ, ఈ జిల్లాలోని మత్స్యకారుల నుంచి నేను సేకరించిన కథలలో పోతురాజుకి వివాహమైనట్లుగా, అతని భార్య యమురాలుగా వివరింపబడింది. యమురాలు రాక్షసుల చెల్లెలు. ఈశ్వరుని వరంపల్ల బలగర్వితులైన రాక్షసులు అతని మీదికే యుద్ధాని కెళతారు. వారి ధాటికి ఆగలేని ఈశ్వరుడు నల్లరాయి కింద దాక్కుంటాడు. అప్పుడు ఈశ్వరుని కుమార్తె నూకాలమ్మ తండ్రిని కాపాడదలచి, రాక్షసుల మీదికి యుద్ధానికి సిద్దమై, యమురాలి సహాయ మడుగుతుంది. పోతురాజుపై మనసువడ్డ యమురాలు అతనికి పెళ్లిచేస్తే, యుద్ధంలో సహాయం చేస్తానంటుంది. నూకాలమ్మ వారిద్దరికీ పెళ్లిచేసి, యమురాలి సహాయంతో రాక్షసులను జయించి తండ్రిని కాపాడుతుంది.

గ్రామదేవతల గుడి కెదురుగా ఉండే రాయినే పోతురాజుగా భావిస్తారు. దేవతకు బలిగా పోతు (మగజీవి)నే యిస్తారు. ఈ బలి జీవిని అమ్మవారి గుడి కెదురుగా ఉండే రాయి (పోతురాజు) వద్దే బలి యిస్తారు. పోతును బలి యిస్తున్నందువల్ల 'పోతురాయి' గా పేరుబడిన రాయి తర్వాతికాలంలో 'పోతురాజు' అయ్యుండ వచ్చును.

తెలంగాణా ప్రాంతంలో ప్రతి గ్రామంలో 'బొడ్రాయి' ఉంటుంది. గ్రామదేవత పండుగ సందర్భంలో వారితోపాటు 'బొడ్రాయి' కూడ పూజింపబడుతుంది.¹⁴ కొన్నిచోట్ల బొడ్రాయినే

వ్యుత్పత్తి తెలిసినవి

దేవతను సాధారణ పరిభాషలో అమ్మోరు, అమ్మతల్లి, తల్లిమ్మ అని కూడ పిలుస్తారు. చాలా గ్రామాల్లో దేవతను 'సత్తెమ్మ' 'సత్తెమ్మతల్లి' అని పిలుస్తారు. సత్తి + అమ్మ - సత్తెమ్మ. శక్తికి వికృతి సత్తి. 'అమ్మ' దేవతావాచకం. కావున శక్తినే సత్తెమ్మగా పిలుస్తారనవచ్చు. కొన్ని గ్రామదేవతల పేర్లుకు వ్యుత్పత్తి తెలియ వస్తున్నది. వాటి వివరాలు.

ఆరులమ్మ : ఈమె గంగవరం మండలం రాజవరం గ్రామదేవత. తల్లిదండ్రులకు ఆరవ సంతానంగా పుట్టి, ఆరులమ్మ అని పేరు పెట్టబడి, ఆకాలమరణం చెంది దేవతగా వెలసింది.²

ఇటుకలమ్మ లేక ఇటికాలమ్మ : ఈమె అంబాజిపేట మండలం, మాచవరం గ్రామదేవత. శీలసంరక్షణకోసం దుర్మార్గుల నుంచి తప్పించుకోవటానికి ఇటుక ఆవంతోదూరి, మంటల్లో మాడి మరణించి, దేవతగా వెలసింది.³

గరగలమ్మ : ఈమె ముమ్మిడివరం మండలం ముమ్మిడివరప్పాడు గ్రామదేవత తనకు కాబోయే భర్త సౌందర్యవంతుడని భావించిన పెళ్లికుమార్తె, మొదటిసారి పెళ్లిపీటల మీద భర్తనుచూసి, తాను భావించినట్లు జరగనందున నిరాశచెంది, తట్టుకోలేక పెళ్లిదుస్తులతోనే అగ్నికి ఆహుతియైపోయింది. తర్వాత తన తల్లిదండ్రులకు కలలో తలమీద గరగలతో కనిపించింది. ఆమెను గరగలమ్మగా భావించి గుడికట్టి, అప్పటినుంచి గ్రామస్థులందరూ పూజిస్తున్నారు. 4

వాక్కులమ్మ : ఈమె ఆశ్రేయపురం మండలం ర్యాల్. రావులపాలెం మండలం రావులపాలెం గ్రామాల్లో వెలసిన దేవత 'చదువులతల్లి సరస్వతీదేవి'నే 'వాక్కులమ్మ' గా పూజిస్తున్నారు. పూర్వం దక్షిణాది నుండి వచ్చిన ద్రావిడ బ్రాహ్మణులు ర్యాల్ గ్రామంలో స్థిరపడ్డారు. వారు వేదవిద్యల్లో గొప్పవారైనందున స్థానిక బ్రాహ్మణులు వారిని అక్కడ నుంచి వెళ్లగొట్టారు. వారు వెళ్లపోయేటప్పుడు వారి ఆరాధ్య దైవం శారదాపీఠాన్ని వదలి వెళ్లారు. ఆ పీఠాన్ని వాక్కులమ్మగా నిలిపి, జానపదులు గ్రామదేవతగా పూజిస్తూ జంతు, పక్షి బలులు ఇస్తున్నారు.⁵

పాదాలమ్మ : ఈమె గొల్లప్రోలు మండలం, విజయనగరం, ప్రత్తిపాడు మండలం ప్రత్తిపాడు మరియు ఏలూరు గ్రామాలలో గ్రామదేవత. పాలంలో చెరువు తవ్వుచుండగా బయల్పడిన పాదాల ముద్రలు గల రాయిని 'పాదాలమ్మ' గా పూజిస్తున్నారు. తర్వాతి కాలంలో ఈమెకుగుడి కట్టి, విగ్రహం కూడ వేశారు.

మరిడమ్మ : 'మరణాన్ని కలిగించే దేవత మారిణమ్మ. ఈ మారిణమ్మ మారిణమ్మ మరిడమ్మగా మారింది' అని స్వర్గీయ యస్వీజోగారావుగారి అభిప్రాయం. పూర్వం రోజులలో వేసవికాలంపోయి, వర్షాకాలం ప్రారంభమయ్యే రోజులలో వాతావరణమార్పిడికి కలరా వ్యాపించి, మరణాలు ఎక్కువగా సంభవించేవి. వైద్యసదుపాయాలు పెరిగిన ఈనాడు అటువంటి రోగాల బాధ తెలియకపోవచ్చు. కాని ఈనాటికీ ఈ అమ్మవారి పండగ అదే రోజుల్లో చేస్తున్నారు. ఈమె

పండుగను ఈ దేవత వెలసిన గ్రామాల వారేకాక, జిల్లా అంతటా కూడ జ్యేష్ఠబహుళ అమావాస్యకు చేస్తారు. కావున ఈమెను రో గాలకు, పరోక్షంగా మరణాలకు భయపడి కొలిచే వారనవచ్చును. When epidemic of cholera breaks out. . . . . Curiously enough install the Goddess Maridamma అని Henry White Head పేర్కొనెను.

నూకలమ్మ : 'నూకలు అనగా బియ్యమే. మానవుడికి బియ్యమే ఆహారం. ఆహారాన్ని కలిగించే దేవత నూకలమ్మ' అని స్వర్గీయ యస్వ జోగారావుగారి అభిప్రాయం. కాని ఈ దేవతను పొంగు, తట్టు మొదలైన అంటువ్యాధులకు అధిదేవతగా కొలుస్తారు.

The Village Goddess, who is significantly called Nukalamma from a Colloquial. Tamil Word meaning to beat causes all sorts of and is dreaded as an evil spirit⁹ అని Henry White Head పేర్కొనెను. ఈ దేవత అంటే జిల్లాలోని ప్రజలందరికీ చాలా భయం. అంటువ్యాధులు వచ్చి తగ్గేరో జాల్లోనే ఈ అమ్మవారి పండుగ చేస్తారు. జిల్లాలోని కొన్ని గ్రామాలలోనే ఈమె గ్రామదేవత. అయినప్పటికీ జిల్లా అంతటా కూడ ఈమె పండుగను ఫాల్గుణ బహుళ అమావాస్యకు చేస్తాయి.

పల్లాలమ్మ : కోనసీమలోని కొత్తపేట మండలం వానపల్లి - మొదలైన గ్రామాల్లో ఈమె గ్రామదేవత. ఈమె పేరు గురించి కొన్నికథలు ప్రచారంలో ఉన్నాయి.

భక్తులు తమ కష్టాలు తీర్చేదేవత కనుక 'ఫలాలమ్మ'గా వ్యవహరించేవారు. కాలక్రమంలో 'పల్లాలమ్మ'గా వ్యవహరిస్తున్నారు²⁰ అని ఒక కథనం.

వానపల్లి గ్రామం పూర్వం పితాపురం మహారాజు సంస్థానంలో ఉండేది. ఈ అమ్మవారు ఒకరోజు రాత్రి మహారాజుకు కలలో కనిపించి 'నాకు పండ్లు పంపు నీ వంశం భోగభాగ్యాలలో సుఖవంతగా వర్ధిల్లుతుంది' అని చెప్పింది. అమ్మవారి కోరిక తీర్చడమేకాక, పండ్లు ఉండే కొంత భూమిని కూడ రాజాదానం చేసాడు అప్పటి నుంచి ఈమె పల్లాలమ్మ అయ్యింది.¹¹

ఈ అమ్మవారు అవతరించటానికి గల కథను త్రేతాయుగం నాటి కొన్ని ఘట్టాలు తెలుపుతున్నాయి. శ్రీరాముడు అరణ్యవాసంలో కొంతకాలం గౌతమీ గోదావరి ప్రక్కన గల ఈ గ్రామంలో గడిపాడు. గోదావరి ఒడ్డున గల ఈ పల్లి వానపల్లి అయ్యింది. ఈ గ్రామానికి సమీపంలో ఉన్న ఒక గ్రామానికి కోతుల తోట' అని సార్దకనామమున్నది. ఈ గ్రామంలో రామదూతలుగా పేరొందిన వానరాలు అధికంగా ఉండేవి. ఒకనాడు వాటికి ఆహారం దొరకక, నలుదిక్కులు చూస్తుంటే, జాలివడిన సీత రామునితో "ఎందరో పతివ్రతల పుణ్యపీఠంగా ఎన్నో మంచి పనులు జరిగాయి. ఈనాడు ఏదేని 'మహాశక్తి' ప్రభావంవల్ల ఈ కోతులకు ఆహారం సృష్టించాలి' అని తలచగా, మరుక్షణం అడవిలో చెట్లన్నీ ఫలాలతో నిండిపోయాయి. ఈ అద్భుతానికి కారణమైన ఆ మహాశక్తిని కనుక్కోవాలని, సీతారాములు అన్వేషణ చేయగా, ఒక స్త్రీ భవస్సుచేస్తూ కనిపించింది. ఆమె పేరు 'అంబ' అనీ, పవిత్ర గోదావరి తీరాన్ని తవస్సుకు అనువైన స్థలంగా భావించి, తవస్సు చేస్తున్నదని తెలుసుకొని, ఈ అద్భుతానికి మూలమైన ఆమెను స్తుతించి, రాబోవు యుగంలో ప్రజలంతా నిన్ను 'ఫలదాంబ' అని పిలుస్తూ, దైవంగా కొలుస్తారు. 'అని చెప్పి, ఒక మహాశక్తి

మంత్రాన్ని ఒక వృక్షం క్రింద ప్రతిష్ఠించి, 'తపస్సు పూర్తయిన తర్వాత భక్తులు వెలికి తీయడానికి ప్రయత్నించగా, మంత్రంవద్దకు చేరుకొని శిలారూపం తాల్చుతావు'. నీ తపోబలంచేత, మంత్రశక్తిచేత భక్తులచే పూజింపవడతావు' అని వరమిచ్చారు. ఆనాటి ఫలదాంబే ఈనాటి వల్లాలమ్మ. 12 దీనిని బట్టి శ్రీరాముని వరంవల్ల జన్మించిన మహాశక్తి వల్లాలమ్మ దేవత అని విధితమగుచున్నది.

పంపాదమ్మ : ఈమె పంపానది పరీవాహక ప్రాంతమైన తొండంగి మండలంలోని వేమవరం, అద్దరిపేట, కృష్ణాపురం, ఒంటి మామిడి గ్రామాల ఉమ్మడి దేవత. పంపానది తీరాన వెలసిన దేవత కాబట్టి ఈమె పంపాదమ్మ. ఈ నదికి పంపానది అని పేరు రావడటానికి ఒక కథ ఈ ప్రాంతంలో ప్రచారంలో ఉన్నది.

సీతను రావణడు అత్తుకెళ్లిన సందర్భంలో రత్నగిరి కొండవద్ద (అన్నవరం సత్యన్నారాయణ స్వామి వెలసిన కొండ యిదే దీనిని తాకుతూ పంపానది ప్రవహిస్తుంది) విచారంతో ఉన్న రాముణ్ణి గంగ (నది) వచ్చి తాకింది. అప్పటికే చికాకుతో ఉన్న రాముడు అంప (బాణం) సందించి, గంగను కొట్టబోతాడు. గంగస్త్రీ రూపంలో ప్రత్యక్షమై 'రామా ! నీ పాదాలు స్పృశించి పావనమవుదామనే ఉద్దేశమే తప్ప, నిన్ను ఇబ్బంది పెడదామనే ఉద్దేశంతో తాకలేదు' అని ప్రాధేయపడింది. అప్పుడు రాముడు ఇక్కడ నుంచి ఎట్టి ఒడుదుడుకులు లేకుండా నెమ్మదిగా ప్రవహించి, ఈ ప్రాంతాన్ని సస్యశ్యామలం చేయమని ఆదేశిస్తాడు. అప్పటి నుంచి ఈనది పంపానది అయ్యింది. ఈవిధంగా రామునిచే పంపబడిన నది పంపానది.¹³

పంప + అది + అమ్మ = పంపాదమ్మ. పంపానదికి ఆదినున్న దేవత అని పు్యత్పత్తి (Origine) చెప్పుకోవాలి. కాని పంపానది సముద్రంలో కలిసేచోట ఈ అమ్మవారు వెలసారు. అంటే పంపానదికి ఆదీని వెలసి, తర్వాతకాలంలో ఇక్కడకు వలస వచ్చి ఉండాలి. లేక పంపానది తీరాన వెలసిన దేవత కాబట్టి 'పంపానదమ్మ' అనే పేరుతో ఉండి, తర్వాత కాలంలో 'పంపాదమ్మ' గా రూపాంతరం చెంది ఉండాలి.

నేరేళ్లమ్మ : సంతానహీనురాలైన స్త్రీకి నేరేడు పండ్లు తినుటవల్ల జన్మించి, నేరేళ్లమ్మ అని పేరు పెట్టబడి, అత్తఆరళ్లకు అలసి, అకాల మరణం చెందిన స్త్రీ నేరేళ్లమ్మ దేవతగా వెలసింది. ఈమె ఈ జిల్లాలోని చాలా గ్రామాల్లో దేవత.¹⁴

పసుపులమ్మ : పసుపులేటివారి యింటిలో జన్మించి, అవిహితగా అకాలమురణంచెంది, ఆ యింటి పేరుతోనే దేవతగా పూజింపబడుచున్నది. ఈమె ఈ జిల్లాలోని సామర్లకోట గ్రామ (వట్టణ) దేవత¹⁵

బంగారు పాపమ్మ : మరణించిన భర్తలో ఐక్యంచెందే సమయంలో తనపాతివ్రత్య మహిమ వల్ల బంగారు దేహకాంతితో మెరుస్తూ, స్నేహితురాలితో 'బంగారు పాప' అని పిలువబడినందున, తాను బంగారుపాప దేవతగా నిలుస్తానని చెప్పి, నిలిచిన పతివ్రత ఈ బంగారు పాప దేవత¹⁶ ఈమె ఈ జిల్లాలోని కొత్తవల్లి మండలం పాన్నాడ గ్రామంలో ఉన్నది.

పోశమ్మ : పోషించు అమ్మయే పోశమ్మ¹⁷ అని డా. యెల్లండ రఘుమారెడ్డిగారి అభిప్రాయం.

తలుపులమ్మ : ఈమె తలంపులమ్మ ఎల్లప్పుడూ ప్రజల తలపులలో మనలుతూ, ప్రజల కోర్కెలు, కష్టాలు తీర్చే తల్లితలంపులమ్మ. ఈ పేరు కాలక్రమేణా తలుపులమ్మ అయ్యింది. తుని మండలంలో తునికి ఆరు కిలోమీటర్ల దూరంలో రెండు కొండల నడుమనున్న లోయలో ఈమె ఆలయమున్నది. ఈ ప్రాంతం తలుపులమ్మ లోయగా ప్రసిద్ధికెక్కి కాలక్రమంలో 'తలుపులమ్మ లోవ' గా మారింది.

గుండాలమ్మ : గ్రామస్థులందరితోపాటు గుండంలో వడిన దేవత (విగ్రహం) కొన్నాళ్లుకు గుండాలమ్మ పేరుతో వేరొక గ్రామస్థుని పైపూని, ఆ గ్రామంలో దేవతగా వెలసింది.¹⁸

నక్కుళ్లమ్మ : ఈమె అసలు పేరు నవగుళ్లమ్మ. తర్వాత కాలంలో ఆ పేరు నక్కుళ్లమ్మగా మారింది. బెజవాడ కనకదుర్గ తొమ్మిది రూపాలలో ఈమెది ఒక రూపం. తొమ్మిదివ రూపం కనుక నవగుళ్లమ్మ అయ్యింది. తర్వాతకాలంలో నవగుళ్లమమ్మ నక్కుళ్లమ్మ అయ్యింది.¹⁹

బోడ కొండమ్మ : 'మోదకల్ (ఆనందమైన కొండ) అనే కొండ ప్రాంతాన్ని వెలసిన దేవత మోదకొండమ్మ. ఈ మోదకొండమ్మ విశాఖజిల్లా మాడుగుల ప్రాంతంలో ఉన్నది.²⁰ ఈమె తూర్పు గోదావరి జిల్లాలో 'బోడ కొండమ్మ'గా అనేక గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది. భాషాశాస్త్ర నియమానుసారం 'మోద బోడ' గా మారే అవకాశం ఉన్నది.

కోరలమ్మ : ఈమె ఏలేశ్వరం గ్రామంలో వెలసిన దేవత. ఈమె 'కూరలమ్మ' అని తర్వాతికాలంలో కోరలమ్మ గా పేరు మారిందని స్థానికులు చెబుతారు.²¹

పోలేరమ్మ : పాలిమేర దేవత 'పోలేరమ్మ' అని పలువురి అభిప్రాయం.

పరదేశమ్మ : పర (ప్ర)దేశం నుంచి వలస వచ్చిన దేవత పరదేశమ్మ అని చెప్పవచ్చును.

నైవేద్యం పేరుతో గ్రామదేవతలు

గ్రామదేవతలలో కొందరు ఆదేవతకు సమర్పించే నైవేద్యం పేరుతో పిలువబడడం కనిపిస్తుంది. ఉండ్రాళ్లమ్మ, పాశాలమ్మ, బూర్గమ్మ, ఒరేలమ్మ మొదలైనవారు నైవేద్యం పేరుతో పిలువబడే గ్రామదేవతలు.

ఉండ్రాళ్లమ్మ తూర్పుగోదావరి జిల్లా కొత్తవల్లి మండలం అమరవల్లి గ్రామపాలిమేరలో ఉన్నది. ఈ గ్రామం సముద్ర తీరప్రాంతంలో ఉండడం వల్ల ఇసుకనేల ఎక్కువ. వరి పండదు. వర్షాధారంతో మెట్టపంటలు పండిస్తారు. పూర్వం ఈ ప్రాంతంలో చోడి పంట పండించేవారు. చోళ్ళ పండాక గ్రామస్థులు ఎవ్వరూ తినకుండా, చోడిపిండితో ఉండ్రాళ్ళు చేసి, పాలిమేరలో నున్న దేవతకు నివేదించేవారు. ఉండ్రాళ్లను నైవేద్యంగా నివేదించబడే దేవత ఉండ్రాళ్లమ్మ.²²

పాయాసానికి వికృతి పాశం. బూర్గు కూడ అమ్మవారికి నైవేద్యంగా పెడతారు. 'ఒరెం' అంటే వప్పు, బియ్యం కలిపి వండిన అన్నం మనస్సం ప్రాంతంలో 'ఒరెం' దేవతకు నైవేద్యంగా పెడతారు. కావున ఉండ్రాళ్లమ్మ, పాశాలమ్మ, బూర్లమ్మ, ఒరేలమ్మ మొదలయిన దేవతలను నైవేద్యం పేరుతో పిలువబడే దేవతలుగా చెప్పవచ్చును.

గ్రామనామం - గ్రామదేవత నామం

కొంతమంది గ్రామదేవతలు గ్రామనామాలతో కనిపిస్తున్నారు. వీరు రెండు రకాలు ఒక గ్రామంలో వెలసిన గ్రామదేవత ఆ గ్రామం పేరుతోనే గుర్తించబడుతుంది.

ఉదా : నీలవల్లి - నీలవల్లిమ్మ; జానువల్లి - జానువల్లిమ్మ; మనకవల్లి - మనకవల్లిమ్మ;
సిరివల్లి - సిరివల్లిమ్మ; లొల్ల - లొల్లాలమ్మ; గంటి - గంటమ్మ; కొమగ్రాజు
లంక - లంకతల్లిమ్మ; నడవవల్లి - నడవవల్లిమ్మ; దొంతికుర్రు - దొంతికుర్రు
అమ్మవారు లేక మరిడమ్మ.

సాధారణంగా గ్రామదేవతకు ఒక పేరు ఉంటుంది. అమె కొత్తగా ఒక గ్రామంలో వెలసినప్పుడు, పాతపేరు మరుగున పడి, ప్రస్తుతం వెలసిన గ్రామం పేరుతో పిలువబడడం కనిపిస్తుంది. ఉదాహరణకు 'దొంతికుర్రు గ్రామదేవత మరిడమ్మ. దొంతి కుర్రులో వెలసాక దొంతికుర్రు అమ్మవారుగా కూడ పిలువబడుతుంది.²³

ఒక గ్రామంలోని గ్రామదేవత వేరొక గ్రామం పేరుతో పిలువబడడం కనిపిస్తుంది. గ్రామదేవతలకు వలసరావడం, పోవడం సామాన్య లక్షణమైనందున, ఏ ఊరి నుంచి వలస వచ్చిందో ఆ ఊరి పేరుతో పిలువబడుతుంది.

"Some were named after the villages from which they had been imported e.g. Pandilamma, the Goddess from Pandili"²⁴ W.H.White Head పేర్కొనెను.

గ్రామనామం	దేవత నామం	దేవత వెలసిన గ్రామం
మాడుగుల	- మాడుగులమ్మ	- బిక్కవోలు
నగరం	- నగరమ్మ	- పేరవరం
తాటిపూడి	- తాటిపూడమ్మ	- కట్టుంగ
పందిలి	- పందిళ్లమ్మ	- మూలపేట
చీడిక	- చీడికమ్మ	- కొరుప్రోలు మల్లవరం
ముక్కొల్లి	- ముక్కల్లమ్మ	- విలసవిల్లి
వసంతవాడ	- వసంతాలమ్మ	- లింగంపర్తి

పైన పేర్కొన్న వివరాలనుబట్టి గ్రామనామాలతో కూడ గ్రామదేవతలు పిలువబడుచున్నారని చెప్పవచ్చును. ఈ జిల్లాలో అసంఖ్యాకంగా గ్రామదేవతలు ఉన్నప్పటికీ వారిలో ప్రసిద్ధికెక్కినవారు కొద్దిమందే. ఏ గ్రామంలో లేక ప్రాంతంలో వెలసి దేవత ప్రసిద్ధికెక్కిందో ఆ దేవత పేరుకి ముందు విశేషణంగా ఆ గ్రామం లేక ప్రాంతం పేరు కూడ చేరుతుంది.

ఉదా : నూకాలమ్మ - కాండ్రకోట నూకాలమ్మ; మరిడమ్మ - పెద్దాపురం మరిడమ్మ

వల్లాలమ్మ - వానవల్లి వల్లాలమ్మ; రూపులమ్మ - ఏలేశ్వరం రూపులమ్మ;

తలుపులమ్మ - లోవలో తలుపులమ్మ

గ్రామాన్నిబట్టి గ్రామదేవత పేరు ఏర్పడినట్టే దేవతనుబట్టి గ్రామ నామం ఏర్పడడం కూడ కనిపిస్తుంది. మనదేశంలోనేకాక ప్రపంచములోనే పెద్ద నగరాలుగా ప్రసిద్ధికెక్కిన కలకత్తా, ముంబాయిలు దేవతల పేర్లతో వెలసినవే - 'కాలీఘట్' పేరుతో కలకత్తా, 'ముంబాదేవి' పేరుతో (ము)ంబాయి అనే నగరాలు వెలసాయి²⁵ ఈ విధంగా దేవత పేరుతో వెలసిన గ్రామాలు ఈ జిల్లాలో కూడ కొన్ని కనిపిస్తున్నాయి.

దేవత నామం

గ్రామనామం

మాచరమ్మ, దుర్గమ్మ

-

మాచర, దుర్గాడ

సింగరమ్మ, ముత్యాలమ్మ

-

సింగరమ్మ పాలెం, ముత్యాలమ్మ పాలె
(విశాఖజిల్లా)

వంపాదమ్మ

-

వంపాదేవీట

“ఈ జిల్లాలోని కపిలేశ్వరపురం మండలం మాచర గ్రామంలో చాన్నాళ్లక్రితం ఒకరి పొలంలో కందులరాశిలో ఒక చిన్న దేవతా ప్రతిమ దొరికింది. తర్వాత ఆ దేవత ఆ ఇంటివారి పై పూని తాను మాచరమ్మనని, గుడికట్టించి పూజించమని కోరింది. ఈ విధంగా గుడికట్టాక, ఆ ప్రాంతంలో ఊరు ఏర్పడింది. మాచరమ్మ వెలసిన ప్రాంతంలో నెలకొన్న గ్రామం ‘మాచర’ అయ్యింది.”²⁶

దుర్గమ్మ వెలసిన ప్రాంతంలో ఏర్పడిన గ్రామం దుర్గాడ. ఈ దుర్గాడ గొల్లిప్రోలు మండలంలో ఉన్నది.

సాధారణంగా దేవతలు గ్రామాలలోనే కాక, పాలాల్లోనూ, పాలీమేరల్లోనూ కూడ నిలిచి, పూజింపబడతారు. కాలపరిణామంలో పాత ఊళ్లు నశించి, కొత్త ఊళ్లు ఏర్పడడం సహజమే. ఈ కొత్త ఊళ్లు పాత ఊళ్లకి కొద్దిదూరంలో ఇంచుమించు సమీపంలోనే ఏర్పడతాయి. ఈ విధంగా ముందు దేవత వెలసి, తర్వాత ఆ ప్రాంతంలో ఊరు ఏర్పడితే, ఆ దేవత పేరుతోనే ఆ గ్రామం పిలువబడడానికి అవకాశం ఉన్నది.

గ్రామదేవతల ప్రాచీనత చెప్పడం చాల కష్టం. గ్రామదేవతల పేర్లు గ్రామస్థులు పెట్టుకుంటారు. వ్యక్తుల పేర్లుమీద కూడ గ్రామనామాలు ఏర్పడుతుంటాయి. కాబట్టి దేవత పేరుతో వ్యక్తి పేరు, ఆ

వ్యక్తి పేరుతో గ్రామనామం కూడ ఏర్పడడానికి అవకాశం ఉంది.

‘ఏథినా’ అనేది ఏథెస్సు నగర దేవత. సుమేరియన్ ప్రాచీనపురాణమైన ‘గిలమేశ్’లో ఈ దేవత ప్రస్తావన ఉంది.²⁷ అనే గుంటూరు శేషేంద్రగారి మాటల వల్ల గ్రామనామానికి దేవత నామానికి ఉన్న సంబంధం స్పష్టపడుతుంది.

గ్రామదేవతలు - కులవాచకాలు

గ్రామదేవతలలో కొందరు కులవాచకాలుగా కనిపిస్తున్నారు.

కులనామం - దేవతనామం

బ్రాహ్మణ, గొల్లి బోయి - బావనమ్మ, గొల్లాలమ్మ, బోయాలమ్మ . -
(బోయాలనగావల్లకి మోసేవారు లేక బెస్తవారు)

గ్రామదేవతలలో ఎక్కువమంది అకాలమరణం చెందిన స్త్రీలే (ఈ విషయం వివిధ గ్రామ దేవతల కథలు వివరించినపుడు స్పష్టపడుతుంది) ఆయా కులాల్లో పుట్టిన స్త్రీలు అకాలమరణం చెంది, దేవతలైనప్పుడు వాళ్లు ఆ కులం పేరుతోనే పిలువబడడానికి అవకాశం ఉంది.

ఒక దేవత గ్రామస్థులందరిచేత పూజింపబడితే ఆ దేవత పేరుతో పిలువబడుతుంది. లేక ఒక కులం వారినే మాత్రమే కొలువబడితే ఆ దేవత పేరుకి ముందు కులం పేరు కూడ చేరుతుంది.

ఉదా : మారెమ్మ - గొల్లిమారెమ్మ; పోలమ్మ - డెక్కల పోలమ్మ

గ్రామ దేవతలు - వ్యాధి వాచకాలు

గ్రామదేవతలను తెగుళ్లు పోగొట్టేందుకు, తెగుళ్లు కలిగించకుండా ఉండేందుకు కూడ పూజిస్తారు. కాబట్టి తెగుళ్లపేరుతో దేవతల పేర్లు ఏర్పడ్డానికి అవకాశమున్నది.

వ్యాధి పేరు	-	దేవత పేరు
మారి (వ్యాధి విశేషం) (మరణాన్ని కలిగించేది)	-	మారెమ్మ
కాటుక (వృక్షసంబంధ వ్యాధి విశేషం)	-	కాటుకలమ్మ

గ్రామ దేవతలు - గృహ వాచకాలు

గృహ నామము	దేవత నామం	-	గృహ నామము	దేవత నామము
వసువులేటి	వసువులమ్మ	-	ఒనుము	ఒనుములమ్మ
జిల్లు	జిల్లమ్మ	-	గుబ్బల	గుబ్బాలమ్మ
పుట్టా	పుట్టాలమ్మ	-	వేల్పుల	వేల్పులమ్మ
కడియాల	కడియాలమ్మ	-	దండు	దండమ్మ
కిలాడి	కిలాడమ్మ	-	మొగిలి	మొగలారమ్మ
గొలుసు	గొలుసులమ్మ	-	గజ్జెల	గజ్జెలమ్మ

నూకల	నూకలమ్మ	-	వెన్న	వెన్నమ్మ
కొత్త	కొత్తమ్మ	-	బులుసు	బులుసులమ్మ
పెద్దింటి	పెద్దింటమ్మ	-	కోట	కోటమ్మ
కోట్ల	కోట్లమ్మ	-	జావ్వల	జావ్వలమ్మ
తోట	తోటమ్మ	-	ఏబాల	ఏబాలమ్మ
జాజాల	జాజాలమ్మ	-	చింతలపాటి	చింతపాటమ్మ
వెంవరాల	వెంవరమ్మ	-	గుండాల	గుండాలమ్మ

మొదట ఒకొక్క ఇంటిపేరు వారిచే కొలువబడే దేవత ఆ ఇంటి పేరుతో పేరెల్ల వచ్చును. అదే పేరుతో గ్రామవాస్తీ, గ్రామాల వ్యాప్తికూడ చెంది ఉండవచ్చును. దీనికి ఉదాహరణ కొత్తపల్లి మండలం ఇసుకపల్లి గ్రామంలో దొరికింది. 'ఇసుక పల్లి' గ్రామదేవత 'ఏగులమ్మ' ఈమె అసలు పేరు వేములమ్మ. 'వేముల' అనే ఇంటి పేరు గల బ్రాహ్మణ కులస్థల ఇంటి దేవత ఈమె తర్వాత కాలంలో గ్రామదేవత అయి, గ్రామస్థులందరిచేత పూజింపబడుచున్నది.⁸

భాషశాస్త్ర నియమానుసారం కూడ 'వేములమ్మ' 'ఏగులమ్మ' గా రూపాంతరం చెందటానికి అవకాశం ఉన్నది. 'వేముల' లో 'మ' అస్పృష్ట మ కారంగా మారితే 'వేపులమ్మ' అవుతుంది. ఆనూనాసిక్యంతోలిగితే 'వేపులమ్మ' అవుతుంది. పదాది 'ప' లోపేస్తే, ఏపులమ్మ అవుతుంది. 'ప' 'గ' గా మారితే ఏగులమ్మ అవుతుంది. కాబట్టి గ్రామదేవతలలో కొందరు ఆయా గృహనామాలతో కనిపిస్తున్నారనవచ్చు.

గ్రామ దేవతలు - వృక్ష వాచకాలు

వృక్షనామం	-	దేవతనామం	వృక్షనామం	-	దేవతనామం
ఊడుగ	-	ఊడుగులమ్మ	వెదురు	-	వెదుళ్లమ్మ
ములగ	-	ములగాలమ్మ	కుంకుడు	-	కుంకుళ్లమ్మ
ఉచ్చింత	-	ఉచ్చింతాలమ్మ	బర్రెంక	-	బర్రెంకలమ్మ
పచ్చారి	-	పచ్చాలమ్మ	గంటి	-	గంటమ్మ
మొగలి	-	మొగలారమ్మ	ఊడ	-	ఊడాలమ్మ
జాజాల	-	జాజాలమ్మ	పాల	-	పాలమ్మ
మామిడి	-	మామిళ్లమ్మ			

ఆదిమ మానవుడు ఆత్మారాధన దశలో ఆత్మలు వృక్షాలను ఆశ్రయించి ఉంటాయని నమ్మటంవల్ల, ఆ ఆత్మారాధన తర్వాతకాలంలో మాత్రారాధనగా మారడంవల్ల ఈ మాత్రారాధన గ్రామదేవతారాధనకు నాంది కావడంవల్ల వృక్ష నామాలతో గ్రామదేవతల నామాలు ఏర్పడడానికి అవకాశం ఉన్నది. అసలు వేరే విగ్రహం లేకుండా వృక్షాన్నే దేవతగా పూజించడం చాలా గ్రామాల్లో కనిపిస్తుంది. 'మామిడి చెట్టు కింద నిలిచిన దేవత మామిళ్లమ్మ'²⁹ అని Henry White Head పేర్కొనెను.

ఒక దేవత ఏ చెట్టు కింద నిలిచిందో ఆ దేవత పేరు ముందు ఆ చెట్టు పేరు కూడ చేరడం

కన్పిస్తుంది.

ఉదా : పోలమాంబ - కరకచెట్టు పోలమాంబ

గ్రామనామం	-	గృహనామం	-	దేవత నామం
మాడుగుల	-	మాడుగుల	-	మాడుగులమ్మ
గంటి	-	గంటి	-	గంటమ్మ
తలుపుల	-	తలుపుల	-	తలుపులమ్మ
గొంప	-	గొంప	-	గొంపమ్మ
ఏగుల పాలెం	-	ఏగుల	-	ఏగులమ్మ

ఇక్కడ గృహనామం వల్లకాని, గ్రామనామంవల్లకాని దేవత పేరు ఏర్పడి ఉండవచ్చును.

గృహనామం	వృక్షనామం	దేవతనామం
చింతల	చింత	చింతాలమ్మ
బూర్గుల	బూరుగు	బూరుగులమ్మ
గంధం	గంధం	గంధాలమ్మ
బలుసు	బలుసు	బలుసులమ్మ
మామిడి	మామిడి	మామిళ్లమ్మ
గోగుల	గోగు	గోగులమ్మ
నేరెళ్ల	నేరేడు	నేరేళ్లమ్మ
గంటి	గంటి	గంటమ్మ
తుమ్మల	తుమ్మ	తుమాలమ్మ

ఇక్కడ గృహనామం వల్లకాని వృక్షనామం వల్లకాని దేవతనామం ఏర్పడ్డానికి అవకాశం ఉన్నది.

గ్రామనామం	గృహనామం	దేవతనామం	గ్రామనామం	
ముక్త్యాల	ముత్యాల	ముత్యాలమ్మ	ముత్యాలమ్మపాలెం	
గ్రామనామం	గృహనామం	దేవతానామం	వృక్షీనామం	దేవతానామం
గొంప	గొంప	గొంపమ్మ	గొంపమ్మ	గొంపమ్మ

ఈవిధంగా గ్రామ, గృహ, దేవత, వృక్ష నామాలు పరస్పర ప్రభావాలవల్ల ఏర్పడడానికి అవకాశం ఉన్నది. దేవత పేరుకు ముందు ఇంటి పేరు, స్థలంపేరు చేరడం కూడా కన్పిస్తుంది. గ్రామస్థులందరిచేత పూజింపబడితే, ఆదేవత పేరుతోనే వినిపిస్తుంది. కేవలం ఒక యింటివారితో మాత్రమే పూజింపబడితే, ఆ ఇంటి పేరు ముందు చేరుతుంది.

ఉదా : గంగమ్మ - దొడ్డి గంగమ్మ, గాలిగంగమ్మ
సత్తెమ్మ - మెట్లవారి సత్తెమ్మ

అదేవిధంగా స్థలం లేక ప్రాంతం పేరు కూడ దేవత పేరుకు ముందు చేరుతుంది.

ఉదా : గంగమ్మ - దండు గంగమ్మ

గంగమ్మ చాలా గ్రామాల్లో గ్రామదేవత దండు గంగమ్మ సామర్లకోట మండలం పెదబ్రహ్మదేవం గ్రామదేవత. ఈ గ్రామం పూర్వం పెద్దపురం సంస్థానంలోనిది. ఈ గంగమ్మ గ్రామానికి దూరంగా గ్రామపాలిమేరలో ఉండేది. రాచరిక వ్యవస్థలో దండు (సైన్యం) ఈ గంగమ్మ నిలిచిన పుంతమార్గంగుండా వెళుతూ వస్తూ ఉండేది. కాబట్టి దండునడిచే మార్గంలో నిలిచిన గంగమ్మ దండు గంగమ్మ అయ్యింది³⁰.

ఆభరణ వాచకాలు

ఆభరణ నామం - దేవత నామం   ఆభరణ నామం - దేవత నామం

మురుగులు	-	మురుగులమ్మ	గజ్జెలు	-	గజ్జెలమ్మ
గొలుమ	-	గొలుసులమ్మ	దో (తో) రాలు	-	దోరాలమ్మ
కడియాల	-	కడియాలమ్మ	ముత్యాలు	-	ముత్యాలమ్మ
కాసులు	-	కాసులమ్మ	వట్టాలు	-	వట్టాలమ్మ

పై పరిశీలనననుబట్టి ఆభరణాల పేర్లతో కూడ గ్రామదేవతలు కన్పిస్తున్నారనవచ్చును. Mutyalamma, the pearl Goddess³¹ అని Henry White Head అభిప్రాయపడెను.

శిష్ట దేవతల పేర్లతో గ్రామ దేవతలు

గ్రామదేవతలలో కొందరు శిష్టదేవతల పేర్లతో కన్పిస్తున్నారు. మహాలక్ష్మమ్మ, మాణిక్యాలమ్మ, శ్యామలాంబ, నీలవేణమ్మ, ఆదిలక్ష్మమ్మ, కనకమహాలక్ష్మమ్మ, ధనమ్మ మొదలైనవారు శిష్టదేవతల పేర్లతో కన్పించే గ్రామదేవతలు గ్రామదేవతలు ద్రావిడ సంస్కృతికి చెందిన జానపద దేవతలు కాబట్టి శిష్టదేవతల పేర్లు ఉండరాదని కొందరి అభిప్రాయం. అయినప్పటికీ ఈవిధమైన పేర్లు రావటానికి అవకాశం ఉన్నది. నేడు గ్రామదేవతలుగా పూజింపబడేవారిలో ఎక్కువ మందిలోకమునందలి సామాన్య స్త్రీలే. ప్రతికూల పరిస్థితులవల్ల అకాలమరణం చెంది, దేవతలై వెలసి, ప్రజలచేత పూజలందుకుంటున్నారు. కావున శిష్టదేవతల పేర్లు కలిగిన స్త్రీలు అకాలమరణం చెంది, వారి పాతివ్రత్య మహిమవల్ల దేవతలుగా వెలసి, వారు బ్రతికుండగా కలిగిన పేరుతోనే పూజలందుకోవటం కన్పిస్తుంది. దీనికుదాహరణ విశాఖజిల్లా యలమంచిలి గ్రామం నందలి రామచంద్రమ్మ దేవత.

300 సంవత్సరాల క్రితం యలమంచిలి గ్రామంలో 'కోణంరాజు' అనే బ్రాహ్మణ గృహస్థుడు కలిగిన కవల పిల్లలకు 'రామమ్మ, చంద్రమ్మ' అని పేర్లు పెట్టాడు. 9 సంవత్సరాల వయస్సు వచ్చాక, ఈ బాలలు ప్రమాదవశాత్తు నూతిలోపడి మరణించారు. తర్వాత తండ్రికి కలలో కన్పించి, తాము దేవతాస్వరూపం పొందామని, తమను గుడి కట్టించి, పూజించమని చెప్పారు. ఈవిషయం అతడు గ్రామస్థులతో చెప్పగా, గ్రామస్థులందరూ నూతి వద్దకువెళ్లి, నూతిలోనున్న విగ్రహాలను బయటకు తీసి గుడికట్టించి, రామచంద్రమ్మ దేవతగా పూజిస్తున్నారు³². ఇలాంటి

వెన్నయినా ఉదాహరణలు చెప్పవచ్చును. కాలక్రమంలో చాలా కథలు మరుగున పడిపోయినా, దేవతల పేర్లు మిగులుతున్నాయి. ఈ విధంగా శిష్టదేవతల పేర్లతోను గ్రామదేవతలు ఏర్పడ్డానికి అవకాశం ఉన్నది.

మూలం తెలియనివి

గ్రామదేవతల పేర్లు కొన్ని ఊహకందనివి కూడ ఉన్నాయి.

ఉదా : కప్పదాలమ్మ, ముసలమ్మ, ఇంజవతమ్మ, దేశాలమ్మ, నాంచారమ్మ, చేముళ్లమ్మ, జాగరమ్మ, రూపులమ్మ, మంటలమ్మ మొదలైనవి.

మంటలమ్మ దేవత గురించి 'పెండ్లినాడు వధూవరుల శ్రేయస్సునకై మంట దేవతను, కులదేవతను పూజించుట ప్రత్యేకంగా గావింతురు' 33 అని డా. జి. యస్. మోహన్ పేర్కొన్నారు. కానీ యీ జిల్లాలో అటువంటి ఆచారాలేమీ కన్పించలేదు.

“అతి పురాతన దశలో గ్రామదేవతలందరూ అనామధేయులు”³⁴ అని విలియం క్రూక్ అభిప్రాయపడెను. తర్వాతికాలంలో పూజించేవారి యింటి పేరునుబట్టి, కులాన్ని బట్టి, వెలసిన స్థలాన్నిబట్టి, గ్రామాన్నిబట్టి, చెల్లించే నైవేద్యాన్ని, వెలసిన విధానాన్నిబట్టి వివిధ పేర్లతో వివిధ గ్రామదేవతలు ఏర్పడ్డారన వచ్చును.

అధ్యయనము

1. Village Gods of South India, Henry White Head, 1921, p.23.
2. కురసం జంగందొరం, రాజవరం గ్రామం, గంగవరం మండలం.
3. సుసర్ల గోపాలకృష్ణ, మావరం గ్రామం, అంబాజీపేట మండలం.
4. Census of India, Fairs and Festivals of East Godavari, 1961, p.100.
5. Ibid. p.96.
6. ఆచార్య యస్వీ జోగరావుగారితో ముఖాముఖి.
7. Village Gods of South India, Henry White Head, 1921, p.30
8. ఆచార్య యస్వీ జోగరావుగారితో ముఖాముఖి.
9. Village Gods of South India, Henry White Head, 1921, p.30
10. ఆంధ్రజ్యోతి దినపత్రిక, ఏప్రిల్, 1988 - తూర్పు గోదావరి జిల్లా సంచిక.
11. ఆంధ్రభూమి దినపత్రిక, 20-5-1989, తూర్పు గోదావరి జిల్లా సంచిక.
12. ఈనాడు దినపత్రిక - 21-5-1989 - తూర్పు గోదావరి జిల్లా ఎడిషన్.
13. నేమాల నాగరాజు - అద్దారపేట - తొండంగి మండలం.

14. రేవుయముడమ్మ - కొమరగిరి - కొత్తపల్లి మండలం.
15. తోలేటిబులిరాజు - సామర్లకోట - తూర్పు గోదావరి జిల్లా
16. బంగారుపాప (బషీర్ బీబీ చారిత్రక నవల - మూలరచయిత రాయవరపు గౌరిరాజు - 1985.
17. పల్లెపదాల్లో ప్రజాజీవనం - డా. యెల్లండ రఘుమారెడ్డి - 1979.
18. మొల్లేటి సత్యన్నారాయణ - మల్లేపల్లి గ్రామం - గండేపల్లి మండలం.
19. చక్రవర్తుల హనుమంతరావు - నవఖండవాడ గ్రామం - పిఠాపురం మండలం.
20. దివిలి అచ్యుతరామారావు - ఆంధ్రప్రభ దినపత్రిక-17-6-1987-విశాఖజిల్లా ఎడిషన్.
21. పి. అనంతాచారి - ఏలేశ్వరం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
22. పులి అప్పారావు - అమరవల్లి గ్రామం - కొత్తపల్లి మండలం.
23. -Marinamma, the village diety is also called Dontikurru Ammavaru". Census of India, Fairs and Festivals of East Godavari; 1961, p.46.
24. Village God of South India, p.23, 1921.
25. ఆళ్ల శేషగిరిరావు గారితో ముఖాముఖి.
26. యాదగిరి జగపతిరామయ్య - మాచర, కపిలేశ్వరపురం మండలం.
27. వ్యాసద్వాదశి - ద్వా. నా. శాస్త్రి - 1991 - పుట 95.
28. సంగన అప్పారావు - ఇసుకపల్లి గ్రామం - సామర్లకోట మండలం.
29. "Mamillamma, the Goddess who sits under a Mango Tree". The Village Gods of South India; 1921, p. 23.
30. తోటకూర సుబ్బారావు - పెదబ్రహ్మదేవం గ్రామం. సామర్లకోట మండలం.
31. The Village Gods of South India; 1921, p.23.
32. ఆంధ్రప్రభ దినపత్రిక - మే 1986 - విశాఖజిల్లా ఎడిషన్.
33. స్త్రీల పాటలు - అనంతపురం మండలం - జి.యస్. మోహన్ - 1982 - పుట- 84.
34. The Populare Religion and Folklore of Mother India.

ఆరాధనా విధానాలు, జాతరలు

‘ఆరాధన’ ‘పూజ’ అనే పదాలు ‘దైవం - గుడి’ అనే పదాలను స్ఫురణకు తెస్తాయి. వైభవంతో వెలుగొండే వైదిక దేవతల గుడుల ముందు గ్రామదేవతల గుడులు వెలవెల్లిబోయినట్లే ఆరాధనలో కూడా ఈ తేడా కనిపిస్తుంది. గ్రామదేవతలు వైదిక దేవతల వలె ప్రతిరోజూ, ప్రతివారం కాకపోయినా, సంవత్సరానికి ఒకసారయినా, లేక ఆఘోసందర్భాలలో పూజ లండుకుంటారు. గ్రామదేవతల ఆరాధన, జాతర, ఉత్సవాలు, నమ్మకాలు, ఆచారాలు, మొక్కులు అన్ని ఒకదానితో ఒకటి సంబంధం కలిగి ఉంటాయి.

తరతరాలనుంచి ఆయా సందర్భాలలో ఆచరింపబడేది ఆచారం. జననం నుంచి మరణం వరకూ మానవులు అవలంబించే వివిధ పద్ధతులు, ఆచారాలుగా ఏర్పడ్డాయనవచ్చును. గ్రామీణ సమాజంలో ఈ ఆచారాలు మరింత భక్తిశ్రద్ధలతో ఆచరింపబడతాయి. తమ పూర్వీకులు అవలంబించిన పద్ధతులు అవలంబిస్తే నుంచి జరుగుతుందని, అవలంబించకుంటే చెడు జరుగుతుందనే భావనే ప్రాచీన కాలపు ఆచారాలు ఇప్పటికీ ఆచరింపబడటానికి ప్రధాన కారణం. ఇట్టి ఆచారాలు ఆతి ప్రాచీనకాలపు ఆచారాలైన వివాహవ్యవస్థ, మత వ్యవస్థలలో ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తాయి. ప్రాచీనకాలంలో అవలంబింపబడిన పద్ధతులు అప్పటి ప్రజల మన్ననలు పొంది, తర్వాతి తరాలకు ఆచారాలుగా మిగులుతాయనవచ్చును. ఈ కాలంలో ఇంకనూ మిగిలిన ఆచారాలు ఒకప్పటి సమాజాన్ని, మానవ జీవితాన్ని క్రమ బద్ధం చేసిన విధానాలవ్వటంవల్లనే నేటికీ చట్ట నిర్మాణంలో ప్రమాణాలుగా గ్రహింపబడుతున్నాయి.

ఇట్టి ఆచారాలు మతవ్యవస్థలో క్రమం తప్పకుండా ఆచరింపబడతాయి. ఈ ఆచారాలు మనిషి జీవనవిధానంలో నుంచే పుట్టుకొని రావటంవల్ల, అవి మానవజీవితంతో అవినాభావ సంబంధం కలిగి ఉంటాయి. కావున నేటి ఆచార సంప్రదాయాలను బట్టి ఒకనాటి సమాజవిధానాన్ని అందరి ప్రజల మానసిక దృక్పథాన్ని తెలుసుకోవచ్చును. ప్రజల మానసిక దృక్పథము వారి వారి జీవిత పరిధుల ననుసరించి ఆచారములు రూపొందును¹ అని డా. ప్రేమలత అభిప్రాయం.

ప్రాణికి ప్రాథమిక అవసరం ఆహారం. అది సమృద్ధిగా లభిస్తేతప్ప ఏ ప్రాణి కూడ సుఖమయంగా, జీవించలేదు. ఆలోచనాశక్తి కల్గిన మానవుడు తనకు ఆహారసమృద్ధి కలిగించి సుఖమయ జీవనానికి హేతువైన మానవాతీతశక్తిని గూర్చి ఊహించి, కృతజ్ఞత చూపించుటయే ప్రాథమిక దశలోని మత స్వరూపం. ఈవిధంగా తన జీవన పరిశ్రమకు కారణమైన ఆహారాన్ని ప్రసాదించిన దైవానికి కానుక సమర్పించుట ఆదిమకాలంలోనే మొదలయిందన వచ్చును. తమకు ఆహారపుష్టిని సమకూర్చిన దైవముపై కృతజ్ఞత చూపుచు, ఆహారమును కానుకగా నర్పించునను భావనతో నొక ప్రత్యామ్నాయము నర్పించు పద్ధతియు - నీరెండును దైవారాధనము నందు కలగలిసిపోయి, నైవేద్యమును బల్యర్చనమునై భాసించినవి² అని డా. షాయని కృష్ణకుమారి అభిప్రాయం.

తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో గ్రామదేవతల పండుగలను జరిపే కాలాన్ని బట్టి, ప్రాంతాన్ని బట్టి, సందర్భాన్ని బట్టి కొన్నిరకాలుగా విభజింప వచ్చును.

1. సాధారణంగా జరిపే గ్రామదేవత పండుగ లేక జాతర

2. కాలాన్నిబట్టి జరిపేవి.

3. ప్రత్యేక కారణంవల్ల

అ. అనావృష్టివచ్చినపుడు,

ఆ. అనారోగ్య కారణంవల్ల

క. అనారోగ్యం వచ్చాక

ఖ. అనారోగ్యం రాకుండు

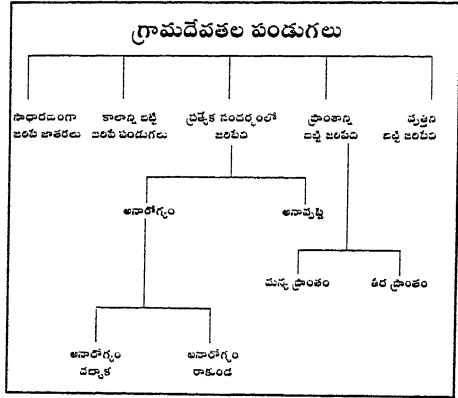
4. ప్రాంతాన్ని బట్టి జరిపేవి

అ. మన్యప్రాంతంలో జరిపేవి

ఆ. తీర ప్రాంతంలో మత్స్యకారులు జరిపేవి

5. వృత్తినిబట్టి జరిపేవి (వంబలవారి సత్తెమ్మ సంబరాలు)

వీటిలో మత్స్యకారులు, వంబలవారు జరిపే పండుగల గురించి సంబంధిత ప్రకరణాలలో వివరించాను. మిగిలిన పండుగలను ఇక్కడ వివరిస్తాను.

1. సాధారణంగా జరిపే గ్రామదేవత పండుగ లేక జాతర

సాధారణంగా జరిగే గ్రామదేవత పండుగ ఈ జిల్లాలో నిర్ణీత సమయాలలోనే జరుగుతుంది. సామాన్యంగా పంటలు పండాక, వేసవికాలంలో గ్రామీణుల విరామసమయంలోనే గ్రామదేవత జాతర చేస్తారు. తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో గ్రామ దేవతల జాతరలన్నీ ఫాల్గుణబహుళ అమావాస్యకు ప్రారంభమై, ఆషాఢబహుళ అమావాస్య వరకు జరుగుతాయి. ముఖ్యంగా ఫాల్గుణబహుళ అమావాస్య నాడు నూకాలమ్మ పండుగ ఈ జిల్లా ప్రజలంతా చేస్తారు. ముఖ్యంగా ఈమె వెలసిన గ్రామంలో జాతర చేస్తారు. మిగతా గ్రామాల్లో కూడ ప్రజలు తమ తమ ఇళ్లవద్ద పండుగ చేసుకుంటారు. జిల్లాలోని మిగతా గ్రామస్తులు కూడ తమ తమ గ్రామదేవతలకు ఆతరువాత వచ్చే పౌర్ణమి, అమావాస్యరోజులలోనే జాతర చేస్తారు. ఈవిధంగా ఆషాఢ బహుళ అమావాస్య వరకు ఆయా గ్రామదేవతలందరికీ జాతరలు జరుగుతాయి. వైశాఖబహుళ అమావాస్యకు నేరేళ్లమ్మకు (రావత్రి), వైశాఖశుద్ధ పౌర్ణమికి వసంతాలమ్మకు (లింగంవత్రి), జ్యేష్ఠబహుళ అమావాస్యకు మరిడమ్మకు (పెద్దాపురం), ప్రాచీనకాలం నుంచి జాతరలు చేయటంవల్ల ఆయా తిథులను, ఆయా దేవతల పేర్లతోనే పిలుస్తారు. దీనిని బట్టి అమావాస్య, పౌర్ణమి తిథులు దేవతారాధనకు మంచివని గ్రామీణులు భావించినట్లు చెప్పవచ్చును. సాధారణంగా జరిగే గ్రామదేవత జాతర గ్రామస్తులందరూ షేమంగా ఉన్నప్పుడే జరుపుతారు. గ్రామంలో ఎవరైనా ముఖ్యంగా దేవత పుట్టింటికి చెందిన వ్యక్తులు

మరణిస్తే, వారి 'దశాహం' అయ్యేవరకు జాతర చేయరు.

గరగలు - పూలగరగ - పాన్సులు

సాధారణంగా జరిగే గ్రామదేవత జాతర, దేవత గరగలు తీయటంతో ప్రారంభమవుతుంది. జాతరకు ఒకటి లేక రెండు లేక నాలుగు వారాల ముందు గరగలు తీస్తారు. మామూలు రోజులలో ఈ గరగలు గుడి ఉంటే దేవతగుడిలోనూ, లేకుంటే పూజారి ఇంట్లోనూ ఉంటాయి. గుండ్రంగా ఉన్న ఇత్తడిపాత్ర పైన సర్పపు వడగ ఉంటుంది. దీనిని గరగ అంటారు. గుడిలోనున్న వీటిని తెచ్చి కడిగి శుభ్రం చేసి, పూజారి వస్త్రాలతో అలంకరిస్తాడు. పసుపు కుంకుమలు గరగకు అద్దుతాడు. కొత్తకుండను తెచ్చి పసుపుకుంకుమ పూసి, మోదుగపూలతో అలంకరిస్తాడు. దీనిని 'పూలగరగ' లేక 'తల్లిగరగ' అంటారు. కొన్ని గ్రామాల్లో దీన్ని 'బుట్టగరగ' 'ఘటం గరగ' అని కూడా అంటారు. కొన్ని గ్రామాల్లో పూలగరగకు పైన అట్టతో తయారు చేసిన మూత అమర్చుతారు. భక్తులు వేసే నైవేద్యం ఈ మూతగుండా వేస్తారు. ఈ మూత మీద దేవతాచిహ్నాలు కూడా ఉంటాయి. ఈ గరగలను దేవతాస్వరూపాలుగా భావిస్తారు. 'కుంభము దేవతా స్వరూపం' అని డి.డి. కోశంబి పేర్కొన్నారు.

పూలగరగను పూజారి, మిగతా గరగలను ఇతరులు తలమీద ఉంచుకొని నృత్యం చేస్తారు. గరగల నెత్తుకున్నవాళ్ళ చాకళ్ళ లేక ఆసాదులై ఉంటారు. మాదిగలు డప్పులు వాయిస్తుండగా వీరు గరగ నృత్యం చేస్తారు. ఈ జిల్లాలోని అమలాపురం నందలి ఆనాడులు గరగనృత్యంలో రాష్ట్రస్థాయిలోనే పేర్గాంచారు. గరగలు తీసినరోజునుంచి దేవతపండుగ రోజు వరకు, గ్రామం నందు వివిధ వీధులలో తిరుగుతాయి. గ్రామస్తులు పూలగరగలో నైవేద్యం వేయగా, దానిని దేవతకు సమర్పించి, మిగిలినది గరగ నృత్యం చేసేవారు, డప్పులు వాయించేవారు తీసుకుంటారు. ఈ గరగలు తమ ఇంటికి వచ్చినపుడు ఇంటివారు గరగ నెత్తుకున్న వ్యక్తికాళ్ళపై నీళ్ళపోసి, పసుపుకుంకుమ, నైవేద్యం, దక్షిణ గరగకు సమర్పిస్తారు. గరగకు అంటిఉన్న పసుపుకుంకుమ తీసుకొని, బొట్టుపెట్టుకుంటారు. ఈ గరగలు స్వగ్రామంలోనే కాక, పొరుగు గ్రామాలకు, శివారు గ్రామాలకు, సుదూర గ్రామాలకు కూడా తిరుగుతాయి. ఉదా : ఏలేశ్వరం రూపులమ్మ గరగలు 30 కిలోమీటర్ల దూరంలో ఉన్న అడ్డతిగల వరకు తిరుగుతాయి. పెద్దాపురం మరిడమ్మ గరగలు వందమైళ్ళకుమించిన దూరంలో ఉన్న విజయనగరంలో కూడా తిరుగుతాయి. దేవతయొక్క ప్రతీతినిబట్టి, దేవతకు పోషకులున్నంత దూరం గరగలు తిరుగుతాయి. మాదిగలు డప్పులు వాయిస్తుండగా గరగల నెత్తుకున్నవారు చేసే నృత్యాన్ని గరగల సంబరం అంటారు.

గ్రామస్తులు గరగలను పాన్సువేయించుకుంటారు. తమ ఇంటికి వచ్చిన గరగలను తెల్లని పత్తం వరచిన మంచం మీద ఉంచుతారు. గరగల కింద చిన్న బియ్యం పోగులు కూడా ఉంచుతారు. దీనిని పాన్సు అంటారు. ఈ పాన్సులు ముఖ్యంగా పుట్టింటివారు, అత్తింటివారు, ఇంకనూ మ్రెక్కకున్నవారు వేయించుకుంటారు. ఈ విధంగా పాన్సులు వేయించుకోవటం శ్రీయోదాయకమని భావిస్తారు.

ఊయలతాడి - సిడితాడి

ప్రధాన పండుగ ముందురోజు రాత్రి నుంచి అమ్మవారి జాతర ప్రారంభమవుతుంది. దేవతపండుగ అమావాస్యరోజు జరిగితే, చతుర్దశిరోజు రాత్రినుంచి జాతర ప్రారంభమవుతుంది. ఈ రాత్రి తొలిగంటలలో గరగల సంబరంతో వెళ్లి, తాళ్లకు ఉపవాసం చెప్పివస్తారు. అంటే తాము నరకదలచుకున్న తాటిచెట్లకు కత్తితో రెండు నాట్లు పెట్టి, పసుపు పూసి వస్తారు. ఆ మరుసటిరోజు ఉదయంకాని లేక ఆ రాత్రేకాని మళ్ళీవెళ్లి వాటిని నరికి, గరగల సంబరంతో ఊరంతా తిప్పుతూ అమ్మవారి గుడి వద్దకు తెస్తారు. అదేవిధంగా గరగల సంబరంతో వెళ్లి వడ్డంగి ఇంటినుంచి ఊయలబల్ల, గౌడవాని ఇంటి నుంచి ఊయలతాడు కూగ తెస్తారు. కొన్ని గ్రామాల్లో ఊయలతాడుగా ముందు సంవత్సరం బలి ఇచ్చిన ఎనువపోతు చర్మాన్ని తాడుగా అల్లి మాదిగ తెస్తాడు. ఈవిధంగా వేసిన ఊయలలో ముందుగా గరగలను ఒడిలో ఉంచుకొని, పూజారి ఊగుతాడు తర్వాత దేవత పుట్టింటివారు, అత్తింటివారు మిగతా గ్రామస్తులు కూడ ఊగుతారు. రెండవతాడిని సిడితిప్పటానికి ఉపయోగిస్తారు. ఈ సిడితిప్పే ఆచారం ఎక్కువ గ్రామాల్లో కనిపించదు.

బలి

గ్రామదేవతల ఆచారాలలో సాధారణంగా కనిపించే ఆచారం బలి, బలి ఆచారంలో మొదటిదశ నరబలి. దేవత కోరినట్టుగా నరబలి ఇచ్చి, ఆమెను సంతుష్టి పరచి, తమ కార్యములు పూర్తిచేసుకున్న సంఘటనలు గ్రామదేవతల కథలలో కన్పిస్తాయి. పంబలివారి కథలైన గంగబుల్లాపు, శివకుమారుడు కథలలో నరబలి ప్రసక్తి వచ్చింది. ఇటీవలకాలంలో ఈ జిల్లాలోని మన్యం ప్రాంతంలో మారేడుమిల్లి మండలం కానివాడ గ్రామంలో ఆటవికులు నరబలి ఇచ్చినట్లు, ప్రభుత్వంవారు వారిని శిక్షించినట్లు తెలియుచున్నది.

ఆత్మనివేదన వల్ల భగవంతుని అనుగ్రహం పొందవచ్చుననే భావం ప్రాచీనులలో కలిగి, సంస్కృతీవికాసం చెందిన తర్వాత దానికి ప్రత్యామ్నాయమైన జంతుబలి ద్వారా దేవతను ప్రసన్నంచేసుకోవచ్చనే ఉద్దేశం ఏర్పడి ఉండవచ్చును. మానవ మానవాతీత శక్తుల మధ్య సంబంధం కల్పించేది 'బలివిధానము' అని వలుపురు అభిప్రాయపడ్డారు. ప్రాచీన మానవుడు బలిని ఇవ్వటంలోని ముఖ్యోద్దేశం భగవంతునితో సంబంధం పెట్టుకోవాలనే కాని భగవంతునికి కానుక ఇవ్వటం కాదని, వైట్ హెడ్ అభిప్రాయం భగవంతుని విగ్రహం కడ నివేదించిన మాంసం లేదా ఫలమును ఆరగించుట వలన, భగవంతునితో సంబంధం పెట్టుకొనినానని ఆదిమమానవుడు భావించినాడు¹ అని రాబర్ట్ స్మిత్ అభిప్రాయం.

జంతుబలులను గూర్చి 'బలులు గణవ్యవస్థ కాలంలోనే జనించినవి. జంతువులను గణసంకేతములుగా ఏర్పరచుకొనుట వల్ల వాటి ప్రాధాన్యం పెరిగి గణసంకేతంగా గుర్తించబడిన జంతువు గణదేవతకు ప్రతీకయైనది. అట్టి గణదేవత ప్రతీకతో సంబంధం కల్పించుకొనుటకు ప్రాచీనులు బలినిచ్చే డి మారు² 16 అని వైట్ హెడ్ ప్రతిపాదించెను. కావుననే బలికి ముందు జంతువును పసుపు కుంకుమలతో అలంకరిస్తారు. ఊరేగించునపుడు ప్రతి ఇంటిముందు దానికాళ్లపై నీళ్లు పోస్తారు.

ఇక ఈజిప్టులో దేవతకు ఎనుము, మేక, గొర్రె, పంది కోడి వంటి మగ జీవులను బలి ఇస్తారు. 50,60 సంవత్సరాల క్రితం ఎనుపోతును బలి ఇచ్చేవారు. ఇటీవల కాలంలో తగ్గినప్పటికీ మారుమూల గ్రామాలలో అక్కడక్కడ ఈబలి ఇటీవల కాలంలో తగ్గినప్పటికీ మారుమూల గ్రామాలలో అక్కడక్కడ ఈబలి కొనసాగుచున్నది. కొత్తపల్లి మండలం కొండెవరం గ్రామంలో ఎనువపోతు బలి గురించి ఒక కథ చెబుతారు. పూర్వం ఈ గ్రామంలో ఒక వ్యక్తికి చెందిన ఎనిమిది జతల ఎనువపోతులు తప్పిపోయాయి. అవి దొరికితే ఎనువపోతును బలి ఇస్తానని, అతడు ఆ గ్రామదేవత పెద్దంటమ్మకు మొక్కుగానే ఆమె మహిమ వల్ల ఆ మరుసటిరోజుకే అవి వచ్చి దేవతగూడిముందు నిలుచున్నాయి. అతడు అనుకున్న ప్రకారం పోతును బలి ఇచ్చాడు.

ఈ మండలంలోని కొమరగిరి గ్రామంలో పోతు బలి గురించి ఒక నమ్మకముంది. పూజారి డప్పులతో వెళ్లి తన కెదురైన ఎనువపోతు (అది ఎవరిదైనాకాని) బొట్టు పెడతాడు. ఆ పోతు అతని వెనుక వచ్చేస్తుంది. దానినే దేవతకు బలి ఇస్తారు.

ఎనువపోతు తర్వాత మేక, గొర్రెపోతులను బలి ఇవ్వటం ఎక్కువగా కన్పిస్తుంది. నాగరికతా వాసనలున్న పట్టణప్రాంతాలలో కాక, మారుమూల గ్రామాల్లో ఈ బలులు మామూలుగానే కొనసాగుతున్నాయి. పట్టణప్రాంతాలలో బలి నిషేధముండుటవల్ల బలి జంతువును బలి ఇవ్వక, చెవికోసి, గుడి ఆవరణలో విడిచి పెడుతున్నారు. కోడిని ఇంటివద్ద గానీ, గుడివద్ద కాని బలి ఇస్తారు. గుడి వద్ద బలి ఇచ్చినపుడు కోడి తలను దేవతకు సమర్పిస్తారు. (గుడి ఎదురుగా నున్న చెట్టుకు వ్రేలాడదీస్తారు) మెదడు ..... మొదలైన వానిలో ఆత్మయుండునన్న భావనే బలివశువు చంపబడినప్పుడు ఆయా యంగములే ప్రత్యేకంగా దేవతల కాహారభూత మగుటకు కారణమని డా. నాయని కృష్ణకుమారి పేర్కొన్నారు.

కోడిని ఇంటివద్ద బలి ఇచ్చినపుడు దేవతకు పెట్టిన నైవేద్యాన్ని కోడిచేత తినిపిస్తారు. తింటే దేవతకు తమమీద కోపం లేదని, తినకుండా ఉంటే కోపగించిందని భావిస్తారు. ఒక్కొక్కసారి బలి ఇవ్వక. కోడికి గోరు కొట్టి, పోతును చెవికోసి రక్తం చిందించి విడిచిపెడతారు. దీనినిబట్టి రక్తం దేవతకు ప్రీతిపాత్రమని గ్రామీణులు భావించినట్లు చెప్పవచ్చును.

జంతుబలులపై నిషేధముండుటవల్ల చాలా గ్రామాలలో బలికి బదులు గుమ్మడికాయలను, కొబ్బరికాయలను పగులగొట్టుచున్నారు. మానవుని నాగరికతా పరిణామం వల్ల మాంసాహార నివేదనం పోయి, శాకాహారం నివేదనం మిగిలిందనవచ్చును. ఇది మానవజాతిలో కలిగిన సాత్త్వికపరిణామానికి నిదర్శనంగా చెప్పవచ్చును.

గొడుగుడుపుట : దేవతకు బలి ఇచ్చిన జంతువు రక్తం అన్నంలో కలిపి, బలి జంతువు పేగులు మెడలో వేసుకొని, రక్తపు అన్నాన్ని గంపలో వేసి, ఆ గంపను తలమీద పెట్టుకొని పూజారి బయలుదేరుతాడు. గ్రామస్థులు అతనిని అనుసరిస్తారు. ఈ విధంగా వీరు గ్రామం నాలుగు పాలిమేరలకు వెళ్లి, బలి అన్నాన్ని అక్కడ చల్లి, నాల్గు కోళ్లను కాని, మేకలను కాని, పందులను కాని బలి ఇస్తారు. కొన్ని గ్రామాల్లో ఈ బలి అన్నాన్ని తాటియాకు పాయలో చుట్టి ఊరి పాలిమేరలో నున్న చెట్లకు వేలాడదీస్తారు. ఈ సమయంలో పూజారిని ఆహ్వానించి దుష్టశక్తులుంటాయని, వాటిని తరిమి వేసినట్లుగా గంపపై కర్రలను ఆడిస్తారు. పాలిమేరలో అన్నం చల్లటం, చెట్లకు

బలి ఇచ్చే కోడికి నైవేద్యం తినిపించుట

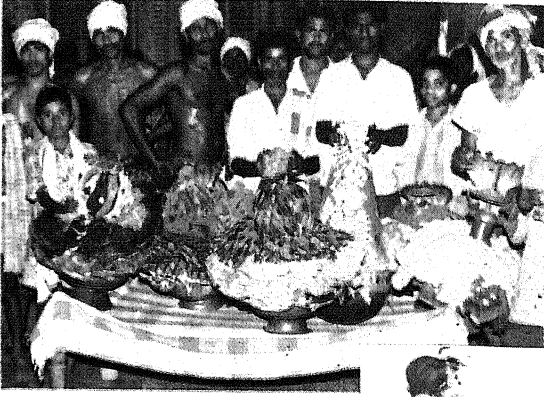

లి ఇచ్చిన కోడితలపై నీళ్ళు
యిటు

రక్తం కలిపిన అన్నాన్ని పాలిమేరలో
చల్లుటకు వెళ్ళుట

గరగల హవి

గరగలను ఎత్తుకున్న వ్యక్తి కాళ్ళపై
నీళ్ళు పోయుట, గరగకు ఉన్న పసుపు
తీసుకొనుట

గరగలను జ్ఞానముల జ్ఞానము

కట్టలం చెయ్యటంవల్ల దుష్టశక్తులు పాలిమేర దాటిపోతాయని, తిరిగి గ్రామంలోనికి రావని భావిస్తారు. రక్తపు అన్నాన్ని పాలిమేరలో కట్టడం వల్ల, ఈ ఆచారాన్ని “పాలిమేర కట్టు” అని అన్నం గంపలో వేసుకొని తిరగటంవల్ల “పరుగుడు గంప” అని కూడా అంటారు. రక్తం అన్నంలో కలుపుట, పాలిమేరలో కట్టుట గూర్చి ‘రక్తం సఫలతకు చిహ్నమని, రక్తం ప్రవహించుట, దానిని అన్నంతో, మట్టితో కలుపుట సఫలత కొరకు జరుపబడు ప్రార్థనలని, ఈ ఆచారమంతా వ్యవసాయ ప్రధానమైనదాని నందితా కృష్ణగారు పేర్కొనిరి.

బద్దిరడుగుట : ‘బద్దింపుట’ అనగా అంచనా అని శబ్దరత్నాకరంలో పేర్కొన్నారు. భవిష్యత్తును ముందుగా అంచనావేయుటకు పాటించే ఆచారం కనుక దీనికి ఈపేరు వచ్చిందనవచ్చును. అమ్మవారికి బలి ఇచ్చిన జంతువు రక్తం ఒక మండిగలో పట్టి, అందు నవధాన్యములు వేసి, మట్టి కూడా వేసి దేవత గుడిలో పెడతారు మూడు లేక అయిదురోజులు గడిచాక దేవత గుడితలుపులు తెరచి, నవధాన్యాల్ని పరిశీలిస్తారు. వాటిలో మొలకెత్తిన విత్తనములు ఆ సంవత్సరం బాగుగా పండునని భావిస్తారు. కొన్ని గ్రామాల్లో మండిగను అమ్మవారి గుడిలో కాక, భూమిలో పాతపెడతారు. ఈ ఆచారం చాలా గ్రామాల్లో కన్పిస్తుంది. కాని పెద్దాపురం, మారేడుబాక గ్రామాల్లో మరింత ప్రత్యేకతతో పాటిస్తారు.

పెద్దాపురంలో దేవత (మరిడమ్మ) గుడిలో వీసెడు పసుపు, కుంకుమ ఉంచుతారు. పెద్దపల్లెం నిండా వరిపిండి వేసి, చక్కగా సర్ది ఉంచుతారు. వీటితో పాటు నవధాన్యాలు వేసిన మండిగ కూడా ఉంచుతారు. మూడవరోజు తలుపులు తెరచేసరికి పసుపు, కుంకుమ చిందరవందరగా పడుంటాయి. పల్లెంలో సర్దిన పిండిలో అమ్మవారి పాదముద్రలు ఏర్పడతాయి ఇదంతా అమ్మవారి మహిమగా భావిస్తారు. నవధాన్యాలలో మొలకెత్తినవి ఆసంవత్సరం బాగుగా పండునని, భావిస్తారు. మండిగలో రక్తం కన్నెంతీరును బట్టి జబ్బుల తీవ్రతను అంచనా వేస్తారు. రక్తం తోడుకున్నట్టు ఉంటే జబ్బులు రావని, విరిగినట్టుగా ఉంటే జబ్బులు ఎక్కువగా వస్తాయని నమ్ముతారు.

మండపేట మండలం మారేడుబాక గ్రామంలో ఈ ఆచారం మరింత ప్రత్యేకతతో కన్పిస్తుంది. పెద్దాపురంలో వలె నవధాన్యాలు వేసిన మండిగ, పసుపు, కుంకుమ, పిండి కూడా పళ్లెంలో వేసి, దేవత గుడిలో పెట్టి, మున్నబు, కరణం మొదలైన పెద్దల సమక్షంలో తలుపులు మూసి, అయిదురోజులు గడిచాక తెరుస్తారు. అప్పటి గుడిలో పరిస్థితిని బట్టి “బద్దిపంచాంగం” వ్రాస్తారు. పసుపు కుంకుమ ఉంచినచోట తెగిన పుస్తె, పగిలిన గాజులు ఉంటే ఆ సంవత్సరం విఠంతువులు ఎక్కువవుతారని, మగచావులు అధికమని భావిస్తారు. ఈవిధంగా రక్తపు మండిగను, వివిధ వస్తువులను గుడిలో ఉంచి, తలుపులు బిగించాక, తిరిగి తలుపులు తెరచేవరకు, ఆ గుడి పరిసరాలకు ఎవ్వరూ వెళ్లరాదని, ఆసమయంలో దేవత తన బంధువులతో విందు జరుపుకుంటుందని, ఆసమయంలో అక్కడకు వెళ్లినవారు మరణిస్తారని భావిస్తారు. ఇందుకు విరుద్ధంగా ప్రవర్తించినవారు అమ్మవారి మహిమ వల్ల మరణించిన సందర్భాలున్నాయని, కొత్తపల్లి మండలం ఇసుకపల్లి గ్రామంలోను కోటనందూరు మండలం బొడ్డవరం గ్రామంలోను నాకు వివరించారు. ఈవిధంగా మరణించినవారు దయాలై రాత్రులందు తిరిగే మనుష్యులను పట్టి పీడిస్తారని కూడా నమ్ముతారు. ఈవిధంగా బద్ది కడిగి, భవిష్యత్తును అంచనావేయుటతో సాధారణంగా జరిగే గ్రామదేవత జాతర ముగుస్తుంది.

సిడి త్రిప్పట : సిడిబొమ్మను తిప్పుట గ్రామదేవతోత్సవాలలో కన్పించే ఆచారంతో ఒకటి. ఈ ఆచారం ఈజిల్లాలో కోనసీమ ప్రాంతంలోను, పిఠాపురంతాలూకాలోను ఎక్కువగా కన్పిస్తున్నది. చెక్కతో చేయబడిన దేవతబొమ్మ, గుడిలో ఉంటుంది. జాతర రోజు ఈ బొమ్మకు రంగులు వేసి, వస్త్రాలు చుట్టి పూజారి ఎత్తుకొని ఊరంతా తిప్పుతాడు. తరువాత దేవత గుడి ముందు సిడితాడి పాతి, దానికి పైన అమర్చిన మానుకు ఒకవైపు మేకపోతును, ఒకవైపు సిడిబొమ్మను కట్టి తిప్పుతారు. నేను విషయ సేకరణకు వెళ్ళినపుడు ఈ ఆచారాన్ని గమనించాను. సిడిమానుకు హరిజన వ్యక్తిని ఎక్కించి కూడ తీప్పేవారట. ప్రస్తుతకాలంలో ఇది ఎక్కడా కన్పించలేదు. సిడిబొమ్మను ఈత, నల్లమామిడి పళ్లతో వీధులందలి పిల్లలు కొడతారు. సిడిబొమ్మను తిప్పుతున్నపుడు తిరుగుతున్న బొమ్మకు పండ్లు విసురుతారు. దీనిని వేడుకగా భావిస్తారు. 'సిడికికట్టు మేకపోతును సిడి పెండ్లికొడుకు అందురు' అని డా. కుందుర్తి సైత్యన్నారాయణ మూర్తి పేర్కొన్నారు.

సిడి యాడుటను గూర్చి: "రెండు కొక్కెములు పెద్ద తాటి చివర కట్టబడి సిడి యాడబడి వ్యక్తి వీపుకు గుచ్చబడును. సిడిమానుకు అమర్చబడిన దూలం ఆధారంగా గిర్రున చుట్టూ తిప్పుదురు"¹⁰ అని సోనెల్ బేర్కొనిరి. అవిధంగా సిడియాడుట ఈజిల్లాలో ఎచ్చటా కానరాదు. 'మనుష్యులకు బదులుగా సిడివీరన్న విగ్రహమును సిడిమ్రానెక్కించి మ్రొక్కు తీర్చుకొనుటయు కలదు"¹¹ అని థర్ప్సన్ బేర్కొనిరి. దీనినిబట్టి పూర్వం ఆపదలు కలిగినపుడు, కష్టములు వాటిల్లినపుడు సిడి యాడుటను భక్తులు మ్రొక్కుకొనేవారని, తర్వాతి కాలంలో మనుష్యులకు బదులు సిడియాడిని మ్రొక్కు తీర్చుకొనుట ఆచరణలోని కొచ్చిందని చెప్పవచ్చును.

'రాతిస్తంభము' నాటకంలో పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహం గారు జాతరను గూర్చి సిడిబొమ్మను గూర్చి పేర్కొనిరి. ఆ నాటకంలో నాయకుడు నారాయణరావు వేశ్యమాతను 'అమ్మవారి జాతరకు సిరిడిబొమ్మను త్రొప్పినట్లు గిరగిర త్రొప్పిన"¹² అనును. ఈ జాతర పిఠాపురంలో మరిడమ్మ గుడి దగ్గర జరుపుతారు. ఇప్పటికీ సిడిబొమ్మను తిప్పుతారు. దీనినిబట్టి 'రాతిస్తంభం' నాటక రచనాకాలం నాటికే మనుష్యులకు బదులు సిడిబొమ్మను సిడి యాడించు వద్దటి పాటించబడుచున్న దనవచ్చును.

విష్వలగుండం త్రొక్కుట : గ్రామదేవతల ఉత్సవాలలో కన్పించే ఆచారాలలో ఇది ఒకటి. అంటువ్యాధుల పాల్పడినవారు అవితొలగితే గుండం తొక్కుదుమని మ్రొక్కుకొని, మ్రొక్కు తీర్చుకుంటారు. అత్యంతం వల్ల దేవతను ప్రసన్నం చేసుకోవచ్చునే ఆదిమ మానవుని ఆలోచనకు ఇది నిదర్శనం. గుండం తొక్కే ఆచారం మైదానప్రాంతంలో కన్న తీర ప్రాంత గ్రామాల్లో అధికంగా ఉంది. 'అచ్చట మత్స్యకారులు దేవతోత్సవాలలో తప్పక గుండం తొక్కుతారు. మైదానప్రాంతంలో ఈ ఆచారం చాలా తక్కువ. ఇటీవలకాలంలో అసలు మచ్చుకైనా కన్పించడంలేదు. తీరప్రాంతము నందలి మత్స్యకారులలో అక్షరాస్యత తక్కువగా ఉన్నందున, వారు నాగరిక ప్రపంచానికి దూరంగా ఉన్నందున శుచిశుభ్రతలు లోపించి, అంటువ్యాధులు ప్రబలుటకు అవకాశం ఎక్కువ. కావున ఆగ్రామాలలోనే గుండం తొక్కుట ఎక్కువగా కన్పిస్తున్నది.

సిడిబొమ్మ నెత్తుకొని పూజారి
తిరుగుట

దేవతగుడి ముందు వెలిగించిన
గండదీపం

సిడి త్రిప్పుట

దేవతగుడి ముందు కల్లు పోయుట

ఇంటివద్ద ఉపాహారం చెల్లిస్తూ
దేవతకు బలిఇచ్చే కోడితో
నమస్కరించుకొనుట

దేవత గుడిలో కాగడాలు
వెలిగించుట

మైదాన ప్రాంతంలో వైద్య సదుపాయాల వల్ల ప్రజల ఆకరాస్యతవల్ల అంటువ్యాధుల బాధ తగ్గినందున ఈ ఆచారం అంతగా కన్పించడం లేదనవచ్చును. సాధారణంగా పూజారి గుండం తొక్కుతాడు. అతని ననుసరించి మ్రొక్కులున్నవారు కూడ తొక్కుతారు. గుండం తొక్కేవారు రోజంతా ఉపవాసం ఉంటారు. నిప్పుల గుండం త్రొక్కుటను గూర్చి, భక్తుడు తన పాపాన్ని తుడిచివేసి, వీరదీక్షను, బాధానహనమును దేవీయెదుట ప్రదర్శించవలయునను గాఢకాండయే యిట్టి కర్మకాండ కాధారమై యుండు¹³ నని ఆచార్య కృష్ణకుమారి గారు పేర్కొనిరి.

పాలిమేరకట్ట దాటించుట : ఇది ముఖ్యంగా పశువుల సంక్షేమాన్ని దృష్టిపెట్టించుచుకొని కావించే ఆచారం. ఈ ఆచారం ముఖ్యంగా రాజమండ్రి తాలూకాలోని కడియం తదితర గ్రామాల్లో ఎక్కువగా కన్పిస్తుంది. ముందుగా గ్రామము నందలి పశువులన్నింటిని ఊరవతలకు తోల్తారు. తర్వాత బ్రతికి ఉన్న పందిప్పిల్లను పాలిమేరలో పీకలవరకూ పాతిపెట్టి చుట్టూ కుంభం (రక్తం కలిపిన అన్నం) పోస్తారు. పంది నెత్తిమీద దీపం పెడతారు. దీనిని “పాలిమేరకట్ట” లేక “దాటుడుకట్ట” అంటారు. ఈ కట్టకు ఆవలనున్న పశువుల నన్నింటినీ ఈ కట్ట దాటేలా ఊరిలోనికి తోల్తారు. అలా పాలిమేరకట్ట దాటిన పశువులకు సంవత్సరం పాడుగునా ఎలాంటి వ్యాధులు రావనే నమ్మకంతో చేసే ఆచార మిది. ఈ ఆచారం పశ్చిమగోదావరి జిల్లాలో కూడ ఉన్నట్లు శ్రీమతి ముత్యాల సంధ్య, శ్రీ వీధి వివేకానందస్వామి తమ తమ లఘుసాహిత్యకావ్యసంగ్రహాల్లో పేర్కొన్నారు.

కల్లుసాకపోయ్యుట : గ్రామదేవతల ఉత్సవాలలో కల్లును దేవతకు సాకపోయ్యుదురు. ఈ ఆచారం ఈ జిల్లా అంతా బాగా కన్పిస్తుంది. మతసంబంధ, గృహసంబంధ విషయాల్లో, ఆచారాల్లో కల్లును తాగుట, దేవతకు అర్పించుట జానపదులకు సామాన్య విషయం. మానవుడు మద్యం కూడ ప్రాణికి ముఖ్యమైనదని భావించాడు. ఆ తలంపుతోనే తాను త్రాగుటయే కాక, జాతరలలోను, ఉత్సవాలలోను దేవతకు కూడ సమర్పించి, దానిని నొక ఆచారంగా భావించి కొనసాగిస్తున్నాడు. ‘భూమిని ఫలవంతంగా నొనర్చుటకు దాని ఫలితాశక్తిని కావించుటకు మద్యం తోడ్పడునను భావం ప్రాచీనుల కుండెడిది¹⁴ అని శ్రీ దేవిప్రసాద్ చటోపాధ్యాయ పేర్కొన్నారు. శారీరకంగా శ్రమించే జానపదులను మద్యసేవనం వల్ల కొంత ఊరట కలుగవచ్చును. ఈవిధంగా గ్రామీణసమాజంలో దీని ప్రాముఖ్యం పెరిగి, క్రమంగా దేవతకు కూడ ప్రీతిపాత్రమగునని భావించిన జానపదుడు కల్లుసాటువ కథను సృష్టించి, కల్లు పోయనివారికి దేవతను అలంబనగా చేసికొని జ్ఞానోదయం కూడ కలిగించాడు. (ఈకథ పంబల వారు ప్రకరణంలో వస్తుంది.)

గండదీపం : గ్రామదేవత జాతరరోజు దేవత గుడి ముందు నాల్గబడుగుల ఎత్తున్న తాటి మొద్దును పాతి, దానిపై మండిగ (పెద్ద ప్రమిద) ఉంచి, నూనె పోసి, వత్తెవేసి వెలిగిస్తారు. దీనిని గండదీపం అంటారు. ఈ గండదీపం కొత్తపల్లి మండలం గోర్న గ్రామంలో కన్పిస్తుంది. పీఠాపురం మండలం రావర్తి గ్రామంలో వెదురు బొంగును నాల్గబద్దలగా చీల్చి, వాటి మధ్య ప్రమిదను ఉంచి వత్తెవేసి గండదీపం వెలిగిస్తారు. ఈరకంగా వెలిగించేదిపాన్ని బిక్కివోలు మండలంలో

(మత్స్యకారుల) మొక్కులను సంబంధిత ప్రకరణంలో వివరించాను. వరి, చెరకు, బాగుగా పండించే మెట్టప్రాంతంలో ధాన్యపు గుదులు, బెల్లంగుత్తులు కూడ అమ్మవారికి సమర్పిస్తారు. కొనసీమ ప్రాంతంలో కొబ్బరిమొక్కలు సమర్పిస్తారు.

పుణ్యస్త్రీలు తమ మాంగళ్యాన్ని కాపాడమని మంగళసూత్రాలు అమ్మవారికి సమర్పిస్తారు. పొంగు వంటి అంటువ్యాధులు వచ్చినపుడు, పుండ్లు కళ్లమీద వేస్తే కళ్లుపోతాయనే ఉద్దేశంతో, పుండ్లు తగ్గితే వెండి, బంగారు కళ్లు సమర్పిస్తామని మొక్కుకొని అవి తీరుస్తారు.

అనారోగ్యం కలిగినపుడు దానికి సంబంధించిన చిత్రవిచిత్రమైన మొక్కులు కూడ గ్రామీణులు చెల్లిస్తారు. కాలు, చేయి విరిగి అవి తిరిగి అతికితే కర్ర కాలు, కర్రచేయి అమ్మవారికి మొక్కు చెల్లించిన సందర్భాలు కూడా ఉన్నాయి. ఇవి వానపల్లీపల్లాలమ్మకు చెల్లించినట్లు కనపడుతుంది. తలపోయేటంతటి ఆవద కలిగి, అది తొలగినవారు కర్రతలను కూడ దేవతకు మొక్కు చెల్లిస్తారు.

అమ్మవారి గుడి ఆవరణలో మొక్కులున్నవారు తలనీలాలు గొరికించుకొని, ఆరకమైన మొక్కులు కూడ తీర్చుకుంటారు.

ఇతర నమ్మకాలు : దేవతల ఉత్సవాలలో పాటించే ఆచారాలలో ప్రజల నమ్మకాలను ఆయా సందర్భాలలో వివరించాను. మరికొన్ని ఇతర నమ్మకాలను వివరిస్తాను. గ్రామదేవతల పేర్లను గ్రామీణులు తమ పిల్లలకు పెట్టుకుంటారు. ముఖ్యంగా జాతర రోజులలో పుట్టిన పిల్లలకు తప్పక దేవతపేరే పెడతారు. ఈవిధంగా దేవత పేరు పెట్టిన పిల్లలు మరణిస్తే, వారి పేరుమీద చిన్ని బొమ్మలు చేసి, దేవత గుడిలో పెడతారు.

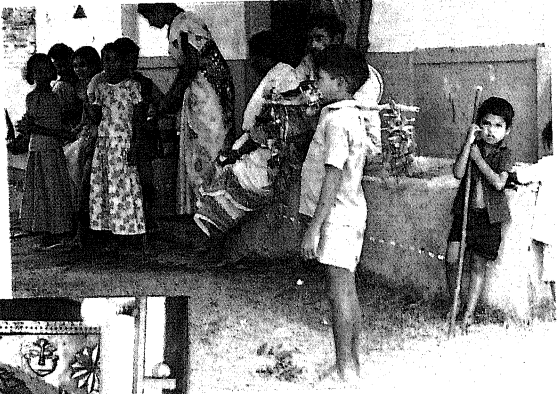
సాధారణంగా వైదికదేవుళ్ల పటాలు (కేలండరులు) ప్రజలు తమ ఇళ్లలో పెట్టుకుంటారు. కాని దేవత పటాలు తమ ఇళ్లలో పెట్టుకోవటానికి అంగీకరించరు. దేవత చాలా మహిమాన్వితురాలని, ఆమెను నియమ నిష్ఠలతో కొలవాలని ఆవిధంగా కొలనకపోతే ఆమె వారిని నాశనం చేస్తుందని భావిస్తారు. గ్రామస్థులు తమ గ్రామదేవత రాత్రులందు గ్రామమంతా తిరుగుతుందని ఆసమయంలో రాత్రులందు ఆమెను చూసినవారు, ఆమె ధాటికి తట్టుకోలేక మరణిస్తారని, అవిధంగా మరణించినవారు దయ్యాలై ప్రజలను పీడిస్తారని నమ్ముతారు. కావున రాత్రులందు ముఖ్యంగా అర్ధరాత్రి సమయమందు ప్రజలు బయటకు వెళ్లరాదని చెబుతారు. రాత్రులందు బయట తిరుగుతూ, చీకటి తప్పులు చేసేవారు ఆతప్పులు చేయకుండా నిరోధించటానికి జానపదులు దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని కావించిన ఈ నమ్మకం ఎంతైనా సమర్థనీయం ఇలాంటి నమ్మకాలన్నీ గ్రామీణుల మానసిక స్థితిని తెలియజేస్తాయి.

గ్రామస్థులందరికీ వర్తించే నమ్మకాలతోపాటు గ్రామంలో ఏదో ఒక కుటుంబీకులకు చెందిన నమ్మకాలు కూడ కన్పిస్తున్నాయి. ప్రాచీనకాలంలో ప్రసవసమయంలో స్త్రీలు ఎక్కువగా చనిపోయేవారని, ఆవిధంగా చనిపోయినవారు కామినులు అవుతారని, ఆ కామినులను కూడా భయపడి పూజించుట కన్పిస్తుంది. ఈ కామినులకు సంబంధించి ఈ జిల్లాలో పితాపురం తాలూకా

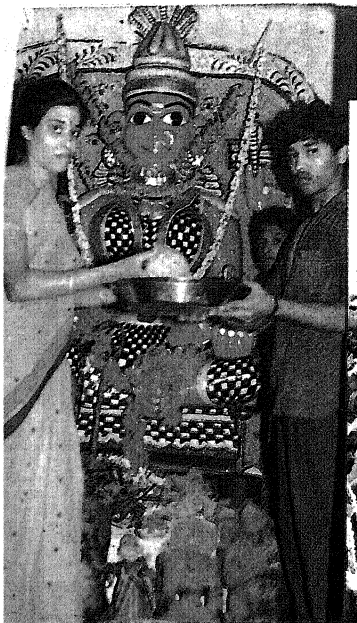
దేవతగుడి ఆవరణలో తల నీలూ,
సమర్పించుకొనుట

నోటిలో గడ్డిపరకలతో, కావడి
కోళ్ళతో మ్రొక్కుచెల్లించు కొనుట

దేవతకు మ్రొక్కు, చెల్లించిన కర్రతల,
కాలు, చేయి.

దేవతపేరుపెట్టిన పిల్లలు చనిపోతే
వారెవరుతో దేవతగుడిలో బొమ్మ
నుంచుట

ఎల్లైనుగు దృశ్యం

చల్లఘటం, దేవతకలశంతో
గ్రామంలో తిరుగుచున్న ఆసాదులు

పూటోలగం దృశ్యం

తాటివర్తి గ్రామంలో ఒక నమ్మక మున్నది.

ఈ కామినుల నమ్మకాన్ననుసరించి, ఈ గ్రామంలోని 'గారపాటి' అనే యింటి పేరు గల కాపులస్థలు వల్లికి ఎక్కువ గాని, తలుపులకు సున్నం వేయటగాని చేయరు. గీనికొక కారణం చెబుతారు. వీరి కుటుంబంలోని ఒక వ్యక్తి పాలంలో ఉండగా, కామిని మనుష్యరూపంలో వచ్చి, అతనితో గడిపేదట. వారి ఇంటికి కూడ వచ్చి ఉండేదట. ఆవ్యక్తి ఆకామిని జడను కోసి, పెట్టెలో ఉంచాడట. అతడు మరణించాక అందున్న జడను బయట వెయ్యగా, దాన్ని తీసుకొని, కామిని మర్రెట్టుమీదికి వెళ్లి అదృశ్యమైనదట. అంతేకాక ఆ కుటుంబం వారు పల్లకి ఎక్కినను, తలుపు మూలన సున్నం వేసినను మళ్ళీ వస్తానన్నదట. అందుచేత అప్పటినుంచి వారు ఆ పనులు చేయటం లేదు.

పూజారి - పూనకం : ప్రతి గ్రామదేవతకు పూజారి ఉంటాడు. పూజారిగా వితంతు స్త్రీలు కాని, వయసు మీరిన పురుషులు గాని ఉంటారు. కులాన్నిబట్టి, చాకలి, ఆసాది, కుమ్మరి పూజారులుగా ఉంటారు. ఈ జిల్లా మెట్టప్రాంతంలో చాకళ్లు, డెల్టాప్రాంతంలో ఆసాదులు పూజారులుగా కనిస్తారు. కుమ్మరులు పూజారులుగా ఉండడం చాలా తక్కువ. గ్రామదేవత సంబరంలో పూజారిదే ప్రధానపాత్ర. ఈతడు జాతరకు ముందు నుంచి పండ్లు ఫలహారం తీసుకొని నియమనిష్ఠతో ఉంటాడు. గ్రామ దేవత పూనకం సాధారణంగా పూజారికే వస్తుంది. ఈతడు శివమూగుతూ అమ్మవారి కోరికలు, భక్తులు అడిగిన ప్రశ్నలకు జవాబులు చెబుతాడు. ఈతడు చెప్పిన మాటలనుబట్టి జాతరలో ఏవైనా లోటుపాట్లు జరిగితే గ్రామస్థులు సవరించుకుంటారు. దేవత పూనినపుడు శివమూగుతున్న పూజారికి కోడిపిల్లనిస్తే పీక కొరకేస్తాడు. కొందరు పూజారులు పేక మెడను కూడ కొరుకుతారట. అట్టి సందర్భాలు నాకు కనిపించలేదు.

ఈ పూనకం పూజారికే కాక, సామాన్య వ్యక్తులకు కూడ వస్తుంది. ముఖ్యంగా జాతర రోజులలోనే ఈ పూనకాలు కనిస్తాయి. నేను విషయ సేకరణకు వెళ్లినపుడు 'గొల్లిప్రోలు' మండలం వన్నెపూడి గ్రామంలో ఒక స్త్రీకి పూనకం వచ్చింది. ఆమె మాటలేక పడిపోయింది. గ్రామస్థులు ఆమెను పాము కరిచిందేమో అనుకున్నారు. తర్వాత ఆమె లేచి శివమూగుతుంటే పూనకం అని గ్రహించారు. ఆమె జాతరలో జరిగే లోటుపాట్లను వివరించింది. తమ తప్పు క్షమించమని మరుసటి సంవత్సరం జాతర ఘనంగా చేస్తామని వేడుకొనగా ఆమెకు పూనకం తగ్గింది.

పూనకంతో ప్రయాణిస్తున్న బస్సునే ఆపిన సంఘటనలు కూడ ఉన్నాయి. రాజమండ్రి నుంచి సిటీబస్సులో కడియం వస్తుండగా వేమగిరి గ్రామంలో వానపల్లి గౌరిమల్లీశ్వరి అనే స్త్రీ బస్సు ఎక్కింది. బస్సు వేమగిరి చివర కొత్తగా నిర్మిస్తున్న ముత్యాలమ్మ గుడి దగ్గరకు రాగానే మల్లీశ్వరి ఆ గుడికి నమస్కరించింది. బస్సు కొంతదూరం వచ్చాక ఆమె కేకవేయడం మొదలెట్టింది. బస్సులో ఇతర ప్రయాణికులు కంగారుపడి ఎందుకు కేకలేస్తున్నావని అడిగారు. దానికి ఆమె తాను ముత్యాలమ్మ తల్లినని, తన గుడి దగ్గర బస్సు ఆగకుండా నిర్మాణానికి కావలసిన డబ్బులు ఇవ్వకుండా వచ్చిందని, అందుచేత బస్సు కదలబానికి వీలేదని బస్సులో కిందపడి దొర్లతూ గట్టిగా అనేసరికి బస్సు ఆగిపోయింది. ప్రయాణికులంతా ఆమె దగ్గర కెళ్లి ముత్యాలమ్మా !

శాంతించమని దణ్ణం పెట్టుకొని అర్థించారు. కొందరు ప్రయాణీకులు ఫర్వాలేదు బస్సు స్టాళ్ళు చెయ్యండి అనేసరికి, మల్లీశ్వరి ఒక్కసారిగా డ్రైవరు మీదికి ఉరికి, బస్సు నడిపావంటే ప్రమాదానికి గురికావడం తప్పదని అనేసరికి డ్రైవరు కిందకి దిగి ముత్యాలమ్మతో శాంతించమని, నీగుడిదగ్గర ప్రతిరోజు దణ్ణం పెడతానని, గుడికి చందాలిస్తానని చెప్పాడు. దానితో ఆమె ప్రయాణీకుల వంక దీర్ఘంగా చూసి, వీరంతాకూడ డబ్బులు ఇవ్వాలని అడిగింది. అప్పుడు బస్సులో ఉన్న ప్రయాణీకులంతా తలా ఒక రూపాయి కండ్లకు చేతికిచ్చి గుడిలో ఇమ్మని చెప్పారు. దానితో ముత్యాలమ్మ పూనకం ఆమెను వదిలించి¹⁶. ఈ రెండు సంఘటనలను బట్టి దేవతలు పూనకాల ద్వారా తమ పనులు పూర్తి చేసుకుంటారని తెలుస్తుంది.

జాతరలలో వినిపించే డప్పుల శబ్దాలు మానవుని హృదయాంతరాల్లో నిద్రాణమై ఉన్న అవ్యక్తమైన భావాన్ని తాకగా, మానసిక బలహీనత ఉన్నవారు దానికి తట్టుకోలేక శివమూగుతారని, కొందరి విద్యావేత్తల అభిప్రాయం. కాని గ్రామీణులు దేవతమీద ఉండే భక్తి కొద్దీ దీనిని దేవత మహిమగా భావించి, శివమూగుతున్నవారు చెప్పినట్టుగా చేస్తారు. ఈ సందర్భంలో గ్రామీణుల ప్రవర్తననుబట్టి వారి మానసిక స్థితి, దేవతపట్ల వారికుండే భక్తిప్రవృత్తులు స్పష్టమవుతున్నాయి.

గుణాచారి - అంటువ్యాధులు - వైద్యం : గ్రామదేవతకు పూజారితో పాటు గణాచారి కూడ ఉంటారు. కొన్ని గ్రామాల్లో పూజారి గణాచారి ఒక్కరో కావచ్చు. గణాచారిని స్త్రీకాని, పురుషుడు కాని ఉండవచ్చు. సాధారణంగా స్త్రీలే ఎక్కువగా ఉంటారు. గణాచారికి కొన్ని నియమాలుంటాయి. వీరు మంగళవారం మాంసాహారం తీసుకోరు. దొంగతనం చేయరు. అబద్ధమాడరు. దేవత గణాచారికి కన్నీస్తుందని చెబుతారు. కొత్తమావాస్య (ఫాల్గుణబహుళ ఆమావాస్య) కు నెలరోజులు ముందు నుంచి ఒంటిపూట భోజనం చేస్తారు. ఈ నెలలోనే పాంగుల అంటువ్యాధులు ఎక్కువగా సోకుంటాయి. వీరు అంటువ్యాధులను పొగట్టడానికి 'జాలకం' చేస్తారు.

పాంగు, తట్టు, వేపపువ్వు, కుండలు, మశూచికం అనేవి అమ్మవార్ల వల్ల వచ్చే అంటువ్యాధులని ప్రజల నమ్మకం. చిన్న చిన్న పాక్కులవలె ఉంటే అది పాంగు. తట్టు దద్దర్లు వలె ఉంటుంది. వేపపువ్వు పేలినట్టు ఉంటుంది. కుండలు కురుపులు వలె చాలా పెద్దవిగా ఉంటాయి. కాలిన బొబ్బలవలె ఉండేది మశూచికం. అమ్మవారు ఈ జబ్బులరూపంలో వచ్చి, పిల్లలతో ఆడుకొనివెళుతుంది. కావున వీటిని ఆటలమ్మ అని కూడ అంటారు. ఈ అంటువ్యాధులు వస్తే నూకాలమ్మ దేవత వచ్చినట్టు భావిస్తారు. దేవతకు గుడిలో పెట్టే ఆహారం చాలకపోతే అంటువ్యాధుల రూపంలో ఊరిమీద పడుతుందని గ్రామీణుల నమ్మకం.

ఇలాంటి వ్యాధులు వచ్చేముందు ఆయా వ్యక్తులకు రెండు మూడురోజులు జ్వరం వస్తుంది. అమ్మవారు ఈవిధంగా రోగాలరూపంలో అపహించగానే, రోగాలు వచ్చిన వ్యక్తులు ఏమికోరితే అవి పెడతారు. వారి కోరికలన్నీ తీరిస్తే అమ్మవారు వేగంగా వెళ్లిపోతారని (జబ్బు తొందరగా తగ్గిపోతుందని) భావిస్తారు. ఒక కుటుంబంలో ఎవరికైనా ఈవ్యాధులు వస్తే, తగ్గేవరకు వారికి స్నానం చేయించరు. అంతేగాక ఆ గృహస్థులెవ్వరూ తల స్నానం చెయ్యడంగాని, బట్టలు చాకటికి చేయడంగాని, ఉతకడంగాని చేయరు. పురుషులు గడ్డం, ష్రావం చేయించుకోరు.

ఇలాంటి నియమాలతో ఉంటే కనీసం నెలరోజులలో తగ్గుతుందని చెబుతారు. వచ్చినపుండ్లు పూర్తిగా మానిపోయాక, లక్ష్మీవారం కాని, ఆదివారం కాని తెల్లవారు జామున వేపాకు నలుగుపెట్టి, తలస్నానం చేయిస్తారు. వేపాకు అమ్మవారి కిష్టమని (రోగనివారిణి కనుక) భావిస్తారు. ఈ స్నానం ఇతర రోజులలో చేయించరు. మంగళవారం మరిడి తల్లిదని, శుక్రవారం కనకదుర్గదని అంటారు. అంటువ్యాధి నూకాలమ్మది కనుక ఈ రెండురోజులు స్నానం చేయించరు. చేయిస్తే ఎక్కువవుతుందని నమ్ముతారు. ఈ అమ్మవారు అవహించిన వారిని (రోగాలు వచ్చినవారిని) తాలింపు పెట్టే చోటుకు (వంటగది) రానివ్వరు. తాలింపు వినబడనివ్వరు. అమ్మవారు తీవ్రంగా ఉన్న రెండు, మూడురోజులు ఆ ఇంటివారు కూడ తాలింపు పెట్టుకోరు.

అమ్మవారు అవహించిన వ్యక్తికి దిగుడుడిచి (వ్యక్తిచుట్టూ తిప్పి) ఒక కొబ్బరికాయ, శేరుసోలడుబియ్యం, సోలడు పెసరపవప్పు, కోడిపిల్ల కూడ గణాచారికి ఇస్తారు. కొబ్బరికాయను అమ్మవారికి (అమ్మవారిని అవహించిన వ్యక్తికి) దిగుడుడిచి ఎవ్వరూ మసలని (నిర్జన) కూడలిలో కొడతారు. ఈ కొబ్బరికాయ అమ్మవారికి, అమ్మవారిని అవహించిన దూతలకు ఆహారమని భావిస్తారు. గణాచారి వ్యాధి తగ్గటానికి 'జాలకం' కూడా చేస్తుంది. అంటే తొలివార్పు అన్నం, పెరుగు, ఉల్లిపాయ ఆకులో పెట్టి, పొంగు చల్లినవానికి దిగుడుడిచి వాని మంచం కింద పెడతారు. పసుపు నీళ్లు చెంబులో వేసి, దిగుడుడిచి, మంచం కింద తలవైపు పెడతారు. గణాచారి నూటొక్క దేవతలను పేర్లు పెట్టి పిలుస్తుంది. అలా పిలిస్తే, వారు వచ్చి పొంగు చూపిన అమ్మవారిని (నూకాలమ్మను) తగ్గిస్తారని భావిస్తారు. మంచం కింద ఉంచిన అన్నం, పసుపునీళ్లు తీసుకెళ్లి పారే గంగలో కలుపుతారు. (ఆగంగలో పడి అంటువ్యాధులు కూడ కొట్టుకొనిపోతాయనే ఉద్దేశం కావచ్చు. ఈవిధంగా మూడురోజులు చేస్తే, మూడువరోజుకి అమ్మవారు దిగిపోయి, పిల్లవానికి స్వస్థత చేకూరుతుందంటారు.

అమ్మవారి జబ్బులు తగ్గాక స్నానం చేయించిన రోజున అమ్మవారికి చలి ఉపారం పెడతారు. అంటే ఆ ముందురోజు రాత్రి వండిన అన్నము, పెరుగు, ఉల్లిపాయ, అరటిపండ్లు, బెల్లిమ్మక్క, అరటి ఆకులో పెట్టి, నిండుబిందె మీద ఉంచుతారు. దీనిని చాకిలివానికి ఇస్తారు. ఆతర్వాత స్నానం లక్ష్మీవారం అయితే ఆదివారం, ఆదివారం అయితే లక్ష్మీవారం వేడి ఉపారం పెడతారు. అంటే వేడన్నం, వప్పు, పొంగుబూర్లు (సెనగవప్పు కలవనివి), ఆపూలు, పాలకాయలు, అరిటాకులో ఉంచి, నిండుబిందెమీద పెడతారు. కొబ్బరికాయ, చలిమిడి, వడవప్పు, తమలపాకులు, చెక్కలు, గుగ్గలు, పానకం(పోతురాజుకి) మొదలైనవి తీసుకొని గుడికెళ్లి, అమ్మవారికి సమర్పిస్తారు.

అమ్మవారు రోగాలు రూపంలో వస్తే అందమైన వారికి అందం తీసుకుంటుందని, అందహాసులకు అందమిస్తుందని అంటారు. (ఈ భావన రోగాలబారిన పడిన వారిని ఓదార్చే సమర్థన కావచ్చు.) అమ్మవారి కుండలు (పుళ్లు) ముఖంమీద ముఖ్యంగా కళ్లమీద వేయకుండా, వెండికళ్లు, బంగారు కళ్లు ఇస్తామని మొక్కుకొని, వ్యాధి తగ్గితే వాటిని దేవతకు సమర్పించుకుంటారు. తెలగపిండికూర, తవుడురొట్టె, చోడిపిండి అట్టు, మునగకూర, ఎండిచేప పులుసు, మొదలైనవి అమ్మవారి కిష్టమని భావించి, అంటువ్యాధులు వచ్చినవారికి తప్పక పెడతారు. ఇవేకాక రోగులు ఇష్టంతో అడిగినవన్నీ కూడ పెడతారు. అలాపెడితే అమ్మవారి బూతి(కోరిక) తీరి, తొందరగా

రోగులను విడిచిపోతుందని నమ్ముతారు.

గ్రామదేవతల జాతర - గ్రామస్థులు : గ్రామదేవతల జాతరలో కులాన్నిబట్టి అన్ని కులాలవారు పాల్గొంటారు. అగ్రకులాలవారు ప్రముఖపాత్ర వహించకపోయినా, ధనధాన్యసహాయం చేస్తారు. గ్రామదేవతలకు పుట్టింటి, అత్తింటి వారుగా అగ్రకులాలవారే ఎక్కువగా కనపడతారు. చాకలి, ఆసాది, గొల్ల, కుమ్మరి, మాల వంటి నిమ్నకులాలవారు పూజారులుగాను, గణాచారులుగాను ఉంటారు. ముఖ్యంగా కులవృత్తులవారు జాతరలో తమ తమ పాత్రలు నిర్వహిస్తారు. చాకలి ఆసాదులు పూజారులుగా ఉంటూనే గరగల నృత్యం చేస్తారు. మాదిగలు మంగళ్ళ నృత్యాన్ని కనువైన వాద్యాలు వాయిస్తారు. వడ్రంగి అమ్మవారి జాతరలో వేసే ఊయలకు తాటిబద్దలు చీల్చుట, చెక్కట, ఊయలబల్ల తయారుచేయుట, మొదలైన కార్యక్రమాలు నిర్వహిస్తాడు. గొల్లలు అమ్మవారికి బలి ఇచ్చు మేక లేక గొర్రెను ఇస్తారు. కుమ్మరి కుండ (పూలగరగ) (మండేగ) (గండదీపం) వంటి మట్టిపాత్రలను ఇస్తాడు. ఈవిధంగా అన్ని కులాలవారు జాతరలో తమ తమ పాత్ర నిర్వహిస్తారు.

ఈవిధంగా నిర్వహించినందుకు గాను వారికి తగు ప్రతిఫలం కూడ ముడుతుంది. దేవతకు వచ్చిన నైవేద్యాన్ని చాకళ్ళ, మాదిగలు పంచుకుంటారు. బలి యిచ్చిన జంతు మాంసాన్ని కూడ చాకళ్ళ మాదిగలు పంచుకుంటారు. కొన్ని గ్రామాల్లో ఊయల తాటిబద్దలకు కూడ బలి ఇస్తారు. ఈ బలిజంతువు మాంసాన్ని వడ్రంగి తీసుకొంటాడు. బలి జంతువు చర్మాన్ని మాదిగ తీసుకుంటాడు. బలి జంతువును ఈతడే బలి ఇస్తాడు. కొన్ని గ్రామాల్లో పాలిమేరకట్టు సందర్భంలో కూడ జంతుబలి ఇస్తారు. ఈవిధంగా బలిజంతువులు అధికమై, మాంసం ఎక్కువగా ఉన్నప్పుడు గ్రామ పెత్తందార్లకు, సర్పంచి, మొదలైన జాతర నిర్వాహకులకు కూడ మాంసంలో వాటా లభిస్తుంది.

ఈనాడు గ్రామాల్లో కులరాజకీయాలు, ముఠా (గ్రూపు)రాజకీయలు అధికంగా కనిపిస్తున్నాయి. ఈ రాజకీయాలు తమవరకే కాకుండా, దేవత వరకు పాకించిన గ్రామాలు కూడ ఈ జిల్లాలో ఉన్నాయి. ఈ సంఘటన నాకు ఈ జిల్లాలోని కొత్తపల్లి మండలం గోర్న గ్రామంలో తటస్థించింది. ఆ గ్రామ దేవత మాదాలమ్మ జాతర జ్యేష్ఠపూర్ణిమకు జరుగుతుంది. జాతరను పరిశీలించి, కావలసిన ఛాయాచిత్రాలు సేకరిద్దామని నేను ఆ గ్రామం వెళ్లాను. ముందుగా అంటే జాతరకు పది, పదహారురోజుల ముందు వెళ్లి, జాతర జరిగేరోజు గ్రామ సర్పంచి నడిగి తెలుసుకున్నాను. జాతర ప్రారంభమయ్యేరోజు రాత్రి సమయం మందు మిశ్రుని తీసుకొని, కమేరాతో ఆ గ్రామం వెళ్లాను. సర్పంచి గరగల సందర్భంలో ఊయలతాడి తెస్తున్న వీధివైపు చూపించి, వెళ్లి కావలసిన ఛాయాచిత్రాలు తీసుకొమ్మని చెప్పాడు. మిశ్రునితో వెళ్లి, ఛాయాచిత్రాలు తీయటానికి ఉపక్రమించగా, ఆ వీధివారు నన్ను అటకాయించుటయే కాకుండా నా కమేరాను కూడ లాక్కన్నారు.

దీని కొక కారణం ఉంది. ఆ గ్రామంలో సర్పంచికు వ్యతిరేక వర్గం ఉంది. వారు గొల్లవృత్తిని దేవతకు బలి ఇచ్చే మేకను అడిగితే, అతను ఇవ్వనన్నాడట. అయినప్పటికీ అతని మేకను దొంగిలించి తెచ్చి, దేవతకు బలి యిచ్చే ఉద్దేశంతో ఆ వీధివారున్నారు. ఆ గొల్లవాడు, సర్పంచి కలిసి, జాతర జరుగుతున్న తీరును ఫోటో తీయించి, మేకను దొంగిలించిన వారిని కటకటాలుపాలు చేయించే ఉద్దేశంతో నన్ను నియమించారేమో నని ఆ వీధివారు భ్రమపడ్డారు. ఆ జాతరలో నా

విషయసేకరణ జరగలేదు సరికదా ! కేమేరా కూడ పోగొట్టుకున్నాను. తర్వాత ఆ గ్రామంలో మా దూరపు బంధువులు, కులస్థులు, నా స్నేహితులకు బంధువులు ఉన్నందున వారందరిచేత చెప్పించి, నా కేమేరాను తెచ్చుకోగలిగాను. కేమేరాకోసం కనీసం ఇరువదిసార్లునూ ఆ గ్రామం వెళ్లిఉంటాను. షేత్ర పరిశోధనలో ఇన్ని ఇక్కట్లు ఎదురవుతాయి. అవి భరించినవారే ఎరుక.

మతాన్ని దృష్టియందుంచుకొని గ్రామదేవతవరంగా మాట్లాడితే ముందుగా ఆరుణ్ శౌరి గారి మాటలను ఉటంకించాలి. 'ఈతడు ఒక పత్రికా సంపాదకుడు. ఈయన వ్యాఖ్యలు రాజకీయనాయకుల్ని కూడ పదవీమృతులను గావించాయి. మతాన్ని మీకనుకూలంగా వ్యాఖ్యానించారని మీమీద నింద ఉన్నది అనే ప్రశ్నకు ఆయన సమాధానం ఈవిధంగా ఉన్నది. నా దృష్టిలో మత మనేది మత గ్రంథాలకు పరిమితం కాలేదు. మతం వాటన్నింటినీ అధిగమించింది. మందిరాలకు, మసీదులకు, చర్చిలకు అందని దూరంలో ఉన్నది. ప్రతి పల్లెలోనూ పల్లీయుల సుఖశాంతులకోసం వెలసిన దేవత లాంటిది మతం. ఇతే ఆ దేవత అన్ని మతాలకు అతీతం. అన్ని మతాలవారు ఆదేవతను ఆరాధిస్తారు.... మతానికి మానవ ప్రత్యామ్నాయాల్ని మనం నెలకొల్పాలి. ఇతే అది కులపరమైంది కాకూడదు. మతం నీ అధికారాన్ని, ఏలుబడి కోసం గొంచదానికువయోగపడే సాధనం కాకూడదు'.¹⁷

కాని మా జిల్లాలో ఆ గ్రామదేవతను హిందులు తప్ప ముస్లిములు, క్రైస్తవులు ఆరాధించిన సంఘటనలు కన్పించలేదు. గ్రామదేవత జాతర రోజు గుడివద్ద అనేకరకాల దుకాణాలు వెలుస్తాయి. రకరకాల ఆటలు కూడ ఆడతారు. ఈ ఆటలలో డబ్బులు వందెం వేసుకొని ఆడతారు. కాబట్టి వీటిని జాదాలుగా కూడ చెప్పవచ్చు. అక్కడ ఆ గ్రామస్థులేకాక, ఇరుగుపొరుగు గ్రామస్థులు కూడ చేరతారు. వానపల్లి పల్లాలమ్మ, పెద్దాపురం మరిడమ్మ, తుని వద్ద తలుపులమ్మ, మొదలైన దేవతల జాతర సందర్భంలో పొరుగు జిల్లాల నుంచి కూడ ప్రజలు వస్తారు. ఈ విధంగా వచ్చే ప్రజలలో నున్న తమబంధుమిత్రులను కలుసుకోవటానికి, జననందోహాన్ని చూడటానికి, అక్కడ ఉండే జాదపు ఆటలలో పాల్గొనడానికే తప్ప దేవతమీద భక్తితో దేవతను ఆరాధించే ఉద్దేశంతో వచ్చే హిందూమతేతరులను నేను చూసి యుండలేదు.

గ్రామదేవతల జాతర - ఆర్థికాంశాలు : ఏ పని చేయటానికైన డబ్బు కావాలి.

జాతరకు కూడ డబ్బు అవసరమే. గ్రామదేవతలలో కొందరికి పుట్టింటివారు లేక సంస్థానపు రాజా ఇచ్చిన మాన్యము (భూమి) ఉంటుంది. ఆ భూమిమీద వచ్చే పంటతో జాతర ఘనంగా చేస్తారు. ఈ విధమైన మాన్యాలన్న దేవతలు చాలా తక్కువ. ఉదా : వానపల్లి పల్లాలమ్మ, పెద్దాపురం మరిడమ్మ, కాండ్రకోట నూకాలమ్మ మొదలైన ప్రతీతి పొందిన దేవతలకుతప్ప మిగతా దేవతలకు మాన్యములు లేవు. కావున దేవతల జాతరను గ్రామస్థులందరూ చందాలు వేసుకొని నిర్వహిస్తారు. సంస్థానాలుండే పూర్వపు రోజులలో ఆయా గ్రామదేవతల జాతరలకు ఆయా సంస్థానాధీశులు అర్థికసహాయం చేసేవారు. గ్రామదేవతకు బలి 'ఇచ్చే' జంతువును కూడ సంస్థానాధీశుడే పంపేవాడు. కావుననే ఇప్పటికీ గ్రామస్థులందరి తరపునా బలిఇచ్చే జంతువును 'పట్టాపోతు' లేక 'దివాణంపోతు' అని అనడం వినిపిస్తుంది. ఈ పోతును బలి ఇచ్చిన తరువాతనే వ్యక్తిగతమైన మొక్కులున్నావారు తమ తమ బలి జంతువులను ఇస్తారు.

ఆర్థికాంశాలలో ఖర్చుకు సంబంధించినవేకాక ఆదాయానికి సంబంధించినవి కూడ పేర్కొనవలసి యున్నది. ఈ జిల్లాలో ఎక్కువ మాన్యములున్న లేక ఆదాయమున్న దేవతల ఆలయాలు రాష్ట్రప్రభుత్వ దేవదాయ ధర్మాదాయశాఖ వారి ఆధ్వర్యంలో నిర్వహింపబడుతున్నాయి. వీటికి వచ్చే ఆదాయాలు ఒక పరిమితిని మించి ఉండటం వల్ల ఇవి దేవదాయశాఖ వారి ఆధీనంలో ఉన్నాయి. తలుపులమ్మ ఆలయానికి ప్రతి ఆదివారం, సంవత్సరం పాడుగునా కూడ ఆదాయం వస్తుంది. ఇక నూకాలమ్మ, మరిడమ్మ, పల్లాలమ్మ ఆలయాలకు జాతర సమయంలో అక్కడకు వచ్చే భక్తుల రద్దీని దృష్టియందుంచుకొని, ఆలయ ప్రవేశానికి, దేవత దర్శనానికి, మొక్కు చెల్లింపుకు, తలనిలాల సమర్పణకు రకరకాల రేట్లు నిర్ణయించి, ఆదాయాన్ని రాబట్టుతారు. ఈ ఆదాయంతో ఆలయ పునర్నిర్మాణం, అభివృద్ధి, మొదలైన కార్యక్రమాలు నిర్వహిస్తూనే కొందరు ప్రబుద్ధులు గుటకండా స్వామీకూడా చేస్తారు. అట్టివారిని ఆ దేవతే ర(శి)క్షించాలి.

గ్రామదేవతల - జాతర - కుటుంబ ఆచారాలు : సాధారణంగా ప్రతి గ్రామదేవతకు పుట్టింటివారు, అత్తింటివారు ఉంటారని చెప్పుకున్నాము. అత్తింటివారులే కున్నా పుట్టింటివారుంటారు. అమ్మవారి జాతర వీరి ఆధ్వర్యంలోనే జరుగుతుంది. అమ్మవారికి కుంభం, చీర, రవిక, మొదలైనవన్నీ వీరే పంపుతారు. కొన్ని గ్రామాల్లో జాతర సమయంలో దేవత అత్తింటి వారి ప్రాధాన్యం ప్రస్ఫుట మవుతుంది.

ఉదా : పిఠాపురం తాలూకా కొండెవరం గ్రామదేవత పెద్దింటమ్మకు 'దొడ్డి' వారు పుట్టింటివారు. 'గాది' వారు అత్తింటివారు. జాతరలో 'ఎ(తె)ల్లేనుగు' కూడ గరగలతోపాటు తిరుగుంది. ఎ(తె)ల్లేనుగు అనగా (ఐరావతం) వెదురు బద్దలతో ఏనుగు ఆకారం తయారు చేసి, దానికి చేటలు చెవులుగా అమర్చి, పైన తెల్లటి దుప్పటి కప్పి, అంబారి వలె తయారు చేస్తారు. దీనిమీదికి దేవత అత్తింటి వ్యక్తి కూర్చుని ఊరేగుతాడు.

ఈ జాతరలో పూటోలగం (పోటువాలకం) కూడ కనిపిస్తుంది. పుట్టింటి ఇంటి పేరుకు చెందిన ఒక వ్యక్తికి కటి ప్రదేశంలో ఒక ఇనుప చుట్టను తగిలించి, దానికి కర్ర అమర్చి, ఒక వ్యక్తి పట్టుకొనును. ఇనుప రింగు నడుముకు తగిలించుకున్న వ్యక్తికి ఒంటినిండా రంగు పూయుదురు. ఆ వ్యక్తిని కర్ర పట్టుకున్న వ్యక్తి తీసుకొచ్చి గుడిలో విడిచిపెడతాడు. దీనిని 'పూటోలగం' అంటారు. ఈ వేషం కూడ ప్రతి సంవత్సరం ఒకే ప్రదేశంలో వేయుదురు. ఈ రెండువేషాలలోను పెద్దగా అంతరార్థం కానరాకున్నప్పటికీ, వేడుకతో చేసే ఆచారాలనవచ్చును. వివాహ వేడుకలలో ఆడ పెళ్లివారి కంటే మగపెళ్లివారి ప్రాముఖ్యం అధికమైనట్లు జాతరలో కూడ దేవత అత్తింటివారి (ఎ(తె)ల్లేనుగు) ఎక్కడంలో అధికృత స్పష్టమగుచున్నది.

కొన్ని గ్రామాలలో జాతరలో దేవత పుట్టింటివారు, అత్తింటివారే కాక, ఆయా కుటుంబాలవారు కూడ ప్రధానపాత్ర వహిస్తారు. పిఠాపురం తాలూకా రావర్రె గ్రామంలో నేరేళ్లమ్మ జాతరలో ఈ రకమైన ఆచారాలు కనిపిస్తాయి. ఈ గ్రామంలో జాతరలో ఎ(తె)ల్లేనుగు మీద 'పింతలవారు' అనే ఇంటిపేరు గల కుటుంబీకుడు ఆధిరోపించాలి. జాతర సమయంలో వారు గ్రామంలో లేకున్న ఎక్కడున్నప్పటికీ తీసుకొచ్చి ఎల్లేనుగు ఎక్కిస్తారు. గండదీపం వెలిగించినపుడు

దీనిని 'సుందరనెడ్డి' వారి ఇంటి నుంచి వెలిగించి తెచ్చి గుడిముందు పెడతారు.

ఊయలతాడి, సిడితాడి కూడ ఈ గ్రామంలో తెస్తారు. ఈ తాళ్లను బండిమీద కాక, వృక్షులు జడ్డులు (కావడి) వేసుకొని మోసుకొస్తారు. తెస్తున్న తాటిచెట్ల పద పెత్తందార్లను కూర్చోబెట్టి తీసుకొస్తారు. తెచ్చిన తాళ్లకు వ్రాసే వసుపు, కోసే కోడిని కూడ, 'చింతపల్లి' అనే ఇంటివారి వద్ద నుంచి తెస్తారు. సిడిబొమ్మ కూడ చింతపల్లి సుబ్బయ్య గారింటిలోనే ఉంటుంది. ఈవిధంగా కొన్ని గ్రామాల్లో దేవత పుట్టింటి, అత్తింటి వార్లతోపాటు, మిగతా కుటుంబీకులు కూడ ప్రముఖపాత్ర పోషిస్తారు. గ్రామంలో వారిలో వారికి ఎన్ని కోపతాపాలు ఉన్నప్పటికీ జాతర సమయంలో ఎంతోకొంత ఐకమత్యంతో మెలగుతారు. ఈవిధంగా గ్రామస్తుల మధ్య ఐకమత్యం సాధించటంలో గ్రామదేవత ప్రాముఖ్యం విదితమగుచున్నది.

2. కాలాన్నిబట్టి జరిపేవి :

కాలాన్నిబట్టి జరిపే పండుగలలో వసర పండుగ ముఖ్యమైనది. ఈ పండుగ ఈజిల్లాలోని చాలా గ్రామాల్లో చేస్తారు. 'వసర పండుగ' అంటే పంటచేలు పచ్చగా ఉన్నప్పుడు చేసే పండుగ కనుక దీనికి ఈపేరు వచ్చిందనవచ్చును. వరినాట్లు అయ్యాక శ్రావణ, భాద్రపదమాసాలలో ముఖ్యార్థంలో చేసే పండుగ ఇది. ఈ మాసాలలో ఆదివారం, మంగళవారం, లక్ష్మీవారంలలో ఏదో ఒకరోజు ఈ పండుగ చేస్తారు. ఈ పండుగ అన్ని గ్రామాల్లో చెయ్యకపోవచ్చు. కొన్ని గ్రామాల్లోను చేస్తారు. ముఖ్యంగా మెట్టప్రాంతంలో బాగా చేస్తారు. ఆసమయంలో వరిచేను ఈనేదశలో ఉంటుంది. పంట బాగా పండించమని దేవతను కోరుతూ చేసే పండగ ఇది.

పండుగ రోజు అనగా ముందుగా గ్రామ పెద్దలచేత నిర్ణయింపబడిన ఆరోజు అమ్మవారికి వసర పండుగ చెయ్యాలని చాటింపు (దండోరా) వేయిస్తారు. పండుగకు అయిదురోజుల ముందు గరగలు తీసి, సాధారణంగా జరిగే జాతరలో వలె సంబరంచేస్తారు. అయిదవరోజున గ్రామం తరపున మేకపోతును బలిచ్చి, కుంభం, నైవేద్యం దేవతకు చెల్లిస్తారు.

ఇంటివద్ద ఎవరికివారు ఉపా (హా) రములు పెట్టుకొని, కోళ్లను బలి ఇస్తారు. ఈ ఉపారాలను తీసుకెళ్లి, అమ్మవారి గుడిలో సమర్పిస్తారు.

కొన్ని గ్రామాల్లో వసర పండుగలతోపాటు తొలకరికాలంలో 'తొలకరి జాతర,' పంటకాలంలో 'పంటజాతర' కూడ చేస్తారు. ఈ రెండు జాతరలు కూడ 'వసర పండుగల' వలె చేస్తారు. వసరపండుగను 'ఊడ్చులజాతర' అని కూడ అంటారు. ఈరకంగా ఆయా కాలాల్లో ఈ జాతరలు చేయటంపల్ల ఆయా కాలాలను సవ్యంగా (ఒడిదుడుకులు లేకుండా) కొనసాగించి; తమ పంటలు పండునట్లు చేయమని గ్రామదేవతను గ్రామస్తులు వేడుకున్నట్లు చెప్పవచ్చు. ఈ జాతరలనుబట్టి గ్రామదేవతకు వ్యవసాయానికి ఉన్న ప్రాముఖ్యం స్పష్టమగుచున్నది.

౩. ప్రత్యేక సందర్భాలలో చేసే పండుగ :

అ. అనావృష్టి వచ్చినప్పుడు : వర్షాలు కురవకపోతే పంటలు పండవు. పంటలు పండకుంటే ఆహారం లేక మానవమనుగడ కుంటుపడుతుంది. కావున వర్షాలు కురిపించవని కూడ దేవతను పూజించటం కన్పిస్తుంది.

సీతలమ్మ పండుగ : ఈ జిల్లాలో కిర్గంపూడి మండలం గోనేడ గ్రామంలో వర్షాకాలంలో సకాలంలో వర్షాలు కురవకపోతే, గ్రామస్థులు 'సీతాలమ్మ' అనే దేవతను పూజిస్తారు. గ్రామపెద్దలు స్నానం చేసి, భజన చేసుకుంటూ గ్రామమంతా తిరుగుతారు. అమ్మవారి గుడికి చలిమిడి, వడవప్పు, మొదలైనవి తీసుకెళ్లి సమర్పిస్తారు. ఈవిధంగా చేస్తే వర్షం కురుస్తుందని భావించి చేసే పండుగ ఇది. 'సీతాలమ్మ నీటి దేవత'¹⁸ అని వైట్ హెడ్ పేర్కొన్నారు.

గొంతేలమ్మ పండుగ : మహాభారత కథానాయకులగు పాండవుల మాతృమూర్తి 'కుంతి'నే గొంతేలమ్మ లేక గొంతమ్మగా గ్రామస్థులు పూజిస్తారు. ఈమెను ముఖ్యంగా హరిజనులు ఎక్కువగా పూజిస్తారు. సకాలంలో వర్షాలు పడకపోతే వర్షాలు కోసం ఏలేశ్వరం మండలం లింగంవర్తి గ్రామంలో గొంతేలమ్మ పండుగ చేస్తారు.

ఈ పండుగను హరిజన స్త్రీలే చేస్తారు. ఒక హరిజన బాలికకు పసుపు పూసి, గ్రామమంతా తిరుగుతూ, బియ్యం దండుతారు. తిరుగునప్పుడు వీరు గొంతేలమ్మ పాట పాడతారు. ఉదయం నుంచి మధ్యాహ్నం వరకు ఈవిధంగా తిరిగి మధ్యాహ్నం సమయంలో నడివీధిలో పిడకలు దాయలు వేసి (నిప్పు వేయకుండా) ఆ పిడకలపై మట్టిపాత్రలో పాలుపోసి పెట్టి గొంతేలమ్మ పాట పాడుతారు. కొంచెం సేపటికి పాలు పొంగడమే కాక, వర్షం కూడ కురుస్తుందని చెబుతారు. ఈవిధంగా నిప్పులేకుండా పాలుపొంగడం, తర్వాత వర్షం కురవడం కూడ గొంతేలమ్మ మహిమగా భావిస్తారు.

గంగాలమ్మ పండుగ : గొల్లప్రోలు మండలం తాటివర్తి, ఏలేశ్వరం మండలం లింగంవర్తి గ్రామాలలో సకాలంలో వర్షాలు కురవని సంవత్సరం వర్షం కోసం 'గంగాలమ్మ పండుగ' చేస్తారు. 'గంగాలమ్మ నీటిదేవత'¹⁹ అని వైట్ హెడ్ పేర్కొన్నాడు. పండుగ ముందురోజు, "ఆ మరుసటిరోజు గంగాలమ్మ పండుగ" అని చాటింపు వేయిస్తారు. చాటింపు ననుసరించి గ్రామస్థులు ఆరోజు తొలివార్పు అన్నం తీసి ఉంచుతారు. ఒక హరిజనుడు 'గంగాలమ్మ గంప' అని ఒక గంపను వీధులందు తిప్పుతాడు. గ్రామస్థులు తాము తీసిన తొలివార్పు అన్నాన్ని ఆ గంపలో వేస్తారు. వాటితో పాటు హరిజనుడు తనకు వీధిలో కనిపించిన కోడి, వంది, మొదలైనవాటిని కొట్టి, గంపలో వేసుకుంటాడు. ఆరోజు అతనిని ఎవ్వరూ ఏమి అనరు. అంటే దేవతకు కోపం వస్తుందని భావిస్తారు.

ఈవిధంగా ఆ జీవులను, అన్నాన్ని తీసుకొని హరిజనులు ఊరి సమీపంనందున్న పెద్ద చెరువు (పంట చెరువు) ఒడ్డుకి వెళ్లి, వాటితో విందు చేసుకొంటారు. వాళ్ల విందు ముగిసేలోపే పెద్ద పెద్ద ఊరుములతోను మెరుపులతోను వర్షం ప్రారంభమయి, అప్పటినుండి విడవకుండా పంటలు

పండే వరకు వర్షాలు కురుస్తాయని చెబుతారు.

ఈవిధంగా అనావృష్టి వచ్చినప్పుడు వర్షాలుకోసం ఈ జిల్లాలో సీతాలమ్మ, గొంతేలమ్మ, గంగాలమ్మ పండుగలు జరుపుతారు.

ఆ. అనారోగ్య కారణంవల్ల :

క. అనారోగ్యం వచ్చాక జరిపే పండుగ : గ్రామంలో ప్రజలకు, పశువులకు అంటురోగాలు సోకి అనారోగ్యంతో బాధపడే రోజులలో చేసే పండుగ ఇది. ఈ పండుగ డెల్టా ప్రాంతంలో ఎక్కువగా చేస్తారు. బిక్కవోలు మండలం బలభద్రపురం గ్రామంలో ఈ సందర్భంలో చేసే 'కొత్తమ్మ' వారి పండుగను నేను పరిశీలించాను. ఆ గ్రామానికి గ్రామదేవతలు మరిడమ్మ, మహాలక్ష్మమ్మ, వీరికి గుడులున్నాయి. వీరి జాతర వేనవికాలంలో చేస్తారు. కాని పాలిమేరలో 'కొత్తమ్మ' దేవత ఉన్నది. అంటురోగాలు వచ్చినప్పుడు ఈమెను గ్రామంలోనికి తీసుకొచ్చి, రోగాలు తగ్గేవరకు పూజించి, తగ్గక పాలిమేరకు దిగబెడతారు.

గ్రామంలోని ప్రజలకు, పశువులకు అంటువ్యాధులు తగిలి తీవ్రంగా ఉన్నప్పుడు పాలిమేరలో నున్న కొత్తమ్మను గ్రామంలోనికి తెచ్చి, నడిచీధిలో అంగడి గుడి (తాటాకుల గుడిసె) నిర్మించి అందు ఉంచుతారు. ఆసాదివాడు డప్పులతో కొత్తకుండ, హారతికర్పూరం, సాంబ్రాణి, అరటివళ్ళ, మొదలైన సామాగ్రితో పాలిమేరకు వెళ్ళి, అక్కడ కలశపూజ చేసి, కలశంపై బోర్లించిన మూతతో అలంకరిస్తారు. ఈ కలశమే దేవత. వేరొక కుండ కూడ ఉంటుంది. దానిని 'చల్లఘటం' అంటారు. ఉదయాన్నే ఇద్దరు అసాదులు దేవత కలశాన్ని ఒకరు, చల్లఘటాన్ని వేరొకరు ఎత్తుకొని గ్రామమంతా తిరుగుతారు. ఆయా ఇళ్లవారు చల్లఘటంలో కొంత వల్ల (మజ్జిగ) పోస్తారు. చల్లఘటంలోని మజ్జిగను కొంత ఆసాది మళ్ళీ వారి పాత్రలో పోస్తాడు. ఈ చల్లను వారు పశువులు కుడితిగ్గెంలో పోస్తారు. ఈవిధంగా పోసిన చల్లకలిపిన కుడితి తాగడంవల్ల వాటి రోగాలు తగ్గుతాయని భావిస్తారు. ఈవిధంగా గ్రామంలో రోగాలు తగ్గి, ప్రజలకు, పశువులకు ఆరోగ్యం చక్కబడి మామూలు పరిస్థితి వచ్చేవరకు చల్లఘటం రోజూ గ్రామంలో తిరుగుతుంది.

గ్రామంలో నూముాలు పరిస్థితులు వచ్చాక అమ్మవారిని దిగబెట్టే రోజును నిర్ణయించి, గ్రామపెద్దలు చాటింపు వేయిస్తారు. ఆరోజు గ్రామస్థులంతా తమ తమ ఇళ్ల వద్ద ఉపారాలు పెట్టుకొని, ఆ ఉపారాల వళ్లెలతో అంగడిగుడి వద్దకు వస్తారు. దేవతను దిగబెట్టడానికి ఒక బండి తయారుచేసి, అంగడి గుడి వద్ద ఉంచుతారు. గ్రామస్థులు తెచ్చిన ఉపారాలను ఆ బండిలో వేస్తారు. ఆరోజు సాయంత్రం మూడు గంటలకు గ్రామస్థులంతా అంగడిగుడి వద్దకు వస్తారు. గుడిలో నున్న అమ్మవారి కలశాన్ని బయటకు తెచ్చి, ఆసాది కలశపూజ చేస్తాడు. అమ్మవారి దండకం (అనుబంధంలో ఇవ్వబడింది). చప్పల మంగళహారతి పాడతాడు. అమ్మవారికి పుట్టింటి వారిచ్చిన చీర, రవిక, మంగళసూత్రాలు, చుట్లు, పిల్లేళ్ళ మొదలైనవన్నీ కలశానికి అలంకరిస్తాడు. వారు ఇచ్చిన గుమ్మడికాయను కలశం ముందు పగుల గొడతాడు. గ్రామసర్పంచి, మొదలైన పెద్దలు కలశాన్ని ఎత్తి ఆసాది తలపై పెడతారు. అతడు శివమూగుతూ ముందు నడుస్తాడు.

ఆసమయంలో ఆయా ఇంటివారు ఈతనికి కోడిపిల్లను ఇస్తే వాటి మెడ కొరికేస్తాడు.

ఆతని వెనుక గ్రామస్థులంతా అంగడిగుడిని పీకి, ఈడ్చుకుంటూ బయలుదేరతారు. కొంతమంది ఉపారాలు వేసిన బండిని లాగుతారు. వీరంతా కలిపి గ్రామపాలిమేరలోనికొక వెళతారు. అంగడిగుడి తగులబెడతారు. లందు రోగాలుంటాయని, దాన్ని తగులబెడితే అవన్నీ నాశనమవుతాయని నమ్ముతారు. పాలిమేరలో కలశాన్ని విడిచి, కోడిని బలిఇస్తాడు. ఉపారాలతో ఉన్న బండిని కూడ అక్కడ వదలేస్తారు. అక్కడ నుంచి, ఆసాది, డప్పులు వాయిచే మాదిగలు, గ్రామస్థులు అందరూ ఎవరింటికి వాళ్లు వెళ్లిపోతారు. ఇంతటితో సంబరం ముగుస్తుంది.

ఖ. అనారోగ్యం రాకుండా జరిపే పండుగ : ఈ పండుగ కోటనందూరు మండలం నందలి గ్రామాల్లో ఎక్కువగా చేస్తారు. ఈ మండలం నందలి తాటిపాక జగన్నాధపురం గ్రామంలో మరిడమ్మ, నూకాలమ్మ, గొంపమ్మ అని ముగ్గురు దేవతలున్నారు. వీరు ముగ్గురు గ్రామం మధ్యలో దూరం దూరంగా మూడు చెట్లకింద రాళ్లరూపంలో ఉన్నారు. గుడులు, విగ్రహాలు లేవు. వీరికి ముఖ కార్తెలో విడివిడిగా పండుగలు చేస్తారు. ఏ అనారోగ్యం రాకుండానే ఈవిధంగా చేస్తామని గ్రామస్థులు చెబుతారు.

ముఖ కార్తె వర్షాకాలంలో వస్తుంది. అప్పుడే కలరా, మొదలైన జాడ్యాలు వస్తాయి. రోగాలు సాధారణంగా నిద్రలోనే వస్తాయి. వ్రజలు ఉత్సాహంగా, మెలకువగా ఉంటే రోగాలు రావని, ఆరెండుమూడువారాలు అమ్మవార్లు సంబరపు సంతంభంలో గ్రామస్థులంతా ఉత్సాహంగా ఉండటంవల్ల రోగాలు అంటే అవకాశం తక్కువని చెబుతారు. ధ్వనులు, శబ్దాలు అధికంగా ఉండడం వల్ల రోగాలు రావనే ఉద్దేశంతోనే ఈ ముగ్గురు దేవతలకూ ఒక్కసారి కాక, మూడు వారాల్లో మూడుసార్లు చేస్తున్నట్లు చెబుతారు. పూర్వకాలంలో రోగాలు రాకుండా రాత్రులందు బిందెల మీద ఇనుపరాడ్లతో శబ్దాలు చేసేవారట. దుష్టశక్తులు సంక్రమించకుండా ధ్వనులు చేసే ఆచారం అనంతపురం మండలంలో కూడ ఉన్నట్టు డా. జి.యస్. మోహన్ పేర్కొన్నారు. 'రజస్వల అయిన బాలికలకు 11, 21 రోజులలో స్నానమాచరించెదరు. స్నానమాచరించేడి సమయమున గిన్నెలు ద్రోగించుట విశేష ప్రాధాన్యమును కలిగియున్నది. రక్తస్రావ మధికంగా నుండుటచే ఈ సమయమున దుష్టశక్తులు ఆమెను ప్రవేశింప జూచును. కనుకనే స్త్రీలు వాటిని పారద్రోలుటకు ఇట్టి శబ్దములు చేయుదురు²⁰.

ప్రాంతాన్నిబట్టి చేసే పండుగలు :

అ. మన్యప్రాంతంలో చేసే పండుగలు : సువిశాలమైన తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో మన్యం ప్రాంతం కూడ ఎక్కువగానే ఉన్నది. జిల్లా విస్తీర్ణములో మూడవవంతును మించి అడవులు ఉన్నాయి. అడవుల విస్తీర్ణం 3.23 లక్షల హెక్టార్లు²¹ ఈ ప్రాంతంలో కొండరెడ్డి, కొండ కుమ్మరి, కోయదొర, వాల్మీకి, మొదలైన కులాలకు చెందిన గిరిజనులు నివసిస్తున్నారు. వీరి ప్రధానవృత్తి వ్యవసాయం, మరియు పశుపోషణ కాయ కాసినా, వగ్గు రాలినా, వ్యవసాయానికి సంబంధించి ఏమి జరిగినా వీరికి పండుగే. ముఖ్యంగా గంగాలమ్మ పండుగ, రాజుల పండుగ, వేటపండుగ,

కొత్త పంటల పండుగ, పోతు పండుగ, జడ్డి పండుగ, ఉగ్గి పండుగ, పప్పు పండుగ మొదలైన పండుగలు వీరు జరుపుకుంటారు.

గంగాలమ్మ పండుగ : గంగాలమ్మ పండుగకు ముందు గిరిజనులు పూవులు కోయరు. పూలతో భూదేవి శోభాయమానంగా ఉండాలనేది వీరి కోరిక కావచ్చు. గంగాలమ్మ కుండ (విగ్రహం ఉండదు) ఊరవతల పాకలో కాని, కొడవారన కానీ ఉంటుంది. ఈ పండుగ వైశాఖ శుద్ధ పూర్ణిమకు చేస్తారు. ఆరోజుకు వారం రోజుల ముందు గంగాలమ్మ (కుండ) ను తెచ్చి గ్రామమధ్యలో వేసిన పాకలో ఉంచుతారు. ఒక గిరిజన యువతి నిండుకుండ తలమీద పెట్టుకొని తిరుగు తుంది. ఈ వారంరోజులు గిరిజనులు రాత్రులందు పురుషులు కోలాటం వేస్తూ పాటలు పాడుతుండగా, స్త్రీలు నృత్యం చేస్తారు.

రావే రావే గంగాలమ్మ - రాగాదే ఓ గంగాలమ్మా

ఏడాదికోసారి గంగాలమ్మ - నీ సేవ చేశాము గంగాలమ్మా

నెలకు మూడొరసాలు గంగాలమ్మా - మాకు కురిపించవే గంగాలమ్మా

అని గంగాలమ్మా పాట పాడతారు. ఈ వారంరోజులు ఆముదంతో దేవతకు దీపారాధన చేస్తారు. ఆఖరిరోజు గంగాలమ్మ సోదరుడు పోతురాజుకు, ఆమెకు పూజలు జరిపించి, ఆమెను ఊయలలో ఊరేగిస్తారు. గంగాలమ్మకు మేకపోతును, పోతురాజుకు కోడిని బలి ఇచ్చి, వారిని పాలిమేరకు దిగబెడతారు. మన్యంప్రాంతం రాతినేల అయినందున, మెట్ట పంటలు ఎక్కువగా పండుతాయి. మనకు జూన్ నెలలో వర్షాలు ప్రారంభ మంటే, మన్యం ప్రాంతంలో మేనెలలోనే ప్రారంభమవుతాయి. అప్పుడే వీరు నాట్లు ప్రారంభిస్తారు. వ్యవసాయానికి ఆధారమైన గంగను (వర్షాన్ని) సకాలంలో సమృద్ధిగా ఇమ్మని దేవతను ప్రార్థిస్తారు. ఈమెను పైరు గంగమ్మ అని కూడా అంటారు. మన్య ప్రాంతంలో ఉండే పూజారిని 'గొరవడు' అంటారు.

కొత్తపండుగ లేక కొత్తచేయుట : ప్రతీ సంవత్సరం కొత్తపంట చేతికొచ్చినప్పుడు పండుగ జరుపుకోవడం వీరి ఆచారం. పండుగలు జరుపుకొనేవరకు పంటపై దీనిని వాలనీయరు. గంటలు, సామలు, మొదలైన పంటలు సాధారణంగా సెట్టెబరు, అక్టోబరు నెలలో వస్తాయి. అవి పండాక మొదట కొన్ని తీసి, వాటి పిండితో పంటచేసి అమ్మవారికి నివేదించి, తర్వాత మిగతావారు తింటారు. దీనిని 'కొత్తచేయటం' అంటారు. కొత్తచేయని వారిని చేసినవారింటికి రానివ్వరు. వారికి ఎలాంటి సహాయం చేయరు.

పప్పు పండుగ : ఈ పండుగ సోమవారం రోజు చేస్తారు. సాధారణంగా ఉలవలు శివరాత్రినెలలో వస్తాయి. ఉలవలు పండినపుడు ఎవరికి పండితే వారు ముందుగా కొన్ని ఉలవలు గంగాలమ్మ పూజారి కిస్తారు. అతడు వాటిని ఉడకబెట్టి, ఒక బుట్టలో పసుపు, కుంకుమ పూసిన రాయి ఉంచి ఉడకబెట్టిన ఉలవలను కూడ ఉంచి, పదిమంది పిల్లలచేత అబుట్ట మోయిస్తూ ఊరంతా తిరుగుతాడు. అపిల్లలు 'పప్పు పండుగ' అని కేకలు వేస్తారు. ఈ ఉలవలు గ్రామస్థులందరికీ కొద్ది కొద్దిగా పంచుతాడు. అవి తీసుకున్న గ్రామస్థులు గంపలో దక్షిణ (డబ్బులు) వేస్తారు. ఈవిధంగా పూజారి ఇచ్చిన ఉలవలు దాచుకొని, చిక్కడులు, గుమ్మళ్లు కాసినపుడు, ఈ ఉలవలు పాడుమొదట

పోసి, తర్వాత కోసుకుంటారు. ఈవిధంగా ఉలవలు పోసి, ఇతరులు కోసుకున్నా ఆరోజుకు ఎవరినీ ఏమి అనరు తాటి, జీలుగ చెట్లు మొదట పోశాక వాటి కల్లు తాగుతారు.

ఉగ్గి పండుగ : పప్పు పండుగ సందర్భంలో ఉడకబెట్టిన ఉలవలు ఉంచిన బుట్టుకు పట్టుకోవడానికుండే రంధ్రాలలోనికి కర్రతోసి, ఆ కర్రను పిల్లలు అటువైపు కొందరు, ఇటువైపు కొందరు తమ భూజాలమీద పెట్టుకొని మోస్తారు. అవిధంగా మోసే సమయంలో వారు 'ఉగ్గి ఉగ్గి' అంటు తిరుగుతారు. కావున దీనిని ఉగ్గిపండుగ అని కూడ అంటారు.

జడ్డి పండుగ : పప్పు పండుగలో బుట్టును జడ్డివేసి (కావడి వలె) మోస్తారు. కాబట్టి దీనిని జడ్డి పండుగ అని కూడ అంటారు.

పిండి పండుగ : 'చోడె' పంటచేతికి వచ్చే సమయంలో గిరిజనులు చేసే పండుగ ఇది. పండిన చోళ్లు పిండిగా విసిరి, ఆ పిండిలో నీళ్లు కలిపి, పిండి ముద్ద బొమ్మ (దేవత బొమ్మ) చేస్తారు. బొమ్మను ఉడికించి, తీసుకెళ్లి అమ్మవారికి పెడతారు. ఆ బొమ్మను ముక్కలుగా చేసి గ్రామస్తులందరికీ స్రాదం వలె పంచిపెడతారు. ఈవిధంగా పిండి పండుగచేసిన తరువాతనే చోళ్లు పంటకు ఉపయోగిస్తారు. చోళ్లే కాక, ఆకాలంలో పండే పనస, మామిడి, మొదలైన వచ్చున్న ఈ పిండి పండుగ చేశాకనే తింటారు.

బడ్డి పండుగ : జొన్న, వరి, మొదలైన పొలాలు ఈనే సమయంలో వక్షుల నుంచి జంతువుల నుంచి వాటిని కాపాడడానికి పొలంలో బడ్డివేసి, బడ్డి మీద నిలబడి వాటిని తరుముతారు. ఈవిధంగా బడ్డి వేసేటపుడు చేసే పండుగ బడ్డి పండుగ. పప్పు బియ్యం కలిపి పండుతారు. దానిని 'ఒరెం' అంటారు. తమ ఇష్టదైవాలకు చెల్లించి, తరువాతనే గిరిజనులు బడ్డి ఎక్కుతారు.

దసరా పండుగ : మైదాన ప్రాంతంలో చేసే దసరా పండుగకు దీనికి పోలిక ఉండదు. దసరా రోజులలో వచ్చే దినుసులను దృష్టియందుంచుకొని చేసే పండుగ కాబట్టి దీనికి ఈ పేరు వచ్చిందనవచ్చు. దసరాపండక్కి వచ్చే బుడములు (ధాన్యవిశేషం) ముందుగా పండిన రైతు కుంచెడుకాని మానెడుకాని పూజారికి ఇస్తాడు. అవి దంచి, కొన్ని తీసి పప్పు కలిపి, 'ఒరెం' వండి పూజారి గంగాలమ్మకు నివేదిస్తాడు. మిగతా బియ్యం కొంచెం కొంచెం ఊరంతా పంచిపెడతాడు. ఈ పంచిన బియ్యం తమ బియ్యంలో వేసుకొని తింటారు. అప్పటినుంచి తమకు పండినవి కూడ తింటారు. దీనినే 'కొత్త' అంటారు. ఈరకమైన 'కొత్త' ప్రతి పంటకు చేస్తారు.

మామిడి పండుగ : ఈ పండుగ మామిడి కావుకాసాక చేస్తారు. ఈ పండుగ సందర్భంలో గోవుల మామిడికి, గుబ్బిట్టల మామిడికి పుల్లె చేస్తారు. ఈ పండుగ జరిగితేకాని, వీరు మామిడి ముట్టుకోరు.²²

బూదమ్మ పండుగ : సర్వసంపదలూ ఇచ్చే భూమికి చేసే పండుగే బూదమ్మ పండుగ, వ్యవసాయం బాగా జరగాలని, పంటలు బాగా పండాలని భూదేవికి మొక్కుతూ, జంతుబలి

సమర్పిస్తారు. ఆ రక్తంతో విత్తనాలు కలిపి పూజారి అందరికీ వంచుతాడు. వాటిని అందరూ హాలాల్లో చల్లుతారు.

రాజుల పండుగ లేక కొండరాజుల పండుగ : శ్రీరాముని కుమారులైన లవకుశులను కొండరాజులు అనే పేరుతో గిరిజనులు ఆరాధిస్తారు. వీరికి కూడ జంతుబలి సమర్పిస్తారు. ఈ పండగను మైదానప్రాంతంలో ముఖ్యంగా మన్యం ప్రాంతానికి సమీపానున్న గ్రామాలలో జరుపుతారు.

అడ్డకాయ పండుగ : అడ్డకాయలు పండనకాలంలో వాటిని దేవతకు నివేదిస్తూ చేసే పండుగ అడ్డకాయ పండుగ. ఈ పండుగ సందర్భంలో గిరిజనులు తమ పశువులను కాపాడమని దేవతను కోరతారు. ఈవిధంగా గిరిజనులు తమకు వంటలు వండిన సందర్భంలో ఆయా వంటల పేర్లతో ఆయా పండుగలు నిర్వహిస్తారు.

ఆడపండుగ - పోతు పండుగ : ఈ పండుగ ఎల్లవరం తాలూకా దేవరమడుగు గ్రామంలో చేస్తారు. గంగాలమ్మ పండుగనే, దేవతకు బలి ఇచ్చే జంతువును బట్టి ఒక సంవత్సరం 'ఆడపండుగ' అని వేరొక సంవత్సరం 'పోతు పండుగ' అని అంటారు. వందిని బలి ఇచ్చిన సంవత్సరం 'ఆడపండుగ' అని, మేకను బలిచ్చిన సంవత్సరం 'పోతు పండుగ' అని అంటారు.

ఉచ్చల పండుగ : ఈ పండుగ గంగవరం మండలం రాజవరం గ్రామంలో చేస్తారు. 'వప్పు పండుగ' జరిగాక ఎవరికివారు కల్లు త్రాగటానికి వీలవుతుంది. వప్పు పండుగ మరుసటిరోజు కల్లుతోగో ఉద్దేశం ఉన్నవారు ఆయా గ్రామస్థుల ఇంటి కెళ్లి కల్లు అడుగుతారు. కల్లు పోయ్యకపోతే వారి ఇంటిముందు ఉచ్చపోసేస్తారు. దేవతపేరు లేకున్నా, వినటానికి అసభ్యంగా ఉన్నవారు ఉత్సాహంగా చేస్తారు. కాబట్టి దీనిని కూడ పండుగగానే పేర్కొంటారు.

పేడ పండుగ : దీనిని గొల్లిప్రోలు మండలం కొడవలి గ్రామంలో చేస్తారు. సంక్రాంతి వెళ్లిన మూడవరోజును 'ముక్కనుమ' అంటారు. ఆరోజు కొందరు బాలికలు తమ ఇంటివద్ద నున్న పేడంతా పోగుచేసి (అంతకు ముందు మూడు రోజులక్రితం నుంచి పండుగ కనుక పేడ పిడకలు చేయక పోవచ్చు) పెద్దపోగుగా వేసి, ఆ పేడపోగుకు అగ్రార్థులు వెలిగించి, పూజచేస్తారు. సంవదనిచ్చే వ్యవసాయానికి ఎరువుగా ఉపయోగపడే పేడను ఈవిధంగా పూజించటంలో వింతలేదు. సంక్రాంతిరోజుల్లో గొబ్బిళ్ళు పేడతోనే చేస్తారు.

ఈవిధంగా ఈజిప్ట్లోని ప్రజలు గ్రామదేవతలకు సంబంధించి, వివిధ కాలాల్లో, వివిధ ప్రాంతాల్లో, వివిధ సందర్భాలలో, వివిధరకాలైన పండుగలు జరుపుకుంటూ నేటికీ తరతరాల సంస్కృతిని సంతరించుకుంటున్నారనడం సత్యదూరం కాదు.

అధ్యయనము

1. తెలుగు జానపదసాహిత్యము - పురాగాథలు, 1983 పు. 371

2. తెలుగు జానపద గేయగాథలు - నాయని కృష్ణకుమారి, 1977 పు. లు 231-32
3. "The Kumba itself the Mother Goddess" - Myth & Reality D.D./ Kosambi; 1962.
4. "The Village Gods of South India: W.H. White Head
5. "Encyclopedia of Religion & Ethics Volume 5.
6. "The Village Gods of S. India; p. 147.
7. తెలుగు జానపదగేయగాథలు, నాయని కృష్ణకుమారి, 1997 పు. 231
8. Female Worship; Nandita Krishna - Femine. Oct. 9, 1976.
9. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యము - దేవీ వ్రతివత్తి, పు. 237
10. "Voyage to the East Indies & China.
11. "Ethnographic Notes in South India - Thurtson.
12. రాతిస్తంభం - నాటకం - పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహం.
13. తెలుగు జానపద గేయగాథలు. 243
14. "Lokoyata : 1978, p. 308.
15. "The Village Gods of South India, p.51.
16. తెలుగు జానపదగేయగాథలు, పు. 243
17. స్వాతి, వారపత్రిక, 18-4-90
18. "Sitalamma, the Water Goddess! The Village Gods of South India; p.23.
19. "Gangalamma the Water Goddess". Ibid.
20. అనంతపురం మండలం - స్త్రీల పాటలు, పు. 65.
21. ఆంధ్రజ్యోతి దినపత్రిక 31-5-92, తూర్పుగోదావరి జిల్లా ఎడిషన్.

షష్ఠమ ప్రకరణం

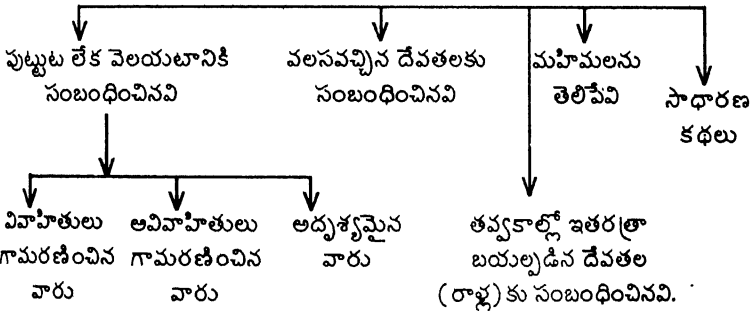
గ్రామదేవతలు - కథలు - గాథలు - మహిమలు

గ్రామదేవతలకు సంబంధించి రకరకాల కథలు వినిపిస్తాయి. ఒక గ్రామంలో దేవత నిలిచి పూజింపబడుతుందంటే, ఆమె ఆ గ్రామంలో ఏదో ఒక ఇంటిలో పుట్టి, వివాహిత లేక అవివాహితగా మరణించి లేక అదృశ్యమయి దేవతగా వెలయడమో, లేక పొరుగుగ్రామాల నుంచి వలసరావడమో, లేక ఆ గ్రామంలో చెరువు, నుయ్యి మొదలయినవని తప్పుతున్నప్పుడు బయల్పడిన రాళ్లను, దేవత కోరికపై దేవతగా భావించి పూజించడమో జరుగుతుంది. ఆయా సందర్భాలలో దేవత గురించి ఆయా కథలు వినిపిస్తాయి. అంతేకాక గ్రామదేవతల మహిమల గురించి కూడా గ్రామస్థులు కొన్ని కథలు చెప్పుకుంటుంటారు. ఇవికా సాధారణంగా దేవతలందరికీవర్తింపేటట్లు కూడా కొన్ని కథలు ప్రచారంలో ఉన్నాయి. తూర్పుగోదావరిజిల్లాలోని గ్రామదేవతలను పరిశీలించిన పిమ్మట గ్రామదేవతలకు సంబంధించిన కథలను ఈవిధంగా వర్గీకరించవచ్చును.

- I. పుట్టుట లేక వెలయటానికి సంబంధించినవి
  - అ. వివాహితులుగా మరణించినవారు.
  - ఆ. అవివాహితులుగా మరణించినవారు, అదృశ్యమైనవారు.
- II. వలస వచ్చిన దేవతలకు సంబంధించినవి.
- III. త్రవ్వకాల్లో ఇతరత్రా బయల్పడిన దేవతల (రాళ్ల) కు సంబంధించినవి.
- IV. మహిమలను తెలిపేవి
- V. సాధారణ కథలు

ఒకే దేవతకు సంబంధించి పైన పేర్కొన్న రెండు, మూడు రకాల కథలు వినిపించవచ్చును. కొంతమంది దేవతలకు ఎటువంటి కథలు చరిత్రలు వినిపించవు. బహుశా మరుగునపడి ఉండవచ్చును.

గ్రామదేవతల కథల - వర్గీకరణ పట్టిక

1. గ్రామదేవతల పుట్టుకకు సంబంధించిన కథలు

వివాహిత, అవివాహిత స్త్రీలు మరణించి లేక అదృశ్యమయి తర్వాత తమ తల్లిదండ్రులు లేక సన్నిహితుల కలలో కనిపించి, తాము దేవతలమయ్యామని, గుడి కట్టించి పూజించమని అడుగుతారు. ఏదో ఒక కార్యసాధనకు దైవాంశతోపుట్టి, లేక పుట్టుక దైవాంశను పొంది, కార్యసాధన తర్వాత దేవతలుగా నిలిచినవారు కూడ ఉన్నారు. అట్టి దేవతల కథలను వివరిస్తాను.

అ. వివాహితులుగా మరణించి దేవతలైనవారు :

మారెమ్మ : ఈమె ఈజిల్లాలో పిఠాపురం, జాములపల్లి, అంతర్వేది, ఉచ్చిలి, రాజమండ్రి వాడపాలెం, పెద్దబ్రహ్మదేవం మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది. ఈమెను ఎండపల్లి గ్రామంలో గొల్లిమారెమ్మ అనీ, కుమారపురం గ్రామంలో నల్ల మారెమ్మ అని కూడ పిలుస్తారు. ఈమె కథ నాకు పిఠాపురం గ్రామంలో లభించింది.

మారెమ్మ ఒక గొల్లిస్త్రీ అందగత్తె. భర్త గొర్రెలకావరి. అత్తగారు రోజూ చల్ల అమ్ముకొనివచ్చేది. వేసవికాలంలో ఒకరోజు చల్లఅమ్మటానికి వెళ్ళి ఎండకు తాళలేక సామ్యస్థిని పొందిపోయింది. మారెమ్మ “అత్తతో రేపటినుండి నీవు చల్ల అమ్మటానికి వెళ్లవద్దు. మూడుగాళ్లముగ్గు (వండుముసలీ) అయిపోయావు” అంటుంది. అత్తకోడలుతో నీవు వడుచుదానవు, వెళ్ళటానికి కుదరదు అంటుంది. అయినప్పటికీ మారెమ్మ చల్లఅమ్మటానికి వెళ్లనిశ్చయించుకొని, సాలెవాడకు వెళ్ళి -

“బా రెట్టినే యండి బాజాల చీర

కుచ్చల చెంగుమీద పిచ్చుకలనేత

పయిట చెంగుమీద పాయి (పు)రాలనేత

కట్టు చెంగుమీద కలగ (వ) పువ్వునేత”

అని చీరను; అద్దాల రవికను నేయమన్నది. చీర, రవిక, నేసి, 12 బళ్లమీద వేసి, తెచ్చి ఇచ్చారు. కంసాటి కెళ్ళి -

“నా ఇసిరేటి చేతులకు ఈరగడియాలు

నడిచేటి కాళ్లకు నాపుటందులు

దండలకు దండవంకీలు

చెవులకు కుంభేళ్ళు”

తయారుచేయమన్నది. అవన్నీతయారుచేసి, వాళ్ళ తెల్లారేసరికి తెచ్చియిచ్చారు. ఎరుకల వాళ్ళింటికెళ్ళి, బాసపెట్టేందుకు గంప, దాని మీదకి సిబ్బి అల్లిమన్నది. ఆ రెండు అల్లి, వాళ్ళ తెల్లారేసరికి తెచ్చి ఇచ్చారు. కుమ్మరింటికెళ్ళి ముచ్చా(త్యా)ల పిడతలు మూడుపిడతలు, బాసమీదకు మూకుడు తెమ్మంది. తెల్లారేసరికి వాళ్ళ వాటిని తెచ్చియిచ్చారు.

తెల్లవారు జామునేలేచి, తలారాస్నానం చేసి, ముక్కులో అడ్డబూస, నత్తపెట్టుకొని, నొసట

సెండు బొట్టు పెట్టుకొని, నగలన్నీ ధరించి చలి (ల్లన) చల్లపులి (సిన) చల్ల బానలో పడబోసుకొని (నిండాపోసుకొని) నెత్తిన పెట్టుకొని చల్ల అమ్మటానికి బయలుదేరింది. గ్రామం నందలి కోమట్లు, బ్రాహ్మణులు, కమ్మవారు, కాపువారుకూడ ఆమె అందచందాలవల్ల ఆమెకు కష్టాలు కలుగుతాయని, ఉన్న భాగ్యం చాలుననీ, చల్ల అమ్మటానికి వెళ్లవద్దనీ చెప్పి వారిస్తారు. ఆ భగవంతుడు తనను ఏవిధంగా పరిపాలించినా ఒక్కటే అని, ఎవరిమాట వినకుండా బయలుదేరి చల్ల అమ్మటానికి వెళుతుంది. ఉదయం ఏడుగంటల సమయానికి నెల్లూరి రాజులు ముఖాలు కడుక్కుంటున్నారు. మారెమ్మ నెల్లూరు వీధుల్లోనికెళ్లి 'చల్లయ్' అని కేకపెట్టేసరికి నెల్లూరి రాజులంతా ముచ్చిపోయారు. స్త్రీలు చల్ల గంపదించి నివ్వలేదు. ఆమాటకు మారెమ్మ 'వదినిల్లారా' నేను అలాంటిదాన్ని కాను, చల్ల అమ్ముకోవటానికొచ్చాను' అని ప్రాధేయపడుతుంది.

నెల్లూరి రాజులు ఈమె అందానికి ముగ్ధులై, ఈమెను మోహించి చెరపట్టబోతారు. అంత మారెమ్మ -

'నన్ను ముట్టకండిరా' అన్నల్లారా ముట్టులో ఉన్నాను

అంటకండిరా అన్నలారా అంటులో ఉన్నాను'

అని ప్రాధేయపడుతుంది.

నెల్లూరి రాజులు ఇంటికి కడివెడునీళ్లు, ససుపుముద్ద పట్టుకొని రమ్మని ఊళ్లో చాటింపు వేయిస్తారు. అవిధంగా తెచ్చిన నీళ్లతో మారెమ్మను స్నానం చెయ్యమంటారు. ఈవిధంగా అయితే నావైలమాయదు. నా మామ తప్పించిన మాండారం చెరువులో స్నానం చేస్తే కాని నా మైలపోదు అంటుంది. ఈమె రెండు చేతులకు గొలుసులు కట్టించి, రక్షకభటుల కాపలాతో మాండారం చెరువుకి వంపిస్తారు. చీలమండలు వరకు మునిగాక స్నానం చెయ్యమంటారు. చెయ్యనంటుంది. అలాగే మోకాళ్లు వరకు, బొడ్డువరకు, శిరసువరకు మునిగితే కాని చెయ్యనంటుంది. శిరసు మునిగాక స్నానం చేస్తున్నాను చూడండిరా! అని ఒక్క మునుగు మునిగి బ్రహ్మవట్నం వెళ్లిపోయింది!

ఈమె వెళ్లేసరికి బ్రహ్మవేదపుస్తకాలు తిరగేస్తున్నాడు. మారెమ్మను చూసి, 'అదేమమ్మా ! ఇలా వచ్చావు' అన్నాడు 'అన్నయ్యా ! నాకు సాయంచేసి పెట్టలిరా !' అన్నది. 'ఏని సాయంకావాలేంటి?' అని బ్రహ్మకోపంతో కసిరేశాడు. నేను నెల్లూరు చల్ల అమ్మటానికెళ్లాను. నెల్లూరు రాజులు నా అందం చూడలేకపోయారు అన్నది. చూడలేకపోతే చూడలేకపోయారు. నీవు అందంగా ఉన్నావు కాబట్టే కన్నువేశారు' అన్నాడు బ్రహ్మ. 'నాకు ఇంత అందం పెట్టావు లంజాడుకా' అని తిట్టి మారెమ్మ సృశానంలోనికెళ్లి, పెద్దగొయ్యి తీసుకొని అందులో కూర్చుని, కోరలు పెంచింది. పురుగులు పుట్టించి, ఆ పురుగులతో నలుగు పెట్టుకుంటుంది. ముసలివగ్గు అయిపోయింది. కాలు, చేయి, తల పట్టుకుంటే ఊడిపోయేటంతటి ముసలిదయిపోయింది.

బ్రహ్మలోకంలో బ్రహ్మకు కళ్లుకనిపించవు. మారెమ్మని బాధపెట్టినందుకు కళ్లుపోతాయి. బ్రహ్మ తన వద్దనున్న నౌకర్లను పంపి, మారెమ్మను వెదకి తీసుకొని రమ్మన్నాడు. అన్నిచోట్ల వెదకి, చివరకు సృశానంలో ఉన్న మారెమ్మ ఎద్దకు వెళ్లి, బ్రహ్మ రమ్మన్నాడంటారు. బ్రహ్మ ఎక్కేబంగారు

పల్లకీ, బ్రహ్మ తొడుక్కునే పాముకోళ్ళు. బ్రహ్మసురలీ మొదలయినవన్నీ పట్టుకొని బ్రహ్మకాలినడకన తనకు వద్దకు వస్తే, వస్తా నంటుంది. ఆమె చెప్పినట్లుగానే బ్రహ్మ వేళ్లేసరికి మరింత చెడువానన కొట్టించేస్తుంది. తాను తుమ్మినా, దగ్గినా (ఏమన్నా అంటే) తన్ను ఏమిచేస్తుందోనని భయపడి బ్రహ్మ ఏమి చెల్లమ్మా! రావా! అని అడిగాడు. దేవి పట్టుకొని కూర్చోబెడితే వస్తానంటుంది. ఆవిధంగానే చేస్తాడు. పాముకోళ్ళతొడుక్కొంది, సురలీ విసురుతాడు. బంట్లోతులు పల్లకీ మోస్తుంటే బ్రహ్మ పల్లకీలో కూర్చుని బ్రహ్మపట్నం బయలుదేరింది. మారెమ్మకు కనికరం కలిగి, కొంతచెడు వాసన తగ్గించింది. బ్రహ్మపట్నం వెళ్ళాక, బ్రహ్మసింహాసనంమీద కూర్చుని, మామూలు రూపుధరించింది. చెడువాసన పూర్తిగా తగ్గించింది. అప్పుడు బ్రహ్మ 'చెల్లెమ్మా! నీవు ఏమి చెయ్యమంటే అది చేస్తాను. నాకు కళ్ళ రప్పించు' అని ప్రాధేయపడతాడు. తాను వెళ్లేచోటికి తన వెనకాల మంచినిసిందిని (చీకటిరాత్రి) ఆకు, గంటం (హృదయం, ఆయుర్దాయం) పట్టుకొని రమ్మంటుంది. ఈవిధంగానే బ్రహ్మ బయలుదేరి వెళ్తాడు. ఇద్దరూ కలిసి ముందు నెల్లూరు వెళతారు. మారెమ్మ 'చల్లో' యని కేక పెట్టింది. ఆ కేక విన్న నెల్లూరి ప్రజలు మారెమ్మ వచ్చిందని లేచిచూచి, ఎవరి మంచమ్మీద వాళ్ళు వడిపోయి చనిపోయారు. ఈవిధంగా నెల్లూరు నేల మట్టం అయిపోయింది. దీపం పెట్టడానికి దిక్కులేకుండా పోయింది. ఇప్పటికీ కూడ నెల్లూరులో రాజులులేరు. ఈ అమ్మదగ్గరకు ఇప్పటికీ రాజులు పేరంటంకం తీసుకొనిరాదు. తనై మారెమ్మ అంగీకరించదు. మరిదమ్మ నూకాలమ్మ గుళ్ళకే వెళతారు.

నెల్లూరు అయిపోయాక సాలూరు వెళ్ళారు. సాలూరులో కూడ మారెమ్మ 'చల్లో' అని కేక పెట్టింది. మారెమ్మ వచ్చిందని సాలూరు ప్రజలు లేచిచూసి, మంచాలమీదవడి మరణించారు. ఈవిధంగా సాలూరు సదునైపోయింది. (సాలూరులో కూడ నెల్లూరులో వలె అమ్మవారికి అవమానం జరిగి ఉంటుంది.) అక్కడ నుండి దుమాదూరు పట్నం వెళ్ళారు. అక్కడ కూడ నెల్లూరు, సాలూరుల్లో జరిగినట్టే జరిగింది. దుమాదూరపట్నం దంతం (ధ్వంసం) అయిపోయింది. అమ్మను బాధపెట్టివారు (నెల్లూరు రాజులు) మాండారం చెరువులోనికి జాలగ్లను తీసుకెళ్లి, దేవించేస్తున్నారా (వెదికించేస్తున్నారా). మారెమ్మ మండారం చెరువుదగ్గర కునుకుపాట్లు పడుతున్న బెస్తవాళ్ళ కులపెద్ద వద్దకువెళ్లి 'అన్నయ్యా! నేను మీ యింటి యిలవేల్చునపుతాను. వాళ్ళకు దక్కనీయకుండ నన్ను కాపాడండి. మీయింటికి తీసుకెళ్లి అంగడిగుడికట్టి, అరివేణికుండలో పెట్టి, మూకుడు మూతపెట్టి పూజించండిరా! 'మీకు సంపద పొంగిస్తాను' అన్నది. అప్పటి నుండి బెస్తవారు ఆమెను పూజిస్తున్నారు.

వాళ్ళను బాగుచేద్దామనే ఉద్దేశముతో డబ్బు వద్దన్నం మూటలాకట్టి, వాళ్ళు వేటకెళ్లే దారిలో కూర్చుని 'ఈమూట పట్టుకెళ్ళండిరా!' అని యిస్తుంది. చద్దన్నం మూట అనుకొనివాళ్ళ వద్దంటారు. దానిని ఒక కోమటి తీసుకెళ్లి ధనవంతుడవుతాడు. వెదురువాసం నిండా కాసులు పోసుకొని, బెస్తవారు వెళ్లే దారిలో కూర్చుని, ఆ వెదురు తీసుకొని యిస్తుంది. జాలగ్లవరూ ఆ వెదురుతీసుకోరు. దానిని మేదరవాడు తీసుకొని ధనవంతుడవుతాడు. తర్వాత గుమ్మడి కాయ తొడిమతీసి, గుమ్మడికాయనిండా ధనంపోసి, తొడిమ మామూలుగా అమర్చి, బెస్తలు వెళ్లేదారిలో ఉంచుతుంది. గుమ్మడి కాయతించే జబ్బులు వస్తాయనే ఉద్దేశంతో ఎవ్వరూ తీసుకోరు. దానిని ఒక బ్రాహ్మణుడు తీసుకెళ్లి ధనవంతుడవుతాడు. ఇంకా వాళ్ళను బాగు చేద్దామనే ఉద్దేశంతో వాళ్ళ

పెళ్లదారిలో వరహాలవాన కురిపిస్తుంది. మా యింటి కప్పునిండా కన్నాలు ఉన్నాయి. మా యింటిలో కూడ ఈ వరహాలవాన కురుస్తుంది అని ఎవరి మటుకువాళ్లు అనుకొని బెస్తలు అవి తీసుకోరు.

వారిలో ఒకడు ఒక రూపాయి గోచికి కట్టుకొని, ఈండ్రదానికిచ్చి కల్లుతాగుతాడు. ఈండ్రవనిత ఆరూపాయిని ముంతలో వేసుకున్నది. మారెమ్మ మింగిని వంపి, ఆ రూపాయని మింగి రమ్మంటే మింగి వచ్చిందట అప్పటి నుంచి బెస్తలు ఈ అమ్మవారిని భక్తితో పూజిస్తున్నారు.

ఈ అమ్మవారిని మరిడమ్మ, నూకాలమ్మ 'ఒలే నీవు ఉల్లిపాయ, పుల్లంబలి తాగుతావు' అని దెప్పుతారు. 'వాళ్లకదే ఉంది అదే నాకు పెడతారు' అని ఈమె సమర్థించుకుంటుంది. గండుమిల్లి సత్తెమ్మ (ఈ కథ చెప్పిన ముసలీది) యొక్క నాన్నమ్మ అత్తగార్లతో మారెమ్మ మాట్లాడేదట.

మద్రాసులో ఈ అమ్మవారిని కాసుల కుప్పతో పూజిస్తారు. కనుక అక్కడ 'కాసులమ్మ' అని అంటారు.

దుర్మార్గుల (నెల్లూరి రాజుల) దౌర్జన్యానికి బలియై, తనగోడు, వెళ్లబుచ్చగా, హేళనచేసిన బ్రహ్మను కూడ బాధలు పెట్టి, తన మహిమ తెలుసుకోనేటట్లు చేసి, అతని సహాయంతో తనను బాధపెట్టి, తన మరణానికి కారకులైన దుర్మార్గులను నాశనం చేసిన పుణ్యస్థ్రియే మారెమ్మ. ఈ కథలో మారెమ్మ వైదిక దైవమైన బ్రహ్మను కూడ, తన మహిమ చూపి, తాను చెప్పినట్లు చేసుకొనటంవల్ల బ్రహ్మకంటే కూడ గ్రామదేవత అయిన మారెమ్మ గొప్ప దనే జానవదుని భావం వ్యక్తమగుచున్నది. తనను పూజిస్తున్న పల్లెవారిని ధనవంతులను చేయుటకు ప్రయత్నించటంవల్ల, గ్రామదేవత తనను పూజించిన వారిని బాగుచేస్తుందని, బాధపెట్టినవారిని పాడు చేస్తుందనే జానవదుని విశ్వాసం ఈ కథలో వ్యక్తమగుచున్నది.

ఈ కథలో నెల్లూరు, సాలూరు, దుమాదూరు పట్టణం మొదలైన ఈ జిల్లాలోలేని ఊరిపేర్లు వినిపిస్తున్నాయి. బహుశ ఆ ఊళ్ల పరిసర ప్రాంతాలలో జరిగిన కథ అయి, తర్వాత కాలంలో ఈజిల్లాలోకి కూడ ప్రచారంలోకి వచ్చి ఉండవచ్చును. లేక ఆయా గ్రామాల నుంచి వలసవచ్చి ఉండవచ్చును. ఏమైనప్పటికీ ఈ జిల్లాలో ప్రచారంలో ఉన్నందున, ఈ కథను కూడ ఇవ్వడం జరిగింది.

నేరేళ్లమ్మ : ఈమె ఈజిల్లాలో కొమరగిరి, తిరుమాలి, రావర్రె, అన్నవరం, నాగులాపల్లి, ద్రాక్షారామం మొదలైన గ్రామాల్లో గ్రామ దేవతగా పూజింపబడుతుంది. ఈ కథ నాకు కొమరగిరి గ్రామంలో లభించింది.

గొప్పదైన గండ్రేడు గ్రామంలో చెట్టుగాళ్లు (చెట్టు బలిజాలు) ఏడుగురు అన్నదమ్ములుండేవారు. వాళ్లకు అస్త్ర ఉన్నది కాని పిల్లలులేరు. ఎన్ని వోములు, వ్రతాలు చేసినా పిల్లలు కలగలేదు. వారిలో అందరికంటే పెద్దవాడు రాయడు వెంకన్న. అతని భార్య గుర్రమ్మ. ఆమె పిల్లలకోసం కాశీవేదామని బయలుదేరింది. మధ్యదారిలో చీకటి పడితే, అక్కడ ఉండే అల్లినేరేడుచెట్ల క్రింద మకాం వేశారు. వాళ్లు తమ కూడ తాగడానికి తీసుకెళుతున్న పాలబిందెల్లో

రెండు అల్లినేరేడు పళ్లుపడ్డాయి. వాటిని చూసిన గుర్రమ్మ, అక్కడే తనకు సంతానం దొరికిందని, కాశీవెళ్లడమెందుకని భావించి, ఆ పళ్లును తిని వెనక్కి మళ్లారు.

ఆమె గర్భవతయి, ఇంటికిచ్చిన తొమ్మిది గడియాలకల్లా, చక్కని అందంతోను, వెయ్యి దీపాల కాంతితోను, మూడవ నేత్రంతోను ప్రకాశించే అమ్మాయి పుట్టింది. ఆ అమ్మాయికి స్నానం చేయించి, వరుండబెట్టిన ఏడుగడియాలకు, తల్లికి మళ్ళీ పురిటి నొప్పులు ప్రారంభమై, ఒక అబ్బాయి పుట్టాడు. ఏడవరోజు స్నానమని, తమ బంధువులున్న ఊరి ఊరికి జాబులేశారు.

‘కొంకుదురు’ గ్రామంలో ఉంటున్న రాయడు వెంకన్న చెల్లెలియిన ‘రామ్మ’కు కూడ జాబు వేశారు. ఈమె ‘బొడ్డు’ వారి కోడలు. ఈమె అత్తవారింటికి కాపురాని కెళ్లిన ఆరు నెలలకే భర్త చనిపోయాడు. ఆమెకు ఒక్కడే కుమారుడు. అతని పేరు చిన్నయ్య అతనికి వన్నెండవసంతసం బొడ్డు రామ్మకు చాలా ఆస్తి ఉన్నది. ఆమె పిననారి అన్నలు వేసిన జాబు చూసి, కుంకుడుకాయలుగా కంకరరాళ్లు జీలకర్రగా ఊక, పసుపుగా ఎర్రమట్టి, నూనెగా నీళ్లు పట్టుకొని, ఇవన్నీ ఒక తట్టలో పెట్టుకొని అన్నలింటికి వెళ్లింది.

వచ్చిన చెల్లెల్ని ఆదరించి, భోజనం చేయమంటారు. తన అన్నకు పుట్టిన ఆడ పిల్లను తనకుమారునికి పెళ్లిచెయ్యటానికి అంగీకరిస్తేనే భోజనం చేస్తానంటుంది. ఆ విధంగా చేస్తామని అన్నలు అంగీకరించాక, భోజనం చేసి స్వగ్రామం వెళ్లిపోయింది.

రామ్మ వెళ్లాక, మేనత్త తెచ్చింది చంటిపిల్లల ఒంటికి వ్రాయాలని, వదినగార్లు రామ్మ తెచ్చిన గంపతోనున్న నూనె తీసి వ్రాయబోతారు. దుర్మార్గురాలైన తన మేనత్త తెచ్చింది తన ఒంటికి వ్రాస్తారేమోనని, మంచంమీద నుంచి ఎగిరి నేరేళ్లమ్మ ఊరవతల ఉన్న అల్లినేరేడుచెట్టుకి ఉయ్యాల వేయించుకొని ఊగుతుంది. తల్లిదండ్రులు ఆమె ప్రవర్తనకు బాధపడతారు. తల్లిదండ్రులు ఎంతవీచినా ఆమె చెట్టు దిగిరాలేదు. చెట్టుమీదనే పెద్దదై పోయింది. తమ్ముడు పోతురాజు వెండి బెత్తం పట్టుకొని, అక్కనేరేళ్లమ్మ వద్దకు వెళ్లి, తాము నరజన్మమెత్తామని, తాము జన్మను ముగించేవరకు, తల్లిదండ్రులను దుఃఖపెట్టరాదని, వాళ్ల చెప్పినట్టు వినాలని అంటాడు. తమ్ముడు మాటకు మారు చెప్పక, నేరేళ్లమ్మ చెట్టుదిగి ఇంటికి వచ్చింది. తల్లిదండ్రులు సంతోషించారు.

నేరేళ్లమ్మకు యుక్తవయస్సావుంది. కూతురికి పెళ్లి చెయ్యాలని, తన కుమారుణ్ణి పంపించమని అన్నలు బొడ్డరామ్మకు జాబువేశారు. ఈజాబు చూసుకొని పెళ్లిచేస్తే, ధనమంతా అయిపోతుందనే ఉద్దేశముతో, కొడుకుని కట్టుబట్టలతోనే మామలు దగ్గరకు పంపించింది. పెళ్లిరోజునాటికింకా పెళ్లికొడుకు రాకపోవటం వల్ల రాయడు వెంకన్న పెళ్లికుమారునికెదురెళ్లి, కట్టుబట్టలతో, దిగులు ముఖంతో వస్తున్న పెళ్లికుమారుణ్ణి మేళతాలాలతో ఊరేగింపుతో ఇంటికి తీసుకెళ్లి, చక్కగా అలంకరించి, ఆరాత్రికి నేరేళ్లమ్మకు, చిన్నయ్యకు రాయడు వెంకన్న మనంగా వివాహం జరిపించాడు.

ఆ మరుసటి రోజు ముత్యాలపల్లికిలో నూతన దంపతులు ఊరేగుతూ, నడివీధిలో ఉన్న మున్నబుగారింటికి వచ్చారు. పెద్దవారు చెప్పినట్టుగా పల్లికిదిగి బొడ్డు చిన్నయ్య మున్నబుకు నమస్కరించాడు. అందుకు తిరస్కరించిన నేరేళ్లమ్మకు మున్నబు చెప్పి విసిరాడు. కోపం వచ్చిన

నేరేళ్లమ్మ మూడవ కన్నువిప్పి, మున్నబు వంక చూడగానే మున్నబుకు మైకం వచ్చి, కళ్లు చీకట్లుకమ్మాయి. ఊరేగింపు ముగిశాక నేరేళ్లమ్మ బంగారు బొమ్మవలె మున్నబు కలలో కనిపించి, 'ఏవిరా' మునిసీబూ నన్ను సెప్పుతో కొడతావా ఏమై 'పోతావో' అంటుంది. అప్పుడు మున్నబుకి కళ్లు తెరచి 'అమ్మా ! యింతటిదానవన్నమాట నాకు తెలీదు. నీవు రాయడోరింట పుట్టావన్న సంగతే నాకు తెలీదు. అని చెయ్యొత్తి దణ్ణం పెడతాడు. 'నువ్వు అవతారం మారిన్నాడు నీకు గుడి కట్టి, ముందుగా సంబరం చేయింతానమ్మా!' అంటాడు. నువ్వు అంటే అన్నావుగాని, మొక్కితే మొక్కేవుగాని, యిది లోకానికి తెలియకూడదు. నీలోనే ఉండాలి అని చెప్పి, నేరేళ్లమ్మ మాయమైపోయింది.

పెళ్లయిన మూడవరోజు పుట్టెడు వసువు, పుట్టెడు కుంకుమ బోషాణా (పెద్ద కర్ర పెట్టెలు) త్లోపాసి, రకరకాల పిండి, వంటలతో, కాపుళ్లతో నేరేళ్లమ్మను అత్తవారింటికి వసారు. కాపుళ్లతో కోడలు వస్తుందని తెలుసుకున్న రామ్మ, వచ్చే వాళ్లకు వంట చేస్తే, డబ్బుయిపోతుందనే ఉద్దేశముతో కాపుళ్లలోపల పెట్టకుండా గుమ్మాలకు ముళ్లకంపలు కట్టేసుకొని, మంచమేసుకొని వండుకుంది.

ఇంటికి వచ్చిన కాపుళ్లు పెట్టడానికి చోటులేనందువల్ల వాటిని వీధుల్లోనే దింపేసారు. వచ్చిన పెద్దలకు రామ్మ సున్నం నీళ్లుపాలుగా దాహం ఇచ్చింది. అవి త్రాగి వెనక్కి మళ్లిన పెద్దలు వీరచాలు, వాంతులతో మధ్యదారిలో అడవిలోపడి పోయారు. ఈ విషయం తెలుసుకున్న నేరేళ్లమ్మ వాళ్లదగ్గర ప్రత్యక్షమై, తన అక్కలైన నూర్గూరు దేవతలను పిలుస్తుంది. నూర్గూరు అక్కలు అక్కడకువచ్చి, వడిపోయిన పెద్దలను లేవదీసి వరిచర్యలుచేసి, వారికొచ్చిన భయంలేదని, ధైర్యంచెప్పి పంపించేస్తారు. నేరేళ్లమ్మ ఆమె అక్కల వద్దసెలవు తీసుకొని, ఇంటి కొచ్చేసింది.

మరుసటిరోజు ఉదయాన్నే బొడ్డురామ్మ కాపుళ్లు దగ్గరకొచ్చి చూసి, సారె తక్కువనే కోపంతో, బిందెల్లోని పిండివంటలు, సలిమిడి, కొబ్బరిబిండాలు, కాయలు మొదలైనవన్నీ చిందరవందర చేసేసింది. నేరేళ్లమ్మ చీరలన్నీ చింపి డొంకలమీదవేసేసింది. రామ్మ ఈ ప్రవర్తనను చూసి, నేరేళ్లమ్మ బోషాణాల దగ్గరకొచ్చి, అందుండే వసువు, కుంకుమ వయ్యాల చెంగుని మూటకట్టుకొన్నది. అప్పటి వరకు వీధిలోనే ఉన్న చిన్నయ్యను నేరేళ్లమ్మతో మాట్లాడవద్దని, చెట్లు గీసుకోవడానికి వెళ్లమని, రాత్రుళ్లు ఇంటికి రావద్దని, చెప్పి, కొడుకుని వంపించింది.

బొడ్డురామ్మ వంట చేసి, నేరేళ్లమ్మని కొడుక్కి అన్నం పట్టుకెళ్లమన్నది. తన కొడుకుతో మాట్లాడవద్దని, మాట్లాడితే బలం తగ్గిపోయి, కొడుకు చెట్లెక్కి లేదని, కొడుకు మిగిల్చిన అన్నం తినవద్దని, కూడ చెప్పింది. 'అనుసూరి' అను ఇంటిపేరు గల ఏడుగురు అన్నదమ్ములు నేరేళ్లమ్మ తల్లికి తమ్ముళ్లు. ఈమెకు మేనమామలు. వాళ్లకు వాళ్లకు మధ్య ఉండే కోవతాపాలుకొద్దీ, నేరేళ్లమ్మ పుట్టుకకు. పెండ్లికి కూడ వాళ్లు వెళ్లలేదు. అట్టి మేనమామలు భర్తకు అన్నం పట్టుకెళ్తున్న నేరేళ్లమ్మను చూసి, అప్యాయతతో పిలుస్తారు. వారికి జవాబు చెప్పుదు సరికదా ! వారివంక కూడ చూడదు. తిన్నగా భర్త ఉండేచోటికి వెళుతుంది. అన్నం పట్టుకొస్తున్న భార్యనుచూసి, చిన్నయ్య గబగబా చెట్టు దిగుతాడు. నేరేళ్లమ్మ అత్తచెప్పినట్లు, భర్తతో మాట్లాడకుండా, తాను తెచ్చిన అన్నం అక్కడ ఉంచి దూరంగా వెళ్లిపోతుంది. భర్త అన్నం తినడానికి రమ్మని పిలుస్తాడు. ఆమె వలకదు. భార్య కని సగం అన్నం మిగులుతున్నది.

భర్తతీసిన కల్లంతా కడవలో పోసుకొని, మిగిల్చిన అన్నంకూడ పట్టుకొని, నేరేళ్లమ్మ ఇంటికివచ్చింది. ఇంటికివచ్చిన కోడలికి రామ్మ అన్నం పెట్టలేదు. నేరేళ్లమ్మ తాను చెంగున కట్టుకున్న పసుపు, కుంకుమ తింటుంది. ఈవిధంగా ఆరు నెలలు జరిగింది. ప్రతీరోజూ భర్త అన్నం పట్టుకెళ్లే నేరేళ్లమ్మను మేన మామలు మామూలుగానే పిలుస్తున్నారు. ఒక రోజు నేరేళ్లమ్మ మామలతో 'రోజూ నన్నెందుకు పిలుస్తారు. నేను తినేది మీరు పెడతారా అంటుంది. పెడతాము రమ్మని, కుంచెడుకల్లు పట్టే పాయ (తాటియాకుతో తయారుచేయబడిన చేదవంటి కల్లుతాగడానికువయోగించే పాత్ర) కట్టి, కల్లుపోసి తాగమంటారు. పాయలో కల్లు వద్దని, నేరేళ్లమ్మ తన కొవ్వులో ఉన్న వేపకాయంత చెంబుతీసి, ఆ చెంబులో కల్లుపాయ్యమంటుంది. మేనమామలు ఏడుగురూ గీసిన కల్లుతెచ్చి, చెంబులో పోస్తారు. చెంబు నిండదు. అడవాళ్లు దొంగతనంగా దాచుకున్న చెట్లు కల్లు తెచ్చి పాయ్యమంటుంది. మేనమామ ఆ చెట్లు పేర్లు చెప్పమంటే.

'గట్టు సాటునుంది గంగప్ప తాడికల్లు
పుట్ట సాటునుంది పుల్లప్ప తాడికల్లు
సెట్టు సాటునుంది సెల్లప్ప తాడికల్లు
ఎనకాల ఉన్నది ఎల్లప్ప తాడికల్లు
మావిడి సెట్టుకాడుంది మాలప్ప మ తాడికల్లు
చింత చెట్టుకాడుంది చింతాలమ్మ తాడికల్లు
జామి చెట్టుకాడుంది జాలారమ్మ తాడికల్లు
కొబ్బరి చెట్టుకాడుంది కొండదేవత కల్లు
అంటిచెట్టు కాడుంది అడవి దేవతకల్లు'

పాయ్యండి మావల్లారా ! అని పేర్లు చెబుతుంది. 'ఏటమ్మా చూసినట్టే చెబుతున్నావు. మా పిల్లలకు లేకుండా నీవే తాగిస్తావా !' అంటారు. 'మీరలా బాధపడతే కల్లు తాగను'. అంటుంది. బాధలేదని దాచుకున్న కల్లంతా తెచ్చి పోసారు. అదంతా గుక్కడైతే మింగింది. తాము రాత్రింబవళ్లు కష్టపడి తెచ్చిన కల్లుతో నేరేళ్లమ్మకు గొంతైనా తడవలేదని మేనమామలు ఆశ్చర్యపోతారు. నేరేళ్లమ్మ వెళుతున్నానని చెప్పలేచి, మేనమామలను వెళ్లి కల్లుకుండలు చూసుకోమంటుంది. కల్లుకుండలు చూసుకొని వాటినిండా డబ్బు ఉండడంవల్ల ఆశ్చర్యపడి నేరేళ్లమ్మకు దణ్ణంపెడతారు.

నేరేళ్లమ్మ అక్కడనుంచి అన్నం పట్టుకొని భర్తవద్దకు వచ్చింది. చెట్టుమీద నుంచి అన్నీ చూస్తున్న, చిన్నయ్య తన భార్య తనతో మాట్లాడలేదని, తాను పోసిన కల్లు తాగలేదని, మిగిల్చిన అన్నం తినలేదని, మేనమామలు పోసిన కల్లు తాగిందనే కోవంతో నడుమునున్న తాడు విప్పికోట్లాడు. కొట్టిన ప్రతీ దెబ్బ ఆతనికే తగులుతుంది. అన్నం తిని గీసిన కల్లుకుండలో పోసాడు. అవి పట్టుకొని నేరేళ్లమ్మ ఇంటికివచ్చిన ఏడు గడియాలకు చిన్నయ్యకూడ ఇంటి కొచ్చాడు. కొడుకు భార్యమీద భ్రాంతికలిగే ఇంటి కొచ్చాడేమోనని భావించిన రామ్మ నేరేళ్లమ్మతో కొడుకు వద్దకు వెళ్లవద్దని, మాట్లాడవద్దని చెబుతుంది.

చిన్నయ్య స్నానం చేసి, భోజనంచేసి పడకగదికెళ్లి పడుకున్నాడు. నేరేళ్లమ్మను రమ్మని పిలుస్తాడు. అనేక విధాలా రమ్మని బ్రతిమాలుతాడు. అత్రచెప్పినట్లుగానే నేరేళ్లమ్మ జవాబివ్వదు.

పిలిచి పిలిచి చిన్నయ్య నిద్రపోతాడు. నేరేళ్లమ్మ గడవ దగ్గరే వడిపోయింది. అప్పటికి ఆరు నెలల నుంచి అత్త అన్నం పెట్టనందున నేరేళ్లమ్మ తన చెంగును కట్టుకున్న పసుపు, కుంకుమ తింటున్నది.

నేరేళ్లమ్మ తమ్ముడు పోతురాజు కలలోకెళ్లి, తన్ను అత్తవారింటికి పంపి ఆరు మాసాలయ్యిందని, ఈ ఆరు మాసాల నుంచి తినటానికి అన్నంలేదని, విప్పి కట్టడానికి మారు వీరలేదని, కంటికి నిద్రలేదని, తను వద్దంటుండగా పెళ్లి చేసారని, తన్ను పంపించి మరచిపోయారని, వేగంగా వచ్చి కలుసుకోవాలని అంటుంది. ఈ మాటలు విన్న పోతురాజు తొందరపడిలేచి, తల్లిదండ్రులవద్దకెళ్లి, అక్క తన కలలో కనపడి చెప్పిన మాటలన్నీ చెప్పి, అక్క వద్దకెళ్లి వస్తానని బయలుదేరుతాడు.

ఇంటికి వచ్చిన మేనల్లుడికి మేనత్తకాళ్లు కడుక్కోవడానికి నీళ్లిచ్చి, అన్నం పెట్టింది. ఇద్దరం కలిసి భోజనంచేద్దాం రమ్మని అక్కని పిలుస్తాడు. నేరేళ్లమ్మ తమ్ముడి మాటకు జవాబివ్వలేదు. రామ్మ మేనల్లుడితో తన అక్క ఎంతో గడ్డు(గడుసు)దని, భర్త పిల్లిస్తే వలికేడి కాదని, తానేదయినా పనిచెబితే చేసేదికాదని నేరేళ్లమ్మ గురించి కానివి లేనివి కల్పించి చెప్పింది. ఎన్ని చెప్పినా నేరేళ్లమ్మ జవాబివ్వలేదు.

తన అక్కను తీసుకెళ్లి, తిరిగి వదిరోజులలో పంపిస్తానని చెప్పి, పోతురాజు అక్కను తీసుకొని బయలుదేరాడు. ఊరి దాటి వచ్చాక, నేరేళ్లమ్మ వెనుకకు తిరిగి మూడోనేత్రం విప్పి, కొంకుదురు ఎత్తుకొని మండిపోవాలని, రాయడోరి పిల్లని ఎప్పటికీ బొడ్డువారికి చుట్టరికం ఇవ్వకూడదని, ఇచ్చినా కాపురాలు నిలబడవని శాపం పెట్టింది. ఇప్పటికీ రాయడోరికి, బొడ్డువారికి చుట్టరికాలులేవు. తర్వాత అక్కతమ్ములు బయలుదేరినాన్నారు. అక్క తమ్మునితో తనకు ఇష్టంలేని పెళ్లి చేసారని, అత్త తనను చాలా కష్టాలు పెట్టిందని చెబుతూ, ఇద్దరూ అత్తంటికి. పుట్టింటికి, మధ్యనున్న పుట్టకొండకు వచ్చారు.

నేరేళ్లమ్మ తాను తుప్పాటుకు (మూత్ర విసర్జనకు) వెళ్ళాస్తానని తమ్ముడితో చెప్పి, అతనికి ఏడడుగుల దూరంలో ఏగించి (మాయమై) పోయింది. బంగారు విగ్రహమై నిలిచింది. పోతురాజు పిలుపులకి తానున్నచోటునుంచి, తానక్కడున్నానని కేక వేసింది. పోతురాజు విగ్రహం వద్దకు వెళ్ళబోతుండగా రావద్దన్నది. అక్కకు ఏడడుగుల దూరంలో ఏగించుకొనిపోయి, పోతురాజు కూడ బంగారు విగ్రహమై నిలిచాడు. నేరేళ్లమ్మ పెళ్లినాటి ఊరేగింపులో తాను నమస్కరించనందుకు, చెప్పు విసిరిన మున్నబు కలలోనికెళ్లి, తాను విగ్రహమై నిలిచిన ప్రదేశం చెప్పి, ఆనాటి మున్నబు మొక్కుబడులు ఈనాడు తీర్చాలని, తనకు గుడి కట్టించి, సంబరం చేయించాలని అంటుంది. ఆ మరునాటి ఉదయమే ఆ విగ్రహాలున్నచోటికివచ్చి, మున్నబు గుడి కట్టించ నారంభించాడు.

ఆ మరుసటి రోజు రాత్రికి తమ్ముడితో సహా తల్లిదండ్రుల కలలోనికెళ్లి, తాము ఆ తల్లిదండ్రుల కడుపున పుట్టదలచినవాళ్లంకాదని, పుట్టినందుకు తామేమీ సుఖం పొందలేదని, తాము పుట్టకొండ గ్రామం వద్ద విగ్రహాలై నిలిచామని, గ్రామ మున్నబు గుడి కట్టించుచున్నాడని, కన్నందుకు ఏడాదిక్కసారి చీర, సెతమానం పెట్టి, సారపెట్టి గుడిలోనికి సాగనంపమని, వారికి ఏలోటూ చెయ్యనని, తమ్ముడు తన దగ్గరే యుంటాడని చెప్పింది. తల్లిదండ్రులు ఏడుస్తూ వచ్చి చూసి, తమ

బిడ్డ అంతటిదని తాము తెలుసుకోలేకపోయామని చెయ్యొత్తి దణ్ణం పెట్టారు.

గ్రామ మున్నబు గుడి కట్టించి, నేరేళ్లమావాస్యనాడు సాగినంత సంబరం, తీర్థం పెట్టించాడు. నేరేళ్లమ్మ ఏగించుకొనిపోయి, అమ్మోరయ్యిందని, దేశాలకడకు తెలుసుకొని, చుట్టుప్రక్కల గ్రామాలవారు చూడ్డానికి వస్తున్నారు. కన్నవారు చీర, రవిక, సారికాపుళ్ల వట్టుకొని గుడికొచ్చారు. కోడలు ఏగించుకొనిపోయి బంగారు బొమ్మ అయిందని తెలుసుకొని, బొడ్డురామ్మ పళ్లెతో సలిమిడి, వడపప్పు వేసుకొని గుడికొచ్చి, గుడిలోకెళ్లి, బొడ్డంత డబ్బుపోసి, పెళ్లి చేసికున్నందుకు తన్ను తన కుమారుణ్ణి మోసంచేసిందని, విగ్రహాన్ని పోడవబోయింది. నేరేళ్లమ్మ చూసి, మూడో నేత్రంవిప్పి, ఎడుమచేత్తో బొడ్డు రామ్మ కొప్పు వట్టుకొని, ఎడమ కాలికింద తొక్కిపెట్టింది. బొడ్డు రామ్మ నేరేళ్లమ్మ కాలికింద నక్కపోతులాగ పళ్లికిలించింది. అప్పటికీ, ఇప్పటికీ దేవతల కాలికింద నక్కపోతు ఉంటుంది.

నేరేళ్లమ్మ భర్త చిన్నయ్య తన భార్య ఏగించుకోనిపోయి అమ్మోరయ్యిందన్న విషయం తెలుసుకొని తాను మావకూతుర్ని పెళ్లాడానని, ఆమె ఒక్కనాడూ తనతో మాట్లాడలేదని, పోసిన కల్లుతాగనందుకు కొట్టిన తానెంతో పాపాత్ముడనని, బాధపడుతూ నేరేళ్లమ్మ గుడికొచ్చి, గుడి గడప వట్టుకొని, “తానేమి పాపంచేసానని, తన గతులేమి కావాలని,” దుఃఖిస్తాడు. నేరేళ్లమ్మ చిన్నయ్యతో ఏడ్వవద్దని, ఎల్లప్పుడూ గుడికివచ్చి, పూజ చెయ్యమని ఏమీ లోటూ చెయ్యనని చెప్పింది.¹²

ఆ తర్వాత ఆమె గ్రామాలకు పేరెల్లింది. ఈమె మొట్టమొదట అవతారం చాలించి, ఏగించిపోవడం పుట్టుకొండలో అయినప్పటికీ, చుట్టుప్రక్కల చాలా గ్రామాలలో ఈమె వెలసింది. తూర్పు గోదావరి జిల్లా మెట్టప్రాంతంలో చాలా గ్రామాల్లో ఈమె గ్రామదేవత. ఈమె వెలసిన అన్ని గ్రామాల్లోనూ వైశాఖబహుళ అమావాస్యకు ఈమె జాతర చేస్తారు. కాబట్టే వైశాఖ బహుళ అమావాస్యను ‘నేరేళ్లమావాస్య’ అని కూడా అంటారు.

తల్లిదండ్రులకు లేకలేక కలిగిన సంతానంగా పుట్టి, పుట్టినప్పుడే కొన్ని మహిమలుచూపి, అధికార మందంతో విగ్రహీగిన వారికి (గ్రామ మున్నబు) తగినబుద్ధిచెప్పి, అత్తఆరళ్లకు అలసిపోయి, అకాలమరణం చెందిన పుణ్యస్త్రీయే నేరేళ్లమ్మ దేవత. ఈ కథలో తనను ప్రేమతో చూసిన మేనమామలను ధనవంతులను చేయడంవల్ల, తనను బాధలు పెట్టిన, అత్తగార్ని కాలికింద తొక్కి చంపడంవల్ల, గ్రామదేవతలు పూజించిన వారిని బాగుచేస్తాయని, బాధపెట్టిన వారిని నాశనం చేస్తాయనే విషయం స్పష్టమవుతుంది.

బంగారు పాప లేక బిప్పర్ బీబి

ఈమె ఈజిల్లాలో పొన్నాడ, అమలాపురం, రావులపాలెం, కొత్తపేట, మొల్లేరు, ఉడుమూడి, వైసతేయ, కొత్తవల్లి మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతుంది.

తూర్పు గోదావరి జిల్లా కొత్తవల్లి మండలం, పొన్నాడ గ్రామంలో వెలసిన బంగారు పాప లేక బిప్పర్ బీబి దరగా, హిందూ మహమ్మదీయులకు పుణ్య క్షేత్రం ఈమె గాధను 50 సంవత్సరాల

క్రితమే, మూలపేట వాస్తవ్యులైన కీ.శే. రాయవరపు గౌరీరాజుగారు 34 ప్రకరణముల చారిత్రక నవలగా రచించారు. ఈ గాథ క్రీ.శ. 11-12 శతాబ్దాల మధ్యకాలం నాటిది. ఈ గ్రంథమును రచయిత మనుమడు శ్రీ గౌరీనాథశర్మ గారు (ఈయనే నాకు ఒక కాపీ, దరగా ఫోటో కూడా ఇచ్చారు). 336 పేజీల నవలగా రాజ్ కోలు వాస్తవ్యులు శ్రీ శ్రీపాటి రామమూర్తిగారిచే సంక్షిప్తీకరించి, అచ్చువేయించారు. అందలీ బంగారు పాప వృత్తాంతాన్ని ఈవిధంగా పేర్కొనవచ్చు.

ఉల్లీ సింహాసనమ్మీద అల్లాయుద్దీన్ పాదుషా కూర్చున్న రోజులవి. ఈతడు కామాంధుడు పరశ్రీమాన భక్షకుడు. పాన్నాడ షహర్ వజీర్ఖాన్ పాదుషాకు అందమైన పడతులను పడకగదికి పంపించే సామంతుడు. శ్రీకాకుళం కూడ మహమ్మదీయుల పాలనలోనే ఉండేది. ఈ శ్రీకాకుళంలో బషీర్ బీబీ, సుందరీ అనే యువతులు సౌందర్యవంతులు అవ్వటంవల్ల, వారిని వలచి, వలపించేసుకోవాలని వజీర్ఖాన్ ఉవ్విళ్లూరుతున్నాడు. వాళ్లిద్దరినీ తనకు అప్పగించాలనీ, పాదుషా వజీర్ ఖాన్ కు ఆదేశించాడు.

బషీర్ బీబీకి పెళ్లయింది. భర్త పెద్ద దివానుగా పాదుషా కొలువులో ఉంటున్నాడు. సుందరీ వలచిన పురుషుడు కూడా కారాగారాధిపతిగా పాదుషా వద్దవని చేస్తున్నాడు.

వజీర్ఖాన్ తన తార్పుడు వ్యాపారానికి, తరుణీమణులను తస్కరించి, తీసుకొని రావటానికి, ఒక ప్రత్యేక తరహా వైపుణ్యంగల దుష్టచతుష్టయాన్ని ఏర్పాటుచేసుకున్నాడు. ఈ దుష్టచతుష్టయానికి అధినేత నారాయణరావు. ఈ నారాయణరావు తునికరణం పినతండ్రికొడుకు. కోమటిలచ్చన్న, కంపాలి లింగయ్య, బబ్లీ గణపతయ్య, దేవాంగి రుద్రయ్య ఈతని అనుచరులు.

సుందరీ బషీర్ బీబీలను వజీర్ఖాన్ కు వశం చేస్తానని, వాగ్దానంచేసి, అందుకవసరమైన అర్థబలం, అంగబలం సమకూర్చుకున్నాడు నారాయణరావు. శ్రీకాకుళంలో తన దుష్టచతుష్టయం సహాయంతో మాయోపాయంవచ్చి, సుందరీబషీర్ బీబీలను సహారీలపై పాన్నాడ షహర్ కు వయనం చేయించాడు. సుందరీ బషీర్ బీబీల భవనం చుట్టూ వజీర్ ఖాన్ గట్టి బందోబస్తు ఏర్పాటు చేయించాడు.

బషీర్ బీబీ సుందరులు వజీర్ఖాన్ పాదుషాల వశంకాకుండా, వారి మానరక్షణలోను, వారిని తమ భర్తలతో కలుపుటలోను ప్రముఖపాత్ర వహించినవారు ఏడుగురు బ్రాహ్మణులు. వీరిలో ముగ్గురు స్త్రీలు, నలుగురు పురుషులు. వారు వెంకమ్మ అను వితంతు స్త్రీ, ఈమె కుమార్తె లక్ష్మింబ, ఈమె మనుమరాలు మాణిక్యాంబ, ఈమె తమ్ముడు అప్పన్న దీక్షితులు, కొడుకు సుబ్బన్న దీక్షితులు అల్లుడు వెంకట శాస్త్రి, మనుమడు బుచ్చిరామశాస్త్రి.

ఈ మహమ్మదీయులు పాలనలో పకీరుల ప్రాబల్యం ఎక్కువగా ఉండేది. పాదుషా దర్బారులో, అంతఃపురాలలో పకీరులు యధేచ్ఛగా రావచ్చు పోవచ్చు. కావున అప్పన్న దీక్షితులు, వెంకట శాస్త్రి పకీరుల వేషం వేసుకొని, సుందరీ బషీర్ బీబీల సమాచారాన్ని ఉన్నది లేనట్లుగా లేనిది ఉన్నట్లుగా కల్పించి, వజీర్ఖాన్, పాదుషాలకు తెలియచేస్తూ, తమ వంతుగా బషీర్ బీబీ, సుందరీల మానసంరక్షణలో ప్రధాన పాత్ర వహించారు.

బషీర్ బీబీ కోరికగా పొన్నాడ పట్టణంలో తెలుగామహమ్మదీయ వీధుల మధ్య 18 అంతస్తుల దరగా కట్టించవలెనని, పాదుషాకు ఉత్తరమిచ్చి, అతడు వజీర్ ఖాన్ ను ఆదేశించునట్లు చేసి, దరగా నిర్మింపజేశారు ఈ ఫకీరులు, వజీర్ ఖాన్ కోరికననుసరించి, తన కొలువులో ఉద్యోగాలుచేస్తున్న సుందరి బషీర్ బీబీల భర్తలను పాదుషా బంధించాడు. పాదుషాను నమ్మించి, వారిని సవారీలపై కెక్కించుకొని, పొన్నాడపహారుకు తీసుకొస్తారు. ఈ ఫకీరులు అనారోగ్యులవ్వటం వల్ల, పొన్నాడ పహారుకు తీసుకొచ్చినరకే బషీర్ బీబీ భర్త మరణిస్తాడు. సుందరి ప్రేయుడు జీవచ్ఛవంలా ఉంటాడు.

బషీర్ బీబీ తన భర్త మరణించాడని తెలుసుకొని, నిశ్చేష్టురాలై తిరిగి తేరుకొని, తన భర్తను ఖననంకాని, దహనం కాని చేయవద్దని, అప్పటివరకు కట్టిన దరగాలో (అప్పటికి దరగా నిర్మాణంలో ఉంది) తన భర్త శవాన్ని తన్ను ప్రవేశపెడితే, తన భర్తలో లీనమవుతానంటుంది. ఆవిధంగానే చేస్తారు. ఈ విషయం తెలుసుకున్న, వజీర్ ఖాన్ దరగా వద్దకు వెళ్లి, చచ్చిన భర్తను వదలి, తన వద్దకు వచ్చి సుఖంగా ఉండమని, బషీర్ బీబీని పిలుస్తాడు. మనసుమార్చుకోవటానికి ఏడు రోజులు వ్యవధి యిస్తాడు.

నీవు పెట్టిన వ్యవధి నాటికే నాశిలమనే సముద్రం పొంగి, నీవుత్ర, మిత్ర కళాత్రాడులందరినీ ముంచేస్తుంది. అని బషీర్ బీబీ శపిస్తుంది. ఆమె శపించినట్లే, ఆరు రోజులు పూర్తయ్యాక, సముద్రం పొంగి, వజీర్ ఖాన్ అంతఃపురాన్ని ముంచేస్తుంది. ఖాన్ తోనహా అందరూ సమాధి అయిపోతారు. పొన్నాడ షహా అంతా మునిగిపోతుంది. ఇంతటి జలప్రళయంలో కూడా ఆమె మహిమవల్ల బషీర్ బీబీ దరగా చెక్కుచెదరదు. సుందరి, పద్మిని వంటి బషీర్ బీబీ అష్టలంతా ఆమె పాతివ్రత్యమహిమవల్ల సురక్షితంగా ఉంటారు.

వారు బషీర్ బీబీదరగా వద్దకువెళ్లి, ఆమెను పిలుస్తారు. ఆమె వలకనందున, సుందరి దరగా శిఖరమెక్కి, శిఖరరంధ్రం గుండా తొంగి చూసింది. పూజాసమయంలో వెలిగించిన, నూనె దీపాల వెలుగులో భర్తశవం ప్రక్కన దేవతామూర్తిగా, దేహం బంగారు కాంతులతో దేదీప్యమానంగా వెలుగొందుతున్న బషీర్ బీబీని ! ఓ నా బంగారు పాపా ! ఓ ! నా బషీర్ బీబీ ! అని పిలిచింది. అప్పుడు బషీర్ బీబీ అందరినీ పైకిరమ్మని 'నాయందభిమతభక్తి ప్రవత్తులు ప్రేమాదరాభిమానములు కలిగిన ఓ ! నా శ్రేయోభిలాషులారా ! కొద్ది క్షణాలలో నాస్థూల శరీరం వదలి, సూక్ష్మ శరీరంలో నా భర్తలో ఐక్యంకాబోతున్నాను. నా ప్రాణస్నేహితురాలు, నావలె పతివ్రతా శిరోమణి అయిన, సుందరి ప్రేమాస్పదంతో, స్నేహవాత్సల్యానురాగంతో 'బంగారు పాప' అని మనోహరంగా పిలిచి, నా చరిత్రకు సార్థకత చేకూర్చింది. నేను బంగారు పాపనై, హిందువుల పూజలుకూడా అందుకొని, వారి కోర్కెలుకూడ తీరుస్తూ ఉంటాను. హిందూ మహమ్మదీయుల దేవతగా ఉత్సవాలు, ఊరేగింపులు జరిపించుకుంటూ ఉంటాను. నాతో మాట్లాడవలెననుకొనునిజమైన భక్తులు నాదరగావద్దకు వచ్చి, మూడుసార్లు ప్రదక్షిణంచేసి, పూజననర్చినవారికి బంగారుపాపగా సాకార రూపంలో కనపడతాను. ఇది నా మహచ్ఛక్తి ప్రభావము అని వలికింది.

సుందరితో ప్రత్యేకంగా 'సుందరి నీవు నిశ్చింతగా నీ మనసులో నున్న ప్రేమమూర్తిని వివాహం చేసుకొని సుఖజీవనం గడుపుకొనుము. నీ సహజ మరణానంతరం నీవు మహచ్ఛక్తి గలదానై నీ ఆత్మగారి గ్రామముందు దేవతా రూపమై వెలయగలవు. నీవును నావలె పూజలందుకొను

సుందరీ దేవతగా ప్రఖ్యాతిచెంది భక్తుల కోర్కెలు ఈడేర్చుచుండుము' అని ఉద్వేగించింది.

ఈవిధంగానే బషీర్ బీబీ స్థూల శరీరం విడిచిపెట్టి, సూక్ష్మ శరీరం ధరించి, భర్త సూక్ష్మ శరీరంలో తన సూక్ష్మ శరీరాన్ని ఐక్యమొందించుకొని, మహాచ్ఛక్తి ప్రభావంతో మహద్భిందువుగా వ్యక్తావ్యక్తరూపిణియై దరగా నధివసించి, బంగారు పావగా భక్తుల కోరికలను నాటికి నేటికి ఈడేరుస్తూ మూలపేటస్థల పురాణానికి మకుటాయమానంగా నిలిచింది.

పూర్వకాలం నుండి ప్రతి సంవత్సరం మామశుద్ధ పౌర్ణమికి ముందు మూడురోజులు ఈ బంగారుపావ దరగా వద్దకు దేశం నలుమూలలనుండి, మహమ్మదీయులు, హిందువులు వచ్చి, ఇక్కడ జరుగు ఉత్సవములలో పాల్గొని, తల్లి కరుణకు పాత్రులమయ్యామని సంతోషిస్తారు. సంవత్సరం పాడవునా దేశం నలుమూలల నుంచీ మహమ్మదీయులు ఈమె దర్శనానికి వస్తూంటారు.

ఇటుకలమ్మ లేక ఇటికాలమ్మ : ఈమె అంబాజీపేట మండలం మాచవరం గ్రామదేవత.

ఈమె 'బెహరా' అనే యింటి పేరుగల బ్రాహ్మణుల అమ్మాయి. ఈమె పల్లకిలో అత్తింటి నుంచి పుట్టింటికి వస్తుండగా ఒక ముస్లిం రాజు వెంటవడ్డాడు. అతని నుండి తప్పించుకోవటానికి ఈమె మాచవరం సమీపానికి వచ్చాక, ఇప్పుడు అమ్మవారి గుడి ఉన్నచోట కాల్రుటానికి సిద్ధంగా ఉన్న ఇటుక ఆవంలోకి దూరింది. ఆమె ఆవంలో ఉన్నట్లు తెలియని ఆ ఆవం యజమాని, దానిని కాల్చాడు. ఆమె ఆ మంటలలో కాలిపోయి చిట్రంలా ఇటుకకు అంటుకొనిపోయింది. ఆరాత్రి ఆమె తల్లిదండ్రులకు కలలో కనిపించి, జరిగింది చెప్పి, గుడికట్టించి పూజించమన్నది. ఆ ఇటుకతోనే అమ్మవారికి గుడికట్టి పూజిస్తున్నారు. ఇటుక ఆవంలో పుట్టింది కాన ఈమె ఇటుకలమ్మ. ఇప్పటికీ బెహరావారే ఈమెకు పుట్టింటివారు.⁴ మానసంరక్షణలో ప్రాణం కోల్పోయి దేవతగా వెలసిన వివాహిత స్త్రీయే ఇటుకలమ్మ.

గొల్లాలమ్మ : ఈమె ఈజిల్లాలో కూర్మాపురం, అంజూరు, వెంగయ్యమ్మ పేట, ఏలేశ్వరం మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతుంది. ఈమె కథ ఏలేశ్వరం గ్రామంలో ఉన్నది. ఈమె చరిత్ర విచిత్రంగా ఉంటుంది. పెద్దాపురం తిమ్మజగపతి మహారాజు ఇక్కడ చెరువు తవ్వించాడు. (దీనిని తిమ్మరాజు చెరువు అంటారు. దీని నీటితో చుట్టుప్రక్కల 10 గ్రామాల భూములు సాగవుతున్నాయి) లింగంపర్తివెపు గట్టు ఎప్పుడూ తెగిపోతూ ఉండేది. బండ్లకొద్దీ మట్టివేసి, ఏనుగులచేత తొక్కించి, గట్టుబిగించి కొట్టుకొనిపోయాం. అప్పుడు రాజుకు దేవత కనిపించి, అక్కడికి నిత్యం పాలుతెచ్చే గొల్లాలమ్మ అనే ముసలిదాన్ని అక్కడ నిలిపి, ఆమెపై గట్టువేసేస్తే, ఆ గట్టు నిలుస్తుందని చెప్పింది. గ్రామ రక్షణార్థం ఆ అవ్వ అందుకు సిద్ధపడింది. అలాగే ఆమెను నిలబెట్టి మట్టితో కప్పేసి గట్టువేశారు. గట్టు నిలిచిపోయింది. నాటినుండి ఆమెను దేవతగా కొలుస్తున్నారు. ఆమె పేరుతో 'గొల్లాలమ్మ మడుం' నిర్మించారు.⁵ గ్రామ రక్షణార్థం తనను తాను అర్పించుకున్న త్యాగమూర్తికథే ఈ గొల్లాలమ్మ దేవత కథ.

ఈమె కథ రాయలసీమలోని ముసలమ్మ పేరంటాలి కథను పోలి ఉన్నది. ఆమె కూడ గట్టుకు గండివడగా, గ్రామ రక్షణార్థం గంగకు బలి అయ్యింది. ఆమె కథను డా. ప్రేమలతగారు తమ గ్రంథంలో పేర్కొని ఉన్నారు. ముసలమ్మ కథను ఆధారంగా చేసుకొని డా. రామలింగారెడ్డిగారు

డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావు గారులు ఖండకావ్యం రచించారు.

వరుల దౌర్జన్యమునకు బలియై, దేవతలుగా వెలసిన పుణ్యస్థ్రిలకథలే మారెమ్మ నేరేళ్లమ్మ ఇటుకలమ్మ, బంగారుపాపల కథలు. కథాకాలం నాటి సాంఘిక పరిస్థితులను ఆధారంగా చేసుకొని ప్రముఖ నృశాస్త్రజ్ఞుడై వి స్ట్రాస్ నిర్మాణ విశ్లేషణాసూత్రాన్ని గ్రామ దేవతల కథలకు అన్వయింపవచ్చును.

అమాయకత్వం : దుర్జనత్వం :: దైవత్వం : దుర్గతి

ఈ కథా నిర్మాణసూత్రం మారెమ్మ, నేరేళ్లమ్మ కథల కన్వయిస్తుంది. అమాయకులై దౌర్జన్యమును జరిపినవారు దుర్గతి పొందగా, దౌర్జన్యాన్ని అనుభవించినవారు మహిమాన్వితులై దైవత్వాన్ని పొందుతారని ఈ దేవతల కథలు నిరూపిస్తున్నాయి.

బంగారు పాప కథలో పతివ్రతయైన బంగారుపాపను అనుభవించదలచి చెరవట్టిన వజీర్ఖాన్ దుర్మరణం పాలయ్యాడు. ఈ కథలో పాతివ్రత్యం, జారత్వం అను రెండు విరుద్ధ శక్తుల మధ్య సంభవించిన సంఘర్షణలో పాతివ్రత్యం దైవత్వాన్నంది ఆరాధింపబడగా, జారత్వం దుర్మరణంతో అవకీర్తి నందింది.

పాతివ్రత్యం : జారత్వం :: దైవత్వం : దుర్మరణం

ఆ (ఎ) అవివాహితులుగా మరణించిన వారు

పసుపులమ్మ : ఈమె ఈజిప్ట్లో సామర్లకోట, రావర్తి వన్నెపూడి మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతుంది. ఈమె పుట్టుక గురించి సామర్లకోటలో ఒక కథ విస్తృతమైంది.

పూర్వం పసుపులేటి రామన్న, రాయమ్మ అనే దంపతులకు లేకలేక ఒక అమ్మాయి పుట్టింది ఆమె 11, 12 సంవత్సరాల వయస్సులో జబ్బుచేసి మరణించింది. తర్వాత వరుసగా మూడురాత్రుల్లో తల్లిదండ్రులకు కలలో కన్పించి, గుడి కట్టించి, పూజించమని కోరింది. గుడి కట్టించి, అప్పటి నుంచి వారు, వారితోపాటు గ్రామస్థులు కూడా దేవతగా ఆరాధిస్తున్నారు. పసుపులేటి వారి అమ్మాయి దేవతగా వెలసింది కాబట్టి ఈమె పసుపులమ్మ. ఈ పసుపులేటివారు ఓలేటి నరసయ్య అనే బాలుణ్ణి పెంచుకున్నందువల్ల, పసుపులమ్మ ఓలేటి వారికి ఆడవడుచు అయ్యింది. ఓలేటివారు ఈమెకు పుట్టింటి వారయ్యారు. ఈమెను ఇప్పటికీ మూడు తరాల నుంచి ఓలేటివారు పూజిస్తున్నారు.

ఆరులమ్మ : ఈమె గంగవరం మండలం రాజవరం గ్రామదేవత. ఈమె గురించి ఒక కథ ఉన్నది. ఈ గ్రామస్థులందరూ కొండదొరలు వీరిది పూర్వం భద్రాచలం ప్రాంతం. ఆ ప్రాంతాన్ని తోకరాజు (ఆరాజుకి తోక ఉండేది) పాలించేవాడు. ఈ దొరలకు, రాజుకి తగాదావచ్చి, రాజు దొరలలో పురుషులనందరినీ చంపేశాడు. స్త్రీలు భయపడి ఆ ప్రాంతం విడిచి, అరణ్య మాగ్గాన వచ్చి, గోకవరం మీదుగా వెళ్లిపోతున్నారు. గోకవరం రాజు కోట పైనుండి చూసి, వెళ్లేవాళ్లను ఆపించి, వాళ్లకు గోకవరం పమీవంతో గ్రామం నిర్మించాడు. (రాజు నిర్మించాడుకాబట్టి ఈ గ్రామం రాజవరం అయ్యింది). ఈ గ్రామంలో 'కురసం' 'చోడె' అనే రెండు ఇంటి పేర్లు వారున్నారు. చోడె ఇంటి పేర్లవారి మధ్యనే వెళ్లిళ్లు జరుగుతాయి. కురసం వారి ఒక కుటుంబంలో వరుసగా

అయిదుగురు అబ్బాయిలు పుట్టి, ఆరవసారి అమ్మాయి పుట్టింది. ఆరవసంతతి కాబట్టి ఈమెకు ఆరులమ్మ అని పేరు పెట్టారు. ఈమె కన్నెగా ఉండగానే చనిపోయి, దేవతనపుతున్నాను, గుడి కట్టించి పూజించండి' అని తల్లి దండ్రులకు కలలో కనిపించి చెప్పింది. అప్పటినుంచి ఈమెకు గుడికట్టి పూజిస్తున్నారు. అవివాహితగా అకాల మరణం చెంది, దేవతగా వెలసిన కన్యయే ఆరులమ్మ.

గరగలమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలో ముమ్మడివరప్పాడు, భూపాలవట్నం గ్రామాల్లో ఈమె పూజింపబడుతుంది. ఈమె కథ ముమ్మిడి వరప్పాడు గ్రామంలో లభించింది. తనకు కాబోయే భర్త సొందర్యవంతుడని భావించిన పెళ్లికుమార్తె, మొదటిసారి పెళ్లిపీటలమీద భర్తనుచూసి, తాను భావించినట్లు జరగనందున నిరాశచెంది, తట్టుకోలేక పెళ్లిదుస్తులతోనే అగ్నికి ఆహుతిఅయిపోయింది. తర్వాత తన తల్లి దండ్రులకు కలలో తలమీద గరగలతో కనిపించింది. ఆమెను గరగలమ్మగా భావించి, గుడికట్టి, అప్పటినుంచి గ్రామస్థులందరూ పూజిస్తున్నారు.⁸

దుర్గమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలో పెద్దనాపల్లి, రామచంద్రపురం, కొమరిపాలెం, కందలాడ, శృంగరాయని పాలెం, చిత్రాడ, మాధవపురం, స్రెత్తిపాడు, నరసింగపురం, సుబ్బంపేట, చినజగ్గంపేట, దుర్గాడ, గోకవరం, కొత్తపల్లి, గండేపల్లి, రామవరం దిగువాయి పోలవరం, పాతపెరుమాళ్లపురం, రాజోలు, గుడిమెల్లంక, కండ్రక, చింతలపల్లి, అడ్డూరు, గోగన్నమఠం, సామంతకుర్రు, అంతర్వేది, లక్ష్మీపాలవరం, పాడకట్లపల్లి, దంగేరు, ఉండూరు మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుచున్నది.

'దుర్గమ్మ' అనే రాక్షసుణ్ణి సంహరించిన ఆదిశక్తే 'దుర్గ' అని పురాణాలలో వివరింపబడింది.

విజయవాడ నగరం ఇంద్రకీలాద్రి పర్వతంపై వెలసిన దుర్గమ్మ (కనకదుర్గ) ఆంధ్ర ప్రజలందరిచేత పూజింపబడుతున్నది. ఈమె పుట్టుక గురించి బెజవాడ కనక దుర్గమ్మ ఏడుగురు అన్నదమ్ములకు ఒకతే చెల్లెలు. వారు ఆమెను అనుమానించగా, నూతిలో వడి మరణించి, 'కనకమ్మ' అను పేరుతో శక్తిగా వెలసింది⁹ అని ఆచార్య నాయని కృష్ణకుమారిగారు పేర్కొన్నారు. ఈమె పుట్టుక గురించి ఈ జిల్లాలో ఇంకొక కథ వినిపిస్తుంది.

దుర్గమ్మ విజయనగరం రాజు పూలతోటలో తోటమాలిగా ఉండేది. ఈమెపై రాజు కన్నుపడింది. ఈమె రాజుకు చిక్కకుండ విజయవాడ వచ్చి కనకదుర్గగా వెలసింది.¹⁰

ఈ జిల్లాలో 'వేంకన్నబాబు పాట' అనే కథాగేయం ప్రచారంలో ఉన్నది. ఈ కథలో వేంకటేశ్వరస్వామికి దుర్గమ్మ అక్కగా పేర్కొనబడింది. పేదవారి అమ్మాయి అయిన అలవేలు మంగను పెళ్ళిచేసుకోవని కోవగించి, కనిపించకుండా పోయిన, శిష్యుడు వేంకటేశ్వర స్వామిని, అక్క దుర్గమ్మ పిలిచి, అనేక విధాలా బ్రతిమలాడి, చివరకు పెళ్లికి ఒప్పిస్తుంది.

ఈ కథాగేయంలో కనకదుర్గ ఆకారం, అలంకరణ, ఆరాధనా విధానం కూడ చక్కగా వర్ణింపబడ్డాయి.

గేయకథా సారాంశం : పేర్కొన్నది, తిమ్మరాజు అనే దంపతులకు ఏడుగురు కుమారులు. ఒక కుమార్తె (కనకదుర్గ) చివరివాడు వేంకన్న. (వేంకటేశ్వర స్వామి) మొదటి ఆరుగురు

వివాహితులు. వీరు తమ్ముడికి వధువును చూడ్డానికి 'ఆలా' వారి పట్టణం వెళ్లారు. దూరంగా ఉండగానే వీళ్లను చూసిన ఆలావారి తాతయ్య చావుళ్లలో చాపలువేసి, కూర్చుండబెట్టి, ఏక్షో! ఎవరి పిల్లలో అడుగుతాడు. తమది ఈదపరకాపురము. తల్లి పేరెల్లిదేవి, తండ్రి తిమ్మరాజుగారి చెబుతారు. ఆలావారి తాతయ్య వారిని తన కూతురి బిడ్డలుగా గుర్తించి, ముద్దులాడి, వాళ్ల తల్లిదండ్రుల క్షేమం గురించి అడిగి తెలుసుకుంటాడు.

తాము ఏడుగురు అన్నదమ్ములమని, ఆరుగురికి పెళ్లిళ్లయ్యాయని, తమ్ముడికి కన్నెకోడలి వచ్చామని చెబుతారు. తాతయ్య తన మనుమరాలు (కొడుకుబిడ్డ) అలివేలు మంగ ఉన్నదని, నచ్చలే లేనట్లెళ్లమంటాడు. తన మనుమలను భోజనాలు చెయ్యమంటాడు. మంగను భోజనం చెయ్యమంటారు మనుమలు. మంగను ముస్తాబు చేసి చూపుతారు. మంగ తమ్ముడికి తగినట్టే ఉందని ఊసులాడుకొని, మంగ తమకు నచ్చిందని, తమ తమ్ముడికి కట్నమేమిస్తామని తాతయ్య నడుగుతారు. తాతయ్య కట్నంగా బంగారపరిటాకు అరణమిస్తాననగానే, ఆరుగురన్నదమ్ములు దారిన పోయే బ్రాహ్మణులను పిలిచారు. బ్రాహ్మణులు జాతకాలు చూసి, మంగకు వెంకన్నకు పేరుబలాలు వడికట్టి, లక్ష్మీవారంనాడు లగ్నం పెడతారు. ముహూర్తం నిర్ణయం చేయించుకొని తాతయ్య వద్ద సెలవుతీసుకుంటారు.

ఆరుగురు అన్నదమ్ములు ఇంటికి వచ్చి, "ఇంతకాలమయ్యింది. ఇంత వారమయ్యింది తాతయ్య మావయ్య ఉన్నారని ఎందుకు చెప్పలేదు" అని తల్లిని నిలదీస్తారు. పెండ్లికుమ్మార్ల వగవారెవ్వరో కాదని, మనకు కావలసినవారేనని మేనమామ కూతురు అలివేలు మంగ అని చెబుతారు. తల్లి కుమారులతో ఆలా వారంటే తమకు వైరమని, అన్నానికి వారు పేదవారయినప్పటి నుండి వెళ్లడం మానివేసామని చెబుతుంది. అలివేలుమంగమ్మని కాయపెట్టాం. లక్ష్మీవారం ముహూర్తం ఉన్నలు చెప్పుచుండగా విన్న 'వెంకన్న' అన్నానికి లేనివారి పిల్లని తనకు పెళ్లిచేస్తారేమోనని, పాలనముద్రమ్మిద ఉన్న శేషపానువు మీదకెళ్లి వడుకున్నాడు.

తల్లి పేరెల్లిదేవి పెళ్లి పనులు చేసుకొని, పెండ్లికొడుకుని చేద్దామని చూసేసరికి వెంకన్న జాడలేదు. ఎవ్వరి నడిగినా, ఎక్కడ వెదకినా వెంకన్న కనిపించలేదు. తల్లి తన కూతురు దుర్గమ్మని, తమ్ముడెక్కడికోపోయాడు రమ్మని పిలుస్తుంది. ఈపిలుపు మల్లిఖార్జునస్వామి పాదాలు వడుతున్న కనకదుర్గకు వినిపించి, తన తల్లి తన్ను పిలిచిందని ప్రాణేశు నుంచి సెలవు తీసుకొని, తన నూటొక్క మెట్టులూ దిగి తల్లివద్దకు వచ్చింది. తన్ను పిలిచిన కారణం ము అడుగుతుంది. పెళ్లి ముహూర్తం పెట్టారన్న విషయం తెలుసుకొని, తమ్ముడు ఎక్కడో దాక్కున్నాడన్న తల్లిని ఓదార్చి, కనకదుర్గ 'ఎయ్యిమాయలవాడా! రావోయి ఎంకన్నా అని పిలుస్తుంది. ఆ పిలుపు విన్న వెంకన్న శేషపానువు విడిచి పెట్టివచ్చి, తన్ను పిలిచిన కారణమేమని దుర్గక్క నడుగుతాడు.

దుర్గక్క తమ్ముడితో మేనమామ కూతురు మంగని పెళ్లాడమని, పెళ్లాడక పోతే తాము తప్పుదోరుకుతామని అంటుంది. ఆలావారంటే అన్నానికి లేనివారని, లేనివారి పిల్లని పెళ్లాడితే, తన ముద్దుముచ్చట్లు, తనకు తగ్గ సోకులూ జరగవని అంటాడు. ఆలావారి మంగని పెళ్లాడడం తప్పదని, తమ్ముడి ముద్దుముచ్చట్లు, సోకులూ నరదాలూ తానూ చూస్తానని దుర్గక్క అంటుంది

మాటలు కాదని రాతలు రాయాలని, రాతివలక మీద రాసివ్వమని వెంకన్న అంటాడు. తనకు నూటొక్క మెట్టులున్నాయని, వాటిలో యాభైయొక్క మెట్టులు భాగమిస్తానని, తనకిచ్చే ఆడవడుచు కట్టం, బంగారు పల్లెం చెంబూ కూడ తమ్ముడికే యిస్తానని, తమ్ముడి సరదాలుసోకులూ జరుపుతానని అంటుంది. అక్కవెయ్యకళ్ల తల్లినీ, ఎటువైపు ఉంటుందో వైనంఉండదనీ, ఏవారి నుంటుందో వైనం లేదని, కాబట్టి మాటలుకాక, రాతివలకమీద గాతలురాసియ్యాలని వెంకన్న అంటాడు.

ఏభైయొక్క మెట్టు రాతివలకమీద రాసిచ్చి, తమ్ముడి ముద్దాముచ్చుట్లు తాను జరుపుతానని, తమ్ముడికి గుళ్ళూ, గోపురాలు కడితే, అవి కట్టేటపుడు డబ్బుసాయంచేస్తానని, పెళ్లి ఒప్పందం పెట్టి, దుర్గమ్మ తన నూటొక్క మెట్టు మీదకి వెళ్లిపోయింది. అప్పుడు తమ్ముడు వెంకన్నకు పెళ్లి అయ్యిందే!

నేటి పురుషాధిక్య ప్రపంచంలో ఆడపిల్లల పెళ్లి, సమస్యత్వకమనీ భగవంతునికి కూడ కట్టకానుకలపై, ప్రీతి అధికమనీ ఈ కథ వల్ల స్పష్టమగుచున్నది. పురుషదేవుడైన వేంకటేశ్వర స్వామి కంటే, స్త్రీ దేవతయైన దుర్గ పెద్దదిగా పేర్కొనబడడంవల్ల, ఆమె అతనికి చెప్పి ఒప్పించటంవల్ల స్త్రీ దేవతయొక్క ఆధిక్యత స్పష్టమగుచున్నది.

౩. (బి) అవివాహితులుగా అదృశ్యమైన వారు

బాధనపప్పు : ఈమె పెద్దనావల్లి, ఇప్పనపాడు, గోకవరం, గంటి పెద్దవూడి, పిడతమామిడి, ఎర్రంపాలెం, సోమేశ్వరం మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతుంది. ఈమెను లోళ్లి, భూపాలవట్లం గ్రామాల్లో 'బులిబావనమ్మ' అని, సీతవల్లి గ్రామంలో 'గడి బావనమ్మ' అని కూడ పిలుస్తారు.

ఈమె కథ రంపచోడవరం మండలం సీతవల్లి గ్రామంలో లభించింది. ఈ గ్రామంలో ఒక రెడ్డి కులస్తుల కుటుంబంలో 'బావనమ్మ' అనే అమ్మాయి ఉండేది. ఆమెకు యుక్తవయస్సు వచ్చాక, పెళ్లిచేద్దామని తల్లిదండ్రుల సంబంధాలు చూసారు. పెళ్లివారు వచ్చాక, 'నాకు పెళ్లివద్దు. దేవతనైవేతాను' అని సీతవల్లి పరిసర ప్రాంతంలో ఉన్న అడవిలోకి వచ్చేసింది. తల్లిదండ్రుల అడవంతా వెదికినా కనిపించలేదు. తర్వాత వాళ్లకు కలలో కనిపించి, నేను ఫలానాచోట (ఇప్పుడు అమ్మవారి గుడి ఉన్నచోట) ప్రతిమనై ఉన్నాను' అని చెప్పింది. తల్లిదండ్రులు అక్కడకు వచ్చి చూస్తే, ఆమె అక్కడ ఉన్నట్టు గుర్తుగా పసుపు, కుంకుమ చల్లి ఉన్నది. వెదురు బిల్లు (పాదలు) లో ఉన్నవతిమను గడిబావనమ్మగా పూజిస్తున్నారు.¹²

గొంపపప్పు : ఈమె కోటనందూరు మండలంలోని బొద్దవరం, తాటిపాక అగ్రహారం మొదలైన గ్రామాల్లో గ్రామదేవత. ఈమె పుట్టుక గురించి బొద్దవరం గ్రామంలో ఒక కథ ఉన్నది. ఈమె బొద్దవరంలో 'దేవరకొండ' ఇంటి పేరు గల బ్రాహ్మణుల అమ్మాయి. ఈమెకు యుక్తవయస్సు వచ్చాక పెళ్లిచేస్తామని, తల్లిదండ్రులంటే పెళ్లివద్దు అగ్నిగుండాలు తీయించండి అన్నది. తల్లిదండ్రులు అందు కొప్పుకోలేదు. పెద్దవారితో చెప్పకుండా చెంబుతో నీళ్లపట్టుకొని పుంతలోనికి కెళ్లిపట్టు (బీరూమ్మి కెళ్లిపట్టు) వెళ్లి, ఊరి సమీపంలోని కొండ ఎక్కిపోయింది. తర్వాత తల్లిదండ్రులకు కలలో కనిపించి, తాను వలానా కొండమీద ఉన్నాననీ, సంబరం చేయించమని చెప్పింది. తల్లిదండ్రులు

ఇతర పెద్దలు కలిసి, సంబరం చేయిస్తూ, కొండమీదకెళ్లారు. తిరిగి వచ్చేటప్పుడు కొండమీదకి చెంబు మరచిపోయారు. చెంబుతీసుకొనిరమ్మని, బారిక (గ్రామసేవకుడైన మాల కులస్థుడు) పంపించారు. బారిక వెళ్లేసరికి, గొంపమ్మ గ్రామదేవతలందరికీ, కోలాహలంగా భోజనం వడ్డిస్తున్నది. గొంపమ్మను గుర్తు వట్టిన బారిక 'అమ్మగారూ!' అని పిలిచాడు. 'ఎందుకొచ్చావు?' అని కోప్పడింది. అతనికి చెంబు ఇచ్చి, తాను కనపడినట్లు ఎవ్వరికీ చెప్పవద్దనీ, చెబితే, తలపగ్గె మరణిస్తానని శాపమిచ్చింది. బారిక చెంబు తెచ్చి, గొంపమ్మ తల్లిదండ్రులకిచ్చి, ఇంటికి భార్యబిడ్డల్ని చూసుకొనివచ్చి, గొంపమ్మ తల్లిదండ్రులతో గొంపమ్మ కనిపించిన విషయం చెప్పి, తలపగిలి చనిపోయాడు. అమ్మవారు ఎవరైనా వ్యక్తుల మీద పూనినపుడు 'నీవు దూరంగా ఉన్నావ్ నీకు సంబరం చేయటమలాగ' అని తల్లిదండ్రులు అడిగితే 'నేను కొండ మీద నుంచి చెంబు విసురుతాను. చెంబు పడిన చోట గుడికట్టుండి' అని చెప్పింది. ఆవిధంగానే గుడి కట్టి పూజిస్తున్నారు.¹³ ఈవిధంగా కొండమీద నుంచి చెంబు విసిరి, చెంబుపడిన చోట గుడికట్టి పూజించటమనేది చాలా కథలలో కనపడుతుంది. ఈ జిల్లాలోని ఎల్లవరం తాలూకాలోని పోతురాజు గుడి, అతడు కొండమీద నుంచి, చెంబు విసిరితే అది పడినచోటే నిర్మించారు. అవివాహితగానే అదృశ్యమై, దేవతగా వెలసిన స్త్రీయే గొంపమ్మ.

ఒనుములమ్మ : ఈమెను ఒనుపులమ్మ, ఒనుగులమ్మ, వననాలమ్మ అని కూడ పిలుస్తారు. ఈమె ఈజిల్లాలో చిరతపూడి, నందరాడ, కొత్తవల్లి, అమరవల్లి, మల్లాం, అమీన్‌బాద్, జాములపల్లి, పెదపట్నం, పెదపట్నంలంక, రాజ్‌లు, మంగితుర్తి, మగతవల్లి, వీరవిల్లిపాలెం, వాకతిప్ప, సత్యవాడ, కడియం, గుమ్మరేగుల, గిరిజనపురం, కేతనగిరి, మిర్తిపాడు, పెనుమళ్ల, బాతనవిల్లి మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది.

ఈమె కథ ఈ జిల్లాలోని తుని మండలం దిగువాయి పోలవారం గ్రామంలో ప్రచారంలో ఉన్నది. ఇప్పటికి 100 సంవత్సరాలకు పూర్వం ఈ గ్రామంలో 'గూడవర్తి' అనే యింటి పేరుతో ఏడుగురు అన్నదమ్ములుండేవారు. వారికి సౌందర్యవతియైన చెల్లెలు ఉండేది. ఆమె పేరు ఒనుములమ్మ. ఈమె తన అన్నలకు పాలంలోనికి భోజనం తీసుకెళుతుండేది. యధాప్రకారం ఒకరోజు ఈమె తన అన్నలకు పాలంలోనికి భోజనం తీసుకెళ్లి, వారు తింటుండగా, పక్కనే ఉన్న చెట్టుచాటుకెళ్లి మాయమయ్యింది. అన్నలు భోజనం ముగించుకొని, చెల్లెల్ని పిలిచారు. పలకలేదు. ఆ ప్రాంతమంతా ఎంత వెదకినా కనిపించలేదు.

ఆ రాత్రికి తన అన్నలకు కలలో కనిపించి, వారిని ఓదార్చి, తాను మరణించానని, తాను అదృశ్యమైన చెట్టువెనుక పుట్ట ఏర్పడుతుందని, ఆ పుట్టదగ్గరే గుడి నిర్మించి, పూజించమని, రెండు సంవత్సరాల కొకసారి సంబరం చేయించమని కోరింది. ఆ మరనాడు అన్నలు, గ్రామస్థులు చెట్టువద్దకు వెళ్లి చూడగా కలలో చెప్పినట్లే జరిగింది. అప్పటినుంచి ఆమెను గుడికట్టి పూజిస్తున్నారు.

వంపాదమ్మ : ఈమె జిల్లాలోని నైడికొండ, వంపాదోపేట, కోటంగి, దుర్గాడ గ్రామాల్లో పూజింపబడుతుంది. తొండంగి మండలంలోని వేమవరం, కృష్ణాపురం, ఒంటి మామిడి, అద్దారేపేట గ్రామాల్లో ఉమ్మడి దేవత ఈమె. ఈమె పుట్టుక గురించి ఈ ప్రాంతంలో ఒక కథ చెబుతారు.

దేవకీవసుదేవులకు అష్టమ గర్భాన జన్మించిన కృష్ణుని, అదే సమయంలో నందయశోదలకు రేవల్లెలో పుట్టిన ఆడబిడ్డ స్థానంలో ఉంచి ఆమెను కృష్ణుని స్థానంలోనికి వసుదేవుడు మారుస్తాడు. ఈమెను వధింపదలచి కంసుడు ఆకాశంలోకి ఎగురవేయగా, ఆమె కంసునితో నిన్ను వధించే బాలుడు రేవల్లెలో పుట్టి పెరుగుచున్నాడు అని హెచ్చరించి, అంతర్ధానమవుతుంది. ఈవిధంగా అంతర్ధానమైన బాలికే పంపాదమ్మ¹⁵ అని ఇచ్చటి యాదవుల కథనం.

మామిళ్లమ్మ : ఈమెను మామిళ్లమ్మ, మామిళ్లమ్మ అనికూడ పిలుస్తారు. ఈమె ఈ జిల్లాలోని తాటిపాక, ములికిపల్లి, మల్లవరం, ఇసుకపూడి, మారేడుబాక, కాట్రేనికోన, నులకమద్ది, పెదపర్తి, మునిపల్లి, చినగాడ విల్లి, మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది.

ఈమె కథ మండపేట మండలం మారేడుబాక గ్రామంలో లభించింది. ఈమె కంటే ముందు నుంచి వేరోక మామిళ్లమ్మదేవత ఉండటం వల్ల ఈమెను కొత్త మామిళ్లమ్మ అంటారు. ఈ గ్రామంనందలి 'పుట్టా' అని ఇంటి పేరు గల కమ్మవారి ఇంటిలో ఇప్పటికీ 6, 7 తరాల కిందట పుట్టిన అమ్మాయికి 'మామిళ్లమ్మ' అని పేరు పెట్టారు. ఈమెకు 10 సంవత్సరాల వయసు వచ్చాక విపరీత ధోరణులతో ప్రవర్తించేది. తల్లి ఎక్కువ అన్నం పెట్టలేదని తండ్రికి ఫిర్యాదు చేసేది. గ్రామంలో ఉన్న రెండు నేరేడు చెట్లవద్దకు వెళ్లి తనకాడు పిల్లలతో ఆడుకునేది. ఒకరోజు ఈమె నేరేడు చెట్టు తొర్రలోని కెల్లి మాయమైపోయింది. తిరిగి కనిపించలేదు. ఎంతమంది పిలిచినా తిరిగి రాలేదు. తల్లిదండ్రులకు కలలో కనిపించి, తాను దేవతనయ్యానని, గుడికట్టించి పూజింపమన్నది. ఆమె మాయమైన నేరేడు చెట్లదగ్గర గుడికట్టించి పూజిస్తున్నారు¹⁶. ఈ అమ్మవారి మీద ముక్కుపాటి భాస్కర రాయయ్యసిద్ధాంతిగారు దండకంకూడ వ్రాసారు.

నేరేళ్లమ్మ : కొంకుదురు గ్రామంలో ఈమె గురించి ఒక కథ చెబుతారు. ఈమె ఈ గ్రామంలో ఒక రైతు ఇంట పుట్టింది. బాలికగా ఉండగా తల్లి ఎంత తిండిపెట్టినా, సాయంత్రం శ్రమపడి యింటి కొచ్చిన తండ్రికి తల్లికూడు పెట్టలేదని ఫిర్యాదుచేసేది. అన్నం కుండెడువారిని పెట్టినా తినేసి పెట్టలేదని గోలపెట్టేది. ఒక రోజు తండ్రి పరిశీల్చి తన మిడ్డెక్కి దాక్కుని తల్లి కుండెడుకూడు పెట్టడం చూసాడు. సాయంత్రం ఆ పిల్ల మామూలుగానే తల్లి తిండి పెట్టలేదని ఫిర్యాదుచేసింది. వెంటనే తండ్రి అది ఏదో పిశాచి అని పట్టరాని కోపంతో పలుపుతాడు తీసుకొని కొట్టడానికి వస్తుంటే ఆ పిల్ల పారిపోవడం మొదలెట్టింది. వెంటబడి తరుముతుంటే కొంతదూరమెళ్లి మాయమయిపోయింది. తర్వాత గ్రామదేవతగా వెలసింది.¹⁷

పోలేరమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని గాదరాడ, పల్లెపాలెం, నాయకంపల్లి, మూలపేట, జల్లూరు, గంటి, కట్టమూరు, అమీన్ బాద్, సీతారాంపురం, వెదురుపాక, రాయవరం, మండపేట, జేగురుపాడు, మాధవరాయడుపాలెం, ఎర్రంపాలెం, తాళిగూరు, కొత్తూరు, రాజవరం, ఆత్రేయపురం, పాడకట్లపల్లి, ఈతకోట మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది.

ఈమె గురించి తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో ఎలాంటి కథ లభించలేదు. కాని విజయనగరం జిల్లాలో శంబర గ్రామానికి కూడ ఈమె దేవత. ఈమెను 'శంబర పోలమాంబ' అంటారు. అక్కడ ఈమె గురించి ఒక కథ చెబుతారు.

300 సంవత్సరాల క్రిందట 'కొండదొర' కులానికి చెందిన పేకాపు అప్పయ్యదొర, పోలమ్మ సంతానమే ఈ పోలమాంబ. ఈమెకు పెళ్లిజరిపించి, ఊరువిడిచి పోయినపుడు వల్లకి దిగి, రెండు ఫర్లాంగుల దూరంలో నున్న గురివిందల పోతినాయుని చెరువు వద్దకు రాగానే తన మేనత్తతో కలిసి, భూమిలో కలిసిపోయింది. అదేరోజు గ్రామపెద్ద కలలో కన్పించి, 'నాకు వివాహం అంజే యిష్టంలేదు. ప్రజలంతా ప్రతియేడాది నా పేరున పండుగ జరుపుకోవాలి. గ్రామరక్షణకు కృషి చేస్తాను. నా సమాధి వద్ద ఆలయం కట్టించవద్దు. అని తెలిపి మాయమయ్యింది.18

వసువులమ్మ, ఆరులమ్మ, గరగలమ్మ, దుర్గమ్మ, గడిబావనమ్మ, గొంపమ్మ, ఒనువులమ్మ, పంపాదమ్మ, మామిళ్లమ్మ, పోలమ్మ మొదలైన దేవతల కథలనుబట్టి, అవివాహితులుగా మరణించిన లేక అదృశ్యమైన కన్యలు కూడ మహిమాన్వితులని భావించిన గ్రామీణులు వారికి దైవత్వాన్ని ఆరోపించి పూజిస్తున్నారనవచ్చును.

3 దైవాంశతో దేవతలైనవారు.

నూకాలమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలో కిర్లంపూడి, ఒమ్మంగి, ఉత్తరకంచి, పెద్దిపాలెం, సంతపైడిపాల, ఉద్దండ జగన్నాథపురం, మండపం, శంఖవరం, ఎండవల్లి, లింగంపర్తి, పిరాపురం, కోలంక, ఏలూరు, పవర, నవర, చింతలూరు, కాండ్రకోట, గొల్లప్రోలు, ఉప్పాడ, పొన్నాడ, ఇర్రెపాక, రామచంద్రపురం, మాధవపురం, చెందుర్తి, చేబ్రోలు, కుమారపురం, కనుపూరు, సీతారాంపురం, మల్లేవల్లి, రాజవొమ్మంగి, కిండ్ర, కొరుప్రోలుమల్లవరం, కొత్తూరు, బిళ్లనందూరు, దిగుమాయి పోలవరం, ఎ. కొత్తవల్లి, పసర్లపూడి, చింతలవల్లి, తునికలపూడి, వడిశలేరు, ఉండూరు, బిక్కివోలు, రాజమండ్రి, కాకినాడ, జి.కొత్తవల్లి మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింప బడుచున్నది.

ఈమె ఈ జిల్లాలోని చాలా గ్రామాల్లో గ్రామదేవత అయినప్పటికీ కాండ్రకోటలో వెలసి చాలా ప్రసిద్ధి కెక్కింది. ఈమె గురించి ఈ గ్రామంలో ఒక కథ చెబుతారు.

నూకాలమ్మ మాలవారి అమ్మాయి. ఈమె విధవ. భానుడు అనే రాజు ఈ ప్రాంతాన్ని పాలించేవాడు. (అందుచేత ఈ గ్రామం ఖాన్ కోట తర్వాతకాలంలో కాండ్రకోటగా మారింది) ఆయన చనిపోయాడు. ఈ రాజుగారి అబ్బాయిల్ని కప్పం కట్టలేదని హైదరాబాదు నవాబు తీసుకెళ్లిపోయాడు. అప్పుడు రాణిగారు ఎలాముని (ఈ ప్రాంతంలో తపస్సు గావించిన ముని. ఈ ప్రాంతంలో ప్రవహించే ఏలానది లేక ఏలేరును ఈతడు సాధించి తెచ్చినట్టుగా చెబుతారు) వద్దకువెళ్లి, తన కుమారుల్ని తీసుకొచ్చేమార్గం చెప్పమని కోరింది. ఏలాముని విధవ అయిన నూకాలమ్మకు శక్తి స్వరూపం ఇచ్చి, హైదరాబాదు వెళ్లి పాల్గొని తీసుకొని రమ్మన్నాడు. ఆమె ఆవిధంగానే తీసుకొచ్చింది. తీసుకొచ్చిన నూకాలమ్మతో నీవు శక్తి స్వరూపిణిగా ఉండిపోతావా? మాయాలు మనిషివలెతావా? అని అడిగాడు. శక్తి స్వరూపిణిగా ఉండిపోతానన్నది. ఏలాముని రాజు కుమారులతో ఈమెకు గుడి కట్టించమన్నాడు. కోటలో ఈమెకు పాక కట్టించారు. అప్పటినుండి జోకావారు పుట్టింటివారుగా ఉంటూ ఈమె పూజాకార్యకలాపాలు నెరవేరుస్తున్నారని

ఇప్పటికీ మూడు తరాల నాటివారైన, జోకా పద్మరాజుగారి కలలో కనిపించి, పిల్లలు

ఉప్పులు పోస్తున్నారు. గుడికట్టించమని కోరింది. ఆవిధంగానే గుడికట్టించారు.¹⁴

ఈమె పుట్టుక గురించి మరొక కథకూడ ప్రచారంలో ఉన్నది. ఆంధ్రదేశంలో ఉన్న కిమ్మిరుసీమను కిమ్మిరుడను రాక్షసుడు పాలించేవాడు. అతని రాజ్యాన్ని హరించాలని, చంద్రవంశపు రాజయిన ధర్మకేతున్నపాలుడు ప్రయత్నించి, కిమ్మిరుని చేతిలో ఓడిపోయెను. అందువల్ల మణిద్వీపాధిపాసీయైన పరాశక్తిని గూర్చి తపస్సుచేసి, ఆమె అనుగ్రహంపొంది, నూకాంబయను అమె అంశను, అండగా తెచ్చుకొని, కిమ్మిరు రాక్షసరాజును జయించి, తన సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించెను. నూకాంబ యొక్క కోరికమేరకు, ఏలాముని సాధించి తెచ్చిన ఏలానది (ఏలేరు) పవిత్రతీరమైన కాండ్రకోట యందు స్థాపించబడెను.²⁰

మోదకొండమ్మ లేక బోడకొండమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలో దుర్గాడ, రాఘవవట్లం, ఆమిరేకుల, శరభవరం, పోతులూరు మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది. ఈమె విశాఖపట్టణం జిల్లాలో మోదకొండమ్మ అనే పేరుతో పూజింపబడుచున్నది. ఈ దేవత గురించి విశాఖజిల్లా మాడుగల ప్రాంతంలో ఒక కథ చెబుతారు.

కొన్ని వందల సంవత్సరాల క్రితం అడవి రాజ్యాలను పాలించే గిరి చక్రవర్తి ఊర్మిళాదేవి అనే దంపతులు సంతానం లేక బాధపడేవారు. వారికి శివపార్వతుల కలాక్షంవల్ల పార్వతీదేవి అంశలో ఒకరుగా 'మోదకొండమ్మ' ఇలమిరి చెట్టుకింద ఉగ్గోళ్ళ పుట్టునుండి పుట్టింది. ఈమె పుట్టినవెంటనే రజిత, కాంస్య, నవరత్న, కస్తూరి మొదలైన వర్షాలు కురిశాయి. ఈమె సర్పాలను ఆభరణాలుగా ధరించి పుట్టింది. ఈవిధంగా దేవత సర్పాలను ఆభరణాలుగా ధరించడమనేది గ్రామదేవతల కథలలో కన్పిస్తుంది. ఈమె తర్వాత నూకాలమ్మ, వరదేశమ్మ, పైడితల్లిమ్మ, మిరిడమ్మ, ముత్యాలమ్మ, భూలోకమ్మ అనే చెల్లెళ్ళు పుట్టారు. ఈ మోదకొండమ్మకు కారడపుల్లో పురుషకంటపడని గుడిని తండ్రి నిర్మించాడు.

రాజ్యాన్ని పోగొట్టుకొని, అసురులు గిరిచక్రవర్తి వద్దకు చేరి, మాయోపాయంతో రాజ్యాన్ని కాజేయగా, గిరిచక్రవర్తి ఊర్మిళాదేవి అరణ్యాలు పట్టారు. అప్పుడు మోదకొండమ్మ అనుగ్రహంవల్ల 'కడియపులోప' అనేచోట ఆ దంపతుల కన్నీరు వడి, ఒక రాయి బ్రద్దలయి, దాని నుండి పోతురాజు జన్మించి, అసురులను వధించుచుండగా, వారి రక్తం భూమిమీదపడి వేలకొద్దీ అసురులు పుడుతున్నారు. అప్పుడు ఆ అసురుల రక్తం క్రిందపడకుండా, మోదకొండమ్మ నాలికతో పీల్చి వేసి, ఆ దుష్టపాలకుల నుండి ప్రజలను రక్షించింది. ఈవిధంగా అసురుల రక్తం కిందపడకుండా దేవత పీల్చి వేయడం చాలా గ్రామదేవతల కథలలో కన్పిస్తుంది.

తన పూజలు చేస్తున్న ప్రజలపై అకృత్యాలు జరుపుతున్న ఓరుగల్లు చక్రవర్తిని తన తమ్ముని సహాయంతో మోదకొండమ్మ వధించింది. అప్పటి నుండి ఈ అమ్మవారి పూజలు ప్రారంభమయ్యాయి. ఈమెను బ్రాహ్మణులు ముత్యాలమ్మగా, వైశ్యులు కనకమహాలక్ష్మమ్మగా, గవర్లు సుభద్రగా ఆరాధిస్తూంటారు.²¹

పోలమ్మ : తూర్పు గోదావరిజిల్లాలో పోలేరమ్మ చాలా గ్రామాల్లో గ్రామదేవత. ఈమె

గురించి ఈజిప్టులో కథలేమీ విన్నించడంలేదు. కాని విజయనగరం జిల్లా శంబర గ్రామంలో ఈమె శంబర పోలమాంబగా పూజింపబడుతోంది. ఈమె గురించి యీ ప్రాంతంలో ఒక కథ ప్రచారంలో ఉంది.

ఇప్పటి అటవీ ప్రాంతంలో శంబరాసురుడు అనే రాక్షసుడు ఉండేవాడు. అతడు ప్రజలను తీవ్రహింసలకు గురిచేసేవాడు. వాడిని అంతమొందించటానికి, పార్వతీదేవి పోలమాంబై మాఘమాసంలో శంబరాసురుణ్ణి సంహరించింది. ఆనాటి నుండి 'పోలమాంబ' ను ఆరాధ్యదేవతగా ఈ ప్రాంతీయులు కొలుస్తున్నారు.²²

నూకాలమ్మ, మోదకొండమ్మ, శంబర పోలమ్మ మొదలైన దేవతల కథలను బట్టి దైవాంశతో లేక దైవకటాక్షంతో ప్రత్యేక కార్యాధియై పుట్టిన స్త్రీలుకూడ మహిమాన్వితులని భావించిన గ్రామీణులు, పూజిస్తున్నారనవచ్చును.

వలసవచ్చిన దేవతలకు సంబంధించినవి :

కొన్ని గ్రామాల్లోని గ్రామదేవతల గురించి వారు వేరే గ్రామాల నుండి తమ గ్రామానికి వలస వచ్చారని కాని, లేక తమ గ్రామం నుంచి వేరే గ్రామానికి వలస వెళ్లారనికాని ఆయా గ్రామస్థులు చెబుతుంటారు. అదేవిధంగా ఒక గ్రామస్థుడు వేరే గ్రామం వలస వెళ్లినపుడు తమ గ్రామదేవతమీద ఉండే భయభక్తులకొద్దీ, ఆమెను కూడ వలసతీసుకెళ్లి కొత్తగ్రామంలో నిలిపి, పూజించటం జరుగుతుంది. ఈవిధమైన గ్రామదేవతల వలసకు సంబంధించిన కథలను వివరిస్తాను.

మామిళ్లమ్మ : ఈమె మండపేట మండలం మారేడుబాక గ్రామదేవత. ఈ గ్రామంలో 'పుట్టా' అనే యింటి పేరుగల కమ్మవారున్నారు. వీరి పూర్వీకులు రేబాక గ్రామంలో ఉండేవారు. ఆ గ్రామంలో మామిళ్లమ్మ గ్రామదేవతగా ఉండేది. పుట్టావారు ఒక కుటుంబంవారు మారేడు బాక వలసగా, వారితోపాటు మామిళ్లమ్మ కూడ వలసవచ్చింది. ఈమెకు వీరే పుట్టింటివారు. ఈమెను పాతమామిళ్లమ్మ అంటారు. (ఈమె తర్వాతికాలంలో వెలిసింది కొత్తమామిళ్లమ్మ.)

కొత్తమ్మ : ఈమె కోట నందూరు మండలం తిమ్మరాజుపేటలో గ్రామదేవతగను, చిక్కవోలు మండలం బలభద్రపురంలో మనుష్యులకు, పశువులకు వచ్చే అంటువ్యాధులను పోగొట్టే దేవతగాను పూజింపబడుచున్నది. ఈమె నిలవటం గురించి తిమ్మరాజుపేటలో ఒక కథ ప్రచారంలో ఉన్నది.

ఈ గ్రామంలో యాదవ కులస్థలధికం. వీరు తమ గొర్రెలమందలను మేపుకోటానికి పోలాల్లోకి తోలుకెళ్లేవారు. అమ్మవారు పెద్దపులివేషంలో గాండ్రుగాండ్రుమంటూ వచ్చేది. గొర్రెకావలాదారు "ఏదోఒక గొర్రెను పట్టుకొని వెళ్లి పోవాలికాని, పదేపదే రావడమెందుకు అన్నాడు. 'నేను పులిని కాను దేవతను' అని చెప్పింది. ఆ తర్వాత ఆ గ్రామంలో ఒక వృక్షికి కలలో కనిపించి, తాను బ్రాహ్మణుల అమ్మాయినని, 'ఓలె ! ఓలె ! కొత్తమ్మా' అని పాటపాడుతూ కొలువమని చెప్పింది. అప్పటినుంచి ఈ అమ్మవారిని ఏడాదికొక్కసారి ఆవిధంగానే కొలుస్తున్నారు.

బారికవాడు అమ్మవారి సంబరం గురించి, డప్పువాయిస్తూ, పిల్లీస్తేవలీకేది. ఈ అమ్మవారు ఇక్కడనుంచి ఆలవెల్లి వెంకట నగరం అనే ఊరు వలసవెళ్లారు. అక్కడకూడ ఈ అమ్మవారికి గుడికట్టి పూజిస్తున్నారు.²⁴

మల్లమ్మ : ఈమె పితాపురం మండలం కుమారపురం గ్రామంలో వెలసిన ధేవత. ఈమె వలసరావటం గురించి ఒక కథ చెబుతారు. ఒక ముసలామె పేడఏరుకోవటానికెళ్లి, ఒక మర్రిచెట్టువద్ద పేడబుట్ట పెట్టుకొని కూర్చున్నది. ఆ మర్రి చెట్టునుంచి మాటలు వినిపించాయి. ‘నీవు మా ఊరు వచ్చేస్తావా?’ అని ముసలామె అడిగింది. ‘నీవు వెనక్కి తిరిగిచూడకుండ ఎంతదూరం వెళితే, అంత దూరం నీవేనుక వచ్చేస్తాను’ అని మర్రిచెట్టు చెప్పింది. ఆ ముసలామె పేడ వెనక్కి తిరిగి చూడకుండా తన గ్రామంవరకూ వచ్చి ఏమవుతుందోననే ఆత్రుతతో వెనక్కి తిరిగిచూసింది అంత ఆ చెట్టు అక్కడ ఆగిపోయింది. అప్పటినుంచి ఆ మర్రిచెట్టును మల్లమ్మ ధేవతగా పూజిస్తున్నారు. సంవత్సరానికొకసారి వరినాట్లు అయిన తర్వాత, బూర్లు వండుకొని, ఇళ్ల దగ్గర ఉపారాలు పెట్టుకొని, వాటిని తెచ్చి, మర్రిచెట్టు మొదట పోస్తారు.²⁵

నూకాలమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని చాలా గ్రామాల్లో గ్రామధేవత. ఈమె వలస రావడం గురించి రాజవొమ్మంగి గ్రామంలో ఒక కథ చెబుతారు. ఈమె పూర్వం ‘కిండ్ర’ గ్రామంలో ఉండేది. అక్కడ వారు ఈమె సంబరాన్ని సవ్యంగా చేయించనందున వారిమీద కోపించి, ఇక్కడకు వచ్చి నిలిచిందని చెబుతారు.²⁶

నల్లమారెమ్మ : ఈమె పితాపురం మండలం కుమారపురం గ్రామధేవత. ఈమె తూర్పు (విశాఖ, శ్రీకాకుళం జిల్లాలను గోదావరి జిల్లాలవారు ‘తూర్పు’ అంటారు) నుంచి వచ్చి యిక్కడ స్థిర పడిన వెలమకులస్థులతో వలస వచ్చిందని చెబుతారు. ఆమెను ఎక్కువగా ఈ గ్రామం నందలి వెలమకులస్థులే పూజిస్తారు. విశాఖజిల్లా, ముత్యాలమ్మపాలెం గ్రామంలో నల్లమారెమ్మ గుడి ఉన్నది.²⁷

మలిడమ్మ : ఈమె ను ‘మరిణమ్మ’ అని కూడ పిలుస్తారు. ఈమె ఈ జిల్లాలో పెద్దాపురం, ఏలూరు, పితాపురం, చిన్నింపేట, జె. తిమ్మాపురం, మాధవపురం, రమణయ్యపేట గండేపల్లి, బిళ్లనందూరు, తానేలంక, సూరసానియానం, దొంతికుర్రు, అన్నవరం, తిరుమాల మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుచున్నది.

ఈమె పెద్దాపురం గ్రామధేవతగా ప్రసిద్ధి. ఈమె కొత్తపల్లి మండలం, అమరవల్లి గ్రామంలో కూడ గ్రామధేవతే. ఈమె ఈ గ్రామంలో పులి (ఇంటిపేరు) వారి ఆడవడుచు. పూర్వకాలంలో పులివారి పూర్వీకులు పెద్దాపురం నుంచి ఇక్కడకు వలసరాగా అమ్మవారు కూడ వారితోపాటు వలసవచ్చిందని చెబుతారు.²⁸

ఏగులమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాల్లో వెల్దుర్తి, ఇసుకపల్లి, దుర్గాడ, రాయవరం, జి.రాగం పేట, తాళగూరు, రాయవరం మన్యంవారిపాలెం, కాట్రాపులపల్లి, గోండి, ప్రత్తిపాడు, గోకవరం, తిరువతిరాజుపాలెం, ఉప్పలపూడి, ఏలూరు, అప్పన్నపాలెం, రమణయ్యపేట మొదలైన గ్రామాల్లో

పూజింపబడుచున్నది.

ఈమె ఈ జిల్లాలోని చాలా గ్రామాలతోపాటు పెద్దాపురం మండలంలోని వెల్లూరి, గ్రామంలో కూడ గ్రామదేవత. ఈ గ్రామస్థులు ఈమెను ఇక్కడ సవ్యంగా పూజించనందున ఇక్కడి నుండి రావికమతం (విశాఖజిల్లా) వెళ్లిపోయిందని చెబుతారు. అక్కడ కూడ ఏగులమ్మవారే గ్రామదేవత.

పై కథలనుబట్టి గ్రామదేవతలు ఆయా సందర్భాల్లో వలసరావడం, పోవడం జరుగుతుందని, ముఖ్యంగా దేవతలను భయభక్తులతో పూజించకపోతే, తమ ఊరి విడిచి వెళ్లిపోతాయని గ్రామిణులు భావించినట్లు చెప్పవచ్చును.

శ్రవ్వకాల్లో, ఇతరత్రా బయల్పడిన దేవతల (రాక్ష)కు సంబంధించినవి:

గ్రామాల్లో చెరువులు, బావులు, తవ్వుతున్నప్పుడు, నదీతీరంలోను, చెట్లువద్ద ఏవైనా రాళ్లు కనిపించి, అవి స్త్రీ ప్రతిమ రూపంలో ఉంటే, వాటిని ఆయా దేవతలుగా భావించి, పూజించటం జరుగుతుంది. ఆయా సందర్భాలలో ఆయా దేవతలు ఆయా వ్యక్తులపై పూని, తమను పూజించమని కూడ చెబుతుంటారు. ఈ రకమైన కథలు కూడ ఈ జిల్లాలో కొన్ని వినిపిస్తున్నాయి. వాటిని వివరిస్తాను.

నూకాలమ్మ: ఈమె ఈ జిల్లాలోని చాలా గ్రామాల్లో గ్రామదేవత. పిఠాపురం వట్టణంలో కూడ ఈమె దేవత. పిఠాపురంలో ఈమె గురించి ఒక కథ చెబుతారు. ఈమె 'దూడల' అనే యింటి పేరుగల కాపు కులస్థుల ఇంటిలో నుయ్యి తవ్వుతుండగా కొన్ని రాళ్లు (స్త్రీ ప్రతిమలుగా ఉన్నవి) బయల్పడ్డాయి. తర్వాత నూకాలమ్మ ఆ ఇంటివారి మీద పూని, తాను నూకాలమ్మనని, గుడికట్టించి, పూజించమని కోరింది. అప్పటినుంచి ఈమెకు గుడికట్టించి, పూజిస్తున్నారు. ఇప్పటికీ ఈమెకు పుట్టింటివారు 'దూడల' వారే. ఈమె సంబరంలో వీరే ప్రముఖ పాత్ర వహిస్తారు.²⁹

ఆలమూరు మండలం చింతలూరు గ్రామంలోకూడ ఈమె గ్రామదేవత. ఈమె నిలవటం గురించి ఈ గ్రామంలో ఒక కథ ప్రచారంలో ఉన్నది. సుమారు 300 సంవత్సరాల క్రితం గోదావరి నదికి వరదవచ్చి, మూలస్థానం అగ్రహారం అనే గ్రామం వద్ద గండిపడింది. ఆ నీటి ప్రవాహంలో ముంపునకు గురియైన గ్రామాలలో చింతలూరు ఒకటి. నీటి ప్రవాహంలో ఒక పాలచెట్టుకొట్టకొనివచ్చి, ప్రస్తుతం అమ్మవారి దేవాలయంనకు ఉత్తరంవైపున ఉండిపోయింది. ఆ పాలచెట్టు తొల్రలో నూకాలమ్మ వారి విగ్రహం ఉన్నది. ఆ విగ్రహం శ్రీ వైష్ణవేశ్వర్యునికి కలలో కనిపించి, దేవాలయం నిర్మించమని చెప్పింది. అప్పటినుంచి దేవాలయం నిర్మించి పూజిస్తున్నారు. అమ్మవారి మరో విగ్రహం మూలస్థానం అగ్రహారంలో గల 'తోరాటి' అనే యింటి పేరుగల కాపుకులస్థుల జొన్నలగదెలో ఉండిపోయింది. అమ్మవారు వారికి ప్రత్యక్షమై, చింతలూరులో వెలసిన తనకు ఎనుబోతును బలివ్వమని చెప్పింది. అప్పటి నుంచి ఎనుబోతును బలిస్తున్నారు. ఈ మధ్యకాలంలో ఎనుబోతును బలివ్వక అమ్మవారి గుడి ఆవరణలోనికి తీసుకొచ్చి, వదలేస్తున్నారు.³⁰

పొదాలమ్మ: ఈమె ఈ జిల్లాలో ఆలవెల్లి, విజయనగరం, బలరాంపురం, రమణయ్యపేట నరసింగపురం, వీరరాఘవపురం, మల్లవరం, రాయవరం, సూరంపాలెం, ఆనూరు, చిత్రాడ, ఏలూరు రావర్తి, గండివల్లి రామవరం, ప్రత్తిపాడు, గిడజాం మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుచున్నది.

గొల్లప్రోలు మండలం విజయనగరం గ్రామంలో ఒకరి పొలంలో చెరువు తవ్వమండగా కొన్ని రాళ్లు బయల్పడ్డాయి. వాటిలో ఒకటి పాదాల ముద్రతో ఉన్నది. వేరొకటి స్త్రీ ప్రతిమతో ఉన్నది. ఆ రెండింటిని పాదాలమ్మ దేవతగా భావించి పూజించేడివారు. తర్వాతికాలంలో అమ్మవారి విగ్రహం వేయించారు.³¹

నంగాలమ్మ : ఈమె జిల్లాలో పి. దొంతమూరు, నంగవరం, చిన్నజగ్గంపేట మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుచున్నది. ఈమె పెద్దాపురం మండలం పి. దొంతమూరు గ్రామంలో ఉన్నది. గ్రామస్థులు చెరువు తవ్వమండగా బయల్పడిన రాళ్లను 'నంగాలమ్మ' దేవతగా భావించి పూజిస్తున్నారు. ఈమె ప్రతిమ బయల్పడిన చెరువును నంగాలమ్మ చెరువు అంటారు.

రూపులమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలో ఏలేశ్వరం, సంవర అనూరు గ్రామాలలో గ్రామదేవత ఈమె నిలుముట గురించి ఏలేశ్వరం గ్రామంలో ఒక కథచెబుతారు. ఏలేశ్వరం తూర్పుగోదావరి జిల్లా ఏజెన్సీ ప్రాంతానికి ముఖద్వారం వంటిది. ఏలేశ్వరానికి తూర్పు, ఉత్తరదిక్కులలో 10 కిలోమీటర్లదూరం ఏజెన్సీ ప్రాంతం ప్రారంభమవుతుంది. ఏజెన్సీ వాసులంతా ప్రతి అక్షిపాతం ఏలేశ్వరంలో జరుగు సంతకు తమ ఉత్పత్తులను బళ్లమీద తెచ్చి, సంతలో అమ్ముకొని, కావలసిన వస్తువులను కొనుక్కొని వెళ్లిపోతారు. ఈవిధంగా ఒకసారి బండికి సమతూకంకోసం వేసిన రాయిని (అమ్మవారి విగ్రహం) ఏలేశ్వరంలో వదిలేశారు. ఆ రాయిని కొందరు వేవచెట్టు కింద ఉంచారు. అమ్మవారు తాను రూపులమ్మననీ, తనను గుడికట్టించి పూజించవలెనని ఆయా వ్యక్తులమీద పూని చెప్పింది. గ్రామ పెద్దలందరూ ఏలేశ్వరంలో సంతవానిళ్లవద్ద గుడికట్టి, అమ్మవారిని నిలిపారు. చైత్రబహుళ అమావాస్యకు ఈమె జాతర జరుగుతుంది.³²

గోగులమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని బి. కొత్తూరు, గోకివాడ, గోడిలంక, బోళ్లకుర్తి, బొడ్డవరం, దుగ్గుదురు, కాకరాపల్లి, పెదరాయవరం, బొర్రంపాలెం, రాజభూపాల పట్నం, కట్టమూరు, కొమరిపాలెం మొ.న గ్రామాల్లో పూజింపబడుతుంది. ఈమె నిలవటం గురించి గోకివాడ, కొత్తూరు గ్రామాల్లో ఒక కథ ఉన్నది. గోకివాడ, కొత్తూరు గ్రామాలు గోరికండి (ఏలేరు) తీర ప్రాంత గ్రామాలు. ఈ అమ్మవారికి పుట్టింటివారగు ఒంటిపల్లివారి తాలూకు ఒక వ్యక్తి గోకివాడ గ్రామం నుంచి కొత్తూరు గ్రామం వస్తుండగా, 'గోరికండి' ఏటిదగ్గర 'నేనూ' వస్తాను. నన్నూ తీసుకెళ్లు అనే మాటలు వినించాయి. ఈమె బహుశా గోరికండిలోనున్న గోగులమ్మ అని తలచి, ఒక రాయిని చేతితో తెచ్చి ఊరి చివరనున్న తుమ్మచెట్టు కింద ఉంచి, గోగులమ్మ దేవతగా పూజిస్తున్నారు.³³

కాకతమ్మ : ఈమెను కాగితమ్మ, కాంయితమ్మ అని కూడ అంటారు. ఈమె తొండం మండలం బెండపూడి గ్రామదేవత, కాకతీయలచే ఆరాధింపబడిన కాకతీదేవతయే ఈమె. చరిత్ర పాత గ్రామాలు నశించి, కొత్త గ్రామాలు నెలకొనడం సహజమే. ఈ బెండపూడి గ్రామానికి సమీపంలో పూర్వం 'ఓరుగంటి పాలెం' అనే గ్రామముండేది. ఈ గ్రామాన్ని రాజధానిగా చేసుకొని, ఓరుగంటి రాజుల సామంత రాజగు రాఘవరాజు ఈ ప్రాంతాన్ని పరిపాలించేవాడు. ఈ కోటలో

కాకతిదేవత గుడిఉండేది.

ఈ కోట విజయనగర ప్రభువువైన గజపతులకు, పెద్దాపురం ప్రభువులైన జగపతులకు మధ్యలో ఉన్నది. ఈ జగపతి, గజపతి రాజుల ఉమ్మడి బంధువైన 'శ్రీదేవి' అనే సుందరాంగిని, రాఘవ రాజు మోహించి, చెరవట్టాడు. అప్పుడు జగపతులు, గజపతులు ఏకమై రాఘవరాజు పైదండెత్తి, కోటను కూల్చివేశారు. కోటలోని కాకతిదేవత గుడి కూడ శిథిలమయ్యింది. కాకతిదేవత విగ్రహం బెండవూడి గ్రామానికి సమీపంలో ఉన్న చెరువుగట్టున పడి ఉన్నది. ఈ గ్రామంలో 150 సంవత్సరాల క్రితం 'గోపురేశ్వరి అయ్యప్ప' అనే వ్యక్తి మోతుబరిగా ఉండేవాడు. ఈతడు ప్రతిరోజు ఉదయాన్నే చెరువు గట్టున పడి ఉన్న రాయి (కాకతిదేవత విగ్రహం) మీద కూర్చుని ముఖంకడుక్కునేవాడు. ఒకనాటి రాత్రి అమ్మవారు అయ్యప్ప కలలో కనిపించి, తాను కాకతి రాజులచేత పూజింపబడిన కాకతిదేవతనని చెప్పి, తనపై నిలబడి, అతడు రోజూ స్నానం చేస్తున్న విషయం కూడ చెప్పింది. ఆ మరుసటిరోజు అతడు చెరువు దగ్గరకెళ్లి రాయిని తిరగేసి చూసి, అమ్మవారి విగ్రహమని గ్రహించి, ఆ గ్రామంలో నిలిపి, అప్పటినుంచి కాకతమ్మ దేవతగా పూజిస్తున్నారు.³⁴

మురుగులమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని తొత్తరమూడి, బండార్లంక గ్రామాల్లో పూజింపబడుచున్నది. ఈమె అయినవిల్లి మండలం తొత్తరమూడి గ్రామంలో నిలవటం గురించి ఒక కథ చెబుతారు. కరణంగారి బట్టలు చాకలిఉతుకుతున్నాడు. ఈమె ఆ బట్టలు రంగు మార్చేస్తున్నది. 'అదేమిటమ్మా ! అలా చేస్తున్నావు' అని చాకలి అడిగితే, తాను మురుగులమ్మనని, చొప్పబండి రథంగాకట్టి, తీసుకెళ్లమని, తీసుకెళ్లేటప్పుడు చిటపటలాడినచోట చిన్నగుడి, పెటపెటలాడిన చోట పెద్దగుడి కట్టమని చెప్పింది. ఆ విధంగానే అమ్మవారి విగ్రహాన్ని తీసుకొస్తూ చిటపటలాడినచోట చిన్నగుడిని, పెటపెటలాడిన చోట పెద్దగుడిని కట్టారు. ఈమె తాను చెరువులోనుంచి రావటానికి, కుప్పాల నారాయణరావుగారు, వచ్చి చేయి వేస్తేనే వస్తానన్నది. ఆవిధంగానే కుప్పాలనారాయణరావుగారు చెయ్యివేసి, ఆమెను గ్రామంలోనికి తీసుకొచ్చారు. అప్పటినుంచి కుప్పాలనారాయణరావుగారే పుట్టింటివారుగా ఉంటున్నారు. ఈమె 'కోలేటి'వారు తనకు అత్తింటివారని చెప్పింది. ఇప్పటికీ వారే అత్తింటివారుగా ఉంటున్నారు. యిప్పటికీ 'కుప్పాలవారు' చేయ్యివేస్తే తప్ప అమ్మవారి గరగలు తియ్యరు. అమ్మవారికి చీర, రవిక, మొదలైన వానిని వీరే సమర్పిస్తారు.³⁵

తలుపులమ్మ : ఈమె ఈజిల్లాలోని లోవకొత్తూరు, కొత్తూరు, రాజుపాలెం, దిగువదొరపల్లి, ద్రాక్షారామం మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుచున్నది. కాని తునికి సమీపంలో నున్న లోవ (య)లో వెలసి, ప్రసిద్ధికెక్కింది. కావున ఈమెను లోవలో తలుపులమ్మ అంటారు.

ఈమె తలుపులమ్మ ఎల్లిప్పుడూ ప్రజల తలుపులలో మసలుతూ, ప్రజలకోర్కెలు, కష్టాలు తీర్చే తల్లి తలుపులమ్మ. ఈ పేరు కాలక్రమేణా తలుపులమ్మ అయ్యింది. తుని మండలంలో తునికి ఆరు కిలోమీటర్ల దూరంలో రెండు కొండల నడుమనున్న లోయలో ఈమె ఆలయం

ఉన్నది. ఈ ప్రాంతం తలుపులమ్మ లోయగా ప్రసిద్ధికెక్కి, కాలక్రమంలో తలుపులమ్మలోవగా మారింది. కొండల్లోంచి సహజంగా స్రవించే పెద్ద జలధార, చుట్టూ ఎత్తైన చెట్లతో ఈ ప్రాంతం అంతా ఒక ప్రశాంతతను సంతరించుకున్నది ఇక్కడి జలధారకు సంబంధించి ఒక గాథ ప్రవారంలో ఉన్నది.

తుని రాజులవద్ద పనిచేసే పశువులకావరులు తమ పశువులను ఈ కొండప్రాంతానికి తోలుకట్టేవారు. ఒక రోజు ఒక తెల్ల ఆవు కొండమీదకి వెళ్లి దిగబడి పోయింది. ఆ ప్రదేశంలో ఆవు రక్తం చిందించింది. అనంతరం ఆవుతనంట తానే లేచి, తలుపులమ్మ వెలసినచోటుకెళ్లి, మాయమయ్యింది. ఆవురక్తంచందిన చోటునుండి జలధార పుట్టుకొచ్చింది. ఎల్లప్పుడూ ప్రవహించే, ఈ ధారకు ఆద్యంతాలు కానరావు. ఈ ధారకొండపై నుండి క్రిందికి ఉరికే చోట యాత్రకులు ఉత్సాహంగా స్నానాలు చేస్తారు. ఈ నీరు సమస్త చర్మవ్యాధులను నయంచేస్తుందని ప్రతీతి.

చాలా (వందల) సంవత్సరాల క్రితం ఇచ్చట ఒక విగ్రహం దొరికింది. ఆ విగ్రహమే అమ్మవారు. ఈమె ఒక వృక్షమీద పూని, తాను తలంపులమ్మనని, తనను పూజించమని కోరింది. అప్పటినుంచి ఈమెను పూజిస్తున్నారు.

ఈ అమ్మవారికి ఒక ప్రత్యేకత ఉన్నది. సాధారణంగా గ్రామదేవతలందరూ స్థానికులకే పరిమితమై, పరిమిత వ్యాప్తితో పూజింపబడతారు. కాని ఈ దేవత తూర్పుగోదావరి - విశాఖపట్టణం జిల్లాల సరిహద్దులో ఉండడంవల్ల, మద్రాసు, కలకత్తా జాతీయ రహదారికి పడమటి దిశలో మూడు కిలోమీటర్ల దూరంలో ఉండడం వల్ల ఈ రెండు జిల్లాల ప్రజలేకాక రాష్ట్రం నలుమూలలనుండి కూడా భక్తులు వచ్చి, ఈమెకు మ్రొక్కులు చెల్లించుకుంటారు. ముఖ్యంగాకారు, లారీ, స్కూటరు వంటి వాహనాలను కొనుక్కున్నవారు వాహనాలతో ముందుగా ఈ అమ్మవారి సందర్శనానికి వచ్చిన తర్వాత తమ వాహనాన్ని వాడుకుంటారు. ప్రతి ఆదివారం ఈ అమ్మవారి గుడివద్ద జరిగే భక్తుల కోలాహలం చూసితీరవలసిందే కాని చెప్పనలవి కాదు. తమ వాహనాలలో బంధుమిత్రులతో, వంట సామాగ్రి, కోడి, మేక, గొర్రె వంటి జీవులతో అమ్మవారి దర్శనానికి వచ్చి, బలిసమర్పించి, ఆ మాంసంతో పిండివంటలతో సుష్టుగా ఆరగించి, చీకటి పడకుండానే, కొండదిగి వెళ్లిపోతారు. చీకటిపడే వరకూ కొండమీద ఉండరాదనీ, ఉంటే అనర్థాలు జరుగుతాయని భక్తుల నమ్మకం. 36

లోహ కొత్తూరులో కనరాని కొండపై లోయ లోన నిలిశినావు తలుపులమ్మా !

నీ సుమీమలు కానలేము నీజమేనమ్మా

టాటర్లు మోటర్లు తరుసుగానే నడిపావు యాత్రరలూ ఎన్నెన్నో ఎచ్చుగానే నడిపావు. 37

అనే పాట తలుపులమ్మ దేవతయొక్క విశిష్టతను తెలుపుతున్నది.

గుండాలమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలో మల్లేపల్లి, ఉండూరు గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది.

గండేపల్లి మండలం మల్లేపల్లి గ్రామంలో ఈమె గురించి ఒక కథ చెబుతారు. ఈ ఊరు పుట్టలానికి ముందు దాని సమీపంలో వేరొక గ్రామం ఉండేది. ఆ గ్రామంలోని పురుషులు చెరువులో చేపలు

పట్టడానికి వెళ్లి, చేపల కోసం తగవుపడి, కొట్టుకొని చనిపోయారు. పురుషులందరూ చనిపోయాక తాము మాత్రం ఎందుకని స్త్రీలు గుండం తీసుకొని అందులో వడి మరణించారు. గ్రామం లేనప్పుడు గ్రామదేవత మాత్రమే ఎందుకని, ఆ చెరువుకు దగ్గరలోనే ఉన్న గ్రామదేవత విగ్రహాన్ని కూడ విరగ్గొట్టి ఆ చెరువులో వదిలేశారు. కొంతకాలానికి పక్కనే 'మల్లేపల్లి' అనే యీ గ్రామం వెలసాక, గుండంతో వడిన దేవత (విగ్రహం) ఒక కాపుకులస్తునిపై పూని, తాను గుండాలమ్మనని, గుడికట్టించి, పూజించమని చెప్పింది. అప్పటి నుంచి ఆమెను ఆ గ్రామస్థులు గుండాలమ్మగా పూజిస్తున్నారు.³³

పల్లాలమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని వానపల్లి, ఇసుకపల్లి, దివిలి, మొగలికుదురు, చింతలపల్లి, అంతర్వేదిపాలెం, కావవరం, కడియం మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుచున్నది. ముఖ్యంగా వానపల్లి గ్రామంలో వెలసి, ప్రసిద్ధికెక్కి కోనసీమ ప్రాంత ప్రజలందరిచేత పూజింపబడుచున్నది. వానపల్లి గ్రామంలో ఈమె నిలవటం గురించి ఒక కథ చెబుతారు.

వానపల్లి గ్రామంలో వేంచేసి ఉన్న పల్లాలమ్మ ఒకనాడు ఒక చాకలికి కలలో కనపడి 'మీబట్టలు ఉతికే బల్ల కింద నేనే (రాయి రూపంలో) బరువు మోస్తున్నాను. మీ గ్రామస్థులంతా కలిసి ఏడు మూరలు కల్లిన అరిటాకు తెచ్చి మధ్యనన్ను ఉంచాలి' అని కోరింది. ఆమె చెప్పినట్లే చేసి, తీసుకొస్తుండగా, అరిటాకు చిరిగినందువల్ల, ఆమెను క్రిందకు దింపగా శిలారూపం దాల్చింది. గ్రామస్థులు అక్కడే గుడి నిర్మించి పూజిస్తున్నారు అని చెబుతారు.³⁹

సింగరమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని మల్లిసాల, రాఘవపట్నం, అమిరేకుల మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నప్పటికీ జగ్గంపేట మండలం మల్లిసాల గ్రామసమీపాన, కాకినాడ గోకవరం జిల్లారహదారి పక్కన వెలసి ప్రసిద్ధికెక్కింది. చాలా సంవత్సరాల క్రితం ఈమె రహదారి మీద ఎవ్వరూ నడవని సమయంలో బాలగా తిరిగేది. ఆ గ్రామస్థులకు కలలో కనిపించి, తాను సింగరమ్మనని, తనను పూజించమని అడిగింది. అప్పటినుంచి, ఆ రోడ్డు పక్కన గల చింతచెట్టు మొదట ఉన్నరాళ్లను 'సింగరమ్మ'గా భావించి పూజిస్తున్నారు. రహదారి ప్రక్కనున్నందున పాదచారులు అమ్మవారి డిబ్బీలో వేసేడబ్బులతో చెట్టునరికించి గుడికట్టిస్తామన్నారు. చెట్టు ఉండగానే గుడి కట్టించమన్నది.⁴⁰

కోట్లమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని మామిడాడ, సామర్లకోట, అనంతవరం, దంగేరు మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది. మామిడాడ గ్రామంలో ఈ అమ్మవారి గురించి ఒక కథ ప్రచారంలో ఉన్నది. ఈ అమ్మవారి మెడ యందలి నగలను దొంగిలించదలచి, దొంగలు ఈమె మెడను నరికిపట్టుకెళ్లిపోయారు. ఆ మెడను సామర్లకోటలో వదలివేయగా, అక్కడివారు కూడ ఈమెను గుడికట్టి పూజిస్తున్నారు. నేను సామర్లకోటలో కోట్లమ్మ గుడికి వెళ్లాను. గుడిలో అమ్మవారి విగ్రహమున్నది 'నందితల' లేదు.⁴¹

ఇలాంటికథలన్నీ గ్రామీణులలో ప్రచారంలో ఉన్నాయి. ఇది నిజంకాదని మనమునుకున్నా వాళ్లు నమ్మారు. గ్రామీణుల జీవితమే గ్రామదేవత. గ్రామదేవతే గ్రామీణుల జీవితం అన్నట్లు వారి ప్రవర్తన, మాటలు ఉంటాయి.

మహిమలను తెలిపేవి : గ్రామదేవతల గురించి గ్రామీణులు చెప్పుకొనే రకరకాల కథలలో దేవతల మహిమలను తెలిపేవి కూడ ఉన్నాయి. అట్టి కథలను వివరిస్తాను.

మా రెమ్మ : ఈమె పుట్టుకను తెలిజేయు కథలో మహిమలను కూడ వివరించియున్నాను. తనను చెరవట్టుబోయిన నెల్లూరు, సాలూరు దుమారువట్లం వాసుల్ని ఆమె తన మహిమవల్ల నాశనం చేసింది. తన మహిమ వల్లే బ్రహ్మకు కళ్ళపోగొట్టి తిరిగి రప్పించింది.

నేరేళ్లమ్మ : నేరేళ్లమ్మ కథలో ఆమె నమస్కరించనందుకు కాలి చెప్పువిసిరిన మున్నబుకు తన మహిమ చూపి, తనను తెలుసుకొనేటట్లు చేసి, తనకు గుడి కట్టించి, పూజించేటట్లు చేసింది. నానాబాధలు పెట్టిన అత్తను తాను దేవత అయిన తర్వాత తన కాలికీంద నొక్కి పెట్టి చంపింది. తనను అభిమానించిన మేనమామలకు సంపదనిచ్చింది.

బంగారు పాప : ఈమె తన మహిమచూపి, గాలివాన వచ్చేటట్లు చేసి, వజీర్ ఖాన్ మిత్ర, పుత్ర, కళాత్రాదులతో సహా నశించేటట్లు చేసింది. అంతటి ప్రళయంలో కూడ తనను తన భర్తతో కలిపినవార్ని ఎట్టి అపాయము కలుగకుండా చేసింది.

ఈమె మహిమగురించి కూడ హిందువులు ఒక కథ చెబుతారు. హిందువులు తమ హిందూ వేడుకల సందర్భంలో ఈమె దగ్గరకు వెళ్లి అడిగితే బంగారు నగలు ఇచ్చేది. వాటిని తీసుకెళ్లి, తమ వేడుకలు ముగిశాక, తిరిగి ఇచ్చేసేవారు. ఒకసారి ఒక స్త్రీ ఈవిధంగా తీసుకెళ్లిన నగలు తిరిగి ఇవ్వలేదు. అప్పటి నుంచి ఎవరైనా నగలు అడిగినా అమ్మవారు ఇవ్వటంలేదు. 42

గొంపమ్మ : గొంపమ్మ కథలో గొంపమ్మ కొండపై, ఇతర దేవతలందరికీ విందు చేస్తున్న సందర్భంలో చెంబుకోసం వెళ్లిన బారికను తన విందు గురించి ఎవరికీ చెప్పవద్దనడం, అవిధంగా చెప్పిన ఆతడు తల పగిలి మరణించడం జరిగింది. ఈవిధంగా జరగడం అమ్మవారి మహిమకు నిదర్శనమని గ్రామీణుల నమ్మకం.

దుర్గమ్మ : దుర్గమ్మ కథలో దుర్గమ్మ తల్లిదండ్రుల మాటవినని (పెళ్లిని నిరాకరించిన) తమ్ముడు వెంకన్నను తన మహిమద్వారా పెళ్లికి ఒప్పించి, పెళ్లి జరిపిస్తుంది.

పసుపులమ్మ : ఈమె మహిమల గురించి రకరకాల కథలు ప్రచారంలో ఉన్నాయి. పసుపులమ్మ అప్పుడప్పుడు తోలేటివారి కుటుంబంలో ముసలమ్మ వలె తిరిగింది. ఈమెను చూసి ఊరుకునేవారు. పలకరించేవారు కాదు. తోలేటి వెంకన్నగారు పొలంలోలేని సమయంలో వెరుకుగానుగు వద్దకు వచ్చి, అచ్చట ఉన్న పాలేరును చెరకు రసం అడిగేది. కొద్దిగా ఇస్తే తీసుకోనేదికాదు. కడివెడు రసం అడిగేది. ఇస్తే తాగేసేది. బెల్లం అడిగేది బెల్లం అచ్చులరూపంలో ఉండి పెనమీద నుంచి దింపలేదు. అంటే తనను పారుగూరి వరకు దిగబెట్టుమని, దిగబెట్టుడానికి వెళ్లిన వ్యక్తిని ఖంగు తినిపించి, మధ్య దారిలో మాయమయ్యేది. అంత ఆ వ్యక్తి ఆమె అవ్వరో కాదు పసుపులమ్మ కాకుంటే కడివెడురసం ఎలాగ తాగేది? అని గ్రహించి, ఆమెకు నమస్కరించు కొనేవాడు.

ఓలేటివారి కుటుంబంలో మూడవ తరం వ్యక్తి (పేరు - బులిరాజు) కి 85 సంవత్సరముల

వయస్సుంటుంది. ఆయన ఈ మధ్య మేజర్ ఆపరేషన్ చేయించుకున్నారు. ఆ సమయంలో ఆయన మూడురోజులు మత్తులో ఉండిపోయారు. ఆ సమయంలో వసువులమ్మ ఆతని తలవ్వ కూర్చుని బాబూ ఏడవకురా ! భయంలేదు. అని సముదాయించేది. ఆ మాటలకు ఆతనికి ధైర్యం వచ్చి కుటుంబసభ్యులను కూడ దగ్గరుండనిచ్చే వారు కాదు.

వీరు ఉదయం లేచేటపుడు వసువులమ్మను స్మరించుకుంటూ లేస్తారు. వీరు చెరకుగానుగ్గు అడేటపుడు, గానుగ అడడం ముగిసాక, సామాను ఎత్తిపెట్టేటపుడు వసువులమ్మకు కోడినికోసి, నైవేద్యం చెల్లించేవారు. ఒకసారి ఈ విషయం మరచి సామాను సర్దుతుంటే ఎన్నో అవరోధాలు ఎదురయ్యాయి. వసువులమ్మకు కోడిని కోయనందువల్లే, ఈ అవరోధాలన్నీ ఎదురవుతున్నాయని గ్రహించి, కోడిని కోసాక వసులు ఆటంకం లేకుండా సాగిపోయాయి. దేవతలకు చెల్లించాల్సిన బలులు, మొక్కులు చెల్లించకపోతే, తమను బాధపెడతాయనే జానపదుల విశ్వాసం ఇచ్చట వ్యక్తమగుచున్నది.

ఇప్పటికీ వసువులమ్మ బులిరాజుగార్ని కలలో కనిపిస్తుంది. పూర్వం వీరి తండ్రిగారి హయాంలో “వసువులమ్మా !” అనిపిలిస్తే ఒక రకమైన శబ్దం వచ్చేది. వారానికొకసారికాని, అప్పుడప్పుడు కాని వారి యింటిలో గుగ్గలం వాసనవస్తుంది. అవిధంగావాసన రావటాన్ని వసువులమ్మనైవేద్యం పెట్టుకుంటున్నదన్నట్లుగా భావించి, అన్నం, పెరుగు, ఉల్లిపాయ, అరటిపండ్లు మొదలైనవాటిని ఇంటిలో చల్లరాట (చల్లచేసేటపుడు కవ్వానికి ఆధారంకోసం పాతినరాట) దగ్గర పెడతారు. గుగ్గలం పాగవేసి, ఈ నైవేద్యం అమ్మవారి గుడికి వంపిస్తారు. ఈవిధంగా జరిగాక రేపు వసువులమ్మకు నైవేద్యాలు తీయాలి అని గ్రామమంతా దండోరావేయిస్తారు. గ్రామస్థులంతా చల్లన్నం, మజ్జిగగుడికి పట్టుకెళతారు. కోమట్లు, బ్రాహ్మణులు సలిమిడి, వడవప్పు తీసుకెళతారు.

ఒక ముత్తైదువ అమ్మవారి గుడి ముందు నుంచి వెళుతూ, అమ్మవారిని స్మరించుకుంటూ, డబ్బులుంటే గాజులైనా వేయించుకొందును అంటూ వెళ్లి పోయింది. కొంత దూరం వెళ్లాక ఆమెకు 5 రూపాయలు దొరికాయి. ఇది అమ్మవారి మహిమగా చెబుతారు.

ఒక రోజు సి.హెచ్. సత్యన్నారాయణ అనే వ్యక్తికి వసువులమ్మ, పోతురాజు కలలో కనిపించారు. కలలో సత్యన్నారాయణ అమ్మవారి గుడివద్దకు వెళ్లాడు. గుడి బయట ఉన్న పోతురాజు సత్యన్నారాయణతో ‘అమ్మవారు లోపల ఉన్నారు వెళ్లు’ అన్నాడు. సత్యన్నారాయణ లోపలికెళ్లాక, తెల్లచీర కట్టుకుని, చాలి ఎత్తు గానూ, అందంగానూ ఉన్న అమ్మవారు ‘నీకేమి మంత్రాలు వచ్చు’ అని అడిగింది. ఆంజనేయ మంత్రం వచ్చునని, ఈతడు చదువుతున్నాడు. అంత అమ్మవారు అదృశ్యమైపోయారు.

సాధారణంగా గుడిలోని దేవత ఒక కాలుమడచి, ఒక కాలు కిందకి వాల్చి పీటమ్మీద కూర్చున్నట్లుంటుంది. వాల్చిన కాలి కింద ఒక వ్యక్తి ఉంటాడు. ఆ విధంగా వసువులమ్మ కాలికింద ఉన్న వ్యక్తి గురించి ఒక కథ ఉన్నది. ఈ అమ్మవారి గుడి స్థానానికి దగ్గరలో ఉన్నది ఈ స్థానంలో పాతిపెట్టిన శవాల్ని ఒక రాక్షసుడు తినేవాడు. అమ్మవారు ఆ రాక్షసునితో ‘నీవు ఇక్కడ ఉండ కూడదు. నేనే దేవతను, నీవు రాక్షసుడవు’ అన్నది. అంత రాక్షసుడు నీలాంటి

వారిని ఎంతోమందిని నేను తిన్నాను. కావాలంటే నా మెడలోనున్న తలకాయలు చూడు అని తలకాయలు చూపించి, అమ్మవారిని చంపటానికి, ఆమె దగ్గర కత్తితీసుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తుండగా, అమ్మవారు విజృంభించి, అతనిని తనకాలికింద తొక్కి పెట్టింది.⁴³ ఈ కథను గ్రామస్థులను గ్రామదేవత దుష్టశక్తుల నుండి కాపాడుతుందనే జానపదుని విశ్వాసానికి ప్రతీకగా చెప్పవచ్చును.

ఆరులమ్మ : గంగవరం మండలం రాజవరం గ్రామంలో ఉన్న గ్రామదేవత ఆరులమ్మ కాలికింద ఒక వృక్ష తొక్కుబడి ఉన్నాడు. ఈ వృక్షి గురించి కూడ ఒక కథ చెబుతారు. 'ఒక దొంగ దొంగతనానికి రాగా, అమ్మవారు వాణ్ణి తనకాలికింద తొక్కి చంపేసింది'.⁴⁴ అమ్మవారి గుడిలో కాని, వేరొక చోటకాని దొంగతనం మొదలైన అఘాయిత్యాలు చేసేవారిని, అమ్మవారు చంపేస్తారని భయపెట్టి, అలాంటి వృక్షులు, అలాంటి పనులు చేయకుండా నిరోధించటానికే, అమ్మవారి కాలి కింద దొంగను తొక్కి చంపినట్లుగా రూపకల్పన చేశారనవచ్చును.

గడి బాపనమ్మ : ఈమె మహిమలు గురించి కూడ కొన్ని కథలు వినిపిస్తున్నాయి. ఈమె దగ్గరకు ఎవరైనా కాలిచెప్పులు తియ్యకుండా వెళితే, ముఖం తిరిగినట్లు అయ్యేది. మొక్కులు మొక్కిన వాళ్లు తీర్చకపోతే, వాళ్లకు మైకం వలె కనిపించేది.

రాజమండ్రి నుంచి గోకవరం మీదుగా రంపచోడవరం, భద్రాచలం వెళ్లే మార్గంలో ఈమె గుడి ఉంది. లారీ, బస్సుల ద్రయివర్ష వచ్చేటప్పుడు, వెళ్లేటప్పుడు అమ్మవారికి కొబ్బరికాయలు కొడతారు. ఒక ద్రయివర అమ్మవారికి కొబ్బరికాయ కొడతానని కొట్టలేదు. కొంతదూరం వెళ్లక లారీకి మరమ్మతువచ్చి, అందు రోజులపాటు ఆగిపోయింది. అమ్మవారికి మేకపోతును పోషించు మొక్కుకుంటే బాగయ్యింది.

ఇది మన్యం ప్రాంతం కావటం వల్ల, రోడ్డు ఎత్తువల్లాలతో ఉంటాయి. ఒకసారి పల్లెంలో ప్రయాణిస్తున్న లారీకి బ్రేకులు పనిచేయలేదు. ద్రయివర అమ్మవారిని స్మరించుకుంటే, ఆమె మహిమవల్ల ప్రమాదం జరగలేదు. ద్రయివర భక్తితో అందు కొబ్బరికాయలు కొట్టాడు.⁴⁵

సూకాలమ్మ : ఈమె మహిమలు గురించి కూడ కాండ్రకోట గ్రామంలో కొన్ని కథలు వినిపిస్తున్నాయి. పూర్వం రోజుల్లో ఈ అమ్మవారు మనుష్యరూపంలో వచ్చి, పిల్లలతో ఆడుకునేది. తిరిగి వెళ్లిపోయేటప్పుడు ఒక పిల్లవాణ్ణి కొట్టి వెళ్లిపోయేది. ఈవిధంగా కొట్టబడిన పిల్లవానికి జ్వరం వచ్చేది. మరసటిరోజు అమ్మవారు పిల్లలతో ఆడుకోవటానికి వచ్చి, ముందురోజు కొట్టిన పిల్లవాని గురించి అడిగి తెలిసికొని, జ్వరంతో ఉన్న పిల్లవాని వద్దకు వెళ్లి కూర్చుని మాట్లాడేది. అంత ఆ పిల్లవానికి జ్వరం తగ్గి, లేచి కూర్చుని మాట్లాడేవాడు. ఈ కథను అమ్మవారు జబ్బులు కలిగించడం, తగ్గించడం కూడ చేయగలదనే జానపదుల నమ్మకాలకు నిదర్శనంగా చెప్పవచ్చును.

ఒక వృక్ష అమ్మవారి గుడికి దొంగతనానికి వచ్చి, సామానులు దొంగిలించటానికి ఉపక్రమించే సమయంలో వీరేచనాలు, వాంతులు అయి, అందురోజులు తర్వాత మరణించాడు. దొంగతనం చేసేవారిని అమ్మవారు చంపేస్తారని, అలాంటి పనులు చేసేవారిని నిరోధించడానికి జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును.

ఒకరోజు రాత్రి అమ్మవారు గుడికెదురుగా ఉన్న అరుగుమీద కూర్చుని ఉన్నది. కాగడ పట్టుకొని వస్తున్న చాకలి అమ్మవార్ని చూసి, 15 రోజులపాటు జ్వరం పెట్టుకున్నాడు. గ్రామదేవత రాత్రులందు గ్రామాల్లో సంచరిస్తుందనే జానపదుల నమ్మకానికి ఈ కథను నిదర్శనంగా చెప్పవచ్చు.

గ్రామదేవత మహిమవల్ల కోర్టుతీర్పులు కూడా తారుమారు అవుతాయనే జానపదుల నమ్మకానికి నిదర్శనంగా ఒక కథ ప్రచారంలో ఉన్నది.

కాండ్రకోట గ్రామానికి 'మల్లావ' పొరుగు ఊరు అమ్మవారు జాతరకు అక్కడ నుంచి గరగలు కూడ వస్తాయి. ఒకసారి అమ్మవారి జాతరలో తగాదా వచ్చింది. ఆ తగాదాలో 'మల్లావ'కు చెందిన వ్యక్తి మరణించాడు. ఆ గ్రామస్థులు కోర్టులో కేసుపెట్టారు. కాండ్రకోట గ్రామస్థులు తరపున ఊకా పద్మరాజుగారు మద్రాసులో స్టేడరును పెట్టి వాదిస్తున్నారు. కోర్టు తీర్పు సమయంలో ఈ గ్రామానికి చెందిన చాలామంది వ్యక్తులు కోర్టులో ప్రవేశించి స్టేడరుగారి సలహా ననుసరించి, తప్పుట్టు కొట్టారు. ఈవిధంగా తప్పుట్టు కొట్టినందుకు ప్రజల్ని జడ్జిగారు కోప్పడ్డారు. అప్పుడు స్టేడరుగారు తప్పుట్టు కొట్టినవారవరో చెప్పమని జడ్జిగార్ని అడిగారు. జడ్జిగారు చెప్పలేకపోయారు. ఇక్కడ ఉన్నవారికి అనేకరెట్లు ప్రజలు జాతరకు వస్తారు. వారిలో ఎవరివల్ల అతడు మరణించినది ఎవరు నిర్ణయించగలరు? అని వాదించేసరికి జడ్జిగారు కేసుకొట్టేశారు. అమ్మవారు మహిమవల్ల స్టేడరుకు ఆవిధంగా తోచి, తప్పుట్టు కొట్టించి, కేసుగెలిచాడు.¹⁶

నేరేళ్లమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని చాలా గ్రామాలతోపాటు కొత్తపల్లి మండలం కొమరగిరిగ్రామంలో కూడా గ్రామదేవతే. ఈమె మహిమవల్ల కూడా కోర్టుకేసు గెలిచినట్టుగా ఒక కథ చెబుతారు. కొమరగిరి గ్రామదేవత నేరేళ్లమ్మకు ప్రతీసంవత్సరమూ జాతరలో దున్నపోతును బలివేసేడివారు. ఈ బలి నిమిత్తం ఒక సంప్రదాయముంది. దేవత పూజారి పసుపు, కుంకుమ డప్పులతోవెళ్లి, ఎదురు పడిన పోతుకు (అది ఎవరిదైనాసరే) పసుపు కుంకుమ బొట్టు పెడతాడు. అంత ఆపోతువారి వెనుకే గుడికి వచ్చేస్తుంది. దానిని అమ్మవారికి బలియిస్తారు. ఒక సంవత్సరం ఈవిధంగా జరగ్గా పోతు యజమాని, సంబరం చేయించిన వ్యక్తులపై కేసుపెట్టాడు. ఆ కేసులో కూడా అమ్మవారి మహిమవల్ల సంబరం చేయించిన వాళ్లే నెగ్గారని చెబుతారు.¹⁷

మరిడమ్మ : తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో ప్రఖ్యాతి చెందిన గ్రామదేవతలలో ఈమె ఒకరు. పెద్దాపురంలోనే కాక ఇంకా చాలా గ్రామాలలో ఈమె గ్రామదేవత. ఈమె పుట్టుకకు సంబంధించిన కథలేమీ లభించకపోయినా, ఈమె మహిమలను తెలియచేయుకథలు కొన్ని ప్రచారంలో ఉన్నాయి.

సుమారు 300 సంవత్సరాల క్రితం మన్యంరాజు అయిన శ్రీ భూసుర మహారాజుగార్ని, మరిడమ్మ ప్రత్యక్షమై తనకు నరబలి యిచ్చినవో కోరిన కోర్కెలు సిద్ధించేస్తానన్నది. ఆ మన్యంరాజు నరబలి యిస్తూండేవాడు. కోరికలన్నీ సిద్ధించి సుఖంగా ఉండేవాడు. నరబలి ఇవ్వటం నేరవ్యవస్థంవల్ల, బ్రిటిషువారు ఆ రాజును బంధించేవారు. అమ్మవారు తన మహిమతో రాజును విడిపించేది. అందుకు బ్రిటిషువారు రాజును మరింత బాధ పెట్టేవారు. ఆ రాజు అమ్మవారి పూజాపునస్కారములు మాని, అమ్మవార్ని ఏదోవిధంగా తన నుండి వదిలించుకొనే ఏర్పాట్లుచేసుకొని, ఈ విషయం అమ్మవారికి నివేదించగా, కరుణతో అమ్మవారు ఆ రాజును వదలేసి, సామర్లకోటలో

ఉన్న 'చింతపల్లి' వారి యింట ప్రవేశించి అప్పటి నుంచి, క్రూరత్వం మానేసింది.

ఎవ్వరూ పరిసర ప్రాంతాలలో లేనప్పుడు వారి చంటి పిల్లలను ఉయ్యాల ఊపటం, వాకిలి తుడిచి శుభ్రం చెయ్యటం మొదలైన పనులు చేసేది. ఒక రోజు చింతపల్లి వారి ఇంటి నొకరు అయిన గొల్లవ్విక్రీమిద పూసింది. ఈ పరిస్థితులన్నీ చూస్తున్న ఆ యింటివారు, ఇదంతా భూతబాధ అని ఎంచి, ఆ గొల్లవానిని హింసించగా తన నిదర్శనం చూపుటకుగాను, ఆ యింటివారబ్బాయి పొలంలో బెల్లంపెనంలో పడి ఉన్నాడు. వెళ్లిచూడమని గొల్లవాని చేత ఆ యింటివారికి తెలియచేసింది. వాళ్లు పొలంలోని కెళ్లి చూడగా, ఆ పిల్లవాడు ఆవిధంగా పడియున్నాడు.

చింతపల్లివారు తమ కుమారుడు ఇక బ్రతకడని తలచి, అమ్మవారినే శరణు వేడిరి. పెద్దాపురంలో కోటవద్ద ఉన్న వేపచెట్టు మొదట ఉన్నపుట్టలోని పసుపును తీసుకొచ్చి, బాలుని శరీరంపై వ్రాస్తే, బ్రతుకుతాడని చెప్పింది. వారు అట్లే చేసారు. ఆ బాలుడు బ్రతికాడు. అప్పటి నుంచి ఆ యింటివారు అమ్మవారిని భక్తితో పూజిస్తున్నారు. పెద్దాపురం లో ఇప్పుడున్న ప్రదేశంలోనే గుడికట్టమని చెప్పగా, గుడికట్టి, అప్పటినుంచి అర్చనాది కార్యక్రమాలు నిర్వహిస్తున్నారు. ఆనాటి నుంచి ఈ అమ్మవారు చింతపల్లివారి ఆడవడుచుగా భావించబడుచున్నది. ఆషాఢమాసంలో జరుగు ఆ అమ్మవారి తీర్థానికి, ఈ జిల్లానుంచి, పొరుగు జిల్లాలనుంచి కూడ వేలాది మంది భక్తులువచ్చి, అమ్మవారి దర్శనంచేసుకుంటారు.⁴²

మరిడమ్మ మహిమను తెలిపే పల్లెవానికథ : ఈకథ పిఠాపురం పట్టణంలో లభించింది. పిఠాపురంలో మార్కెట్టువద్దనే మరిడమ్మగుడి ఉన్నది. మరిడమ్మ పండుగరోజు ఒక పల్లెవాడు (చేపలు వట్టుకొని, అమ్మకొనేవాడు) గుడిలో ఉన్నపూజారిణి వద్దకు వెళ్లి, అమాయకంగా “మరిడమ్మతల్లి ఎక్కంటూది” ? అని అడిగాడు. వాడి అమాయకత్వాన్ని ఆసరాగా తీసుకొని ‘మరిడమ్మతల్లి ఉప్పొడ సముద్రంలో ఉంటాది వెళ్లరా!’ అని ఇసురుగా ఆ పూజారిణి అంటుంది. అంత ఆవల్లెవాడు బేడబియ్యం, పెసరపప్పు, మొదలైనవి భార్యకిచ్చి, ‘అన్నం పండితే, మరిడమ్మ తల్లి మన యింటికి వచ్చి తింటుంది. నేను అమ్మోరుని తీసుకొస్తాను’ అని బయలుదేరి వెళ్ళాడు. కాలినడకన ఉప్పొడ వెళ్లి, సముద్రం లోనికి వెళ్లి పోతున్నాడు. క్రమంగా ఈతని కాళ్లు, చేతులు, తల మునిగిపోతున్నా, సరే అమ్మవారి మీద ఉండే భక్తికొద్దీ ‘అమ్మోరు ! అమ్మోరు, అని పిలుచుకొంటూ వెళ్లిపోతున్నాడు. తాను కనిపించకపోతే వచ్చిపోతాడని, మరిడమ్మ సముద్రంలో ప్రత్యక్షమై ‘ఏమిరా ! బాబూ ! ఎక్కడికిరా !’ అంటుంది. ‘నీకోసమే, ఈవేళ పండుగకదా ! మా యింటికి భోజనానికి వస్తావని’ అంటాడు. తనకూడా రమ్మంటాడు. ‘వస్తాను వర’ అని వాడికంటే ముందే వాడింటికిచ్చి, వడ్డించించి తింటుంది. ‘అమ్మా ! మేము లేనివాళ్లం. ఏదో పెట్టాం తిను’ ఫలానా ఇంటివారయితే (డబ్బున్నవారి యిల్లు చూపించి) ఎక్కువగా బూర్లు, కోడి మాంసం, అన్నం పెడతారు. వెళ్లి తిను’ అంటాడు. అలాగే వెళ్తానని అమ్మవారు వెళ్లిపోతుంది. అమ్మవారు తాను వెళ్లమన్న యింటికి వెళ్లిందోలేదో నని, పల్లెవాడు వాళ్లయింటి జీలుపు సందునుంచి చూస్తుంటాడు. వాళ్లు నకల పండిమంటలతో కోడి, మేక వంటి బలులతో అమ్మవారికి ఉపా(హారం) పెడతారు. తలుపు సందునుంచి చూస్తున్న పల్లెవాణ్ణి బిచ్చగాడనుకొని వెళ్లమంటారు. అతడు తను బిచ్చగాణ్ణి కానని, తన యింటికి వచ్చిన మరిడమ్మను, వారింటికి పంపానని, అందుచేత

చూస్తున్నానంటాడు. అంతవారు 'అమ్మవారు మీ యింటికి వచ్చిందా? నీవెంత అదృష్టవంతుడవు ! మేమెంత దురదృష్టవంతులం ! అని వారు వల్లెవాణ్ణి మెచ్చుకుంటారు'.⁴⁹

అమాయకులు, మూఢభక్తులు అంటే దేవతకు అభిమానం, దయ ఉంటాయనటానికి జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును.

సక్కుళ్లమ్మ : ఈమె పిహాపురం మండలం నవఖండ్రవాడ గ్రామదేవత. ఇప్పటికీ చాన్నాళ్లక్రితం ఒక సన్యాసి వచ్చాడు. ఆతడు ఈ అమ్మవారిని గూర్చి హేళనగా మాట్లాడాడు. అంత ఆతని కుమార్తె విరేచనాలతో, వంతులతో నీరసపడిపోయింది. ఆ సాధువు అమ్మవారి గుడి వద్దకు వచ్చి, తన తప్పుక్షమించమని వేడుకున్నాడు. ఆతని కుమార్తె ఆరోగ్యం బాగుపడింది.⁵⁰

సింగరమ్మ : ఈ అమ్మవారి చెట్టునరకదలచి, గొడ్డలితో పేటువేస్తే, ఆ పేటునుంచి పెద్ద వర్షపు చినుకువలె వడేది. దగ్గరకెళ్ళిచూస్తే ఏమీ కనపడేది కాదు. ఒక వ్యక్తి అమ్మవారికి మొక్కుకొని, మొక్కు తీర్చకపోతే అనారోగ్యం కలుగవేసింది.⁵¹

రూపులమ్మ : ఈమెను గురించి న్యూనంగా మాట్లాడేవారికి అనారోగ్యం కల్పించేది. ఈమె ఈజిల్లాలోని సంవర గ్రామానికి కూడ దేవత. అక్కడ జాతర జరుగదు. ఏలేశ్వరంలో జరిగే జాతరకు సంవర గ్రామస్థులు వస్తారు. ఒకసారి సంవర గ్రామస్థులంతా ఏలేశ్వరం జాతరకువచ్చి నవుడు సంవరలో ఒకరింటిలో దొంగలు ప్రవేశించి, డబ్బుపెట్టె తెరచుటకు ప్రయత్నించుచుండగా, అమ్మవారి మహిమవల్ల వారక్కడే స్తంభించి పోయారు. జాతర ముగిసాక, ఇంటికెళ్ళిన సంవర గ్రామస్థులు అమ్మవారిని ప్రార్థించగా దొంగలు యథాచలనాన్ని పొందారు.⁵²

పంపాదమ్మ : ఈమె మహిమ గురించ ఒక కథ ఈ ప్రాంతంలో ప్రచారంలో ఉన్నది. ఈమె ఈ ప్రాంతాన్ని పాలించిన పెద్దిరాజు, కాటమరాజు, పోలిరాజు, అనే యాదవరాజుల ఇంటి దేవత. వీరు ఆలమేకలమందలను మేపుకుంటూ దేవతలకు పాలుపోసే వారు. వీరు ముగ్గురూ తమ మందలను వంచుకో దలచినపుడు, పెద్దవాడైన పెద్దిరాజు వాటాలు వేస్తుండగా, తనకు వాటా వేయలేదని పంపాదమ్మ వాటాలను తెగనిచ్చేదికాదు. నక్కరూపంలోవచ్చి, ఏదో మేకను ఎత్తుకొనిపోయేది. (ఇప్పటికీ మేకను నక్క ఎత్తుకొనిపోతే ఊరుకుంటారే తప్ప, నక్క తమ ఇంటి ఆడపడచు అని భావించిన గొల్లలు తిట్టవైన తిట్టరు.) ఈవిధంగా చాన్నాళ్లపాటు వాటాలు తెగక వాళ్లు చాలా బాధపడ్డారు. ౭.కనాబీ రాత్రి పంపాదమ్మ పెద్దిరాజు కలలోని కెళ్ళి, ఇంటికి ఆడబిడ్డనైన తనకు వాటావేయడం లేదని, అందుకే వాటాలు తెగకుండా చేస్తున్నానని చెప్పింది. అప్పుడు పెద్దిరాజు పంపాదమ్మతో సహా నాల్గువాటాలు వేయగా, సమస్య తీరిపోయింది.⁵³

ఒమపులమ్మ : ఈమె చాలా మహిమాన్వితురాలని, ప్రజారక్షణి అని గ్రామస్థుల నమ్మకం. ఒకసారి ఈ గ్రామ (దిగువయి పోలవరం) సమీప శ్రామమయిన, సుభద్రయమ్మ పేటలో, ఒక భూస్వామి యింట దొంగలువడే దోచుకున్నారు. ఒమములమ్మ ఆ భూస్వామి కలలో కనిపించి, దొంగతనంచేసిన దొంగల ఆచూకీ తెలిపింది. వెంటనే భూస్వామి దొంగలను పట్టుకొని, పోయిన

స్వప్నలను రాబట్టుకున్నాడు. ఒనుములమ్మ మహిమ వల్లే భూస్వామి తమను పట్టుకోగలిగాడన్న విషయం తెలుసుకున్న దొంగలు ఒనుములమ్మ తలను నరకదలచి, ఆమె గుడిలో ప్రవేశించి, ఆమె మహిమవల్ల రక్తం కక్కుకుంటూ మరణించారు. అమ్మవారి మహిమను గమనించిన గ్రామస్థులు, అప్పటి నుంచి ప్రతి ఏటా అమ్మవారి సంబరం చేస్తున్నారు. 54 ఈ కథలో అమ్మవారి మహిమవల్ల దొంగలు పట్టుబడడంవల్ల, మరణించడంవల్ల, సంఘవిద్రోహాలను గ్రామదేవత శిక్షిస్తుంది అనే విషయం స్పష్టమగుచున్నది.

పల్లాలమ్మ : సర్ ఆర్థర్ కాటన్ ధవళేశ్వరం నుండి కుండలేశ్వరం వరకు వానవల్ల మీదుగా ఒక పంటకాలువను తవ్వడానికి స్థానువేసి, తప్పిస్తుండగా, ఈ పల్లాలమ్మ గుడి అడ్డు రావడంతో గుడినితీసివేసి, కాలువ వని కొనసాగించమని ఆదేశించాడు. అందుకు ఆయన ఆ సాయంత్రానికి అనుకోని ప్రమాదాలకు గురి అయ్యాడు. పల్లాలమ్మ కాటన్ కలలో కనపడి, వాస్తవాలను చెప్పగానే కాటన్ వానవల్లికివచ్చి, అమ్మవారి పూజలుచేసి, కాలువను గుడి ప్రక్కకు తీప్పి త్రవ్వమని ఆదేశించాడు. దీనికి నిదర్శనంగా, నేటికీ ఈగుడి ప్రక్క నుంచి కాలువ ప్రవహిస్తోంది.⁵⁵

ఈ అమ్మవారి గుడి దేవాదాయధర్మాదాయశాఖవారి ఆధీనంలో ఉండడంవల్ల, ఇక్కడ ఉండే కార్యనిర్వహణాధికారి (ప్రభుత్వోగి) అమ్మవారి నగలు తస్కరించదలచి, వేరొక వ్యక్తిచేత గుడిలో నగలు తీయించి, తాను పుచ్చుకొనుచుండగా, అక్కడి కక్కడే రక్తంకక్కుకొని పడిపోయాడు. తర్వాత తన తప్పుబప్పుకొన్నాడు.

అమ్మవారు అందమైన స్త్రీ రూపంలో రిక్షాలో సినిమాకు వెళ్లేవారు. మళ్ళీ అదే రిక్షాలో వచ్చి, ఎవ్వరూ లేనిచోట దిగి అదృశ్యమయ్యేవారు. ప్రతిరోజూ ఆమె రిక్షాలో వెళ్లడం చూసిన కొందరు దుండగులు ఆమెమీద కన్నువేసి, రిక్షావెనక వెళ్లి, ఆమెను స్పృశించబోయి, రక్తం కక్కుకొని మరణించారు. దర్వాపులో మరణించిన వ్యక్తులు ఏరిక్షావెనక వెళ్లారో, ఆ రిక్షా వ్యక్తిని కోర్టుకు హాజరు పరచి, ఉరిశిక్ష ఖాయంచేసే సమయంలో అమ్మవారు జడ్జిగారి కలలో కనిపించి, జరిగిన విషయం చెప్పి రిక్షావానికి శిక్షతప్పించింది.

సాధారణంగా గ్రామదేవత విగ్రహం కాలికింద నక్కనుకాని, వ్యక్తినికాని తొక్కి పెట్టినట్లు చిత్రింపబడి యుంటుంది. ఈ పల్లాలమ్మ కాలికింద నక్కనుతొక్కి పెట్టినట్లు చిత్రింపబడి యున్నది. ఈవిధంగా నక్కను తొక్కి పెట్టినట్లు చిత్రింపబడడానికి ఒక కథ ఉన్నది. దేవతవద్ద ఉండే వసువు కుంకుమలను ప్రతిరోజూ ఒక నక్క వచ్చి నాకేది. ఇందుకు కోపించిన అమ్మవారు తన విగ్రహంచుట్టూ ఉసిరికాయలు చల్లింది. యథాప్రకారం వచ్చిన నక్క క్రిందపడిన ఉసిరికాయలమీద నుంచి నడిచింది. వెంటనే అమ్మవారు నక్కను తనకాలికిందతొక్కి పెట్టింది.⁵⁶ ఈ కథను 'Sensus of India, Fairs and Festivals, East Godavari' 1961లో పేర్కొన్నారు. కాని నేను విషయ సేకరణకు వెళ్లినపుడు ఈ రకమగు విగ్రహం నాకు కనిపించలేదు.

1986లో గోదావరికి వరద వచ్చినపుడు ఏటిగట్టుకు గండి పడడం ఖాయమని ప్రజలు భయభ్రాంతులయ్యారు. 'పల్లాలమ్మా! రక్షించు తల్లీ!' అని స్మరించుకుంటూ ఏటి గట్టుకు పట్టవేసి (అమ్మవారి మహిమవల్ల) గ్రామాన్ని రక్షించుకున్నారు.⁵⁷

దేవరమ్మ : ఈమె పీఠాపురం మండలం జల్లూరి గ్రామంలోని బత్తినవారి యింటి దేవత. కొత్తపల్లి మండలం, ఇసుకపల్లి గ్రామంలో కూడ ఒక ఇంటివారికి ఈమె ఇంటిదేవత. ఈమె పుట్టుక గురించి ఎట్టి కథలు లభించకపోయినా, ఈమె మహిమ గురించి, జల్లూరు గ్రామంలో ఒక కథ చెబుతారు.

ఈ బత్తినవారి నుంచి వరిగడ్డి కొనుక్కున్న పొరుగువారు 15 బండ్ల గడ్డికొని, 16 బళ్ల గడ్డి తీసుకెళ్లటానికి ప్రయత్నించగా, అమ్మవారి మహిమవల్ల బళ్ల ముందుకు కదలేదు.⁵⁹

గంగాలమ్మ : ఈమె గోకవరం మండలం గోకవరం గ్రామంలోని చాకలివారి ఇంటిదేవత. నేను ఫలానా చోట (ఇప్పుడు గంగాలమ్మ ఉన్నచోట) వెలసానని చెప్పింది. అక్కడే వాళ్లు పూజిస్తున్నారు. ఈమె చాకల్లలో ఉన్న వరికుప్పలు కావలాకాసేది. ఎవరైనా ఇతరులు వరికుప్పలమీద చెయ్యివేసినా, దాన్యపు రాశి ముట్టుకున్నా, వాళ్లకు మతిపోయి, అకుప్పచుట్టూ తిరిగిలాగచేసేది. ఆ మరుసటిరోజు ఆ పొలంగల వ్యక్తి 'పోనియ్యమ్మా! వాడికర్మని వాడేపోతాడు' అంటే వదిలేసేది.⁶⁰

పెద్దింటమ్మ : ఈమె కొత్తపల్లి, కొండవరం, భోగాపురం, లక్ష్మీపురం, చంద్రంపాలెం, కోరుపల్లిపాడు మొదలైన గ్రామాల్లో గ్రామదేవత. ఈమె మహిమ గురించి ఒక కథ చెబుతారు. ఒక వ్యక్తియొక్క ఎనుపోతులు తప్పిపోయాయి. అవి ఎంతకూ దొరకలేదు. పెద్దింటమ్మకు నమస్కరించి, తన పోతులు దొరికితే పోతును బలి ఇస్తానని మొక్కుకున్నాడు. ఆనాటి రాత్రికి పోయినవన్నీ, తిరిగి వచ్చి అమ్మవారి గుడి ముందు వడుకొని ఉన్నాయి. అనుకున్న ప్రకారం పోతును బలి యిచ్చాడు.⁶¹

పోచమ్మ : ఈమె దేవీపట్నం మండలం గొందూరు సమీపాన గోదావరి తీరాన నిలిచింది. ఈమె ప్రతిమ గోదావరి మాందావ (తీరం)లో దొరికింది. ఆ ప్రతిమనుతీసి, చింతచెట్టుకిందపెట్టి, గుడికట్టి పూజిస్తున్నారు. గోదావరిలో ప్రయాణించే లాంచీలు ఈమె గుడివద్దకు వచ్చాక ఆగిపోతాయి. లాంచీల వాళ్లు అమ్మవారికి కొబ్బరికాయలు కొట్టి, మొక్కులు చెల్లించాకే బి కదులుతాయి. లాంచీలలో ప్రయాణించేసేవారు. పొరపాటున నోరుజారితే, ఆవిధంగా వాళ్లువైద్యాలి. వేయకుంటే లాంచీ మునిగి పోతుంది. ఒకప్పుడు ఒక స్త్రీ తాను ఇంటివద్ద బయల్బడేటప్పుడు ఏడుస్తున్న పిల్లవాణ్ణి, ఏడ్పు మానకుంటే గోదావరిలో పడవేస్తానని తిట్టింది. ఆ స్త్రీ లాంచీ ఎక్కి ప్రయాణిస్తుంది. ఆ లాంచీ పోశమ్మగుడి వద్దకు వచ్చాక కదలదలలేదు. లాంచీ ద్రయివరకు అనుమానం వచ్చి, లాంచీలోనున్న ప్రయాణీకులనుద్దేశించి, మీలో ఎవరైనా నోరు జారారా? అని ప్రశ్నించాడు. ఇంటివద్దకుమారుణ్ణి తిట్టిన తల్లి తాను తన కుమారుణ్ణి గోదావరిలో పడవేస్తానని తిట్టినట్టు చెప్పింది. వెంటనే ద్రయివరకు ఆ అబ్బాయిని తీసుకొని, నీటిలో ముంచి, బయటకు తీసి, అమ్మవారి గుడివద్దకు తీసుకెళ్లి, అమ్మవారి ముందుంచాడు. (అమ్మవారి కర్పించినట్టు) తర్వాత తల్లి అమ్మవారి దగ్గరనుంచి రూపాయికి తన కుమారుణ్ణి కొనుక్కున్నది. ఈ అమ్మవారు గోదావరిలో పడవలు, లాంచీలు మునగకుండా కాపాడుతుందని ఇచ్చిటి ప్రజల నమ్మకం⁶² అనవసరంగానోరు జారకూడదు. అలా జారితే అమ్మవారి మహిమన్న

అనర్థాలు సంభవిస్తాయని, దేవతను అలంభనగా చేసుకొని, ప్రజలలో సత్సంభాషణా స్వభావాన్ని పెంపొందించటానికి జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును.

సాధారణ కథలు : సాధారణ కథలు సందర్భాన్నిబట్టి ఏ దేవతకైనా అన్వయించి చెప్పవచ్చును. సమాజంలో ఉండే చిత్రవిచిత్ర మనస్తత్వంగల వ్యక్తులను దృష్టిలో పెట్టుకొని, దేవతను అలంబనగా చేసుకొని అల్లిన కథలుగా వీటిని పేర్కొనవచ్చును. దేవతను సాధారణ పరిభాషలో అమ్మోరు (అమ్మవారు) అని వ్యవహరిస్తారు. కాబట్టి ఈ కథలలో దేవత పేరుకాక, 'అమ్మోరు' అనే పేరే వినిపిస్తుంది.

అమ్మోరునే ఆశ్చర్యపరచే గడుసరి స్త్రీ కథ : ఈ కథ నాకు ఏలేశ్వరం మండలం లింగవర్ర గ్రామంలో లభించింది. చెప్పినవారు మొట్టేటి బుద్ధిమృ. అమ్మవారు చాలా మహిమ కలదనీ, అమ్మవారి ధాటికి ఎవ్వరూ తట్టుకోలేరనీ గ్రామీణుల నమ్మకం, అటువంటి అమ్మవారిని కూడ ఆశ్చర్యపరచే, ఖంగుతినిపించే స్త్రీలుంటారనే చమత్కారంతో ఒక గడుసరి స్త్రీ కథ ఈ జిల్లాలో ప్రచారంలో ఉన్నది. ఒక గ్రామంలో ఉన్న గడుసరి స్త్రీ భర్తకు తెలియకుండా పరపురుషులతో, చాటుమాటు వ్యవహారాలు సాగిస్తుంటుంది. భర్తను గుడ్డి వాడిగా మారిస్తే, అమ్మోరుకి ఆరుగాళ్ల జీవాన్ని బలియిస్తానని మొక్కుకుంటుంది. ఇది గమనించిన ఆమె భర్త తనకు కళ్లు కనిపించటంలేదని, భార్యతో అంటాడు. గుడ్డి వానిగా నటిస్తాడు. అమ్మోరు కరుణించిందని ఆమె సంతోషిస్తుంది. కుక్కలులోనికి రాకుండా చూడమని ఒక కర్ర వేతికిచ్చి, భర్తను గుమ్మందగ్గర కూర్చుండబెడుతుంది.

భర్తకు కళ్లుపోయాయనుకుని, విటులను రమ్మని ఆహ్వానించి, వారికోసం పాయసం వండుతుంది. భర్త భార్య చూడకుండా కొంత, విషాన్ని పాయసంలో కలుపుతాడు. రాత్రికి ఇంటికిచ్చిన విటులు ఆ విషపాయసంతిని మరణిస్తారు. వారి పీడ వదిలిచుకోవటానికి తెల్లవారుజామున డబ్బులు దండుకోవటానికి వచ్చే బుడబుక్కలవాణ్ణి ఉపయోగించుకుంటుంది. 'ఒక శవం ఉంది మూటకట్టి ఇస్తాను. తెల్లవారకుండా స్మశానంలో వదిలివస్తే, కొంత డబ్బు ఇస్తా నంటుంది. దానికి బుడబుక్కలవాడు అంగీకరిస్తాడు. ఒక శవాన్ని చావను చుట్టి ఇస్తుంది. 'తీసుకెళ్లి స్మశానంలో వదిలి వస్తాడు. ఇంకో శవాన్ని చావనుచుట్టి, పారవేసిన శవం మళ్ళీ ఇంటికిచ్చింది, దూరంగా పారవెయ్య అని చెప్పి మళ్ళీ ఇస్తుంది. ఈవిధంగా తెల్లవారేలోపల అందరి శవాల్ని పారవేయిస్తుంది. బుడబుక్కలవానికి ఇస్తానన్న డబ్బులు ఇచ్చివంటిస్తుంది.

ఈగను (ఆరుకాళ్ల జీవం) తీసుకెళ్లి, అమ్మోరు ముందు అరచేతిలో నలిపేస్తుంది. ఆమె చమత్కార తనానికి, గడుసరితనానికి ఆశ్చర్యం చెంది అమ్మోరు ముక్కుమీద వేలేసుకుంటుంది. ఇది గమనించిన గ్రామ పెద్దలు అమ్మోరు ముక్కుమీద వేలేసు కోవటం గురించి తర్జనభర్జనలు చేసి, అమ్మోరు ముక్కుమీద వేలుతీయించిన స్త్రీని వచిత్రంగా భావిస్తాంటారు. అమ్మోరు ముక్కుమీద వేలుతీయించటం ఎవరివల్లకాదు. గడుసరి స్త్రీ చీపురకట్టతో (కోట్టే ఉద్దేశముతో) అమ్మోరు దగ్గరకెళ్లి, 'నేను వ్యభిచరిస్తే, నాభర్తకు అత్తమామలకు బంధువులకు లేని తప్పు నీకాచ్చిందా! ముక్కుమీద వేలు తీస్తావా? తియ్యవా? అని గదమాయ్నస్తుంది. వేలు తియ్యకపోతే చీపురకట్టతో

కొడుతుందేమోనని భయపడి, అమ్మోరు ముక్కుమీద వేలు తీసేస్తుంది. ఈవిధంగా అమ్మోరినేత ముక్కుమీదవేలు తీయించినందువల్ల ఆమె పతివ్రతగా కూడవరిగణింపబడుతుంది². సమాజంలో నోరుగలవాళ్ళకి అందరూ భయపడతారు. అందర్నీ భయపెట్టే అమ్మోరే భయపడతుందని చెప్పటానికి చమత్కారంతో, అతిశయోక్తితో గావించిన జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను భావించవచ్చును.

దొంగతన చమత్కారంతో అమ్మోరుని ఆశ్చర్యపరచే కథ : ఈ కథను నాకు గండేపల్లి విజయరాణి తెలియచేసింది. ఆమెది కూడ లింగంవరే. ఒకరోజు ఒక దొంగ దొంగతనానికి వెళ్లేముందు అమ్మోరు గుడికెళ్లి, తాను దొంగతనంలో ఎవరికీ దొరకకుండా విజయుడై తిరిగొస్తే, ఏడుకొమ్ములపోతుని, వంద కాళ్ళ జీవిని బలి యిస్తానంటాడు. ఎప్పుడూ కనీసినీ ఎరుగని జీవులను బలి యిస్తానంటున్నాడు. కదా ! అని అమ్మోరు సంతోషించి, అతడు దొంగతనంలో పట్టుబడకుండా చూసి, విజయుణ్ణి చేస్తుంది. దొంగోడు ఏడుకొమ్ముల జీవిగా కోడిపుంజును (కోడిపుంజు జాతుకు ఏడు కొమ్ములువలె ఉంటాయి) వంద కాళ్ళ జీవిగా ఒక రోకలిబండను అమ్మోరుకి బలియిస్తాడు.³ దొంగోడి చమత్కారానికి అమ్మోరు ఆశ్చర్యపడుతుంది.

త్రాగుబోతు కథ : పూర్వం ఒక త్రాగుబోతు చెరువుగట్టుమీద పోతూ, 'ఓ దేవతా చెరువులోని నీరంతా కల్లుగామారి, ఇక్కడున్న రాళ్ళన్నీ గుండెకాయలుగా మారితే, ఇవన్నీ నేను భుజించాక, నాశిరస్సు ఖండించి, నీకు అర్పిస్తాను' అని దేవతకు మొక్కుతాడు. ఆ దేవత మహిమ వల్ల అతడు కోరినట్టే జరుగుతుంది. అవన్నీ అరగించి వెల్లిపోతున్న ఆతనిని ఆ దేవత ఆపి, తన డ్రైముక్కు చెల్లించమని అడుగుతుంది. 'త్రాగుబోతువాని మాటలను నమ్మే ఓ వైరిదేవతా ! నీవు మానవుల్ని ఏమి కాపాడగలవని హేళనచేసి ఆ త్రాగుబోతు వెల్లిపోతాడు.'⁴ త్రాగుబోతు మాటలు నమ్మకూడదనీ, అతని మాటలు నమ్మి అమ్మోరే మోసపోయిందని చెప్పటానికి జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును.

పై కథలనుబట్టి దేవతకు మొక్కులంటే యిష్టమని బలి అంటే ప్రీతి అనీ, బలిని ఆశించి ప్రజల ఎలాంటి కోర్కెలయినా తీరుస్తుందనే విషయం అర్థమవుతుంది.

అమ్మోరు దృష్టి నుంచి ఎవరూ తప్పించుకోలేరని చెప్పే కథ : ఈకథ నాకు కిర్లంపూడి మండలం వీరవరం గ్రామంలో లభించింది. మనుష్యులకు వచ్చే అంటువ్యాధులన్నింటికీ అమ్మోరేకారణమని గ్రామీణుల విశ్వాసం. అమ్మోరు మహిమ వల్ల వచ్చే అంటువ్యాధులనుంచి ఎవ్వరూ తప్పించుకోలేరని, తప్పించుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తే, అమ్మోరుకి మరింతకోపం వస్తుందని తెలియచేసే కథ ఒకటి ఈజిల్లలో ప్రచారంలో ఉన్నది. ఒక గ్రామంలో తల్లికొడుకు లుండేవారు. ఆ గ్రామంలో అంటువ్యాధులు ప్రబలి ప్రజలుచనిపోతున్నారు. తన ఒక్కగొనొక్క కుమారుడు చనిపోతాడేమోనని, భయపడి, ఊరుమారితే వ్యాధులు రావనే భావంతో, తల్లికొడుకుని పినతల్లి యింటికి వంపుతుంది. ఈవిషయం గమనించిన అమ్మోరు ఒక ముసలి అవ్వవేషంలో బాలుడు వెళ్లమార్గంలో చెట్టుక్రింద కూర్చుని, వెళ్ల బాలుణ్ణి ఆపి, తన తలలో పేలు ఎక్కువగా ఉండి బాధపెడుతున్నాయి. పేలుచూడమంటుంది. బాలుడు పేలుచూడటానికి తలలో చేయిపెట్టి చూస్తుంటే, పేలు లేవు పరీకదా ! పాయపాయకు కళ్ళ కనపడుతున్నాయి. 'నీతలలో పేలులేవు,

కళ్ళ ఉన్నాయి' అని ఆశ్చర్యపోతాడు. అప్పుడు అమ్మోరు అది తన మహిమేనని, తన దృష్టినుంచి ఎవ్వరూ తప్పించుకోలేరని చెప్పి, సముదాయించి ఇంటికి వంపిస్తుంది.⁶⁵ అమ్మోరుకి తెలియనిది లేదని, ఆమెబారి నుంచి ఎవ్వరూ తప్పించుకోలేరని ఈ కథవల్ల తెలుస్తుంది. ఈ కథను పోలిన కథలను డా. రావి ప్రేమలతగారు, శ్రీమతి అండమ్మగారు కూడా తమ సిద్ధాంత వ్యాస గ్రంథాల్లో పేర్కొని యున్నారు.

అమ్మోరు గాజులు వేయించుకొనే కథ : ఈ కథను అనవర్తి మండలం కొప్పవరం గ్రామదేవత ముత్యాలమ్మ మీద చెబుతారు. అమ్మవారు ఒకరోజు మిట్టమధ్యాహ్నం వేళ చక్కని పడుమగా, తయారయి, వీధిలో పోతున్న గాజుల వానిని పిలిచి, గాజులు వేయించుకొని, డబ్బులు తెస్తానని, ఒకరి ఇంటిలోకి పోయింది. ఆమె ఎప్పటికీ రాకపోయేసరికి అతను ఆ ఇంటివారిని పిలిచి అడిగాడు. వాళ్ళ ఆమె ముత్యాలమ్మ అని గ్రహించి ఆ డబ్బులిచ్చి వంపించేసారు.⁶⁶

ఇలాగే పెద్దాపురం మరిడమ్మ మీద ఒక గాజులు కథ ఉన్నది. ఆమె గాజులు వేయించుకొని వెళ్ళిపోతే, గాజుల మల్లయ్య 'నాడబ్బులో నాడబ్బులో' అని కేకలు పెడుతుంటే అతన్ని అక్కడ రాయిని చేసేసింది. దానిని 'గాజులమల్లారంరాయి' అంటారు.⁶⁷

సిడిబొమ్మ కథ : సిడిబొమ్మను త్రిప్పటం అనేది అమ్మవారి జాతరలో ఆచరించే ఆచారంలో ఒకటి. ఈ ఆచారం ఎక్కువగా పితాపురం తాలూకాలోని గ్రామాల్లో కనిపిస్తుంది. అమ్మవారి సంబరం సమయంలో గ్రామమంతా తోప్పే ఈ సిడిబొమ్మను అమ్మవారి ప్రతిరూపంగా బావిస్తారు. ఈ బొమ్మను తిప్పుతున్నప్పుడు గ్రామస్థులు అరటిపండ్లతోనూ, ఈతకాయలతోనూ కొడతారు. ఈవిధంగా కొట్టడం గురించి కూడా ఒక కథచెబుతారు.

అమ్మవారు బ్రాహ్మణ స్త్రీ. ఆమెను మోహించిన కంసాలి వ్యక్తిని తిరస్కరించినందున ఆమె బొమ్మను జాతరలో అందరిచేత కొట్టిస్తానన్నాడు. అందుచేతనే జాతరలో అమ్మవారి సిడి బొమ్మను కొట్టడం⁶⁸.

గ్రామదేవతల గురించి ఈవిధంగా రకరకాలైన కథలు వినిపిస్తాయి. వీటిలో కొన్ని సత్యదూరాలుగా అనిపిస్తాయి. అట్టి కథలు నిజం కాదని విద్యాధికులు వాదించినా, జానపదులు నమ్మరు సరికదా! వాదించిన వారిని దేహశుద్ధి కూడా చేస్తారు. గ్రామదేవతలంటే గ్రామీణులకుండే నమ్మకం అలాంటిది. కొన్నివేల సంవత్సరాలుగా గ్రామీణులు గ్రామదేవతలను నమ్ముకొనే తమ జీవనం సాగిస్తున్నారు. వైద్యసదుపాయాలు ఎంత పెరిగినా, ఇప్పటికీకా, దేవతలను నమ్ముకొనే తమ రోగాలను పోగొట్టుకుంటున్నారు. వారికి కలిగే కష్టసుఖాలన్నిటికీ గ్రామదేవతే కారణమని మౌనంగా గ్రామీణులు దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని ఆత్మవిశ్వాసంతో బ్రతుకుచున్నారు. ఈవిధంగా గ్రామదేవతల మీద వీరికుండే నమ్మకం కొద్దీ రకరకాలు కథలు వుడుతుంటాయి. ఇలాంటి కథలన్నీ జానపదుల మానసిక స్థితి తెలుస్తుంది.

అధ్యయనము

1. గండుమిల్లి సత్తెమ్మ - పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా.

2. రేవు యముడమ్మ, కొమరగిరి గ్రామం, కొత్తపల్లి మండలం.
3. బంగారు పాప (బషీర్ బీబీ) చారిత్రక నవల, మూలరచయిత, రాయనరపు గౌరీరాజు, 1985.
4. సుసర్ల గోపాలకృష్ణ, మాచవరం గ్రామం, అంబాజీపేట మండలం.
5. గోదావరి సీమ - జానపద కళలు గ్రీడ్లు వేడుకలు - పి. రామకృష్ణారెడ్డి, 1991 - పుట 57.
6. తోలేటి బులిరాజు - సామర్లకోట - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
7. కురసం జంగం దొర - రాజవరం గ్రామం, గంగవరం మండలం.
8. Census of India Fairs and Festivals, East Godavari.
9. 'పరిశీలన' వ్యాస సంకలనం - ఆచార్య. నాయనికృష్ణకుమారి. 1977 - పుట 81.
10. పిలకా కన్నమ్మ, కన్నమ్మ పేరంటాలు గుడివద్ద - రాజమండ్రి.
11. దంగేటి అప్పయ్యమ్మ, సామర్లకోట - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
12. బత్తిస ఎర్రయ్య - సీతపల్లి గ్రామం - రంవచోడవరం మండలం.
13. కోమాళ్లపల్లి దీక్షితులు - బొద్దవరం గ్రామం, తొండంగి మండలం.
14. Census of India Fairs and Festivals, East Godavari. P.P. 258-259.
15. నేమాల నాగరాజు, అద్దారిపేట గ్రామం, తొండంగి మండలం.
16. ముక్కపాటి భాస్కర రామయ్య సిద్ధాంతి - మారేడుబాక గ్రామం - మండపేట మండలం.
17. గోదావరి సీమ - జానపద కళలు గ్రీడ్లు వేడుకలు - పి. రామకృష్ణారెడ్డి - 1991 - పుట 60.
18. ఆంధ్రభూమి దినపత్రిక - ఆదివారం అనుబంధం - 23-1-90 - విశాఖజిల్లా ఎడిషన్.
19. జోకా రామకృష్ణమూర్తి - కాండ్రకోట గ్రామం - పెద్దాపురం మండలం.
20. నూకాలమ్మ జాతర మహోత్సవకరవత్రం - 1988 - కాండ్రకోట.
21. దివిలి అమృత రామారావు - ఆంధ్రప్రభ దినపత్రిక - విశాఖజిల్లా ఎడిషన్ - 17-6-86.
22. ఆంధ్రభూమి దినపత్రిక - ఆదివారం అనుబంధం - 23-1-90 - విశాఖజిల్లా ఎడిషన్.
23. ముక్కపాటి భాస్కర రామయ్య సిద్ధాంతి - మారేడుబాక గ్రామం - మండపేట మండలం.
24. మేకల పెద్దకొండ - తిమ్మరాజుపేట గ్రామం - కోటనందూరు మండలం.

25. యాతం చంద్రన్న - కుమారపురం గ్రామం - పిఠాపురం మండలం.
26. చీడిపల్లి తూతయ్య - రాజవొమ్మంగి - తూర్పుగోదావరి జిల్లా.
27. వర్రెరమణ - కుమారపురం గ్రామం - పిఠాపురం మండలం.
28. పులి అప్పారావు అమరపల్లి గ్రామం - కొత్తపల్లి మండలం.
29. దూడల కాశీగారు - పిఠాపురం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
30. నూకాంబిక అమ్మవారి జాతర మహోత్సవకరపత్రిక - 1988 - చింతలూరు.
31. యమ్. తిరువతిరాజుగారు - ఎ. విజయనగరం - గొల్లప్రోలు మండలం.
32. సంతక కోరలయ్య - ఏలేశ్వరం - తూర్పు గోదావరిజిల్లా.
33. వెలిచేటి కృష్ణారావు - కొత్తూరు - పిఠాపురం మండలం.
34. గోపశెట్టి బాపిరాజు - బెండపూడి గ్రామం - తొండంగి మండలం.
35. కుప్పల చంద్రరావు - తొత్తరమూడి - అయిన విల్లిమండలం.
36. ఆంధ్రభూమి దినపత్రిక - తూర్పుగోదావరి జిల్లా ఎడిషన్ -22-4-89.
37. రేవు గంగరాజు - పిఠాపురం - తూర్పు గోదావరిజిల్లా.
38. మొల్లేటి సత్యన్నారాయణ - మల్లేపల్లి గ్రామం - గండేపల్లి మండలం.
39. ఈనాడు దినపత్రిక -21-5-89 - తూర్పుగోదావరిజిల్లా ఎడిషన్.
40. మానేపల్లి జగ్గమ్మ - మల్లిసాల గ్రామం - జగ్గంపేట మండలం.
41. గండేపల్లి నూకరాజు - మామిడాడ - జగ్గంపేట మండలం.
42. రాయవరపు గౌరీనాథశర్మ - మూలపేట గ్రామం - కొత్తపల్లి మండలం.
43. తోలేటి బులిరాజు - సామర్లకోట - తూర్పుగోదావరి జిల్లా.
44. కురసం జంగందొర - రాజవరం గ్రామం - గంగవరం మండలం.
45. బత్తిన ఎర్రయ్య - సీతపల్లి గ్రామం రంవచోడవరం మండలం.
46. జోకా రామకృష్ణమూర్తి కాండ్రకోట గ్రామం - పెద్దాపురం మండలం.
47. జొన్నాడ నాగేశ్వరరావు - కొమరగిరి గ్రామం - కొత్తపల్లి మండలం.
48. కాలనాథభట్ల విశ్వేశ్వరరావు - కార్యనిర్వహణాధికారి - మరిడమ్మ దేవస్థానం. పెద్దాపురం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
49. పల్లారాములు - పిఠాపురం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.

50. చక్రవర్తల హనుమంతురావు - నవఖండ్రవాడ గ్రామం - పితాపురం మండలం.
51. మానేపల్లి జగ్గమ్మ - మల్లిసాల గ్రామం - జగ్గంపేట మండలం.
52. సంతక కోరలయ్య - ఏలేశ్వరం గ్రామం - ఏలేశ్వరం మండలం.
53. ఉప్పరపల్లి అమ్మోరియ్య - ఉప్పాడ గ్రామం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
54. Census of India; Fairs & Festivals, East Godavari, 1961, p. 258-259.
55. వాడ్రేపు రత్నం వానపల్లి గ్రామం, కొత్తపల్లి మండలం.
56. Census of India; Fairs & Festivals, East Godavari, 1961, p 107.
57. ఆంధ్రభూమి దినపత్రిక - 20-5-1989 - తూర్పు గోదావరి సంచిక.
58. మామిడాడ నూకరాజు - జల్లూరు గ్రామం - పితాపురం మండలం.
59. తోలేటి జగ్గమ్మ - గోకవరం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
60. దొడ్డిరాజు - కొండేవరం గ్రామం - కొత్తపల్లి గ్రామం.
61. బత్తిన ఎర్రయ్య - సీతపల్లి గ్రామం రంపవోడవరం మండలం.
62. మొల్లేటి బుల్లమ్మ - లింగంవర్తి - ఏలేశ్వరం మండలం.
63. గండేపల్లి విజయరాణి - లింగంవర్తి గ్రామం - ఏలేశ్వరం మండలం.
64. ఆంధ్రప్రభ దినపత్రిక - 9-8-89.
65. గండేపల్లి అప్పలరాజు - వీరవరం గ్రామం - కిర్లంపూడి మండలం.
66. గోదావరి సీమ - జానపద కళలు క్రీడలు వేడుకలు - పి.రామకృష్ణారెడ్డి - 1991 - పుట59.
67. -పైది-
68. బంటుపల్లి సుబ్బయ్యమ్మ - పితాపురం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.

తూర్పు గోదావరి జిల్లా - పేరంటాళ్లు

గ్రామదేవతలతోపాటు గ్రామీణులచే పూజలందుకొనేవారు పేరంటాళ్లు. సంఘంలో ఊమాలు వృక్తుల వలె జీవించి, మరణానంతరం తాము చూపే విశిష్టమహిమలవల్ల ప్రజలచే దేవతలుగా గుర్తింపబడి, పూజింపబడేవారే యీ పేరంటాళ్లు. పురాణాలలోని పతివ్రతలతో సమాన ప్రతిపత్తిగలవారు వీరు. అత్తల, ఆడబిడ్డల ఆరళ్లను భరించలేనివారు (లక్ష్మమ్మ) అకాలమరణం పొందిన భర్తలతో సహాగమనం చేసినవారు (కావమ్మ --- మొదలైనవారు), కాముకుల చేత బలాత్కరింపబడినవారు (కిష్టమ్మ) వరుల దౌర్జన్యమునకు బలియైనవారు (చెల్లమ్మ), దేవతలచేత ఆచూకంపడినవారు (కన్నమ్మ) -- ఇంకా యితర కారణాలవల్ల అకాలమరణం చెందిన స్త్రీలు మరణానంతరం పేరంటాళ్లుగా ప్రజలచేత పూజింపబడుచున్నారు. మరణానంతరంవారు విగ్రహాలుగాను, శిలలుగాను, వృక్షములుగాను, పుష్పములుగాను, సర్పములుగాను, భూమిపై నిలిచినట్లు వీరి కథలలో వర్ణింపబడింది. వీరి శరీరం నశించి నవ్వుటికీ, ఆత్మ ఏదో రూపంలో భూమిపై శాశ్వతంగా నిలిచిపోతుందని జానపదులు భావించి నట్లు చెప్పవచ్చును.

జానపదులకు గల మాతృదేవతారాధన భావన స్థానికంగా మహత్తుగల స్త్రీల శక్తి యుక్తులతో కలిసి, పేరంటాళ్ల ఆవిర్భావానికి కారణమయ్యిందనవచ్చును. ఆరాధనా విషయంలో ఉన్న కొద్దిపాటి తేడా తప్ప, గ్రామదేవతలకు, పేరంటాళ్లకు తేడా కూడా పెద్దగాకనవడదు. వర్షాలకోసం గ్రామదేవతలను పూజించినట్లే, పేరంటాళ్లను కూడా పూజిస్తారు. ఉదాహరణకు తొండంగి మండలం కొత్తపల్లి గ్రామంలో ఉన్న కిష్టమ్మ పేరంటాలును, సకాలంలో వర్షాలు కురవకపోతే, పూజిస్తారు. కొందరు స్త్రీలు కొత్తకుండలలో చలిమిడి, వడవప్పు వేసుకొని, వాటిని తలపై నుంచుకొని, ఊరికి దూరంగా చేలల్లో ఉన్న పేరంటాల గుడివద్దకు వెళ్లి, అవి సమర్పించగానే, ఉరుములతో, మెరుపులతో వర్షాలు కురుస్తాయని చెబుతారు.

మరణం మానవులకు సహజమే అయినా, ప్రత్యేక కారణాలవల్ల, ప్రత్యేక పరిస్థితులలో మరణించిన స్త్రీలే పేరంటాళ్లుగా పూజింపబడుచున్నారు. వారు మరణించాక, సంఘంలో ధనస్థం, జనస్థం లేక ఇతరత్రా ఏవైనా అద్భుత కార్యాలు సంభవించినట్లయితే, మరణించినవారికి కల్గిన ఆగ్రహం లేక అనుగ్రహం వల్లనే, ఈ రకమైన పరిణామాలు జరిగాయని భావించిన జానపదులు వారిని ప్రసన్నం చేసుకోవటానికి, వారి నుంచి రక్షణ పొందటానికి వారిని పూజించడం మొదలు పెట్టారనవచ్చును.

పేరంటాళ్లయిన స్త్రీలు తాము మరణించాక, తమ సన్నిహితులకు కలలో కనిపించి, తాము ఫలానాచోట, ఫలానా రూపంలో ఉన్నామని, గుడికట్టించి, పూజించమని అడుగుతారు. ఆవిధంగానే గుడి కట్టించి, అప్పటి నుంచి పూజించడం మొదలు పెడతారు. పేరంటాళ్లయినవారికి, సాధారణంగా పేరంటాల విగ్రహంతోపాటు, భర్త విగ్రహంకూడా గుడిలో పెట్టి, పూజించడం

కనిపిస్తుంది. దీనికుదాహరణ ఈ జిల్లాలోని సామర్లకోటలోని కావమ్మ పేరంటాలు, పావమ్మ బుచ్చమ్మ, లింగాలమ్మ మొదలైనవారు పుట్టరూపంలో ఉన్నారు. రాజమండ్రిలో కన్నమ్మ పేరంటాలు నూకలమ్మ అవహించి పేరంటాలయినందు వల్ల ఈమె గుడిలో నూకాలమ్మ విగ్రహంతోపాటు, ఈమె విగ్రహంకూడ ఉన్నది. కె.ఇ. చిన్నాయిపాలెంలో ఉన్న గుండాల పేరంటాలమ్మ (వచ్చారి) చెట్టురూపంలో ఉన్నది. కొందరు పేరంటాళ్ళ విగ్రహాలు రూపంలో ఉన్నారు.

సాధారణంగా పేరంటాళ్ళ తాము బ్రతికుండగా పిలువబడే పేరుతోనే, మరణించాక కూడ పిలువబడతారు. కొంతమందికి పేరు ఉండదు. 'పేరంటాలమ్మ' అనే పేరుతోనే పిలువబడతారు. భర్తతో సహాగమనంచేసి, గుండంలో వడిన పేరంటాళ్ళను, 'గుండాలమ్మ' లేక 'గుండాలపేరంటాలమ్మ' అని కూడ పిలుస్తారు. ఈ జిల్లాలో కొందరి పేరంటాళ్ళ కథలు ప్రచారంలో ఉన్నాయి.

లక్ష్మమ్మ : ఈమె కమ్మ స్త్రీ అవ్వటంవల్ల, ఈమెను కమ్మవారి లక్ష్మమ్మ అనికూడ అంటారు. ఈమె కథను ఈవిధంగా వివరించవచ్చును.

ఒక బ్రాహ్మణ దంపతులు కాలినడకన ప్రయాణం చేస్తూ, మార్గమధ్యంలో గొడవ పడ్డారు. తనను ఎదిరించినందుకు పురుషాహంకారంతో, భర్తభార్యను కత్తితో పాడివాడు. అదే సమయంలో దేవలోకం నుండి దేవేంద్రుని కుమార్తెలు ఏడుగురు ఆ ప్రాంతాన్ని చూడాలని వచ్చారు. వారిలో ఆరుగురు తమ లోకానికి వెళ్లిపోయారు. ఒకామె ఈ గొడవ చూడాలని దగ్గరకొచ్చి, కత్తిపోటుతో బాధపడుతున్న బ్రాహ్మణిని చూసి నవ్వింది. బ్రాహ్మణికోపంతో నేను ఒక బిడ్డతల్లిని భర్తతో హత్యగావించబడినట్లే, నీవుకూడ నరలోకంలో పుట్టి, బిడ్డతల్లిని భర్తతో హత్యగావించబడతావు అని శపించింది.

ధర్మవరం గ్రామంలో దిగుమర్తిముసలయ్య, సీతమ్మ అనే దంపతులున్నారు. వారికి రామయ్యఅనే కుమారుడు పుట్టాక, పిల్లల కలగలేదు. కుమార్తెకోసం నోయరాని నోములు, ప్రతాలు నోస్తున్నారు. దేవేంద్రుడు తన కుమార్తెకు బ్రాహ్మణి యిచ్చిన శాపం గుర్తుకొచ్చి, తన కుమార్తెను పిలిచి, ముసలయ్య, సీతమ్మ దంపతులకు కుమార్తెగా పుట్టమని అదేశిస్తాడు. ఆ ఆదేశానుసారం ముసలయ్య సీతమ్మ దంపతులకు అమ్మాయి పుట్టింది. లక్ష్మీవారం పుట్టడంతో ఆమెకు లక్ష్మమ్మ అని పేరు పెట్టారు.

లక్ష్మమ్మ పుట్టాక, వాళ్ళకు ఆర్థికంగా కలిసొచ్చి, బాగా ధనవంతులయ్యారు. లక్ష్మమ్మకు యుక్తవయస్సు వచ్చాక, లింగాలపురం కాపురస్థులైన సిరిమళ్ళ వెంకన్న కుమారుడు వెంకటేశ్ కిచ్చి, ఆమెకు వివాహం జరిపించారు. లక్ష్మమ్మ అత్తపేరు కనకమ్మ, ఆడబిడ్డ వద్దమ్మ, బావగారు సుబ్బారాయుడు, తోడికోడలు సుందరగన్ని. లక్ష్మమ్మ అత్తంటికి వెళ్లాక, వారి ఆస్థికూడ బాగా పెరిగింది. సాంఘిక హోదాకూడ బాగా పెరిగింది. లక్ష్మమ్మ భర్త వెంకటేశ్ ఆగ్రామ సర్పంచ్, లక్ష్మమ్మ ఆడబిడ్డకు పెళ్లయి, ఒక కుమారుడు పుట్టాక, భర్త మరణించినందు వల్ల ఆమెకూడ పుట్టింటలోనే ఉంటున్నది. లక్ష్మమ్మ వెంట అరణంగా వచ్చిన 'గంగులు' అనే గొల్లకుర్రవాడు పాలం మనులు చూసుకుంటూ వీరి యింటిలోనే ఉంటున్నాడు. లక్ష్మమ్మకు కూడ ఒక కుమార్తె

పుట్టింది.

అస్త్రమీద ఆశకొద్దీ, పద్దమ్మ తన కుమారునికి, లక్ష్మమ్మ కుమార్తెనిచ్చి పెళ్లిచెయ్యమంటుంది. లక్ష్మమ్మ తన కుమార్తెను అన్నకుమారునికిచ్చి పెళ్లిచేద్దామనే ఉద్దేశంతో పద్దమ్మ మాట కాదంటుంది. అందుకు కోపించి పద్దమ్మ కొడుతుంది. పెళ్లిచెయ్యకపోతే చంపేస్తానంటుంది. అప్పటినుంచి అన్న పెంకటేశ్ వదిన మీద కానివి లేనివి చెప్పి, ఆమెను చంపించటానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభించింది. తన వదినకు ఇతరులకు ముఖ్యంగా గంగులుకు అక్రమ సంబంధమున్నట్లు అన్నతో చెప్పింది. అతడు నమ్మకుంటే సమయం వచ్చినపుడు ప్రత్యక్షంగా చూపిస్తానన్నది.

లక్ష్మమ్మ బాండువాతప్పి, స్నానానికి నీళ్లకోసం కుమార్తెను పద్దమ్మ యింటికి పంపితే, పద్దమ్మ నీళ్లివ్వదు. తల్లీకూతుల్లిద్దరూ నూతికెళ్లి స్నానాలు చేసి వచ్చేసరికి, తగులబెట్టే ఉద్దేశంతో లక్ష్మమ్మ ఉండే యింటిమట్టు పీడకలు, పుల్లలు పేర్చిస్తుంది. ఈ విషయం లక్ష్మమ్మ తన బావగారితో చెప్పగా, అతడు తన చెల్లెలు పద్దమ్మను మందలించి, ఆ పీడకలు, పుల్లలు తీయించి, శుభ్రంచేయించాడు. లక్ష్మమ్మ, తన కుమార్తెతో మామూలుగా తన ఇంటిలో ఉంటుంది.

కొద్దిరోజులు గడిచాక, లక్ష్మమ్మ అత్తకనకమ్మ, ఆడబిడ్డ పద్దమ్మ కూడ మంచి మాటలతో లక్ష్మమ్మ యింటిలో ప్రవేశించారు. లక్ష్మమ్మ తన మంచితనం వల్ల వారితో ఇష్టంగానే ఉంటుంది. గొల్లిగంగులుతో లక్ష్మమ్మకు లేని అక్రమ సంబంధాన్ని ఋజువు చేయటానికి కనకమ్మ పద్దమ్మలు పథకం వన్నారు. దీపావళి వండుగనాడు తమ కుటుంబసభ్యుడుగా ఉంటున్న గొల్లిగంగులుకు తలస్నానం చేయించటానికి కనకమ్మ పద్దమ్మలు సమాయత్తమై అతని శరీరానికి నలుగుపెడుతుంటారు. వచ్చినలుగు పెట్టవలసిందిగా లక్ష్మమ్మను పిలుస్తారు. అత్తగారి మాటకు విలువించి, లక్ష్మమ్మ కూడ నలుగుపెడుతుంది. నెమ్మదిగా కనకమ్మ, పద్దమ్మలు తప్పుకొని, లక్ష్మమ్మ గంగులుకు నలుగుపెట్టే స్వీకృతిని భర్తవేంకటేశ్ కి చూపిస్తారు. ఇన్నాళ్లూ తన చెల్లెలు చెప్పేది ఈనాడు నిజమయ్యిందనుకొని, పెంకటేశ్ భార్యను గునవంతో పాడిచి చంపేశాడు. గంగులు పారిపోయాడు. భార్య శిలాన్ని శంకించినందుకు భర్తకు కళ్లపోయాం. ఈమె విశాఖజిల్లా పాయకరావుపేట మండలం నామవరం గ్రామంలో దేవతయ్య వెలసి పూజలందుకుంటున్నది. ఈమెను చూడ్డానికి వెళ్లిన పద్దమ్మను, లక్ష్మమ్మ పీపునై చరిచింది. ఆమె గుడి ముందు రాయియ్యే నిలిచింది.¹

అత్త ఆడబిడ్డల ఆరళ్లకు ఆహూతియైన అబలకథే ఈ లక్ష్మమ్మ కథ. ఈ కథలో భర్త చేత పాడవబడి, చావుబ్రతుకుల్లో ఉన్న బ్రాహ్మణిని చూసి నవ్వున దేవకన్య, మరుజన్మలో నరజన్మ ఎత్తి తాను నవ్వునందుకు తగిన శిక్ష పొందిందని వర్ణించడంవల్ల, కష్టాల్లో ఉన్నవారికి సహాయచెయ్యాలేతప్ప, బాధ పెట్టకూడదు. అలాగ బాధ పెడితే దేవతలకు కూడ తగిన శిక్షపడుతుందని చెప్పి, నరులు ఆవిధంగా ప్రవర్తించకుండా ఉండడానికి, ఈవిధమైన కల్పనశారనవచ్చును.

ఈ కథను ఆద్యంతాలలో మార్పులతో మరింత సంక్షిప్తంగా డా. ప్రేమలతగారు కూడ తమ గ్రంథములో పేర్కొన్నారు.²

కావమ్మ : సామర్లకోట పట్టణంలో వెలసిన పేరంటాలు ఈమె. దాదాపు 160 సంవత్సరాల క్రితం బెస్తకుటుంబములో కావమ్మ జన్మించింది. చిన్నప్పుడే ఈమె తల్లిదండ్రులు చనిపోయారు. పితాపురం సంస్థానంలో పనిచేసే పినతండ్రి లక్ష్మయ్య ఈమెను పెంచాడు. వద్దే ఏటనే కావమ్మ తన చెల్లెలు కొడుకు మారయ్య కిచ్చి పెళ్లిచేసాడు. మారయ్య కొన్నాళ్లు కాకినాడ కలెక్టర్ కార్యాలయంలో పనిచేసి, తర్వాత చెన్నాపట్నం దొరల దగ్గర ఆరోళ్లు కొలువుచేసాడు. భార్య మనసుపడి, అక్కడినుంచి, కాలి నడకన సామర్లకోటకు కాలినడకన చేరుకున్నాడు. ఈ బహుదూ ప్రయాణంలో మారయ్య ఎన్నో కష్టాలనెదుర్కొన్నాడు. సామర్లకోటలో తన తల్లి వద్దకు చేరేసరికి ఆతని ఆరోగ్యం పూర్తిగా ఊడిపోయింది. ఈ పరిస్థితికి ఆందోళన చెందిన మారయ్య తల్లి పితాపురంలోనున్న కావమ్మను రప్పించింది.

పితాపురంలో బయలుదేరేటప్పుడు కావమ్మకు ఎన్నో అవశకునాలు ఎదురయ్యాయి. అత్తయారింటికి చేరుకున్న కావమ్మ అట్లతల్లి నోము నోటయానికి పూనుకొంది. ఆరోజు సాయంత్రం కాలువలో దీపాలు విడిచిపెట్టటానికి వెళ్లేరికి ఇంటివద్ద మారయ్య మరణించాడు. కావమ్మ భర్త సహాగమనంచేయడానికి నిశ్చయించింది. దీనికి ఉన్నతాధికారుల అనుమతి అవసరమే తెలియడంతో, భర్త మృతదేహాన్ని భద్రపరచమని చెప్పి, ఆమె అధికారుల అనుమతి కోసం ప్రయత్నించింది. కావమ్మ పాతివ్రత్యాన్ని పరీక్షించడానికి, జిల్లా కలెక్టరు ఆమెను 'ఏటీమొగ' (కాకినాడ)లో ఒక స్తంభానికి కట్టించి, కావలా పెట్టించాడు. మృతదేహానికి దహన సంస్కారాలు జరగనంతవరకు ఆమెలో ఒక కాంతి కనిపించింది. సామర్లకోటలో మారయ్య మృతదేహానికి దహన సంస్కారాలు ప్రారంభమయ్యాక, ఏటీమొగ వద్ద కావమ్మ ప్రాణం విడిచింది. అప్పుడు అధికారులు కావమ్మ మృతదేహాన్ని బంధువుల కప్పగించారు. కావమ్మ మృతదేహాన్ని తీసుకొస్తుండగా మళ్లీ బతికింది. సర్పవరంలో పెదిరెడ్లపాపన్న యింటికెళ్లి, తను అగ్నిగుండంలో ప్రవేశించటానికి గొయ్యితవ్వమని ఆతనిని కోరింది.

కావమ్మ భర్తతో సహాగమనం చేయటానికి, పూర్వం తన సత్యమును ప్రదర్శించిందే దేశీయుల్ని, విదేశీయుల్ని ఆశ్చర్యపరచింది. సహాగమనం వద్దని వారించిన కస్తాను (బ్రిటీష్ దొర) భార్య నాగమ్మకు కడుపునొప్పి కలిగింది. ప్రవహించే గంగను ఆపించి, కాలువను దాటింది మామ, పెదతండ్రి, మరిది మొదలైన వారు కాలువ దాటడానికి మాయతెప్పను కల్పించింది. భర్త చితియందు దిగి, రావికొమ్మ నగ్నిలోవేసి, మళ్లీ తడిపి భూమిలోనాటగా, కావమ్మ సత్యమునే కొమ్మనాటుకొని, చిగిర్చి పూతపూసింది. మాంత్రికుడైన మాదిగ వెంకన్న, ఎర్ర మారమ్మ ప్రయోగంచేయగా, కావమ్మ మహిమచే దానిని తెలిసికొని అతని పళ్లెం గొట్టించింది.

కావమ్మ కోరిక ప్రకారం దొరలు మద్రాసు నుంచి కాకినాడ రేవుకు ఓడ ద్వారా కలవ వంచగా, సర్పవరంలోని పెదిరెడ్లపాపన్న, ఆకలవను సామర్లకోటకు చేర్చి, అక్కడ కావమ్మ అభిమతం ప్రకారం తనే అగ్నిగుండం స్వయంగా తవ్వాడు. అగ్నిగుండంలో కావమ్మ ప్రవేశం చూడడానికి మద్రాసునుంచి తెల్లదొరలు కూడా సామర్లకోటకు వచ్చారు. చివరిసారిగా కావమ్మ సామర్లకోట వాస్తవ్యురాలయిన మంచాల వెంకమ్మకు, ఆడ, మగ బిడ్డలు పుడతారని, చెప్పి, వారికి తన పేరు,

ఈ భర్తపేరు పెట్టమని కోరింది. అందరూ చూస్తుండగా, భర్త అప్పికల్ని చితినిప్పుల్ని తీసుకొని, కావమ్మ అగ్నిగుండంలో ప్రవేశించింది.

కావమ్మ గుండంలో ప్రవేశించిన మూడవ రోజున మారయ్యరుమాలు, ఆమె మూరెడు మైజారు చెరగు, మంగళసూత్రపు బొండు, ఒకచేతి గాజులు, కాలిమట్టెలు, ఎర్రకలువ పువ్వుం కప్పించాయి. ఆంగ్ల దొరలు ఆమె మహిమకు ప్రభావితులై, పూజలు చేసి, వెళ్లిపోయారు. మంచాల వెంకమ్మకు పుట్టిన సంతానానికి, కావమ్మ దంపతుల పేర్లు పెట్టెను. జానపద పురాణకథలను హాసిన ఈ కథయందు ఫలశ్రుతి కలదు.

‘కావమ్మ కథ విన్న వారికి నీ భాగ్యములు

ఏయుంగయుండు దీర్ఘాయుస్సు కలుగునెప్పటికి’⁵

ఆంగ్ల ప్రభుత్వం సతీసహగమనాన్ని నిషేధిస్తూ, ఉత్తర్వులు జారీచేసిన పిమ్మట జరిగిన కథకావమ్మది. ‘దక్షయజ్ఞపు సతీదేవి, కన్యకామ్మవారి తర్వాత, పేర్కొనదగిన పేరంటాలు కావమ్మో అని శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిగారి అభిప్రాయం.

కావమ్మ ప్రవేశించిన గుండం గోతివలె వర్షపు నీటితో నిండి ఉండడం వల్ల వశువులు మొదలయినవి వడి మరణిస్తాయని నూతివలె గోడకట్టారు. ఇప్పుడు చూచేవాళ్ళకు కావమ్మగుండం నూతివలె కనిపిస్తుంది. ఆగుండానికెదురుగా ఆమెకు గుడి నిర్మించారు. ఈ గుడి దగ్గర ఏటా సంక్రాంతికి మూడురోజులు తిరునాళ్ళ జరుగుతాయి. సంతానంలేని స్త్రీలు ఈకావమ్మ గుండంలో అరటిపండు, నారింజపండు మొదలగునవి వేస్తారు. ఆ పండు మునిగితే, మగబిడ్డ, తేలితే ఆడబిడ్డ అని నమ్ముతారు. ఈమె చరిత్రను ఈమె వంశీయులు బుర్రకథగా చెబుతారు. సామర్లకోటలో ఉన్న ఈమె వంశీయుల ఇంటిలో ప్రతీ తరంలోనూ ఒక అమ్మాయికి కావమ్మ పేరు పెట్టుకుంటారు.

సామర్లకోట తూర్పుదిక్కున ఏలేరు కాలువ అవతల ఉన్న కావమ్మగుడికి, ఈమె వంశీయులకుటుంబంలోని వారు ఎవరో ఒకరు ఉదయాన్నే వెళ్లి, కడిగి, దీపారాధన చేసి, నైవేద్యం చెల్లిస్తారు. సంక్రాంతికి కనుమ, ముక్కనుమ రోజులలో కావమ్మ దంపతులకంచువిగ్రహాలను పల్లకిలో ఊరేగిస్తారు. ఒకప్పుడు ఈ విగ్రహాలు గుడిలో ఉండేవి. వాటిని ఎవరో దొంగిలించి, పెద్దపురంలో అమ్మి తర్వాత, రక్తం కక్కుకొని మరణించారు. అప్పటి నుంచి వీటిని వీరియింటిలోనే ఉంచుతున్నారు. వర్షాకాలంలో ఏలేరు ఉద్భుతివల్ల, గుడికి వెళ్లటానికి కుదరకు యింటిలోని విగ్రహాలకే నైవేద్యం చెల్లిస్తారు.

ఈ అమ్మవారికి మ్రొక్కులుగా చీర, రవిక చెల్లిస్తారు. చలిమిడి, వడవప్పు, మొదలయినవి నైవేద్యంగా చెల్లిస్తారు. చిన్నకుండకు సున్నం, వసుపుబొట్టు పెట్టి, అందులో బియ్యం పోసి, ‘అరవేణిబుడ్డి’ అని ఈమెకు చెల్లిస్తారు.⁷

పాపమ్మ : ఈమె ఈ జిల్లాలోని మండపేట గ్రామంలో వెలయటం వల్ల ఈమెను మండపేట పావమ్మ అని కూడా అంటారు. ఈమె ఒక కాపుస్త్రీ. అకాల మరణం చెందిన భర్తతో సహగమనం

చేయటానికి సిద్ధమై, సంతులేని సీతమ్మకు సంతానం, కలుగుతుందని వారికి తమ భార్యభర్త పేర్లు పెట్టవలెనని ఆదేశించింది. సహగమనానంతరం, చితిచల్లారాక, పాపమ్మ పట్టుకుని మంగళసూత్రం, కాలిమట్టెలు, మైజారుచెరగు, దద్దంకాక నిలిచిపోయాయి. గుండంలోనిట్లు కుందనపు బొమ్మను ప్రతిష్ఠించి, ప్రతి సంవత్సరం తిరునాళ్ళ జరిపించమని, పాపమ్మ మామనుస్వప్నంలో కోరింది. ఈమె తిరునాళ్ళ ప్రతి సంవత్సరం సంక్రాంతి రోజుల్లో జరుగుతాయి.

లింగాల పేరంటాలమ్మ : ఈమె కోటనందూరు మండలం తాటిపాక జగన్నాధపురం గ్రామంలో ఉన్నది. ఈ గ్రామంలో కాపు, వెలమ కులస్థులెక్కువ. కాపు యువకుడు త. పాలంలో నీరు కట్టబానికెవతాడు. పాలంలో వెలమ కులస్థులకి అతనికి తగాదావచ్చి, వాడతనిని చంపేస్తారు. భర్త మరణానికి తట్టుకోలేక అతని భార్య గుండ ప్రవేశం చేసింది. ఈమె కోడలు మరణించడంతో, తట్టుకోలేక ఆ యువకుని తల్లి కూడ గుండంలోపడి మరణించింది. నీరు మరణించిన చోట మూడు పుట్టలు లేచాయి. ఈ పుట్టలను 'లింగాల పేరంటాలమ్మ' అని పూజిస్తున్నారు. వీరిలో యువకుని భార్య పేరంటాలమ్మ అని, తల్లి లింగాలమ్మ అని చెబుతారు.

ఈ పేరంటాలమ్మ చాలా మహిమకలదనీ, సంబరం సవ్యంగా చేయించకపోతే తమను ఇబ్బందుల పాల్పెస్తుందని గ్రామస్థుల నమ్మకం. ఈ గ్రామస్థుడు విశాఖజిల్లాలో ఉన్న నక్కపల్లి గ్రామం, తన బంధువులింటి కెళ్లాడు. అక్కడ అతని నగలు అపహరింపబడ్డాయి. అతడు ఈ పేరంటాలమ్మకు మొక్కుకొని, నగలు దొరికితే మొక్కు తీరుస్తానంటాడు. అపహరించినవారు నగలను ఎవ్వరూ చూడకుండా అపహరింపబడ్డ వ్యక్తి యింటిలో వడవేసారు. ఈ పేరంటాలమ్మ సంబరానికి బంధువులందరూ ఎక్కడెక్కడ వాళ్ళ కూడ వస్తారో.

పేరంటాలమ్మ (కొరుప్రోలు మల్లవరం) : ఈమె తుని మండలం (తాలూకా) కొరుప్రోలు మల్లవరం గ్రామంలో ఉన్నది. ఈ తుని తాలూకాలో 'కమత మల్లవరం' అనే వేరొక గ్రామం కూడ ఉన్నది. స్పష్టత కోసం కొరుప్రోలు మల్లవరాన్ని 'పేరంటాలు మల్లవరం' అని కూడ అంటారు. ఈ గ్రామంలో ఒక హరిజనుడు తన భార్య, కుమారునితోసహా ఒక భూస్వామి వద్ద పాలేరుగా ఉండేవాడు. ఒకరోజు అతడు వేపకొమ్మ నరకటానికి చెట్టెక్కి అక్కడనుంచి పడి మరణించాడు. అతని భార్య సహగమనంచేసి, పేరంటాలై, పాము రూపంలో ఒక పుట్టలో ఉంటున్నది. ఒకసారి ఆమె కుమారుడు పుట్టదగ్గరకెళ్ళినపుడు నర్సం రూపంలో ఉన్న ఈమె కాటు వేయగా, కుమారుడు కూడ పాముగా మారి, తల్లితోపాటు అదే పుట్టలో ఉంటున్నాడు. ఈ పుట్టను 'పేరంటాలమ్మ గుడి' గా భావించి పూజిస్తున్నారు. ఈమె సంబరం ప్రతి సంవత్సరం మార్చి నెలలో జరుగుతుంది¹⁰.

గుండాల పేరంటాలమ్మ : ఈమె కోటనందూరు మండలం చిన్నాయిపాలెం గ్రామానికి చెందింది. ఈ గ్రామానికి సమీపంలో ఉన్న కొండపాడు కొట్టుకొని, హరిజన వృద్ధదంపతులు వ్యవసాయం చేసుకుంటున్నారు. పాలంలో నీ బడ్డవేనుకొని, ఆ బడ్డవేనుకంటూ, భర్త రాత్రింబవళ్ళ

వ్యవసాయం చూసుకొనేవాడు. భార్య యింటివద్ద వంటచేసి, భర్తకు సమయానుకూలంగా భోజనం తప్పేది. భర్తబడ్డే మీద కూర్చొని వినోదానికి పిల్లినగర (వేణువు) ఊడుకొనేవాడు. ఆ గానమూర్త్యానికి ఒక పామువచ్చి, బడ్డీకింద నాట్యంచేసింది. ఒకసారి భర్తకు అన్నం తెచ్చిన భార్య ఈ సన్నివేశం చూసి, ఇంకపై ఆవిధంగా వేణువు ఊదవద్దని, పాము బారిన పడే ప్రమాదముందని భర్తను వారించింది. భర్త అప్పటికి అలాగే చేస్తూన్నాడు. ఇంకోసారి యథాలాపంగా ఊడుతూ, ప్లేతో రంధ్రాలమీద ఆడించడం మానేసాడు. పాటలో మాధుర్యం తప్పినందువల్ల కోపంవచ్చి, పాము వెంటనే బడ్డీఎక్కి, ఆ వృద్ధుణ్ణి కాటేసింది. భార్య కూడ భర్తతోపాటు గుండంలోపడి మరణించింది. ఆ గుండంలో నుంచి హచ్చరితెట్టు మొలిచింది. ఆ తెట్టునే గుండాల పేరంటాలుగా పూజిస్తున్నారు. సకాలంలో వర్షాలు కురవకపోతే, ఈ గ్రామస్థులు ఈ హచ్చరితెట్టుకు పూజలు చేస్తారు. ఉపారాలు పెడతారు. వెంటనే పెద్దపెద్ద వర్షాలు కురిసి, చెరువులు నిండి వ్యవసాయయోగ్యంగా ఉంటుంది.¹¹

వీరమ్మ పేరంటాలు (మల్లేపల్లి) : ఈమె గండేపల్లి మండలం మల్లేపల్లి గ్రామంలో వెలసింది. ఈ వీరమ్మ పేరంటాలు పుట్టింటికి అత్తింటికి మధ్యలో ఈ గ్రామం ఉన్నది. పూర్వం ఈ ప్రాంతమంతా అడవి ప్రాంతంగా ఉండేది. ఈ అడవి ప్రాంతంలో కాలినడకల ప్రయాణాలు సాగించేవారు. వీరమ్మ పుట్టింట ఉండగా, భర్తకు జబ్బువేసిందని, అత్తింటి నుంచి కబురు వచ్చింది. అత్తింటికి బయలుదేరి వెళ్తుండగా, మల్లేపల్లి గ్రామం వచ్చేసరికి భర్త మరణించాడన్న వార్త తెలిసింది. వెంటనే ఆమె ఆ గ్రామంలో ఉన్న కుమ్మరింటికెళ్లి గుండ ప్రవేశానికి ఏర్పాట్లు చేయించుకొని, గుండంలోపడి మరణించింది. ఆ కుమ్మరితనకి కలలో కనిపించి, తనకు గుడి కట్టించి పూజించమని చెప్పింది. ఆవిధంగానే చేశారు. ఇప్పటికీ ఈవీరమ్మ పేరంటాలు గుడిపెత్తనం ఈ కుమ్మరి వారిదే.

వీరమ్మ పేరంటాలు (రాజోలు) : ఈమె రాజోలు గ్రామంలో నున్నది. ఈమె గొల్లియువతి భర్తతో సహాగమనం చేసి, పేరంటాలుగా వెలసింది.¹²

బుచ్చమ్మ పేరంటాలు : ఈమె తొండంగి మండలం, కొత్తపల్లి గ్రామంలో వెలసింది. ఈమె హరిజన కులస్థురాలు. నక్కావారి అమ్మాయి. ఈమెకు చిన్నతనంలోనే పెళ్లిచేయటం వల్ల పుట్టింటిలోనే ఉండేది. భర్తకాపులింటిలో పాలేరుగా పనిచేసేవాడు. అతడు పాముకరచి మరణించాడు. ఈ వార్త చెప్పటానికి ఒక వ్యక్తి బుచ్చమ్మ పుట్టింటికి వెళ్లాడు. వెళ్లేసరికి ఈమె తాటిదొకంతో (చిన్న పిల్లకనుక) ఆడుకుంటుంది. ఈ వార్త విని, పెద్దవారి కంటెముందే తన భర్త ఉన్న గ్రామానికివచ్చి మున్నబు ఇంటికెళ్లి సహాగమనం చేయటానికి గుండానికి ఏర్పాట్లు చేయమన్నది. మున్నబునిరాకరిస్తాడు. ఈమె మహిమవల్ల మున్నబు కళ్ళుతిరిగి పడిపోవటం అతని దొడ్డడు పశువులు చనిపోవడం జరుగుతుంది. ఇదంతా బుచ్చమ్మ మహిమ అని తలంచి, మున్నబు గుండానికి ఏర్పాట్లు చేయిస్తాడు. గుండంలోపడి భర్తతో సహాగమనం చేసింది. కొంతకాలానికి గుండం నుంచి పుట్టవలె పైకి లేచింది. ఆ పుట్టనే బుచ్చమ్మ పేరంటాలుగా పూజిస్తున్నారు. ప్రస్తుతం ఈమె యిక్కడ లేదని బెండపూడి దగ్గరున్న మర్రి ఊడలలో ఉంటుందని చెబుతారు.

ఈమె హరిజనుల అమ్మాయి కావటంవల్ల ఎప్పుడైనా గ్రామం అంతా కలహం అంటువ్యాధులు వ్యాపించినా, ఈమె మహిమవల్ల హరిజన వాడలోనికి రావని హరిజనులంతా నమ్ముతారు. పూర్వం ఈ ఊరి మున్నబు ఒక స్త్రీపై అహంకారంతో చేశాడన్న కేసు వచ్చింది. ఈమె మహిమ వల్ల కేసుకొట్టి వేయబడిందని చెబుతారు. మున్నబు జడ్జితో మాట్లాడుతున్నప్పుడు బుచ్చమ్మ పేరంటాలు జడ్జిపై అవహించగా, అతని ఒళ్లు బరువుగా, ఉండేదట, అలాంటి సందర్భంలో కేసు కొట్టేసాడట.

ఈ అమ్మవారికి సంవత్సరానికికొకసారి కాపుళ్లతో వెళ్లి, నమస్కరించుకొని వస్తారు. రెండు ముంత (చిన్నకుండ)లు ఒక కావడిలో పెట్టుకొని, ఆకుండలలో చలిమిడి, వడపప్పు మొదలైనవి వేసుకొని అమ్మవారికి సమర్పిస్తారు. ఒక గ్రామంలో పేరంటాలు పండుగ జరుగుతున్నప్పుడు, గ్రామానికి సంబంధించిన పొరుగువారంతా చదువుకుంటున్న విద్యార్థులు, అత్తవారిళ్ల వద్ద నుండి ఆడవడుచులు తప్పకుండా వస్తారు⁴.

పేరంటాలమ్మ : ఈమె కొత్తపేట మండలం వాడపాలెం గ్రామంలో ఉన్నది. ఈమె గురించి రెండు రకాలయిన కథలు వినిపిస్తున్నాయి.

వివాహం చేసుకొని వస్తుంటే, పల్లికిలో పెళ్లికూతురుకెదురుగా కూర్చున్న పేరంటాల (పుణ్యస్త్రీ) ఇప్పుడు పేరంటాలు గుడి ఉన్నచోటకి వచ్చాక, మూత్రవిసర్జనకని, పల్లికిదిగి, దూరంగా ఉన్న చెట్టుచాటుకెళ్లి, అక్కడ అదృశ్యమయ్యిందని ఆమె పేరంటాలయ్యిందని ఒక కథనం.

పల్లాలమ్మవారు వేంచేసిన వానపల్లి గ్రామం ఇక్కడకు చాలా దగ్గర. పూర్వం సుదూర ప్రాంతాల నుంచి కూడా జనులు పల్లాలమ్మ జాతరకు వచ్చేవారు. ప్రస్తుతం పేరంటాలమ్మ గుడి ఉన్నచోట పూర్వం రకరకాల చెట్లు ఉండేవి. పల్లాలమ్మ తీర్థానికి వచ్చే జనులు ఈ చెట్లు క్రింద మకాం వేసి, వంటచేసుకొని, తిని నిద్రించేవారు. ఒకసారి ఈవిధంగానే పల్లాలమ్మ జాతరకు వచ్చిన చెంచుజాతులలో ఒక స్త్రీమీద వాళ్ల భర్త మొదలైన సమీపబంధువులకు అనుమానం వచ్చి, శిలవరీక్షార్థం ఆమెను అగ్ని ప్రవేశంచేయమన్నారు. ఆమె అగ్ని ప్రవేశంచేసి మరణించింది. ఈవిధంగా ఈమె పేరంటాలయ్యిందని మరొక కథనం⁵

బాపనమ్మ పేరంటాలు : ఈమె సామర్లకోట మండలం వనసపాడు గ్రామంలో ఉన్నది. ఈమె 'పలవకూరి' అనే యింటి పేరు గల వైశ్యుల అమ్మాయి. ఈమె గుండప్రవేశానికి కారణం స్పష్టంగా తెలియరాలేదు. భర్త అనారోగ్యకారణమని కొందరు, రాజా మోహించటంవల్ల ఈ కొందరు చెబుతారు. ఈమె గుండ ప్రవేశం చేయ ప్రయత్నించగా, పితాపురం మహారాజా అభ్యంతరం తెలిపాడు. అందుకు కోపించిన ఈమె ఈ గ్రామ సమీపంలో ఉన్న మామిడితోటను వచ్చగా ఉన్న దాని కంటే ఎక్కువగా కాయించేసింది. ఈవిషయం తోటమాలి వెళ్లి, రాజాతో చెప్పగా, గుండప్రవేశానికి అనుమతి లభించింది. ఈవిధంగా ఈమె గుండంలో ప్రవేశించి పేరంటాలయ్యింది. ఈమెకు గుడికట్టించడానికి ఆయింటివారికి స్థామతలేకుంటే, అమ్మవారే సున్నం, రాళ్లు కాయించి (సృష్టింపు) కున్నది. కూలీలను పెట్టి ఆ యింటి వారు గుడికట్టించారు.

ఈ గ్రామమునందలివైశ్యకుటుంబీకులు సంక్రాంతి రోజున సలిమిడి, వడవప్పు, ధూపదిప
పైద్యాలతో గుడి దగ్గరకు వెళ్లి, వాటిని సమర్పిస్తారు. మిగతా రోజుల్లో మొక్కులున్నవాళ్లు
మాత్రమే వెళతారు¹⁶.

మాలగంగ: ఈమె గొల్లద్రోలు మండలం చేబ్రోలు గ్రామంలో నున్నది. ఈమె కాముకుని
చేత చెర వట్టబడి, భర్తచేత హత్య కావించబడి పేరంటాలైనది. కంసుగిరి పట్టణాన్ని 'చెల్లమా దేవి'
అనే స్త్రీ పాలించేది. ఆమెకు కుమార్తె పుట్టి, కుమారుడు గర్భంలో ఉండగా భర్త మరణించాడు.
కుమారుడు పుట్టక, అతనికి గన్నిరాజు అని పేరు పెట్టింది. కాగా కుమార్తె పేరు అరిదేవి.
కుమారిడికి రోజూ నలుగుపెట్టి, స్నానంచేయించేది. కుమారుడికి పెట్టిన నలుగును ఒక గట్టుమీద
కేసింది. ఆ నలుగువేసిన చోట ఒక తుమ్మమొక్క మొలిచింది. చెల్లమాదేవి రోజూకుమారునికి
పాలు, తుమ్మమొక్కకు నీరుపోసేది, పిల్లలతోపాటు తుమ్మమొక్కకూడ ఎదిగింది.

పిల్లలకు యుక్తవయస్సు వచ్చేసరికి, తుమ్మచెట్టు పెద్దవుడమై, అరిదేశులకు, పరిదేశులకు
పేరుపెచ్చేది. చెల్లమాదేవి తన పిల్లల్ని మత్యరాజు, సిరిదేవి అనే అన్నచెల్లెళ్లకిచ్చి వివాహం చేసింది.
పెళ్లిసందడిలో తుమ్మచెట్టును మరచిపోయారు. చేబ్రోలు వాస్తవ్యులైన రైతులు ఆదారిని వెతుతూ,
తుమ్మచెట్టునుచూసి ఇది తమకు వ్యవసాయ పనిముట్లకు పనికొస్తుందనే ఉద్దేశంతో, నరకి వట్టుకెళ్లి
పోయారు.

వివాహమయ్యాక, భార్యతో నిద్రిస్తున్న గన్నిరాజు కలలోనికెళ్లి, తుమ్మచెట్టు 'అన్నయ్యా!
నన్ను మరచిపోయి, ఊరుకున్నావు. చేబ్రోలు రైతులు నిన్ను కొట్టలేక నన్ను కొట్టారు. చేబ్రోలు
చెరువు గట్టుమీద వడవేశారు' అని చెప్పింది.

ఈ మాటలకు కంగారుపడలేచి, గన్నిరాజు తల్లితోతాను చేబ్రోలు వెళ్తానని, చేబ్రోలు
ఎక్కడున్నదో చెప్పమంటాడు. చెప్పడం ఇష్టంలేక తల్లి చేబ్రోలు రైతులు తనకు తమ్ములు, తన
కుమారుని మామలు అవుతారని మర్మమెడుతుంది. ఏది ఏమైనా వెళ్లనిశ్చయించుకున్న గన్నిరాజు
కొంతమంది యువకులైన తన స్నేహితులతో చేబ్రోలు వెళ్లి, అక్కడ చెరువు గట్టుమీద డేరాలు
(గుడారాలు) వేసి, డేరాలలో మకాం వేశాడు.

రాజుదండు వచ్చిందని, గ్రామంలో ప్రజలందరూ అడవుల్లోకి, కొండల్లోకి పారిపోయారు.
'గంగ' అనే వివాహిత మాలయువతి అత్రవద్దని వారిస్తున్నా వినకుండ, భోజనానికి యింటికోచ్చే
భర్తకు మంచినిచ్చు తేవాలని, రాజు తననేమి చేస్తాడనే నిర్లక్ష్యంతో బిందెతో చెరువు గట్టుకు
బయలుదేరింది. 'ఈడిగుజ్జాలు గుట్టడ, ఈడి ఏనుగులు ఏటిగల' అని రాజును తిట్టుకుంటూ,
చెరువులోనికి దిగింది. ఈ మాటలు విన్న గన్నిరాజు డేరాలలో నుంచి బయటకొచ్చి,
గంగరూపలావణ్యాలను చూసి, మోహించి, ఆమె వెంటబడ్డాడు.

గంగ, గన్నిరాజుకి చిక్కకుండ, తన యింటిలోనికి ప్రవేశించి, తలుపులు మూసుకుంది.
రాజు ఎంత వెదకినా గంగ దొరకలేదు. రాజు విసిగి, డేరాలకు మళ్లెసరికి, అప్పుడే ఇంటి
తలుపులు తెరచిన గంగ కనపడింది. 'గంగా నువ్వు మాలవల్లిలో ఉండవలసిన దానవు కావు'

రాచవీధిలో ఉండవలసిన దానవు నా కూడవచ్చి, నాతో సుఖపడు అంటాడు. ఆమె ఎంత ప్రాధేయపడినా వదలడు చివరకి తలుపులు బద్దలుకొట్టి, ఆమెను బలవంతంగా పల్లకి ఎక్కించి తన కోటకు తీసుకొచ్చి, ఆమెతో చాలారోజులు గడుపుతాడు.

గంగభర్త మాలవరుడు ఇంటికి వచ్చి, తన భార్యను రాజు తీసుకెళ్లిపోయాడని దుఃఖిస్తాడు తల్లి చెప్పగావని, కంచుగిరి 'వట్టణం వచ్చి, సింహద్వారం కడ నిలబడి, 'గంగా ! గంగా !' అని పిలుస్తూ, రాత్రింబవళ్లు అక్కడే ఉండి దుఃఖిస్తాడు. గన్నిరాజు రాత్రింబవళ్లు గంగతో గదిలో ఉంటాడు. తలుపులు తియ్యడు.

ఇదంతా గమనించిన గన్నిరాజు అక్క అరిడేవి తన తమ్ముడు మరదలిని ఏలుకోకపోతే భర్త తన్నుఏలుకోడనే ఉద్దేశంతో, మామిడిపళ్లలో మరలు మందు (మనసు విరిచేమందు) బెట్టి కిటికీగుండా గన్నిరాజుకి తగిలేటట్లు గదిలోనికి విసిరింది. ఈ పళ్లు గన్నిరాజు చాతిమీదపడి, మందు శరీరంలోనికి, మనసుమారి, అప్పటి వరకు గంగ మీదున్న ప్రేమ (మోజు) పోయి, ఆమెను బయటకు తోసేసాడు. గంగభర్త గంగను తీసుకొని యింటికి బయలుదేరాడు. దారిలో అనరాని మాటలు అని, గంగ మనస్సు నొప్పించాడు. కొంతదూరం వచ్చాక తన దగ్గరున్న కత్తితో గంగను చంపేసాడు. ఆరాత్రి గన్నిరాజు కలలో కెళ్లి, గంగ తనకు జరిగిన అన్యాయం గురించి, తన భర్త తన్ను చంపినందుకు నిందిస్తుంది. గన్నిరాజు కంగారుపడి లేచి, తన పరివారంతో గంగ శవం ఉన్నచోటకి వచ్చి, శవాన్ని ఒడిలో వేసుకొని దుఃఖిస్తాడు. పల్లకిలో ఆమె శవాన్ని వేసి, చేబ్రోలు తీసుకెళ్లి, చెరువు గట్టున ఉన్న తుమ్మచెట్టు కలవతో గుండం ఏర్పాటు చేయించి, శవానికి కొత్తబట్టలు కట్టించి, తన చేతులతో గుండంలో వేస్తాడు. గంగ కాలిపోయి, బూడిదలో నుంచి, బంగారు బొమ్మై పైకొచ్చి, తన అందాన్ని లోకానికంతటకీ పంచింది. ఆ చెరువు గట్టుమీద పేరంటాలై నిలిచింది.

ఈమెకు గుడిలేదు. ఈమె విగ్రహానికి ఆగ్రామస్థులు, పాదచారులు పసుపు, కుంకుమ, పళ్లు సమర్పిస్తారు. సంబరాలు, జాతరలు ఎక్కువగా చేయరు¹⁷.

రాజులు, దొరలు మొదలైన అగ్రవర్ణాలవారు, మాలమాదిగవంటి నిమ్నవర్ణాలవారై, ముఖ్యంగా స్త్రీలపై అపూయిత్యాలు, దౌర్జన్యాలచేసే కాలంనాటిది యీ కథ అనవచ్చును. కామకుని దౌర్జన్యానికి బలియైన వివాహిత స్త్రీకథే ఈ మాలగంగ కథ.

ఈ కథలో చేబ్రోలు వాస్తవ్యులచే నరకబడిన తుమ్మచెట్టు, గన్నిరాజు కలలో కొచ్చి, తాను నరకబడినట్లు చెప్పుడంవల్ల, అకాల మరణం చెందిన వృషాల ఆత్మలుకూడ తమ సన్నిహితుల కలలో కనిపించి, తమ గోడు వెళ్లబుచ్చుకుంటాయని జానపదులు భావించినట్లు చెప్పుచున్నాను.

సత్యమ్మ : ఈమె గొల్లప్రోలు మండలం చేబ్రోలు గ్రామ సరిహద్దులో ఉన్నది. ఈమె ఒక కాపుస్త్రీ. ఎక్కువనియమనిష్ఠలతో పూజవునస్కారాలు చేస్తాండేది. ఈమెను కొందరు దుర్మార్గులు బలాత్కరించబోగా, వారికి చిక్కికుండ ఆకాశంలోకి మాయమై పోయింది. సత్యమ్మ తల్లిగ ఈమెను ఈ గ్రామంలో నిలిపి పూజిస్తున్నారు. ఈమె కాకినాడ - కత్తిపూడి జిల్లా రహదారి ప్రక్కన

దేవతకు చీర, రవిక, సమర్పిస్తూ
అంగడి గుడిచుట్టూ తిరుగుచున్న
పుట్టింటివారు

దేవతను దిగేబెట్టే రోజున గుడి
ముందు ఉంచిన కలశం, చుట్టూ
మూగిన గ్రామస్థులు, ఆసాదివాని
నోటికందించుటకు కోడిపిల్లతో
సిద్ధంగా ఉన్న గ్రామస్థుడు

లింగాల పేరంటాలమ్మ పుట్టలు

బంగారుపాప (బిష్టిబీబీ) దరగా

ఉండడం వల్ల, ఆ రహదారిలో వెళ్లే వాహన చోదకులందరూ ఈమె గుడివద్ద తప్పక తమ వాహనములను నిలిపి, ఈమెకు నమస్కరించుకుంటారు¹⁸.

కృష్ణమ్మ పేరంటాలు : ఈమె తొండంగి మండలం కొత్తపల్లి గ్రామంలో పాలాల్లో వెలసింది. ఈమె బ్రాహ్మణ(స్త్రీ). ఈమె నూతికి మంచినీళ్లకు వెళ్లి వస్తూంటే, ఒక మాదిగవాడు బలాత్కరించబోయాడు. శీలసంరక్షణ కోసం ఈమె ఆత్మహత్య చేసుకొని, ఆ ప్రదేశంలోనే పేరంటాలుగా వెలసింది. వర్షాలు కురిపించటంలో ఈమె మహిమ కనపడుతుందని గ్రామస్థుల నమ్మకం. వర్షాకాలంలో సకాలంలో వర్షాలు కురవక, బాధపడుతున్నప్పుడు స్త్రీలు బోనాలు (వలిమిడి, వడవప్పు వేసిన చిన్న కుండలు)తలలపై పెట్టుకొని, ఈ అమ్మవారి దగ్గరకెళతారు. ఈవిధంగా ఎండలో వెళ్లినవారు వర్షంలో తడిసి (అమ్మవారి మహిమవల్ల) వస్తారని చెబుతారు¹⁹

చెల్లమ్మ పేరంటాలు : ఈమె తొండంగి మండలం బెండపూడి గ్రామంలో ఉన్నది. బెండపూడి పరిసరప్రాంతాన్ని పాలించిన ఓరుగంటిరాజు రాఘవరాజు పైకి దండెత్తివచ్చిన జగవతి, గజవతి, రాజాలకు కోట ప్రవేశమార్గం తెలియక చాలాబాధ పడ్డారు. బెండపూడి గ్రామంలో ఉండేచెల్లమ్మ అనే గొల్ల(స్త్రీ) రాఘవరాజుకు పాలు పోసేది. ఈమెకు డబ్బలు సరిగా ఇవ్వకుండా రాఘవరాజు బాధపట్టేవాడు. ఆ కోపంకొద్దీ చెల్లమ్మ శత్రురాజులైన, జగవతులకు గజవతులకు కోటలో ఉన్న కాకతమ్మగుడి ప్రక్కనున్న రహస్య మార్గం గురించి చెప్పింది. ఈవిధంగా కోటకు గల రహస్య ప్రవేశమార్గం గురించి చెప్పి, తన ముప్పుకు కారణమైన చెల్లమ్మను రాఘవరాజు కత్తితో నరికాడు. ఈమె పేరంటాలు అయ్యిందని ఈ గ్రామస్థులు పూజిస్తున్నారు. ఈమెకు ప్రత్యేకంగా సంబరం చేయరు. కాకతమ్మ సంబరం రోజున కాకతమ్మ గరగలు ఈమె విగ్రహం చుట్టూ తిరుగుతాయి²⁰.

కన్నమ్మ : ఈమె రాజమండ్రిలో వెలసింది. ఈమె గుడిరాజమండ్రి రైల్వేస్టేషను కెదురుగా ఉన్నది. ఈమె తూర్పు (గోదావరి జిల్లావాళ్లు విశాఖ, విజయనగరం, శ్రీకాకుళం జిల్లాలను తూర్పు అంటారు) నుంచి అయిదు రాత్రుళ్లు, అయిదు వగళ్లు నడిచి వచ్చింది. అప్పటికేంకా రైలు మార్గం వేయలేదు. ఈమె భర్త రాజమండ్రిలో అయిదుబళ్ల జంక్షన్ వద్ద మూటలుమోసేవాడు. ఆవిధంగా వచ్చిన డబ్బులతో గడవక, భార్యభర్తలిద్దరూ, సూదికొండ (రాజమండ్రికి సమీపంలో ఉన్నది)కు వెళ్లి, భర్త కావడితోనూ, భార్య మోపుతోనూ, గడ్డితెచ్చి, అమ్మి, ఆ డబ్బులతో జీవించేవారు. వాళ్లకు కుమారుడు కూడ కలిగాడు. ఒకరోజు కన్నమ్మ రైల్వేస్టేషనుకు సమీపంలో లేడీస్ హాస్పిటల్ దగ్గరున్న బజారుకు సరుకులు కోసం వెళ్లింది. లేడీస్ హాస్పిటల్ దగ్గరకు వెళ్లేసరికి, నూకాలమ్మవారి గరగలు ఎదురుగా వస్తున్నాయి. అంత నూకాలమ్మ కన్నమ్మమీద పూని, నేను నీ జీవనం తీసుకుంటాను. తర్వాత నాలో కలుపుకుంటాను అని చెప్పింది. ఇంటికెళ్లి పడుకోమన్నది. నూకాలమ్మ చెప్పినట్టే కన్నమ్మ యింటికొచ్చి పడుకున్నది. ఆమె కుమారుడు తల్లిమీద వడి పాలకోసం ఏడుస్తున్నాడు. ఇరుగు పొరుగువారు వచ్చి, పిల్లవాడు ఏడుస్తున్నాడని భర్తతో చెబుతారు. భర్త కన్నమ్మను లేపుతాడు. ఆమె ఎంతకీ కదలకపోయేసరికి మరణించింద²¹. భావిస్తారు.

స్మశానానికి తీసుకెళ్లబానికీ, కట్టెకట్టబోతే, (ఆమె మహిమవల్ల) కట్టు విడిపోయాయి. ఎంత ప్రయత్నించినా కట్టడానికి వీలుపడదు. చివరకు శవాన్ని చేతులతో మోసుకెళ్లి, లోతుగా గొయ్యితీసి, పాతిపెట్టారు. నూకాలమ్మ చెప్పినట్టుగానే, మూడు రోజులు గడిచాక, కన్నమ్మ జీవనంవచ్చి శవంతో ప్రవేశించింది. మట్టితో కప్పబడ్డ శవం కదిలింది. బయటకు వద్దామని ప్రయత్నించింది. ఆదారినపోయే గొల్లవానిని పిలిచి, పాతిపెట్టిన మట్టితీయమని అడిగింది. నువ్వు దయ్యానివయ్యావు. మట్టితీస్తే, నన్ను చంపేస్తావు అని అతడు భయపడి పారిపోయాడు. అంత అతనిని, అతని గొర్రొల్లికూడ రాళ్ళగా మార్చేసింది.

ఈమె తన బంధువులకు కలలో కనిపించి, తన గురించి చెప్పింది. వాళ్ళ రైల్వే స్టేషను వద్ద గుడి కట్టించి పూజిస్తున్నారు. ఈమె కథ రైలుమార్గం వేయటానికి ముందు జరిగింది. రైలు మార్గం వేసాక, రైల్వేస్టేషను కట్టే సమయంలో, అడ్డు వచ్చినందువల్ల, అమ్మవారి గుడిని తీయించటానికి ప్రయత్నిస్తే, ఒక బ్రిటిషుదొర మరణించాడు. మరికొందరు దొరలు గుడి పడగొట్టడానికి ప్రయత్నించగా, వాళ్ళకు కలలో కనిపించి, చావు తప్పదని హెచ్చరించింది. ఇప్పటికీ అమ్మవారి పాతగుడి, రైల్వేస్టేషన్ ఆవరణలోనే ఉన్నది. ఒకప్పుడు అమ్మవారి పాతగుడి దగ్గరే ఇళ్ళ ఉండేవి. రైల్వేషను కట్టాక, ఇళ్ళ రైల్వేస్టేషన్ నుండి, ధవళేశ్వరం వెళ్లేమార్గంలో వెలసాయి. ఇప్పుడు రైల్వేస్టేషను ఎదురుగానే కన్నమ్మ పేరంటాలు గుడి ఉన్నది. అమ్మవారి గుడిలో పెద్దవిగ్రహం నూకాలమ్మది. చిన్ని విగ్రహం కన్నమ్మది. ఇంకా చిన్నివిగ్రహాలు ఆమె పిల్లలవి. కన్నమ్మ మరణించాక ఆమె భర్త పిల్లల్ని ఎవరికో అమ్మబోతుంటే, భర్తను భూమిలోకి తొక్కిన, పిల్లల్ని తనలో కలుపుకుంది. అమ్మవారి గుడికెదురుగా పోతురాజు విగ్రహమున్నది. పోతురాజు విగ్రహానికి పక్కగా వోళ్నేశ్వరుని విగ్రహంకూడ ఉన్నది. ఈమె చాలా మహిమగల తల్లిగా బావిస్తారు. ఈమె ప్రధాన రహదారి (మెయిన్ రోడ్) పక్కనున్నందున, పాదచారు లెవ్వరూ ఈమెకు నమస్కరించకుండా వెళ్లరు.²¹

గ్రామదేవత ఆమె పంపబడి, ఆకాల మరణం చెందిన పుణ్యస్థ్రి కథ కన్నమ్మ పేరంటాలు కథ.

జగ్గమ్మ : ఈమె రాజ్ లు గ్రామంలో ఉన్నది. ఈమె వలమ కులస్థురాలు. అకాల మరణించింది, పేరంటాలుగా వెలసింది. ఈమె గుడిలో ఈమెకు విగ్రహానికి బదులు గంటలతోకూడిన పాలవెల్లి ఉండేది. నూతన వధూవరులు ఈమెను పూజించినపుడు పాలవెల్లి గంటలు వాటికే వ్రోగేవి. ఈవిధంగా వ్రోగడం అమ్మవారు దీవించినట్లుగా భావించేవారు. అమ్మవారి గుడికెదురుగా ఉండే తాటి చెట్టును ఎవరైనా తాకితే, అమ్మవారి మహిమవల్ల దానినుండి రక్తం చిందేది. గాలివానకు ఆతాడి చెట్టుపడిపోవడంతో, అమ్మవారి మహిమ తగ్గి, పాలవెల్లి గంటలు వ్రోగడం మానేశాయని ప్రజల నమ్మకం²²

నేను ఏమయ సేకరణనిమిత్తం వెళ్లినపుడు గుడిలో పాలవెల్లి మాత్రం ఉన్నది. దానికి గంటలు లేవు.

మాలకొండమ్మ : ఈమె రాజవొమ్మంగి మండలం, రాజవొమ్మంగి గ్రామంలో వెలసింది. ఈమె పుట్టుక గురించి తెలియరావడంలేదు. ఈమె మహిమల గురించి కొన్ని కథలు చెబుతారు.

ఈమెకు గుడిలేదు. ఈమె విగ్రహం కొండవారనున్నది. ఈమె సంబరం సమయంలో ఈమె ఉండేచోటున కొతభూమి గరగల ఆకారంలో పైకి లేచేదట. ఈవిధంగా లేవడం అమ్మవారి మహిమగా భావిస్తారు. ఈ అమ్మవారి సంబరానికి సంబంధించి, ఒక నమ్మకం ఉన్నది. ఒక హరిజన బాలికను ఉపవాసం ఉంచి, సంబరం రోజున ఆమెచేత మాలకొండమ్మ ఉండేచోట హలపొంగిస్తారు. ఆ పాలు ఎటువైపుకి పొంగితే, అటువైపు వర్షాలు బాగా కురుస్తాయని నమ్ముతారు. సంబరం రోజు ఈమెకు గ్రామ సర్పంచ్ ఇంటినుంచి చీర, రవీక, మంగళసూత్రం మొదలయినవి పంపిస్తారు. వైశాఖమాసంలో ఈమె సంబరం చేస్తారు.²³

గుండాల పేరంటాలమ్మ : ఈమె కొత్తపల్లి మండలం కొండవరం గ్రామ్ పాలాల్లో ఉన్నది. ఒక స్త్రీ ఈ పాలాల్లోకి పుట్టలు ఏరుకోవటానికి వచ్చి, మామిడి చెట్టెక్కి అక్కడనుంచి వడి మరణించింది. ఈమె పేరంటాలయ్యందని, ఆ చెట్టు మొదట ఒక రాయిని నిలిపి, పూజిస్తున్నారు.

పేరంటాలమ్మ : ఈమె పితాపురం మండలం కుమారపురం గ్రామంలో ఉన్నది. ఈమె ఒక హరిజన స్త్రీ. ప్రవాదవశాత్తు ఎండ్లబండికింద వడి మరణించింది. ఈమె ఎడ్లబండికింద వడినచోటు నుంచి, కొంతదూరం వరకూ ఆ బండి చేత ఈడ్చుకరాబడి, రోడ్డు మీద ఆమె శవం వదిలివేయబడింది. ఆ శవం వదిలివేయబడిన చోట, ఆమెతండ్రి స్త్రీ రూపం చెక్కబడినట్లున్న రాయిని నిలిపి, తన కుమార్తె పేరంటాలయ్యందని, పూజించడం మొదలు పెట్టాడు. అతనితోపాటు గ్రామస్థులు కూడా పూజిస్తున్నారు.²⁵

వివిధ పేరంటాళ్ల కథలను పరిశీలిస్తే, కారణమేదయినా, ఆకాలమరణం పొందిన స్త్రీల ఆత్మలు ఏదోఒక రూపంలో ఈభూమిపై శాశ్వతంగా ఉంటాయని భావించిన గ్రామీణులు వాటికి దైవత్వాన్ని ఆరోపించి, పూజిస్తున్నారని విశదమగుచున్నది.

పేరంటాళ్ల కథలను పరిశీలిస్తే, కొన్ని కథాంశములు కనిపిస్తాయి. ఈ కథల్లో పేరంటాలు (లక్ష్మమ్మ) పుట్టుకతోనే పుట్టింటివారికి సీరిసంపదలు అధికమగును. పెళ్లయ్యాక పేరంటాలు రాకతో మెట్టినింటివారికి కూడా సంపద పెరుగును. పేరంటాలు (కావమ్మ) చిన్నవయస్సులోనే తల్లిదండ్రులను కోల్పోవును పేరంటాలి మరణానికి ప్రత్యక్ష వరోక్షాలుగా కారణభూతమైనవారు కష్టాలు పాలవుదురు.

పేరంటాళ్లలో కొందరు (కావమ్మ, పావమ్మ) ఉత్సవములు జరిపించుకొనుచుండగా, కొందరు (మాలగంగ) కథాగత పాత్రలే కాని వారికి గుడులుకాని, పూజలుకానిలేవు. పేరంటాళ్ల కథలన్నీ, సత్యకథనాలనీ, వారు దైవాంశ సంభూతులని జానపదుల నమ్మకం.

గ్రామదేవతలు - పేరంటాళ్లు : వివిధ గ్రామదేవతల, పేరంటాళ్ల కథలను పరిశీలించిన పిమ్మట గ్రామదేవతలకు, పేరంటాళ్లకు ప్రజల గుర్తింపులో తప్ప పెద్దగా తేడా లేదనవచ్చును. మారెమ్మ, నేరేళ్లమ్మ, ఆరులమ్మ, ఇటికాలమ్మ, ఒనుములమ్మ, గొంపమ్మ, గడిబావనమ్మ మొదలైన గ్రామదేవతలు కామమ్మ, పాపమ్మ, వీరమ్మ, జగ్గమ్మ, బుచ్చమ్మ, లింగాలమ్మ మొదలైన పేరంటాళ్లు కూడా ఆకాల మరణం చెందినవారే. ఆకాలమరణం పొందిన స్త్రీ గ్రామదేవత లేక పేరంటాలుగా

గుర్తింపబడడాడనికి పరిస్థితులేకారణం. ఒక ప్రాంతంలో ఒక దేవత ప్రముఖంగా ప్రజలచే పూజింపబడుతున్నప్పుడు, తర్వాత కాలంలో అకాలమరణం పొందిన స్త్రీ ఆ ప్రాంతంలో పేరంటాలుగా గుర్తింపబడి, పూజింపబడుతుందనచ్చును.

ఒక ప్రాంతంలో ప్రముఖంగా ఏ దేవతా పూజింపబడనప్పుడు ఎవరైనా స్త్రీ అకాల మరణం పొందితే ఆమె గ్రామదేవతగా గుర్తింపబడి పూజింపబడుతున్నదనవచ్చును. ఉదాహరణకు గంగనరం మండలం రాజవరం గ్రామంలో ఆరులమ్మ దేవత తప్ప ఏ యితర పేరంటాలులేదు. ఆ గ్రామం కొత్తగా ఏర్పడిన కొద్ది కాలానికి, పుట్టి అకాలమరణం పొందిన ఆరులమ్మ తన తల్లిదండ్రులకు కలలో కన్పించి తాను దైవత్వం పొందానని చెప్పడం వల్ల, ఆమె గ్రామదేవతయై పూజింపబడుచున్నది. ఆమె పుట్టేటప్పటికే ఆ గ్రామంలో ఎవరైనా దేవత పూజింపబడుచున్నట్లయితే, ఆమె పేరంటాలుగా గుర్తింపబడి ఉండేది. ఈ విధంగా ప్రజల గుర్తింపులోనూ, పూజావిధానంలోనూ కొద్దిపాటి తేడా తప్ప కొద్దిపాటి తేడా తప్ప పుట్టుకలో గ్రామదేవతలకు, పేరంటాల్లకు తేడా లేదనవచ్చు. 'గ్రామదేవతలలో అసంఖ్యాకములైన దేవతలు మొదట పేరంటాడ్రే' ²⁶.

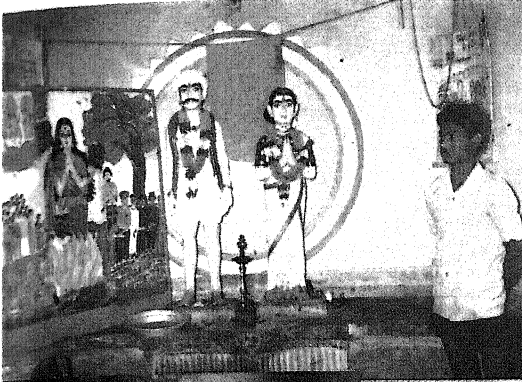
సుబ్రహ్మణ్యస్వామి: సాధారణంగా అకాలమరణం చెందిన స్త్రీలే పేరంటాల్లుగా గుర్తింపబడి, ప్రజల చేత దైవత్వాన్ని ఆరోపింపబడి పూజింపబడడం జరుగుతుంది. కాని యీ జిల్లాలో అకాల మరణం చెందిన పురుషుణ్ణికూడ దైవంగా భావించి పూజించడం కనిపించింది. దీనికి ఉదాహరణ సామర్లకోట మండలం వనసపాడు గ్రామంలో ఉన్నది. ఈ గ్రామం నందలి వైశ్యయువకుడు తాటిచెట్టేక్కి, అక్కడినుంచి పడి మరణించాడు. తన సన్నిహితులకు కలలో కన్పించి, తాను సుబ్రహ్మణ్యస్వామివయ్యానని, గుడి కట్టించి పూజించమని చెప్పాడు. ఆ విధంగానే గుడికట్టించి పూజిస్తున్నారు. ప్రతి సంవత్సరం సుబ్రహ్మణ్య వష్టికి ఈయనకు ప్రజల సంబరం చేయిస్తారు ²⁷.

లింగాల పేరంటాలమ్మ, కొరుస్రోలు మల్లవరం పేరంటాలమ్మ, సుబ్రహ్మణ్యస్వామి మొదలైనవారి కథలవల్ల అకాలమరణం పొందిన స్త్రీ పురుషుల ఆత్మలు సర్పరూపంలో పుట్టలలో ఈభూమిపై శాశ్వతంగా ఉంటాయని జానపదులు భావించినట్లు చెప్పవచ్చును.

---"men and women, boys and girls who have died violent or untimely deaths or who have been notorious for their power or even their crimes, are frequently worshipped after death" ²⁸.

అధ్యస్థాపకలు

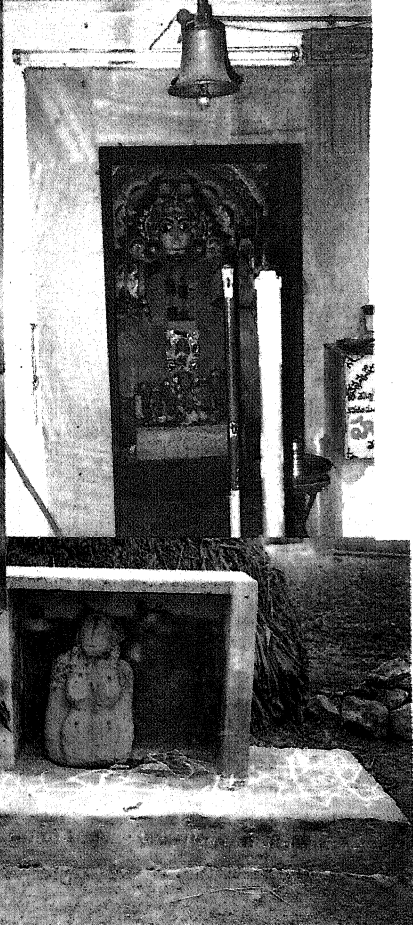
1. రేపు చక్రీరు - పితాపురం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
2. తెలుగు జానపద సాహిత్యము - పురాగాథలు, రావిహిమలత, 1983 - పుట 240.
3. సుకవల్లనల్లారావు - సామర్లకోట - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
4. కామమ్మ కథ - సి.వి. కృష్ణా బుక్ డిపో - మద్రాసు - 1974.
5. -మైది-

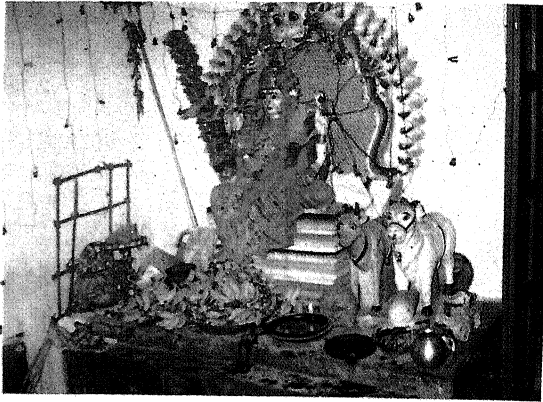
కావమ్మ గుడిలో ఉన్న కావమ్మ, మారయ్యల విగ్రహాలు

బృ పేరంటాలి పాలవెల్లి

కుమారపురం గ్రామంలో ఉన్న
శేగంబామ్మ విగ్రహం

కొప్పవరం గ్రామంలో సత్తె
గదిలో ఉన్న సత్తెమ్మ విగ్రహం

సత్తెమ్మ సంబరంలో కథలు
పాడుతున్న పంబలవారు మరియు
శ్రీ వేషం వేసిన పంబలవాడు

సత్తెమ్మ సంబరంలో వేసే పద్ద
(దృ)ం ప్రక్కన కట్టుకుండలు,
గుగ్గిలు మొదలైనవి.

6. కీన్నెర - మానవత్రిక - డిసెంబరు - 1953.
7. సుకపట్ల నల్లారావు - సామర్లకోట - తూర్పు గోదావరి జిల్లా.
8. తెలుగు జానపద గేయ సాహిత్యము - 1958 - పుట 614-616.
9. నూకాలమ్మ - తాటిపాక జగన్నాథపురం గ్రామం - కోటనందూరు మండలం.
10. Census of India; Fairs & Festivals, East Godavari, 1961. p. 256.
11. బళ్లనూకరాజు - కె. ఇ. చిన్నాయి పాలె గ్రామం - కోటనందూరు మండలం.
12. మొల్లెటి సత్యన్నారాయణ మల్లేపల్లి గ్రామం - గండేపల్లి మండలం.
13. Census of India; Fairs & Festivals, East Godavari, 1961, p.61
14. చిట్టిమూరి ఆదమ్మ - కొత్తపల్లి గ్రామం - తొండంగి మండలం.
15. బండారు గంగయ్య - వాడపాలెం గ్రామం - కొత్తపేట మండలం.
16. పలవకూరి అచ్చిరాజు - పనపాడు గ్రామం - సామర్లకోట మండలం.
17. రేపు యముడమ్మ - చేబ్రోలు గ్రామం - గొల్లప్రోలు మండలం.
18. -పైది-
19. బండి తుక్కయ్య - కొత్తపల్లి గ్రామం - తొండంగి మండలం.
20. గొప్పశెట్టి బాపిరాజు - బెండపూడి - తొండంగి మండలం.
21. పిలకా కన్నమ్మ - రైల్వేస్టేషన్ దగ్గర - రాజమండ్రి.
22. Census of India, Fairs & Festivals, East Godavari. 1961, p.61
23. చీడిపల్లి తూతయ్య - రాజవొమ్మంగి - తూర్పుగోదావరి జిల్లా.
24. దొడ్డి కృష్ణమూర్తి - కుమారపురం గ్రామం - పిఠాపురం మండలం.
25. వర్రి రమణ - కుమారపురం గ్రామం - పిఠాపురం మండలం.
26. తెలుగు జానపద సాహిత్యము - పురాగాథలు - రావిప్రేమలత - 1983 - పుట 249.
27. పలవకూరి అచ్చిరాజు - పనపాడు గ్రామం - సామర్లకోట మండలం.
28. Village Gods of South India. W.H. White Head, 1921. p.20.

పంబలవారు - సత్తెమ్మ సంబరం

“పంబలవాడు వస్తేకాని అంబవలకదు” అనే సామెత పంబలవానికి గ్రామదేవతకు ఉన్న సంబంధాన్ని తెలియచేస్తున్నది. గ్రామదేవతల కథలు పాడుతూ సత్తెమ్మ (ఇంటి దేవత) సంబాలు చేయించే హరిజన కులస్తులే పంబలవారు. కథలు పాడేటప్పుడు వీరు ఉపయోగించే వాద్య విశేషాన్నిబట్టి వీరికి ఆ పేరు వచ్చింది. ‘పంబజోడు’ లేక ‘పంబ (మ్మ) నాదం’ అనే వాద్యాన్ని వాయిస్తారు. కాబట్టి వీరు పంబల వారయ్యారు. వీరు వాయించే వాద్య విశేషాన్ని బట్టి ఇతర ప్రాంతాలలో వీరిని ‘బవనీలు’ ‘బైండ్లవారు’ అని కూడా పిలుస్తారు.

తూర్పు గోదావరి జిల్లాలో మెట్ట ప్రాంతంలోనూ, డెల్టా ప్రాంతంలోనూ కూడా పంబలవారున్నారు. మెట్ట ప్రాంతంలో పిఠాపురం, రాపర్తి, కట్టమూరు, బలబ్రధ్రపురం మొదలైన గ్రామాల్లోనూ, డెల్టా ప్రాంతంలో అమలాపురానికి సమీపానున్న మాగాం, క్రాప, మొదలైన గ్రామాల్లోనూ వీరు నివసిస్తున్నారు. ఈ రెండు ప్రాంతాల పంబలవారు పాడేకథలలోనూ, చేయించే సంబరాలలోనూ తేడాలు ఉన్నాయి.

గ్రామదేవతలవలె ఇంటి దేవతలు కూడా ఉన్నారు. ఇంటి దేవతగా ఎక్కువగా సత్తెమ్మ లేక సత్తెమ్మ తల్లి కనిపిస్తుంది. కొందరికి ప్రత్యేకమైన పేర్లతో కూడా ఇంటి దేవతలున్నారు. ఉదా : కడియం గ్రామంలో ‘జగతా’వారి యింటి దేవత వద్దాలమ్మ. ఈమె సంబరం కూడా సత్తెమ్మ సంబరంవలె చేస్తారు. ‘శక్తి’కి వికృతి సత్తి. సత్తి + అమ్మ = సత్తెమ్మ. ఆదిశక్తిని తమ ఇంటి ఇలవేల్పుగా కొలుస్తున్నారనవచ్చును.

సత్తెమ్మ కొలుపులున్నవారిని ‘సత్తెమ్మ ఎలా వెలసింది?’ అని అడిగితే, తరతరాల నుంచి తమ పూర్వీకులు పూజిస్తున్నారని, వారి ననుసరించి తామూ పూజిస్తున్నామని చెబుతారు. కపిలేశ్వరపురం మండలం టేకి గ్రామంలో ‘గన్ని’ వారి యింటి దేవత ‘మజ్జానవమోరు’ ఈమె గురించి వీరు ఒక కథ చెబుతారు. గన్నివారు గోదావరి పుష్కరాల స్నానానికెళ్లి స్నానం చేస్తుండగా నీటిలో ఒక కుండ స్నానంచేసేవారి దగ్గరే తిరుగుతుంది. అందులో చిన్నచిన్న బొమ్మలున్నాయి. ఆ బొమ్మలున్న కుండను ఇంటికి తెచ్చారు. తర్వాత కపిలేశ్వరపురంలోనున్న గన్నివారి వ్యక్తిమీద పూసి, తాను ‘మజ్జానవమోరు’ నని తనను పూజించమని చెప్పింది. అప్పటినుంచి పూజిస్తున్నారు. ‘మజ్జాన్నం’ అంటే స్నానం. స్నానంచేసేటప్పుడు దొరికిన దేవత కాబట్టి ఈవిడకు ‘మజ్జానవమోరు’ అని పేరు వచ్చి ఉండవచ్చు. కపిలేశ్వరపురంలో నున్న ‘గన్ని’వారు పేదవారయినందున, టేకి గ్రామంలోనున్న ‘గన్ని’వార్లు ఈ అమ్మవారి సంబరం చేయిస్తున్నారు. ఈ అమ్మవారి సంబరానికి 70వేల రూపాయల వరకు ఖర్చు చేస్తారని చెబుతారు.

కపిలేశ్వరపురం మండలం మాచర గ్రామదేవత మాచరమ్మ. ఈమె ఇంటి దేవత మరియు గ్రామదేవతకూడా. ఈమెకు ఏటా పంబలవారి చేత సంబరం చేయిస్తారు.

చాలా గ్రామాల్లో సత్తెమ్మకు గుళ్లు ఉన్నాయి. అయిన విల్లి మండలం 'మాగాం' గ్రామంలో వంబలవారి ఇంటి ఆవరణలోనే గుడి ఉన్నది. కొన్ని గ్రామాల్లో సత్తెమ్మకు ప్రత్యేకమైన గుడులుండవు. కొలుపులున్నవారు తమ ఇంటిలో ఒక గదిని సత్తెమ్మగదిగా వదిలేస్తారు. ఆ గదిలోనికెవ్వరూ వెళ్లరు. సత్తెమ్మకు నైవేద్యం చెల్లించటానికి ఇంటి పెద్ద ఎవరోకరు ఉదయాన్నే వెళ్లి, నైవేద్యం చెల్లిస్తారు. 'అత్తెనరుఅన్నం' కాని, వప్పుఅన్నంకాని ప్రతిరోజూ ఉదయం వండి, ముందుగా సత్తెమ్మకు నైవేద్యం చెల్లిస్తారు.

సత్తెమ్మకు కొన్ని చోట్ల విగ్రహాలున్నాయి. ఉదా : అనవర్ర మండలం కొప్పవరం గ్రామంలో సత్తెమ్మకు విగ్రహం ఉన్నది. కొన్నిచోట్ల కుండనే సత్తెమ్మగా భావిస్తారు. ఈ కుండను 'శూలపుకడవ' అని కూడ అంటారు. కొన్నిచోట్ల కొబ్బరి, వేప, తాడి మొదలైన చెట్లను 'సత్తెమ్మ' గా భావిస్తారు. 'కరవ' గ్రామంలో ఇంటిలో ఒక మూల పాతిన రాటనే సత్తెమ్మగా భావిస్తున్నారు. పిఠాపురం మండలం జల్లూరు గ్రామంలో గదిలో గోడకు వసుపు పూసి, కుంకుమబొట్టు పెట్టి, ఇంటిదేవత దేవరమ్మగా పూజిస్తున్నారు. 'సత్తెమ్మలంక' అనే గ్రామం కూడ కొత్తపేట మండలంలో ఉన్నది.

కొత్తధాన్యంవచ్చిన సందర్భంలో వంబలవారు మామూళ్లు వసూలు చేసుకోవటానికి వెళతారు. సత్తెమ్మ కొలుపులున్న వ్యక్తులు, వంబలవారు వంబనాథం వాయిస్తుండగా, వసుపు, కుంకుమలను వంబనాథంపై ఉంచి, ధాన్యం వంబలవారికిస్తారు. వరికుప్ప నూర్చినపుడు 'సత్తెమ్మధాన్యం' అని కొంత ధాన్యంతీసి, జాగ్రత్తచేసి, వంబలవారు వచ్చినపుడు ఇస్తారు. ఈవిధమైన సంప్రదాయం ఎక్కువగా డెల్టా ప్రాంతంలో ఉన్నది.

ఉగాది రోజున సత్తెమ్మ కొలుపులున్నవారు వంబలవారిని తీసుకెళ్లి, సత్తెమ్మ మేలుకొలుపు పాడించుకుంటారు. పాడినందుకు వంబలవానికి ధాన్యం ఇస్తారు.

'ఆనందమే ఆనందమే - ఆనందమహ్మత్ వైబాగ్గేమా

నిను గొలిశానా ! నిను గొలిశానా ! నిను గొలిశానహ్మత్ ! నీకు మొక్తెహ

రాజు గొలిశనూ రంగమాడెను - రాజు గొలిశనూ రంగమాడెను'

ఈవిధంగా సాగే సత్తెమ్మ మేలుకొలుపు పాటలో ఆమె స్వభావం, ధూపదీపనైవేద్యాలు మొదలైనవన్నీ వివరించబడతాయి. కొత్తగా బండి, నాగలి మొదలైన వ్యవసాయ పనిముట్లు చేయించుకున్నవారు కూడ వంబలవాళ్లచేత సత్తెమ్మ మేలుకొలుపు పాడించుకుంటారు. ఇంటికి వచ్చిన వంబలవాని కాళ్లపై నీళ్లుపోస్తారు. కాళ్లకు నమస్కారం కూడ చేస్తారు. వంబనాథంపై వసుపు ముద్ద, కుంకుమ ఉంచుతారు. గంధంకూడ చల్లుతారు. ఈ వసుపుకుంకుమలు తీసుకెళ్లి, వ్యవసాయ పనిముట్లకు బొట్టు పెడతారు. పాటు ఇవ్వమిస్తాడే వత్తునులెక్కువగా. ఈ వసుపు కుంకుమలు బొట్టు పెడతారు. ఈరెండు సంప్రదాయాలు మెట్ట ప్రాంతంలో ఉన్నాయి. ఈవిధమైన ఆచారాలు గ్రామదేవతలు వ్యవసాయక దేవతలు అనే విషయాన్ని స్పష్టపరుస్తున్నాయి

వంబలవారు - సంతానానికి మందు : పిల్లలులేనివారు సత్తెమ్మ సంబరం జరిగేచోటుకెళ్లి, సత్తెమ్మకు నమస్కరించుకుంటారు. పిల్లల్ని కలిగెననునివేడుకుంటారు. పిల్లలు కలగడానికి వంబలవారు మందు కూడ ఇస్తారు.

పిల్లలులేనివారు సత్తెమ్మ సంబరం కాడకు అరటివళ్లు, కొబ్బరికాయ, బియ్యం, మొదలైనవి పట్టుకెళతారు. పాప (సంబరం ముగింపు రోజున వర పిండితో చేసేబొమ్మ) కు ఒడిలో పోసిన బియ్యంనుంచి కొన్ని బియ్యం, అరటివళ్లు, కొబ్బరికాయ మొదలైనవానిని సత్తెమ్మ పాటపాడి, సత్తెమ్మను ప్రార్థించి, పిల్లలు లేనివారికిస్తారు. అరటివళ్లు, కొబ్బరికాయ ప్రసాదంగా తినమంటారు. ఆ బియ్యంతో అత్తెసరకాని, పరమాన్నం కాని వండుకొని తినమంటారు. అలాతంటే పిల్లలు కలుగుతారని వారి విశ్వాసం. ఈవిధంగా పిల్లలు కలిగినవారు ఘనంగా సత్తెమ్మ సంబరం చేయించుకుంటారు. ఈ సంప్రదాయం ఈ జిల్లాలోని మెట్ట ప్రాంతంలో ఉన్నది.

డెల్టా ప్రాంతంలోని పంబలవారు తమ ఇళ్ల దగ్గరే పాతబెల్లం, వెల్లుల్లి, వామ్మ, నువ్వులనూనె కలిపి ఉండలుగా చేస్తారు. వీటిని 'కాయపు ఉండలు' అంటారు. వీటిని సంబరాలకి పట్టుకెళతారు. ఇవి తింటే పిల్లలు లేనివాళ్లకు పిల్లలు పుడతారని నమ్ముతారు. ఈ ఉండలు కావలసినవారు ఉపవాసాలతో సంబరాలకడకు వచ్చి, డబ్బులిచ్చి కొనుక్కుంటారు.

సత్తెమ్మ సంబరం : సత్తెమ్మ కొలుపులున్నవారు సత్తెమ్మ సంబరాలు చేయించుకుంటారు. ఈసంబరాలను రెండు, మూడు, అయిదు సంవత్సరాలకోక్కసారిచేయించుకుంటారు. వివాహాలు జరిగినపుడు తప్పనిసరిగా ముందు సత్తెమ్మ సంబరం చేయించుకొని తర్వాత వివాహకార్యక్రమాలు ప్రారంభిస్తారు.

సత్తెమ్మ సంబరం రోజుమధ్యాహ్నం (రోజున్నర), మూడు, అయిదు, పన్నెండు రోజులుకూడ జరుగుతుంది. సాధారణంగా మూడు రోజులే జరుగుతుంది. శుక్రవారం ప్రారంభమై ఆదివారం ముగుస్తుంది. ఎన్ని రోజులు జరిగినా, చివరి రోజే ప్రధానమైనది. మగిలా రోజుల్లో పంబలవారిచేత అమ్మవారి కథలు పాడించుకుంటారు. సత్తెమ్మ సంబరం మెట్ట, డెల్టా ప్రాంతాలలో జరిగే విధానాలకు చాలా తేడా ఉన్నది.

మెట్టప్రాంతంలో సత్తెమ్మ సంబరం : సత్తెమ్మ సంబరం జరిగే రోజులు ముందుగానే నిర్ణయించబడతాయి. అందుకు తగినబజానాకూడ నగదురూపంలో పంబలవారికిస్తారు. సంబరం ప్రారంభపు రోజు (శుక్రవారం) ఉదయం పంబలవారు (కనీసం ముగ్గురు) బయలుదేరి, మధ్యాహ్నానికి, సంబరం జరిగే వారింటికెళతారు. సత్తెమ్మ గుడి ముందుకాని, సంబరం చేయించుకొనేవారి యింటివాకిలిలోకాని అలికి, ముగ్గుపెట్టి శుభ్రంచేస్తారు. పంబలవారి కాళ్లపై నీళ్లుపోసి, నమస్కారం కూడ చేస్తారు. వాకిలిలో పంబలనాదం పెడతారు. పసుపుముద్ద, కుంకమ పంబనాదమ్మీద పెడతారు. కోడిని కోస్తారు. ఆ యింటివారిని పంబల వ్యక్తి దీవిస్తాడు.

దీపంచవే దీపంచవే - వారికి సంపదలు దీపంచవే

దీపంచు వారింట్ల మరియేము గలవు - సాగినా సాగినా సల్లకాపుళ్లు'

పైవిధంగా సాగే 'దేవన పాట' లో ఇంటివారికి సంపదల నిమ్మనడమేకాక, పాడినవారికి, పిన్నవారికి కూడ

'పాడినవారికి సత్తెమ్మ - పలమూసేకూర్చవే సత్తెమ్మా !

ఇన్నవారికల్ల సత్తెమ్మా ఇజ్జానమియ్యమ్మా సత్తెమ్మా¹

అని ఫలశ్రుతి చెప్పబడింది.

కోసిన కోడిని కమ్మగా వండి, పంబలవారికి వడ్డిస్తారు. సంబరం జరిగినన్ని రోజులు మధ్యానికి కావలసిన డబ్బును పుష్కలంగా పంబలవారికిస్తారు. దీవెన అయిన తర్వాత పంబలవారు అమ్మవారి కథలు పాడుతూ సంబరం ప్రారంభిస్తారు. వారి దగ్గరున్న కథలలో వారికి సచ్చినవికాని, ఇంటివారు అడిగినవికాని పాడతారు. ఈవిధంగా సంబరం చివరిరోజు వరకు పాడతారు. సంబరం జరిగినన్నాళ్లు ఇరుగు పొరుగువారు, మైక్కులున్నవారు అరటిపళ్లు, కొబ్బరికాయ, బియ్యం, కోడి మొదలైనవి తెచ్చి అమ్మవారికి సమర్పిస్తారు. మైక్కులున్నవారు బంగారం కూడ సమర్పిస్తారు. ఇన్నీ పంబలవారు తీసుకుంటారు.

పద్ద (ద్ద) : చివరిరోజు ప్రధాన సంబరం జరుగుతుంది. సంబరం జరిగినన్నాళ్లు, అయా భక్తులు సమర్పించిన అరటిపళ్లు, బియ్యం మొదలైనవి పోగుగాపడినచోట లేక వాకిలిలో పద్ద (ద్ద)ం వేస్తారు. దీనిని 'పంచవెన్నెల భూపద్దం' అని కూడ అంటారు. పంచవెన్నెలుగా పసుపు, కుంకుమ, ముగ్గు, బొగ్గు పాడి మొగలై నవి వాడతారు. పద్దం వేయటానికి నమూనా పెళ్ళిలను వాడతారు. సాధారణంగా పద్దాన్ని గుండ్రంగా వేస్తారు. ఈ గుండ్రం పద్దాన్ని 'గొడుగు పద్దం' అని కూడ అంటారు. కడియం గ్రామంలో జగతావారి కులదేవత పద్దాలమ్మకు సూత్రం పద్దం శక్తి ఆకారంలో వచ్చేటట్లు వేస్తారు. పద్దంలో ధాన్యంకాని బియ్యంకాని పోస్తారు.

కుంభం - కుండ : పద్దంలో పోసిన బియ్యం లేక ధాన్యపురాశిమీద కొత్తకుండను ఉంచుతారు. ఈ కుండకు మూడువైపుల మూడు గుడ్లుకళ్ళగా అమరుస్తారు. రెండు కల్లుకుండలు కూడ అక్కడ ఉంచుతారు. 'కుంభము' అను పేర రెండున్నర కేజీల బియ్యపు అన్నం, కుడుములు, గుగ్గిలు, తెలగపిండికూర, మునగకూర, అప్పాలు, పాలకాయలు మొదలైనవి ఉంచుతారు. ఇంటివారు స్రతి ఒక్కరూ వండిన వంటకాలను గుప్పెడు చొప్పున తీసి, కుండలోవేస్తారు. ఈవిధంగా వేసే కుండ కనక దీనిని 'కుంభం కుండ' అంటారు.

పోతును నిద్రించడం : సత్తెమ్మకు సంబరం సమయంలో పంది, మేక, లేక గొర్రెపోతులను బలియిస్తారు. పంబల వ్యక్తి సత్తెమ్మను స్మరించుకొని, మాట చెల్లించమని కోరుకొని పద్దంలో ముగ్గుతీసి, పోతుమీద చల్లి,

'జో జో జో జో గొర్రెమ్మ ! నిన్ను జోలల్లా పాదారు గొర్రెమ్మా !

మాదికంబేవారు గొర్రెమ్మ ! నిన్ను మాదాలకడిగారు గొర్రెమ్మా !

జాబ్బిచెట్టిక్కావు గొర్రెమ్మ ! నువ్వు జూదాలాడావు గొర్రెమ్మా !

రాయి సెట్టెక్కావు గొర్రెమ్మా ! నువ్వు రాగాలు పాదావు గొర్రెమ్మా !

ఈపాటికి గొర్రెనిద్రపోతుంది. చచ్చిందోయి గొర్రె సచ్చిందీ

సచ్చినా గొరినా తెచ్చినారా తెచ్చి మాబత్తులకీ యిచ్చినారా

సచ్చిండోయి గొరి సచ్చిందో..³

అని గొర్రెను లేపుకోమంటారు.

సంబరం చేయించుకొనే యింటివాళ్లందరూ కలిసి లేపుతారు. ఎంత లేపినా గొర్రెలేవదు. లేపే అవకాశం పంబల వ్యక్తికీ ఇస్తారు. అతడు దేవతను ప్రార్థిస్తే, పోతులేస్తుంది. ఇంటివారు లేపినపుడు పోతు లేవకపోవడం అమ్మవారి మహిమ అని, ఆ సమయంలో అమ్మవారు అక్కడకు వస్తారని, ఆమె మహిమవల్లనే నిద్రించిన పోతు, ఎంత లేపినా లేవలేదని భావిస్తారు. ఆ క్షణంలో అప్రమత్తంగా ఉండాలనీ, అక్కడ జరిగే కష్టనష్టాలను తట్టుకోవటానికి పంబలవారు మధ్యంబాగా సేవిస్తారు.

సంబరంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించే పంబల వ్యక్తి స్త్రీ వేషం ధరిస్తాడు. ఈతడే 'కుంభం కుండ' ను ఎత్తుకుంటాడు. కన్నడ దేశమందలికరగ ఉత్సవములో కరగమునెత్తుకొనిన వ్యక్తి, మహారాష్ట్రములోని తుకాయ్ దేవతను అర్చించువారు కూడ స్త్రీ వేషమునే ధరిస్తారు. పూజారులు, మాంత్రికులు స్త్రీ వేషములను ధరించు ఆచారము ప్రపంచ పర్యాప్తముగా కన్పట్టుచున్నది. ఈ ఆచారములు, అంతరించిన పోయిన మాతృస్వామిక వ్యవస్థ యొక్క అవశేషములు కావచ్చును⁵.

పోతును పద్దం దగ్గరవేసి, తలతియ్యకుండ, కుడి ఎడమలుగా చీల్చి, స్త్రీ వేషం వేసిన పంబలవానికి జందెం వేస్తారు. ఈ రకమైన జందెం పద్దాలమ్మ సంబరానికి వేస్తారు. మాచరమ్మ కయితే పేగులు తీసేసి, వాటిలోకి గాలి ఊది వాటిని మెడలో వేసుకొని, కుండనెత్తిన పెట్టుకొని వీధి వెంబడి వెళతారు. వీధిలో ప్రతి యింటి వారు కోడినిస్తే, కోడి మెడను కొరికేస్తాడు.

నైశ్యల సంబరానికి పోతుని వేయడం ఉండదు. పల్లెవారి (చేపల పట్టేవారి) సంబరానికి వందిని వేస్తారు. ఈ వందిని యింటిలో పద్దం దగ్గరకాక, సముద్రప్రాడ్డున వేస్తారు. కుండను పంబలవారు కాక యింటి యజమాని ఎత్తుకుంటాడు.

పాప చేట : పిండి, బెల్లం కలిపి (సలిమిడితో) ఒక బొమ్మను తయారు చేస్తారు. ఆ బొమ్మను 'పాప' అంటారు. ఆ బొమ్మను ఊచిన చేటను 'పాపచేట' అంటారు. ఈ పాపకు స్త్రీ వలె వస్త్ర ధారణ చేయించి, కొత్తపెళ్ళికొడుగుకు వలె మంగళసూత్రం, కాళ్ళకుమట్టు, పిళ్ళేళ్ళ కూడ అనుర్చుతారు. పాపచేటలో మానెడు సోలడు బియ్యం, కొబ్బరిబొండాం మొదలైనవి కూడ ఉంచుతారు. చీరలు, రవికల గుడ్డలు కూడ ఇస్తారు. ఈ పాపచేటను వేరొక వ్యక్తి పట్టుకుంటాడు. కుండ నెత్తుకున్న వ్యక్తి ముందు నడుస్తాడు. పాపచేట పట్టుకున్న వ్యక్తి వెనుక నడుస్తాడు.

'పాపాదీనా పాపాదీనా పాపాదీనమ్మా ! పాపాదీనా

జో జో జో జో పాపన్నా జోలల్లా పాదారు పాపన్నా

బిద్దరో బిద్దరో పాపన్నా బిద్దరకు సూరేళ్ళ నీకు సూరేళ్ళ

బిసు గన్న తల్లికి నిండు సూరేళ్ళ'

అని పాపచేట పట్టుకున్న వ్యక్తి పాడుకుంటూ వెళతాడు. పాట ఎక్కడా ఆపకూడదు.

పాలిమరకట్టు : ఈవిధంగా కుండను, చేటను పట్టుకొని ఎవ్వరూ చూడని ప్రదేశానికి, హఠాఃకంగా ఏరు ఉన్న గ్రామమైతే, ఏటిఒడ్డుకి, సముద్రతీర గ్రామమయితే సముద్రపు ఒడ్డుకి, మిగతా గ్రామాలలో అయితే శ్మశానంలోనికి తీసుకెళతారు. వీరి కూడ ఆ కుటుంబీకులలోని పురుషులు కూడ వస్తారు. కుటుంబీకులు గొయ్యి తీస్తారు. కుండలో ఉన్న కుంభాన్ని గొయ్యి తీసిన వాళ్ళందరూ కొద్దికొద్దిగా గోతిలో వేస్తారు. పోతులను కూడ గోతిలో వేస్తారు. తర్వాత మట్టితో కప్పతారు. అన్నం, 'పాప'ను చేసిన సలిమిడి మొదలైనవన్నీ కలిపి, కుంభంచేసి, పాలిమర కడతారు. అనగా పాతినకుండకు నాలువైపులా కుంభం చల్లుతారు. ఇలా చల్లడం వల్ల దేవత అక్కడ నుంచి కదలదీసి, అన్నివైపుల వ్యాపించి, ప్రజలను బాధ పెట్టదని వీరి నమ్మకం. ఇది గ్రామీణులు దేవతను భయంకొద్దీ కొలుస్తారనటానికి నిదర్శనంగా ఉన్నది.

పాలిమర కట్టిన తర్వాత కుటుంబీకులను వంపిస్తారు. పాతినకుండకు కొద్ది దూరంలో మూడు గీతలు గీస్తారు. ఈ గీతలు దాటి కుటుంబీకులు వెళ్ళాలి. ఆ గీతలు దాటి అమ్మవారురాదని వీరి నమ్మకం. అంతటితో సంబరం ముగుస్తుంది. సత్తెమ్మ సంబరం ఈవిధంగానే చాలా గ్రామాలలో జరుగుతుంది.

గొల్లల మామిడాడ సమీపానున్న నెల్లూరు, ఆలమూరు, సంధిపూడి, జొన్నాడ మొదలైన గ్రామాల్లో జరిగే సత్తెమ్మ సంబరంలో కొంతమార్పు కనిపిస్తుంది. అన్నం, పిండివంటలు, మొదలైన వంటకాలను కుండలోకాక, గంవలోవేసి, ఆ గంవలోనే పోతుకాళ్ళు, తల చర్మం మొదలైనవి కూడ వేసి, వాటిపై పాప చేటను ఉంచుతారు. ఈ గంవను పంబలవారుకాక, ఆ యింటివారే తాడి (పెట్టు) వద్ద గొయ్యి తీసి, గోతిలో ఉంచుతారు. ఈ సత్తెమ్మ తాడికి ఆకుకొట్టరు.

పావచేటలో ఉండే వస్త్రాలు, బియ్యం, బొండాం, ఇతర ఆభరణాలు, పోతుమాంసం మొదలైనవన్నీ పంబలవారు తీసుకుంటారు. వీరు సంబరం ముగిసాక శ్మశానం నుండి తమతమ ఇళ్ళకువెళతారు. సంబరంచేయించుకున్న వారి యింటికి వెళ్ళరు.

కుండను, పావచేటను పట్టుకొని, శ్మశానకెళ్ళడాన్ని సత్తెమ్మను దిగబెట్టడం లేక పంపడంగా భావిస్తారు. ఈ సందర్భంలో పంబలవారు బూతు పాటలు పాడతారు. ఈ పాటలు అమ్మవారికిష్టమని వీరి ఆభిప్రాయం. ఈ విధమైన పాటలు, మాటలు వినబడడానికి కారణం ప్రాచీన కాలంలో బూతు అంతా దేవాలయాలలోనే జరిగేది' అని తాపీ ధర్మారావుగారు పేర్కొన్నారు. పుట్టింటి అమ్మాయిని, పెళ్లి సమయంలో అత్తవారింటికి వంపినట్టే, సత్తెమ్మను సంబరం చివరి రోజున సాగనంపుతారు. ఇంతటితో సంబరం ముగుస్తుంది.

దెబ్బా ప్రాంతంలో సత్తెమ్మ సంబరం : దెబ్బా ప్రాంతంలో సత్తెమ్మ సంబరాలు రెండు రకాలు. మొదటిది చిన్న సంబరం. ఇది యింపుమింపు మెట్ట ప్రాంతపు సత్తెమ్మ సంబరాన్ని పోలిఉంటుంది. రెండవది పెద్ద సంబరం. ఇది మెట్ట ప్రాంతపు సత్తెమ్మ సంబరానికి పూర్తిభిన్నంగా ఉంటుంది.

చిన్న సంబరం : మొదటి రోజు మెట్ట ప్రాంతపు సంబరంలో చేసినట్టే చేస్తారు. సత్తెమ్మ

గుడికెదురుగా వందిరేసి, వందిరిలో అలికి, ముగ్గుపెట్టి అక్కడ పంబనాదం ఉంచి, సంబరం ఆరంభిస్తారు. అగ్గి, గుగ్గిలం, పువ్వులు, అగరవత్తులు, వసుపు, కుంకుమ, గంధం, అక్షింతలు, పంబనాదం దగ్గర పెడతారు. దణ్ణం పెడతారు. కోడిని కోయటంకాని, కొబ్బరికాయ కొట్టడంగానీ చేస్తారు. ఈవిధంగా ప్రారంభించి, చివరిరోజు వరకు సత్తెమ్మ కథలు పాడతారు.

చివరి రోజు సంబరం అమ్మోరు విగ్రహాన్ని గోదావరికి స్నానానికి తీసుకెళ్ళడంతో ప్రారంభమవుతుంది. రాగి, వేపకొయ్య లేక సిమ్మెంటుతో తయారు చేసిన సత్తెమ్మ విగ్రహాన్ని స్నానానికి తీసుకెళ్లి, తెచ్చిగుడిలో పెడతారు.

మెట్ట ప్రాంతంలోవలె కుండను వద్దంలో ఉంచుతారు. ఆ కుండకు మూడు ముఖాలు పెడతారు. ఒక ముఖానికి వసుపు, ఒక ముఖానికి నల్లమసి, ఒక ముఖానికి దిరిసెనాకుపెడతారు. ముఖానికి మూడు చొప్పున తొమ్మిది గుడ్లు కూడ అమర్చుతారు. ఈ కుండను 'శాలపు కడ' అంటారు. మానెడు, సోలెడు, బియ్యం, రూపాయ పావలా డబ్బులు, బెల్లమ్మక్క, తమలపాకులు, వక్క, వద్దంలో పెడతారు. సంబరం చేయించుకునే యింటిపేర్ల వారందరూ మడిబట్ట కట్టుకొని, కొంచెం కొంచెం చొప్పున కుంభం కుండలో వేస్తారు. పోతును నిద్రపుచ్చుతూ

సిక్కెడ చెట్టిక్కె. మేకన్నా సిమాలు తొక్కేవే మేకన్నా
 ఏతాము కొమ్మెక్కె మేకన్నా మేతాలు మేసేవేమేకన్నా కుమ్మరింటి
 కుండ మేకన్నా
 అందారు కోమావేరి మేకన్నా కమ్మరింటి కత్తమేకన్నా
 అందాడు కోమావే మేకన్నా ఉప్పగిల్లు మిరపకాయ మేకన్నా దిట్టంగా
 నూరేరు మేకన్నా'9
 అని జోల పాట పాడతారు.

ఈ మేకపోతు మాంసాన్ని పంబలవారే తీసుకుంటారు. కాబట్టి పోతు పరిమాణం, అది వారికి, సంతృప్తికరంగా లేదని ఈ పాటలో వ్యక్తమవుతుంది. పోతు పరిమాణం ఎలాగున్నావీరు పాడే జోలపాట యిది. ఈవిధంగా నిద్రించిన పోతును లేపాక, వద్దంలో జపాచేస్తారు (బోరమాత్రం కోస్తారు) ముఖానికి అల్యూమినియం చిప్ప పెట్టుకొని, పోతుపాట్టుచీరి ఒంటిపై వ్రేయాడదీసుకొని కాని, పోతుపేగులలోనికి గాలి ఊదిమెడలో వేసుకొనికాని, ఒకడు బయలుదేరుతాడు. వేరొకడు పావచేట పట్టుకొని

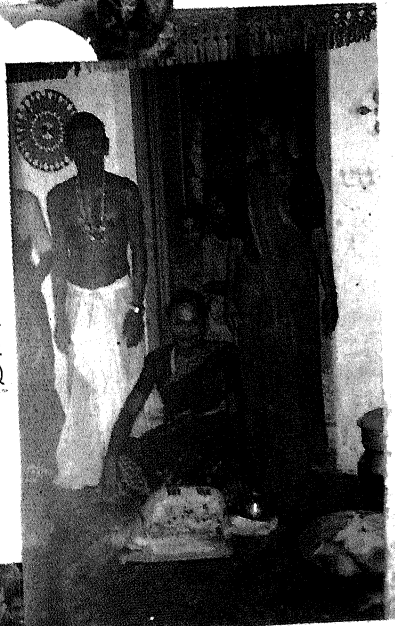
జో జో జో జో నందా జో పరమనందా - ఉయ్యాల సరిగిట్టి ఊపరానయితే
 పగడాలుసరిగిట్టి పంపరానయితే పీళ్లుగాలిస కళ్లు పాలు గారేనూ
 ఉగ్గెళ్ల మీయమ్మ ఊరికెళ్లంది పాలిచ్చే మీయమ్మ పట్టమెళ్లంది
 ఏడాకు ఓబాల ఎర్రన్నా బాల జో జో జో జమ్మ-బజ్-జోజమ్మ జోజో'

అని జోలపాట పాడుకుంటూ బయలుదేరుతాడు. వేరొక పంబల వ్యక్తి స్త్రీ వేశం ధరించి, కుండనెత్తుకుంటాడు. అప్పుడు ఇంటివారు హారతి యిస్తారు. ఆ సందర్భంలో పంబల వ్యక్తి -

సత్తెమ్మ సంబరంలో వేసే బళ్ళ
వేషాలలో ఒక దృశ్యం

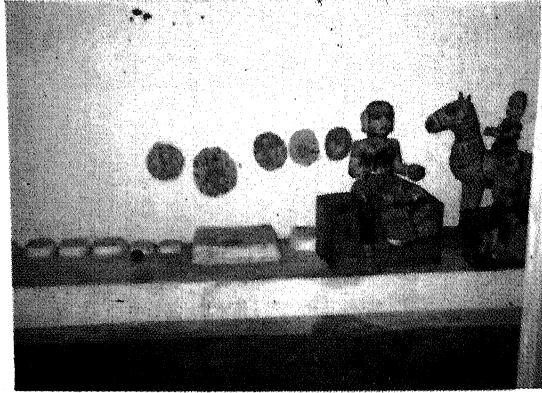
పాపవేట వుండు కూర్చున్న
పంబలవాడు. ప్రక్కన నిల్చున్న
సంబరం చేయించుకుంటున్న
ఇంటివారు

సత్తెమ్మ సంబరం సమయం
సముద్రపొడ్డున వందిని బలి ఇడి
సన్నివేశం

మత్స్యకారుల దేవతల జాతర సందర్భంలో గుడిముందు పేసిన పందిరివద్ద శివమూగూతన్న గణాచారులు. దేవతకు మ్రొక్కు చెల్లించాల్సిన జెండా క్రమపందిరికి ఆన్పిడంచారు.

దేవత స్వరూపాలుగా వేయబడిన చదునులు

కీలు కడియంబులే కీలు కడియంబులే మేలుంగరాలుగా బాగైన ముత్యాలు బాసికాలు
 కురములే జాతులే కొండగుళ్ళంబులే మేలైన ముత్యాలు బాసికాలు అమ్మవారికి జైమంగళా!
 కురములే జాతులే కొండగుళ్ళంబులే మేలైన ముత్యాలు బాసికాలు జైమంగాళా!!

అని నివాళి పాడతాడు. వేరొక ఇద్దరు పంబలవారు పంబనాదం వాయిస్తూ బయలు
 డేరుతారు. వీరంతా స్మశానికెళ్లి, వారు తీసుకెళ్లినవి అక్కడ వదిలేస్తారు.

(గోతిలో వూడ్చురు) కుండను చాకలి, పోతును పంబలవారు తీసుకుంటారు. ఈవిధంగా
 చిన్న సంబరం ముగుస్తుంది.

పెద్ద సంబరం : దీనిని 'బండి సంబరం' అని కూడ అంటారు. సత్తెమ్మ బొమ్మను
 బండి మీద ఊరేగించటంవల్ల ఈ పేరు వచ్చింది. సత్తెమ్మ విగ్రహాలను గోదావరిలో స్నానం
 చేయించిన రోజున మధ్యాహ్నం మాదిగవాడు ఊరిచివర జమ్మిచెట్టుకడ అమ్మవారికి పాలు
 పొంగిస్తున్నారని చాటింపు వేస్తాడు.

మారుద్రుడు - పూళికప్పిలి : మారుద్రుడు (జమ్మిచెట్టు)కి పూలకప్పిరి చెబుతారు.
 పూలకప్పిరి అనగా కుండను నాలు పెదురు బద్దల మధ్య ఉంచి, గాంధార దుంపలు దండలుగా కట్టి
 కుండకు వేస్తారు. గుగ్గిలం, పొగవేసుకొంటూ ఊరంతా తిరిగి జమ్మిచెట్టు దగ్గరకు తీసుకెళ్తారు.
 ముందుగానే చాటింపు చేయించటం వల్ల ఊరంతా అక్కడకు పాలు తెస్తారు. ఆ పాలతో పరమాన్నం
 వండి, నూటొక్క విస్తళ్లలోపేసి, చెట్టు మొదట పెడతారు. సంబరం చేయించుకొనే ఇంటిపేరు
 వాళ్లంతా చెట్టుకి గుగ్గిలంపొగవేసి, ఆ విస్తళ్లలోని పరమాన్నం తింటారు. రివాజు ప్రకారం మంగళ్లు,
 చాకళ్లు కమ్మర్లు, డప్పుల వాళ్లకి కూడ విస్తళ్లిస్తారు. వారు తీసుకెళ్లిన కుండను చెట్టుమీద ఉంచి,
 యింటికెత్తారు. ఈ వండుగ ముఖ్యంగా టేకి, వందలపాక, మురముండ, అరటకట్ల మొదలైన
 గ్రామాలలో చేస్తారు.

బండి సంబరం : ఈవిధంగా జరిగిన మరుసటిరోజు వద్దంపేసి, వద్దంలో గొర్రెపోతును
 పేస్తారు. అమ్మవారిని జమ్మికర్రతో చేయించిన బండి మీదకు ఎక్కిస్తారు. ఈ బండి సంబరం
 నిమిత్తం రెండు అమ్మవారి బొమ్మలు చేయిస్తారు. ఒకటి మట్టిబొమ్మ దానిని స్మశానంలో వేయిస్తారు.
 రెండవది గడ్డిబొమ్మ దానిని యింటి వద్ద వేయిస్తారు. ఈ గడ్డిబొమ్మకు నల్లరంగులో ముంచిన
 జనవారను కురులుగా అమరుస్తారు. తలగా రాగిబిందె పెడతారు. వక్షజాలుగా ముంత
 (చిన్నకుండ)లు పెడ్తారు. 70 మూళ్ల (సుమారు 35 మీటర్ల) తెల్లవస్త్రం వసుపునీళ్లలో ముంచి,
 శక్తికి కడతారు. ఒడికట్టుకు, వయ్యదచెంగుకు రెండు ఎర్రటి చీరలు ఉపయోగిస్తారు. శక్తి శిరస్సు
 పైన శూలం ఉంటుంది. ఆ శూలానికి వంది పిల్లను గుచ్చుతారు. ఊరేగింపులో వినోదార్థం
 అపంది పిల్లను చిన్నరాళ్లతో కొడతారు. ఒక పంబలవాడు స్త్రీ వేషం వేసుకొని, బండిమీద
 అమ్మవారి దగ్గర కూర్చుని ఏకుల రాట్నం వడకుతాడు. ఈవిధంగా వడకడం అమ్మవారు
 వడుకుతున్నట్లుగా భావించాలి. ఈవిధమైన ఆచారం జాతీయోద్యమ ప్రభావం వల్ల వచ్చి ఉండవచ్చు.
 బండిమీద అమ్మోరు కెదురుగా 5,6 కుంచాల బియ్యం అన్నంవండి, తెలగవండి, మునగాకుల

కూరతో కుంభం పోస్తారు. బండి కదపటానికి ముందు ఒకపోతును కూడ వేస్తారు. ఆ తర్వాత గ్రామస్థులు ముఖ్యంగా సంబరం చేయించుకొనే యింటిపేర్ల వారందరూ బండిని లాక్కు వెళతారు. అప్పటికే తయారుచేయబడి ఉన్న మట్టి బొమ్మ (ఆడబొమ్మ) మీద గడ్డి (పోతు) బొమ్మను పరుండబెడతారు. గడ్డిబొమ్మకు కట్టిన వస్త్రాలను పంబలవారు, బండిలో కుంభాన్ని బండి లాగినవారు, పోతును సంబరం చేయించుకున్నవారు తీసుకుంటారు. ఇంతటితో పెద్ద సంబరం ముగుస్తుంది. ఈ సంబరంలో సంప్రదాయం ఆచారాలతోపాటు వినోదంకూడ మిక్కుటంగా కనిపిస్తుంది.

పంబలవారు పాడే సాధారణ కథలు : సత్తెమ్మ సంబరాలు చేయించే పంబలవారు సంబరం సమయంలో అమ్మవారి మహిమల్ని తెలిపే కథలు పాడతారు. ఈ కథలని, ఆదిశక్తి లేక సత్తెమ్మ పేరుతో పాడతారు. ఇతర గ్రామదేవతల పండుగలకు కూడ వీరు కథలు పాడటానికి వెళతారు. ఆ సందర్భంలో పాడే కథలలో, పాటలలో దేవత పేరు మారుస్తారు. వీరి వద్దనున్న కథలు, పాటలు పరిమితంగా ఉన్నాయి. వీటినే అన్ని దేవతల సంబరాలలో పాడుతారు.

పంబలవారు పాడే కథలలో ఆదిశక్తి మారువేషమీద ఆయా వృత్తుల వారి వద్దకెళ్లి సహాయపడుగుతుంది. సహాయం చేయక, బాధపెట్టినవారికి, తన మహిమచూపి, తనను తెలిసికొని పూజించేటట్లు చేస్తుంది. వారి వారి గుణగుణాలనుబట్టి, వరాలిచ్చి, లోకంలో వారి వృత్తి గురించి, వారి పాత్ర గురించి తెలియచెప్పి మాయమవుతుంది.

కొన్ని కథలలో శక్తి తనను పూజించక, నిర్లక్ష్యం చేసిన రాజులను హింసింపి, రాజ్యభ్రష్టులుగావించి, భార్యా పిల్లలకు దూరంచేసి, వారు శక్తి మహిమ తెలిసికొని, పశ్చాత్తాపం చెంది, పూజించడం మొదలుపెట్టక, వారిని యథాస్థితికి తెస్తుంది. కొన్ని కథలలో విష్ణువు, ఆదిశక్తిల మధ్య, మరికొన్ని కథలలో ఊశ్వరూడు - ఆదిశక్తిల మధ్య ఘర్షణ వర్ణించబడింది.

ఆదిశక్తి నివాసం : ఆది భూలోక రంభ, ఈమె పెదరాజుల దేవత రాజులకోట రత్నాల కోట కంచుకో కలయింటికోట. ఉచ్చులేనికోట సత్తెమ్మ నివాసం. కోటకేసిన మరుగులు మరుగులుబట్టి సాదలు చూడ్డానికి సుగంతాలు (సుగంధాలు) చేరడానికి చేరగంతలు.

ఈనాడు నాల్గోళ్లపట్టి మంచమీద పడుకొనే సత్తెమ్మ ఆనాడు వదహర కోళ్ల ఉక్కు పట్టి మంచమీద పడుకొనేది. సత్తెమ్మకు ఒళ్లులు ఒత్తకుండ మల్లెలపాన్పు. మల్లెలు ఒత్తకుండ ఒళ్లుల పాన్పు. మల్లెమల్లెల నందుని నన్నగుజ్జింకలు (సన్నజాజి మొగ్గలు) సన్నగుజ్జింకల తర్వాత సన్నజాజి పరువులు. అలాంటి పాన్పుమీద ఆరు నెల్లునిద్దర మూడు నెల్లు తెలివి¹².

ఆదిశక్తి ఆకారం: ఆదిశక్తి ఆయాచేతులలో ఢక్క, ఢమరం, గజాశూలం, గండగొడ్డలి, గుగ్గిలం పడగ, శంఖం, చక్రం, అయిదు జోళ్ల పమ్మనాదం మొదలైన వాటిని తన వన్నెందు చేతులలోను కలిగి యుంటుంది. ఇది ఆదిశక్తి యొక్క సహజ స్వరూపం¹³.

శైవశైష్టవ మతములు అవిరూపమునకు అమ్మవారే ఆధారమని వెల్లడించుటకే వేషధారణ యొక్క వర్ణ కావించబడినది. విశ్వరూప ప్రదర్శనమును పోలిన, సర్వమత సమ్మేళనమే అమ్మవారి

సూచించుటకే వేషధారణ వర్ణింపబడి యుండవచ్చును¹⁴. అని డా. ప్రేమలతగారి అభిప్రాయం.

మారువేషం : ఆదిశక్తి లోక సంచారానికి సహజ స్వరూపంతో వెలితే జనులు భయపడతారనీ, వేషం మార్చుకుంటుంది. ముందు రెప్పలు, వెనుక రెప్పలు మెరిసి, మూడుకాళ్లు (తేలిలో కర్ర)తో నూరేళ్లు నిండిన ముసలిదానిలా మారుతుంది. ముందు మూడు బళ్ల గుడ్డలు, వెనుక ఎన్నూరు గుడ్డలు పక్కన పది భళ్ల గుడ్డలు కడుతుంది. బండెడు కుంకుమ నుదిటిన పెట్టుకొని, ఒక కోటి కాటుక, ఒకచేతి గాజు, ముక్కు ముంగర, మోచేయి, మోకాలి కురుపులతో, తలల్లా మట్టి (పురుగు)లతో, తలవిరగబోసుకొని, వంగపండులాగ వంగొంగి లాడుతూ, తాటకులాగ దడదడలాడుతూ, పడుతూ లేస్తున్నట్టు అవతారం మార్చుకుంటుంది. వేవరోట్టును జడకింద పెట్టు కుంటుందో¹⁵. కొన్ని సందర్భాల్లో కనకపురిచీర, దొంతాపురవిక కూడ ధరిస్తుందో.

ఆదిశక్తి అభరణాలు : ఆదిశక్తికి పాములే నగలు నాగుపామును నడికట్లుగానూ, శ్రామపామును తలకట్టుగానూ, కూనపామును కుంటేవేళ్లుగానూ, జెర్రిపోతును జెమ్మకాన (మెడలోహారం) గానూ, తుట్టుపురుగును కాలికి మట్టెలుగానూ, కాయించు కుంటుంది. ఆదిశక్తిమట్టి తేలిలో ఊతాముగా కలిగి యుంచుంది. ఈవిధంగా అమ్మవారికి పాములే నగలు¹⁷.

ఆదిశక్తి స్వభావం : సత్తెమ్మ ఇంటికి తల్లి మంటికి తల్లి, కొడుక్కి తల్లి కొడలుకి తల్లి. ఇంద్రమాతల్లి. మూల పేరంటాలు. మూలకూర్చుంటుంది. ముగ్గురు బిడ్డ (త్రిమూర్తలకు) తల్లి. పిలిచినా పేరంటాలే. పిలవకపోయినా పేరంటాలే. ఊళ్లో జగడం లేకపోతే, పారుగూరు పెళ్లి ఒంటిపాయంత (కొంచెం) జగడంతెచ్చి, ఒకింటి జగడం నాలుగిళ్లకు కాయించుతుంది. నాలుగిళ్ల జగడం వెయ్యిళ్లకు కాయించుతుంది. (అందుకే ఈమంటే జనులకు భయం) లోకానికి లోకకర్త జానికి జగకర్త. అత్తింటికి ఆయుసుమంతురాలు. పుట్టింటికి పున్నేశాలి¹⁸.

శక్తికి సంబంధించిన కథలు :

శక్తి పట్టుదల : భూమ్యాకాశాలు, సూర్యచంద్రులు, నక్షత్రాలు, మొదలైనవేమీ పుట్టకముందే ఆదిశక్తి పుట్టింది. త్రిమూర్తులు, వారి భార్యలు గంగ (జలం) మొదలైన వానిని కూడ పుట్టించింది. బ్రహ్మకు గుడి లేకపోవటానికి, విష్ణువు వేంకటేశ్వర స్వామి, సత్యన్నారాయణ స్వామి మొదలైన పేర్లతో వెలసి పూజింపబడటానికి, ఈశ్వరండు మనుష్యాకారంలోకాక, శివలింగం రూపంలో ఉండటానికి శక్తి యిచ్చిన శావనరాలే కారణం అని ఈ కథా సారాంశం.

సర్వస్సృష్టికి ముందు ఓంకారమనే శబ్దం పుట్టింది. ఆశబ్దం నుండి ఆహంకార రూపిణియై, వన్నెండు చేతులతో, ఆయా చేతులలో వివిధాయుధాలతో ఆదిశక్తి పుట్టింది. ఆమె తన ఎరరోమ్మునుండి వచ్చిన మట్టితో గోవుపాదమంత భూమి సృష్టించుకుంది. ఆ భూమిద ఒంటిపాదమీద నిలబడినందువల్ల శక్తికి చెమట వట్టింది. ఆ చెమటను గోటితో పట్టి దులపగా, అందుండి నీలవేనుగంగ పాలవేనుగంగ, అమ్మవారి చెల్లెలు జాలారి గంగ మొదలైన ఇన్నూరు

మూన్నూరు గంగలు పుట్టాయి.

ఈ గంగలని చూడగానే ఆదిశక్తికి మగవాని మీద మోహం కలిగింది. త్రిమూర్తులను కనాలనుకుంది. తనలో ఏమైనా దోషాలుంటే వాటిని గంగలో విడిస్తే, పుత్రభాగ్యం కలుగుతుంటే తలచి, గంగలో మునిగి, మూడుగుప్పుళ్ల గంగను పట్టుకొని, మూడు గ్రుడ్లు సృష్టించింది. గ్రుడ్లు పెట్టు కోవటానికి చోటు లేక తన నాలుక ఆమరడదూరంపాసి, నాలుకమీద గుడ్డు ఉంచి, కోడిపెట్టలాయి, గుడ్డుమీద వవ్వలించింది. భర్తపొందినది పిల్లలుపుడతారో పుట్టరో అని ఒక గుడ్డు పాడిచింది. అది నీరయిపోయింది. రెండవగుడ్డు పాడిస్తే, ఒక చిప్ప భూమి, రెండవ చిప్ప ఆకాశం, గుడ్డులో సారం సూర్యచంద్ర నక్షత్రాలుగా మారాయి. ఈవిధంగా కలియుగం (సృష్టి) జరిగింది.

‘గుడ్డు నుండి ప్రాణి వెలువడుట చూచిన జానపదుడు సృష్టి కూడ అండోధునమే అను అంశమును కథలో వ్యంజింపవేసెను’¹⁹ మిగిలిన గుడ్డు నుంచే ముగ్గురూ పుట్టాలని, ఆగుడ్డుకు మూడు రేవులు కట్టి, పాడవగా వరుసగా బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు పుట్టారు. బ్రహ్మ, విష్ణు సకలవయవాలతో జన్మించారు. ఈశ్వరుడు అవయువరహితుడుగా ముద్దలాగ జన్మించాడు.

కన్న ముగ్గుర్ని చూసేసరికి ఆదిశక్తికి మోహం కలిగింది. బ్రహ్మదగ్గరకెళ్లి ‘గుడ్డునాబిడ్డ గుడ్డునుంచిపుట్టిన మీరమనమలు మనుమడికి మామకు వరుస ఉంది. కాబట్టి కోరిక తీర్చి అంటుంది. ‘ఇప్పుడ తల్లి బిడ్డలు హద్దులు తప్పితే, ముందు కాలంలో పుట్టనున్న నరలోకంలో కూడ తల్లిబిడ్డలు హద్దులు తప్పతారు’ కాపున పొందనంటాడు బ్రహ్మ. అతనిని రాయిగా మార్చింది విష్ణువు నడిగితే, విష్ణువు కూడ బ్రహ్మ చెప్పినట్టే సమాధానం చెప్పాడు. అతనిని కూడ రాయిగా మార్చేసింది.

ఈశ్వరుని అడిగింది. ఈశ్వరుడు తనకు సర్వావయవాలు, తల్లిదగ్గరున్న వివిధాయుధాలు, శక్తియుక్తులు, మూడవనేత్రం మొదలైనవన్నీ యిస్తే, పొందుతానని, అన్నీ తీసుకొని పొందనన్నాడు. తల్లినుంచి తీసుకున్న గవిలిబెత్తంతో ‘శిరసుమీద గొట్టి, బాండువా తప్పినందుకు వెళ్లిమైలమాపుకొని రమ్మన్నాడు. ఆదిశక్తి గంగలో మునిగి వచ్చేలోచల, ఈశ్వరుడు అన్నలిద్దరీ బ్రతికించుకున్నాడు. తల్లి వచ్చి మచ్చి పొందమంటుందని తల్లిని చూసి ముగ్గురూ పారిపోతున్నారు. ఆదిశక్తి ఈశ్వరుడికి అన్ని శక్తియుక్తులు చెప్పింది కాని, సుడిగాలి గురించి చెప్పలేదు. ఆమె సుడిగాలియై బాలలకంటే ముందెళ్లి, వారి ముంది నిలబడి, పొందమన్నది. ఈ బాధ వడలేక తల్లిని చంపేసారు.

చవిపోయిన తల్లిని మార్గంచేయాలని, అలాచేస్తేనే ముందుకాలంలో నరలోకంలో కూడ అలా జరుగుతుంది. అని పెద్దకుమారుడు బ్రహ్మచేత తలకారిపి పెట్టించి తల్లిని మార్గం చేసారు. చూర్ణాన్ని ఏమి చేయాలని అలోచించి, అయిదు భాగాలు (ముగ్గురికీ మూడు వీరి కంటే ముందు పుట్టిన భూమ్యాకాశాలకు చెరోకటి) చేసి, తమ మూడు భాగాలు గంగలో కలిపారు. అవి వరుసగా సరస్వతి, లక్ష్మీ, పార్వతిగా మారాయి. మిగిలిన రెండు భాగాలు కూడ తెచ్చి గంగలో కలవగా, ఆ బూడిద డెబ్బైనిడు సేవపీటకాలై గంగలో సేవలాడుతున్నాయి. ఆదిశక్తి మళ్ళీ అదిపీటకమై గంగలో ఆడుతుంది. తల్లిని చూసిన బాలురు పట్టుకొని భూమ్మీదకి తెచ్చారు. తల్లిబిడ్డలకు చాలాల్సింది.

తాను ఎంత పొందమన్న పొందనందుకు కోపంతో, ముందుకాలంలో పుట్టే నరలోకంలో ఎందరికీ గుడి ఉన్నా బ్రహ్మకు గుడి ఉండదనీ, తమకు కలిగే కష్టనష్టాలకు బ్రహ్మకారణమని భావించిన నరులు బ్రహ్మను నిందిస్తారని అతనిని శపించింది.

పాండకపోవడంతో విష్ణువు తప్పులేదని, అతని కంటే పెద్దవాడైన బ్రహ్మ పొందితే, అతడు కూడ పొంది ఉండేవాడని భావించి, అన్నవరంలో సత్యన్నారాయణ స్వామిగా, ఏడుకొండలపై వెంకటేశ్వరస్వామిగా వెలసి ప్రజలచేత పూజలందమని అతనికి వరమిచ్చింది.

తన వద్దనున్న శక్తియుక్తులన్నీ తీసుకొని కూడ తనకోరిక తీర్చని ఊశ్వరుడు పాపగొట్టువారున్నచోట శివలింగమై (తాను పుట్టినప్పుడు ఉన్నట్టే) నిలబడమనీ, నరులను పాలించడం, లాలించడం లాంటి దేశ పెత్తనమంతా అతనిదేనని వరమిచ్చింది. తన దగ్గరున్న శక్తియుక్తులన్నీ తీసుకోవటంవల్ల, వారి మధ్య ఉండే సంబంధంకొద్దీ, తాను ఊశ్వరుని ఎడమకాలికడ ఆఖండజ్యోతిని నిలబడతానన్నది.

తాను పచ్చచేలమీదకి పచ్చపులి (దేవత)ని, పాటి గ్రామం) మీదకి పాటి ఏనుగు (గ్రామదేవత)ను, మొలతాడు కట్టిన మగస్వామికి ఆడకూతురు శక్తి (దేవత)నవుతానన్నది. తానొక అవతారమీద ఉంటే తనక్కావలసినంత ఆహారం పెట్టేవారు లేరని వదిలూపాలమీద ఉంటే వదిలమంది పెట్టేది సరిపోతుందని చెప్పి గంగలో వడి, సివపీటకాలతో కలిసిపోయింది²⁰.

ఈ కథలో అమ్మవారు త్రిమూర్తుల జననమునకు కారణమని వివరించుటవల్ల ఆర్యమతమును సృష్టించిన త్రిమూర్తుల కంటే, అనార్యమైన గ్రామదేవతారాధన ప్రాచీనమైనదని తెలియచేయుటయే ఈ కథా ధ్యేయంగా తెలుస్తుంది.

ఈ కథలో అమ్మవారు తాను ఒక అవతారమీదకాక, వది అవతారాల మీద ఉంటానని చెప్పటంవల్ల, ఆదిశక్తి ఆయా గ్రామాలలో ఆయా పేర్లతో పూజింపబడుతున్నదని వెల్లవచ్చును.

ఈ కథను పోలిన కథలు ఆచార్య కృష్ణకుమారిగారు, వైట్ హెడ్ గారు తమ గ్రంథాల్లో పేర్కొన్నారు. వర్ణనలలోనూ, కల్పనలలోనూ వ్యత్యాసమున్నప్పటికీ కథా సారాంశముక్కటే. నేను సేకరించిన కథ ఆదిశక్తి త్రిమూర్తులకు వరాలివ్వటంతో ముగుస్తుంది. వైట్ హెడ్ గారు సేకరించిన కథలో అమ్మవారు త్రిమూర్తులకి మూడు పట్టణాలను నిర్మించి యివ్వడం, వారు వాటిని ఏలుతూ, తల్లిని నిర్లక్ష్యం చేయడం, అమె వారిని శిక్షించి, తనను తెలుసుకోనేటట్లు చేయడం కూడ ఉన్నది. శక్తి త్రిమూర్తులను సృష్టించే వేరొక కథ నేను పల్లెవారి వద్ద సేకరించాను. వారి కథలకు సంబంధించిన ప్రత్యేక ప్రకరణంలో ఆ కథను వివరిస్తాను.

కల్లు సాట (చాటు) వ : కొన్ని కథలలో ఆదిశక్తి మారుమేషమీద దేశాటనంచేస్తూ, ఆయా వృత్తుల వారిని పరీక్షిస్తూ తనకు కావలసినవి అడుగుతూ, దురుసు స్వభావుల్ని శిక్షిస్తూ, సాధు స్వభావులకి వరాలిస్తుంది. ఇలాంటి కథలలో 'కల్లుసాట' ఒకటి. కల్లు గిసేవారి వద్దకువెళ్లి కల్లడిగి, కల్లుపాయ్యక, తిరిగి హింసించినవారిని శిక్షించి, తన మహిమచూపి, తనను తెలుసుకోనేటట్లు చేయటమే ఈ కథా సారాంశం.

సత్యమ్మ మారువేషమ్మీద అరణ్యమడ్డఢి, వివిధ గ్రామాలు దాటుతూ, వెళ్తుంటే దారిలో ఆమెకు చక్కనితాటి వనం ఎదురయ్యింది. ఆ తాటివనమంతా కమ్మటి కల్లుతో సువాసనలు వెదజల్లుతున్నది. 'కల్లుపోస్తే కలిగ్గం (భాగ్యం) అంతా యిస్తాను. పాపియ్యకుంటే అరికాతితో మట్టేస్తాను. అనుకొని, తాటివనం చివర కల్లు గిస్తున్న 'తమ్మన్న' అనే వ్యక్తి దగ్గరకెళ్లి, 'ముసలిదాన్ని' నీ తల్లిలాంటిదాన్ని, నీ పెద్దమ్మలాంటిదాన్ని కొంత కల్లుపాపియ్య అంటుంది. పాపియ్యనే కల్లేమిటని అతడు చిరాకు పడ్డాడు. పరిపరి విధాల బతిమలాడుతుంది. ఎంతకీ పోకపోయేసరికి, ముసలిదాన్ని కర్రతో దూరంగా గెంటేశాడు. మళ్ళీ వచ్చి చెట్టెక్క బోవుచుండగా, అతని కంటే ముందోచ్చి, మళ్ళీ కల్లు అడిగింది. ఇందాకటి ముసలిదానవా ! ఇంకొక ముసలి దానవా ! అన్నాడు. 'నేను ఇంకో ముసలిదాన్ని, ఎండలో వస్తున్నాను. కొంతకల్లు పోస్తే, దాహం తీర్చుకుంటాను' అన్నది. ఎన్నిమార్లు అడిగినా కల్లుపాపియ్యక, తమ్మన్న తన పని తను చూసుకొనేవాడు. అతని కూడ కల్లు పాపియ్యమని వెళ్లేది. చిరాకెత్తిన తమ్మన్న ముసలిమ్మ మెడకు తాడు తగిలించి, అక్కడే ఉన్న పాడువడ్డ నూతిలో వడవేశాడు.

నూతిలో అమ్మవారు తన అవతారం మార్చుకొని నాలుగు కాళ్ల నాగుబామును పట్టుకొని, నాలుగు సేకులతో బంగారు టుయాల కాంయించుకొని -

'ఉయ్యాలయ్యాలయ్యాల ఎండియేసేకులే ఉయ్యాల
ఎండియే సేకులే ఉయ్యాల పైడియా బిల్లలే ఉయ్యాల
అటునుంచి ఊపితే ఉయ్యాల యింజరా (ను)ల మోతయ్య ఉయ్యాల
చందర్లందలములోను ఉయ్యాల సేకులెల్ల బోసి ఉయ్యాల
సుక్ల మందలములోను ఉయ్యాల సుక్కులల్లాడంగ ఉయ్యాల
సత్రెమ్మ ఊగినా ఉయ్యాల ఊపువాడు పోతురాజు ఉయ్యాల'

అని ఊయలలడుగుతుంది. అమ్మవారు ఉయ్యాల ఊగితే వచ్చే ధ్వనిమోటారు వాహనముల ఇంజను మోతవలె ఉన్నదని జానపదుని పోలిక. ఆదిశక్తి కాబట్టి ఆమె ఉయ్యాల తాళ్ల చంద్రమండలిలోనికి చొచ్చుకొనిపోయాయి. ఈమె ఉయ్యాల ఊగుకి చుక్కలు కూడ అల్లాడిపోయాయి. తమ్ముడు, సహాయకుడు కాబట్టి ఓవతురాజే ఈమెను ఊపుతున్నాడు.

ఈవిధంగా ఏలపాటపాడుకుంటూ, ఉయ్యాల ఊగుతూ, కిసాల్ని నవ్వుకున్నది. తనకు కల్లుపోయినందుకు తాటివనమంతా నేల కొరిగిపోయేలా, కల్లుకుండలలో కల్లుకు బదులు చీమ, నెత్తురు, ఉండేలా, చెట్టుగాళ్లు, వాళ్ల భార్యలు, పిల్లలు, కోళ్లు, గోళ్లు మొదలయిన వన్నీ వివిధ రోగాలతో పడపాయేలాచేసింది.

చెట్టుగాళ్లందరితోకి పెద్దవాడైన రామన్న. అందరూ గిసిన కల్లు ఓరుగల్లు పట్టణం పట్టుకెళ్లి, అమ్మి ధనంతో వచ్చాడు. గ్రామదేవతల కథలలో ఓరుగల్లు ప్రసక్తి కనిపిస్తుంది. మన రాష్ట్రాన్ని వైభవంగా పాలించిన వారిలో కాకతీయులు కూడ ఉన్నారు. వీరి రాజధానే ఓరుగల్లు. బహుశ కాకతీయుల పరిపాలనా కాలంలో ఈ కథలు పుట్టి ఉండవచ్చును. లేక ఓరుగల్లు పరిసర ప్రాంతాలలో పుట్టి, రాష్ట్రం అంతా వ్యాపించి ఉండవచ్చును. శనగలు కథలోకూడ ఓరుగల్లు ప్రసక్తి వచ్చింది.

‘గ్రామదేవతల కథలలో ఓరుగంటి ఎల్లమ్మ, ప్రతాపరుద్రుని ప్రసక్తి తరచుగా కానవచ్చును. ఓరుగంటి నగరంలో ఎల్లమ్మ బజారు కలదు కాని, ఆమె విగ్రహం నాకచ్చట కన్పించలేదు’ 21 అని ప్రేమలతగారు పేర్కొన్నారు.

తాను వెళ్లేటప్పటికి సువాసనతో ఉండే తాటివనం వచ్చేటప్పటికి దుర్వాసనతో ఉండటం, మనుష్యులు, కోళ్లు గొడ్లు మొదలైనవన్నీ జబ్బులుతో ఉండడంచూసి, ఆశ్చర్యపోయాడు. రామన్న జబ్బులతో పడిపోయిన వాళ్లందరినీ, అస్థితో కారణమడిగాడు. ఎవరికి వారు తమకు తెలియదన్నారు. చివరికి తమ్మన్న ముసలిది వచ్చి కల్లు అడగడం మొదలుగా జరిగినదంతా చెప్పాడు. అందుకు కారణమైన తమ్మన్నపై కోపుడతాడు రామన్న. వనానికి కలిగిన చేటు పోవటానికి ఏమి చెయ్యాలని ఆలోచిస్తుండగా, ఇది గమనించిన సత్తెమ్మ ఎరుకత వేషం వేసుకొని వారి వద్దకు వచ్చింది.

చెట్టుగాళ్లు తమ వనానికి కలిగిన చేటు గురించి అడుగుతారు. తన ఒంటి నున్న వస్త్రం చిరిగినందున, కొత్త వస్త్రం ఇస్తే, అది కట్టుకొని చెబుతానంటుంది. పదునాల్గువందల రూపాయల వెలగల, ఏడు సంవత్సరాల నడమెత్తకుండ నేసిన, చీరను ఏడు బళ్లమీద తెచ్చి, కట్టుకోమన్నారు. ఆచీర ఎరుకలమ్మ పైట చెంగుకు చాలలేదు. (అమ్మవారు గనుక) తొమ్మిది మూరలు వస్త్రం రైకుగా ఇచ్చారు. చాలీచాలని ఆ వస్త్రాలు సరిపెట్టుకుంది.

ఇంకా ఆమె ధాన్యం తెమ్మన్నది. వారు ఎక్కడెక్కడ దాచుకున్న ధాన్యం అంతా తెచ్చిపోసినా, ఆమె బుట్ట అడుక్కిరావు. ఇంకా ఆమె అడిగిన డబ్బు, రాగికాసులు, పసుపు కొమ్ములు ఇచ్చారు. జీవనానికి జీవనం బలిజీవనంగా నల్లకోడి పెట్టనడిగింది ఇచ్చారు. అమ్మవారు ‘ఏలేశ్వరం రూపులమ్మా, తామురాడ తాళ్లమ్మా! అని తన చెల్లెళ్లందరినీ పిలిచి, ‘యబోఎరుక! యబోఎరుక! అని ఎరుక మొదలెట్టింది. ‘తమ్మన్నను కల్లు అడిగిన ముసలామె ఎవరో కాదు ఆదిశక్త ఆ వేషంలో వచ్చింది. ఆమెను తీసుకొని వచ్చి అడిగినంత కల్లు పాయ్యండి అని చెప్పింది. ఆమెను తీసుకొని రావటానికి వెళ్లిన తమ్మన్న నూతిలో నిగనిగలాడుతున్న జాట్టు పట్టుకున్నాడు. తల ఊడి చేతిలోకి రాగా, భయపడి ఇంచి కొచ్చేశాడు. రామన్న వెళ్లి రమ్మని కాళ్లు పట్టుకుంటే. కాళ్లు చేతులు పట్టుకుంటే చేతులు విడిగా వచ్చేశాయి. (అమ్మవారు అంత ముసలిదైపోయింది) అన్ని బాగాలు దుప్పటిలో వేసి, మూటగట్టి, మగవాళ్లు ఎత్తుకుంటే మోయలేనంత బరువయ్యింది. ఆడవాళ్లు మగవాళ్లు కలిసి పట్టుకుంటే, ఆడవారి వైపులేచి, మగవారి వైపు లేవలేదు. ఆడ, మగ రెండు వైపులా సర్దిపట్టుకుంటే లేచింది. ఈ సన్నివేశంలో అమ్మవారికి ఆడవారి పైగల అభిమానం తెలుస్తున్నది. ఆవిధంగా తీసుకొన్న అమ్మవారు దుప్పటిలో బంగారు బొమ్మ మెరిసింది. ‘మొదటనే ఈరూపమీద వస్తే కావలసినంత కల్లు పోసేవాణ్ణి కదా!’ అన్న తమ్మన్నను, ఈ రూపమీద వస్తే, నాపై అహంకారం చేసేదాడేమో అన్న ఈవిధంగా అమ్మవారు వచ్చి బండారు (బసుపునీరు) కలిపి, పడిపోయిన జీవులమీద చల్లగా అవి యథాస్థితికి వచ్చాయి. వెళ్లొస్తానన్న సత్తెమ్మను కల్లు తాగమన్నారు. తన తలలోనున్న ‘బుడ్డిముంత (చిన్నకుండ)లో పాయ్యమన్నది. వాళ్లు దగ్గరను కల్లంతా పోసినా, ఆ ముంత నిండలేదు. అమ్మవారు ఒంటి కాళీకి మువ్వలు కట్టుకొని -

రాకటికి పోకటికి వచ్చినారా రావులమ్మ తాటి కల్లు తెచ్చినారా
 జెరిపాతు తాటికల్లు తెచ్చినారా ఒంక తాటికల్లు తెచ్చినారా
 గట్టుమీద పొట్టి తాటి తెచ్చినారా ఎర్రొక్కతాటి కల్లు తెచ్చినారా
 ఏగులమ్మ తాటికల్లు తెచ్చినారా గుత్తులాడతాటికల్లు తెచ్చినారా
 గుర్రమ్మ తాటికల్లు తెచ్చినారా

అని పాడుతూ, ఇంకా వివిధ రకాల కల్లు తెమ్మంటుంది. ఆ కల్లంతా తెచ్చిపోసినా, చెట్టుగాళ్లు కత్తులు, లోట్లు (కల్లుకుండ) కడిగిపోసినా అమ్మవారి ముంత నిండ లేదు. ఆ ముంతను తన నోటికందియ్యమన్నది. వాళ్లంతా కలిసినా అందివ్వ లేక పోయారు. ఆమె చిటికెన వ్రేలుతోలేసి, నోటికందించు కొని తాగింది. అమ్మవార్ని మత్తెక్కి

‘వచ్చినారా ! మీరు తెచ్చినారా !

రాకటికి పోకటికి వచ్చినారా !

మందేలపెట్టారు మాతల !

అని ఏడు గడియాల సేపు ఆడి, పుట్టినకల్లు ‘పుట్టినట్టే తాగితే, తనకే మత్తెక్కింది నరులేమవుతారో’నని, పుట్టినకల్లుకి మరిన్ని నీళ్లు కలుపుకొని, పెళ్లాంతోడు, పిల్లలతోడు, అమ్మతోడు అన్నప్పటికీ భయముండదని చెట్టుగాళ్లకు వరమిచ్చింది.

కల్లుకోసం తాటిచెట్టెక్కినవాళ్లు, అక్కడ నుంచి వడినా చావకుండా వరమిచ్చింది. ఆ వరాన్ని పట్టుకెళ్లి, తమ్మన్న తాటిచెట్టు మొప్పులో పెట్టగా దానిని ఉడతమింగింది. అందుకే ఉడత చెట్టునుంచి దూకినా చావదు. ఈ వరాన్ని దాచుకోలేకపోయినందున కల్లు కెళ్లిన చెట్టుగాళ్లు ఇంటికి వచ్చేవరకు వాళ్ల భార్యలు విధవరాళ్లే. ఆకలితో ఉండే పాదచారులు కల్లు అడిగితే, పోసి, డబ్బులుంటే తీసుకోవాలి, లేకుంటే లేదు. వేరొకసారి మళ్లీ అడిగి కల్లుతాగి డబ్బులివ్వకపోతే ఒంటిమీదున్న వస్త్రం లాక్కువాలి. ఈవిధంగా నోటితో లేదనేది చేత్తో లేదంటే పాదచారులు వాళ్ల పేరు చెప్పుకుంటారు. అని వరమిచ్చి, అమ్మవారు దేశాలమీదికెళ్లినాపోయింది.

‘ఒకని వలన ఒ(వ)సమంతా చెడింది’ అనే సామెతనుబట్టి దురుసుస్వభావునివల్ల, కుటుంబీకులకు, కులస్థులకూ కూడా కష్టస్థితిములు కలుగుతాయని దురుసు స్వభావం విడనాడాలని దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని గావించిన జానపదుని కల్పన. ముసలివారిపై దయాదాక్షిణ్యాలు సన్నగిల్లే ఈరోజుల్లో ముసలివారు దైవస్వరూపులనీ, వారిని నిర్లక్ష్యంచేయరాదని, నిర్లక్షిస్తే చేటు జరుగుతుందనేది సందేశం. ప్రజలలో దయాస్వభావాన్ని, దానగుణాన్ని కల్గించటానికి జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును. ఏరూపంలో వచ్చినా దేవతను గుర్తించి, ఆదరించాలని లేకుంటే కష్టాలు కలిగిస్తుందని కథకుని ప్రధానోద్దేశం.

దోనెదాటించే కథ: ఒకనాటి మధ్యాహ్నం సమయాన సత్రమ్మ కనకపురిచీర, దొంతాపురవిక ధరించి, మారువేషమీడ బయలుదేరింది. ఈమె బయలుదేరగానే వర్షం ప్రారంభమై గోదావరి పొంగి ప్రవహించింది. పంటలకు ఆధారం వర్షం. అలాంటి వర్షం కురిపించి, పంటలు పండించేయటంలో గ్రామదేవత సహకరిస్తుందని ఈ సన్నివేశం తెలియచేస్తున్నది. గోదావరి

ఒడ్డున నిలబడి, దోనె దాటించమని జాలరివాణ్ణి అడిగింది. దోనెకట్టుం ఇస్తే దాటిస్తానన్నాడు. దోనెదాటిస్తే, తిరిగొచ్చి, దోనె కట్టుం ఇస్తానని బ్రతిమాలింది. ఎంత బ్రతిమాలినా దోనెకట్టుం ఇస్తేకాని దోనె దాటించనన్నాడు. కోరుపుట్టలో నున్న నాగుబామును కుత్తుగంటుకాయించుకొని, తన వారు పెళ్లి సమయంలో పెట్టేందనీ, అది తీసుకొని దోనె దాటించమని అన్నది. జాలరి సత్తెమ్మ మెడలో నగతీసుకోవటానికి ప్రయత్నించేసరికి, సత్తెమ్మ నాగుపామై, వాడి కంఠం పట్టుకుంది. జాలరి గోదావరి ఒడ్డున మాటలేకుండా పడిపోయాడు. వచ్చేపోయేజనం దోనె దాటించేవారు లేక బాధపడుతుంటే సత్తెమ్మ తానే జనాన్ని దోనెదాటించింది.

జాలరి తల్లి కొడుక్కి చద్దన్నం పట్టుకొచ్చి, కొడుకుని పిలిచింది. అతడు పలకలేదు. ఈ మాటలు విన్న సత్తెమ్మ జాలరితల్లి దగ్గరకొచ్చి, తాను ఆమె కొడుకునని, కొడుకు తెచ్చాడని చెప్పింది. జాలరితల్లి సత్తెమ్మను కిందనుంచి మీద వరకూ బాగా పరిశీలింతి, సత్తెమ్మ అని గ్రహించి, తనకుమారుడు చేసిన తప్పు ఉమించమని వేడుకుంది. తప్పుక్షమిస్తే, వివిధ రకాల మొక్కులు చెల్లిస్తానన్నది. ఆడవారి మీదుండే జాలి కొద్ది తప్పు ఉమించి, బంగారు బొట్టుపెట్టుగా, జాలరిలేచి నిలబడ్డాడు. జాలరితల్లి అతనితో 'సత్తెమ్మ తల్లిని నీవు దోనెదాటిస్తే దేశాలమీదికెళ్లిపోతుంది' అని బుద్ధి చెప్పింది. నేను దాటించేలా దాటిస్తాను. వెళ్లమని, తల్లిని పంపించి జాలరి సత్తెమ్మను దోనె ఎక్కించికోని, గోదావరి మధ్యకు తీసుకెళ్లి 'నీమీద నాకు మనసయింది నిన్ను వదలమన్నా వదలను' పెళ్లిచేసుకో అన్నాడు. 'నేను అత్తమామలమీద కోపంతో వచ్చాను. నాలాంటి అక్కచెల్లెళ్లు నీకు తేరా' అని అనేక విధాలా బ్రతిమాలాడింది. ఎన్నిచెప్పినా వినడు. దోనె దాటిస్తే, తన నూటనొక్క చెల్లెళ్లు పెళ్లిచేస్తానన్నది. చూపిస్తే, వాళ్లను పెళ్లాడి సత్తెమ్మను దోనె దాటిస్తానన్నాడు. నూటనొక్క చెల్లెళ్లనూ (జిల్లాలోని వివిధ గ్రామాల్లో ప్రసిద్ధి చెందిన దేవతల పేర్లతో) పిలిస్తే, వాళ్లు వచ్చారు. తెల్లటి చీరలు కట్టుకొని అందరూ ఒక విధంగా ఉన్నారు. అందచందాలలో మార్పులేదు. నూటనొక్క చెల్లెళ్లతోపాటు సత్తెమ్మను కూడ పెళ్లాడుతానన్నాడు. ఎన్ని విధాల తెలియ చేసినా జాలరి తనను తెలుసుకోలేకపోయినందున కోపమొచ్చి కృరమృగమై, అతని మెడపట్టుకొని గోదావరిలోకి విసిరేసింది. 'నేను ఇల్లు బయలుదేరి ఇట్టి సంఘటన చూసాను. ఇంకా యిటువంటివి ఎన్ని ఉన్నాయో చూస్తాను. మీరు ఎక్కడివాళ్లక్కడకు వెళ్లి పొండి అని చెల్లెళ్లను పంపించి, సత్తెమ్మ దేశాలమీదికి బయలుదేరింది'²³.

సత్తెమ్మ ఏ రూపంలోనైనావచ్చి, నీచ స్వభావుల్ని బాధపెడుతుంది, తనను తిలుసుకోలేనివారిని శిక్షిస్తుందని తెలియచేయడమే ఈ కథాధ్యేయమున వచ్చును. ఒంటరి స్త్రీలపై ఆఘాత్యాలు చేసే పురుషుల్ని భయపెట్టి, అలాంటి పనులు చేసే వారిని నిరోధించటానికి దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని, గావించిన జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును.

సెనగల కథ: సత్తెమ్మ మారు (ముసలి) వేషంలో ఓరుగంటి రాజలపట్నం బయలుదేరింది. ఓరుగంటి పట్టణం వచ్చేసరికి ఆ ఊరిలో రామలక్ష్మణులు అనే యిద్దరు అన్నదమ్ములున్నారు. వారు వ్యవసాయదారులు. రామయ్య సాధుస్వభావుడు, లక్ష్మయ్య కఠిన స్వభావుడు. వారు పేసిన సెనగలచేను పండింది. కళ్లంలోవేసి, సెనగలు దులుపుతున్నారు. సత్తెమ్మ కళ్లంలో ఉన్న లక్ష్మయ్య

దగ్గరకెళ్లి, కొన్ని సెలగలు పెట్టమన్నది. పెట్టనన్నాడు. అన్న రామయ్య విని, పండకపోతే ఏమిచేసేవాళ్లం, కొన్ని గింజలు పెట్టమని తమ్మునితో అన్నాడు. 'చేలో' పెత్తనం తమ్ముడిది ఇంటికడ పెత్తనం అన్నది. ముసలమ్మకు పెట్టేలా పెట్టి పంపిస్తాను. ఇంటికెళ్లి చద్దన్నం సెనగలు కొనే షావుకారుల్ని తీసుకొనిరా ! అని చెప్పి అన్నను పంపించాడు.

సెనగలు అడుగుతున్న ముసలమ్మని కర్రతో దూరంగా గెంటేశాడు. సత్తెమ్మకు కోపంవచ్చి, కళ్ళానికి కొంచెం దూరంలో ఉండి, ఆ ప్రాంతాన్నంతటనీ దుర్వాసన కల్గించింది. సెనగలను పెంకులుగా మార్చేసింది. ఈ దుర్వాసన సహించలేక ముసలమ్మను తిట్టుకుంటూ, తన దగ్గర వనిచేసే పాలికాపులకి బడితలిచ్చి, ముసలమ్మ తలబద్దలుగొట్టమని పంపించాడు. పాలికాపులు కర్రలతో వెళ్లి, ముసలమ్మను కొట్టటానికి బదులు సత్తెమ్మ మహిమవల్ల ఒకరి తలను ఒకరు బాదుకొని చనిపోయారు. ముసమ్మను ఇప్పు బిగించి చంపమని, వారి పాలంలో వనిచేసే కూలీలను కూడ పంపాడు. సత్తెమ్మ మహిమ వల్ల ఒకరి తలకు వేరొకరు ఉచ్చులు బిగించుకొని మరణించారు. లక్ష్మయ్య మీద కోపంతో అతనికి జబ్బుకల్పించి, మృత్యువాతపడేటట్టు చేసింది.

కొంత సేపటికి అన్న రామయ్యవచ్చి, అక్కడి పరిస్థితి చూసి, కళ్ళానికి వచ్చిన చేటు గురించి తెలిసికున్నాడు. సెనగలు తమ్ముడు అమ్మేసుకొని, చిల్లపెంకులుగా మారాయని చెప్పున్నాడేమోనని అనుమానపడ్డాడు. తాను అమ్ముకోలేదని, ముసలమ్మకు సెనగలు పెట్టకపోవడమేగాక, ఆమెను కర్రతో గెంటేసానని, పాలికాపుల్ని కూలీల్ని పంపి, ముసలమ్మను చంపమన్నానని, చంపటానికెళ్లినవారో తమనుతాను చంపుకొని చనిపోయారని, అప్పటినుంచి కళ్ళానికి చేటువచ్చిందని చెప్పాడు. రామయ్య ముసలమ్మను వెదకటానికి బయలుదేరాడు. వెదకి, వెదకి, చివరకు ముసలమ్మను చూసి 'అమ్మా ! నా తమ్ముడు వాపు బ్రతుకుల్లో ఉన్నాడు. వచ్చి రక్షించు' అని వేడుకున్నాడు. 'నీతమ్ముడు నన్ను చాల బాధలు పెట్టాడు. రాను' అన్నది. చాలావిధాలా బ్రతిమాలాడేడు. కొన్ని షరతులకు అంగీకరిస్తే వస్తానంటుంది. లక్ష్మయ్య మీద మూడే ఉమ్ములు ఇమియటానికి, చెప్పుదెబ్బలు కొట్టడానికి, అతనిని పరుండబెట్టి అతనిమీద దేకటానికి అంగీకరిస్తే, వస్తానన్నది.

వాటి గురించి తమ్ముడికి చెప్పి, అంగీకారం పొంది, ఆ విషయం చెప్పి సత్తెమ్మను రమ్మన్నాడు. నడిచిరానని, వాళ్లక్కో, పల్లకిలో తీసుకెళితే వస్తానన్నది. చాకళ్ళు, బెస్తలు చేత పల్లకి మోయించుకెళ్లి, అందులో కూర్చుని రమ్మంటాడు. తనకు బెస్తలు బావలు, చాకళ్ళ అన్నలు అవుతారని, కాబట్టి వారుకాక, కోమటిబ్రాహ్మణులు పల్లకి మోస్తేనే వస్తానన్నది. ఒకరిచేత పల్లకి మోయించుకొనే కోమటి బ్రాహ్మణులు ఒకరి మోయటానికి రారని రామయ్య విచారంలో పడ్డాడు. తన బంధ్రోతునుపంపి, సెనగలు దానంచేస్తున్నారనే నెపంతో వదిలిపెట్టి బ్రాహ్మణుల్ని, సెనగలు అమ్ముతున్నారనే నెపంతో వదిలిపెట్టి కోమట్లను రప్పించాడు. సత్తెమ్మ తన మహిమవల్ల వచ్చే కోమటి బ్రాహ్మణులకు తగవు పెట్టేసింది. వాళ్లలో వాళ్ళు తగువులాడుకుంటున్నారు. వాళ్లలో వచ్చినవారు విషయం తెలుసుకొని వెనక్కి మళ్ళారు. రామయ్య బ్రతిమాలగా పల్లకి నెత్తుకున్నారు. పల్లకిలో కూర్చున్న సత్తెమ్మ మోయలేనంత బరువై వాళ్లను చంపేసింది.

చివరకు లక్ష్మయ్య వద్దకు చూడచక్కని స్త్రీవలె రూపం మార్చుకొనివచ్చింది. తాను షరతు పెట్టినట్లే ఉమ్ములు, చెప్పుదెబ్బలు, దేకులుకానిచ్చింది. అంతటితో లక్ష్మయ్య ఒంటి జబ్బంతా తొలిగిపోయింది. చిల్లంపెంకుల్ని సెనగలుగా మార్చింది. కళ్లాన్ని యథాస్థితికి తెచ్చింది. 'ముందు కాలంలో నీవు రాజువైపుట్టి రాజ్యపరిపాలనం చేయుము' అని రామయ్యకు, 'నీవు రైతువైపుట్టి, పంటవండించి, ఎవరైనా పేదవారు చేయిసాచి అడిగితే కొద్దో గొప్పో పెట్టు లేదంటే వాళ్ల ఉసురు నీ భార్యాపిల్లలకి తగుల్తుంది' అని లక్ష్మయ్యకు వరమిచ్చి, సత్యమ్మ కోమటి బ్రాహ్మణులకు వద్దకువచ్చి, బండారు బొటన్లు పెట్టగానే వాళ్లలేచి నిలబడ్డారు. జాగుప్పాకరంగా ఉన్న తన్ను మోసినందుకు సంతోషించి, ముందుకాలంలో కలియుగంలో బ్రాహ్మణులైవుట్టి, ప్రజలకు మంచిచెడులు చెప్పతూ, వాళ్లచేత గౌరవం పొందమని బ్రాహ్మణులకు, సరకులు చౌకగా కొనుక్కొని, ధరలు పెరిగాక ఎక్కువ ధరకు అమ్ముకొని ధనవంతులుకమ్మని, కోమట్లకు వరమిచ్చి, సత్యమ్మ దేశాలమీదికి వెళ్లిపోయిందో⁴.

తనను తెలుసుకోక, నిర్లక్ష్యం చేసి, బాధపెట్టేవారిని సత్యమ్మ అష్టకష్టాలు పాలుచేస్తుందనేది ఈ కథాధ్యయమనవచ్చు. ప్రజలలో దానగుణం కలిగించడానికి జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును.

తమ పూర్వీకులు, ముందు తరాలవారు కొలిచినప్పటికీ, తనను నిర్లక్ష్యం చేసిన ప్రస్తుతతరం రాజులను సత్యమ్మ నానాబాధలు పెడుతుందని చెప్పటానికి కొన్ని కథలు పంబలవారు చెబుతారు.

మాంధాత రాజు : మతినితనందనుని కుమారుడు ఇబులేశు. ఇబులేశు కుమారుడు మాంధాత, ఈతనిని 'కురుల మాంధాత', 'కిరీట మాంధాత' అని కూడ అంటారు. ఈ రాజు పుట్టాక తల్లిదండ్రులు చనిపోయారు. మంత్రి పెంచి పెద్దచేసి, విద్యాబుద్ధులు చేప్పించాడు. పెద్దయ్యాక రాజ్యం అప్పగించాడు. రాజు ఆడిన మాట తప్పనివాడు, పలికిబొంకనివాడు. ఇచ్చిన ధర్మములు వుచ్చుకోనంటివాడు. సూర్యచంద్రులకు మొక్కునివాడు చుక్కబొట్టు పెట్టనివాడు. హరేగంగలో ముఖం కడగనివాడు, తమ్ముళ్ల ఎంగిళ్ల భోంచేయనివాడు. ఆడగుర్రాన్ని ఎక్కినంటివాడు. ఆరెత్తి మొక్కినివాడు. అలాంటి రాజు తన సైనికులను పిలిచి, ఈ భూమ్మీద తనకంటే గొప్పవాళ్లెవరైనా ఉంటే చంపెయ్యమన్నాడు. రాజుకంటే గొప్పవారు సూర్యచంద్రులే ఉన్నందున, వారిమీదికి బాణాలు, బల్లెలు వినరగా, వారు మేఘాలు చాటుకీ వెళ్లిపోయారు. ఇలా జరిగాక రాజువైభవమంతాపోయి, బిచ్చగాడయ్యాడు.

బిచ్చటనకు వెళ్లినరాజు, ఒక ఇంటివారు సత్యమ్మను కొలవటం చూసి, సత్యమ్మను కొలిచినందువల్లేవారు భాగ్యవంతులయ్యారన్న విషయం తెలుసుకొని, తాను కూడ సత్యమ్మను కొలవాలనుకున్నాడు. ఆరాత్రికి రాజు కలలోనికెళ్లి, సత్యమ్మ రాజుతోతనను కొలుస్తానన్న విషయం జ్ఞాపకమేసింది. ఆ మరునటిరోజు ఉదయాన్నే లేచి రాజు బిచ్చటనకెళ్లి, బియ్యంతెచ్చి, ఆయా నృత్తులారి వద్దకెళ్లి, కుండ, వస్త్రం, పసుపుకుంకుమలు, నూలుపోగులు తెచ్చి, అతైనరు వండి, నేద్యం చెల్లించటానికి విస్తళ్ల కోసం చూసాడు. రాజును వరిక్షిద్దామని సత్యమ్మ విస్తళ్ల లేకుండా

చేసింది. విస్తృత కోసం తిరిగి తిరిగి, అవి దొరక నందున బాధపడుతున్న రాజును చూచి, విస్తృత దొరకలా చేసింది. దొరికిన విస్తృతలో సత్తెమ్మకు నైవేద్యం చెల్లించాడు. రాజభక్తికి మెచ్చి సత్తెమ్మ ప్రత్యక్షమై రాజ్యం సర్వ సందలూ, భార్య పిల్లలను కూడా ప్రసాదించింది. రాజు సత్తెమ్మను ఘనంగా కొలుస్తూ, రాజ్య పాలనకూడా ఘనంగాచేస్తున్నాడు. సత్తెమ్మను తొడమీద కూర్చుండబెట్టుకొనినాడు.

ఆరాజ్యంలో ఉండే ఇద్దరు రైతు సోదరులు రాజు దర్శనానికి వెళ్ళి, అతనికి నమస్కరించి, చిన్నవాడు 'రాజా ! నా నమస్కారం నీకు దక్కుతుందా ! నీ తొడమీద సత్తెమ్మకు దక్కుతుందా !' అన్నాడు. ఆ మాటకు రాజుకి కోపం వచ్చి 'సత్తెమ్మ అడ్డుకోక కట్టే ఆడకూతురు' నేను మొలతాడు కట్టే మగకుమారుణ్ణి' నమస్కరిస్తే ఇన్ని భాగ్యాలు ఉన్నట్లుగా, నమస్కరించకుంటే లేనట్లు ! ఇప్పుడం అంటే ఇచ్చింది తీసుకోగలదా ! అనే గర్వంతో, తొడమీదున్న సత్తెమ్మను కిందకు తోసేసాడు. 'అడుక్కునేవాణ్ణి, రాజ్యానికి అధిపతిని చేసాను. నాకు నమస్కరిస్తే, సర్వసందలూ ఉండుతాను. లేకుంటే అష్టకష్టాలు పెడతాను అని భావించి సత్తెమ్మ మరుసటి రోజు బ్రాహ్మణవేషంతో బంగారు పల్లకివీడ్కొని, రాజు దగ్గరకెళ్ళింది. జూదమాడడానికి ఒప్పించింది. బ్రాహ్మణుడు ఓడితే బంగారు పల్లకి రాజుకి వ్వటానికి, రాజు ఓడితే, రాజ్యం సర్వసందలూ బ్రాహ్మణికిచ్చేసి, భార్యాపిల్లలతో రాజ్యం వదలిపోవటానికి ఒప్పందం కుదిరింది. జూదంలో ఓడిన రాజు రాజ్యం వదలి భార్యాపిల్లలతో అరణ్యానికి బయలుదేరాడు.

వెళ్ళేవాళ్ళను భాదపెట్టడానికి ఎండలు తీవ్రంగా కాయించింది. నడిచే దారిలో పల్లెరుకాయలు కాయించింది. అవి కాళ్ళకు గుచ్చుకొని రక్తం కారుతుంటే, ఆ బాధభరించలేక, 'నాదా ! ఇదంతా సత్తెమ్మ మహిమే, సత్తెమ్మకు నమస్కరించమని' భార్య వేడుకుంది. అడ్డుగుడ్డకట్టిన ఆడదానికి మొక్కునన్నాడు. దారిలో అల్లినేరేడు చెట్టు కాయించింది. భార్యాపిల్లలకి పెడదామని, రాజు చెట్టెక్కి పళ్ళు కోసి, చెట్టుదిగేసరికి అవి చిల్లపెంకులుగా మారాయి. ఇంకొంచెం దూరం వెళ్ళాక సత్తెమ్మ మాయవల్ల, బియ్యం, వంట పాత్రలు నీరు కనిపించాయి. రాజు వంటచేయటానికి పూనుకున్నాడు. అలసి ఉన్న భార్యాపిల్లలు నిద్రించారు. వంట పూర్తి చేసిన రాజు కాళ్ళచేతులు కడుక్కోవటానికి నూతికి వెళ్ళాడు. ఈలోగ సత్తెమ్మ నక్కరూపంలోవచ్చి, అన్నం పాత్ర ఎత్తుకొనిపోయింది. భార్యాపిల్లలులేచి వండిన అన్నమంతా రాజు తినేసాడని భావించి, అతనిని నిందించారు. కొంతదూరం వెళ్ళాక సత్తెమ్మ మాయవల్ల అన్నసత్రం కనిపించింది. భోనేడ్డుమని భార్యాపిల్లలతో సత్రంలో ప్రవేశించిన రాజు, వారు వడ్డించినవి తినబోవుచుండగా వర్షంవచ్చి, వంటకాన్నీ కొట్టుకొనిపోయాయి. భార్య రాజుతో ఇదంతా సత్తెమ్మ మహిమే, అ(హ)స్తమిత్తి మొక్కుమన్నది. అడ్డుగుడ్డకట్టిన ఆడదానికి మొక్కునన్నాడు.

మరికొంతదూరం వెళ్ళాక, ఒక రైతు చేసుకోయించడం చూసిన రాజు, కొడవలి ఉంటే తాను కూడ చేసుకోతకువెళ్ళి, వచ్చిన ధాన్యంతో భార్యాపిల్లలకు అన్నం పెట్టుకుందును కదా ! అనుకున్నాడు. ఇంతలో సత్తెమ్మ ముసలివేషంలో ప్రత్యక్షమై, అనేక షరతులు విధించి, రాజుకి కొడవలి ఇచ్చింది. కొడవలితో కోతకు ఉపక్రమించి, కోయటంరాక చేతివెళ్ళుకోసుకున్నాడు. రైతుకి జాలికలిగి రాజుకి కొంత ధాన్యం ఇచ్చాడు. ఆ ధాన్యాన్ని కూడ సత్తెమ్మ మాయం చేసింది. రాజు

భార్య ధనవంతుని యింటికి ధాన్యం దంపుకి వెళ్లింది. ఈమె ధాన్యంలో పోటువేయగానే, దంపిండుకొనేవారి భాగ్యం అధికమయ్యింది. ఇది గ్రహించి ఆ ధనవంతుడు ఆమెను సోదరిగా భావించి, తమ వద్దనే ఉంచి, వెళ్లనివ్వడు. రాజు గోదావరి దాటే ప్రయత్నంలో ముందుగా ఒక బిడ్డను అట్టుకొని అవలీలబడ్డన దింపి, రెండవ బిడ్డను తీసుకెళ్లటానికి వస్తుండగా గోదావరి మధ్యలోకి వచ్చాక, సత్తెమ్మ మహిమవల్ల గోదావరి పొంగి, ఆవరదలో రాజు కొట్టుకొనిపోయాడు. రాజు బిడ్డలు చెరో ఒక్కడైన ఉండేపోయారు. ఈవిధంగా తన్ను నిరాదరించి నందున సత్తెమ్మ రాజుని భార్యబిడ్డలతో వేరు చేసింది.

మాంధాతరాజు రాజ్యంవదలి పోయినందువల్ల, రాజ్యంలో అరాచకం ప్రబలింది. రాజుని ఎంపిక చేసేటందుకు మంత్రి ఏనుగుకి ఒక పూలదండ ఇచ్చాడు. (ఆపూలమాలను ఎవరి మెడలో వేస్తే, వాళ్లను రాజును చేద్దామనే ఉద్దేశంతో) ఏనుగు వరదలో కొట్టుకొని పోతున్న మాంధాత రాజును తొండంతో లేవదీసి, ఆ పూలదండ అతని మెడలో వేసింది. ఇదంతా సత్తెమ్మ మహిమ అని తెలుసుకొని, ఆమెకు నమస్కరించాడు.

గోదావరి ఒడ్డున చిక్కుకొన్న రాజు పిల్లల్ని, ఒక వ్యాపారి తీసుకెళ్లి పెంచుకున్నాడు. ఒకసారి రాజుభార్య, రాజుపిల్లలు చెరోక వడవలో గోదావరిలో వెళుచుండగా, రాజు పిల్లలు, రాజు భార్యను చూసి (ఎవరెవరో తెలియక) ఏలపాటపాడారు. ఈ పాట విన్న ఆమె యజమాని పిల్లలు యాజమానితో తగవుకు దిగాడు. ఈ తగవు రాజు వద్దకు వచ్చింది. రాజు తన భార్యపిల్లలను పోల్చుకొని ఆదరించాడు అప్పటినుంచి సత్తెమ్మను భక్తి శ్రద్ధలతో పూజిస్తున్నాడు²⁵

ఈ కథను పోలిన కథలు ఆచార్య నాయనికృష్ణకుమారిగారు, డా. ప్రేమలత గారు కూడ తమ తమ గ్రంథాలలో పేర్కొన్నారు. వారి గ్రంథాలలో ఈ కథ 'ఈదెమ్మకథ' అనే పేరుతో ఉన్నది. ఆద్యంతాలలోను, వర్ణనలలోనూ, సన్నివేశకల్పనలోను, ఉన్నతేడా తప్పు కథా సారాంశమొక్కటే. వారి కథలలో మాంధాత పురుష గర్భాన పుట్టినట్లు పేర్కొన్నారు. నేను సేకరించిన కథలో తల్లి దండ్రుల పేర్లు తప్ప, అతడు ఎలా పుట్టాడన్న వివరణలేదు. వారి కథలలో మాంధాత శైవభక్తుడు. ఈశ్వరునికే తప్ప ఆడదేవతకు మొక్కినివాడు. నా కథలో ఈశ్వర ప్రసక్తిలేదు. మొత్తమ్మీద ఈ మూడు కథలలోనూ, తనను కొలవక నిరాదరించిన వారిని దేవత కష్టాలు పాలుచేస్తుందనేది ప్రధానోద్దేశం.

'సూర్యునికి మొక్కుడు చుక్కబొట్టు పెట్టడు' అన్న రాజు వర్ణనవల్ల సూర్యారాధనకు మాతృదేవతారాధనకు మధ్యగల వైరుధ్యం తెలుస్తున్నది. సూర్యారాధన ప్రాముఖ్యం నేడు తగ్గుచున్ననూ, భారత, రామాయణ కావ్యాలలో ప్రాచుర్యంలో ఉండెను. మనదేశమందేకాక, ఈజిప్టు, ఇరాన్ మొదలైన యితర దేశాల్లో కూడ సూర్యారాధనకలదు. సఫలతకు, వంటల సృష్టికి, సూర్యునికి సంబంధముండుటచే, ప్రపంచ వ్యాప్తంగా సూర్యారాధన ప్రబలినది. ఈతనికి జంతువులను, నరులను బలిగా ఒసగేడివార్య²⁶.

'సూర్యమతము ఉచ్చదశలోనున్నప్పుడు, మాతృదేవతారాధనమునకు ప్రత్యామ్నాయమైన గ్రామదేవతారాధనతో వైరుధ్యమేర్పడి యుండవచ్చును. సూర్యారాధననుమించినది గ్రామదేవతారాధన

అను అంశమును 'సూర్యుని మొక్క సుక్క బొట్టుపెట్టు' అను వాక్యము వెల్లార్చుచున్నది.²⁷

కాశీరాజు కథ : కాశీపురాన్ని ఏలేరాజు కాశీరాజు. రాజు తన కోటలో శివాలయం కట్టించి, శివారాధనచేస్తున్నాడు. సకల దానధర్మాలు చేస్తున్నాడు. తనను పూజించటంలేదని, ఆదిశక్తి బ్రహ్మణరూపంలో వెళ్లి, రాజుని దానం అడిగింది. అవేళకి దానం చేసే సమయం వచ్చే నందువల్ల రాజు మరుసటిరోజు రమ్మన్నాడు. మరుసటిరోజు వెళ్లింది. ఏమి కావాలన్నాడు రాజు. అతను పూజించే శివాలయాన్ని వడగొట్టేయ్యాలన్నది దేవత. రాజు దాని కంగీకరించలేదు. అందుకు కోపించిన దేవత రాజు వైభవం అంతా మాయంచేసి, అతను అరణ్యాలు పట్టి పోయేలాచేసింది.

'ఈశ్వరా! నీవేదిక్కు' అని రాజు అరణ్యమార్గంలో బయలుదేరి వెళుతున్నాడు. ఆదిశక్తి పెద్దపులి అవతారంలో వచ్చి రాజుని వెంబడించింది. రాజు ఈశ్వరుణ్ణి స్మరించాడు. ఈశ్వరుడు కూడ పులిరూపంలో వచ్చాడు. రెండు పులులూ పోట్లాడుకొనే సమయంలో రాజు తప్పించుకున్నాడు. రాజు వెళ్ళేదారిలో గాలిమేడ కాయించింది. విశ్రాంతి తీసుకుందామని, రాజు ఆమేడలోకి వెళ్లాడు. శక్తి అతని రెండుకాళ్లు పట్టుకొని గిరిగిరా తిప్పి, కిందకి విసిరేసింది. ఆ బాధకు రాజు ఈశ్వరుణ్ణి స్మరించుకున్నాడు. ఈశ్వరుడు రక్షించాడు కనికరంలో అన్నం సృష్టించాడు. అన్నం తినటానికి ఉపక్రమించేసరికి, శక్తిపిల్లి రూపంలో వచ్చి, రాజువద్ద నిలబడింది. రాజు తొలిమ్మూడు పిల్లికివేసాడు. అదితనిపిల్లి చచ్చినట్టునటించింది. తింటే తాను కూడ చనిపోతాననే భయంతో రాజు అన్నం వదలిపారిపోయాడు. అవతారం మార్చి శక్తి కూడ రాజు వెనుక బయలుదేరింది.

ఇలా వెళుతుండగా ఒక రాజు రాజ్యం వచ్చింది. ఆ రాజు తన కుమార్తెకు స్వయంవరం చాటించాడు. ఆ స్వయంవరరానికి వెళ్లి రాజుకుమార్తెను కాశీరాజు పెళ్లాడతాడేమోనని, శక్తి, వ్యాసింహద్వారం కడబంటువలె నిలబడి కోటలోనికి ప్రవేశించబోయిన కాశీరాజుని వెళ్లనివ్వకుండా అడ్డగించింది. కాశీరాజు వెనుకకు మళ్లి, అరణ్య మార్గాన వెళుతున్నాడు. అక్కడున్న జలాశయంలో నీరు త్రాగటానికి దిగాడు. రాజుని నీరు త్రాగనివ్వకూడదని శక్తి మొసలి రూపంలో ప్రత్యక్షమయ్యింది. రాజు భయపడి, నీరు త్రాగకుండానే ఈశ్వరుని స్మరించుకుంటూ అక్కడ నుంచి బయలుదేరాడు. దారిలో ఒక గ్రామంలో పెళ్లి జరుగుతుంది. భోంచేద్దామని, పెళ్లిపందిరిలోకెళ్లి కూర్చున్నాడు. వారు వడ్డించినవి తిందామని, ఉపక్రమించబోయేసరికి, ఆదిశక్తి పందిరికినిప్పుపెట్టి పారిపోయింది. భయంతో రాజు భోజనం మానుకొని లేచి పారిపోయాడు. ఇక కష్టాలు భరించలేక రాజు కొడమీదనుంచి దూకి చనిపోదామని కొండెక్కాడు. రాజుని చావనివ్వకూడదని ఆదిశక్తి ఏనుగురూపంలో రాజుదూకే కొడకింద నిలబడింది. రాజు ఏనుగు పైకి దూకి బ్రతికాడు. రాజును విడిచిపెట్టి ఆదిశక్తి మాయమయ్యింది. ఈశ్వరుడే తనను కాపాడాడని తలంచిన రాజు ఈశ్వరుణ్ణి స్మరించుకున్నాడు. ఈ మాటలు విన్న ఆదిశక్తి మరింత కోపించింది.

ఆదిశక్తి పామురూపంలో రాజుమీది కొచ్చింది. రాజు ప్రార్థించగా, ఈశ్వరుడు ముంగిస రూపంలో వచ్చి, రాజుని కాపాడాడు. రాజు ఆకలి తీర్చటానికి ఈశ్వరుడు బాలమామిడి వృక్షం సృష్టించాడు. ఆ బాలమామిడి ఫలములు తిందామని రాజు వాటిని కోసి తినబోయేసరికి, వాటిలో పురుగులను సృష్టించింది ఆదిశక్తి. వాటిని విడిచి రాజు తనదారిన వెళ్లిపోయాడు. అడవిలో

క్రమవాళ్లు ఆదిశక్తికి సంబరం చేసుకొంటున్నారు. ఆదిశక్తి వాళ్లకు సర్వసంపదలూ ఇచ్చి చల్లగా క్రూడుతుంది. ఈవిషయం తెలుసుకున్న రాజా ఆమెకు సాష్టాంగ వడిసమస్కరించాడు. ఆదిశక్తి ఆతని లేవదీసి, ఓదార్చి, జరిగినదంతా చెప్పింది. శక్తిమహిమ తెలుసుకున్న రాజా ఈశ్వరుని గుడి పడగొట్టింది, శక్తి గుడి కట్టించి పూజించటం ప్రారంభించాడు²⁸

ఈ కథలో ఆదిశక్తి తనను పూజించని రాజాను బాధపెట్టడం, తన భక్తుడైన రాజాను ఈశ్వరుడు కాపాడడం కనిపిస్తుంది. ఈశ్వరునికంటే శక్తి గొప్పది. ఈశ్వరుడు ఆయా సందర్భాల్లో పులి, ముంగిస మొదలైన రూపాల్లో వచ్చి శక్తిబారినుంచి రాజాని కాపాడినా, చివరకి రాజా శక్తిభక్తుడై, ఈశ్వరుని గుడి పడగొట్టించి, ఆదిశక్తి గుడికట్టించాడు. కాబట్టి శక్తి గొప్పదని కథకుని భావన. శైవమత ప్రభావంవల్ల మాతృదేవతారాధన మరుగున పడుతున్న కాలంలో మాతృదేవత గొప్పతనాన్ని చెప్పి, అంతరించుచున్న స్త్రీ ప్రాధాన్యాన్ని నిరూపించటానికి ఈ కథ కల్పింపబడి యుండవచ్చును. విభులగా పరిశీలిస్తే ఈ వైరుధ్యానికి కారణం స్పష్టమవుతుంది.

హిందూమతంలోని శైవశాఖాద్వైవములన్నీ అవైదికములు. ద్రావిడ దైవములు²⁹. వైదిక దుద్రునకు, హిందూమత శివునకు (రుద్రుడను పర్యాయనామం తప్ప) సామ్యం లేదు. లింగపూజ సింధుజనుల మతంలో ఒక ముఖ్యాంశం³⁰. పూజాహ్వయైన రాతిలింగాలు మొహంజుదారోహరప్పా తప్పకాల్లో లభించాయి³¹. సింధునాగరికతావశేషాలను, ఇతర శాసనాలను పరిశీలించిన అనేక చారిత్రకులు సింధుప్రజానీకం మతంలోని ముఖ్యాంశము శివశక్తిరాధన అనీ శివశక్తిలే వారిదైవాలని నిర్ధారించిరి³². 'శైవమతము ఆర్యుల వైదిక మతముకన్న వాల ప్రాచీన మైనదిగను, శివుడు, శక్తి, నానారూపములతో దక్షిణా పథమందేకాక హిందూస్థానమునకు పశ్చిమ మందుగల ఆర్యదేశములందును పూజింపబడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది' అని సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు పేర్కొనిరి³³. ఈ వివరణవల్ల వైదికయుగానికి పూర్వం నుంచీ శివపూజ శక్తిపూజ ఉండేవని స్పష్టమగుచున్నది.

శివుడు ఆటవిక దశయందే ఆవిర్భవించినను, ఒకదశలో అతనికి తన పూర్వలైన మాతృదేవతలలో స్పర్థ కలిగి ఉండవచ్చునని శ్రీకోసంబిగారు వివరించిరి³⁴. కాలీఘాట్ లోని చిత్రములందు ఇతర పురాణచిత్రములందుగల కాలికాదేవి, శివుని మృతశరీరమును తొక్కుచున్నట్లు కలదు. తర్వాత ఆమె కృపవలన అతడు పునర్జీవితుడైనట్లుగా కథ, వారిద్దరిమధ్యవైరుధ్యములేదని విరించుటకు కల్పింపబడినది³⁵. ఈ వివరణవల్ల శివునకు, మాతృదేవతలకు మధ్య స్పర్థలు ఒకనొక దశలో ఏర్పడినవని తెలియుచున్నది. విజయం ఎవరికి లభించినా శైవ మాతృదేవతారాధనల మధ్య స్పర్థయే కథలోని ప్రధానాంశం.

స్వామివారి విజృంభణ మేడల (సత్తెమ్మ నివాసం) లోని కెళ్లడం : ఇంద్రపురిని పాలించే రాజా ఇంద్రశైవుడు. అతని కుమారులు అయిదుగురు నంబులు. వారు శక్తిదేవతను భక్తితో కొలిచేవారు. వారికి ఆ దేవత సకల సంపదలూ ఇచ్చింది. ఆ భాగ్యం చూసుకొని, 'ఆదేవతకు దండం పెట్టకూడదని' తలచి శక్తి గద్దెలు (దేవతా స్వరూపాలుగా ఉండే ఎత్తైన నంబులు) తవ్వేశారు. దేవతకు కోపమొచ్చి, అయిదుగురినీ ఐదు తాళ్లకు కొరత లేసింది. ఏనాటికైనా

వారి వంశంలో వంశపాలకుడు పుట్టి, శక్తిని పూజించి, శక్తి అడిగిన ఋతాతెట్టి, (కోరిన కోరిక తీర్చి, తండ్రులకొరతలు దగ్గరకు రప్పించాలి. అప్పుడు వాళ్లను కొరతల నుంచి తీస్తుంది. అని శపేంసి, శక్తి తన విజ్ఞుల మేడలలోని కెళ్లి నిద్దరపోయింది.

ఈ రాజుల భార్యలు భర్తలు లేనందువల్ల, పిల్లలు కలిగినా, వారితోనైనా రాజ్యపాలనచేయించ వచ్చనని, నోయరాని నోములునోచారు. పిల్లలు కలగలేదు. వారిలో శివనందుల బాగిర్దమ్మ సంతానం దొరికితే ఇంటికోస్తాను. లేకుంటే రానని, ఇల్లు విడిచి వెళ్లింది. అరణ్యంలో ఒక బాలమామిడితోటలో ఎండిమోడువలె ఉన్న చెట్టుకింద పడుకున్నది. (చెట్టువిరిగిమీద పడితే చనిపోదామని).

ఇదంతా పైనుంచి చూస్తున్న త్రిమూర్తులు తమ తల్లి ఆదిశక్తివాళ్లను చాలా బాధలు పెడుతుంది. శక్తి గర్భవణచాలని విష్ణువుని పంపారు. విష్ణువు తన చేతిలో శాలాన్ని ఎండి చెట్టుకి విసిరాడు. అది తగిలిచెట్టు చిగిరించి, పుప్పించి, కాయలు కాసింది. ఒక కాయ బాగిర్దమ్మ చాతిమీద పడింది. అది చూసిన బాగిర్దమ్మ, ఎండిన చెట్టు ఫలించిన పండుతంటే తన గర్భంకూడ ఫలిస్తుందని తలచి, ఆ పండు తిన్నది. గర్భం దాల్చిన ఆమె తొమ్మిదిగడియల కల్లా బాధలు ప్రారంభమయ్యాయి. కడుపులోని పిండం 'అమ్మా! నేను పుట్టి, శక్తి కోరికతీర్చి, శక్తిని తోలుకొచ్చి, మాతండ్రులను విడిపిస్తాను' అన్నాడు. ఈ మాటలు విన్న తల్లికి తన గర్భాన దెయ్యమో పిశాచమో పుట్టేలా ఉందని తలచి మరింత బాధపడింది. తల్లిబాధలు చూడలేక బాలుడు ఎన్ననపద్దమేసుకొని (వెన్నబద్దలు చేసుకొని) పుట్టాడు. పుట్టిన కొడుకుని పట్టుకోబోతుంటే 'నన్ను అంటవద్దు, ముట్టవద్దు'. మూడు రోజులు నేను నీటిలో ఉంటాను. తర్వాత విజ్ఞులకు దారి చూపితే, శక్తిని తోలుకొచ్చి, తండ్రులను విడిపించుకుంటాను' అన్నాడు. 'శక్తిదేనాడు, నీదేనాడు గొప్ప గొప్ప రాజులు. మునులుకూడ శక్తి చేతిలో అంతమైపోయారు. శక్తి అన్న మాట మానరా, అన్నాది. శక్తికి కావలసిన అప్పాలు, పాలకాయలు, తెలగపిండికూర, గొర్రె, మేక మాంసాలన్నీ తీసుకెళ్లి శక్తికి బూతెట్టి / కొరికతిర్చి / తండ్రుల్ని విడిపించుతానన్నాడు. శక్తిచేతిలో నీవు మరణమై పోతావు వద్దన్నది. వినడు. పెళ్లి చేసుకుంటే, నీవు లేకున్నా నీ భార్యను నీవలె చూసుకొని ముచ్చటపడతానన్నది. నేను శక్తిచేతిలో చస్తే, ఎన్నాళ్లకోడలి చేత ముండకాపురం చేయిస్తానన్నాడు. బొంగరం ఆటఆడితే, చూసి ఆనందిస్తానన్నది. బొంగరంతో ఆడినప్పుడు, అది ఎవరైనా తగిలితేవ్వు అనర్థాలు గురించి చెప్పి, గతంలో బొంగరం ఆట ఆడుతున్న బాలుని బొంగరం తగిలిన ఆమె కాపురానికి చెడ్డదని, కాపున బొంగరాలాట ఆడనన్నాడు. ఎంత వారింపినా వినక, ఒక తులసిమొక్కపాతి, అది బ్రతికున్నట్లుయితే, తాను బ్రతికినట్లు, అది చనిపోతే, తాను చనిపోయినట్లు భావించమని, తల్లితోచెప్పి, బాలుడు శక్తిని పట్టుకోవటానికి బయలుదేరాడు.

ఈ బాలుని పేరు రవద్దేవి రాముడు. స్వామివారు అనికూడ అంటారు. విష్ణువేరవద్దేవి రాముడుగా పుట్టాడు. శక్తికి కావలసిన బూతులు అప్పాలు, పాలకాయలు, తెలగపిండికూర, మేక, గొర్రె మాంసం, కల్లు / ఇవన్నీ ప్రస్తుతం పంబలవారు చేసే సత్తెమ్మ సంబరాలలో వాడతారు / మొదలైనవన్నీ పట్టుకొని శక్తిని వెదకుతూ బయలుదేరాడు.

రవద్దేవి రాముడు బయలుదేరి అరణ్యాలు అడ్డడి, వెళుతుంటే, తన నివాసంలో ఉన్న సత్తెమ్మకు ఒంట్లో నలతగా అనిపించి, తనకు కలుగబోయే కీడును శంకించి భయపడతూ, అన్నికూర్మరాజును తనకు కలుగబోయే కీడు గురించి అడిగింది. అతడు వంచాంగాలు వరిశీలించి, నంబుల వంశాన్ని బుట్టిన రవద్దేవి రాముడివల్ల శక్తికి కీడు కలుగుతుందని తెలుసుకొని, ఆ విషయంవెబితే, శక్తి మరింత భయపడిపోతుందనే ఉద్దేశంతో, 'నమ్మస్త సృష్టికి ముందు పుట్టావు. నీకంటే గొప్పవారెవరు?' అని ఓదార్చాడు. శక్తి ఆందోళన తీరక, తమ్ముడు పోతురాజును ద్వారం వద్ద కావలా ఉంచి, నూటనొక్క చెల్లెళ్లనూ తన పొన్ను చుట్టూ కావలా పెట్టుకుంది. ఇంకా ఆందోళన తీరక, పిడకలు ఏరుకొనే సెవంతో గంవతేల బట్టుకొని, ముసలీవేషంతో రాముణ్ణి చూడ్డానికి బయలు దేరింది. పిడకల గంప అరణ్యంలో ఒక చోట ఉంచి అక్కడ కూర్చుంది.

ఆ దారినే వస్తున్న రాముడు ఈ ముసలామెను శక్తి గురించి, విజ్ఞులు గురించి అడిగాడు. ఈశడే రవద్దేవి రాముడని గ్రహించిన శక్తి, గంపనెత్తమని బాలుణ్ణి సహాయమడిగి, ఎత్తుతున్న బాలుడిమీదికి గంపవదిలేసి, పారిపోయింది. బాలుడు లేచి, ఈమె శక్తి అవుతుందని తెలుసుకొని, ఆమె పరుగెత్తిన మార్గం గుండా అడుగుజాడలనుబట్టి బయలుదేరాడు. తన అడుగుజాడలు పట్టుకొని రవద్దేవి రాముడు వస్తాడేమోనని, తను రోజూ స్నానంచేసి, బావి వరకు నడిచివెళ్లి, తన అడుగుజాడలు కన్పించకుండుటకు, ఒక నక్కను పుట్టించి, నక్కను నరలోకంలో నరమాంసం పెడతానని ఆశగొల్పి, నక్క నెక్కి తనమేడలకు వెళ్లిపోయింది. నక్కను తన దగ్గరే కట్టేసుకుంది. ఆనాడు శక్తికట్టుకోబట్టే, ఈనాడు శక్తి గుడిలో ఆమె ఎడమ కాలివద్ద నక్కను వేస్తారు.

రవద్దేవి రాముడు శక్తి అడుగుజాడలనుబట్టి బావివరకు వచ్చాడు. అక్కడనుంచి అడుగుజాడలు కన్పించకపోవటంతో, ఆమె మళ్ళీ అక్కడకు వస్తుందని గ్రహించి అక్కడే ఉన్నాడు. శక్తి ఎంతకీ రాకపోయేసరికి, తననుచూసి, భయపడి రాలేదనుకుని, వసేబాలుడై బావిలోపడి ఏడుస్తున్నాడు. ఈ ఏడ్పు సత్తెమ్మకు వినిపించి, 'నీకు నరమాంసం పెడతానన్నాన కదా !' మాత్రో బాలుడున్నాడు వెళ్లితిన' మని నక్కను వంపింది. సత్తెమ్మ వస్తుందనుకుంటే నక్క వచ్చిందేమిటని నక్కముందుకు వచ్చాడు బాలుడు. నక్కబాలుణ్ణి మింగింది. బాలుడు నక్కకడుపులో చేపగామారి, నక్కను బాధపెట్టాడు. బాధనుభరించలేక నక్కమేడుకుంది. నక్క నోటినుంచి బయటకు వచ్చి, 'నన్ను మింగినట్టే, పుట్టబోయే నరలోకంలో నరులను కూడ మింగితే, నరలోకం ఉండదు. ఊళ్లోకి రాకుండ స్మశానంలో పాతిపెట్టిన శవాలనే తిను. అలా చేయకపోతే, తింపగలిగి మరణిస్తావు' అని హెచ్చరించి, తన గురించి శక్తికి చెప్పమని నక్కను విడిచాడు. నక్క శక్తివద్దకు వెళ్లి జరిగింది చెప్పింది. శక్తి మరింత భయపడి, బాలుణ్ణి నూనెలో వేసి తన నోటి కందించమని తన నూటనొక్క చెల్లెళ్లను వంపింది. బావివద్దకు వచ్చిన చెల్లెళ్లు బాలుణ్ణిచూసి, మువ్వువడి, పెంచుకోవటానికి వాళ్లలో వాళ్లు వంతులాడుకున్నారు. బాలుడు నూతిలోకి దిగిన నూటనొక్క దేవతలను కంపతో బాదుతున్నాడు. ఆ బాధకువాళ్లు పెద్దగా అరుస్తున్నారు. ఆ అరుపులు విని, సత్తెమ్మ తన చెల్లెళ్లనే కొడుకున్నాడు. దొరికితే తనను చంపేస్తాడేమోనని భయపడి, తనమేడలు మొదలైనవన్నీ తమ్ముడు పోతురాజుకి అప్పగించి నల్లచీమ అవతారమెత్తి నాగలోకం పోయింది.

నూటనొక్క చెల్లెళ్లను బాగా బాది వాళ్ల అప్పను తనకప్పగించమని వదలిపెట్టాడు. వా. తమ దారిని తాము వెళ్లిపోయారు. నక్క అడుగులు పట్టుకొని శక్తి మేడలకు వచ్చి, ఈగ అవతారాన్ని ఇల్లంతా దోమ అవతారమై దొడ్లంతా వెదికాడు. ఎంతకీ కనిపించక పోయేసరికి, ఆ మేడలో ఉండే వివిధ వాద్యాల వాయిచాడు. చివరగా వంబనాదం వాయిచాడు. వంబనాదం పిన్న సత్తెమ్మ నాగలోకం నుంచి వచ్చి, ఒంటికాలికి మువ్వలు కట్టుకొని, వంబనాదం వాయిచి కనుగుణంగా అడింది. అడి అడి అడలేక కిందపడిపోయింది. పడిపోయిన శక్తిని పట్టుకొని రాముడు చంపబోయాడు. చంపకుంటే తన తండ్రులని బ్రతికిస్తానన్నది. అతడడిగిన కోరికల తీర్పుమన్నది. తన తండ్రుల్ని విడిపించటానికి రమ్మన్నాడు. అడిగినవన్నీ ఇస్తే, పన్నాన్నట్లు ఇస్తానన్నాడు. ఎంగిలిలేని దాహాలు కావాలన్నది. ఏ నీరు తెచ్చినా ఎంగిలే అన్నది. చివరకు రవడే రాముడి ఒంటి రక్తం కావలసినంతా పీల్చికొని దాహాలు తీర్చుకుంది. రవడేవి రాముడి, గుండె మూలుగ మొదలైనవన్నీ అడిగింది ఇచ్చాడు. చివరకి కళ్లు కూడ అడిగింది.

శక్తి పైటచెంగు అందుకొని, కళ్లుకూడ ఇచ్చాడు. బాలుణ్ణి ఎలాగైనా చంపదలచుకున్న శక్తి, బాలుణ్ణి సముద్రంలోనికి తీసుకెళ్లి, ఇద్దరూ సరిగంగ స్నానాలాడాలంది. ఇద్దరికీ పెళ్లి కావాలంది. అంగీకరించాడు. పెళ్లికి కావలసిన సామాగ్రిగా, నూరని పసుపుముద్ద, వడకనినూలు, నేయని వస్త్రం, కుంపటిలో కాల్చిన, సుత్తితో కొట్టని మంగళసూత్రం, చేయని అక్షింతలు కావాలి. శక్తిని ఆపహించిన ఒక దూతను చంపి, పళ్లను అక్షింతలుగాను, చర్మం నేయని వస్త్రంగాను, మెదడు నూరని పసుపు ముద్దగాను, నాలుక సుత్తితో కొట్టని మంగళసూత్రంగాను ఇచ్చాడు.

ఇద్దరికీ పెళ్లి జరిగింది. సరిగంగ స్నానాలు చేసే సమయంలో శక్తి పైటచెంగు ముడివిప్పుకొని, మత్స్య అవతారమై మాయమయ్యింది. అంత కంటే పద్మ మత్స్యవతారమై పట్టుకున్నాడు. కప్పయితే పామయ్యాడు. పులి అయితే రేచుకుక్క అయ్యాడు. ఎలుగుబంటి అయితే అగ్నిహోత్రుడయ్యాడు. పెట్ట అయితే, పుంజు అయ్యాడు. ఈవిధంగా ఆదిశక్తి అవతారానికి తగిన అవతారమై, చివరకు ఆమెను పట్టుకున్నాడు. తన తండ్రుల్ని విడిపించమన్నాడు. కొరతలకు ప్రతికొరతలు కావాలన్నది. వేరొక రాజు భార్యకు గర్భిణి కలిగించి, ఆమె ప్రసవించిన అయిదుగుర్ని తాను మంత్రసాని వేషంలోవెళ్లి చంపుతానని, వాళ్లను ప్రతికొరతలు వేసి, తన తండ్రుల్ని విడిపించుకోమన్నది. రవడేవి రాముడు ఆవిధంగా చేసాడు.

ఈవిధంగా తండ్రులను విడిపించి, రాజ్యానికి తీసుకెళ్లి, వారు శక్తిని పూజించక నిర్లక్ష్యం చేసినందువల్లే, ఆమె నానాబాధలు పెట్టిందని చెప్పి, వరాన్ని పుట్టిన రవడేవి రాముడు అంతర్ధానమయ్యాడు. ఆ రాజులు శక్తి మహిమ తెలుసుకొని, ఆమె గద్దెలు ఏర్పరచి, తమ పూర్వీకులతో పూజించడం మొదలు పెట్టారు.

ఈ కథలోని కొన్ని పాత్రలను, సన్నివేశములను పోలినకథను, 'అంకమ్మ కథ' అను పేరు, 'తెలుగు జానపద పాహిత్యము - పురాణాధలు' అనే గ్రంథంలో డా. వ్రేమలతగారు పేర్కొనియున్నారు. ఈ రెండు కథలలోనూ నాయకుని పేరు రవడేవి రాముడే, నాయకుని తల్లి శివనందుల బాగ్యమ్మ. నాయకుని తండ్రిని దేవత కొరత వేయటం, నూతిలోనున్న బాలుణ్ణి మింగమని దేవత నక్కను

పంపటం, దేవత నాగలోకం వెళ్లడం, దేవతను మెప్పించి, రాముడు తండ్రిని విడిపించడం మొదలయినవన్నీ సమానమే. కాని కథ ప్రారంభంలోనూ, ముగింపులోనూ, ఇతర సన్నివేశాల కల్పనతోనూ, కథాకథనంలోనూ పొంతనలేదు. సామాన్యంగా గ్రామదేవతల కథలలో ఇలాంటి పాత్రాంశాలు కనిపిస్తాయి.

ఈకథలో శక్తి దేవతకు, విష్ణువరపుత్రునికి వైరం వర్ణింపబడింది. శక్తికంటే స్వామి హస్తాదని, శక్తిది దశావతారముతే (ఆయా సందర్భాల్లో నల్లచీమ, చేప, పులి మొదలైన అవతారాలెత్తించని వర్ణించబడింది కాబట్టి) స్వామివారిది దశా పన్నెండు (అమె అవతారానికి తగ్గ అవతారం ఎత్తి పొందినాడు. కాబట్టి) అవతారాలని కథకుని భావన. వీరిలో గెలుపెవ్వరిదైనా, శక్తిని కొల్లక నిర్లక్ష్యం చేసిన వారిని బాధలు పెట్టి తనను తెలుసుకొనేటట్లు చేస్తుందనేది కథాధ్యయనవచ్చును. ఈ కథలో నాయకుని తండ్రులు 'నంబులు' అని పేర్కొనబడ్డారు. 'నంది' అనగా విష్ణు భక్తుడని అర్థం. వైదిక మతము ఉచ్చస్థితిలో ఉండి, మాతృదేవతనిన చులకన భావేర్పడినకాలంలో, తమను కొలవక నిర్లక్ష్యం చేసినవారిని మాతృదేవత కష్టాలు పాలు చేస్తుందని శత్రుయతయటానికి జానపదుని కల్పనగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును.

సత్యాల చంద్రుడు : పాంచాల పురాన్ని జగవతిరాజు పరిపాలిస్తున్నాడు. ఆతని భార్యకుందమాదేవి. వారికి సంతులేడు. సంతులేని తమ లాంటివారు బ్రహ్మనడిగి సంతోషించుతున్నారు. నేను కూడ బ్రహ్మనడిగి సంతానాన్ని తెచ్చుకుంటానని భార్య భర్తతో అన్నది. నీవు ఎన్నడూ ఇల్లువిడిచి బయటకెళ్లనిదానవు. నేనే వెళ్లతానని, జగవతిరాజు బ్రహ్మపురమెళ్లి, బ్రహ్మను ప్రత్యక్షంకావించుకొని సంతోషించివస్తున్నాడు. వస్తున్న రాజుని ఆదిశక్తిచూసి, అతడు బ్రహ్మ దగ్గర కెళ్లడం కంటే తనను కొలిస్తే, తానే ఇచ్చేదానను కదా! అన్నది. ఆ రాజు మళ్ళీ బ్రహ్మదగ్గరకెళ్లి, ఆదిశక్తి తనతో అన్నమాటలు చెప్పాడు. ఆదిశక్తి చెప్పినట్టే జరుగుతుంది. కాబట్టి మగపిల్లలు పుడితే పెంచమని, ఆడపిల్లలు పుడితే చంపమని బ్రహ్మ చెప్పాడు. బ్రహ్మవరాన్ని కుమారుడు పుట్టిన ఏడు గడియలకు భూమి పెళ్లగించుకొని రెండు దేవతాకుక్కలు కూడ పుడతాయని, అవి, ఆ కుమారుడికి మేలుచేస్తాయని కూడ బ్రహ్మ చెప్పాడు.

జగవతిరాజు బ్రహ్మపురం నుంచి ఇంటికొచ్చి, రెండుబాలనేరేడు ఫలములు భార్యకీచ్చాడు. అతిన్న తొమ్మిది గడియలకు మగబిడ్డ జన్మించాడు. బ్రహ్మ చెప్పినట్టు భూమినుంచి రెండు కుక్కలు కూడ పుట్టుకొచ్చాయి. వీరి పుట్టుక గురించి, బ్రాహ్మణులనడుగగా, వారు పుట్టడం మంచిదేనని బ్రాహ్మణులు అన్నారు. కుందమాదేవి కుడిచన్నపాలు కుక్కలకు, ఎడమ చన్నపాలు బాలుడికి ఇచ్చి, ముగ్గురునీ సమంగా పెంచుతుంది.

ఆ బాలుడికి సత్యాల చంద్రుడు అని పేరు పెట్టారు. అతనికి అయిదేళ్ల ప్రాయమొచ్చాక బడికెళ్లి చదువుకుంటున్నాడు. బడికెళ్లతున్న చంద్రుణ్ణి చూడగానే, ఆదిశక్తికి తన ప్రతిజ్ఞ భావముచ్చి, ఆడపిల్లై, కుందమాదేవి గర్భాన ప్రవేశించి, తొమ్మిది గడియలకల్లా భూమిమీద వడి, కేరకరమని ఏడుస్తున్నది. ఈ ఏడుపు విన్న రాజు బాలికను స్మశానంలోనికి తీసుకెళ్లి చంపమని కఠికవాళ్లను పంపాడు. కఠిక వాళ్లు కుందమాదేవి వద్దకువచ్చి, రాజాజ్ఞగురించి చెప్పి, ఆ పిల్ల

నిమ్మంటారు. కుందమాదేవి ఏడుస్తున్నది. ఇంతలో చంద్రుడు వచ్చి, విషయం తెలుసుకొని, ఈ రాజ్యంలో ఉంచకుండా, చెల్లెలను వేరొక రాజ్యానికి తీసుకెళ్లి పెంచుకుంటానని, ఆ పసిబిడ్డను తీసుకొని, చంద్రుడు అరణ్యమార్గాన బయలుదేరాడు.

నా రాజ్యంలో ఉంటే నీకు ముప్పు తెస్తానని నన్ను ఇంకో రాజ్యం తీసుకెళ్తున్నావా! నిన్ను ఎలాగైనా చంపుతానని మనసులో అనుగొని పసిబిడ్డ (ఆదిశక్తి) కేరకేరమని ఏడుస్తున్నది. చంద్రుడు ఆ సమీపంలో ఉన్న గ్రామానికెళ్లి చెల్లెని ప్రసవించి తల్లి చనిపోయింది. చెల్లెని పెంచుకోవటానికి పాలు పాయ్యమని యాచించి తెచ్చినపాలు చెల్లెలుకు పట్టాడు. ఈవిధంగానే పాలు యాచిస్తూ, ఆరేళ్లస్రాయం వచ్చేవరకు చెల్లెలును పెంచాడు. తన రాజ్యానికి వెళ్లకూడదని ఆ అరణ్యంలో చెట్టు క్రింద 'ఆరాకుల వందిరి మూడాకుల గుడిసె' వేసి, ఆగుడిసెలో అన్నాచెల్లెల్లిద్దరూ ఉంటున్నారు. చంద్రుడు మృగాలను వేటాడి, వాటిని సమీపంలో ఉన్న పులిరాజు పట్టణంలో అమ్మి, ఆడబ్బులతో జీవిస్తున్నారు. ఆవిధంగా సంపాదించిన డబ్బుతో ఒక చంద్రహారంకొని, చెల్లెలు మెడలో వేసి, ఆమెకు చంద్రకాంత పేరు పెట్టాడు.

కొన్ని రోజులు గడిచింది. చంద్రకాంతకు పెళ్లియూడు వచ్చింది. పెళ్లి ఈడు వచ్చినా, తనకు పెళ్లిచేయలేదని అన్నను తిడుతూ, బావికి నీళ్లకెళ్లింది. అక్కడున్న పల్లెవారికి అన్నతనకు పెళ్లిచేయటంలేదని గోడువెళ్లబోసుకుంది. అదివిన్న పల్లెరాముడు సమీపంలో ఉన్న పులిరాజు పట్టణంలో ఉన్న గంగమారాజాకిచ్చి పెళ్లిచేస్తాను రమ్మన్నాడు. తన అన్న బ్రతికుండగా, తనకుపెళ్లి జరగదని, తన అన్నను చంపే మార్గం చెప్పమన్నది. నీ మెడలోనున్న హారంనాకిచ్చి, ఇంటికెళ్లి దుఃఖించు. దుఃఖానికి కారణమడిగిన అన్నతో చంద్రహారం నూతిలో వడిందను. ఇంకొకటి కొంటానంటే, అదే కావాలను. చెల్లెలిమీద ప్రేమకొద్దీ, నూతిలోనికి దిగుతూ, తన నడుముకు కట్టుకున్న తాడు నీచేతికిస్తాడు. ఆ తాడు వదిలేస్తే నూతిలోవడి మరణిస్తాడు' అని పల్లెరాముడు సలహాయిచ్చాడు.

పల్లెరాముని సలహాననుసరించి, అన్నను నూతిలో వడవేసి, చంద్రకాంత పల్లెరాముడితో పులిరాజుపట్నం వచ్చింది. పులిరాజు పట్నంలో ఊరి చివర ఒక గుడిసెలో చంద్రకాంతతో కాపురము మొదలెట్టాడు పల్లెరాముడు. తనను మోసంచేసాడన్న విషయం గ్రహించి, ఏమీచేయలేక చంద్రకాంత అతనితోటే ఉంటున్నది. నూతిలోవడిన చంద్రుణ్ణి కప్పలన్నీ తెప్పకట్టి, పాములన్నీ పాన్పువేసి కాపాడాయి. చంద్రుని కుక్కలు నూతిలో తమ అన్న పడ్డాడన్న విషయం గ్రహించి, నూతిచుట్టూ తిరుగుతూ అరుస్తున్నాయి. అదారిన బోయే ఇద్దరు బ్రాహ్మణులు కుక్కలు అరుస్తున్న నూతిపద్దకు వెళ్లి నూతిలో ఉన్న చంద్రుణ్ణి చూసి, అతనిని బయటకు తీసారు. పైకి వచ్చిన చంద్రుడు తనచెల్లెలు కనిపించనందుకు ఏడుస్తున్నాడు. చెల్లెలును వెదకుతూ, కుక్కలను తీసుకొని, సమీపంలో ఉన్న పులిరాజు పట్నం వచ్చాడు.

ఆ పట్నంలో ఊరి చివరనున్న మంచినీళ్ల చెరువులో ఉన్న జాడీమెకం (ఒకక్రూరమృగం) నీళ్లకు దిగిన మనుషుల్ని తినేస్తుంది. ఆ మృగాన్ని చంపిన వాళ్లకు తన కుమార్తెనిచ్చి పెళ్లిచేస్తానని రాజు ప్రకటించాడు. కుమార్తెతోపాటు అర్థ రాజ్యంకూడ ఇస్తానన్నాడు. ఈ విషయం తెలియని

చంద్రుడు నీరు త్రాగటానికి చెరువులోకి దిగి, తనను చంపటానికి వచ్చిన మృగాన్ని కుక్కల సహాయంతో చంపాడు. ఆ మృగం యొక్క తోక, కాళ్లు కోసుకొని తన దారినవెళ్లిపోతున్నాడు. ఇదంతా కోటపై బాగాన్నుండి చూస్తున్న రాజకుమార్తె పుష్పాలగంధి, ఈ విషయం తండ్రికి చెప్పింది. రాజు తన భటులను పంపి, చంద్రుణ్ణి తన కోటకు రప్పించాడు.

తన కుమార్తెనిచ్చి, అర్ధరాజ్యాన్నికూడ ఇస్తానన్నాడు. ఆవిధంగా పెళ్లిచేసుకొని రాజ్యంలో ఉంటే తన చెల్లెలు కన్నీస్తుందనే ఉద్దేశంతో చంద్రుడు పెళ్లి కంగీకరించాడు. పులిని చంపిన చంద్రుడికి తన కుమార్తెనిచ్చి పెళ్లిచేస్తున్నట్టు, పట్టణంలోని స్త్రీలంతావచ్చి, వరునికి నలుగుపెట్టి, స్నానం చేయించాలని రాజు చాటింపు చేయించాడు. ఈ చాటింపు విన్న చంద్రకాంత (ఆదిశక్తి) తన అన్ననూతినుంచి బయటపడ్డాడని తెలుసుకొని, అతనిని ఎలాగైనా చంపాలనే ఉద్దేశంతో రాముడితో విషం తెప్పించి, ఆ విషం పట్టుకొని కోటకుబయలుదేరింది. మిగతా స్త్రీలంతా నలుగుపెట్టే సమయంతో చంద్రకాంత విషాన్ని చంద్రుడి ఒంటిపై పోసింది. ఆ విషం శరీరానికి క్రితాడు మరణించాడు. అతనిని స్మశానానికి తీసుకెళ్లి, దహనం చేసే సమయంలో అతని పై ప్రేమతో కుక్కలు అతనిని నాకగా, అతని ఒంటినున్న విషమెక్కి, కుక్కలు మరణించాయి. చంద్రుడు బ్రతికాడు. మరణించిన కుక్కలను చూసి చంద్రుడు దుఃఖించాడు. ఈ దుఃఖం బ్రహ్మకు వినపడింది. తన వరాన్ని పుట్టిన చంద్రుడు, కుక్కలు కష్టాల్లో ఉన్నాయని గ్రహించి, బ్రహ్మ దోమలను పంపించాడు. దోమలు కుక్కలను కరవగా, దోమలు మరణించి, కుక్కలు బ్రతికాయి. బ్రహ్మ సంజీవగాలి పంపాడు. ఆ గాలి తగిలి దోమలుకూడ బ్రతికాయి.

ఇదంతా విచిత్రంగా చూసిన మంత్రి, జరిగినదంతా రాజుతో చెప్పాడు. రాజు చంద్రుణ్ణి కోటకు రప్పించి, రహస్యంగా పెళ్లి జరిపించాడు. చంద్రుడు భార్య పుష్పాలగంధితో తన చెల్లెలిని వెదకేవరకూ పుట్టింటిలోనే ఉండమని, చెల్లెలుకోసం బయలుదేరాడు. పుష్పాలగంధి తానెక్కే తెల్లగొర్రాన్ని భర్తకిస్తూ, నా భర్తకు ఎలాంటి ఆపద కలిగినా తనతో కలవమని గుర్రంతో చెప్పింది. చంద్రుడు తెల్లగొర్రమ్మద బయలుదేరాడు. ఊరిచివర చెరువు ఒడ్డుకు వచ్చేసరికి, అక్కడ గుడిసెలోనున్న చెల్లెలును చూసి పలకరించాడు. ఆమె అన్నతో చేయి జారినందున ఆరోజు నూతిలో పడవేసానని ఎంతో దుఃఖ పోయింది. అన్నిరోజులూ తన చెల్లెలును ఆదరించి, తన కప్పగించినందుకు వల్లెరాముడికి కృతజ్ఞతలుచెప్పి, చంద్రుడు చెల్లెలును తీసుకొని బయలుదేరాడు.

అన్నతో బయలుదేరిన చంద్రకాంత అతనిని చంపలేకపోయినందుకు జాధవడుతూ, ఎలాగైనా చంపాలని అతనిని నక్క మూతి (రాక్షసులు) పట్టు తీసుకెళ్లింది. నక్కమూతి వారి మేడలు చూపించి, ఆ మేడలలో ఉన్న వారిని చంపితే, ఈ పట్టు మనమే పాలించుకుందామన్నది. నక్కమూతివారు కోటబయట చావుపుట్టుకలు లేని దేవతాకోడిని కావలాబెట్టి, కోటలోపల తాతలనాటి ముచ్చట్లు చెప్పుకుంటున్నారు. కోటలోకి ప్రవేశించబోతున్న రాముణ్ణి, కోడి అడ్డుకుంది. చంద్రుడు కత్తితో కాలునరికాడు. కుంటుకుంటూ కోటలోనెక్కి, కోడి నక్కమూతివారి మధ్య పడింది. తమ కోడిని చంపితే, తమను చంపినట్టేనని భావించిన నక్కమూతి వారు చంద్రుడి మీదికి యుద్ధానికొచ్చారు. చంద్రుడి దెబ్బలకి వాళ్లు చచ్చున్నారు. వారి రక్తంకింద పడి, బనేకరెట్లు రాక్షసులు పుడుతున్నారు. తన తమ్ములైన కుక్కల నాలుకలపై రక్తం పడిటెట్లు రాక్షసులనందరినీ సంహరించాడు.

వారిలో ఒక్కడు తప్పించుకొనిపోయాడు.

అన్నా చెల్లెళ్ళిద్దరూ కోటలో ఉంటున్నారు. ఒకరోజు చంద్రకాంత వక్కనే ఉన్న నూతివడ్డు నీళ్ళకెక్కింది. తప్పించుకున్న నక్క-మూతివాడు ఆ నూతి దగ్గర కనిపించి, తన గురించి చెప్పుకున్నాడు. అతనిచేత అన్నను చంపించాలనుకున్న చంద్రకాంత అతనితో సాన్నిహిత్యం పెంచుకుంది. గర్భవతి కూడ అయ్యింది. గర్భం గురించి అన్న అడిగితే ఏమి సమాధానం చెప్పాలని ఆలోచిస్తున్నది. అన్నను చంపటానికి నక్క-మూతివాడిచ్చిన సలహా ప్రకారం 'అన్నయ్యా ! పల్లెరాముడి దగ్గర ఉండేదాన్ని తీసుకొచ్చి, ఈ అడవిలో పెట్టావు. తాగింది ఊటనీరు, తగిలింది కొండగాలి, తిరిగింది రాతినేల, ఇవన్నీ సరివడక కడుపులో బల్ల పెరిగింది. ఆ బల్లకరగాలంటే పులిపాలు కావాలి' (పులి పాలు తేపటానికెళ్లి, పులినోటిలోవడి అన్న మరణిస్తాడనే ఉద్దేశంతో) అన్నది.

చెల్లెలు చెప్పినమాట నిజమనుకున్న చంద్రుడు, తన కుక్కలతో పులిపాలుకోసం బయలుదేరాడు. అడవంతా తిరిగినా పులి కన్పించలేదు. ఆ అడవి ప్రాంతంలో ఉన్న భద్రమాంకాళి, తనకు సరబలి యిస్తే, వన్నెండు గాబు (పెద్ద ఇత్తడి పాత్ర)ల ధన మిస్తానన్నందున ఒక బ్రాహ్మణుడు నరుడు కోసం చూస్తున్నాడు. అతనికి చంద్రుడు కనిపించి పులిపాలు గురించి అడగ్గా, పులిపాలు ఇస్తానని, ఆ బ్రాహ్మణుడు చంద్రుణ్ణి చంపే ఉద్దేశంతో కాళికాదేవి గుడిలోకి తీసుకెళ్ళాడు. చంద్రునితో కాళికాదేవికి సాష్టాంగ నమస్కారం చేయమని చెప్పి తలుపు మూలనున్న కత్తి వంక చూస్తున్నాడు. చంద్రునికి అనుమానం వచ్చి, సాష్టాంగ నమస్కారం పెట్టి చూపించమన్నాడు. బ్రాహ్మణుడు నమస్కారం చేయటానికి నేలపై వరుండగా, చంద్రుడు అతనిని బలి యిచ్చాడు. అందుకు కాళికాదేవి మెచ్చుకొని, ఏమి వరం కావాలని అడిగింది. పులిపాలు కావాలన్నాడు. కాళిక పులి అవతారమైతే, చంద్రునికి కావలసిన పులిపాలిచ్చింది. ఆ పాలు తెచ్చి చెల్లెలుకిచ్చాడు.

పాలు తీసుకున్న చెల్లెలు, అప్పటికే తన అన్న చావనందుకు బాధపడుతూ, చంపే ఉపాయం చెప్పమని నక్క-మూతి వానిని అడిగింది. పులిపాలుతోపాటు సంజీవివేళ్ళకూడ కావాలంటే, వాటికోసం వెళ్లిన మీ అన్న ఒక్కడో ఒక్కచోట చస్తాడని, నక్క-మూతివాడు సలహా యిచ్చాడు. చంద్రకాంత (అదిశక్తి) అన్నతో సంజీవివేళ్ళ కావాలన్నది. సంజీవివేళ్ళకోసం వెళ్లి, గండబేరుండ పక్షుల సహాయంతో వాటిని సంపాదించాడు. ఆవడలో ఉన్న భర్తను తన వద్దకు తీసుకొనిరమ్మని పుష్పాలగంధి చెప్పింది. కాబట్టి తిరుగు ప్రయాణంలో తెల్ల గుర్రం చంద్రుణ్ణి పుష్పపాల గంధి వద్దకు తీసుకెళ్లింది. ఆ సందర్భంలో పుష్పాల గంధి భర్తవద్దనున్న కొన్ని సంజీవివేళ్ళను తీసుకొని తనవద్ద దాచింది. జబ్బుతో ఉన్న తన చెల్లెలు ఏమవుతుందోనని, చంద్రుడు చెల్లెలు వద్ద కెళ్లి సంజీవివేళ్ళ ఇచ్చాడు.

అవి తీసుకొని, తను అనుకున్నదానికి వ్యతిరేకంగా జరుగుతున్నందుకు బాధపడి, చంద్రకాంత అన్నను చంపే ఉపాయం చెప్పమని నక్క-మూతి వాణ్ణి మళ్ళీ అడిగింది. అతను పడుకున్నపుడు పిలిస్తే, వచ్చి తలనరుకుతానని నక్క-మూతివాడు చెప్పాడు. అన్న నిద్రున్న సమయం గమనించి నక్క-మూతి వానిచేత చంపించి, ఒకసారి చచ్చిబతికినవాడు, మళ్ళీ చచ్చిబతుకుతాడేమోనని, శవాన్ని మాంసం ముద్దలాచేసి గడ్డిలోపెట్టి, తెల్లగుర్రంనోటి కందించారు. ఆ గుర్రం మాంసం ముద్దను నోట కరచుకొని పుష్పాలగంధి కోటకువచ్చి, కోట వెలుపల మాంసముద్దను కక్కి, తానూకూడ

మరణించింది. ఈ విషయం తెలుసుకున్న పుష్పాలగంధి, జరిగింది చూసి, తనవద్దనున్న సంజీవి ఘోత ఆ ఇద్దరినీ పునర్జీవితులను గావించింది. పునర్జీవితుడైన సత్యాలచంద్రుడు తన చెల్లెలివద్దనున్న వాణ్ణి ఇక్కడకు ఎలా వచ్చావని ఆశ్చర్యపోయాడు.

పుష్పాలగంధి భర్తతో, ఆమెచెల్లెలు కాదని, తాత ముత్తాతలు కొలిచే ఆదిశక్తి అనీ, నీతండ్రితో పంతుగించి, 'నిన్ను చంపటానికి పుట్టిందని, జరిగినదంతా చెప్పింది చంద్రుడు నమ్మడు. తిన్నగా చెల్లెలు వద్దకువెళ్లి, ఆమె నక్కమూతి వానితో ఉండడం చూసి, తన భార్య చెప్పింది నిజమని నమ్మి, కోపంతో నక్కమూతివాణ్ణి చంద్రకాంతను వధించాడు. చంద్రకాంత (ఆదిశక్తి) ఆకాశంలో అంతర్ధానమవుతూ 'నిన్నువదలను మళ్ళీ నీ తల్లి గర్భాన ఆడపిల్లనై పుట్టి, నీకోటకు ముప్పు తెస్తానని' అంతర్ధానమయ్యింది. మళ్ళీ కుందనాదేవి గర్భాన ఆడపిల్లయి జన్మించింది. చంద్రుడు కుక్కలతో భార్యవద్దకు వచ్చి, మామ పెట్టే సంవదలతో భార్యను తీసుకొని తన కోటకు బయలుదేరాడు. కోటకువచ్చి, తనతో వాదమాడిన ఆదిశక్తి మాటలు గుర్తుకొచ్చి, చంద్రుడు ఆ పిల్లను కూడ వధిస్తాడు. ఆదిశక్తి ఆకాశమార్గంలో ఎగురుతూ, 'నీపంతుం నువ్వు నెరవేర్చుకుంటే, నా పంతుం నేను నెరవేర్చుకున్నానని' పలికి, అంతర్ధానమయ్యింది³⁷

ఈ కథాప్రారంభంలో సంతానంలేనివారు బ్రహ్మవరం వల్ల సంతానం పొందారని చెప్పడంవల్ల, వైదిక దేవతారాధన ఉప్పొంగితిలో ఉండి మాతృదేవతారాధన మరుగున పడుతున్న కాలంలో తమను నిర్లక్ష్యం చేసిన వారినిశక్తి దేవత కష్టాలు పాలుచేస్తుందని చెప్పి, మాతృదేవతా ప్రాధాన్యాన్ని ఉగ్రడించటానికి కల్పించిన కథగా ఈ కథను చెప్పవచ్చును. బ్రహ్మవరపుత్రుడు ఆదిశక్తిని చంపినట్లు వివరింపబడినా, కథంతా చంద్రుని కష్టాలుతోనే కూడి ఉన్నది. వైదిక మాతృదేవతారాధనల మధ్య స్పష్ట ఈ కథలో కన్పట్టుచున్నది.

నల్లగులాబి : నాగపురి పట్నపు రాజు నాగశేనుడు. అతని భార్య సర్పావతి. వారు సంతలేక చింతిస్తున్నారు. వారు ఎన్నినోములు నోచినా సంత కలుగనందున, సర్పావతి భర్తతో సెలవేస్తే, బ్రహ్మలోకమెళ్లి, బ్రహ్మానడిగి సంతపొందుతానన్నది. భర్త భార్యతో మంత్రి భార్య లక్ష్మిని కూడ తోడు తీసుకెళ్లమన్నాడు. సర్పావతి లక్ష్మిని తీసుకొని, బ్రహ్మ దగ్గరకెళ్లి, లక్ష్మిని బయట ఉండమని, లోపలికెళ్లి బ్రహ్మ కాళ్ళపట్టుకొని, సంత నడిగింది. అంత కోపించిన బ్రహ్మ 'నీచురాలా! ఆడవాళ్ళ మైలమహామలను కలిగి ఉంటారు. నీవు నాకాళ్ళ పట్టుకున్నావు నీవెంత కోరినా సంతానం ఉండదు' అని శాపమిచ్చి బయటికొచ్చాడు.

బయట ఉన్న లక్ష్మినిచూసి, ఆమె కోరిక మన్నించి, ఆమెకు ఇద్దరు బిడ్డలను వరిమిచ్చాడు. లక్ష్మి మామిడి ఫలములు పుచ్చుకొని, సర్పావతితో కలిసి, నాగపురి పట్నం వచ్చింది. సర్పావతి జరిగినదంతా భర్తతో చెప్పగా, భర్త ఓదార్చాడు. లక్ష్మితాను తెచ్చుకున్న మామిడి ఫలములు తిని తిన్నతోమ్మిది గడియలకెల్లా ఒక ఆడ, ఒక మగ బిడ్డలను కన్నది. వారిని ఆ భార్యాభర్తలు తల్లారుముద్దుగా పెంచుకుంటున్నారు.

సర్పావతి భర్తతో 'పిల్లలు లేనివారి జననమెందుకు?' అని పిల్లలకోసం వాపోతుంది. రాజు భార్యను ఓదార్చి, మంత్రివద్దకు వచ్చి, సంతకుోసం తన భార్య చింతిస్తున్నదని, తన పిల్లలను ఇస్తే,

అల్లారుముద్దుగా పెంచి, రాజ్యాన్ని అప్పగిస్తానని ప్రాధేయపడతాడు. రాజుమాట కాదనలేక మంత్రి తన పిల్లలను రాజాకిస్తాడు. రాజువారినింటికేచ్చి అల్లారుముద్దుగా పెంచుతాడు. వారికి వీరశైవుడు, విమలావతి అని నామకరణం చేశారు. ఆ బిడ్డలను అల్లారుముద్దుగా పెంచుతున్న సర్వావతి ఒకరోజు అర్ధరాత్రిదాటేవరకు ఆ పిల్లలతో మేడమీద ఆడుకుంటున్నది. ఆ సమయంలో ఆశామార్గంలో వెళుతున్న పార్వతీవరమేశ్వరులు ఈ దృశ్యం చూశారు. ఈశ్వరుడు భార్యతో 'దేవీ! ఆ పిల్లలు ఆమెకు పుట్టినవారు కాదు. పెంపుడు పిల్లలలు అంటాడు. 'ఆమెకొక కొడుకు వుడతే, ఇంత ప్రేమతో పెంచే ఆ పిల్లల్ని ఏమిచేస్తుందో చూద్దాం ఒక బిడ్డను కలిగించు నాథా' అంటుంది. పార్వతి. అప్పుడు ఈశ్వరుని మహిమవల్ల సర్వావతి గర్భం ధరించి, తొమ్మిది గడియలకల్లా, ఒక మగబిడ్డను ప్రసవిస్తుంది. ఆ బిడ్డకు చిరంజీవుడు అని నామకరణం చేశారు. ఈ ముగ్గురి బిడ్డలనీ ఎంతో ప్రేమతో పెంచుకుంటుంది సర్వావతి.

ఒక నాడు వీరశైవుడు, విమలావతి చిరంజీవుడు కలిసి బడికి వెళుతున్నారు. వెళుతున్న ముగ్గురినీచూసి, కోట శక్తి, పకపక నవ్వి, 'ఔరా ! నాగశైవుడా ! నీ తాతతండ్రులు నన్ను పూజించారు. నీవే నన్ను మర్చిపోయావు. నీ బిడ్డలను నీకు దక్కనివ్వను. ముగ్గురినీ మూడు దార్లు చేస్తాను. నన్ను జ్ఞాపకం తెచ్చుకొని, పూజలు చేయిస్తే, తప్ప కలవనివ్వను' అని అవతారం మార్చుకొని 'లేడి' గా మారి పిల్లల ఎదుట ఎగురుతుంది.

ఆ లేడినిచూసి, ముచ్చటపడి చిరంజీవుడు ఆ లేడి కావాలంటాడు. వీరశైవుడు, విమలావతి వారిచినిప్పటికీ వినక, ఆ లేడి కావాలని, మీరు రాకపోతే నేనే వెళతానని చిరంజీవుడు ఆ లేడి వెనుక బయలుదేరుతాడు. ఆ లేడి కొండలు, కోనలుదాటి పరుగెత్తుకొని పోతుంటే, చిరంజీవుడుకూడ ఆ లేడి వెనుక పరుగెత్తుతున్నాడు. ఆ లేడి ఒక పుట్టమీదుగా దూకింది. చిరంజీవుడు కూడ పుట్టమీదుగా, దూకబోయి, దూకలేక పుట్టమీదపడి, పుట్టలోకి దిగిపోయాడు. అతనికాళ్ళు ఆ పుట్టలో తపస్సు చేసుకుంటున్న మునిరాజుపై పడ్డాయి. మునికితపోభంగమై, కోపించి, తపస్సు పాడుచేసినందుకుగాను, నాగుపామై, నల్లకొండలమధ్య తిరగమని శపిస్తాడు. తనకేమీ తెలియదని, లేడి వెనుక పరుగెత్తుతూ, దూకబోయి పుట్టలో పడ్డానని, శ్షమించి, శాపమోచన కలిగించమని చిరంజీవుడు ప్రాధేయపడతాడు. 'నీవు పాముగా తిరుగుతూ, రాచకన్యను ప్రేమిస్తావు. ఆమెకు ఒక కొడుకువుడతాడు. నీ కొడుకు నిన్ను కౌజారుతో నరుకుతాడు. నీ రక్తంవెళ్లి నీ కొడుకు నొట్టన (నొంట) పడితే, నీ శాపమోచనమవుతుంది అని ముని చెప్పుతాడు. చిరంజీవుడు పాముగా మారి, నల్లకొండల్లో తిరుగుతుంటాడు.

వీరశైవుడు, విమలావతి తమ్ముడి కోసం చూసి, ఎంతకీ రాకపోయేసరికి వెదకటానికి బయలుదేరుతాడు. కొంతదూరమెళ్లేసరికి తమ్ముడి బట్టలు కనిపిస్తాయి. తమ్ముడుకనిపించినందుకు దుఃఖించి అబట్టలను తీసుకొని, నాగపురివెట్టుం వస్తారు. జరిగినదంతా తల్లిదండ్రులకు చెబుతారు. తమ కొడుకును చంపితే, రాజ్యంవాళ్లకే మిగులుతుందనే ఉద్దేశంతో వీరశైవుడు, విమలావతి తమ బిడ్డను చంపేసి ఉంటారని భావించిన తల్లిదండ్రులు తమ బిడ్డగురించి చెప్పేవరకు చిత్రహింసలు పెట్టిస్తారు. ఎంతకీ చెప్పకపోయేసరికి, నాగశైవుడు భటులను పిలిచి, వారిద్దరినీ కాళికకు బలి నరకమంటాడు.

బాలల్ని బలి నరుకుదామని తీసుకెళ్లి రాజభటులు, ఆ బాలల దుఃఖం చూసి, జాలిపడి, వాళ్లను అరణ్యాలలోనికి పారిపామ్మని విడిచిపెట్టేస్తారు. అవిధంగా వారు పారిపోయి, మధురానగరంపోయి, పేదరాశిపెద్దమ్మ ఇంటికి చేరుతారు. వారి కథంతా విన్న ఆమె వారిని ఆదరించి, తన యింటి వద్దనే ఉండమంటుంది. వీరేశ్వనుడు తమ తమ్ముడు దొరికితే, తమ కష్టాలు తీరు తాయని చెల్లెలిని పేదరాశి పెద్దమ్మకు అప్పగించి, తమ్ముణ్ణి వెదకటానికి బయలుదేరుతాడు.

ఆ మధురానగరపు రాజు మరణించగా, ఆ రాజ్యాన్ని రాజు కుమార్తె దివ్యసుందరి పరిపాలిస్తుంది. ఆ నగర వీధులలో తిరుగుతున్న వీరశేషుణ్ణి దివ్యసుందరి కోటమీదనుండి చూసి, మోహించి, అతనిని తీసుకొని రమ్మని దాసీలను పంపుతుంది. దాసీలు వెళ్లి, ఎంత వెదకినా వీరశేషుడు కనపడకపోయేసరికి, రాజకుమార్తెవద్దకు వచ్చి, రాజకుమారుడు కనిపించలేదంటారు. రాజకుమారుడు వేటకు వెళ్లిఉంటాడని భావించిన, రాజకుమార్తె, తాను కూడ పరివారంతో వేటకువెళ్లి, అరణ్యంలో డేరాలు వేసుకొని ఉంటూ, వగలంతా రాజకుమారుణ్ణి వెదకటం వీకటివడేసరికి డేరాలోనికి వచ్చి, నిద్రపోవటం చేస్తున్నారు.

అడవిలో రాజు దొకదారి. రాణి దొక దారి అయ్యింది. వీరశేషుడు తమ్ముని వెదకుతూ ఉంటాడు. దాహంవేసిన వీరశేషుడు దాహం తీర్చుకోవటానికి అక్కడ దేవతలు స్నానంచేసే సరస్సులోకి దిగుతాడు. నరుడు దిగేసరికి సరస్సులో నీరు మాయమవుతుంది. ఇంతలో స్నానం చేయటానికి దేవకాంతలు వచ్చి, నరుణ్ణి చూసి, గంగను మాయం చేసినందుకు కుష్టురోగిగా మారిపోవాలని శపిస్తారు. తన తప్పులేదని, దాహంతీర్చుకోవటానికి దిగానని ప్రాధేయపడగా, నీతమ్ముడి కొడుకు నీకెదురుగా వచ్చి నిలబడితే, అతని నీడ నీమీద పడినపుడు శాపవిమోచన కలుగుతుంది అని దేవకాంతలంటారు.

కుష్టురోగిగా మారిన వీరశేషుడు దాహంతో అలమటిస్తూ, చెల్లిలివద్దకు వచ్చి తలుపు తడతాడు. విమలావతి తలుపుతీసి, తన అన్నను గుర్తించక, కుష్టురోగిగా భావించి, బయటకి పామ్మంటుంది. తమ గత చరిత్రంతా వీరశేషుడు చెప్పినా నమ్మడు. చేసేది లేక వీరశేషుడు ఊరి వివరనున్న బండ రాయిమీద 'దాహమో! దాహమో!' అంటూ కూర్చున్నాడు. ఒకనాడు పేదరాశి పెద్దమ్మ తన అన్నగురించి విమలావతిని అడుగుతుంది. తన అన్న, తమ్ముడిని వెదకటానికి వెళ్లాడంటుంది విమలావతి.

'నన్ను చాన్వాళ్లనుంచి పోషిస్తున్నావు. ఎవరితోనైనా పనిలోకి పంపమని' విమలావతి పేదరాశి పెద్దమ్మతో అంటుంది. అందుకుఆమె ఒప్పుకోదు. ఒకరోజు కొంతమంది ఆడవారు కట్టెలకోసం అరణ్యానికి వెళుతుండగా, తానూ వెళతానని, పేదరాశిపెద్దమ్మ వద్దంటున్నా వినకుండా విమలావతి కూడ బయలుదేరి వెళుతుంది. అరణ్యంలో చెట్లకింద ఉన్న కట్టెలు ఏరుతున్న ఆమెనుచూసి, లంబాడివాడు ఆమెను రామచిలుకగా మార్చి తనకూడ తీసుకెళ్లిపోతాడు. కాలికాదేవిగూడ వద్దకు తీసుకెళ్లి, మనిషిగా మార్చి, తన్ను పెళ్లాడమంటాడు. 'అన్నయ్యా!' అని బ్రతిమాలి, విడిచి పెట్టమని ప్రాధేయపడుతుంది. మనసు మార్చుకొని, తనను పెళ్లాడాలని, లేకుంటే కాలికకు బలి యిస్తానని చెప్పి, విమలావతిని కాలికాలయంలో ఉంచి, లంబాడివాడు తన గూడేనికి పోతాడు.

కోటశక్తి తాను అనుకున్నట్లు ముగ్గురినీ మూడు దార్లు చేసినందుకు ఆనందిస్తుంది.

నల్లగొండమీద నాగుపాము రూపంలో ఉన్న చిరంజీవుడు దాహంతో నీళ్లకోసం కొండంతా తిరిగి, దొరకకపోయేసరికి, అక్కడే ఉన్న దివ్యసుందరి దేరాలానికి దూరుతాడు. నిద్రపోతున్న దివ్యసుందరిని చూసి, మోహించి 'నేను మనుష్యరూపంలో ఉంటే ఈ బాలతో భోగమొందుదునో' అన్నాడు. ఈ మాటలు విన్న ఈశ్వరుడు తమచేత సృష్టింపబడ్డ బాలుడేకదా అని సగం మనిషి రూపమిచ్చాడు. చిరంజీవుడు దివ్యసుందరితో భోగమొంది, నల్లగొండమీదకి వెళ్లిపోయాడు. తెల్లవారేసరికి ఆమెకు బాలుడు పుట్టాడు. జరిగిన దానికి దివ్యసుందరితో సహా పరివార జనమంతా ఆశ్చర్యపడతారు. ఆ బిడ్డతో రాజ్యానికెళితే, బిడ్డకు తండ్రి ఎవరో చెప్పవలసి ఉంటుందని, బిడ్డకు తండ్రి ఎవరో తెలిసేవరకు అరణ్యంలోనే ఉంటారు. పిల్లవాడు అడవిలో పుట్టినందున 'అడవిశ్చేనుడు' అని పేరు పెట్టారు.

అడవిశ్చేనుడు ఏడేళ్లప్రాయం వచ్చాక తండ్రిగురించి తల్లినడుగుతాడు. 'నీవు పసివాడుగా ఉన్నప్పుడు వేటకు వెళ్లిన తండ్రి తిరిగిరాలేదంటుంది. తండ్రిని వెదకి వస్తానని, అడవిశ్చేనుడు వేటకు వెళతాడు. అడవిశ్చేనుడు ధాటికి ఆగలేక అడవిమ్మగాలన్నీ పారిపోతున్నాయి. వగైతె మృగాలు లభించనందున, రాత్రుళ్లు వేటాడాలని, అడవిశ్చేనుడు రాత్రంతా వేటాడి, అలసి, ఒక రాతిమీద పడుకున్నాడు. తెల్లవారి సూర్యోదయమై రాతిపై పడుకున్న అడవిశ్చేనుడుకి ఎండ తగులుతుంది.

నల్లగొండ మీదున్న నాగరాజు (చిరంజీవుడు) రాతిపై పడుకున్న కుమారుణ్ణి చూసి, ఎండ తగులుతుందని, వడగ విప్పేనీడవట్టింది. కొంతసేపటికి మెలకువ వడిన అడవిశ్చేనుడు అసలు విషయం తెలియక కౌజారుతో పాము తలనరుకుతాడు. రక్తపుధారలు ఆతని నొసటనవడి, నాగుపాము చిరంజీవిగా మారుతాడు. ఇదంతా మాయగా భావించిన అడవిశ్చేనుడు నీవెవరివో చెప్పమని చిరంజీవుణ్ణి నిలదీస్తాడు. చిరంజీవుడు తన వృత్తాంతమంతా చెప్తాడు. చిరంజీవుడు తండ్రిని కౌగిలించుకొని, తల్లి ఉన్నడేరావద్దకు తీసుకెళ్తాడు. చిరంజీవుడు తాను పాముగా ఉండగా మోహించానని చెప్పగా, తనకు కూడ పాముతో కలిసినట్టు కల వచ్చిందని దివ్యసుందరి అంటుంది.

దివ్యసుందరి భర్తను, కుమారుణ్ణి పరివారాన్ని తీసుకొని, తన రాజ్యానికి బయలుదేరి వస్తుంది. దారిలో ఊరి చివర నల్లరాతిమీద కూర్చొని 'దాహమో ! దాహమో !' అంటున్న వీరశ్చేనుణ్ణి చూసి, అడవిశ్చేనుడు చెంబుతో నీళ్లు పట్టుకెళ్లిపోస్తాడు. అతడి నీడ వడగానే శావనమోచమై, కుష్టురోగి, వీరశ్చేనుడిగా మారుతాడు. వీరశ్చేనుడు తన వృత్తాంతమంతా చెప్పగా, అడవిశ్చేనుడు పెదతండ్రిని తల్లిదండ్రుల వద్దకు తీసుకొస్తాడు. వీరశ్చేనుడు, చిరంజీవుడు, ఒకరి వృత్తాంతమొకరికి చెప్పుకొని, తమ సోదరి విమలావతిని కలుసుకోవటానికి అడవిశ్చేనుణ్ణి తీసుకొని పేదరాశి పెద్దమ్మ ఇంటికి వెళతారు. పేదరాశి పెద్దమ్మ జరిగినదంతా వాళ్లకు చెబుతుంది. తమ సోదరి కనిపించనందుకు వీరశ్చేనుడు, చిరంజీవుడు దూఖిస్తారు. అడవిశ్చేనుడు వారిని ఓదార్చి, వారిని రాజ్యంలో ఉంచి, తాను విమలావతిని వెదకితెస్తానని, అడవికి బయలుతేరుతాడు.

అడవంతా తిరిగి, కాళికాదేవి గుడికి వస్తాడు. గుడిలో లంబాడివాడు 'నన్ను ప్రేమించు

పెళ్లాడు' అని విమలావతిని బాధపెట్టడం, 'అన్నయ్యా! నన్ను రక్షించు అని విమలావతివేడుకోవడం,' వింటాడు. రేపు ఉదయం వచ్చేసరికి మనసు మార్చుకొని ఉండకపోతే, కాళికాదేవికి బలియిస్తానని, ప్రియలంబాడివాడు వెళ్లిపోతాడు. అప్పుడు అడవిశ్రేణుడు గుడిలోవలీకెళ్లి, విమలావతిని వివరాలడిగి తెలుసుకొంటాడు. తన మేనత్తగా గ్రహిస్తాడు. తన వృత్తాంతంకూడా చెప్పగా, 'అడవిశ్రేణుణ్ణి తన పేనల్లుడుగా విమలావతి గ్రహిస్తుంది. లంబాడివాడి చెరనుంచి బయవడడానికి అడవిశ్రేణుడు ఊయం చెబుతాడు. ఆ మరుసటి రోజు వచ్చే లంబాడి వానితో అతడు తనమంత్రాలకర్రను పారవేచి, రాకుమారుడిలా ముస్తాబై వస్తే ప్రేమిస్తానంటాడు. పారవేచిన మంత్రాలకర్ర అతని తలపై పెడతే మరణిస్తాడంటాడు. ఆ మరుసటిరోజు వచ్చిన లంబాడి వానితో విమలావతి, అడవిశ్రేణుడు పెప్పనట్టుగా ప్రవర్తిస్తుంది. లాంబాడివాడు మరణిస్తాడు.

అడవిశ్రేణుడు విమలావతిని తీసుకొని, మధురానగరికి వస్తాడు. అక్కడ నుంచి వీరశ్రేణుడు, విరంజీవుడు, దివ్యసుందరీ, అడవిశ్రేణుడు, విమలావతి అందరూ కలిసి తమ రాజ్యం నాగపురి పట్టణం బయలుదేరుతారు. వెళ్లేనాళ్లను కోటశక్తి చూసి, ముగ్గురుని మూడుదార్లు చేస్తే, తిరిగి కలుసుకున్నారు. తన వని ఇంకా తీరలేదనుకొని నాగశ్రేణుడికి కళ్ళు పోగాట్టింది. అదే సమయానికి వీరశ్రేణుడితోసహా అయిదుగురూ వెళతారు. సర్పావతి 'మీరు ఎవరు?' అని ప్రశ్నిస్తుంది. వీరశ్రేణుడు జరిగినదంతా చెబుతాడు. సర్పావతి అందరినీ చూసి సంతోషిస్తుంది. నాగశ్రేణుడు అందరినీ చూడాడానికి కళ్ళు లేనందుకు బాధపడతాడు.

అడవిశ్రేణుడు తాతగార్ని కళ్ళు వచ్చే మార్గం చెప్పమంటాడు. బ్రాహ్మణులు పంచాంగాలు పరిశీలించి, నల్లగులాబి తెచ్చి, కళ్లకుంటిస్తే, కళ్ళు కనిపిస్తాయంటారు. అడవిశ్రేణుడు నల్లగులాబిని తెస్తానని బయలుదేరి వెళతాడు. అడవిలో నల్లగులాబి కోసం వెదుకుతుంటాడు. ఇంతలో దేవకాంతలు అడవిలో పుష్పాలుకోయటానికి వచ్చి, ఒక దేవకాంత పుష్పం, ఒక దేవకాంత కొమ్మలు, ఒక దేవకాంత ఆకులు వేరొక దేవకాంత వండు అయి నిలబడ్డారు. అందుమేలికాంత నల్లగులాబియై నిలబడ్డది. ఆ చెట్టునాల్గుకొమ్మలూ నాల్గులోకాలకు ఒక కొమ్మ దేవలోకానికి, ఒక కొమ్మ నాగలోకానికి, ఒక కొమ్మ భూలోకానికి, చొప్పున దారితీసి ఉన్నాయి. అడవిశ్రేణుడు ఒక కొమ్మగుండా భూలోకానికి వెళతాడు. అక్కడున్న మునిరాజు మేలికాంతను నల్లగులాబినిచేసి, తను స్నానం చేసి వచ్చేవరకు ఆరూపంలో ఉండమంటాడు. ఆ నల్ల గులాబిని పట్టుకొచ్చి, అడవిశ్రేణుడు తన తాత కళ్ళు రప్పిస్తాడు.

నాగశ్రేణుడు తిరిగొచ్చిన కళ్లతో కుమారుణ్ణి, మనుమడిని చూసి ఆనందిస్తాడు. తన మనుమడు అడవిశ్రేణుడికి మేలికాంత (నల్లగులాబి) నిచ్చి పెళ్లిచేస్తాడు. పెళ్లి జరిగే సమయంలో కోటశక్తి పెళ్లిపందిరిలో వీరశ్రేణుడికెదురుగా నిలబడుతుంది. రాజా ఆశక్తి దేవతను చూసి, ఆమెను కొలవక తప్పినందుకే తమ బిడ్డలని బాధపెట్టిందని తెలుసుకొని, ఆ రోజునుంచి భక్తితో పూజిస్తున్నాడు.

నాగశ్రేణుడు తన మనుమడికి తన రాజ్యామిచ్చి ఏలుకోమంటాడు. తాను అడవిలో పుట్టినని, అడవిలో పెరిగానని, చెప్పి, తన భార్యమేలికాంతను తీసుకొని అతడు అడవిలోకెళ్లి

పోతాడు. కాగా వీరశైవుడు నాగపురిపట్టణానికి, చిరంజీవుడు మధురానగరికి రాజులవుతారు.

ఈ కథలో రాజకుమారులు, రాజకుమార్తెలు, అర్ధనరనాగులు, నల్లగులాబీలు, మేలికాంతలు మొదలయినవారు ఎంతమంది ఉన్నప్పటికీ కథాసారాంశమొక్కటే. తనను కొల్వక నిర్లక్ష్యం చేసినవారిని శక్తిదేవత కష్టాలు పాల్పెస్తుందనేది ఇందలి సారాంశము. మాతృదేవతారాధన మరుగున పడిన కాలంలో మాతృదేవతల ప్రాముఖ్యాన్ని ఉగ్గడించడానికి పుట్టిన కథగా ఈ కథను పేర్కొనవచ్చును.

శివకుమారుడు : శ్రీకృష్ణపురాన్ని భరతరాజు పరిపాలిస్తున్నాడు. అతని భార్య భాగిరథిదేవి వారి కుమారుడు లవత కుమారుడు. కోడలు గిరిజావతి భరతరాజు. శక్తిదేవతను కొలిచేవాడు. ఆమె మహిమవల్ల సర్వసంపదలు కలిగాయి. దానధర్మాలు చేస్తూ రాజు శక్తిదేవతను మరిచాడు. అందుకు కోపించిన దేవత రాజును కష్టాలు పాలు చెయ్యాలనే ఉద్దేశంతో వదిమంది బ్రాహ్మణులుగా అవతారం మార్చుకొని రాజువద్దకు వచ్చి దానమడిగింది. స్నానంచేయడానికి సరస్సు కావాలని అడిగారు బ్రాహ్మణులు. రాజు బ్రాహ్మణులకోసం సరస్సు తవ్విస్తున్నాడు. ఎంత తవ్వినా శక్తిదేవత మహిమ వల్ల నీళ్లు పడడంలేదు. ఆమె సరస్సులోని జలనిధులను తొక్కిపెట్టింది.

రాజు బ్రాహ్మణులను పిలిపించి నీరు పడకపోవటానికి కారణమడుగుతాడు. వంచాగాలు పరిశీలించి, బ్రాహ్మణులు సత్తెమ్మ మహిమవల్ల నీళ్లు పడలేదని, రాజు కుటుంబం నుంచి నరబలి యిస్తే తప్ప నీళ్లు పడవని చెబుతారు. జీవితం మీద వ్యామోహం పోనిరాజు, తన కుమారుడు లవతుణ్ణి బలి నరకమని, భటుల్ని పంపుతాడు. ఈ విషయం దాని ద్వారా తెలుసుకున్న రాణి తనకుమారుణ్ణి అడవులకు పంపిస్తుంది. రాజు కోడలిని బలి నరకమని భటులను పంపుతాడు. రాణి కోడలిని కూడ తన భర్తతో కలవమని అడవులకు పంపిస్తుంది. అడవిలో భార్యభర్తల్లిద్దరూ కలుసుకొని వేరే రాజ్యానికి పోవాలని బయలుదేరి వెళుతున్నారు.

వాళ్లును కష్టపాలుచేయాలని తలచిన శక్తిదేవత గిరిజావతికి దాహం కలిగించింది. భార్య దాహం తీర్చటానికి నీళ్లు తేవటానికి వెళ్లిన లవతకుమారుడుకీ ఒక నుయ్యి కన్పించింది. నీళ్లకోసం నూతిలోకి దిగిన అతనిని శక్తిదేవత మింగేసింది. శక్తికోరిక తీరినందున రాజ్యంలో రాజు తప్పిందే సరస్సులో నీళ్లు వడ్డాయి. రాజు సంతోషించాడు. అడవిలో భర్తకోసం విలపిస్తున్న గిరిజావతిని చెంచుకాంతలు ఆదరించి, పోషిస్తారు. అప్పటికే గర్భంతో ఉన్న గిరిజావతి కొంతకాలానికి ఒక మగబిడ్డను ప్రసవించింది. ఆ బాలుడే శివకుమారుడు. ఈవిధంగా తల్లీకొడుకుల్లిద్దరూ అడవిలో చెంచుకాంతలవద్ద ఉంటున్నారు.

శివకుమారుడికి కొంత ప్రాయమొచ్చాక, చెంచుకాంతలతో అరణ్యానికి వేటకెళతాడు. వాళ్లు పెద్దపెద్ద క్రూరమృగాలను వేటాడుతుండగా, ఈతడు చెట్టు క్రింద కూర్చుని, చెట్టుపై ఉన్న గండభేరుండ వృక్షాల్లో మగపక్షిని కూల్చాడు. అడవికి దుఃఖిస్తూ, కోపంతో 'తాతలేనివాడా ! తండ్రిలేనివాడా !' అని శివకుమారుణ్ణి తిడుతుంది. శివకుమారుడు ఇంటికెళ్లి తన తండ్రి గురించి, తల్లినడుగుతాడు. బాలుడు నిలదీసేసరికి గత్యంతరం లేక తల్లి తమ వృత్తాంతమంతా బాలునికి

చెబుతుంది.

తన తండ్రి మంచి నీరు కోసం వెళ్లిన మార్గాన్ని చూపితే, అక్కడకు వెళ్లి తండ్రిని తీసుకొస్తానని, తల్లి ఒంటరిగా ఉండి దుఃఖించిన ప్రదేశానికి తీసుకెళ్లమని శివకుమారుడు పట్టుబట్టగా, అమె అతనిని తీసుకొని ఆ ప్రదేశానికి వస్తుంది. ఇదంతా గమనించిన శక్తి దేవత శివకుమారుడికి భయపడి, అతనిని తల్లిచేత చంపించదలచి, తండ్రివేషంలో తల్లివద్దకు వచ్చి తన తనయుడు తండ్రి గండానపుట్టాడని, అతను మరణిస్తే తప్ప తాము సుఖంగా ఉండలేమని అంటుంది. నిజమనుకున్న గిరిజావతి కుమారుణ్ణి చంపటానికి మాయభర్త ఇచ్చిన సలహాలు పాటిస్తుంది.

శక్తిదేవత మాయవల్ల కల్పించిన మేడలో ఇద్దరూ ఉంటారు. మాయభర్త, గిరిజావతితో తనకు శిరసుబాధలు వచ్చాయని, ఆ బాధలు తొలగడానికి సప్తసముద్రాల అవతల జంగాలదేవుళ్ల మఠమున్నదనీ, అవట దానిమ్మ వృక్షమున్నదనీ, ఆ వృక్షానికి మూడు కాయలున్నాయనీ, అవి తీసుకొచ్చి, వాటిలేవనం పూస్తే, శిరస్సు బాధలు తగ్గుతాయని చెప్పమంటాడు. ఈవిధంగా అవి తేవటానికి వెళ్లిన శివకుమారుడు మరణిస్తాడంటాడు. గిరిజావతి అవిధంగానే తనకు లేని శిరసు బాధలు తొలగడానికి కావలసిన మందు గురించి కుమారునితో చెబుతుంది. ఇది నిజమనుకొని శివకుమారుడు ఆ మందుకోసం బయలుదేరి వెళతాడు.

సప్తసముద్రాలు దాలాక వన్నెండ్లు అమడవలవృక్షమున్నది. ఆ వృక్షం కింద ఉన్న పుట్టలో ఒక వన్నెండు శిరసుల నాగన్న, చెట్టుమీద గండభేరుండ వక్షులు ఉన్నాయి. ఆ వక్షిపిల్లల్ని తినటానికి తరుముతున్న నాగన్న వన్నెండు శిరసులను శివకుమారుడు తన కత్తితో నరుకుతాడు. వాటిలో ఒక శిరసువచ్చి అతని గొంతును కరవగా, అతడు మరణించాడు. ఇదంతా గమనిస్తున్న వక్షిపిల్లలు తమ శిశువండ్లులువచ్చాక, జరిగిందంతా చెప్పి, తమను రక్షించిన రాజకుమారుణ్ణి బ్రతికిస్తే తప్ప మేతలు మేయమంటాయి. వాటిలో ఆడవక్షి వెళ్లి సంజీవిపుల్ల తెచ్చి శివకుమారుణ్ణి బ్రతికిస్తుంది. బాలుడు అక్కడకు వచ్చిన కారణమడుగుతాయి. అతను కారణం చెప్పాక, జంగాలదేవుడి మఠందగ్గర ధానిమ్మవళుపు తేవటానికి సహకరించేందుకు ఒక వాయుపుల్లను ఇస్తాయి. ఆ వాయుపుల్లను పేల్చితే, అక్కడ ఉండే రాక్షసులు ఇతనిని చుటుముట్టరని చెబుతాయి. అవిధంగా గండభేరుండ వక్షులుచెప్పినట్టు శివకుమారుడు వాయుపుల్లనువయోగించి, ధానిమ్మవళుపువట్టుకొస్తాడు. తల్లిబాధలు తీర్చి, ఇంకా ఏమైనా కష్టాలు కలిగితే, తమను తలచుకోమని ఆ వక్షులు అతనిని పంపిస్తాయి.

ఆ ధానిమ్మవళుపు తీసుకొస్తున్న శివకుమారుణ్ణిచూసి, మాయలవతకుమారుడు (శక్తిదేవత) గిరిజావతివద్దకువచ్చి, కుమారుడు చావటానికి వేరొక ఉపాయం చెబుతాడు. 'శిరసు బాధలు తగ్గాయి. ఒంటి బాధలు వచ్చాయి. అవి తగ్గటానికి వకవక నవ్వేటి పాకులు, కరగని సున్నము, మాట్లాడే ఆకులు, వేద పురాణం సంగీతం వినిపించే బంగారుకాసుకావాలి. అని చెప్పితే, అవి ఎక్కడా దొరకక, తేవటానికెళ్లి మరణిస్తాడు' అంటాడు

ఇంటికొచ్చిన శివకుమారుడితో గిరిజావతి అవిధంగానే చెబుతుంది. అవిలేకుంటే తాను మరణిస్తానంటుంది. అవి తెస్తానని బయలుదేరి శివకుమారుడు అరణ్యమంతా తిరుగుతాడు. ఎక్కడా దొరకవు. అక్కడ తవన్ను చేసుకుంటున్న 'మింగి' అనే ముని వద్దకువెళ్లి, తనకు కావలసిన

వస్తువుల్ని అడుగుతాడు. వాటిని తానెప్పుడూ వినలేదు. కనలేదు, అన్నమునితో అవిలేకుండా తాను మరణిస్తానంటాడు. అక్కడకు సమీపంలో ఉన్న వసుపుకోనేరుకడకు దేవకాంతలు వస్తున్నారని చెప్పారని వారిలో మేలికాంత వస్త్రాలు పట్టుకొనివస్తే, ఆమె కూడ తన వెంట వస్తుందని, అవిధంగా వచ్చిన ఆమెకు తప్ప ఇంకెవ్వరికీ ఆ వస్తువులు గురించి తెలియదని ఆముని శివకుమారుడికి సలహాయిస్తాడు.

శివకుమారుడు ముని చెప్పినట్లుగా మేలికాంత వస్త్రాలు పట్టుకొని ముని వద్దకు పరుగెత్తుకొని వచ్చిస్తాడు. ఆమెకూడ ఇతని వెంట వస్తుంది. ముని శివకుమారుణ్ణి తన జడలలో దాచి, చీరక్రమం వచ్చిన మేలికాంతతో శివకుమారుణ్ణి పెళ్లి చేసుకుంటేనే, అన చీర దొరకుతుందని చెప్పి, ఆమెను పెళ్లికి ఒప్పించి, ఇద్దరికీ పెళ్లి జరిపిస్తాడు. పెళ్లియ్యాక, చీర శివకుమారుడికిచ్చి, అతని పని పూర్తయితే తప్ప, చీర మేలికాంతకు ఇవ్వవద్దంటాడు. శివకుమారుడు మునిచెప్పినట్లుగానే తనకు కావలసిన నాల్గువస్తువులు ఇస్తే తప్ప, చీర ఇవ్వనంటాడు. ఆ నాల్గు వస్తువులు తాను వినలేదు, కనలేదు అని అవి దొరికే వ్యక్తి ఆచూకీని మేలికాంత తెలియచేస్తుంది.

అక్కడకు కొంతదూరంలో 'సరస్వతి' అనే పేరుగల శక్తి ఉంది. ఆమె కూతురు పద్మావతి, ఆమెనడిగితే కావలసిన నాల్గు వస్తువులు ఇస్తుంది అని చెబుతుంది. ఆమెను కలుసుకొని ఆ వస్తువులను తేవడంలో ఎదురయ్యే ఇబ్బందులను తొలగించుకోవటానికి సహకరించేందుకు నాల్గు నాగమల్లివుప్పలను కూడ శివకుమారుడికిచ్చింది. మేలిదేవకాంత చెప్పినట్లుగానే ఆతడు పద్మావతి వద్దకు వెళతాడు. పద్మావతి అతడినిచూసి మోహించి, అతని బాగోగులు అడుగుతుంది. తనను పెండ్లి ఆడమంటుంది. తనకు కావలసిన నాల్గు వస్తువులు ఇస్తే, పెండ్లాడుతానంటాడు. వాటి గురించి తాను అప్పటివరకు వినలేదంటుంది. ఈలోగా పద్మావతి తల్లి సరస్వతి అనే రాక్షసి వస్తుంది. సరవాసన గురించి అడుగుతుంది. పద్మావతి శివకుమారుణ్ణి బల్లించేసి, గోడకంటిని, తల్లి బారి నుంచి అతనిని కాపాడుతుంది.

తల్లి తలలో పేలుచూడ్డానికి పాయపెట్టి, ఆమెతో మంచిగా మాటలు కలిపి ఆమె ఆయువు గురించి అడుగుతుంది పద్మావతి. సరస్వతి తన ఆయువు శివకుమారుడి చేతిలో ఉందని, తాము ఉండే భవనంలో ఉక్కు, రాగి, వెండి, బంగారు స్తంభాలు (ఒక దానిని విరగ్గడితే వేరొకటి కనిస్తాయి) ఉన్నాయనీ, బంగారు స్తంభంలో బంగారు భరణి ఉందని, అందులో ఉన్న మూడు తుమ్మెదలు తన ఆయువని చెబుతుంది. ఈ విషయం పద్మావతి శివకుమారుడికి చెప్పగా, ఆతడు ఆ స్తంభాలను విరగ్గట్టి, ఆ తుమ్మెదలను పట్టుకొని, సరస్వతిని హతమారుస్తాడు. ఆ తుమ్మెదలతో పాటు లభించిన నాల్గువస్తువులు (తల్లి తనతో తెమ్మని చెప్పినవి) పట్టుకొని, పద్మావతిని తీసుకొని, దేవకాంత వద్దకు వస్తాడు.

దేవకాంత తన చీర తన కివ్వమంటుంది. తన తల్లి బాధలు తీరితే తప్ప ఇవ్వనంటాడు. ముగ్గురూ కలిసి గిరిజావతి వద్దకు వస్తాంటారు. నాగకన్య కీలుగురమ్మైద ఆకాశమార్గంలో వెళ్లడంచూసి, ఆమె గురించి దేవకాంత నడుగుతాడు శివకుమారుడు. దేవకాంత నాగకన్యను కిందికి దింపి, ఆమెనుకూడ అతనికి పెండ్లిచేస్తుంది. నలుగురూ కలిసి గిరిజావతి వద్దకువచ్చి,

శివకుమారుడు తాను తెచ్చిన నాల్గవస్తువులు తల్లికిస్తాడు. తల్లిబాధలు తగ్గాక, తన వస్త్రం తనకివ్వమని దేవకాంత అడుగుతుంది. తన తండ్రిని తీసుకొచ్చి, తమలో కలిపితే ఇస్తానంటాడు. తన తండ్రిని శక్తిదేవత మింగిందనీ, ఆమె నూతిలో ఉందని, ఆమె కడుపులో చిన్న ఉండవలె తన తండ్రి ఉన్నాడని, చెప్పి, దేవకాంత తన మహిమతో శక్తిదేవతను నూతి నుండి బయటికి రప్పిస్తుంది. వచ్చిన దేవత తలనరికి, శివకుమారుడు ఆమె గర్భంలో ఉండవలె ఉన్న తన తండ్రిని బయటకు తీస్తాడు. ఆ ఉండను దేవకాంత మామూలు మనిషిని చేసింది. గిరిజావతి జరిగినదంతా తెలుసుకొని, తన కుమారుణ్ణి ఇబ్బందులు పెట్టినందుకు బాధపడుతుంది.

అందరూ కలిసి రాజ్యానికెళతారు. శివకుమారుడు తన తాతతో జరిగినదంతా చెబుతాడు. కొడుకుని కోడలిని అరణ్యాలపాలు చేసినందుకు భరతరాజు వశ్యత్తావడతాడు. లవతకుమారుడు షట్కబిషక్తుడు కాగా, శివకుమారుడు ముగ్గురు కన్యలనూ తీసుకొని, తాను పుట్టి పెరిగిన చెమలవట్నం వెళ్లిపోతాడు³⁸

ఈ కథలో ఎవరు ఎవరిని బాధలు పెట్టినా, ఎవరు ఎవరిని చంపినా, శక్తి దేవతను కొల్వక నిర్లక్ష్యం చేసినవారిని, ఆమె కష్టాలు పాల్పెస్తుందనేది కథాసారాంశం. శక్తిదేవత శివకుమారుడి చేత చంపబడ్డట్టు పేర్కొనబడినా, కథంతా శివకుమారుడి, అతని తాత తండ్రుల కష్టాలతోనే నడుస్తుంది. కావున కొల్వక నిర్లక్ష్యం చేసిన వారిని శక్తిదేవత కష్టాలపాల్పెస్తుందనేది కథాసారాంశం.

ఈ కథను పోలిన కథను 'శివకుమారుడి కథ' అనే పేరుతో నాయని కృష్ణకుమారిగారు తమ గ్రంథంలో పేర్కొన్నారు³⁹. ఈ రెండు కథలలోనూ నాయకుడు అతని తల్లి, తండ్రి, తాత పేర్లు సమానమే. ఇతివృత్తంకూడా ఒకటే. కాని నేను సేకరించిన కథలో లవత కుమారుణ్ణి మింగింది. శక్తిదేవత కాగా కృష్ణకుమారిగారు సేకరించిన కథలో అతనిని మింగింది. జరాక్షనుడు నా కథలో శివకుమారుడికి నాల్గవస్తువులు సంపాదించటంలో సహకరించిన ముని పేరు మింగి. కాని కృష్ణకుమారిగారి కథలో చిటిముటి యోగి. మేలికాంత వస్త్రం శివకుమారుడు తెచ్చేటప్పుడు వెనుకకు తిరిగి చూడకుండ తిన్నగా మునివద్దకు వచ్చేసినట్లు నేను సేకరించిన కథలో పేర్కొనబడింది. కృష్ణకుమారిగారి కథలో అతడు వెనుకకు తిరిగిచూసి, మేలికాంత మహిమవల్ల శిల్పంగా మారి, ముని మహిమవల్ల పునర్జీవితుడవుతాడు. ఈవిధమైన కొద్దిపాటి మార్పులు తప్ప, ప్రధాన ఇతివృత్తం రెండు కథల్లోనూ ఒకటే.

గంగబుల్లాపు కథ : చంద్రశేఖర మహారాజు బార్య బూ(భువ)న సుందరీదేవి. రాజ్యంలో ప్రజలు వర్షాలు కురవక, పంటలు లేక బాధపడుతున్నారు. దయామయుడైన రాజు ధనధాన్యాలను ప్రజలకు దానం చేస్తున్నాడు. ఆ రాజుకి పిల్లలులేనందున రాణి కైలాసమెల్లి, ఈశ్వరుని వరం వల్ల పుత్రుణ్ణి కన్పిది. పిల్లవాడు పుట్టగానే రాజ్యంలో వర్షాలు కురిసి (వరపుత్రుడు కాబట్టి) పంటలు పండాయి.

రాజు మంత్రితో కూలీలను తీసుకెళ్లి, పంటకోయించమన్నాడు. పంటకోయించే మంత్రివద్దకు పంట శక్తి ప్రత్యక్షమై, తన అనుమతి లేకుండ పంట కోస్తున్నందుకు ఆగ్రహించి,

తనకు తొలిపండుగ చెయ్యాలని, కోరిక తీర్చాలని, లేకుంటే పంటలు పాడుచేస్తానని రాజుతో చెప్పమంటుంది. మంత్రి రాజుతో ఈ విషయం చెబుతాడు. రాజు భయంతో పొలంతోనికెళ్లి, వటవృక్షమీద కొలువు కూర్చున్న పంటశక్తికి నమస్కరించి వేడుకుంటాడు. తొలి పండుగ చేస్తానంటాడు. బలిగా కోడి, మేక, దున్నపోతు చివరకు తన కుమారుణ్ణి కూడ బలి ఇస్తానంటాడు. వాణ్ణెవరుకాక, రాజు భార్య బూనసుందరిని బలికావాలంటుంది. బలి యివ్వకపోతే సర్వనాశనం చేస్తానంటుంది.

రాజు భయంతో ఇంటికొచ్చి, జరిగినదంతా భార్యతో చెబుతాడు. రాజ్యశ్రేయస్సు, ప్రజాశ్రేయస్సు కోరిన బూనసుందరి తనను బలిగా అర్పించుకోవటానికి సిద్ధపడింది. తన తల్లిని పుట్టింటికి తీసుకెళ్తున్నానని, కుమారుడి దగ్గర మర్మమెట్టి, రాజు తన భార్యను పంట శక్తికి బలి ఇచ్చాడు. బలి ఇవ్వటానికి ముందు తాను రెండవ పెళ్లి చేసుకోవని భార్యకు మాట ఇచ్చాడు. తాను మరణించాక తమ ఇంట గంగబుల్లావునై పుడతానని, దోసపాదునై పుడతానని చెప్పి, ఈ విషయం ఎవ్వరికీ చెప్పవద్దని రాణి, రాజు వద్ద మాటతీసుకుంది.

భార్య మరణించిన దుఃఖంతో రాజు విచారగ్రస్తుడై, రాజ్యవరిపాలనా విషయాలలో నిరాసక్తుడై ఉన్నాడు. అట్టి రాజును ఒకరోజు ఉద్యానవనానికి తీసుకెళ్లి, మంత్రి రాజ్యవరిపాలన సక్రమంగా సాగడానికి, తన కుమారుణ్ణి అల్లారుముద్దుగా పెంచటానికి రెండవ పెళ్లి చేసుకోవాలని, లేకుంటే రాజ్యం సర్వనాశనం అవుతుందని రాజుకు బోధించి, రెండవ పెళ్లికి ఒప్పిస్తాడు. తమ రాజుకు తల్లిదండ్రులులేరని, ఎంతో భాగ్యమున్నదనీ, అబద్ధమాడి, మగధ రాజ్యపురాజు రత్నాంగుని కుమార్తె కనకావళిని ఒప్పించి, మంత్రి ఆమెతో రాజుకి పెళ్లి జరిపిస్తాడు.

చంద్రశేఖరుడు కనకావళితో, తనకు ఇంతకుముందే వివాహమయ్యిందని, భార్య చనిపోయిందని, చెప్పి అల్లారుముద్దుగా పెంచాలని కుమారుణ్ణి ఆమెకు అప్పగించి, తాను రాజ్యకార్యకలాపాలలో మరుకుగా పాల్గొంటున్నాడు. కనకావళి ఆ బాలుణ్ణి అల్లారుముద్దుగా పెంచుతుంది. రాజు సుఖోజ్జయంగా వరిపాలన సాగిస్తూ, తాను సుఖంగా ఉన్నట్టు జయభేరి మోగింపాడు. ఈ జయభేరిమోత పంటశక్తి అలకించి, రాజుమాట తప్పి రెండవ పెళ్లిచేసుకున్నందున, పెళ్లి గంగబుల్లావుగా పుట్టి, కుమారుణ్ణి కాపాడుకోమని బూనసుందరిదేవిని పంపిస్తుంది.

బూనసుందరిదేవి రాజుదొడ్డిలో పెద్దావు కడుపున గంగబుల్లావుగా పుట్టింది. పెరటిలో దోసపాదై నిలిచింది. ఈ విషయం మంత్రి రాజుతో చెప్పగా, విషయం గ్రహించిన రాజు గంగబుల్లావును ఏమి అనవద్దని మంత్రితో చెబుతాడు. గంగబుల్లావు కొడుకుని చూడమని కోటచుట్టూ తిరుగుతుంది. బాలుడికి ఏడేళ్ల ప్రాయమొచ్చాక, కనకావళి గర్భవతియై, ఒక బాలుణ్ణి ప్రసవించింది. రాజు బ్రహ్మణులను పిలిపించి ఇద్దరి కుమారులకు జ్యోతిష్యం చూపించి, పెద్దవాడికి వీరశేఖరుడనీ, చిన్నవాడికి వీరకర్ణుడని పేర్లు పెట్టాడు. కనకావళి ఇద్దరు బాలల్ని ప్రేమతో అల్లారుముద్దుగా పెంచుతుంది.

ఇద్దరి బాలల్ని బడికి వంపగా, వారిద్దరూ బడికి వెళ్లి చదువుకుంటున్నారు. ఒక రోజు మాస్టరు వీరశేఖరుణ్ణి దగ్గరకు పిలిచి, చెవిలో రహస్యం చెప్పేవానివలె ప్రవర్తించి, తమ్ముడున్నందున

శ్రేష్ఠ చెబుతానంటాడు. వరుసగా మూడురోజులు అవిధంగా చేస్తాడు. తమ్ముడు వీరకర్ణునికి అనుమానమొచ్చి, ఇంటికెళ్లి తల్లితో చెబుతాడు. అప్పటినుంచి వీరశేనుడి కష్టాలు ప్రారంభమయ్యాయి.

ఒకరోజు వీరశేనుడు ఇంటి కొచ్చేసరికి కనకావళి, వీరకర్ణుడు భోజనం చేసి విచారంగా వడుకున్నారు. ఇంటికొచ్చిన వీరశేనుడితో ఇద్దరూ మాట్లాడారు. కనకావళి తన అనారోగ్యం కారణంగా వంటచేయలేదని, తండ్రి తన గురించి పట్టించుకోవడం లేదని, వంటచేయటానికి నీళ్లు లేవని, చెరువుకెళ్లి, కావడితో నీళ్లు తెస్తే అన్నం పండుతానంటుంది. లేకపోతే అన్నం పండడమోసనే భయంతో వీరశేనుడు కావడితో చెరువుకి నీళ్లు కెళ్లి, చెరువు గట్టు ఎక్కబోతూ కాలుజారి పడిపోతాడు. కుమారుడి వెంట వెంటబడి తిరుగుతున్న గంగబుల్లూపు తోక అందించి, అతనికి సహాయపడుతుంది. వెన్నెదిగా లేచి ఇంటి కొస్తాడు. చొట్టబడిన బిందెలు చూసి, చీపురుకట్టుతో కొడుతుంది. ఇంటివద్ద ఉండవద్దనీ, పాలమెల్లి అక్కడ అటక వేసుకొని ఉండమని తరిమేస్తుంది. మారేటి తల్లి బాధలు పడలేక వీరశేనుడు పాలంలో అటక వేసుకొని, దానిమీద పరుండి, జీనిస్తున్నాడు. పాలంలో ఉంటున్న వీరశేనుడు రెండురోజులు గడిచినా ఆహారం సంపించకపోయేసరికి, అటక దిగి దాహం తీర్చుకోవటానికి ప్రయత్నిస్తూ, ఊబిలోనికి దిగిపోతూ, తల్లిని స్మరించుకుంటాడు. గంగబుల్లూపుకి ఆ పీలుపు వినిపించి వచ్చి తోక అందించి కొడుకుని కాపాడుతుంది. చెరువులో పడినప్పుడు, ఊబిలో దిగినప్పుడు, కాపాడిన నెవ్వరినీ అడిగిన కొడుకుతో తాను తల్లిని చెబుతుంది. అప్పటినుంచి తన తల్లిని తెలుసుకున్న వీరశేనుడు ఆమె సహకారంతో మనుగడ సాగిస్తున్నాడు. ఆకలివేస్తే పెరటిలోనున్న దోసకాయలు తినమంటుంది. వాటి గురించి ఎవరికీ చెప్పవద్దంటుంది. వీరశేనుడు అవిధంగానే చేస్తున్నాడు.

కోటలో నున్న కనకావళి పాలంలో నున్న వీరశేనుడు ఏమి తిని బ్రతుకుతున్నాడో చూసి రమ్మని వీరకర్ణుణ్ణి వంపుతుంది. అతడు వచ్చి, అన్నమీద సానుభూతితో మాట్లాడుతూ తల్లిని తీడతాడు. ఆకలివేస్తుందన్న తమ్ముడికి, వీరశేనుడు దోసకాయలు కోసి పెడతాడు. అమృతం వంటి పళ్లు తిన్న వీరకర్ణుడు వాటి గురించి అడుగుతాడు. మర్మమెరుగని వీరశేనుడు రహస్యం చెప్పేస్తాడు. వీరకర్ణుడు ఇంటికొచ్చి, ఈ రహస్యం తల్లికి చెప్పగా, ఆమె ఆ దోసపాదును కోయించి, తగుల బెట్టిస్తుంది. ఆకలివేసిన వీరశేనుడు పెరటిలోని కెళ్లి దోసపాదు లేకపోవటంతో, చింతించి, పాలం వచ్చి మళ్లీ తల్లిని ప్రార్థించుకుంటాడు. తల్లి (గంగబుల్లూపు) వచ్చి, కొడుకును ఓదార్చి, ఒక్కొక్కటి చొప్పున తన నాల్గు రొమ్ములు పట్టుకుంటే వరుసగా ఆకు, అన్నం, పప్పుతో పడహారు కూరలు, పాలు, మజ్జిగలు వస్తాయంటుంది. వీరశేనుడు అవిధంగానే చేసి, ఆకలి తీర్చుకుంటాడు. ఈవిధంగా ఆకలి వేసినప్పుడల్లా తల్లిని ప్రార్థించి, తన ఆకలి తీర్చుకుంటున్నాడు. ఈ రహస్యం ఎవరితో చెప్పవద్దని, చెబితే ఇద్దరి ప్రాణాలు ఉండవంటుంది గంగబుల్లూపు.

కోటలో దోసపాదు కోసినాక ఏమి తిని బ్రతుకుతున్నాడో చూసి రమ్మని కనకావళి వీరశేనుడు వద్దకు వంపుతుంది. మర్మమెరుగని వీరశేనుడు తమ్ముణ్ణి ఆదరించి, తల్లి వల్ల తాను తింటున్న ఆహారాన్ని తమ్ముడికి కూడ పెడతాడు. ఈ రహస్యం తెలుసుకున్న వీరకర్ణుడు తల్లితో

చెప్పగా, ఆమె గంగబుల్లావుని చంపించే ప్రయత్నం చేస్తుంది. ఈ విషయం గమనించిన గంగబుల్లావు మిగతా ఆవుల్ని తీసుకొని, తాము అక్కడే ఉంటే వచ్చే ప్రమాదం గురించి కొడుక్కీ చెప్పి, అతనిని కూడ తీసుకొని వేరే రాజ్యానికి చేరే ఉద్దేశంతో బయలుదేరుతుంది. ఈవిధంగా ఆవులన్నీ సూర్యానగరం వచ్చి, అక్కడ ఒక వటవృక్షం వద్ద మకాం వేసాయి. అవి మేతకు వెళ్లినప్పుడు బాలుణ్ణి చెట్టుమీద కూర్చుండబెట్టేవి.

అక్కడుంటున్న పేదరాశి పెద్దమ్మ చెట్టుకింద వడిఉన్న ఆవుపేడతో వట్లు చేసుకొంటుంది.

ఒకరోజు అమావాస్య చీకటిలో పార్వతివరమేశ్వరులు ఆకాశమార్గంలో వెళుతూ, వటవృక్షం కింద నున్న ఆవుల్ని చూసారు. వాటిని గురించి పార్వతి ఈశ్వరుని అడుగుతుంది. తన వరం వల్ల పుట్టిన కుమారుణ్ణి రక్షించుకోవటానికి భువనసుందరి గంగబుల్లావు అయి పుట్టి రక్షించుకుంటుందని, ఆ చెట్టుమీద ఆమె కుమారుడున్నాడని చెబుతాడు. అతనికి నవరూపమిస్తే, ఆమెకు కొడుకుని రక్షించుకొనే శ్రమ తగ్గుతుంది కదా ! అన్న పార్వతి మాట విని ఈశ్వరుడు సర్పరూపంలో వచ్చి వీరశైవుడున్న చెట్టెక్కి కూర్చుంటాడు. భయపడిన వీరశైవుడు తల్లిని ప్రార్థించగా, తల్లినాగేంద్రుణ్ణి ప్రార్థిస్తుంది. ఈశ్వరుడు ప్రత్యక్షమయి, తన కుమారుడికి నవరూప మిస్తానని చెప్పి, నవరూపమిచ్చి, అదృశ్యమవుతాడు. నవరూపం పొందిన వీరశైవుడి మేనికాంతితో ఆస్రాంత మంతా కొత్త వెలుగుతో కలకలలాడుతుంది.

ఒక రోజు ఆవులన్నీ అడవికి వెళ్లగానే వీరశైవుడు చెట్టు దిగి వక్కనే ఉన్న కోనేరులో స్నానం చేస్తాడు. ఆ సందర్భంలో అతని ఒక వెంట్రుక రాలిపోగా, దానిని ఒక చేప మింగుతుంది. తళతళ మెరుస్తున్న ఆచేపను వట్లుకొని జాలర్లు ఆ దేశపు రాజు శూరశైవునుడికి బహుకరిస్తారు. శూరశైవుడు దానిని తన కుమార్తె సూర్యగనికి వద్దకు వస్తాడు. ఆ చేపను కోసి కడుపులో తళతళ మెరుస్తున్న వెంట్రుకను చూసి, ఆ వెంట్రుకే అంత మెరుస్తున్నప్పుడు వెంట్రుక కల్గిఉన్న రాజకుమారుడు ఎంత కళాకాంతులతో ఉంటాడో అని భావించిన రాజకుమార్తె ఆ రాజకుమారుణ్ణి తప్ప, అన్యలను పెళ్లాడనని, అతనినిచ్చి పెళ్లిచేయకపోతే మరణిస్తానని తండ్రితో అంటుంది. కళాకాంతులతో వెలుగుతున్న తలవెంట్రుక కల్గిన రాజకుమారుణ్ణి వెదకి తెచ్చిన వారికి తగిన బహుమాన మిస్తానని రాజు చాటింపు వేయిస్తాడు.

ఈ చాటింపు విని, వటవృక్షం కడ ఉంటూ ఆవులపేడ చేసుకుంటున్న పేదరాశి పెద్దమ్మ రాజు వద్దకు వెళ్లి మీట నొక్కగానే ఆకాశంలో పయనించగల రథం చేయించి యిస్తే, ఆ రాజకుమారుణ్ణి తీసుకు మ్నానంటుంది. రాజు ఆవిధంగానే యిస్తాడు. గధాన్ని తీసుకొని వటవృక్షం కడకు వచ్చి, తనకు తగిన రాజకుమార్తెను పెళ్లి చేస్తానని చెప్పి, వీరశైవుణ్ణి రథం ఎక్కించుకొని, పేదరాశి పెద్దమ్మ రాజు వద్దకు తీసుకొస్తుంది. వీరశైవుణ్ణి చూసి, ఆశ్చర్యవృద్ధ శూరశైవుడు, తన కుమార్తె నిచ్చి పెళ్లి చేస్తానని చెప్పి, అందుకు అతని తండ్రిని తీసుకొని రమ్మంటాడు. వీరశైవుడు వటవృక్షం కడకు వచ్చి, తన తల్లితో సహా మిగతా ఆవులన్నింటినీ శూరశైవుడి దగ్గరకు తీసుకెళ్తాడు. గంగబుల్లావుని తన తల్లిగా పరిచయం చేస్తాడు. గంగబుల్లావు ఈశ్వరుని వరంవల్ల వీరశైవుడు పుట్టాడని శూరశైవుడితో చెబుతుంది.

గంగబుల్లావు అంగీకరించిన పిమ్మట శూరశ్రేణుడు తన కుమార్తెను వీరశ్రేణుడి కిచ్చి వైభవంగా వివాహం జరిపిస్తాడు. పెళ్లి జరిగిన పిమ్మట గంగబుల్లావు వీరశ్రేణుల చరిత్ర తెలుసుకున్న భారతీనుడు కుమార్తెను, అల్లుణ్ణి, ఆపుల్ని తీసుకొని చంద్రశ్రేణుని రాజ్యానికి బయలుదేరి వెళతాడు. చంద్రశ్రేణుడు వారినాదరించి, వారు వచ్చిన కారణ మడుగుతాడు. గంగబుల్లావు ఆతని ముందు భార్య అని, వీరశ్రేణుడు ఆమె కొడుకని, సూర్యగనికి వారి కోడలని, వారికి పట్టాభిషేకం చేయాలని భారతీనుడు కోరగా, అందు కంగీకరించిన చంద్రశ్రేణుడు వశ్యాత్వావపడి ఆవిధంగానే చేస్తాడు.

గంగబుల్లావు తన బాధ్యతలు తీరినందున వారందరి వద్ద సెలవు తీసుకొని, వారి ఎదుటే కిందపడి మరణిస్తుంది. వీరశ్రేణుడు ఆమె విగ్రహం చేయించి, పూజిస్తాడు. తన తండ్రి వంట శక్తిని కొల్వక తప్పినందున, తన తల్లి, తనూ కూడ కష్టాలు పడవలసి వచ్చిందని తెలుసుకొన్న వీరశ్రేణుడు పంట శక్తికి సంబరం చేయిస్తాడు. అప్పటినుంచి వ్రతి ఏటా తప్పక పంటశక్తి సంబరం చేయిస్తున్నాడే.

ఈ కథలో మిగతా కల్పనలు ఎన్నిఉన్నా, తనను కొల్వక తప్పినవారిని శక్తి దేవత కష్టాలు పుట్టేస్తుందనేది కథాసారాంశం. చంద్రశ్రేణుడు పంటశక్తికి తొలి పండుగ చేయనందునే భార్యను బలిని తీసుకొని, కొడుకుని కూడ కష్టాలు పాల్పెసింది. మాతృదేవతారాధన మరుగున పడుతున్న కాలంలో మాతృదేవతల ప్రాధాన్యాన్ని ఉగ్గడించడానికి ప్రచారంలోని కొచ్చిన కథగా ఈ కథను పేర్కొనవచ్చును.

ఎల్లమ్మ : ఈమెను ఎల్లారమ్మ, ఎల్లమాదేవి, రేణుకాదేవి అని కూడ పిలుస్తారు. ఈమె ఊజిల్లాలోని మండపేట, వెంగయ్యమ్మ పేట, గొల్లిపల్లి, మొదలైన గ్రామాల్లో పూజింపబడుతున్నది. ఈమె పుట్టుకను గురించి తెలియచేసే కథ లభించకపోయినా, ఈమె వివాహాన్ని తెలియచేసే కథ లభించింది. ఈమె సంతతియైన జంపన, పరశరాముడు బాలగౌరి కథలలో కూడ ఈమె ప్రసక్తి వస్తుంది. ఎల్లమ్మ పుట్టుకకు సంబంధించిన కథలను రావి ప్రేమలత గారు తమ గ్రంథంలో పేర్కొన్నారు.

ఎల్లమ్మ త్రిమూర్తల మాయవల్ల కోరుపుట్టులో పుట్టింది. ఈమెను గిరిరాజు పెంతుకున్నాడు. గిరిరాజు చెల్లెలు జలగన్న పార్వతి. ఆమె భర్త గౌతుముడు. ఆమె పెద్దకుమారుడు జవితకరాజు. చిన్నకుమారుడు ధనశుకమహారాజు. జవితకరాజుకు పెండ్లియ్యాడు వచ్చాక, పెండ్లి చేయటానికి ప్రయత్నిస్తున్న తల్లితో జవితకరాజు తన మేనమామ కూతురు ఎల్లమ్మను తప్ప జతరులను పెళ్లాడనంటాడు. వద్దన్న తల్లితో పంతగించి, ఎల్లమ్మను పెళ్లాడ వస్తానని జవితకరాజు ఇంటినుంచి బయలుదేరాడు. ఎంతోమంది గొప్ప గొప్ప రాజుల్ని కూడ పెళ్లాడ నిరాకరించిన ఎల్లమ్మను పెళ్లాడతానని బయలుదేరిన జవితకరాజు మారువేషంతో ఎల్లమ్మ మేడకు వచ్చాడు. బిచ్చాటన చేస్తున్నాడు. ఎల్లమ్మ దాసీలను పంపి బిచ్చమెయ్యమన్నది. బిచ్చ మెయ్యటానికి వచ్చిన దాసీలతో ఈమేడ అధిపతులు తప్ప వేరొకరు ఇచ్చిన బిచ్చాన్ని తీసుకోనన్నాడు. ఈ మాట దాసీలు చెప్పగా ఏసి, తానే బిచ్చమేస్తానని ఎల్లమ్మ మేడ దిగివచ్చి బిచ్చమేస్తుంది. బిచ్చమేస్తున్న ఎల్లమ్మపై మంత్రించిన ఓబాది చల్లి, బిచ్చగాడు ఊరవతల ఉన్న తన డేరాలోని కెళ్లిపోతాడు.

చల్లిన విబూది మహిమవల్ల ఎల్లమ్మకు మతి భ్రమించి, కట్టుకున్న వస్త్రాలు చింపటం, మొదలైన పిచ్చివనులు చేస్తుంది. ఈవిషయం తెలిసిన దాసీలు వేటకెళ్లిన ఎల్లమ్మ తండ్రికి, సోదరులకు కబురు పంపి, వారిని రప్పిస్తారు. వచ్చిన రాజు తన కుమార్తె పిచ్చి బాగుచేసిన వానికి, తన కుమార్తెతోపాటు, అర్ధరాజ్యం కూడ ఇస్తానని చాటింపు వేయిస్తాడు. ఇది విన్న జవితీకరాజు మారువేషంలో వచ్చి మంత్రించిన విబూది చల్లగా ఆమె పిచ్చి కుదిరింది. తర్వాత తన వేషం మార్చి, తాను జవితీకరాజునని చెప్పి, ఎల్లమ్మను పెళ్లాడి, ఆమె తండ్రి ఇస్తానన్న రాజ్యభాగాన్ని కూడ తీసుకున్నాడు. ఈవిధంగా ఎల్లమ్మ వివాహం జరిగింది⁴⁰.

జంపన కథ: జవితీకరాజు నీలగిరి పట్టణాన్ని పరిపాలిస్తున్నాడు. జవితీకా ఎల్లమ్మలకు ఎంతకాలానికీ సంతానం కలగలేదు. చివరికి ఎల్లమ్మ జమ్మినోములు నోచి జంపన్నను, గాగి నోములు నోచి గౌరమ్మను, రాతి నోములు నోచి రాముడి (పరశరాముడి)ని కన్నది. కాగా గౌరమ్మ నివాసం పులిగొండ పట్టణం. పరశురాముడి నివాసం గాజుగొండ పట్టణం. జంపనను తల్లి సిద్ధభుక్తిగా సిద్ధుల వద్దకు పంపిస్తుంది. పూర్వకాలంలో సిద్ధులకు, ఎల్లమ్మ తండ్రి గిరిరాజుకి వచ్చిన యుద్ధంలో సిద్ధులు గిరిరాజు కళ్ళ పీకేస్తారు. ఎల్లమ్మ సిద్ధులను తన సోదరులుగా భావించి, తన తండ్రికి కళ్ళ రప్పిస్తే, తన గర్భిన పుట్టిన తొలి సంతానాన్ని వారికి భుక్తిగా ఇస్తానంటుంది. గిరిరాజుకి కళ్ళ వస్తాయి. ఆ ఏగ్గం(మొక్కు) ననుసరించి జంపనను సిద్ధులకు భుక్తిగా పంపిస్తుంది.

సిద్ధులకు భుక్తిగా వెళుతున్న జంపనకు ఆహారంగా మార్గమధ్యంలో తినటానికి ఎండిపాల్లువచె ఉన్న మొక్కజొన్నగింజలు, చిల్లంపెంకులు, ఇసుక(ఉప్పుగా) మూడు మూటలుగా కడుతుంది. జంపన వీపుమీద సిద్ధులకు మాత్రమే అద్దమయ్యేటట్లుగా తన కుమారుణ్ణి చంపి, మాంసం వండకాని తినమని, అతని గుండెను మాత్రం తనకు పంపమని వ్రాస్తుంది. ఈవిధంగా తల్లి పంపగా బయలుదేరిన జంపన కొంతదూరం వెళ్ళాక, ఒక చెరువు వద్ద ఆగి, తిందామని తల్లి కట్టిన మూటలు విప్పితాడు. అందున్నవి చూసి, తల్లి తనపట్ల చూపించిన నిరాదరణకు చింతిస్తాడు. ప్రయాణం ముందుకు సాగిస్తాడు. కొంతదూరం వెళ్ళాక, తన చెల్లెలు గౌరమ్మ ఉంటున్న పులిగొండ పట్టణం వెళ్లే రహదారి, తన ప్రీయురాలు జుట్ల మాణిక్యం ఉంటున్నచోటుకు వెళ్లే రహదారి, తాను వెళ్ళవలసిన సిద్ధుల కోటకు వెళ్లే రహదారి కలిసే కూడలికి వేరతాడు. సిద్ధుల వద్దకు వెళ్ళటానికి ముందు చెల్లెలిని, ప్రీయురాలిని చూడాలనుకొని ముందుగా చెల్లెలు వద్దకు వెళతాడు. యోగవేషమడిగిన చెల్లెలుతో, తల్లి తన్ను సిద్ధుల వద్దకు పంపుతున్నందున చివరిసారిగా చూడాలని వచ్చినట్లు చెబుతాడు. తల్లి తమపట్ల ప్రవర్తిస్తున్నతీరుకు ఇద్దరూ చింతిస్తారు. చెల్లెలు వద్ద సెలవు తీసుకొని తన ప్రీయురాలు జుట్లమాణిక్యం వద్దకు వస్తాడు. ఆమె ప్రీయునికి పరిచర్యలు చేస్తూ వీపుమీద ఉన్న వ్రాతలు చూసి, విషయం తెలుసుకొని దుఃఖిస్తుంది. జంపన ఓదార్చుతాడు. ఆ రాత్రికి భర్తను తన వద్దనే ఉండనిచ్చి, జుట్ల మాణిక్యం కొండ కెళ్లి, సంజీవవేళ్ళు తెచ్చి, ఏడు వర్ణాల వస్త్రం జోలె కట్టి, విబూది, సంజీవవేళ్ళ జోలెలో పెట్టింది. 'మీకు కష్టకాలం వచ్చినపుడు నన్ను తలచుకోండి నేను మీ సంచితోనే ఉన్నాను' అని చెప్పింది. జంపన భార్య వద్దనుండి బయలుదేరాడు.

జంపన వెలుగొండ పట్టణంలో ఉన్న సిద్ధుల వద్దకు తిన్నగా వెళ్ళాక ప్రీయురాలి మేడ

కెళ్లాడని గ్రహించిన ఎల్లమ్మ, కోవంతో జంపనను మధ్య దారిలోనే చంపించాలని తలచి, కోరుపుట్టుతో సున్న నాగేంద్రుడి వద్దకు వెళ్లి, వెళుతున్న జంపన్నను చూపి, అతనిని చంపితే, కోరిక తీరుస్తానని మభ్యపెట్టి, చంపమని వంపుతుంది. నాగేంద్రుడు జంపన కెదురుగా వెళ్లి నిలబడతాడు. భయవడ్డ జంపన భార్యను తలచగా ఆమె అతని జోలెలో ఉన్నానని, జోలెలో ఉన్న విబూది నాగేంద్రుడిపై జల్లితే భస్మమవుతాడని చెబుతుంది. అలాగే జల్లాడు. నాగేంద్రుడు మంటల్లోమాడి, వాపుబతుకుల్లో ఉండి, జంపన కాళ్లకు చుట్టుకుంటాడు. అంతదయతలచిన జంపన మరికొంత విబూది మళ్ళీ పల్లగా నాగేంద్రుడు సజీవుడవుతాడు. కొత్తకాంతితో వెలుగుతాడు. జంపన్నను చంపకుంటే, ఎల్లమ్మ తీరుస్తానన్న కోర్కె తీర్చదేమానని మళ్ళీ జంపన్నను చంపే ఉద్దేశంతో అతని కెదురుగా వెళ్లి నిలబడతాడు. నాగేంద్రుడు. అంత కోపించిన జంపన నాగేంద్రుణ్ణి మూడుముక్కలు చేసి, మధ్య ముక్క మింగి కీచి, నాగేంద్రుని నడుము మీద కాలితో తొక్కి, వెన్నుపూస విరగ్గాడతాడు. వంగిన వెన్నుతో వంకర టింకరగా తిరుగుతూ, తిన్నగ్రా ఎల్లమ్మ ఉంటున్న నీలగిరి పట్నం వెళతాడు. నాగేంద్రుణ్ణి చూసి ఎల్లమ్మ తన కుమారుణ్ణి చంపనందుకు కోపించి, కొట్టదలచి వెంటతరిమింది. తాను చెప్పినట్లు వెలిగొండ పట్టణం వెళుతున్నాడో లేదో వెళ్లకపోతే దారిలోనే చంపాలని తలచి, ఎల్లమ్మ రాక్షసి వేషం ధరించి, జంపన ముందు నిలబడింది. భయవడ్డ జంపన తన ఆస్తులైన తమ్ముడు, చెల్లెలు, భార్య, మొదలైనవారిని స్మరించుకుంటాడు. భార్య తాను సంచిలో ఉన్నానని, ఆ సంచిలో 'ఉన్న' సంజీవి వేళ్ళతో కూడి విబూది చల్లితే రక్కసి వేషంలో వచ్చిన తల్లిపేడ వదులుతుందని సలహా ఇస్తుంది. ఆవిధంగా చేయగానే రాక్షసి రూపులన్నీ పోయి, ఎల్లమ్మూదేవి రూపంలో నిలబడి, కోపించిన కుమారుణ్ణి ఉమించమంటుంది. అక్కడ బయలుదేరి కొంతదూరమెళ్ళాక, మళ్ళీ పులిరూపంలో వచ్చి, కుమారుని చంపబోతుంది. భార్య సలహాతో పులిని లోంగదీసుకొని, ఆరాత్రంతా పులిమీద స్వారి చేసి, దానిని చిత్రహింసలు పెట్టి, వదలి పెడతాడు. కుమారుడు నిజం తెలుసుకొని తనను చంపుతాడేమోనని భయవడ్డ ఎల్లమ్మ, అక్కడనుంచి పారిపోయింది.

పారిపోయి అక్కడ అరణ్యంలో ఉంటున్న కొండకోయజాతుల వారైన మనుష్యుల వద్దకు భూమిశిష్ట వసూలు చేసే దొర వలె వెళ్లి, వాళ్లను మభ్యపెట్టి, వాళ్లందరిని జంపన మీదికి యుద్ధానికి పంపుతుంది. యుద్ధానికి వెళ్లిన వాళ్లందరూ జంపన మీద బాణాలు వేయగా, ఆ బాణాలు తిరిగి వాళ్లకే తగిలేవి. భార్య సలహా ననుసరించి, వాళ్లమీద విబూది చల్లగా వాళ్లంతా కూలిపోయారు. వాళ్లలో ముగ్గురు తప్పించుకొని రాతికింద దాక్కున్నారు. వాళ్లు ముగ్గురినీ పట్టుకొని, మూడుతలలకు ఒకే ముడివేసి, ముడి విప్పటానికి ప్రయత్నిస్తే, రెట్టింపు ముడులవ్వాలని శపించి పిడిచిపెడతాడు. వాళ్ల ఎల్లమ్మ వద్దకి వచ్చి, విషయం చెప్పి, ఆమె చేత తలోగొరిగించుకొని జంపన శాపం నుండి బయటపడతారు.

అక్కడనుంచి ఎల్లమ్మ తన చెల్లెలు చెల్లమ్మూదేవి వద్దకు వెళుతుంది. ఆమె భర్త చెంచునాయుడు. పెళ్లటప్పుడు బురదగోతిలో బురద ఒంటికి పూసుకొనివెళ్లి, తనను కొమ్ములుదుప్పి బురదగుంటలో దోగింపి పాడిచిందని, దానిని ఎలాగైనా చంపాలని, సమీపంలో నున్న చెరువులోనికి నీళ్లు తాగటానికి

వస్తుంది. వెళ్లి చంపమని, చెల్లెలిని మరిదిని పంపిస్తుంది. ప్రయాణించి అలసిన ఉన్న జంపన తన భుజాన్నున్న సంచి, చెరువు గట్టునున్న జమ్మివృక్షానికి తగిలించుకొని, చెరువులోనికి దిగి నీళ్లు తాగుతున్నాడు. అప్పటికే కొమ్ములు దుప్పికొసం అసమీపంలో పొంచి చూస్తున్న చెల్లెల్లాదేవి, చెంచుమాయుడు జోడుగుళ్ళ తుపాకి పేల్చగా, ఆ గుళ్ళ జంపనకు తగులుగా అతడు చెరువు ఒడ్డున పడిపోయాడు. భార్యను తలచుకోగా ఆమె మహిమవల్ల జమ్మివృక్షం కొమ్మ జంపన వైపుకి ఒంగి, సంచి నుంచి సంజీవి వేళ్ల రసం తేనె చుక్కల వలె పడుచుండగా అతను ఊపిరితో ఉన్నాడు.

జంపన పడిపోయినప్పటి నుంచి, చెల్లెల్లాదేవికి ఒంటిలో నలతగా ఉండడంవల్ల, తాము చంపినది మనిషో. జంతువో చూడాలని చెరువు దగ్గరకెళ్ళి చూసి సంజీవి వేళ్ళు తెచ్చి అతనిని బతికించారు. అతని వివరాలు తెలుసుకొని, చెల్లెల్లాదేవి అతనిని తన అక్క కుమారునిగా గ్రహించి, ఆశీర్వాదిస్తుంది. తన అక్కకుమారునికి సంచిలో ఏమిపెట్టిందోనని చేయి పెట్టి చూసేసరికి, సంచిలో నున్న సంజీవి వేళ్ళు, వీబూది మైలవడి తేనెటీగయై ఎగరిపోయాయి. ఈవిధంగా జంపన తన పిన్ని చెల్లెల్లాదేవి వద్ద సెలవు తీసుకొని బయలుదేరి వెళుతుంటాడు. వెళుతున్న జంపనకు అగ్నిగుండాలు ఎదురయ్యాయి. వాటిని దాటలేక, వాటిని పోగొట్టుటానికి సంచిలో వీబూది పనిచెయ్యక, అక్కడ తపస్సు ప్రారంభించాడు. అతని చుట్టూ ఒక పుట్ట ఏర్పడింది. పుట్టమీద రకరకాల పూలచెట్లు పెరిగి, పూలు పూస్తాయి. జంపన భార్యకలలోని కెల్లె విషయం చెబుతాడు. భర్త పరిస్థితి తెలుసుకొని భార్య అతని వద్దకు వస్తుంది. పుట్టలో ఉన్న అతడు కన్పించనందున అప్పట పూలచెట్ల పూలు కోస్తుంది. పూలుకోస్తున్న వప్పుడు విన్న జంపన 'నా చెల్లెలివా పూలు కోస్తున్నావు' అంటాడు. ఆమాటకు చేంబు అందిచ్చి, అతనిని పుట్టలో నుంచి బయటకు తీసి, భార్యను చెల్లెలా! అన్న పాపానికి తాను అగ్నిలో ప్రవేశించి, కాలి పోయి, చిన్న పుత్రడిబొమ్మగా మిగులుతానని, వెలుగొండ పట్టణం వెళ్ళేవచ్చాక నీకు భార్యనుకాని, అంతవరకు చెల్లెలినే అన్న భార్య మాట విని, జంపన వెలుగొండ పట్టణం బయలుదేరాడు.

వెలుగొండపట్టణం వెళ్లిన జంపనను సిద్ధులు చూసి, అతని వీపు మీద వ్రాతలు చదువుకొని, అతనిని చంపటానికి మనస్కరించక, ఒక పక్షి నిచ్చి, ఆపక్షిని చంపి వండే పెడతే చాలంటారు. వండడానికి ఒక కుండ కూడ ఇస్తారు. పక్షిని చంపి, మాంసం కూర వండుతాడు. పక్షి ప్రాణాలు విడుస్తూ నా ప్రాణాల వలే నీ ప్రాణాలు పోతాయని శపించి, మరణిస్తుంది. జంపన మాంసంకూర వండుతూ, ఒక పుల్లి (సంజీవి పుల్లి) తో కూర కలుపుతాడు. ఆపుల్లి తగలగానే పక్షికి ప్రాణమొచ్చి ఎగిరిపోయింది. ఎగినపక్షి కూడా బయలుదేరిన జంపన ఆ పక్షి ఒక చెట్టు తొర్రలోకి దూరంగా ఈతడు కూడా దూరి, తొర్ర నుండి బయటకు రాలేక అందుండిపోతాడు.

జంపన వండిన కూర తిండామని వచ్చిన సిద్ధులు అతడు అక్కడ కన్పించక పోయేసరికి, అతనిని వెదకుతూ తిన్నగా ఆ వృక్షం దగ్గరకు వస్తారు. ఆ వృక్షాన్ని పరిశీలించగా ఆతొర్రలో మనిషి ఉన్నట్టు గ్రహించి, బయటకు లాగుతారు. అతనిని పట్టి వధించి, కూర వండే తినుటకు సిద్ధపడుచుండగా జంపన భార్య, మరియు చెల్లెలు గొరిదేవి కూడ తేనెటీగల రూపంలో వచ్చి, వారు తనే భోజనాన్ని పేడగామార్చి వేసి, జంపనకు ప్రాణమిచ్చారు. జంపన లేచి నిలబడి సిద్ధుల్ని ఆటవట్టిస్తూ పాటపాడుతాడు.

మొక్క తమకు తాముగా తీర్చుకోలేకపోయాము. ఎల్లమ్మ వద్దకు వెళితే తీరుస్తుంది కదా! అని సిద్ధులు జంపనను తీసుకొని ఎల్లమ్మ వద్దకు వచ్చారు. తన కుమారుణ్ణి చంపి తమకు మొక్క చెల్లించమంటారు. ఎల్లమ్మ అలాగేనని జంపననుచంపి, వండి వడ్డిస్తుంది. వారు తినబోయేసరికి జంపన భార్య, గౌరిదేవి మహిమవల్ల వర్షం కురిసి, విస్తళ్ళలోని మాంసమంతా వర్షపు నీటితో కొట్టుకొనిపోతుంది. జంపన మళ్ళీ బతుకుతాడు. అతనినిచూసి సిద్ధులు, ఎల్లమ్మ తన కుమారుడుని కాక, ఏ జంతువునో చంపి, తమకు వడ్డనచేసిందని భావించి, తన ఎదురుగానే జంపనను చంపి వడ్డించాలంటారు. ఎల్లమ్మ ఆవిధంగానే చేస్తుంది. ఆ విడ్డించిన మాంసాన్ని తినబోతుండగా, జంపన భార్య, జంపన తమ్ముడు వరశురాముడు, చెల్లెలు గౌరిదేవిల మహిమవల్ల మళ్ళీ వర్షం కురిసి, మాంసమంతా కొట్టుకొనిపోతుంది. వరశరాముడు, సిద్ధుల్ని, తల్లిని చంవటానికి ప్రయత్నిస్తుండగా, సిద్ధులు భయపడి పారిపోయారు. తల్లిని చంపవద్దని జంపన వరశరాముణ్ణి ఓదార్చాడు. అప్పుడు జంపనకు జగ్గ మాణిక్యానికి వివాహం జరిగింది⁴¹

పరశురాముని కథ : వరశరాముని కథలో వరశరాముడు తన మేనమామలయిన కార్తీకరాజుల్ని చంపటం ప్రధాన ఘట్టం. కార్తీకరాజులు (21 మంది) ఎల్లమ్మ తమ్ములు, వారు కలిమిలో ఉండి, జవితీకరాజు లేమిలో ఉన్న రోజుల్లో అతడు వారిని పంటపండించుకోవడానికి కొర్రలు అడుగుతాడు. మంచిని యిస్తే, అవి బాగా ఫలిస్తేయేమో నన్న భావంతో వేసినవి కొన్ని, వేసినవి కొన్ని కలిపి యిస్తారు. అవి పంట పెట్టగా పంట బాగా పండుతుంది. ఇది చూసి ఓర్వలేక మేపాడుచెయ్యమని కార్తీకరాజులు ఒక గోవును పంపుతారు. చేను పాడుచేస్తున్న గోవును జవితీకరాజు చంపుతాడు. తమ గోవును చంపినందుకు కార్తీకరాజులు అతనిని కొరత వేస్తారు. వరశురాముడు పుట్టి మేనమామల్ని చంపి తండ్రిని బ్రతికిస్తాడు.

ఎల్లమ్మ రాతికొండ వర్షాతానికి వెళ్లి, రాతి నోములు నోస్తుంది. శ్రీరామచంద్రుని వరంతో వరశురాముడు ఎల్లమాదేవి గర్భంలో ప్రవేశించాడు. కొంచెంసేపటికి పుడుతాడనగా, కడుపులోనున్న రాముడు తల్లితో 'అమ్మా! నేను పుడుతున్నాను. నీ తమ్ములు, నా మేనమామలైన కార్తీకరాజుల్ని సంహరిస్తాను అంటాడు. ఈ మాటలకు కంగారు పడిన ఎల్లమ్మ తన కడుపులో ఏదీయ్యమో, పీశాచమో పుట్టనున్నదని కలవర పడుతుంది. ఎల్లమ్మ తమ్ముల మీద ప్రేమకొద్దీ, తన గర్భంలో పెరుగుతున్న బాలుడివల్ల వారికి చావు సంభవించనున్నదని, కాబట్టి ముందుగానే వచ్చి వాడిని చంపాలని దాసితో కార్తీకరాజులకి కబురు పంపుతుంది. ఈ వార్త విన్న కార్తీకరాజులు పుట్టిన వెంటనే బాలుణ్ణి చంపి తినమని వేటకుక్కలను ఎల్లమ్మ ఇంటికి పంపుతారు. వస్తున్న కుక్కల జాడ గ్రహించిన వరశురాముడు తల్లితో వచ్చే కుక్కలకి మేత వేసి, వాటిని ఆదరించమన్నాడు. ఆవిధంగా వేయగా, మేత మేస్తూ కుక్కలు తాము వచ్చిన కారణాన్ని మరిచాయి. కార్తీకరాజులు ఏనుగును సంహరించారు. వరశురాముడి సలహాతో తల్లి ఏనుగుకి మేత వేయగా, మేస్తూ ఏనుగు కూడా తాను వచ్చిన పని మరిచింది. తాము పంపిన కుక్కలు, ఏనుగు కూడా తిరిగిరానందుకు, చింతించిన కార్తీకరాజులు బాలుణ్ణి చంపటానికి దాసిని పంపుతారు. ఆమె వచ్చి ఎల్లమ్మతో కార్తీకరాజులు సంహరించిన చెప్పి, కడుపులోనున్న బాలుణ్ణి చంపటానికి విషాన్ని ఆమె నోటిలో వేసింది. తల్లి కడుపులోనున్న వరశరాముడు కడుపులో నుండి ఆవిషాన్ని తన గొంతులో పట్టి, కొంచెంసేపు

మాట్లాడక ఊరుకున్నాడు. బాలు మరణించాడని ఎల్లిమ్మ దాసి భావించి సంతోషిస్తుండగా, కొంచెంసేవటికి తల్లి వెన్నుబద్దలు చేసుకొని (అవతారపురుషుడు కనుక) జన్మించాడు (అవతారపురుషురాలు కనుక తల్లి కూడ మరణించలేదు).

బాలుణ్ణి చంపుదామని కత్తితో బొడ్డు కోసే నెపంతో దాసి అతని దగ్గరకు వెళ్ళింది. ఇది గ్రహించిన బాలుడు ముందు నుంచి వెళితే ముతిమీద, వెనక నుంచి వెళితే వెన్నుమీద దాసిని తన్నాడు. బాలుణ్ణి ఎలాగయినా చంపాలని దాసి అతనిని పట్టుకొని కొత్త కుండలో పెట్టి, పాతిపెట్టే ఉద్దేశంతో సృశాన భూములకు తీసుకెళ్లి గొయ్యి తవ్వుతుంది. ఇది చూసిన బాలుడు తవ్వే గొయ్యిలోతుగా తవ్వితే ఇద్దరమూ గొతిలో ఈడుజోడుగా ఉందా మంటాడు. తనను పాతిపెడతాడేమోనని భయపడి దాసి, బాలుడిని విడిచి పారిపోతుంది. కార్తీకరాజుల పట్టణం నుంచి విస్తళ్ళ కోసం వచ్చిన ఇద్దరు బ్రాహ్మణులు ఈ బాలుడిని చూసి, పెంతుకుందామనే ఉద్దేశంతో బాలుడిని తీసుకొని ఒడ్డాబాయ (చెరువు) కడకు వస్తారు. వారు ఎత్తుకున్న బాలుడు మోయలేనంత బరువు కాగా, వారు బాలుణ్ణి అక్కడ వదిలేసి, తమ రాజ్యానికి పారిపోతున్నారు. పారిపోతున్న వాళ్ళను పిలిచి, తాను ఒడ్డాబాయ కడపెరుగుతున్నట్టు కార్తీకరాజులతో చెప్పవద్దని అంటాడు. వాళ్ళకు భవిష్యత్తులో సుఖజీవనం కలుగుతుందని వరమిస్తాడు.

పురిటిస్నానం చేయటానికి నీళ్ళు తెమ్మని ఎల్లిమ్మ వంపగా, ఒడ్డాబాయ కడకు వచ్చిన దాసిని చూసి వరశరాముడు తాడెట్టు పెరికి ఆమెమీదికి విసిరి దానికింద ఆమె గిలగిల లాడుతుండగా వెళ్లి, ఆమె కొప్పుపట్టుకొని, ముక్కు, చెవులు, కొప్పు కోసేస్తాడు. ఈవిధంగా పరాభవింపబడ్డ దాసి, తిన్నగా కార్తీకరాజుల వద్దకు తమ అక్క కుమారుడైన పరశురాముడు తనను ఆవిధంగా పరాభవించాడని ఒడ్డాబాయలో పెరుగుతున్నాడని, త్వరలో వాళ్ళను కూడ సంహరిస్తాడని చెబుతుంది. ఈమాట విన్న కార్తీకరాజులు రాబందుల వద్దకు వెళ్లి, ఒడ్డాబాయలో నున్న పరశరాముడిని చంపే తీనమని వంపుతారు. ఒడ్డాబాయ కడకు వెళ్లి చంపబోతున్న రాబందులతో రాముడు నాపేరు మీపేరు ఒక్కటే కనుక నన్ను చంపకండి అని ప్రేధేయపడతాడు. అతనిమీద సానుభూతి చూపిన రాబందులు అతనిని విడిచిపెడతాయి. రాబందులు నుంచి కూడ తప్పించుకున్నాడన్న విషయం గ్రహించిన కార్తీకరాజులు వాటి కాళ్ళకింద వడి మరణిస్తాడనే ఉద్దేశంతో ఏనుగుల, గుర్రాల, సమూహాన్ని ఒడ్డాబాయలోనికి వంపుతారు. పరశరాముడు గద్దను సహాయ మడుగగా, గ్రద్ద అతనిని తన కాళ్ళ మధ్య ఉంచి వాటి నుంచి రక్షిస్తుంది. ఒడ్డాబాయ లోకి దిగి బాయంతా కలిపేసిన ఆ జంతుసమూహాల కాళ్ళకింద వడి రాముడు మరణించి ఉంటాడని భావించిన కార్తీకరాజులు ఆ జంతువులను తోలుకొని వెళ్లిపోతారు. తర్వాత గద్ద రాముడిని ఒడ్డాబాయలో వదిలేస్తుంది.

ఆ ఒడ్డాబాయకి నీళ్ళకోసం వచ్చిన గౌరమ్మ (పరశురాముని అక్క) ఈ బాలుడిని తీసుకొని తన నివాసానికి తీసుకెళ్ళింది. తనను పెంచిన పులిపాలు రామునికి పట్టగా, పులి ఎముకలు, దుమ్ములు గలగల మని మరణించింది. పులి మరణించినందుకు రాముణ్ణి నిందించి నందున గౌరమ్మను వివరాలడుగుతాడు. ఈవిధంగా ఒకరి వివరాలు వేరొకరు తెలుసుకోగా, స్వరూ అక్కాతమ్ములని తెలుసుకొంటారు. తల్లి తమ ముగ్గురిని కని మూడు తోవలు చేసినరదుకు

హిరించి, తల్లి ఉండే చోటుకి వెళ్లటానికి నిశ్చయించుకొని, ఆరూపంలో వెళితే తల్లి తమను గుర్తిస్తుందనే ఉద్దేశంతో ఎరుకల వేషంలో బయలుదేరుతారు. గౌరమ్మ ఎరుకల వేషం వేసుకొని, రాముడుని ఒడిగట్టుకొని, తల్లి ఎల్లమ్మ ఉండే నీలాపురి పట్టణం ఎరుక చెప్పటానికి వెళుతుంది. తన తమ్ములు తన కుమారిడి చేతిలో మరణ మవుతారని, ఎరుక చెబుతుంది. ఆ మాటకు కోపించిన ఎల్లమ్మ ఎరుకతను బయటకు గెంటిస్తుంది. ఎరుకల ఒడిలో నున్న బాలుణ్ణి పెండుకోవటానికి తీసుకుంటుంది. ఎల్లమ్మ బాలుణ్ణి తన ఒడిలోనికి తీసుకోగానే ఆమెకు పాలు చేవు వచ్చి, పిల్లవానికి పాలిస్తుంది.

కుమారుడిని చూడగానే తల్లికి పాలు చేసాస్తాయన్న సత్యాన్ని గ్రహించి ఆతడు తన కుమారుడేనని తెలుసుకుంటుంది.

పరశురాముడు తల్లిని గురించి అడుగుతాడు. గోవును చంపినందుకు మేనమామలు తండ్రిని కొరత వేసారని తెలుసుకొని, కొరత దగ్గరకు వెళ్లి తండ్రిని విడిపిస్తాడు. మళ్లి తన అక్క దగ్గరకు వచ్చి, జరిగినది చెప్పి ఇద్దరూ కలిసి, మేనమామ లయిన కార్తీకరాజుల పట్టణం వెళతారు. మేనమామలు వేటకెళ్లగా, వారి భార్యలకు ఎరుక చెబుతారు. కార్తీకరాజులు రాముడి చేతిలో మరణమవుతారని చెప్పగానే కోపించిన వారు ఎరుకల వారిని గెంటేస్తారు. గౌరమ్మ తమ్ముణ్ణి తీసుకొని వచ్చేసి, దారిలో ఒక చెట్టుకి, ఊయల కట్టి పసి బాలుడుగా ఉన్న రాముణ్ణి ఊయలలో వడుకోబెట్టి, తాను చెట్టుకింద నిద్రిస్తుంది. రాముడు ఊయలలో ఒక ఈత మొద్దును వరుండ బెట్టి తాను కార్తీకరాజుల పట్టణం ఎరుకల బాలుని వేషంలో వెళతాడు. ఆ బాలుణ్ణి వలకరించి, కార్తీకరాజులు తమ పట్టణం అతనిందుకోవాడో అడుగుతారు. రాజులతో సరదాగా వందాలాడడానికి వచ్చానంటాడు. వందాల కొప్పుకున్న రాజులతో మొదటగా వన్నెండుపుట్లు ఉక్కుగోతాన్ని పైకి లేపాలంటాడు. ఆ గోతాన్ని లేపలేక రాజులు ఆతనిముందు అవమానపడతారు. బాలుడు సునాయాసంగా గోతాన్ని లేపుతాడు. బాలుని గొప్పతనానికి మెచ్చుకున్న కార్తీకరాజు ఇతనివరో తెలియక, ఈ బాలుడిని తమవాణ్ణి వేసుకుంటే భవిష్యత్తులో తమ మేనల్లుడు పరశురాముడి నుంచి వచ్చే అపాయం నుంచి బయట బడవచ్చని భావిస్తారు. తమ ఉద్దేశం బాలునికి చెబుతారు. రాజకుమారుడైన పరశురామునికి, తమకు తగాదా కుదరదని బాలుడు తప్పుకుంటాడు.

కార్తీకరాజులు బాలునితో కోడివందాలు ఆడడానికి సిద్ధపడతారు. తమ కోడి వుంజాల్ని తెస్తారు. బాలుడు తాను ఒక కోడిగుడ్డును సంపాదించి, దానిలో సారమంతా నాగేంద్రుడు (శ్రామపాము) తోతాగించి, దానినిండా నాగేంద్రుడి విషం నింపి, తీసుకొచ్చి కార్తీకరాజుల కోడివుంజాల ముందు పెడతాడు. వుంజాలు గుడ్డును పాడవగా, అందున్న విషమంతా వాటి నోటికి తగిలి అవి మరణిస్తాయి:

ఈవిధంగా ఈ వందెంలో కూడ బాలుడే గెలిచాడు. గొర్రెపోతు వందెంవేసుకుంటారు. బాలుడు ఒక కుంటి గొర్రెపోతును సంపాదించి, రాజుల పోతులమీదికి వదులుతాడు ఈ కుంటిపోతు రాజుల పోతుల్ని తరిమి తరిమి పాడుస్తుంది అవి మరణించి గుట్టలుగా పడిపోతాయి. ఈవిధంగా అన్నివందెలలోనూ, కార్తీకరాజులే ఓడిపోతారు. తమను మించేవాడు మేనల్లుడు పరశురాముడుతప్ప

వేరొకరు లేరన్న సత్యాన్ని గ్రహించిన కార్తీకరాజులు ఈ బాలుణ్ణి పరశురాముడుగా తెలుసుకుంటారు.

పరశురాముడు అక్క వద్దకు వచ్చి, తాను మేనమామల్ని మూడు పందెల్లోనూ నెగ్గానని తనను వారు గుర్తుపట్టారని చెబుతాడు. అక్కను తీసుకొని తల్లిదండ్రుల వద్దకు వచ్చి, వారితో చెప్పి, మేనమామలను యుద్ధానికి పిలుస్తాడు. అంతకు ముందు మూడు పందెలలో బాలునితో ఓడిపోయినందున కార్తీకరాజులు పరశురాముని పైకి యుద్ధానికి వస్తారు. గౌరమ్మ, పరశురాములు ఒకవైపు, కార్తీకరాజులు ఒకవైపు ఉండి యుద్ధం చేస్తున్నారు. చివరకు కార్తీకరాజులు యుద్ధంలో మరణిస్తారు. మళ్లా రాజరికాలు చేయలేక వారి భార్యలు అగ్నిగుండంలో ప్రవేశిస్తారు. తాము మేనమామల్ని సంహరించినట్లు తల్లిదండ్రులతో చెప్పి, గౌరమ్మ పులిగొండ పట్టణం, పరశురాముడు గాజుగొండ పట్టణం వెళ్లిపోయారు⁴².

బాలగౌరి కథ : ఈమెను సుద్దాల గౌరమ్మ అని కూడా అంటారు. ఈమె ఎల్లమ్మ కుమార్తె. జంపన కంటే చిన్నది. పరశురాముని కంటే పెద్దది. ఈమె కథలో ఈమె వివాహపట్టం వివరింపబడింది. జవితీకరాజు చెల్లెలు తరిదేవి. ఆమె భర్త సిద్ధమాసెట్టి. వీరికి ఏడుగురు కుమారులు. వారు గౌరమ్మకు మేనత్తుకున్నారులు, బావలయినందువల్ల తన కుమారులలో ఎవరోకటి గౌరమ్మ నిచ్చి పెళ్లి చేయమని తరిదేవి అడుగుతుంది. వారి పూర్వీకులలో ఉన్న తగాదాలవల్ల పరశురాముడు అవిధంగా పెళ్లి చేయటానికి అంగీకరించడు. ఈవిషయం తెలుసుకున్న తరిదేవి కుమారులలో చివరివాడైన కార్తీక మల్లన్న తన తల్లిదండ్రులు ఎంత వద్దని వారించినా, వారి మాట వినక, ఎలాగైనా గౌరిని పెళ్లిచేసుకొని వస్తానని మారువేషంతో బయలుదేరుతాడు. కార్తీకమల్లన్న గాజులమ్మే బలిజీడు వేషం కట్టుకొని, గాజుల మల్లారం భూజాన్ని వేసుకొని, రకరకాల గాజులతో బయలుదేరుతాడు. గౌరమ్మ నివాస ముండే పులిగొండపట్టణం పురవీధులలో గాజులమ్మతూ, గౌరమ్మ మేడ వద్దకు వచ్చి 'గాజులోయ్' అని కేక వేస్తాడు. బంగారుటుయ్యాల ఊగుతున్న గౌరమ్మ ఈ కేక విని, దాసీలను పంపి, బలిజీడ్ని పైకి తోడ్కొనిరమ్మంటుంది. దాసీలు బలిజీడు వద్దకు వచ్చి గాజులు బేరమడుగుతారు. గాజులు వేయించుకొనే గౌరమ్మకు తప్ప దాసీలకు గాజుల బేరం చెప్పనంటాడు. దాసీలు వెళ్లి ఈ మాట గౌరమ్మతో చెబుతారు. పుట్టి పెరిగాక, మగవారి ముఖం చూడని తను మగవారి ఎదురుగా వెళ్లడం కుదరదని, అవిధంగా వెళితే తన తమ్ముడు పరశురాముడు దండిస్తాడని భయపడి, బలిజీడిని కోటలోపలికి తీసుకొస్తే, వారిద్దరి మధ్యతెరగట్టి, తాను నిలుపుటద్దం ముందు నిలబడితే, ఆ నిలుపుటద్దంలో తనను చూసి, గాజులు బేరమాడి, గాజులు వేస్తాడని చెప్పి, తీసుకొని రమ్మని దాసీలను బలిజీడు దగ్గరకు పంపుతుంది. దాసీలు చెప్పినమాట విన్న బలిజీడు ఎలాగైనా గౌరమ్మను చూడాలనుకొని బయలుదేరి కోటకు వస్తాడు. తెరవాలు నుండి నిలుపుటద్దంలోనుంచి గౌరమ్మ బలిజీడు, ఒకరి నొకరు చూసుకున్నారు. బలిజీడు ఎవరో తెలియని గౌరమ్మ గాజుల బేరం అడుగుతుంది. గౌరమ్మ తనమేనమామ కూతురని తెలిసిన బలిజీడు ఆమెను 'మరదలా !' అని పిలిచి తాను ఆమెకు బావ నవుతానని, త్వరలో వారిద్దరికీ పెళ్లి గానున్నదని, మొదలుగా రకరకాల మాటలాడతాడు. బలిజీడు అవిధంగా తనను అనడం సహించలేని గౌరమ్మ అతనిని తిడుతుంది. దాసీల చేత బయటకు గెంటించి వేస్తుంది. అవిధంగా అవమానపడిన బలిజీడు అప్పటికి వెనుతిరిగి ఊరు చివరనున్న తన డేరాలోనికి వచ్చేస్తాడు.

బలిజీడు వెళ్ళిన కొంచెం సేపటికి గౌరమ్మ మనసు మనసులో లేదు. ఆమె మనసు గాజులమీదకి పోయింది. కలలో కూడా గాజుల్ని, బలిజీణ్ణి కలవరిస్తుంది. నిద్రాహారాలు మానేసింది. ఇది చూసిన దాసీలు నీలాపురి వట్టణం వెళ్ళి గౌరమ్మ వరిస్థితిని ఎల్లమ్మకు తెలియచేశారు. ఆమె వెంటనే రాకపోతే గౌరమ్మ చనిపోయేలా ఉందంటారు. ఈమాట విన్న ఎల్లమ్మ కూతురు వద్దకు వచ్చి ఆమె విచారానికి కారణ మడుగుతుంది. గాజులుతో వచ్చిన బలిజీడు గురించి చెప్పి, ఆతనిచేత గాజులు వేయించుకోవాలి, లేకుంటే మనసు మనసులో ఉండదంటుంది. కూతురు కోర్కె తీర్చటం తన బాధ్యతగా భావించిన ఎల్లమ్మ బలిజీడు డేరా వద్దకు వచ్చి, అతనిని చూసి, అతని అందానికి ఆశ్చర్యపడి, తన కుమార్తెకు గాజులు వేయటానికి రమ్మంటుంది. ఎల్లమ్మను చూసిన బలిజీడు ఆమెను 'అత్తా' అని వరుస కలిపి పిలిచి, తన కూతురికి గాజులు వేసి, తనకూడా తన రాజ్యానికి తీసుకెళ్తానంటాడు. ఈ మాటలకు కోపించిన ఎల్లమ్మ బలిజీడిని నానావిధాలా తిట్టి, కూతురు వద్దకు వచ్చి, బలిజీడు మంచివాడు కాడని, గాజులు వేసి, మరల మందుబెట్టి తన కూడా తీసుకెళ్లిపోతాడని కూతురుకు నచ్చచెప్పి, పొరుగు రాజ్యాలకు వెళ్ళి వేరే బలిజీణ్ణి తీసుకొచ్చి గాజులు వేయిస్తానని చెప్పి, పొరుగు రాజ్యాలకు వెళ్ళింది. ఎల్లమ్మ పొరుగు రాజ్యాలకు వెళ్ళటం గమనించిన బలిజీడు ఒంటరిగా ఉన్న గౌరమ్మకు పూయమని, మరలమందు కాళ్ళకు గట్టి రామచిలుకను గౌరమ్మ పేడకు వంపుతాడు. తన పేడకు వచ్చిన చిలుకకు మేత వేసి, గౌరమ్మ ఆప్యాయతతో సాకుతుంది. చిలుకతో ఆడుకుంటుంది. మరల మందు గాలి తగిలి గౌరమ్మ నిద్రపోతుంది. నిద్రిస్తున్న గౌరమ్మ చాతిమీద మరల మందు పూసి, చిలక ఎగిరిపోయింది. బలిజీడి వద్దకు వచ్చి జరిగింది చెప్పింది. బలిజీడు సంతోషించాడు.

గౌరమ్మ నిద్రలేచి చిలకను వెదకింది, కన్పించలేదు. చిలక పూసిన మందు ప్రభావంవల్ల ఆమె మనసంతా గాజులమీదకి బలిజీడుమీదకి పోయింది. గాజులు గురించి కలవరిస్తుంది. బలిజీడుని పిలిచి కొచ్చి గాజులు వేయించమని దాసీలను వంపింది. ఇంతకముందు నానా దుర్భావలాడినందున కోపించిన బలిజీడు కాలి నడకన రానని, పరశురాముడు ఎక్కే వల్లకీ వంపితే వస్తానంటాడు. గౌరమ్మ వల్లకీ వంపి, బలిజీడిని రప్పించింది. బలిజీడి కంటికి కనిపించడం ఇష్టంలేక, అతని కళ్ళకు గంఠలు కట్టి గాజులు వేయాలంటుంది. అతడు అందుకుంగీకరించడు.

చివరకి ఒకరి ముఖ మింకొకరికి కన్పించకుండాగా తెర కట్టారు. తెర కింద గౌరమ్మ చేయి తీసుకొని, అతని వద్దనున్న రకరకాల గాజులన్నీ ఆమెకు తొడిగాడు. చేయి విడిచిపెట్టాడు. సంచిలో ఉన్న మరల గాజులు (ఈ గాజులు తొడిగితే, తొడిగిన వారి మీదికి, తొడిగించుకున్నవారి మనసు మరలుతుంది) తమను కూడా గౌరమ్మకు తొడగమని అడుగుతాయి, మరల గాజులు తప్పక వేయించుకోవాలని, అవి వేయించుకోవడం తల్లిదండ్రులకు, సోదరిసోదరులకు మంచిదని చెప్పి బలిజీడు ఆ గాజులు కూడా గౌరమ్మకు తొడుగుతాడు.

గాజులు తొడగడం అయ్యాక గౌరమ్మ బలిజీడిని ఆయా రకరకాల గాజులధరలు అడుగుతుంది. బేరమాడకుండా గాజులు వేయించుకున్నందున బలిజీడు వెళ్ళింపలేని అధిక మొత్తంలో డబ్బులు చెల్లించాలని గౌరమ్మతో అంటాడు. డబ్బు చెల్లింపు విషయంలో వారిద్దరికీ మాట మాట పెరిగి, అడిగినంత డబ్బు ఇవ్వలేక ఆతనితోపాటు వెళ్ళటానికి సిద్ధపడింది. తనతో రావటానికి

సిద్ధపడిన గౌరమ్మను గుమ్మడికాయ మూటలాగ కట్టుకొని భుజిమ్మీద పెట్టుకొని, బలిజీడు బయలుదేరాడు. చాన్నాళ్ల క్రితమే యింటినుంచి బయలుదేరిన తమ్ముడు తిరిగి ఇంకా ఇంటికి రానందున అతని ఆచూకీ తెలుసుకోవటానికి వెదకుతూ, కార్తీకమల్లన్న అన్నలు తిరుగుతూ వస్తున్నారు. గౌరమ్మతో వెళుతున్న కార్తీక మల్లన్న అన్నలను చూసి, వారు కూడ గౌరమ్మను పెళ్లాడతానంటేరేమోనని, ఆమెను ఒక చెట్టు చాటున దాచి, అన్నలకెదురుగా వెళతాడు. అన్నలు తమ్ముడిని చూసి, గౌరమ్మ గురించి అడుగుతారు. గౌరమ్మను తీసుకొని రావటంలేదంటాడు. ఈ మాట విన్న గౌరమ్మ బావలకెదురుగా వస్తుంది. గౌరమ్మను చూసి బావలు కూడ ఆమెను పెండ్లాడుతానంటారు. గౌరమ్మ కార్తీకమల్లన్న చేయి పట్టుకొని, అతనే తన భర్త అని, వారు ఆమె బావలని అంటుంది.

మల్లన్న అన్నలు ఆకలిగా ఉది, భోజనం కావాలంటారు. గౌరమ్మ తన ముస్తాబు తీసేసి, బావలకు భర్తకు అన్నం వడ్డించటానికి వంటలు చేయటానికి అక్కడే డేరా లెత్తించి, వంటలు ప్రారంభించింది. ఈలోగా ఆమార్గంలో పరశురాముడు గుర్రంమీద వస్తున్నాడు. పరశరాముడిని చూసి గౌరమ్మ భయపడి, అతని గురించి బావలకు, భర్తకు చెబుతుంది. వాళ్లు కూడ భయపడి అతని నుంచి తప్పించుకొనే మార్గం చెప్పమంటారు. గౌరమ్మ వారిలో కొంత మందిని విషం తెమ్మని పంపుతుంది. మరి కొంతమందిని మారు వేషంలో రాముడికెదురుగా వెళ్లి, తాము వివాహం చేసుకొంటున్నాము. భోజనం చేసి వెళ్లుదురుగాని రమ్మని తీసుకొస్తే, విషప్రయోగంతో చంపవచ్చునని సలహా యిచ్చి పంపుతుంది. ఈవిధంగా పరశురాముణ్ణి రప్పించి ఎనమండుగురికి నేతి చుక్కలు వేస్తుంది. నేతిచుక్కలలో గౌరీదేవి రూపం చూసిన పరశురామునికి ఆమె తన అక్క అని అనుమానం వచ్చి, లేచి, తన అక్క మేడలకు బయలుదేరాడు. పులిగొండ పట్టణంలో తాను లేకుండడం గమనించిన పరశురాముడు తనను తన భర్తను బావలను చంపుతాడని గ్రహించిన గౌరీదేవి, వారి వద్ద అనుమతి తీసుకొని, అడ్డుదారిలో బయలుదేరి రాముడికింటే ముందు పులిగొండ పట్టణం చేరింది. రాముడు పులిగొండ పట్టణం వెళ్లి, అక్కడ తన అక్క గౌరీదేవి ఉండడం చూసి, డేరాలతో తనకు అన్నం వడ్డించినది తన అక్క కాదని సమాధాన పరచుకొని స్థిమితపడ్డాడు. వెంటనే తననివాసమైన గాజుగొండ పట్టణం బయలుదేరాడు. తమ్ముడు వెళ్లగానే గౌరమ్మ తన బావలు, భర్త దగ్గరకు వచ్చేసింది.

బలిజీడిని తీసుకొచ్చి గాజులు వేయిస్తానని పర రాజ్యాలకు వెళ్లిన ఎల్లమ్మ వాళ్లను తీసుకొని వచ్చి గౌరమ్మ గురించి దాసీలను అడిగింది. దాసీలు బలిజీడుతో గౌరమ్మ వెళ్లిపోయినట్టు చెప్పారు. తన కుమార్తె తనను అన్యాయం చేసి వెళ్లిపోయినందుకు ఎల్లమ్మ దుఃఖిస్తుంది. తల్లి దుఃఖించటం చూసిన జంపన దుఃఖానికి కారణ మడుగుతాడు. చెల్లెలు బలిజీడుతో వెళ్లిపోయినందునే ఏడుస్తున్నానంటుంది. తల్లిని వరివరివిధాల ఓదార్చినా, ఆమె ఏడ్చు మానదు. చెల్లెలిని తీసుకొస్తానని జంపన బయలుదేరుతాడు. డేరాల వద్దకు వస్తున్న జంపనను చూసి, గౌరమ్మ తన బావలతో, భర్తతో అతని గురించి చెపుతుంది. జంపన తమను చంపుతాడేమోనని భయపడ్డ కార్తీకరాజులు అతనిని చంపే ఉపాయం చెప్పమంటారు. ఆమె ఉపాయాన్ననుసరించి, కార్తీకరాజులు బైరాగుల పేషాలతో జంపనకెదురుగా వెళ్లి, తాము బైరాగుల మని, జంపన గొప్ప ధర్మాత్ముడని అతని

దగ్గరకు దానం చేయమని వెళుతున్నామని అంటారు. ఆ మాటలకు సంతోషించిన జంపన దానధర్మాలతో వాళ్లను అక్కడే తప్పిస్తే పరుస్తాడు. తమకు దానధర్మాలు చేసిన వ్యక్తికి సేవచేయాలని, జంపనను ఒక రాత్రిపై పరుండబెట్టి వారు కాళ్ళచేతులు నొక్కుతూ సేవచేస్తారు. జంపన ఆదమరచి నిద్రిస్తాడు. నిద్రించుచున్న జంపనమీద బండరాయి ఎత్తేసి, తాము బైరాగులం కాదని, గౌరమ్మను తోడ్కొని కార్తీకరాజాలనుని, పలికి వారు వెళ్లిపోతారు. విషయం గ్రహించిన జంపన దుఃఖిస్తూ ఉంటాడు. చావుబ్రతుకుల్లో ఉన్న ఇతనిచూట్టూ రకరకాల పక్షులు ఎగురుతున్నాయి. ఈ పక్షులు ఎగరటం దూరం నుంచి చూసిన పరశురాముడి వద్దనున్న డేగ రాముడితో చెబుతుంది. రాముడు వెళ్లి ఆ సంఘటన చూసిరమ్మంటాడు. డేగ తిన్నగా పక్షులు చుట్టిన ప్రదేశానికి వచ్చింది. డేగను చూసి పక్షులన్నీ ఎగిరిపోయాయి. జంపనను చూసి, జంపనమీదున్న రాయిని తొలగించింది. జంపన డేగతో గౌరమ్మ పరరాజులతో కూడి తనను చంప ప్రయత్నించిందంటాడు. ఈ విషయం తెలుసుకున్న డేగ తిన్నగా పరశురాముని వద్దకు వచ్చి, జరిగినదంతా చెబుతుంది. జంపన తిన్నగా తన తల్లి వద్దకు వెళతాడు.

ఈ విషయం తెలుసుకున్న పరశురాముడు కోపంతో కార్తీకరాజుల మీదికి బయలుదేరుతాడు. రాముడిని చూసిన కార్తీకరాజులు భయపడి అతనిని చంపే ఉపాయం చెప్పమని గౌరమ్మని అడుగుతారు. గౌరమ్మ సలహా ననుసరించి, భద్రాజుల వేషాలు వేసుకొని, డేగలను పట్టుకొని, డేగల వండేలు ఆడే నెపంతో పరశురాముడిని వండేలకు రమ్మంటారు. సరేనని వండేనికి అంగీకరించిన పరశురాముడు ముందుగా తన డేగకాళ్లకు ఉక్కు కత్తులు కట్టి ఆకాశ లోకి వదులుతాడు. ఆ డేగ ఎగిరేతీరు చూడటానికి కార్తీకరాజులు (భద్రాజులు) మెడలు పైకెత్తి చూస్తున్నారు. ఇది గమనించిన డేగ తన కాళ్లకున్న ఉక్కు కత్తులతో వారి మెడలు నరుకుతుంది.

అవిధంగా వారు మరణిస్తారు. గౌరమ్మను కూడ చంపబోతాడు. గౌరమ్మ పరశురామునితో ఆనాడు ఒడ్డుబాయలో బాలుడుగా పడిఉన్న నిన్ను ఒడిగట్టి పెంచాను. ఆ విశ్వాసానికి నన్ను, నాభర్తను, బావలను బ్రతికించమని ప్రేధేయపడుతుంది. అక్కడ మీద అభిమానంతో రాముడు అందరినీ బ్రతికిస్తాడు. ఎల్లమ్మ, జవితీకరాజు, జంపన, జట్లమాణిక్యం, మొదలైనవారి సమక్షంలో కార్తీకమల్లన్నకు గౌరమ్మకు వివాహం జరిగింది. తమ్ముడు తమను బ్రతికించినందుకు కృతజ్ఞతగా గౌరదేవి తమ ఆడవడుచులు, కార్తీకరాజు చెల్లెళ్లయిన ఇంద్రక్క, చంద్రక్కలను పరశురామునికి వివాహం చేసింది. ఈవిధంగా పెళ్లిళ్లు చేసుకొని ఎవరి రాజ్యాలకు వెళ్ళ వెళ్లి నివసిస్తున్నారు⁴³

గౌతు పురాణం అనేపేరుతో లభ్యమగుచున్న జానవదపురాణంలో కూడ బాలగౌరి వివాహం, సిద్ధభుక్తి (జంపన కథ) మొదలైన కథలు ఉన్నట్లు నాయని కృష్ణకుమారి శార్దు తమ గ్రంథంలో పేర్కొన్నారు. కాని ఆమె తన గ్రంథంలో ఈ కథలను పరిపూర్ణంగా ఇవ్వలేదు. కావున నాకథలను ఆమె కథలతో పోల్చుటకు వీలుకాదు. ఇచ్చినంత వరకు కొన్ని భేదాలు, పోలికలు కనిపిస్తున్నాయి.

జంపన కథలో (సిద్ధభుక్తి) జంపన తల్లి ఆజ్ఞ మేరకు సిద్ధుల వద్దకు వెళ్ళడం, సిద్ధులు పక్షిని వండిపెట్ట మనడం, వండుతున్న సందర్భంలో సంతివిగ్ర తగిలి పక్షి ఎగిరిపోవడం, అందుకు కోపించిన సిద్ధులు జంపనను చంపి, వండడం, మొదలైనవి రెండు కథలలోనూ సమానమే

కాని నాయని కృష్ణకుమారి కథలో, చంపబడ్డ జంపన సంజీవిగ్రథంలో వంటకం కలుపుమండగా బ్రతికినట్టు వివరింపబడింది. నాకథలో తన భార్య, మరియు చెల్లెలు మహిమ వల్ల ఆతడు బ్రతికింపబడినట్టు వివరింపబడింది. తల్లి నుంచి సిద్ధుల వద్దకు వెళ్తున్నప్పుడు జంపన దారిలో ప్రీయురాలు, మరియు చెల్లెలు వద్దకు వెళ్లుటయేకాక, మార్గమధ్యంలో తన తల్లి ఎల్లిమ్మచే అనేకవిధాల బాధింపబడినట్టు వివరింపబడినది. కృష్ణకుమారి గారి కథలో సిద్ధుల వద్దకు వెళ్లడమే తప్ప ఏవిధంగా వెళ్లాడన్నది వివరింపబడలేదు. తాము చంపగా తిరిగి బ్రతికిన జంపనను తీసుకొచ్చి ఎల్లిమ్మ కిచ్చి వండిపెట్టమని, అవిధంగా వండినప్పటికీ, తిరిగి ప్రీయురాలు, చెల్లెలు సహాయంతో జంపన బ్రతికినట్టు నా కథలో వివరింప బడింది. ఒకసారి తాము చంపగా తిరిగి బ్రతికిన జంపనను బుజ్జగించి, ఎల్లిమ్మ వల్లనే సిద్ధభక్తి పొందినట్టు కృష్ణకుమారి గారి కథలో వివరింపబడింది. జంపనకు ప్రీయురాలుజ్జ మాణిక్యం ఆమె మహిమానిస్తురాలని, ఆమె మహిమవల్లే జంపన ఆయా సందర్భాలలో కష్టాలనుంచి బయటపడి బ్రతికింపబడ్డాడని, నేను సేకరించిన కథలో వివరింప బడింది. కృష్ణకుమారి గారి కథలో జంపలేశ్వరుని భార్య కనుమాలచంద్రమ్మ అని వివరింపబడింది.

బాలగౌరి కథకూడ చాలా సంక్షిప్తంగా నాయని కృష్ణకుమారి గారి గ్రంథంలో వివరింపబడింది. తరిదేవి తన కుమారులలో ఒకనికి బాలగౌరిని భార్యగా చేయమని అడగడం, పరశురాముడును కంగీకరించకపోవడం రెండు కథలలోనూ సమానమే. తరిదేవి కుమారులలో చివరివాడు బాలగౌరిని పెండ్లాడడానికి బలిజేషంలో వెళ్లి ఆమెను సాధించుట నేను సేకరించిన కథలో వివరింపబడింది. నాయని కృష్ణకుమారి గారి కథలో ఆమె కొడుకు లందరూ బలిజేషేషములలో వెళ్లి, గౌరిదేవిని సాధించినట్టు వివరింపబడి ఉంది. నాకథలో తరిదేవి భర్త సిద్ధమాస్టి కాగా కృష్ణకుమారి గారి కథలో సిద్ధమారాజు పరశురామునిచేత కార్తికరాజులు చంపబడి తిరిగి బ్రతికింపబడడం నేను సేకరించిన కథలో వివరింపబడింది. కృష్ణకుమారి గారి కథలో వివరింపబడలేదు. చంద్రక్క, ఇంద్రక్కలను గౌరిదేవి అడవిడ్డలను పరశురామునికి వివాహంచేసినట్టు నేను సేకరించిన కథలో ఉన్నది. కనుమాల చంద్రమ్మను జంపనకు పెళ్లి చేసినట్టు కృష్ణకుమారి గారి కథలో వివరింపబడింది.

కాని నేను సేకరించిన పరశురాముని కథ వంటి కథ కృష్ణకుమారి గారు కాని, రావే ప్రేమలత గారు కాని పేర్కొనియుండ లేదు.

ఎల్లిమ్మ తన బిడ్డలైన జంపనను సిద్ధభక్తిగా చంపడం, గౌరమ్మనుకని పులిగొండపట్టణం వంపడం, పరశురాముని కని గాజుగొండ పట్టణం వంపడం చేసి వారిని కష్టాలుపాలుచేసినది వివరించడం వల్ల, కన్నబిడ్డలనే కష్టాలుపాలుచేసిన దేవత తమను కూడ కష్టాలుపాలు చేస్తుందనే భయంతో ప్రజలు ఆమెను పూజిస్తారనే ఉద్దేశంతో పంబలవారు ఈవిధమైన కల్పన చేశారనవచ్చును.

జలగన్న పార్వతి : గౌతముడు జలగన్నపార్వతి భార్యభర్తలు. గౌతముని తల్లి నీవకమ్మ. ఈతనికి చిన్నతనంలోనే వివాహం జరిగింది. భార్యను తల్లి వద్ద విడిచిపెట్టి గౌతముడు హిమాలయ పర్వతాలకు తపస్సు చేయటానికెళ్లాడు. సప్తఋషులు అక్కడ తపస్సు చేస్తున్నారు. యౌవనస్థురాలయిన జలగన్నపార్వతి భర్తను తలచుకొని వండుకున్నది. హిమాలయ పర్వతం మీద

భవస్సు చేస్తున్న గౌతుమునికి కలలో ఈమె కన్పించింది. భార్యను చూసి వస్తానని మిగతా మునుల వద్ద సెలవు తీసుకొని బయలుదేరాడు. తెల్లారేసరికి రావాలని మిగతా మునులు షరతు పెట్టి పంపించారు. గౌతముడు భార్య వద్దకు వచ్చి నిద్రిస్తున్న ఆమెకు తాను తెచ్చిన పూలహారం మెడలో వేసి, తెచ్చిన వీబూది వండ్లు వక్కలో పెట్టి, తెల్లారవస్తుందని బయలుదేరి హిమాలయవర్షతాలకు వెళ్ళిపోయాడు. సమయం చాలక తల్లితో మాట్లాడలేదు.

తెల్లారాక జలగన్నపార్వతి లేచి, తన మెడలో పూలహారం చూసి, వక్కలో వీబూది ఫలములు చూసి, ఇవి తన భర్తే తెచ్చి యిచ్చాడన్న సత్యాన్ని గ్రహించి ఆ వీబూది ఫలములు తిన్నది. తిన్న తొమ్మిది గడియల్లో ఇద్దరు మగబిడ్డలు జన్మించారు. వారి ఏడుపు విన్న అత్త నీవకమ్మ వచ్చి, తన కుమారుడు ఇంటివద్ద లేకుండా కోడలు కన్న సంతానం అక్రమసంతానంగా భావించి, ఆమెను చిత్రహింసలు పెడుతుంది. భర్త రాత్రి సమయంలో వచ్చి వీబూది ఫలములిచ్చాడని, అవితంటే ఆ బాలలు జన్మించారని ఎంత చెప్పినా వినదు. వంశానికి అవమానం తెచ్చినందుకు రకరకాలుగా నిందించి చిత్రహింసలు పెడుతుంది. కోడలు చెప్పిన మాట వినబానికి రకరకాలవరీక్షలు పెడుతుంది. వాటిలో నెగ్గితే ఆ బాలలు తన కుమారునికే పుట్టినవారని నమ్ముతానంటుంది.

ముందుగా మరుగుచున్న నూనెలో ఇద్దరు పిల్లల్ని వదలి వారు మరణించకుంటే తన కుమారుని పుత్రులే నని అంగీకరిస్తానంటుంది. పెద్ద పెనంలో సలసల మరుగుచున్న నూనెలో అందరూ చూస్తుండగా జలగన్న పార్వతికి తన పిల్లల్ని వదలి పెట్టింది. వదలిపెట్టగానే నూనె పల్లారి, పిల్లలు పెనంలో ఆడుకుంటున్నారు. ఈవిధంగా ఆ వరీక్షలో నెగ్గినందున తన కుమారులను మనుమలుగా స్వీకరించమంటుంది. పెనంలో నూనె మరగకుండా ఇంకొకరి సాయం పొందావు అనివేరొక వంక పెట్టి, ఆ పిల్లలను తన మనుమలుగా అంగీకరించదు. వేరొక వరీక్ష పెడుతుంది. ఊరవతల చెరువుకి వెళ్లి, పిల్లలిద్దరినీ చాకలివాళ్ళ బట్టలు ఉతికినట్టు రాయిమీద వేసి ఉతకాలి. తన కుమారునికి పుట్టినవారయితే బ్రతుకుతారు లేకపోతే చనిపోతారు అంటుంది. అత్త చెప్పినట్టే జలగన్నపార్వతి చెరువుకు తీసుకెళ్లి, పిల్లల్ని రాయిమీద వేసి ఉతికింది. పిల్లలు చావలేదు సరికదా! రాయి మీద నుంచి బంతుల వలె తూలుతున్నారు. జలగన్నపార్వతి అత్తవద్దకు వచ్చి జరిగింది చెబుతుంది. తన మనుమలుగా అంగీకరించమంటుంది. ఆమాట నమ్మదు సరికదా! చాకలివానికి జలగన్న పార్వతికి అక్రమసంబంధం అంటగడుతుంది. జలగన్నపార్వతి వరివరిచిదాలా దుఃఖిస్తుంది. మరొక వరీక్ష పెట్టి, ఆ వరీక్షలో నెగ్గమంటుంది. పెద్ద పెద్ద రాంధ్రాలున్న జల్లెడతో నీళ్లు తెచ్చి ఉద్యానవనంలోని మొక్కలకు నీళ్లుపోయాలంటుంది. ఆ వరీక్షలో నెగ్గితే, ఆ బాలల్ని తన మనుమలుగా అంగీకరిస్తానంటుంది. అత్త చెప్పినట్టుగానే జల్లెడతో నీళ్లు తెచ్చి ఉద్యానవనంలోని మొక్కలకు నీళ్లు పోస్తుంది. ఆమె పాతివ్రత్య మహిమవల్ల జల్లెడలో నీళ్లు కారిపోవు. అవిధంగా నీళ్లుపోయగా ఉద్యానవనాలు, కోటలు, పేటలు కూడా కొట్టుకొనిపోతున్నాయి. కోడలు రక్షిస్తుంది. అవిధంగా ఆ వరీక్షలో కూడా నెగ్గినప్పటికీ కోడలిమీద అనుమానపు బుద్ధి పోక, ఆ బాలల్ని తన మనుమలుగా స్వీకరించదు.

వేరొక వరీక్షపెట్టి, ఆ వరీక్షలో కూడా నెగ్గాలంటుంది. అన్నం పట్టుకెళ్లి, ఆ అన్నంతో నారుపోసి, ఆ నారుతో వంట వండించి, ఆ ధాన్యంతో కోటలన్నీ నిండబెట్టాలంటుంది. అవిధంగా

నేసి పతివ్రతాధర్మం కాపాడుకోమంటుంది. అవిధంగా అన్నం పట్టుకెళ్లి తన పాతివ్రత్యమహిమ, తన కుమారుల సహాయంతో నారు పోసి వంట పండించి, కోటలన్నీ నింపుతుంది. ఈవిధంగా నింపినప్పటికీ ఆమె పాతివ్రత్యాన్ని నమ్మదు. కావు యువకునితో అక్రమ సంబంధం పెట్టుకున్నా, కాబట్టే అతడు ధాన్యం పండించి పోసాడు అని ఆమెను అనుమానించి బాధపెడుతుంది. ఈ పరీక్షతో నెగ్గినా ఆమె కనికరించక, తన కుమారుడిని తీసుకొస్తే నమ్ముతానంటుంది. జలగన్నె పార్వతి తన కుమారులిద్దరినీ ఎత్తుకొని, భర్తవద్దకెళుతుంది. తనస్సు చేస్తున్న భర్త వద్ద నిలబడ ఏడుస్తుంది. ఆ ఏడుపు అతనికి ఎన్నును శూలాలు దాపినట్లు, పక్కన బట్టేలు దాపినట్లు అయ్యింది. ఈమె తన భార్య అన్నమాట మరచిన గౌతముడు నీవెవరు? అని ప్రశ్నించాడు. నీ భార్యనంటుంది అయినా నమ్మదు. పిల్లల గురించి అడుగుతాడు, మన పిల్లలే అంటుంది. అయినా నమ్మదు. తల్లి నీవకమ్మవలే గౌతముడు కూడ భార్యను పిల్లల్ని తన వారిగా అంగీకరించడు. అనేకవిధాల ప్రశ్నిస్తాడు. కొన్ని పరీక్షలు కూడ పెడతాడు.

ఇద్దరు కుమారులను మాయం చేసి, అనేక వేలమంది పిల్లల్ని సృష్టించమంటాడు. భర్తను స్మరించుకొని, తన పాతివ్రత్య మహిమ వల్ల ఇద్దరు పిల్లల్ని భూమిలోనికి దింపేసి, ఒక ఈ వెంట్రుక భర్తను స్మరించుకొని మింగగా అనేక వేల మంది పిల్లలు జన్మమవుతారు. పుట్టిన పిల్లలు గౌతముడిని పట్టుకొని 'నాన్నా! అన్నం పెట్టు' అని అడుగుతారు. వాళ్ల బాధవడలేక గౌతముడు భార్యతో వాళ్లను మాయం చేసి, ముందు పుట్టిన ఇద్దరిని తెమ్మంటాడు. ఆమె పాతివ్రత్యమహిమ వల్ల వేలమంది పిల్లల్ని మాయం చేసి, ముందు పుట్టిన పిల్లల్ని తెస్తుంది. అప్పటికీ కూడ భార్యను నమ్మదు. గౌతముడు ఇంటికి బయలుదేరుతూ, భార్య మెడలోనున్న పూసలదండ తీసుకొని, తాను ఆకాశమార్గంలో మేఘ రథమ్మీద వెళుతూ, ఒక్కొక్క పూస నేలపై విడుస్తూ, ఆ పూసలు ఏరుకుంటూ దండ గుచ్చుకొని రావాలని భార్యను ఆదేశించి వెళతాడు. జలగన్నెపార్వతి అవిధంగానే దండ గుచ్చుకొని వెళుతుంది.

ఇంటికి చేరాక గౌతముడు తల్లిని తన భార్యగురించి, పిల్లల గురించి అడుగుతాడు. భార్యకు పుట్టిన పిల్లలు అక్రమసంతానమా! సక్రమ సంతానమా! అంటాడు. సక్రమసంతానమని తనకు నమ్మకం లేదని, తాను పెట్టిన అన్ని పరీక్షలలో ఆమె గెలిచిందని, అయినప్పటికీ నమ్మకం కుదరకే అతని దగ్గరకు వంపానని నీవకమ్మ అంటుంది. అప్పటికీ భార్యను నమ్మని గౌతముడు నీవు పతివ్రతవైతే మునులందరూ ఇక్కడికి రావాలి అంటాడు. జలగన్నె పార్వతి దుఃఖిస్తూ మునులను ప్రార్థిస్తుంది. ఈమె పాతివ్రత్యమహిమ వల్ల అక్కడ మునుల జడల నుండి నీళ్లు కారుతున్నాయి. గౌతముడు ఇంటికి కెళ్లాడు. అతని కేసైన జరుగుతుందేమోనని మునులందరూ బయలుదేరి గౌతముని ఇంటికి వస్తారు. మమ్మల్ని ఎందుకు రప్పించావు అని గౌతముణ్ణి అడుగుతారు. చిన్నతనంలో పెళ్లి చేసుకొని భార్యను తల్లి కప్పుగించి వచ్చాను. నా భార్యకు ఇద్దరు కుమారులు కలిగారు. వాళ్లు నాపిల్లలే కాదో ఋజువు చేద్దామనంటాడు. వచ్చిన మునులు జలగన్నె పార్వతితో పిల్లల్ని తీసుకొని అగ్నిగుండంలో దూకమంటారు. దూకుతుంది. అగ్ని చల్లారి కుమారులతో జలగన్నెపార్వతి మిగులుతుంది. అప్పుడు మునులు గౌతమునితో ఒకనాటి రాత్రి భార్య కలలోనికి వచ్చిందని చాలనానగా విభూదివండ్లు తీసుకెళ్లి, తెల్లారకుండా తిరిగి వచ్చిన విషయం జ్ఞాపకంచేసి,

ఆ బూదివళ్ళ తిన్నందువల్లనే ఆకుమారులు పుట్టారని వారు అతని కుమారులే నని చెప్పగానే, భార్య పిల్లల్ని తనవారిగా స్వీకరిస్తాడు. 44

జలగన్నె, గౌతముడు భార్య భర్తలన్న విషయం నాయని కృష్ణకుమారి గారు తమ గ్రంథంలో పేర్కొనియున్నారు. అంతకు మించి వారి గ్రంథంలో వీరికి సంబంధించిన ఎట్టి కథలూ పరిచబడలేదు. నేను సేకరించిన కథలో జలగన్నె జలగన్నెపార్వతిగా పేర్కొన్న బడింది. ఈమెను అనకాపల్లి ప్రాంతంలో గవర్న పూజిస్తారని అంటారు.

అమ్మవారు చల్లమ్మ కథ : ఇప్పటివరకు పేర్కొన్న కథలన్నీ మెట్టప్రాంతం నందు పంబలవారి వద్దలభించినవి. ఈ కథ డెల్టా ప్రాంతం నందలి పంబలవానివద్ద లభించింది. పంబల వారు సత్తెమ్మ సంబరాలు చేయించటానికి కెళ్ళినప్పుడు సంబరం సమయంలో ఈ కథను పాడతారు. ఈ కథలో అమ్మవారి పేరు తరిదేవి. ఈ కథను ఈవిధంగా పేర్కొనవచ్చును.

దేవుడి కుమారుడు జల్ జల్ చక్రవర్తి, అతని భార్య సుస్తానిగంధిదేవి. ఆమె డబ్బు బియ్యం పట్టుకొని పెళ్ళిళ్ళ లేనివాళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళ చేస్తాను, ఒడుగులు లేనివాళ్ళకు ఒడుగులు చేస్తానంటూ పుత్రికా సంతానం కావాలని వర్వతాల మల్లిఖార్జుని పట్టణానికి తిరుగుతుంది. వర్వతాల మల్లిఖార్జునుడు ఈమెను వచ్చిన కారణమడుగుతాడు. పుత్రికా సంతానం కావాలని, ఆ సంతానాన్ని ఇవ్వనిదా అతని కాళ్ళవద్దనే ప్రాణాలు విడుస్తానంటుంది. వంచాంగాలు విడదీసి, సంతానం కలిగే మార్గం చెబుతాడు. చినగంగ స్నానం చేసి చిన ఉదకం, పెదగంగ స్నానం చేసి పెద ఉదకం గౌరీనామ సంకీర్తన చేసి, ఆ ఉదకం తీసుకెళ్ళి, దక్షిణాన దరిగొండు సంగమంతోటలో ఎండిమోడై ఉన్న గజనిమ్మచెట్టు మొదటపోస్తే, ఆ చెట్టు చిగురించి, కాయలు కాస్తుంది. ఆ చెట్టును పూజించి, దాని కాయను కోయటానికి డొంకి తగిలిస్తే, ఆ కాయపైకి పోయి, రెండవకాయ వచ్చి ఒడిలో పడుతుంది. ఆ కాయ తీంటే సంతానం కలుగుతుంది అంటాడు. ఆమె ఆవిధంగా చేసి, నిమ్మకాయని తీసి గృహతం, తొమ్మిది గడియాలకల్లా ఆడబిడ్డను ప్రసవిస్తుంది.

బాల పుట్టిన గడియలు మంచివో కానో అని వంచాంగం చూపించగా, బాల ఇంటిలో ఉంటే తల్లిదండ్రులకి, అన్నలకేకాక ఊరివారందరికీ కీడు కలుగుతుంది అంటారు. వెంట బాలపాడుగునా బంగారు పెట్టె చేయించి, పెట్టెలో పెట్టించి దాసీలవేత సముద్రంలో పారవేయిస్తుంది. సముద్రములోని ఆటూ పోటులకు తిరుగుతున్నప్పుడెట్టే, సముద్రంలో స్నాన మాడుతున్న మునీశ్వరులలో ఒక మునీశ్వరుని జడకు తగిలింది. జడలు దగ్గరకు లాక్కోగా జడలకు చిక్కుకున్న పెట్టె దగ్గరకు వచ్చింది. ఆ పెట్టెను బయటకు తీసి, గొడ్డళ్ళతో బద్దలు కొట్టి అందున్న బాలను తీసుకొని, ఆమెకు తరిదేవితమ్మ పేరుపెట్టి, తోబుట్టువుగా భావించి పెంచుకొంటున్నారు.

యక్షవయస్సు వచ్చాక, ఈ బాలకు పెళ్ళిచేద్దామని ప్రయత్నం చేయగా ఎవరితోనూ పెళ్ళి కుదరటం లేదు. చివరకు సవత్తానరాజు అనే పేదవానితో ఈమెకు పెళ్ళి జరిగింది. ఈమెకు పెళ్ళి కుంటే విషయం తెలుసుకొని, తల్లి భర్తకు, కుమారులకు తెలియకుండా సారె పెట్టింది. కుంటే కుంటే కూడ అరణంగా ఇచ్చింది. వీటన్నింటినీ తీసుకొని తరిదేవితమ్మ అత్తవారింటికి కెళ్ళింది. ఆ ఊరికి ఆవును మేపగా, ఈ ఆవు కడుపున చాలా ఆవులు పుట్టాయి. ఈ ఆవులన్నీ ఇచ్చిన పాలతో

మజ్జిగ చేసి, ఆ మజ్జిగను తరిదేవి అత్త అమ్మకొని వచ్చేది. కొంతకాలానికి పండుముసలిదైనందున, ఆమె వెళ్లలేక చల్లమ్మటానికి కోడల్ని పంపించింది. తరిదేవితమ్మ చక్కగా ముస్తాబై, చల్లకుండ నెత్తుకొని వెళ్లి, చల్లమ్మతుంది 'నాచల్ల తాగితే ముసలివాళ్లు పడుచువాళ్లువుతారు. పెళ్లికానివాళ్లకి పెళ్లిళ్లువుతాయి. ఒడుగులు కానివాళ్లకు ఒడుగులవుతాయి అంటూ అమ్మతుంది.

ఈమెను ఒక దేవతగా భావించిన గ్రామస్థులు ఆమెను చూసి భయపడి తలుపులు వేసేసుకున్నారు. ఎవ్వరూ తలుపులు తీయ్యటంలేదు. ఒకచోట వాచుబతుకుల్లో ఉన్న ముసలామెను వీధిలో పడేసి, ఏడుస్తున్నారు. తరిదేవితమ్మ మాట విని, ఆమెను పిలిచి, చల్ల తీసుకొని నోటిలోపోయగా, ఆ ముసలామె బ్రతికింది. అది చూసిన అక్కడ ఉన్న వాళ్లందరూ, ఆ చల్లతాగితే, తాము కూడ గొప్పవాళ్లు మవుతామనే ఉద్దేశంతో, ఎక్కువ డబ్బు, బంగారు కాసులు పోసే చల్ల కొనుక్కొని తాగారు. కుండెడు చల్ల అమ్మడం, కుండెడు కాసులు వచ్చాయి. ఇవి తీసుకొని వచ్చిన తరిదేవితమ్మను చూసి అత్తగారు అంతకుముందు తాను చల్లమ్మటానికెళ్లి తక్కువ డబ్బులు తెస్తే, కోడలు చల్లమ్మటానికెళ్లి, కుండెడు కాసులు తెచ్చినందుకు ఆమెను అనుమానించింది (వ్యభిచరించిందేమోనని భావించింది) తరిదేవితమ్మ అడబిడ్డ 'కడుపుబ్బు గాంధారి' తన అన్నను పిలిచి, అతని భార్య కానివని చేసి కాసులు తెచ్చిందని, అందుకుగాను తాము పెట్టిన పరీక్షలలో నెగ్గాలని అంటుంది. అలా నెగ్గితే ఆమె సంసారి. లేకుంటే వ్యభిచారి అంటుంది. పరీక్షలు పెట్టమంటాడు.

ముందుగా పెద్ద రంధ్రాలున్న జల్లెడతో సముద్రం నుండి నీరు తేవాలని, జల్లెడ నుంచి నీరు కారకూడదని, కారితే వ్యభిచారి అని, కారకుంటే సంసారి అని అంటుంది. ఆ పరీక్షలో తరిదేవితమ్మ నెగ్గుతుంది. ఆమె జల్లెడతో కారకుండ నీరు తెస్తుంది.

రెండవ పరీక్షగాపైబచెంగులో అగ్నిమూట కట్టాలని చెంగు కాలకూడదని అంటుంది. అవిధంగానే చేస్తుంది. చెంగు కాలదు. మూడవ పరీక్షగా సలసల కాగుచున్న నూనెలోకి దిగాలంటుంది. పెద్దపెనలో కాగుచున్న నూనెలోకి తరిదేవితమ్మ దిగింది. ఈమె దిగగానే నూనె చల్లారిపోయింది. నా భార్య దిగి తన స్వచ్ఛత నిలుపుకుంది కాబట్టి నీవు కూడ దిగి నీ స్వచ్ఛత నిలుపుకోమని చెల్లెల్ని అన్న అడుగుతాడు. ఆ మాటకు నూనెలోకి దిగిన 'కడుపుబ్బు గాంధారి' అందు మాడిమసైపోయింది. కనికరించిన తరిదేవితమ్మ సంజీవిపుల్ల తెచ్చి అడపడుమను బ్రతికించింది. అవిధంగా బ్రతికిన 'కడుపుబ్బు గాంధారి' మళ్లీ తన వదినను కష్టాలుపాలు చేయదలచి, తన అన్నతో ఎన్ని పరీక్షల్లో నెగ్గినా తన వదిన మంచిదికాదని, ఆమెను అడవులకు పంపించి, కటికవాళ్లచేత నరికించి, ఆమె కళ్లు తీసుకొచ్చి తనకు చూపితే ఆమెకంటే అందమైన చిన్నదాన్ని తీసుకొచ్చి తనకు పెళ్లిచేస్తానంటుంది.

అవిధంగానే ఏడుగురు కటికవాళ్లు తరిదేవితమ్మను అడవులకు తీసుకెళ్లి, నరక ఉద్దేశంతో కత్తి ఆమె మెడమీద పెట్టగా అది కంఠాభరణ మయ్యింది. నడుము మీద పెడితే వడ్డాణం అయింది. కాళ్లమీద పెడితే అందెలు అయ్యాయి. ఇదంతా చూసినవారు ఆమెను దేవతగా భావించి, అడవిలో పదలేసి, వేరొక జంతువును చంపి దాని కళ్లు తీసుకెళ్లి, ఆమె కళ్లుగా అన్న చెల్లెళ్ల కిద్దరికీ చూపిస్తారు.

నువ్వు చెప్పినట్లు చేసినందుకు తనకు చేస్తానన్న రెండవ పెళ్లి చెయ్యమని అడిగిన అన్నతో చెల్లెలు అది తనపల్లి కాదని చెప్పి అత్తింటి కెళ్లిపోయింది. తరిదేవితమ్మ అడవిలో భర్త-జ్ఞాపకాలతో కుమిలిపోతుంది. తరిదేవితమ్మను అడవిలో మృగాలన్నీ ఓదార్చుతున్నాయి. కష్టాల్లో ఉన్నందున ఆమె పుట్టింట వేసిన తలముడి, అడవిలో కూడ విప్పలేదు. ఒక అర్ధరాత్రి సమయంలో కృష్ణ గోదావరి నదులు ఉప్పొంగి ప్రవహించగా ఈమె కురులు ఆ జలప్రవాహంలో తేలియాడుతూ ప్రాణిస్తున్నాయి. స్నానమాడడానికి నదిలోకి దిగిన తరిదేవితమ్మ భర్త మెరుస్తున్న ఆ వెంట్రుకను మాసి, ఆ వెంట్రుకన్న (స్త్రీ) మరెంత అందంగా ఉంటుందో అని భావించి, వెంట్రుకను చేతికి మట్టుకుంటూ, వెళతాడు. బార్యాభర్తలిద్దరూ కలుసుకుంటారు. తన భర్తకు తనమీద ఎంతో ప్రేమండే వచ్చాడని భావించిన తరిదేవితమ్మ పల్లకి ఎక్కి అతనితో ఇంటికి వస్తుంది. వారిద్దరూ సుఖంగా జీవిస్తారు⁵

నేను మెట్టప్రాంతంలో ఉన్న పంబలవారి వద్ద సేకరించిన కథలలోనూ, నాయని కృష్ణకుమారి గారు సేకరించిన కథలలో తరిదేవి ప్రసక్తి వచ్చింది. కాని ఈ కథలోని తరిదేవితమ్మకి, ఆ కథలలో వచ్చిన తరిదేవికి నామ సామ్యమేతప్ప కథాసామ్యం కానరాదు.

లేకలేక కల్గిన అడవిపల్లి పుట్టిన గడియలు చూపించి, అవి మంచివి కాదని తెలిసి, ఆ పిల్లను బంగారు పెట్టెలో పెట్టి, సముద్రంలో పారవేయించటం, ఆ పెట్టె మునుల జడలకు తగలడం ఆ పిల్లను వారు పెంచి పెద్దచేసి, పెళ్లి చేయగా, ఆమె దేవత కావడం, మొదలైన సంఘటనలు నేను పల్లెవారి వద్ద సేకరించిన మశానదేవత కథలోనూ వస్తాయి.

అదేవిధంగా ఇంటి కోడలిని అత్త లేక అడవిడ్డ శీలం శంకించి బాధ పెట్టడం అనేది ఈ కథలోను, జలగన్నెపార్వతి కథలోనూ కనిపిస్తుంది. గ్రామదేవతలకథలలో ఈవిధంగా చాలా పాఠాంతరాలు కనిపిస్తాయి. ముఖ్యంగా నామసామ్యమున్నచోట కథామామ్యముండదు. కథా సామ్యమున్నచోట నామసామ్యముండదు. ఒకే జిల్లాలో వేరు వేరు ప్రాంతాలలో లభించిన కథలవ్వటంవల్ల అసాటి సామ్యవైషమ్యాలు కానరావడం సహజమే.

జలగన్నెపార్వతి, తరిదేవితమ్మల కథలను బట్టి, అత్త, అడవిడ్డల వల్ల అవస్థలపాలయి, తమ పాతివ్రత్యమహిమవల్ల జీవించిన పుణ్యస్త్రీలు మహిమాన్వితులని భావించిన జానపదులు వారిని దేవతలుగా పూజించుచున్నారనవచ్చును.

పంబలవారి దగ్గర నేను సేకరించిన కథలలో 'అమ్మవారు పల్ల అమ్మేకథ' తప్ప మిగతా కథలన్నీ మెట్ట ప్రాంతంలో ముఖ్యంగా పితాపురం పట్టణంలోని పంబలవారి వద్దనే సేకరించాను. వీటిలో శక్తి పుట్టుదల కల్లుసాటన, సెనగల కథ, దోనె దాటించే కథ, కాశీరాజా కథ, గంగబుల్లూపు కథ, నల్ల గులాబి కథ, సత్యాంబ చంద్రుడు కథ, శివకుమారుడు కథ, స్వామి వారు విజ్ఞానలో కెళ్లే కథ - నేను ఆయా పంబలవాళ్లు పాడుచుండగా టిప్పు రికార్డరుపై రికార్డు చేసుకున్నాను. ఇవి వచన కథలు. వీరు కొద్దిసాటి రాగంతో పాడుచుండగా నేను రికార్డుచేసాను. మాంధాతరాజా కథ, జలగన్నెపార్వతి కథ, ఎల్లమ్మ కథ, జంపన కథ, వరశరాముని కథ, గౌరమ్మ కథ, అమ్మవారుపల్ల అమ్మే కథ (తరిదేవితమ్మ కథ) ఆయా పంబలవారు వోటితో చెప్పుచుండగా వ్రాసుకొన్నాను.

‘అమ్మవారి చల్ల అమ్మే కథను’ నేను డెల్టా ప్రాంతం నందలి ‘మాగం’ గ్రామంలో వాకవల్లి పోలీసురావు అనే పంబలవాడు చెప్పగా వ్రాసుకొన్నాను.

పంబలవారు పాడే సత్తెమ్మ కథలలో అనేక అతిశయోక్తులు, కల్పనలు కన్పిస్తాయి. ఈ విధంగా కథలు పాడుతూ, సంబరాలు చేస్తూ, సంబరం చేయించుకున్నవారు ఇచ్చే ధనంతో ఈ పంబలవారు జీవనం సాగిస్తారు. పంబలవారు పాడే కథలు విన్న జానపదులు, ముఖ్యంగా సత్తెమ్మ భక్తులు సత్తెమ్మ మహిమాన్వితురాలని, పూజించకపోతే కష్టాలు పాల్పెస్తుందని భావించి, భయభక్తులతో కొలుస్తూ, తరచు సంబరాలు చేయించుకుంటూ, ఆయా సందర్భాలలో పంబలవారికి తగు మొత్తంలో ధనమిస్తారు. ఈ సత్తెమ్మ సంబరాలు సత్తెమ్మ కథలలో కన్పించే వర్ణనలు, అతిశయోక్తులు విద్యాధికులమైన మనకు కొంత వింతగా అనిపించవచ్చును. కాని దేవతనే తమ జీవన సర్వస్వాలూగా భావించే పంబలవారికి గాని, ఆ కథలు వినే భక్తులకు గాని, ఈ కథలలోనివన్నీ సత్యాలుగానే కన్పిస్తాయి. వారికి ఈ విషయాలపట్ల నమ్మకమే గాని, అవసరమైతే కలగనే కలగదు. ఈ కథల వల్ల భక్తులు జరిపించే సత్తెమ్మ సంబరాలవల్ల పంబలవారి జీవనవిధానం, గ్రామీణుల (సత్తెమ్మ సంబరాలు జరిపించే భక్తుల) మానసికస్థితి మనకు స్పష్టపడుతున్నది.

మౌఖిక ప్రచారములో ఉన్న ఇట్టి కథల కాలమును నిర్ణయింపలేము. కాని ప్రాచీనకాలమునకు చెందిన మతవరమైన సామాజిక స్పృహ ఇట్టి దేవతల కథలలో గోచరించుట కనుగొన వచ్చును. అ వెదిక మతమును అణచి వైదిక మతము ప్రచారములోనికి వచ్చిన కాలమందలివి ఈ దేవతల కథలనవచ్చును. కథాకాలపు నాటి మత సాంఘిక పరిస్థితుల నాధారముగా చేసుకొని ప్రముఖ శాస్త్రవేత్త లెవిస్ట్రాన్ నిర్మాణ విశ్లేషణనూత్రాన్ని ఈ దేవతల కథలకు కూడ అన్వయింపవచ్చును.

పంబలవారు పాడే ఈ దేవతల కథలలో ఎక్కువగా తమను కొల్వక నిర్వక్ష్యం చేసిన వారిని శక్తి దేవత కష్టాలపాలు చేయటం, చివరకు వారు దేవత మహిమ తెలుసుకొని, ఆమెను తిరిగి పూజించడం ప్రారంభించటం జరుగుతుంది. ముఖ్యంగా కల్లుసాటువ, సెనగలకథ, దోనెదాటించే కథ, మాంధాతరాజు కథ, స్వామివారి విజ్ఞాలలోని కెల్లడం, శివకూమారుడు, నల్లగులాబి, గంగబుల్లూపు మొదలైన కథలలో తనను నిర్లక్ష్యం చేసినవారి కష్టాలపాలు చేసి, తనను తెలిసికొని పూజించేటట్లుగా శక్తిదేవత చేసింది. కాబట్టి పై కథలకు.

శ్రీశక్తి : పురుషశక్తి :: గెలుపు : ఓటమి

అనే నిర్మాణసూత్రం వర్తిస్తుంది. ‘శక్తి పుట్టుదల’ కథలో వైదికమతాన్ని సృష్టించిన త్రిమూర్తులను శక్తిదేవత సృష్టించి, వారికి స్థితిగతులను ఏర్పరచింది. సత్యావంధ్రుడి కథలో తనను అడుగక, బ్రహ్మనడిగి సంతానం పొందినందున, ఆ సంతానాన్ని కష్టాలు పాల్పేసి, తన మహిమ చూపింది. కాబట్టి పైరెండు కథలకు.

శ్రీశక్తి : పురుషశక్తి :: అవైదికారాధన : వైదికారాధన అనే నిర్మాణ సూత్రం వర్తిస్తుంది.

కాశీరాజు కథలో శైవభక్తుడైన కాశీరాజుని శివుని గుడి పడగొట్టించి, తన గుడిని

కట్టినందుకు శక్తిదేవత నానాకష్టాలు పెట్టడం, ఆయా సందర్భాలలో ఈశ్వరునికి, దేవతకు పైరం జరగడం, చివరకు కాశీరాజు శక్తిదేవత భక్తునిగా మారడం జరిగింది. కాబట్టి ఈ కథకు

మాతృదేవతాశక్తి : శివశక్తి :: గెలుపు : ఓటమి

అనే నిర్మాణస్థూం వర్తిస్తుంది.

వరశురాముని కథలో కార్తీకరాజు అతని తండ్రిని చంపినందున వరశురాముడు తండ్రిని బ్రతికించుకొని, కార్తీకరాజుల్ని చంపాడు. కావున ఈ కథకు

దుర్జనత్వ : సుజనత్వం :: మరణం : పునర్జీవనం అనే కథా నిర్మాణ సూత్రం వర్తిస్తుంది.

ముఖ్యంగా మాతృదేవతల కథలలో దేవత తనను కొల్వక నిర్లక్ష్యం చేసిన వార్ని బాధ పెట్టడం, వైదిక దైవాలను పూజించేవారిని బాధపెట్టడం లేక తన భక్తులుగా మార్చుకోవడం కనిపిస్తుంది. కావున వైదిక, అవైదిక మతాల మధ్య సంభవించిన సంఘర్షణ ఫలితమే మాతృదేవతల కథలకు మూలకారణ మనవచ్చును. ఈవిధంగా ప్రాచీనకాలం నాటి మత, సామాజిక పరిణామాలను కథలలో పదిలపరచిన గ్రామీణులు (వంబలవారు) ఎంతైనా అభినందనీయులు.

అధ్యస్థాపికలు

1. రేవుగంగరాజు - పితాపురం - తూర్పుగోదావరి జిల్లా
- 2.3 ముత్యాల నూకరాజు - రావర్తి గ్రామం - పితాపురం మండలం.
4. Myth & Reality; D.D. Kosambri; 1962; p. 115-116
5. తెలుగు జానపదసాహిత్యము - పురాణగాథలు - రావి ప్రేమలత - 1983. పు. 179.
6. ముత్యాల నూకరాజు - రావర్తి గ్రామం - పితాపురం మండలం.
7. దేవాలయాలమీద బూతుబొమ్మ లెందుకు - తాపీ ధర్మారావు - 1971, పు. 56
8. అందదు లేక చాలదు
- 9,10,11. పాకవల్లి పోలీసురావు - మాగాం గ్రామం - అయినపల్లి మండలం
12. శివకంచి మాధవ - పితాపురం - తూర్పు గోదావరి జిల్లా
13. శివకంచి నాగరాజు - బలభద్రపురం గ్రామం - బిక్రమ్‌లు మండలం
14. తెలుగు జానపదసాహిత్యము - పురాగాథలు, 1983, పు. 210
15. శివకంచి మాధవ - పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా
- 16,17,18. రేవు గంగరాజు - పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా

19. తెలుగు జానపదసాహిత్యము - పురాగాథలు, 1983, పు. 31
20. శివకంచి నాగరాజు - బలభద్రపురం గ్రామం బిక్కివోలు మండలం
21. తెలుగు జానపద సాహిత్యము - పురాగాథలు, 1983, పు. 190
22. శివకంచి మాధవ - పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా
- 23.24,25 రేవు గంగరాజు - పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా
- 26.27 తెలుగు జానపదసాహిత్యము - పురాగాథలు, 1983, పు. 187
28. రేవు వకీరు, పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా
29. ప్రాకృతశివమ తత్వశాస్త్ర చరిత్ర, సంపుటి 4, 1961 పు. 23
30. పు. 28
31. ఋగ్వేద ఆర్యులు, 1974, పు. 100
32. ప్రాకృతశివ తత్వశాస్త్ర చరిత్ర, 1961, పు. 417
33. రామాయణ విశేషములు, 1957, పు. 309
34. "Siva grew out of rather primitive and aniconic cultstones along several parallel tracks into a sublimated highest god, for some people. At one stage his equivalent came into more or less violent conflict with the various mother goddesses who had previously been the of senior deities" - Myth and Reality - 1962; p.2.
35. పైది, పు.3
- 36.37,38 శివకంచి నాగరాజు, బలభద్రపురం, బిక్కివోలు మండలం
39. తెలుగు జానపద గేయగాథలు, 1977, పు.లు 98, 102
40. రేవు వకీరు, పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా
- 41.42,43 రేవు గంగరాజు, పితాపురం, తూర్పు గోదావరి జిల్లా
44. ముత్యాల నూకరాజు, రావత్రి, పితాపురం మండలం
45. వాకవల్లి పోలీసురావు, మాగాం, అయినవల్లి మండలం.

గ్రామదేవతలు మత్స్యకారులు

మత్స్యకారులు గ్రామదేవతలు :

సువిశాలమైన తూర్పు గోదావరి జిల్లాకు సుదీర్ఘమైన తీరప్రాంతమున్నది. ఈ జిల్లా తీర శ్రేణిపాడపు సుమారు 144 కిలో మీటర్లు ఈ తీరప్రాంతంలో ఉన్నాడ, మూలపేట, వాకపూడి, వీటిమొగ (కాకినాడ), పెరుమాళ్లపురం, దానవాయపేట, అద్దరపేట, వేమవరం, మొదలైన పెక్కు గ్రామాలున్నాయి. ఈ తీరప్రాంత గ్రామాల్లో మత్స్యకార్లు ఎక్కువగా నివసిస్తున్నారు. వీరిలో వాడబలిజ, వల్లీలు, జాలరి, మొదలైన తెగలవారున్నారు. వీరి ప్రధాన వృత్తి చేపలవేట. సముద్రంలో కెళ్లి చేపలు వేటాడి తెవడం ముగవారి వస్త్రే, వాటిని ఇతర గ్రామాలకు పట్టుకెళ్లి అమ్మి, డబ్బు తెవడం స్త్రీలవని. వీరు చేపలవేటకు తెప్పలు, వడవలు ఉపయోగిస్తారు. మరవడవలన్నా బోట్లన్నా వీరి వడదు. వీటిని ఉపయోగిస్తే చేపలు వడవని వీరి నమ్మకం కొయ్యవడవలపైన వేట సాగించడం గ్రామానికి క్షేమకరమని వీరి విశ్వాసం.

గ్రామ దేవతలు - ఆచారాలు - నమ్మకాలు : తరతరాలుగా మన సంస్కృతి, ఆచారాలు, నమ్మకాలు నిత్యనూతనమై నిలిచిపోతున్నాయి. నాగరికత ఎంత పెరిగినా, శాస్త్రీయవిజ్ఞానం, అభివృద్ధిచెంది ప్రపంచపు రోగమనం గ్రహాంతరాలు దాటినా, ఇంకా సనాతన ఆచారాలను తూ.చ తృపుకుండ పాటించేవారు కనిపిస్తూనే ఉన్నారు. వారిలో గిరిజనుల తర్వాత చెప్పకోవలసినవారు ఈ తీరప్రాంత మత్స్యకారులు. వీరి సంప్రదాయాలు, ఆచార వ్యవహారాలు ఎంతో విచిత్రంగా ఉంటాయి. మిగతా ప్రాంతాలతో పోలిస్తే తీరప్రాంత ప్రజల దేవతలు, వారి ఆరాధనా విధానం, ముక్కులు, ఆచారాలు, నమ్మకాలు, మొదలైనవన్నీ ప్రత్యేకతతో కనిస్తాయి.

ఒక గ్రామంలో పెక్కు గ్రామదేవతలు : ఒక గ్రామంలో ఎక్కువ దేవతలుండడం సాధారణంగా కన్పించేదే అయినా, తీరప్రాంత గ్రామాలలో చాలా ఎక్కువమంది దేవతలు ప్రతి గ్రామంలోనూ ఉంటారు. దీనికి కారణం ఇతర గ్రామాల నుంచి, జిల్లాల నుంచి, రాష్ట్రాల నుంచి, రాష్ట్రాలనుంచి, దేశాల నుంచి కూడా వలస రావడమే. మత్స్యకారులలో కొందరు సంవత్సరంలోని కొన్నినెలలు ఇతర జిల్లాలకు (కృష్ణా, గుంటూరు), ఇతర రాష్ట్రాలకు (ఒరిస్సా), ఇతర దేశాలకు (బర్మా) కూడ చేపలవేట నిమిత్తం వలస వెళతారు. వీరు ఆయా ప్రాంతాలలో ఉన్న రోజులలో అక్కడ వూజించిన దేవతలు వీరితోపాటు వీరి గ్రామానికి వలస వస్తాయి. గ్రామంలో పాత దేవతలతో పాటు, వలస వచ్చిన దేవతలను గ్రామస్థులు గుర్తించి పూజిస్తారు.

ఉదా : ఈ జిల్లాలోని కొత్తవల్లి మండలం ఉన్నాడ గ్రామానికి శివారు గ్రామమైన మాయాపట్నంలో పైడమోరు, కొయ్యెమ్మోరు, భూలోకమ్మోరు, బండమ్మోరు, నూకాలమ్మోరు, ఒడిచిట్లమ్మ, రెక్కలమ్మ, జట్లమ్మ మొదలైన పెక్కుమంది దేవతలున్నారు. వీరిలో నూకాలమ్మోరు రాంబిల్లి (విశాఖజిల్లా) నుంచి, ఒడిచిట్లమ్మ, రెక్కలమ్మ, జట్లమ్మ, ఒరిస్సా రాష్ట్రం నుంచి,

భూలోకమోర్గురు రంగూను (బర్మా) నుంచి వలస వచ్చారు. మీరాసాయిబు అనే పురుషదేవత (పూజారి) కూడ బెల్గాం (ఒరిస్సా) నుంచి వలస వచ్చాడు. ఈ దేవతల గుడులన్నీ వరుసగా సముద్ర పాడ్డున కాని, గ్రామ మధ్యలో కాని ఉంటాయి.

ఈ మత్స్యకారులు ద్రావిడ సంస్కృతికి చెందిన స్త్రీ దేవతలనే కాక, ఆర్య సంస్కృతికి చెందిన పురుషదేవతలను కూడ పూజించటం కన్పిస్తుంది. ఉదా : ఈ జిల్లాలోని పెక్కు తీరప్రాంత గ్రామాల్లో జగన్నాథస్వామి విగ్రహాలు, ఆలయాలు కన్పిస్తాయి. ముఖ్యంగా కొత్తవల్లి మండలం మూలపేట గ్రామంలో జగన్నాథస్వామి 'మొండి జగ్గప్ప' అనే పేరుతో పూజింపబడుచున్నాడు. ఒరిస్సా రాష్ట్రంలోని పూరీపట్టణం నుంచి వచ్చిన పురుషదేవతే ఈ జగన్నాథస్వామి.

పూజారు (లింబు)లు - గణాచారు (లింబు) లు - భక్తురాళ్లు : గ్రామంలో దేవతల ప్రతినిధులుగా కొందరు భక్తురాళ్లు ఉంటారు. వీరే పూజారిణులు మరియు గణాచారిణులు. ఆయా దేవతలు ఆయా సందర్భాలలో పూనుతారు. ప్రతి దేవతకూ భక్తురాలు ఉంటుంది. కొత్తగా వలస వచ్చిన దేవతకు కూడ భక్తురాలినియామకం జరుగుతుంది.

కొత్తగా దేవత వలస వచ్చి గ్రామంలో నిలిచినపుడు ఆమెను గుర్తించే సమయంలో పూజారిణులు ప్రధాన పాత్ర వహిస్తారు. కొత్తగా వచ్చిన దేవత ఆ గ్రామ ప్రధాన దేవత (గ్రామ మేర్పడినప్పటి నుంచి ఉంటున్న దేవత. ఈమెను యతి(జ)మాని దేవత అని కూడ అంటారు.) తో తగవాడి, ఆ గ్రామంలో స్థానాన్ని సంపాదించుకొంటుంది. నీ బిడ్డలు (గ్రామస్తులు) నన్ను పూజించి బ్రతికారు. పాళ్ల కూడ నేను వచ్చాను. నా గత్యంతర మేమిటి? అని అడుగుతుంది. అంతేకాక తన ఉనికిని తెలపటానికి గ్రామస్తులకు విరేచనాలు, వాంతులు మొదలైనవి కలిగించి, అనారోగ్యాన్ని కలుగజేస్తుంది. వీటికి భయపడ్డ గ్రామస్తులు గ్రామ పెద్ద సమక్షంలో వెళ్లి, గ్రామ ప్రధాన దేవతను తమ అనారోగ్యం గురించి అడుగుతారు. మన గ్రామస్తులు ఇతర ప్రాంతాలకు వెళ్లి, అక్కడ దేవతను పూజించి బ్రతికారు. ఆ దేవత వారి కూడ వచ్చి, తన మహిమ చూపుతుందియి ఆమెను శాంతిపరచాలి అని ప్రధాన దేవత అంటుంది. వలస వచ్చిన దేవతను 'ఉంటావా? "నీదేశం వెళ్లిపోతావా?" అని అడుగుతుంది. వెళ్లిపోతానంటే తన బిడ్డలు (గ్రామస్తులు) చేసిన తప్పును షమించ మంటుంది. గ్రామంలో ఉండిపోతానంటే, ఉండమని చెప్పి ఆమె అడిగిన మొక్కు తీర్చమని గ్రామ పెద్దతో చెబుతుంది. అప్పటినుంచి వలస వచ్చిన దేవతను కూడ ఆ గ్రామదేవతగా భావించి, ఆమె అడిగిన మొక్కును ప్రతిపేటా చెల్లిస్తారు. ఈవిధమైన దేవతల సంభాషణ అంతా పూజారిణుల ద్వారా జరుగుతుంది. కొత్తగా నిలిచిన దేవతకు కూడ పూజారిణిని నియమించుకుంటారు.

ప్రత్యేకమైన మొక్కులు చెల్లించడం: మత్స్యకారులు దేవతలకు చెల్లించే సామాన్యమైన మొక్కులు (జంతు, వక్షిబులు)తో పాటు ప్రత్యేకమైన మొక్కులు కూడ చెల్లిస్తారు. వీరు చెల్లించే ప్రత్యేకమైన మొక్కులలో రెండు ప్రధానమైనవి - 1. సముద్రంలో తెప్ప వదలడం, 2. జెండాను సముద్రపాడ్డున పాతడం. ఉదా : మాయాపట్నం గ్రామంలో అడవమోర్గురుకు మొక్కుగా తెప్పను సముద్రంలో వదులుతారు. భూలోకమోర్గురికి జెండాను సముద్ర పాడ్డున పాతుతారు.

చూపుగాడు - మొక్కుడం : మత్స్యకారులకు జబ్బులు, పొంగుచూపడం, మొదలైనవి వస్తే వైద్యుని వద్దకు వెళ్లరు. చూపుగాడితో చూపించుకుంటారు. అమ్మవారికి మొక్కే వ్యక్తి ఉంటాడు. ఇలాంటి వ్యక్తులు గ్రామానికి ఒకరు గాని, రెండుమూడు గ్రామాలకు ఒకరు గాని ఉంటారు. జబ్బుచేసిన వ్యక్తులు ఈ చూపుగాడి వద్దకు వెళతారు. అతడు చిన్నరాయికి దారం కట్టి, నైలాడుతున్న ఆ రాయిని కదవకుండా పట్టుకొని, వేరొక చేత్తో గంట వాయిస్తూ అమ్మవారికి మొక్కుతాడు (స్మరిస్తూ సవమూగుతూ రాగాలాపన చేస్తాడు). ఆసమయంలో ఆరాయి దానికదిగా కదలాలి. ఆవిధంగా కదిలితే అమ్మవారి మహిమవల్ల కీడు కలిగిందని భావిస్తారు. జబ్బు తగ్గించమని అమ్మవారికి మొక్కుతారు. అంతే తప్ప వైద్యుల వద్దకు వెళ్లరు. రోగం నయం కాక ఎవరైనా చస్తే దేవుడు తీసుకెళ్లాడని చెబుతారు.

దేవతకు క్షమాపణ చెప్పడం : ఒక్కొక్కసారి చేపలవేటలో చేపలు పడకపోతే, విసిగిపోయిన కొందరు మత్స్యకారులు దేవతను నోటికొచ్చినట్లు తిడతారు. ఆతర్వాత పశ్చాత్తాప పడి క్షమాపణ చెప్పుకొంటారు. ఈ క్షమాపణకు విచిత్రమైన విధానం ఉన్నది. గ్రామపెద్దను 'పిల్లగాడు' అంటారు. అతని కొడుకును 'చిన్నపిల్లగాడు' అంటారు. దేవతను దూషించిన విషయాన్ని ముందుగా పిల్లగాడికి చెబుతారు. 'గుమ్మడి' అనేవాడు. పిల్లగాడికి సహాయకుడిగా వ్యవహరిస్తాడు. గ్రామంలో ఏ శుభ అశుభకార్యం జరిగినా పిల్లగాడికి చెప్పాలి. దేవతను దూషించిన దంపతులిద్దరూ ఒకరి బట్టలను మరొకరు ధరించాలి. భర్త చీర, గాజాలు ధరిస్తే, భార్య అతని దుస్తులు ధరిస్తుంది. వీరి చేతులకు తాళ్లు, మెడలో కల్లుకుండ కట్టి, గ్రామమంతా తిప్పి, అమ్మవారి గుడికి తీసికెళతారు. అక్కడ గ్రామస్తులంతా సిద్ధంగా ఉంటారు. చేసిన తప్పును క్షమించమని, వారికి చేపలు దొరికేలా చేయమని అందరూ ప్రార్థిస్తారు.

దేవతకు మొక్కించుకోవడం : మత్స్యకారులు చేపలవేటకు వెళ్లినపుడు వరిలో చేపలు పడకపోతే, దేవతను స్మరించుకొని ఆమెకు మొక్కించుకుంటూ మని మొక్కుకుంటారు. వాళ్లకు చేపలు పడి వారమంతా బాగుంటే, మొక్కేవాళ్లను తీసుకొచ్చి, వాళ్లచేత మొక్కించుకుంటారు. మొక్కేవాళ్లను ఇద్దరిని తీసుకొస్తారు. అందు ఒకరికి ఆడవేషం వేస్తారు. ఇద్దరూ చెరో కొంతసేపు మొక్కుతారు. వీరిద్దరి మొక్కులు సంభాషణ వలె ఉంటాయి. వారి మట్టు ఉన్నవారు 'సివా సివా' అంటారు. అందుకే వీళ్లను 'సివ గాళ్లు' అంటారు. ఈవిధంగా మొక్కించుకున్నవాళ్లు, మొక్కిన వారికి చీర, పంచె మొదలైన వస్త్రాలు, తగు మొత్తంలో డబ్బు కూడ ఇస్తారు.

దేవత చదున్లు ఇంట్లో వేయించుకోవడం : మత్స్యకార గృహస్థులు తమ క్షమాన్ని కోరి దేవత చదున్లు తమ ఇంటిలో వేయించుకుంటారు. ఈ చదున్లు వేయడంలో చూపుగాడు ప్రముఖపాత్ర వహిస్తాడు. ఈతడు చేతిలో గంట వాయిస్తూ, అమ్మవారికి మొక్కుతూ, చదున్లు వేయించుకొనే ఇంటివారిని తీసుకొని పుట్ట ఉన్నచోటుకి వెళతాడు. మూడు దోసెళ్లతో చదున్లు వేయించుకొనే వ్యక్తిచేత పుట్టమట్టి తీయించి, తాము పట్టుకెళ్లిన పళ్లెంలో వేయిస్తాడు. మొక్కుకొంటూ ఇంటికి తీసుకొస్తాడు. ఆ మూడు గుప్పెళ్ల మట్టికి మరికొంత మట్టి కలిపి, ఆ ఇంటివారి గదిలో గోడవార దిమ్మవలె వేయిస్తాడు. ఈ దిమ్మను చదును అంటారు. ఈవిధంగా చదును

వేయించుకోవటాన్ని అమ్మవారిని తమ ఇంట్లో నిలుపుకోవడంగా భావిస్తారు.

మరణించినవారి బొమ్మలు ఇంట్లో నిలుపుకోటం : మత్స్యకార్లు తమ ఇంటిలో పెద్దవయస్కులు మరణించినపుడు వారి పేరక క్రబొమ్మలను చేయించి తమ ఇంటిలో నిలుపుకుంటారు. కంసాలి వారితో ఒక క్రబొమ్మచేయించి దానిని పల్లకిలో ఊరేగిస్తూ, భజన చేస్తూ, తీసుకొచ్చి అ బొమ్మను ఇంట్లో పెట్టుకుంటారు. ఆ బొమ్మ తమకు ఆవదల నుంచి కాపాడుతుందని, కష్టాలు కలుగజేయదని వారి నమ్మకం.

పెళ్లిళ్లు : మత్స్యకారులు తమ పిల్లలకు చిన్నతనంలోనే పెళ్లిళ్లు చేస్తారు. పెద్దయ్యాక ఆ వివాహాలు రద్దుచేసుకొని, తమకు నచ్చినవారిని చేసుకుంటారు. గ్రామ పిల్లగాడే పెళ్లికూతురు మెడలో తొలి కట్టి, పెళ్లికొడుక్కీ అవుగిస్తాడు. పెళ్లిళ్ల విషయంలో వీరికి ఇప్పుడిప్పుడే నాగరిక పోకడలు అబ్బుతున్నాయి.

గ్రామదేవతలు - ఆరాధనావిధానం : మత్స్యకార్ల గ్రామదేవతల ఆరాధన విధానంలో కూడ కొన్ని ప్రత్యేకతలు కనిపిస్తాయి. సాధారణంగా వీరి దేవతల పండుగలు లేక సంబరాలు వైశ్రశుద్ధ అమావాస్యకు చేస్తారు. దేవతలందరికీ ఒకేసారి చేస్తారు. కొన్ని గ్రామాల్లో ఎక్కువమంది దేవతలకు ఒకేసారి చేసినా, వారిలో కొంతమందికి ప్రత్యేకంగా వేరొకసారి చేయడం కూడ కనిపిస్తుంది. ఉదా : తూర్పుగిరి దావరి జిల్లాలోని కొత్తవల్లి మండలం ఉప్పాడ గ్రామంలో మిగతా గ్రామదేవ తల సంబరంలో కాకనూకాలమ్మ, కొయ్యమ్మోరు, బండమ్మోరులకు విడివిడిగా పండుగలు చేస్తారు.

సాధారణంగా చేసే పండుగ లేక సంబరం

గలగలు తీయడం : సాధారణంగా చేసే గ్రామదేవత పండుగ ఆమె గరగలను తీసి ఊరేగించడంతో ప్రారంభమవుతుంది. ఇత్తడితో తయారుచేయబడిన లోహపు ఘటమే గరగ. వీనికి పైభాగాన నాగసర్పంతో మూతవలె అమర్చబడుతుంది. ఈ ఇత్తడి గరగలను సంబరం ప్రారంభం రోజున తీసి, కడిగి, శుభ్రంచేసి, చీరలతో అలంకరించెదరు. వీటిని సాధారణంగా చాకలివారు ఎత్తుకొంటారు. మాదిగలు డప్పులు వాయిస్తుండగా ఆ శబ్దానికనుగుణంగా గలగల నెత్తుకున్నవారు నృత్యంచేస్తారు. ఈ గరగలను ప్రధాన సంబరం జరిగేరోజుకు ఒకటి లేక రెండు లేక నాలుగారాల ముందు తీస్తారు. తీసిన రోజు నుంచి ప్రధాన సంబరం రోజు వరకు ప్రతిరోజూ రాత్రులందు కొంత సమయం దేవత గుడి ముందు నృత్యంచేసి, మరికొంత సమయం గ్రామమంతా త్రిప్పుతారు. గరగలు సంబరం జరగనిరోజులలో గుడి ఉంటే దేవత గుడిలోనూ, గుడి లేకుంటే పూజారి ఇంటిలోనూ ఉంటాయి. గరగలు తీసిన రోజున దేవత భక్తురాలైన పూనడం, తనకు కావలసిన మొక్కులు అడగడం, సంబరం ఘనంగా చేయమని చెప్పడం జరుగుతుంది.

గుండం తొక్కడం : ప్రధాన సంబరంరోజు వరకు గరగలు ఆడతాయి. ప్రధాన సంబరం రోజున గ్రామం మధ్యలో పందిరి వేసి, గరగలను పందిళ్లో పెడతారు. ఆయా అమ్మవార్లకు మొక్కులను బట్టి పాతవలసిన జెండాలు కూడ పందిరి వద్ద పెడతారు. ఆ పందిరి దగ్గర మూడు

అడుగుల పాడవు, రెండడుగుల వెడల్పు, ఒక అడుగులోతు గల గొయ్యి తవ్వి అందు కట్టెలు కాల్చి, నిప్పులు తయారుచేస్తారు. ఆ గుండంలో పూజారి లేక పూజార్లు నడుస్తారు. వీరు తప్పకుండా నడుస్తారు. మ్రొక్కుకుంటే ఇతరులు కూడ నడుస్తారు. ఈ గుండ 10' నడిచే పూజారులు కాని, ఇతరులు కాని ఆరోజంతా ఉపవాసం ఉంటారు. కేవలం వసువునీరు మాత్రం తాగుతారు. ఈ ఆచారాన్ని మెట్టప్రాంతంలో కూడ పూర్వకాలంలో ఆచరించేవారు. ప్రస్తుతకాలంలో అంతగా కానరావడంలేదు.

కత్తిమీద నిలబడడం : పూజారి లేక పూజార్లు ప్రధాన సంబరం రోజున కత్తిమీద నిలబడతారు. రెండువైపులా వదునుగా ఉండి, రెండు చివర్ల పిడులున్న కత్తిని చెరొక వ్యక్తి పట్టుకుంటారు. ఆ కత్తిమీద పూజారి నిలబడతాడు. ఈవిధంగా కత్తిమీద నిలబడడం, గుండంలో నడవగలగడం, మొదలైనవి దేవత మహిమవల్లనే వారు చేయగలుగుతున్నారని గ్రామస్తుల నమ్మకం.

జంతు బలి : గ్రామదేవత (ల) సంబరం నిమిత్తం గ్రామస్తులంతా చందాలు వేసుకొని ఆ డబ్బుతో కొన్నజంతువు (మేక లేక గొర్రెపోతు) ను గుడి ముందు వేసిన పందిరి వద్దకు సంబరం రోజున తీసుకొస్తారు. ఈ జంతువుకు మెడలో వేపరొట్టు కట్టి, ముఖానికి వసుపు పూసి, కుంకుమబొట్టు పెడతారు. దేవతల గుడిముందు వేసిన పందిరిలోనికి వచ్చిన పూజారులు సీవమూగుతుంటారు. వారిమీద జనులు బిందెలతో వసుపునీళ్లు పోస్తుంటారు. డబ్బుల వాయింపుతో పూజారులను, బలి జంతువును, జెండాలను తీసుకొని, సముద్రపాడ్డుకు వెళతారు, సముద్రపాడ్డుఉంచిన అప్పటికే తయారు చేసి తెచ్చును, సంబంధిత దేవతకు చెల్లించవలసిన మొక్కుగా సముద్రంలో వదులుతారు. తీసుకెళ్లిన జెండాలను ఆయా దేవతలకు చెల్లించవలసిన మ్రొక్కులుగా సముద్రపాడ్డున పాతుతారు.

తీసుకెళ్లిన బలిజంతువు మీద నీళ్లుపోస్తూ, డబ్బులు వాయిస్తారు. ఆ చప్పుళ్లకు బలిజంతువు ఒళ్లు విరుచుకుంటుంది. వెంటనే మాదిగవాడు కత్తితో ఒక వేటు వేసి చంపుతాడు. బలిజంతువు ఒళ్లు విరుచుకోవటాన్ని దేవత తమను కరుణించినట్లుగా భావిస్తారు. జంతువును బలి నరికేముందు ఆమ్మవారలారా ! ఇన్నాళ్లు మీరు మాకు అన్ని విధాల సహకరించి (చేపలు భాగా వడేటట్లు చేసి) కాపాడారు. గోరెడు వసుపు, గొరెడు కుంకుమ, మేకపోతు సమర్పించుకుంటున్నాము అని మేకపోతుమీద నీళ్లుపోసి, పోతు దులవరించుకున్నాక వేటు వేస్తారు.

బద్దిగడుగులు : 'బద్దంపు' అనగా 'అంచనా' అని శబ్దార్థ రత్నాకరంలో వివరించబడింది. భవిష్యత్తులో జరగబోయే దానిని అంచనాతో ఇప్పుడే తెలుసుకోవటానికి అనుసరించే వ్యక్తి కాబట్టి దీనికి ఈపేరు వచ్చిందన వచ్చును. బలి యిచ్చిన జంతువు రక్తాన్ని ఒక మూకుడులో (చిన్న మట్టిపాత్రలో) వట్టి, మూకుడుపైన గుడ్డవరచి, మూతి కడతారు. ఆ మూకుడును సముద్రపాడ్డున గొయ్యి తీసి, గోతిలో పూడ్చి పెడతారు. మూడవరోజున పాతిపెట్టిన మూకుడు తీసి, అందున్న రక్తం ఎలాఉందో చూస్తారు. రక్తం గడ్డకట్టి ఉండాలి. అలా ఉంటే ఆ సంవత్సరం అంతా గ్రామప్రజలు సుఖంగా ఉంటారని భావిస్తారు. అలాకాక రక్తం నీరువలె విరిగిపోయినా, పాక్కుల వలె కన్పించినా, ఆ సంవత్సరం పొంగు జబ్బులు వస్తాయని భావిస్తారు. ఈవిధంగా ముందు

జరగబోయే దాన్ని ఇప్పుడే అంచనాగా చెప్పే వద్దతి కాబట్టి దీనికి ఈపేరు వచ్చిందనవచ్చు.

దేవతలు విందుచేసుకోవడం : రక్తం మండిగలో పట్టి, పైన గుడ్డ వరచి కట్టాక ఆ గుడ్డపై సెనగవప్పు ఉంచుతారు. పైన తాటిఆకు వేసి, గోతిని పూడ్చుతారు. పూడ్చిన గోతిమాట్లా తాటాకులు గుచ్చుతారు. మూడురోజుల వరకు ఎవ్వరూ అక్కడకువెళ్లరు. ఈలోగా దేవతలు ఆ మూకుడులో ఉన్న రక్తంతో, సెనగవప్పుతో విందు చేసుకుంటాయని భావిస్తారు. ఇంతటితో సంబరం ముగుస్తుంది.

నూకాలమ్మ పండుగ : మత్స్యకారులు సాధారణంగా దేవతలందరికీ ఒకేసారి సంబరం చేసినా, కొంతమంది దేవతలకు ప్రత్యేకంగా కూడ సంబరాలు చేస్తారు. ఉప్పాడ గ్రామంతో నూకాలమ్మ పండుగ ప్రత్యేకంగా చేస్తారు. ఈమె పండుగను ప్రధాన సంబరం ముగిసిన కొద్దిరోజులకు చేస్తారు. మంగళవారం ప్రారంభించి, లక్ష్మీవారం ముగిస్తారు. మంగళవారం అమ్మవారి గరగను తీసి గ్రామమంతా తిప్పుతారు. గ్రామస్థులు గరగనెత్తుకున్న వ్యక్తి కాళ్ళపై నీళ్లు పోస్తారు. గరగకు, వసువు కుంకుమ అంటిస్తారు. గరగకు నమస్కరించుకుంటారు. అదేవిధంగా బుధవారంరోజు కూడ తిప్పుతారు.

లక్ష్మీవారం రోజు సాయంకాలం నూకాలమ్మ భక్తురాలుతోపాటు, ప్రధాన దేవతలయిన పైడమ్మ, భూలోకమ్మ, వారి భక్తురాలు కూడ గుడిముందు పందిట్లోకి వస్తారు. ముగ్గురూ సినమూగుతుంటారు. జనులు సెనగవప్పు, అరటివళ్లు, వసువు, కుంకుమ, మొదలైనవాటితో పందిట్లోకి వస్తారు. సిన మూగుతున్న పూజారులపై తెచ్చిన సెనగవప్పు చల్లుతారు. అప్పుడు పైడమ్మ, నూకాలమ్మతో నీకు మొక్కులు చెల్లించారు కాబట్టి ప్రజల్ని చూసుకోవాలని చెబుతుంది. ఈవిధంగా అక్కడకు చేరిన అమ్మోరులు మాట్లాడుకుంటారు

పాన్సు వేయడం : మొక్కుకున్నవారు దారికడ్డంగా పడుకుంటే వారిని దాటుకుంటూ పూజారిణులు వెళతారు. దీనినే మత్స్యకారులు 'పాన్సువేయుట' అంటారు. ముగ్గురు అమ్మోరుల్ని సముద్రపాడ్డుకు తీసుకెళతారు. ఆసమయంలో మొక్కులున్నవారు పాన్సులువేసి, మొక్కులు తీర్చుకుంటారు. పిల్లలకు కాని, పెద్దలకు కాని పొంగుచూపినపుడు పాన్సులు వేస్తామని మొక్కుకుంటారు. దాని ప్రకారం మొక్కులున్నవాళ్లు దారికడ్డ పడుకొంటే ముగ్గురు పూజారులు వారిని దాటుకుని వెళతారు. నూకాలమ్మ 'పొంగువంటి అంటువ్యాధులకు అధిదేవత కాబట్టి ఈమె సంబరంలోనే ఈ పాన్సులు కనిస్తాయి.

ఆతరువాత ముగ్గురు పూజారులను, మేకపోతును తీసుకొని, గ్రామస్థులంతా సముద్రపాడ్డుకు వెళతారు. అక్కడ ప్రధాన సంబరం రోజు పాతిన తాటాకుల చుట్టూ ముగ్గురినీ తిప్పుతారు. జనులు తాము తెచ్చిన సెనగవప్పు, అరటివళ్లు, మొదలైనవన్నీ ఒక బుట్టలో వేస్తారు. మీ అక్క ఇచ్చినది నీవు తీసుకొని మమ్మందరినీ కాపాడు అని అందరూ నమస్కరించుకుంటారు. తర్వాత పోతమీద నీళ్లుపోసి, అది శరీరం దులుపుకున్నప్పుడు నరికేస్తారు. ఈవిధంగా గ్రామపోతును వేసాక, వ్యక్తిగతమైన మొక్కులున్నవాళ్లు కోళ్ళను కూడ అక్కడ కోసుకుంటారు. తర్వాత ఎవరింటికి

శాశ్వతైషోతారు.

బండమోర్లు సంబరం : నూకాలమ్మవారి సంబరం జరిగిన కొద్దిరోజులకు బండి అమ్మవారి సంబరం చేస్తారు. బండమోర్లు సంబరంలో 'బండి' ప్రధానపాత్ర వహిస్తుంది. చిన్నచిన్న పాటల కర్రచక్రాలతో బండి తయారు చేస్తారు. ఈ బండికి మధ్యలో తొట్టె ఉంటుంది. పైన కప్పు ఉంటుంది. బండి లాగటానికి 'ఇరుసు' కూడ ఉంటుంది. ఈ ఇరుసుకు తాడుకట్టి లాగుతారు. సంబరం రోజున బండమోర్లు (పూజారిణి) దేవత గుడి ముందు పాకలోకి వస్తుంది. గ్రామ ప్రజలు తాము తెచ్చిన సెనగవప్పు, అరటివళ్ళ, మొదలైన నైవేద్యాలన్నీ ఈ బండిలో వేస్తారు. బండమోర్లు బండి లాగుతుంది. ఊరంతా తిరిగాక, చీకటి వడ్డాకసముద్రపాడ్డుకు తీసుకెళతారు. అమ్మోరుకి మేకపోతును వేస్తారు. బండిలో ప్రసాదం అందరూ పంచుకొని తింటారు. ఎవరింటికి శాశ్వతైషోతారు.

కొయ్యమోర్లు : నూకాలమ్మ, బండమోర్లల సంబరం ముగిసాక, కొయ్యమోర్లు (పూజారిణి) గుడి దగ్గరకు వచ్చి, అందరి అమ్మోర్లకు అన్నీ పెడుతున్నారు. నాకేమీ పెట్టడంలేదని అడుగుతుంది. అప్పుడు గ్రామపెద్దలు నీకేమి కావాలని అడుగుతారు. ఏమికావాలో చెబుతుంది. దగ్గరలోనే ఉన్న పిర్రాపురం తీసుకెళ్లి తనకు కావలసిన చీర, గాజులు, మొదలైన ధరించే వస్తువులన్నీ కొనిపించుకుంటుంది. కిళ్ళికొనిపించుకొని కిళ్ళీనములుతుంది. తిరిగి వచ్చాక డప్పులు వాయిస్తూంటే ఆ వప్పుళ్ళకు అనుగుణంగా కోయడాన్ను చేస్తుంది. అమ్మవారు డాన్ను చేస్తుండగా గ్రామస్తులు భజనచేస్తూ, సముద్రపాడ్డుకి తీసుకెళ్లి, పోతును (బలిజంతువు) వేస్తారు. తర్వాత ఎవరింటికి శాశ్వతైషోతారు.

గంగ వండుగ : మత్స్యకారులు గంగపుత్రులు కావున, గంగ నాధారంగా చేసుకొని జీవిస్తున్నారని కావున వీరు వ్రతి సంక్రాంతికి గంగ వండుగ చేస్తారు. ముగ్గురు బాలలను ఉపవాసం ఉంచి, పాలు వట్టుకొని, కుమ్మరింటి నుంచి మూడు కొత్తకుండలు తెచ్చి, మూడు జెండాలుతో ఈ బాలలను తీసుకొని, గ్రామస్తులంతా (ముఖ్యంగా మత్స్యకారులు) సముద్రపాడ్డుకి వెళతారు. ఇక్కడ మూడు జెండాలు పాతి, మూడు పాయిల మీద, ముగ్గురు బాలచేత పాలు పొంగిస్తారు. (వరమాన్నం వండుతారు) గంగకు పాలు ధారబోస్తారు. ఇంతటితో గంగ వండుగ ముగుస్తుంది.

గ్రామదేవతల కథలు : మత్స్యకారుల గ్రామదేవతల వలె వారి దేవతల కథలు కూడ పైభృంతో ఉంటాయి. వీరి వద్ద మశానమ్మ, కాశమ్మోర్లు, శక్తిపుట్టుదల, కొర్రలదేవత, పోలేరమ్మ, రణశక్తి మొదలైన తొమ్మిది కథలు ఉన్నాయి. వీరు వాటిని కథలు అని కాక 'మొక్కలు' అంటారు. మొక్కే వృక్తులు గ్రామానికి ఒకరు కాని, రెండు మూడు గ్రామాలకు ఒకరు కాని ఉంటారు. సంబంధిత దేవతకు మొక్కవలసినపుడు (ఎవరైనా భక్తులు మొక్కించుకున్నపుడు) సమూహుత్వంగాంటాయిన్నూ, రాగాలాపనతో మొక్కతారు. మొక్కడ మంటే కథ చెప్పడమే, మనవంటి కొత్తవారికి ఆ మొక్కలు అయోమాయంగా ఉంటాయి. ఏమీ అర్థంకావు. ఒకసారి సేమ అమొక్కలను రికార్డు చేసి, వాటిని పేవరు మీద పెట్టడానికి వీలుకాక, (అర్థంకాక) మొక్కిన భక్తుల వద్దకు వెళ్లి, వారి మొక్కలో ఉన్న కథాసారాంశాన్నో నోటితో చెప్పించుకొని వ్రాసుకొంటేవి.

కావున ఈ కథల సేకరణకు ఆయా గ్రామాలు అనేక మార్లు వెళ్ళవలసి వచ్చింది. ఈ మొక్కులు సంవత్సరం పొడుగునా ఏమాసంలోనైనా మొక్కుతారు. ముఖ్యంగా ఆయా దేవతల భక్తుల ఆయా దేవతలకు మొక్కు తీర్పుకోవలసి వచ్చినపుడు మొక్కేవారిని తీసుకెళ్ళి మొక్కించుకుంటారు. మొక్కేవారు సిన మూగుతూ, గంట వాయిస్తూ, మొక్కుతారే తప్ప అంతకుమించి వాద్య విశేషాతీతమే ఉపయోగించరు. మత్స్యకారుల వద్దనున్న దేవతల మొక్కులు (కథలు) ఈవిధంగా వివరించవచ్చును.

శక్తి పుట్టుదల : ఈకథ కొద్దిపాటి మార్పులతో పంబలవారి వద్ద లభించిన శక్తిపుట్టుదల కథను పోలి ఉన్నది. ఈ కథలను పోలిన కథలువైట్ హెడ్ గారి, నాయనికృష్ణకుమారిగారి, రాజేంద్రమలత గారి పుస్తకాలలోనూ ఉన్నట్లు ఇంతకు ముందే చెప్పాను. ఈ కథాసారాంశాన్ని ఈవిధంగా పేర్కొనవచ్చు.

నిరాకారుడైన భగవంతుడుంటాడు, అతడు ఆదిశక్తిని సృష్టిస్తాడు, ఆదిశక్తి భగవంతుడి వద్దకెళ్ళి, సంతానం అడిగింది. అతడు ఆడగాలికి అందుకో, పాతుగాలికి పొందుకో అంటాడు. ఆడగాలి కందుకొని, పాతుగాలికి పొందుకొని గర్భవతంబుయింది. సుట్టేపిల్లలకు ఏమిపేరు పెట్టమంటాడోనని అడగటానికి తండ్రి వద్దకు వెళ్ళింది. ఆడపిల్లలైతే సరస్వతి, లక్ష్మి, పార్వతి అనీ, మగపిల్లలయితే బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులని పేరు పెట్టమంటాడు. మగపిల్లలు పుట్టగా ఆవిధంగానే పేరు పెట్టింది. బ్రహ్మకు, బ్రహ్మపురి పట్నం కలిగేశ్వరుడికి కలి మూడులోకాలు, విష్ణుకు ఇలపాలసముద్రాలు నివాసంగా ఇచ్చింది.

ఆమె ఆహారంగా అడవిలో ఆకులు తిన్నందువల్ల మోహం కలిగి, తన కోరిక తీర్చమని, తన పిల్లల వద్దకెళుతుంది. ముందుగా బ్రహ్మ వద్ద కోరిక తీర్చమంటుంది. ఇప్పుడు మనం ఈవిధంగా ప్రవర్తస్తే, ముందు పుట్టబోయే నరలోకంలో కూడా తల్లి పిల్లలు కూడా మనవలె ప్రవర్తిస్తారు వద్దంటాడు.

ఈశ్వరుని వద్దకెళితే అతడు బ్రహ్మ వలె సమాధానం చెబుతాడు. విష్ణువు వద్దకెళుతుంది. అతడు ఆమె వద్దనున్న సమస్తమయిన ఆయుధాలు తీసుకొని, మైలపడి ఉన్నావు స్నానం చేసి రమ్మంటాడు. స్నానం చేయటానికెళ్ళగా ఈమెను చూసి గంగ పారిపోతుంది. గంగ కోసం వెడకి వెడకి గంగ దొరకక తిరిగి విష్ణువు వద్దకు వస్తుంది. అప్పటికి గోపాలుడు వలె గోవులను కాస్తున్న విష్ణువు గోవుపాదమంత గోతిలో గంగను స్పృశించి, ఆ గంగను తలపై వేసుకోమంటాడు. ఆవిధంగా వేసుకొని ఆదిశక్తి చనిపోయింది. ఆమెను దహనం చేస్తే, పాగ ఆకాశంలో కలితే వర్షాలు పడవనీ, బూడిద భూమిద్ద పడితే పంటలు పండవనీ భావించి ఆమెను వారి చేతులమీద దహనం చేస్తారు. ఆ బూడిదను నాల్గువాటాలు వేస్తారు. అందు మూడు వాటాలు సరస్వతి, లక్ష్మి, పార్వతిగా మారి ముగ్గురికి భార్యలవుతారు. నాల్గవ వాటా తిరిగి శక్తియై మాయమైపోతుందో.

పార్వతీ ఈశ్వరులకు ఎక్కువ కుమార్తెలు కలిగి దేవతలు కావడం : ఆదిశక్తి మరణించాక, ఆమెను దహనం చేయగా వచ్చిన బూడిదను నాల్గువాటాలు వేయగా, అందు మూడు వాటాలు సరస్వతి, లక్ష్మి, పార్వతిగా మారి, త్రిమూర్తులకు భార్యలవుతారు. నాల్గవ వాటా తిరిగి ఆదిశక్తియై ఇల పాల సంద్రాలవతల ఉన్న చీమడ చెట్లంగ ఆడముండల రాజ్యంవలెకోవటానికి

భ్రష్టోయింది.

బ్రహ్మ ఈశ్వరుడికి పార్వతినిచ్చి పెండ్లి చేస్తాడు. పెళ్లి అయ్యాక వరంజ్యోతి (అరుంధతి) పుక్కిను చుడ్డానికి రమ్మని నవదంపతులను బ్రహ్మ పిలుస్తాడు. ఆ సందర్భంలో పార్వతి పాదం హసిన బ్రహ్మ, ఆమె పాదనే అందంగా ఉన్నప్పుడు మనిషి ఇంకెంత అందంగా ఉంటుందోనని మనస్సులో అనుకోగా, అతని దేహం పొంగి, వీర్యం కింద పడుతుంది. బ్రహ్మ దానిని కాళీకింద శక్తి పెడతాడు. నూతన దంపతులు వెళ్లాక, కాలుతియగా ఆ వీర్యం నుండి అయిదుగురు బ్రాహ్మణులు పుడతారు. ఈ అయిదుగుర్నీ తమకు రావలసిన మామూళ్లు (సంభావనలు) ఇమ్మని అడగమని ఈశ్వరుని వద్దకు వంపుతాడు. అదుకు కోపించిన ఈశ్వరుడు బ్రహ్మ వద్దకు వచ్చి, కొట్టబానికి చెయ్యిత్తుతాడు.

అందుకు కోపించిన బ్రహ్మ 'ఈశ్వరా ! పెద్దవాణ్ణయిన నన్ను కొట్టబోయి నందుకు ముందుకాలంలో నరలోకంలో కూడ పెద్దవాణ్ణి చిన్నవాడు కొట్టేలాగ ప్రవర్తిస్తారు. కావున నీవు కాశ్యపి, కాకులకు పిండం వేసి రావాలి. అతర్వాత నామన్నన మరదలు (పార్వతి) వల్ల నీకు శాపమోచన జరుగుతుంది అంటాడు. ఈ బ్రహ్మ కప్పిరి (శాపం) ఈశ్వరుని చేతిలో ఉంటుంది. ఈశ్వరుడు బ్రహ్మ చెప్పినట్టు కాశీ నెళ్లి, కాకులకు పిండం వేసి, దాహం దాహం అంటూ వస్తున్నాడు. ఇది విన్న పార్వతి భర్తకు దాహం తీర్చదలచి, వేడి గంజి ఇనువగొట్టాల గుండా ఈశ్వరుడికి పంపుతుంది. దాహాలు తీర్చుకోవటానికి ఈశ్వరుడు దోసిలి విప్పతాడు. చేతిలో నున్న బ్రహ్మ కప్పిరి కిందపడి అందుండి అయిదుగురు దేవతలు పుట్టారు. వారు రణశక్తి, నూకాలమ్మ, కొర్రలదేవర, హేరేరమ్మ, సత్తెమ్మ (ఆదిశక్తి), వీరి అయిదుగురికి అయిదు రాజ్యాలను ఏర్పరచి, ఆయా రాజ్యాలలో వారికి నివాసమేర్పరిచాడు. ఈశ్వరుడు, ముఖ్యమైన గ్రామదేవతలు ఏడుగురని, వారు శివపార్వతుల సంతానంగా వర్ణింప బడినట్లు డా. ప్రేమలత గారు తమ గ్రాంథంలో పేర్కొని ఉన్నారు.

నూకాలమ్మ : త్రిమూర్తులు ముగ్గురిలోనూ ఈశ్వరుడు దయామయుడని ప్రతీతి. అట్టి ఈశ్వరుని గూర్చి రాక్షసులు తపస్సు చేస్తారు. వారి తపస్సుకి మెచ్చి, వరం కోరుకోమంటాడు ఈశ్వరుడు. తమ రక్తం కింద పడగానే అందుండి వేల కొద్దీ రాక్షసులు పుట్టాలని వరం అడుగుతారు. ఈశ్వరుడు వరం ప్రసాదించాడు. ఈ వరప్రభావం వల్ల రాక్షసులు దేవతలు, గంధర్వులు, మొదలైన వారందరినీ ఓడించి, ఈశ్వరుని మీదికి యుద్ధాని కొస్తారు. ఈశ్వరుడు వారికి భయపడి పారిపోయి, సల్లిగొండ కింద జోరిగ రూపంలో దాక్కుంటాడు. ఈశ్వరుడికి ఎండ తగులుతుంటే చూడలేక వెంటడుతల నాగేంద్రుడు వచ్చి ఎండ తగులకుండ పడగ విప్పుతాడు. నాగేంద్రుడికి చెమట పట్టి అది ఈశ్వరుని ఒడిలో పడుతుంది తన కందరూ కూతుళ్ళే ఒక కొడుకుంటే ఇలాంటి ఆపదలో ఆడుకొనును కదా ! అని ఈశ్వరుడు తనలోతాననుకుంటాడు. ఇది విన్న పెద్దకూతురు నూకాలమ్మ తండ్రి కష్టాలు తీర్చదలచి, తండ్రి ఒడిలో పడుతున్న నాగేంద్రుడి చెమట నుంచి బాలగా పుట్టింది.

ఈశ్వరుడు పార్వతికి కాకితో కబురు వంపించి, ఆ బాలను ఆమె కిస్తాడు. పార్వతి వద్ద పెరుగుతున్న బాల ఒకరోజు వీధిలో తన ఈడువారితో ఆడుకొంటుండగా, గొడవ పడింది. ఆ గొడవలో 'తల్లిదండ్రేలేని దానా !' అని అవతలివారు నిందిస్తారు. ఇది విన్న ఆ బాల తల్లిదండ్రుల గురించి చెప్పమని పార్వతిని నిలదీస్తుంది. తల్లి తనేనని, తండ్రి ఈశ్వరుడు రాక్షసులకు భయపడి

నల్లరాతి కింద దాక్కున్నాడంటుంది. తండ్రిని నివేదించబడిన నూకాలమ్మ తండ్రి నడ్డికు వెస్తుండ రాక్షసుల్ని జయిస్తానని తండ్రితో చెబుతుంది. జయించలేవు వెళ్ల నడ్డు వెళ్లినా చీకటిపడగానే నేనా సట్టణంలో ప్రవేశించి, తెల్లవారకుండా పట్టణం దాటి రావాలంటాడు. బ్రహ్మ, విష్ణువుల వద్దను వెళ్లినా, వారు కూడా తండ్రివలె రాక్షసుల పట్టణం వెళ్లవద్దంటారు.

తమ్ముడు పోతురాజు, మరదలు యమురాలు సహాయం తీసుకొని, రాక్షసుల మీదికి యుద్ధానికెళుతుంది. యమురాలు రాక్షసుల తోబుట్టువు. ఆమెను సహాయమడుగుతుంది నూకాలమ్మ. ఎన్ని ఆశలు గొలిపినా యమురాలు అంగీకరించదు. చివరకు తమ్ముడు పోతురాజు నిచ్చి పెళ్లి చేస్తానంటే అంగీకరిస్తుంది. అప్పుడు నూకాలమ్మ, యమురాలు, పోతురాజు కలిసి రాక్షసులుండే వెయ్యిభూతాలపట్నం వెళతారు. నూకాలమ్మ మంత్రించి వీబాది చల్లుతుంది. రాక్షసులందరూ మూర్ఛిల్లుతారు. యమురాలు ధరణికి దవడ, ఆకాశానికి అంగిడి చాపుకొని ఉంటుంది. నూకాలమ్మ తన ఒరలోని కత్తితో రాక్షసులందరిని నరుకుతుంది. ఆ రక్తం నేలమీద పడకుండా యమురాలి నాలుకమీద పడుతుంది. ఈవిధంగా సంహరించి నూకాలమ్మ తండ్రిని విడిపిస్తుంది. తండ్రి కుమార్తెను మెచ్చుకొని, కోడిగుడ్డు ఇవ్వబోతాడు. కోడిగుడ్డు చాలదు. ఎనుబోతు కావాలంటుంది. అనాటినుంచి ఈనాటికి నూకాలమ్మకు ఎనుబోతును బలి యిస్తారు. ఈ కథలో స్త్రీ దేవత అయిన నూకాలమ్మ పురుషదేవుడైన ఈశ్వరుని రక్షించిందని చెప్పడం వల్ల స్త్రీ దేవత యొక్క ప్రాధాన్యం విశదమగుతున్నది.

కాశమ్మోరు కథ : విష్ణువు చెట్టుమీద నుండి కోనేటిలో స్నానం చేస్తున్న దేవకాంతలతో కలిసినట్టు భావిస్తాడు. ఏడుగురికి కడుపులో కండ (పిండా)లు బయలుదేరాయి. దేవకాంతలు తమ కడుపులో నున్న కండలను కనురెప్పల్లోనుంచి తీసి, నేలమీద పడేసి, తమ లోకానికి వెళ్లిపోయారు. ఆవిధంగా ఏడుగురు కాములు జన్మించారు. లోకపాలకులైన పార్వతీవరమేశ్వరులు లోకాన్ని చూడ్డానికి ఎలుక వాహనం మీద బయలుదేరి వెళుతూ, దేవకాంతలు పడవేసిన కండలను చూసారు. పార్వతి వారిని చూసి ముచ్చట పడి పెంచుకుంటానన్నది. ఆమె కోరికను ఈశ్వరుడు కాదనలేదు. వారిని తీసుకొని ఈ ఇరువురు తమ నివాసమైన దేవగిరికి వెళ్లిపోతారు.

ఈవిధంగా ఆ ఏడుగురిని పార్వతి పెంచుతుంది. వారికి యుక్తవయస్సు వచ్చాక, మాఘస్సినాలు - (శివరాత్రి) స్నానాలు చేయబానికెళతామని తల్లినడుగుతారు. తమ తండ్రి ఈశ్వరునడగమంటుంది. వెళ్లి ఈశ్వరు నడుగుతారు. ఆతడు మీ అన్న వీరన్నను తీసుకొని వెళ్లమని పంపుతాడు. వీరన్నతో భూలోకం వచ్చి, స్నానాలు చేసి, మిగతా ఆరుగురూ దేవగిరికి వెళ్తారు. అందరిలోకి పెద్దదైన అగ్నికావిణి (కాశమ్మోరు) భూలోకంలో ఉండిపోతుంది. కృష్ణుని మోహించి, కృష్ణునితో పాటు అతని నివాసానికెళుతుంది. అగ్నికావిణిని నీవెందుకు తెచ్చావని కృష్ణుని తల్లి గోపిక ఆతనిని నిలదీస్తుంది. వద్దంటే నాకూడా వచ్చిందని చెబుతాడు. అగ్నికావిణి అయినందున ఈమె తన కుమారుని లక్కమేడలను కాల్చివేస్తుందని, తన కుమారుని చంపేస్తుందని భావించి గోపిక ఆమెను కష్టాలు పెడుతుంది. కన్నులు పడ్డ ఏడూ గోళేలు నిండా నీళ్లు పొయ్యమంటుంది. కుమ్మరింటినుంచి మండిగ (తినటానికవయోగించే మట్టిపాత్ర) తెప్పించి,

అందులో గంజిపోసి తాగమంటుంది. అగ్నికావిణి ఆ గంజి తాగదు.

దేవకాంత అయిన తనను బాధ పెట్టినందుకు చింతించి, కృష్ణుని లక్కమేడలకు దారి చూపమంటుంది. దారి చూపితే లక్కమేడలను కాల్చివేస్తానని భయపడి, కృష్ణుని పొన్నుమీద ఆరటిబొంద, మంత్రాల్ని దుప్పటి కప్పేసి, మేడలకు దారి చూపుతుంది. అగ్నికావిణి లక్కమేడలు క్షేద్యంపంపట్టుకొనేసరికి మేడలన్నీ కాలిపోతాయి. మేడలు కాలిపోయి గోపిక బాదపడుతుండగా కాశమ్మోరు ఈశ్వరుని ఎద్దకు వెళ్లిపోయింది.

అప్పటికే బ్రహ్మ కపిరిలో పుట్టిన తమకుమార్తెలు అయిదుగురికి అయిదుస్థావరాలు ఏర్పాటు చేశాడు. కాండ్రకోట నూకాలమ్మకు, గాజుకోట పోలేరమ్మకి, కొర్రలదేవతకు అల్లెరువల్లెరుపోరు బయలు బీడు భూములు, రణశక్తికి కంచి కాళింగ మడుగులు, మహేంద్రకోటగురుజూలు సత్తెమ్మకు. వచ్చిన కాశమ్మోరును చూసి ఈశ్వరుడు అందరికీ అన్నీ ఇచ్చేశాను. నావద్ద ఇవ్వటానికేమీ లేవు. నావద్దఉండేపో అంటాడు. తనకున్నాది ఎక్కడో చోట స్థావరం చూపమంటుంది. మీ పినఅల్లిగంగ దగ్గర నీకు ఒంటిస్తంభంమేడ కట్టిస్తానని, సముద్రంలో ఒంటి స్తంభంమేడ కట్టించి, అనేకమంది సేనులను, బంగారుటుయ్యాల, మొదలైన వన్నీ అమర్చి, కాశమ్మోరుని గంగ కప్పగించి, ఈశ్వరుడు వెళ్లిపోతాడు. ఆ మేడలో ఉయ్యాల ఊగుతూ, ఆరునెలలు నిద్ర, మూడు నెలలు మెలకువతో కాశమ్మోరు ఉంటుంది.

ఒకనాడు కాశీవట్నాన్ని పరిపాలించే కాశీరాజు పడమటి రాజ్యాలనుంచి తూర్పు రాజ్యాలకు సముద్రమీద వేటలు చేసుకుంటూ కంచు నావలమీద వస్తున్నాడు. వచ్చేటి రాజుకి కాశమ్మోరు మేడవద్దకు వచ్చేసరికి పార్శ్వ కుంకిపోయింది. కాశీ నుంచి వస్తున్న నాకు ఇప్పటివరకు ఏ అడ్డూ లేదు. ఇక్కడకు వచ్చేసరికి ఒంటిస్తంభంమేడ కట్టుకొని, ఉయ్యాల ఊగుతూ, మాకడ్డాచ్చిందే ఎవరిని ఆకాశీరాజు కాశమ్మోరుని పరిపరివిధాల తిడతాడు. ఈ తిట్లు విన్న కాశమ్మోరుకి కోపమొచ్చి, గబుక్కున ఊయలలో నుంచి దిగి, తనమేడ దాదుల కప్పగించి, తండ్రి వద్దకు బయలుదేరింది. వచ్చిన కూతురుకు ఏమి కావాలి? ఎందుకొచ్చావు? ఏమి తక్కువొచ్చింది? అని అడుగుతాడు. నాకు ఏమీ అవసరం లేదు. నన్నెవరూ ఏమీ అనలేదు. నాకు పడమటి రాజ్యాలకెందామని దృష్టి కలిగిందంటుంది. సెలవిస్తే వెళతానంటుంది. ఏ రాజ్యానికయినా వెళ్లొచ్చు కానీ, పడమటి రాజ్యాలకెళ్లడానికి కుదరదు. ఆ రాజ్యాన్ని కాశీరాజు పరిపాలిస్తున్నాడు. అతడు చాలా కానివాడు. అడవిల్లని చూస్తే చెరుస్తాడు అంటాడు. కాశమ్మోరుకి తీవ్రమైన కోపమొచ్చి, కాశీరాజు లెలాంటి వాళ్లో కల్లారా చూస్తాను. వెళ్లటానికి అనుమతివ్వమని తండ్రి నడుగుతుంది. ఎంతకీ అనుమతి ఇవ్వదు. అనుమతివ్వకపోతే, వెనక్కి వెళ్లిపోతాను. నిన్ను చాలా బాధలు పెడతాను అని తండ్రితో చెప్పి తనమేడ కెళ్లిపోయింది.

కాశమ్మోరు మహిమవల్ల ఈశ్వరునికి చలీజ్వరమొచ్చేసింది. చలీజ్వరంతో బాధపడుతూ, పార్వతిని పిలిచి వరువులు వేసి, దుప్పటి కప్పుమన్నాడు. కప్పింది. కాశమ్మోరుకి మరింత కోపమొచ్చి తండ్రిని మరింత బాదపెట్టింది. పెద్ద పెద్ద ఉసిరికాయలంత పొక్కు లెక్కించింది. ఏడు తొడుగులు తొడిగింది. ఏడుపూతలు వూయించింది. ఈశ్వరుడు ఈ బాధకు తట్టుకోలేక లేచి సముద్రంలో

పడిపోదామని వెళ్లిపోతున్నాడు. వెంటనే పార్వతి అతనిని చేయి పట్టుకొని ఆపి, పరువుపై పరుండబెట్టి తన కుమార్తె నూకాలమ్మను పిలిచింది. నీ తండ్రి చాలా వాధల్లో ఉన్నాడు అతనిని నేను ఆపలేను. నువ్వచ్చి కాపాడాలని పిలుస్తుంది. నూకాలమ్మ మిగతా చెల్లెళ్లందరినీ తీసుకొని తండ్రివద్ద కొస్తుంది. వచ్చేసరికి తండ్రికి స్పృహలేదు. అరిటాకుమీద పడుకొని ఉన్నాడు. అందరూ వచ్చినా, కాశమ్మోరు రానందున, ఆమెను తీసుకొని రమ్మని పోలేరమ్మను వంపించింది.

పోలేరమ్మ వెళ్లేసరికి, ఆదమరిచి ఊయల్లో నిద్రిస్తున్న కాశమ్మోరును చూసి, ఆమె కిందవడేలాగ ఉయ్యాల తాళ్లు కోసేసింది పోలేరమ్మ. 'అందరూ వచ్చారు నువ్వు కూడా' అని పోలేరమ్మ కాశమ్మోరుని తీసుకొని బయలుదేరి తండ్రివద్దకు వచ్చింది. వచ్చినవారందరినీ చూసి నూకాలమ్మ మన తండ్రి ఎవరికి ఏమీ కావలసినా ఇచ్చాడు అటువంటి తండ్రిని ఈవిధంగా చెయ్యకూడదు. ఎవరికి ఏమీ వరం కావలసినా నేనిప్పిస్తాను. తండ్రిని మామూలు స్థితికి తేవాలంటుంది. కాశమ్మోరు తనకు కాశీపట్నం వెళ్లటానికి అనుమతిస్తే తండ్రిని మామూలు స్థితికి తెస్తానంటుంది. తండ్రి ఇవ్వకపోతేనేస్తానని, నూకాలమ్మ అనగానే కాశమ్మోరు తండ్రిని మామూలు స్థితికి తెస్తుంది. కూతుళ్లు ఏడుగురూ కలిసి తండ్రికి అనేక పరిచర్యలు చేసి, ఆరోగ్యవంతుణ్ణి చేస్తారు.

కాశమ్మోరు తండ్రిని కాశీవెళ్లటానికి దారివ్వమని అడుగుతుంది. అంటు వ్యాధులు నీదగ్గరున్నందున కాశీవెళ్లటానికి కుదరదని, ఆమె నుంచి తీసుకొని నూకాలమ్మకిస్తాడు. అందుకే ఈనాటికి నూకాలమ్మను అంటువ్యాధులకు అధి దేవతగా కొలుస్తారు. కాశీ వెళ్లమన్నాడు. మారువేషంలో వెళ్లమన్నాడు. ఆమె మామూలు వేషంలో వెళుతుంది. దారిలో అరణ్యంలో కృరజంతువులను స్పృష్టించాడు. వాటిని చూసి, తండ్రిని తలచుకొని కాశమ్మోరు ఏడుస్తుంది. తండ్రి అక్కడ ప్రత్యక్షమై 'కూతురా ! నేను' నీవెనకాలే ఉన్నాను. నీవు మారువేషమీద వెళ్లమని చెబుతాడు. కాశమ్మోరు పురుషవేషం ధరించి, తెల్లగుర్రానైక్కి కాశీపట్నం బయలుదేరింది. తండ్రి వెనక్కి తిరిగి వచ్చేసాడు.

కాశమ్మోరు ఇలాగ బయలుదేరి వెళుతుండగా దారిలో ఇద్దరు చెట్టుగాళ్లు కల్లు గిస్తుంటారు. వారిలో తమ్ముడివద్దకు ముసలిరూపంలో వెళ్లి కల్లు అడుగుతుంది. కల్లు పాయ్యడు సరికదా కర్రతో గెంటివేస్తాడు. అతను చెట్టుదిగి కల్లు కుండ చూసుకొంటే చీము, నెత్తురు ఉంటుంది. ఇదంతా కల్లు అడిగిన ముసలామె మహిమేనని గ్రహించి, ఆమె వద్దకు వెళ్లి ప్రాధేయపడతాడు. దారిలో వెళ్లే అరిదేశలు, పరిదేశాలు కల్లు అడిగితే లేదనకుండా పాయ్యమని, తన రాళ్లకు ముందుగా పూజచేసాక కల్లు గీయమని చెప్పి, అక్కడనుంచి అన్నవద్దకు వెళుతుంది. అతనిని కూడ కల్లు అడుగుతుంది. అతను విసుగుచెందక కొంత కల్లు పోస్తాడు. అతని మంచితనానికి మెచ్చుకొని, అతని కల్లుకుండ మొదలైన సామాగ్రి అంతా బంగారం చేసేస్తుంది. అదేసమయంలో కుమారుడికి చల్లీ అన్నం తెచ్చిన తల్లి ఇది చూసి అంతా బంగారమైపోతే నరులు అతనిని బతకనివ్వరని సలహా ఇస్తుంది. వెంటనే అతడు కాశమ్మోరుని తనకు కుమ్మరింటి కుండ, కమ్మరింటి కత్తి ఉంటే చాలుని ప్రాధేయపడతాడు. అతనికి ఏనాటికైనా అవే ఉంటాయని చెప్పి, అక్కడనుంచి బయలుదేరి వెళుతుంది.

దారిలో ఒక కాపు వసుపుతోట కడ కుమారుని కావలా ఉంచి, తాను ఇంటి కెళ నాడు. కాశమ్మోరు ముసలి వేషంలో ఒళ్లంతా కురుపులతో ఆ బాలుని వడ్లకు వెళ్లి, వసుపుకొమ్ము ఉడుగుతుంది. చూడ్డానికి జుగుప్సాకరంగా ఉన్నందున, ఆ బాలుడు ఆమెను ఈనడంచుకుంటాడు. అందుకుకోపించిన కాశమ్మోరు వసుపు తోటను చిగుళ్లు కిందికి, మొదళ్లు పైకి వచ్చేలా చేస్తుంది. ఎవమంతా మాడ్చేసి వెళ్లిపోతుంది. తండ్రి వచ్చి, వనం యొక్క అస్తితికి కారణ మడుగుతాడు. కొడుకు జరిగినదంతా చెబుతాడు. వెంటనే కాపు కాశమ్మోరు వెళ్లిన మార్గంలో వెళ్లి, ఆమెను కాళ్లు పట్టుకొని బ్రతిమాలతాడు. వెంటనే తోటను మామూలు స్థితికి తెస్తుంది. మీరు కష్టపడతారు చేసుకొని, పంటకోనుకొనేటప్పుడు నా బగడరాళ్లకు పాలికోసి, ఆరవాలనే పంట కోనుకే వాడున చెప్పి వెళ్లిపోతుంది.

వెళుతూ వెళ్తుంటే గొట్టం కింద పోతే అక్కడకు వెళ్లి, మోపకాద. పెడతె ఆర్థి అన్నంలో నింజుకుంటానిని బండ్ల వాళ్లు పెట్టకపోతే తోటంతా పాడుచేస్తాంది. అప్పుడు మహిమ గురించి తెలుసుకున్న వారు ఆమెను బ్రతిమాలితే, తోటను మామూలు స్థితికి తెచ్చి, బిడ్డ పూజించమని, పాలి కోయమని చెప్పి వెళ్లిపోతుంది.

గొట్టకురోళ్లు ఆలమందలు కాస్తూ ఆడుకొంటున్నవోటుకి వెళ్లి, కొన్ని పాలు అడిగి, వాళ్లు పాయకపోతే ఆలమందను జబ్బులతో వడపోయేటట్టు చేస్తుంది. ఆ కురోళ్లు ఇంటి కెళ్లి, పెద్దవారిలో జరిగినదంతా చెప్పగా, వారు అమ్మోరు వెళ్లిన దారి కెళ్లి, ఆమెను బ్రతిమాలతారు. వాళ్ల గోళ్ళల్ని మామూలు స్థితికి తెచ్చి, తనను పూజించమని, తనకు పాలి కోసి, తొలి ఫలం పెట్టమని చెప్పి వెళ్లిపోతుంది.

చివరకు కాశీరాజు పట్నం వెళ్లి అక్కడ ముసలివేషంలో బలుసుకూర అమ్ముతుంటుంది. తన అనుమతి లేకుండా తన వట్టణంలో బలుసుకూర అమ్ముతున్నందుకు కోపించిన రాజు ఆమెను గరుడస్తంభానికి కట్టించి కొట్టిస్తాడు. అప్పుడు కాశమ్మోరు రాజు తనకు జరిపిన అవమానం గురించి చెప్పి, తండ్రిని ప్రార్థిస్తుంది. తండ్రి ఇల పాలసంద్రాల అవతల ఉగ్గళ్ళుమర్రి ఉందని, దానిమీద బంగారు భరిణ ఉందని, ఆ భరిణలో రెండు తుమ్మెదలున్నాయని, ఆ రెండు తుమ్మెదలే కాశీరాజు జీవనమని చెబుతాడు. కాశమ్మోరు ఆ తుమ్మెదలను పట్టుకొని, వాటిని బాధ పెడుతుంది. అప్పుడు కాశీరాజుకి ప్రాణాంతకంగా ఉంటుంది. ఇదంతా కాశమ్మోరు మహిమ అని తెలుసుకున్న రాజు గరుడస్తంభానికి కట్టికొట్టించిన ముసలామెను తెమ్మని, సేవకులను పంపి, రప్పిస్తాడు. తాను కాశమ్మోరు నని, తనకు కాశీలో గుడి కట్టించి పూజించాలని చెప్పి అక్కడ నుండి బయలుదేరి సముద్రమార్గంలో తూర్పుతీరానికి వచ్చేస్తుంది.

తూటి తామర మీద పసిబాల వలె వరుండి సముద్రంమీద వస్తున్న కాశమ్మోరుని చూసి, నాగేంద్రుడు ఈ బాలును తన వడగమీద కెక్కించుకొని నాగలోకం తీసుకెళతాడు. నరవాసనకి నాగలోకంలో నున్న నాగేంద్రులందరూ కాటువేయటానికి రాగా, వారందరిని అణిచివేస్తుంది. తాను ఈశ్వరుని కూతురునని, కాశమ్మోరునని చెబుతుంది. వెంటనే నాగేంద్రుడు సారి, చీర పెట్టి, ఋషువారిని సాగనంపటానికి అన్నీ కొంటాడు. తనకేమీ వద్దని, కుమ్మరింటి కుండ కావాలని

అంటుంది. ఆవిధంగానే కుండ తెచ్చి, అమ్మోరుని ఈశ్వరని వద్దకు దిగబెడతాడు.

ఈ కథలో కాశీపట్నం వెళ్ళాలనే తన కోర్కెను తిరస్కరించిన తన తండ్రిని రోగాలపాల చేసినందున పురుషదేవుడైన ఈశ్వరుని కంటే స్త్రీదేవత అయిన కాశీమ్మోరు అధికురాలని వర్ణించటం వల్ల మాతృఆదేవతారాధనకు కైవారాధనకు మధ్య గల స్పర్శ లేక అంతరించుచున్న స్త్రీ ప్రాధాన్యం నిరూపించ బడుచున్నది. సాధారణంగా గ్రామదేవతల కథలలో దేవతలు తమ శక్తిని శంకింపజేసే వారిని తమ మాహాత్మ్యంచే భక్తులుగా మార్చుచుందురు. ఈకథలో కూడ తనను తెలుసుకొన్న, కాశీరాజు, కాపువారు, గొల్లవారు, కల్లుగీసుకొనేవారికి తన మహిమ చూపి, కాశీమ్మోరు తనను తెలుసుకొనేటట్లు చేసింది. తన భక్తులుగా మార్చింది.

పోలేరమ్మ కథ : పోలేరమ్మ ఒడ్డు (వడ్డెర) రాజుల ఇంటి ఆడవడుచు. ఈమె మైలిపిల్లి, వర్రెపిల్లి, చోడిపిల్లి, గంటిపిల్లి, ఓసిపిల్లి, మొదలైన ఏడు పిల్లల ఇంటిపేర్ల వారి ఆడబిడ్డ. ఒడ్డు రాజులు ఏడుగురు అన్నదమ్ములు. వీరు కులవృత్తి (చేవలవేట) మాని వండ్రంగిపని చేస్తున్నారు. వీరిలో చిన్నవాడు పోలిగాడు అన్నలతో తాము చేస్తున్న వండ్రంగిపని మాని, తమ కులవృత్తి అయిన చేవలవేట చేద్దామంటాడు. అందుకు అన్నలు కూడ అంగీకరించారు. ఏడుగురు ఏడు తెప్పలు చేసుకొని, తెరచావ కట్టుకొని, సముద్రంలో తెప్పలు దించుకొని చేవలు వేట చేస్తున్నారు. అలా చేస్తుండగా పెద్దవారు అందరికీ చేవలు పడ్డాయి. చిన్నవాడికి చేవలు పడలేదు.

చాకలివాడు ఏగినమాను కొట్టుకొని బట్టలు ఉతుక్కుంటున్నాడు. పోలేరమ్మ ఆతని కలలో కనిపించి, ఆ మానుకు చిగుళ్ళు, మొదళ్ళు నరికి, మధ్యమాను సముద్రంలో పడవేయమని చెప్పింది. చాకలివాడు ఆవిధంగానే చేస్తాడు. ఆమానువచ్చి, చిన్నవాడు ఒడ్డు పోలిగాడి వలక చిక్కుకుంది. అన్నలందరికీ చేవలు పడగా వారి ఇంటి కెళ్ళిపోయారు. ఈతని వల బరువుగా ఉండి, లాగుతుంటే రావడంలేదు. ఎంతకీ లాగుతూనే ఉన్నాడు. చింతవల్లి వర్మతం (పెద్దకెరటం రోజు ఏదో సమయంలో వస్తుంది.) వచ్చే సమయమయిందని అన్నలు తమ్ముణ్ణి పిలిచి పిలిచి వెళ్ళిపోతారు. చింతవల్లి వర్మతం వచ్చినా పోలిగాడి పడవకు అటుఇటు ఉంటుందే కాని ఇతనిని ఏమీ చేయలేదు. వల లాగి లాగి లాగలేక సామ్యసిల్లి పడిపోయాడు. పోలేరమ్మ అతని కలలో నికెళ్ళి, ఏగినమాను వలకు చిక్కుకున్న విషయం చెప్పి ఆ మానును మైలవల్లి మైరాముడి ఇంటిలో పడవేయమంటుంది. పోలిగాడు స్పృహలోని కొచ్చి పోలేరమ్మ చెప్పినట్టుగానే ఆమాను పట్టుకెళ్ళి మైరాముడి ఇంటిలో పడవేస్తాడు.

ఏగినమాను ఇంటిలో పడవేసాక మైరాముడి వలలో చేవలు పడడం లేదు. ఇది గమనించిన ఆతడు చేవలు పడనందుకు బాధపడతాడు. పోలేరమ్మ మైరాముడి కలలో కనిపించి ఏగినమానును, మట్టిని ఉపయోగించి నావ తయారుచేస్తే ఆ నావమీద తాను నాగ రాజుల పట్నం యుద్ధానికెళతానంటుంది. మట్టితో నావ తయారు చేసేవాళ్ళెవరైనా ఉంటారేమోనని మైరాముడు తూర్పు పడమర ఉత్తర దక్షిణ దిక్కులు నాల్గు తిరుగుతాడు. ఎక్కడా దొరకరు. అప్పుడు మట్టి పోలేరమ్మ మైరాముడికి కలలో కన్పించి, సముద్రంలో ఒక దీవిలో మట్టితో నావ తయారు చేసేవారుంటారని చెబుతుంది. ఆమె చెప్పిన ప్రకారం వారి వద్దకు వెళ్ళి, నావతయారుచేయిస్తాడు.

ఈమట్టి నావమీద మైలిపిల్లి, మొదలైన ఏడుపిల్లి ఇంటిపేర్లువారు ఎక్కాలి. అది మట్టి నావ అయినందున నీటిలో కిరిగి పోతుందనే భయంతో వారు ఎక్కరు. పోలేరమ్మ మట్టి కలలో కనిపించి, నావముందుభాగాన కొట్టరికాయ కొడితే కంచునావగా మారుతుందంటుంది. ఆవిధంగా కొట్టి కంచునావగా మారాక ఏడుపిల్లి ఇంటి పేర్లువారు, పోలేరమ్మ, బండోడు (ఈతడు పోలేరమ్మకు మనుమడవుతాడు. సుంకం వసూలు చేస్తాడు) మొదలైన వారంతా ఎక్కి నాగరాజులపట్నం యుద్ధానికెళతారు.

నాగరాజులకి మైరాముడికి జూదం జరుగుతుంది. ఆ జూదంలో మైరాముడు ఓడిపోతాడు. పోలేరమ్మ చూడవచ్చునైన యువతి వలె ముస్తాబై నావమీద నిలబడుతుంది. ఆమె తన సోదరి అని చెప్పి, ఆమెను కూడ మైరాముడు పందెంలో కాస్తాడు. ఆమె మహిమవల్ల ఆజూదంలో మైరాముడు నెగ్గుతాడు. వాళ్ళ ధనమంతా అతనికి వచ్చేస్తుంది. నాగరాజుల కూతురు నాగకన్నెను కూడ అతని కిస్తారు. వాటన్నిటిని తీసుకొని వస్తుండగా, ఉక్రోశం పట్టలేని నాగరాజులు వన్నపన్నుకి విషం పట్టిన పన్నెండుతల నాగేంద్రుడిని నావ కెదురుగా పంపుతారు. ఇది గమనించిన నాగకన్నె మండ (పెద్ద) పీతను ఓడ ముందుభాగాన ఉంచుతుంది. వస్తున్న నాగరాజును ఆ పీత తన డెక్కలతో నొక్కి చంపేస్తుంది. పోలేరమ్మ ఈ నాగకన్నెను బండోడి కిచ్చి పెళ్ళిచేస్తుంది. తర్వాత సూర్యచంద్రుల పట్నమెళ్ళి వాళ్ళను అడమణచి, వాళ్ళ కూతురిని తీసుకొచ్చి సుంకాలదారుడు సూడ్డోడి కిచ్చి పెళ్ళి చేస్తుంది.

ఈవిధంగా ప్రయాణిస్తుండగా నావ కలువతూటిలో చిక్కుకుంది. సూర్యచంద్రుల కుమార్తె నావకు ఉక్కు రంపాలు అమర్చగా అవి కలువతూటిని చేద్దించగా ప్రయాణం ముందుకు సాగుతుంది. ఇలా ప్రయాణిస్తుండగా నావ పైనన్నాసుల (సాయిబుల) గొంది (నది సముద్రంలో కలిసిపోతుంది)లో చిక్కుకుంది. పైనన్నాసులు తమ అనుమతి లేకుండా తమ రాజ్యంలో అడుగుపెట్టినందుకు తమతో యుద్ధం చెయ్యాలంటారు. యుద్ధం చేయకుంటే వెళ్ళనివ్వనంటారు. తప్పకయుద్ధానికి సిద్ధంకాగా, సాయిబులు వేసే బాణాలకు పోలేరమ్మ శరీరం తూట్టు పడిపోయింది. తట్టుకోలేక ఆమె నావలో పడిపోయింది. పోలేరమ్మ తన అక్క కొర్రల దేవతను పిలిచి, తురకల నుంచి తనను కాపాడమని ప్రార్థిస్తుంది. ఆవిధంగా రక్షిస్తే, సూర్యచంద్రుల పట్నంలో తాను గెలుచుకున్న తొమ్మిది ఇరుసుల రథంలో నాలుగు ఇరుసులు ఇస్తానంటుంది.

కొర్రలదేవత తురకల మీదికి యుద్ధానికెళ్ళి, విబూధి మంత్రించి చల్లి, వాళ్ళంతా మూర్ఛిల్లిగా, తన కత్తితో వారందరినీ సంహరిస్తుంది. తిరిగి పోలేరమ్మ వద్దకు వస్తుండగా, మరణించిన వారి భార్యలు వచ్చి, తమ భర్తలను బ్రతికించమని ఆమెను వేడుకుంటారు. ఎవరైనా అరిడేశులు, పరిడేశులు మీరాజ్యంగుండా వెలితే వారిని బాధపెట్టకూడదని మందలించి, వారి భర్తలను బ్రతికిస్తుంది. 'సూర్యణ్ణి చూడకు - చుక్కబొట్టు పెట్టుకు - ఓర ముసుగులుండాలి. మారు మనువు బుండవు' అని వారికి వరమిచ్చి అక్కడినుంచి బయలుదేరి పోలేరమ్మ దగ్గరకు వస్తుంది. తన సోదరి కొర్రలదేవరకు రథంలో వాటా ఇవ్వాలేమోనని, పోలేరమ్మ తన తొమ్మిది ఇరుసుల రథం తీసుకొని పారిపోతుంది. కొర్రలదేవర వెళ్ళి రథంతో పీకులాడింది. ఇద్దరికీ చెరోక పాల్లు ఇరుసుల రథం వచ్చి, తొమ్మిదవ ఇరుసు పోతురాజుకి మిగిలింది. ఇప్పటికీ పోతురాజు కొయ్యకు పందిని దిగేస్తాయే

‘పోలేరమ్మకథ’ అను పేరుతో డా. రావి ప్రేమలత గారు తమ గ్రంథంలో ఒక కథను పేర్కొన్నారు. కాని ఆ కథకు ఈ కథకు నామసామ్యం తప్ప ఇంకే సామ్యము లేదు. ఈ కథలో కూడ వడ్డెర రాజుల ప్రసక్తి వస్తుంది. పోలేరమ్మ బాలికగా ఉన్నప్పుడు ఆమెను పూడ్చివటానికి వడ్డెరరాజులతో ఈశ్వరుడు గొయ్యి తవ్విస్తాడు. నేను సేకరించిన కథలో వడ్డెరరాజులకు ఆడపడుచుగా వర్ణింపబడింది.

ఈ కథలో కొర్రలదేవర తురకలతో యుద్ధం చేసి, వారిని సంహరించి, పునర్జీవితలను కాంచి, తమ రాజ్యంలోనికి ఇతరులెవరైనా అరిదేశములలో శిశువులు వస్తే, వారిని బాధపెట్టవద్దని మందలించి నందువల్ల, మహమ్మదీయ ప్రభువులు పరిపాలనాకాలంలో నారు హిందువులను, ఇతరులను కష్టపెట్టడం వల్ల, దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని అట్టివారికి జ్ఞానోదయం కలగడానికి చేసిన కల్పనగా ఈ సన్నివేశాన్ని పేర్కొనవచ్చును.

కొర్రలదేవర కథ : ఈమెను ‘కోదండ’ అని కూడ అంటారు. ఈమెకు పోలేరమ్మకు వచ్చిన గోడవలో, ఈమె తెచ్చుకున్న నాల్గు ఇరుసుల బండికి ఇంకొక ఇరుసువేసి, అయిదు ఇరుసుల బండిని తెచ్చి, తన మన్ననబావ అయిన శివశింగిరాజు దేవాలయంలో పెట్టింది. ఆ బండిని బయటకు లాగివేయమని ఈశ్వరుడు వీరన్నను వంపించాడు. అతడు తానొకడూ ఆవిని చేయలేక తమ్ములు నంబుల సహాయంతో బండిని బయటకు లాగించే ప్రయత్నంలో ఉండగా, కొర్రలదేవర ముసలివేషంలో వచ్చి, వారి సమస్య గురించి అడుగుతుంది. ఆ బండి ఊరవతల రుద్రాచ్చ (స్మశాన) భూములలో పారవేయాలంటారు. తన బండిని తానుకాక, వేరొకరు పడెయ్యడం ఇష్టంలేక తన బండిని స్మశానభూములలో పడేలా చేస్తుంది.

ఇన్నాళ్లనుంచి తమ ఇంట్లో ఉంటున్న నంబులు చేయలేని పనిని తాను చేయగలిగినందుకు, వారిని తీసేసి తనను పనిలో పెట్టుకోమని వీరన్నతో అంటుంది. అలాగే అని వీరన్న పనిలో పెట్టుకుంటాడు. 29 రోజులు గడిచాక రేపటితో నెల పూర్తవుతుంది కాబట్టి నెలజీతం ఇమ్మంటుంది. తన దగ్గరున్న ధనమంతా ఇవ్వజూస్తాడు. నాక్కావల్సినంత ధనం ఇవ్వలేవు ధనం వద్దు, ధనానికి బదులు ఊరవతల ఉన్న అల్లెరు పల్లెరు బీడుభూమి ఇమ్మంటుంది. ఆవిధంగానే ఇస్తాడు. మిగతా అక్కచెల్లెళ్లను పిలిచి, తుప్పలతో ఉన్న బీడు భూమిని పూలతోటకు అనువుగా మార్చుకుంటుంది. అనేకరకాల పూలమొక్కలు పాతి, పూలు పూయిస్తుంది.

ఎరుకలవాని వద్దకు వెళ్లి పూలు అమ్మకానికి అనువైన బుట్ట అల్లిమంటుంది. అతనిని అన్నయ్యా !’ అని సంబోధించి, ఉదయ శనివారం బుట్ట అల్లికానికి ప్రారంభించి, మళ్ళీ ఉదయ శనివారమే బుట్ట వంపమంటుంది. ఆమె మహిమవల్ల ఆతడు ఆవిధంగానే అల్లి, తానున్న చోటునుంచి విసిరితే అమ్మవారి ఒడిలో పడుతుంది. ఆ బుట్టలోనికి పూలు కోసుకొని, అమ్మడానికి దేవగిరికి వెళుతుంది. దేవగిరిలో నున్న వీరన్న పూలమనిషిని పిలిచి, తన తండ్రి పూజకు పూలుకావాలంటాడు. పూల ఎత్తున బంగారం ఇస్తే పూలు ఇస్తానంటుంది. వీరన్న బంగారం తెచ్చి త్రాసులో వేస్తాడు. ఎంత బంగారం వేసినా త్రాసు కదలదు. తల్లిమెడలో మంగళసూత్రం తీసుకొనిరావటానికి వెళతాడు. కొర్రలదేవతకు పార్వతి తల్లె కనుక, ఆమె మెడలో మంగళసూత్రం తీయకుండా

శ్రాసు తూగేటట్లు చేస్తుంది. వీరన్న పూలు తీసుకుంటాడు. ప్రతి రోజు బంగారం ఇచ్చి, పూలు కొనాలంటే కష్టం కాబట్టి తన పూలతోటలోని కొచ్చి పూలు కోసుకోవటానికి అతని తమ్ములు నంబుల్లి పంపమంటుంది. వీరన్న తన తమ్ములు నంబుల్లి పూలు తెమ్మని కొర్రలదేవత వనంలోనికి పంపుతాడు. వారు అయిదుగురు అయిదు రథాల మీద పూలుకోయటానికి వెళతారు. కొర్రలదేవత నంబులు రథాలు పెట్టినచోటుకి వెళ్లి, రథచక్రపు శీలలు తీసేసి వనంలోని కెళ్లి, తన అనుమతి లేకుండా తన వనంలో పూలు కోస్తున్నందుకు గద్దిస్తుంది. నంబులు భయపడి రథాలు ఎక్కి హరిహోతూ, చక్రాలు ఊడి వడిపోతారు. వెంటనే వాళ్లను చంపి, తన అయిదు ఇరుసుల రథానికి కొరతలు వేసి, తన రథాన్ని శివశింగిరాజు దేవాలయం నుంచి స్వశానంలో వడవేయబోయినపుడు వట్టిన వంతెన తీర్చుకుంటుంది. తరువాత మాయ నంబుల్ని సృష్టించి వీరన్న ఈశ్వరుని కప్పగిస్తాడు.

ఈ కథలో దేవత దేవగిరికి వెళ్లి పూలు అమ్మి, అక్కడ బంగారం అంతా తెచ్చుటయేకాక, తనవనంలోనికి పూలు కోయటానికి వచ్చిన నంబుల్ని కూడ కొరతలు వేస్తుంది. డా. (ప్రేమలత గారు సేకరించిన 'అంకమ్మ కథ'లో కూడ ఇట్టి సన్నివేశమున్నది. ఆకథలో అంకమ్మ వృద్ధ స్త్రీరూపంలో దేవగిరిలో ప్రవేశించి, పూలు పండ్లు అమ్ముచుండెను. అక్కడి రాజులు పుష్పముల వెలనడుగగా వాని బరువు గల బంగారాన్ని కోరి, రాజ్యంలోని ధనమంతా తీసుకొనిపోయెను. తొమ్మిదిమంది రాజులు మేఘముల పైన అంకమ్మ తోటలోనికి ప్రవేశించి పుష్పములు హరించబోయి, ఆమెచేత కొరత వేయించబడిరి. సాధారణంగా గ్రామదేవతల కథలలో ఇట్టి పాఠాంతరాలు కన్పిస్తాయి.

ఈకథలో కొర్రలదేవత రథాన్ని వీరన్న, నంబులు స్వశానభూములలో పారవేయ ప్రయత్నించినందునట్లు, అట్టివారిని దేవత కొరతలు వేసిందని వివరించడం వల్ల, దేవతనీకాక దేవతా సంబంధిత పవ్వులను నిర్లక్ష్యం చేసినవారిని కూడ దేవత కష్టాలపాలైస్తుందని విశదమగుచున్నది.

రణశక్తి కథ : దేవగిరి పట్టణంలో ఈశ్వరుడు ఒక గాజుమేడ కట్టించుకుంటాడు. దానిలోనికి ఇతరులెవ్వరూ ప్రవేశించకుండా, చుట్టూ ద్వారాలు లేకుండా చేసి, భూగర్భం నుంచి సారంగం ఏర్పాటు చేయిస్తాడు. ఈశ్వరుని కుమారుడు వీరన్న పక్షుల్ని పెంచుతుంటాడు. ఈతడు సారంగం గుండా పక్షుల్ని తోలుకెళ్లి, అడవిలో మేపుకొనివచ్చి, గాజుమేడలో వేటి అరలో వాటిని ఉంచుతాడు. రణశక్తి, ఆదిశక్తి, కొర్లదేవర, నూకాలమ్మ, పోలేరమ్మ, మొదలైన అమ్మవార్లు తమ తండ్రి కట్టించిన గాజుమేడ చూడ్డానికి బయలుదేరి వెళతారు. మేడలోనికి ప్రవేశించటానికి దారిలేకపోవటంతో, ఆలోచించి వీరన్న పక్షుల్ని మేపుకొని వచ్చి సారంగం గుండా గాజుమేడలోనికి ప్రవేశపెట్టినపుడు ఈ దేవతలు కూడ పక్షిరూపాలు ధరించి, ఆ పక్షులతో కలిసి గాజుమేడలోనికి ప్రవేశిస్తారు. ఆయా పక్షులన్ని వాటి వాటి అరలలోని కెళ్లిపోగా, అయిదు పక్షులు (దేవతలు) మిగిలిపోతాయి.

వీరన్న వెళ్లిపోయాక దేవతలు అయిదుగురూ మునలిరూపాలలో కోటంతా తిరుగుతున్నారు. కోటంతా అలికిడి అవుతుంది. ఈశ్వరుడు వీరన్నను పిలిచి అలికిడి గురించి అడుగుతాడు. మన పక్షులతోపాటు కొత్తగా మరొక అయిదు పక్షులొచ్చాయని వీరన్న చెబుతాడు. ఈశ్వరుడు వారిని చూస్తాడు. ఈ దేవతలు ఈశ్వరునితో జూదమాడడానికి అంగీకరిస్తాయి. జూదంలో దేవతలు

ఓడిపోతే ఈశ్వరుడు వద్దనేవరకు, అతని పూలమొక్కలకు నీళ్లు పోయాలి. ఈశ్వరుడు ఓడిపోతే అతని దేవగిరివట్టుం దేవతలకు ఇచ్చేయ్యాలి. ఈవిధంగా వందెం కాచుకొని జూదమాడగా, కోర్రలదేవత తప్ప మిగతా నాలుగు దేవతలు ఓడిపోతాయి. ఈమె గడుసరి. రాను గెలవడమేకాదు, మిగిలిన దేవతల్ని కూడ గెలుచుకుంటుంది. ఈశ్వరుని దేవగిరివట్టుం కూడ గెలుచుకొనేలా ఉంది. ఈలోగా వీరన్న వచ్చి, తండ్రి మేడ పోతుందనే భయంతో నంబూలచేత దేవతలను గెంటివేయిస్తాడు. అప్పుడు రణశక్తి అందుకు ప్రతీకారంగా నంబూల శరీరాలు చీరి, ఈశ్వరుని కోటకు వేలాడతీస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేస్తుంది.

ఈశ్వరుడు గాజుమేడ కట్టించటానికి రాక్షసుల సహాయం పొందుతాడు. మేడ పూర్తియైన తర్వాత ఏమి కావాలని ఈశ్వరుడు అడుగుతాడు. డబ్బు కాక తమ జీవితానికి మేలు కలిగే మంచినీరం కావాలంటారు. తమ రక్తం కిందపడితే వాటినుంచి వేలకొద్దీ రాక్షసులు పుట్టాలంటారు. ఈశ్వరుడు వారికి ఆవిధమైన వరం ప్రసాదిస్తాడు. దానిని పురస్కరించుకొని రాక్షసులు ఒకరి శరీరాన్ని మరొకరు గాయపరచుకొని, తద్వారా తమ సంఖ్య అమితంగా పెంచుకుంటారు. జనబలంతో ఈశ్వరుని మీదికి యుద్ధానికొస్తారు. అతడు భయపడి పారిపోతాడు. బ్రహ్మవిష్ణువులు కూడ అదేవిధంగా పారిపోతారు. చివరకు రణశక్తి తమ్ముడు ఇలయుద్ధరాజు (పోతురాజు) మరదలు యమురాలు సహాయంతో రాక్షసులందరినీ సంహరిస్తుంది. వాళ్లలో ఒక్కడు నల్లరాయి కిందకు పోయి భూమిలో దాక్కుంటాడు. తమ్ముడు కాళ్లు చాపగా రణశక్తి అతని కాళ్లపై నిలిస్తుంది. కలలో భూమి లోపల దాక్కున్న రాక్షసుడు కన్పిస్తాడు. వెంటనే ఉరుములు మెరుపులతో వర్షం కురిపిస్తుంది. భూమిని మూడు బీటలువారేటటు కాలుతో తన్నుతుంది. వర్షంనీరు భూమిలోనికి ఇంకగా లోపల ఉన్న రాక్షసుడు బయటకు వస్తాడు.

అతనిని సంహరించి, రక్తం తాగి, వెన్నను వీణగాను, చర్మాన్ని మద్దెలగాను తయారుచేసి, వాయిస్తూ ఇట్టు (విష్ణు) దాసరి వేషంతో దేవగిరివట్టుం వెళుతుంది. అక్కడ ఆడని ఆట, ఆడి పాడని పాట పాడుతుంది. ఇది చూసి ఆశ్చర్యపడిన ఈశ్వరుడు ఏమికావాలో కోరుకోమంటాడు వేరే ఏమీ అడుగక, నంబూలు నివాసముండే అయిదు చెట్లూ చూపించి, అవియిస్తే, వాటికి తన వాద్యాలు, తదితర సామానులు తగిలించుకొని జీవిస్తానంటుంది. ఈశ్వరుడు సరే నంటాడు. ఆ చెట్లనున్న నంబూల్ని చీల్చి, ఆ చెట్లకు వేలాడ కట్టింది. ఈవిధంగా రణశక్తి తన పంథం నెగ్గించుకుంటుంది. తనకు కావలసిన నంబూల్ని ఈశ్వరుడు మళ్ళీ సృష్టించుకుంటాడు¹¹.

ఈకథలో తమను అవమానించిన నంబూల్ని రణశక్తి సంహరించిందని చెప్పటం వల్ల దేవతలను అవమానించినవారికి కష్టాలు కలుగుతాయని విశదమగుచున్నది. బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు రాక్షసులకు భయపడి పారిపోయినందున, అట్టి రాక్షసులను రణశక్తి సంహరించటం వల్ల స్త్రీ దేవతయొక్క ప్రాధాన్యత స్పష్టమగుచున్నది.

ఈ కథలోనూ, నూకాలమ్మ కథలోనూ రాక్షసులను శక్తి దేవత సంహరించిందని పేర్కొనబడింది. గ్రామదేవతల కథలలో ఇలాంటి పాఠంతారాలు, పునరుక్తులు సాధారణంగా కానవస్తాయి. నామవైవిధ్యమున్నా శక్తిదేవత ఒక్కటే అని నమ్మే జానపదుల దేవతల కథలలో ఇట్టి

శ్లోకాలు, పునరుక్తులు సహజమే.

మశానదేవత కథ : ఏబారిపిల్లమ్మ గర్భవశాన ఏడుగురు మగపిల్లలు పుట్టాక ఒక ఆడపిల్ల పుట్టింది. బాల పుట్టిన గడియలు మంచివో కావో బ్రాహ్మణులతో చూపిస్తే బాల పుట్టిన గడియలు మంచివి కావు ఉండకూడదంటారు. అరునెలలకు సరివడా ఉగ్గా; పాలూ ఉయ్యాలలో ఉంచి ఆ ఉయ్యాలలో బాలను వేసి అరణ్యంలో ఒక చెట్టుకి ఉయ్యాలను వ్రేలాడదీస్తారు. ఎరుకలవాళ్లయిన ఏడుగురు అన్నదమ్ములు వేటకు వెళతారు. వారిలో చిన్నవాడు చోడిగాడు ఈబాలను చూస్తాడు. ఏడుగురూ కలిసి బాలను ఇంటికి తీసుకొచ్చి, బాల వచ్చిన గడియలు మంచివో కావో చూస్తారు. బాల వచ్చిన గడియలు మంచివి కావని తెలుసుకొని, ఒక ఇనుప పెట్టెలో బాలను ఉంచి, తీసుకెళ్లి పెట్టెను సముద్రంలో వదిలేస్తారు. వీరికంటే ముందే ఆ పెట్టె ఒడ్డుకు వచ్చేస్తుంది.

ఒక జాలరికి ఏడుగురు ఆడపిల్లలు కలిగాక భార్య మరణించింది. ఆతనిచేత బాల ఉన్న పెట్టెను సముద్రంలో దూరంగా వదిలివేయిస్తారు. ఆతరువాత నీలముని, పాలముని, మొదలైన స్వరూపులు స్నానాలు చేస్తుండగా, వారిలో ఒకని జడలకు ఈ బాల ఉన్న పెట్టె తగులుతుంది. ఆ పెట్టెను విడగొట్టి, అందున్న బాలను చూసి, పెంచుకోవటానికి ముచ్చట పడతారు. బాల దొరికిన గడియలు మంచివో కావో చూపించగా, మంచివి కావని తెలిసింది. వెంటనే బాలను తీసుకెళ్లి అరణ్యంలో విడిచిపెడతారు. మళ్ళీ ఎరుకల వాళ్లు వేటకెళ్లి, బాలను ఇంటికి తెచ్చి, పెంచి పెద్దచేసి, మేనత్తకోడుకు ఇష్టదాసరోడి కీచ్చి పెళ్లి చేస్తారు. పెళ్లి అయిన వెంటనే ఆతడు మరణిస్తాడు. భర్తపోయాక ఈమె నూతికి నీళ్ల కెళితే, వితంతువని అందరూ ఈనడిస్తారు.

పుట్టినిల్లయిన ఎరుకలవానింటి కెళుతుంది. వారిలో పెద్దవారూగురూ మరణిస్తారు. చిన్నవాడు చోడిగాడు ఉంటాడు. వాడు వేటకు వెళతాడు. వారు కటిక దరిద్రులుగా ఉంటారు. భార్య భర్తలిద్దరికీ ఒకే వస్త్రముంటుంది. భర్త వస్త్రం కట్టుకొని వెళుకెళితే అతను వచ్చేవరకూ, భార్య ఇంటిలో ఉంటుంది. మశానదేవత పుట్టింటి కెళ్లి వదిల ఎరుకల భూదేవిని పిలుస్తుంది. కట్ట వస్త్రం లేనందున బయటకు రానంటుంది. తనవస్త్రం చింపి కొంతముక్క వదిల కీచ్చి, అది కట్టుకొని బయటకి రమ్మంటుంది. ఆవిధంగా ఎరుకల భూదేవి బయటకు వచ్చి, భర్త ఎరుకల చోడిగాడు వేట కెళ్లాడని వచ్చేవరకు ఉండమంటుంది. మశానదేవత ముసలివేషంలో అరణ్యాని కెళ్లి చోడిగాడిని చాలా కష్టాలు పెడుతుంది. తిరిగి ఆతడు వచ్చే దారిలో పసిపాప వలె కన్పిస్తుంది

చోడిగాడు ఆ పాపను తెచ్చి భార్య కీచ్చి పెంచమంటాడు. పాప వచ్చాక వారి పేదరికం తొలగిపోతుంది. పాపను ఒడిలో కట్టుకొని ఎరుకల భూదేవి సోదెకళుతుంది. మశానదేవత తల్లిఒడిలో ఉండితాను పుట్టాక, పుట్టిన గడియలు మంచివి కావని తనను నిర్లక్ష్యం చేసి, అరణ్యంలో వదిలి వేసిన తల్లిదండ్రులు, అన్నలువద్దకు వెళ్లి, వారికి సోధే చెబుతుంది. తన గతాన్ని వారికి జ్ఞాపకం చేసి తనను నిర్లక్ష్యం చేసినందున వారి కుటుంబాన్ని నాశనం చేస్తుంది. అదేవిధంగా ఏడుగురు మునులూ, తనను సముద్రంలో వదిలిన జాలరి, మొదలైనవారి వద్దకు వెళ్లి, తన గతాన్ని చెప్పి, తనను నిర్లక్ష్యం చేసినందున వారిని నాశనం చేస్తుంది. తాను దొరికాక ఐశ్వర్యం వచ్చి, తనను నిర్లక్ష్యం చేసి వారు సుఖిస్తున్నందున, ఎరుకల చోడిగాడిని, భూదేవిని కూడ నాశనం చేస్తుంది.

అక్కడ నుంచి బయలు దేరి ప్రసవవేదన పడుతున్న శివనందులమ్మ పెద్దకు వెళ్లి, ఆమెకు పురుడుపోసి, ఆ బాలుణ్ణి నూతిలో వడవేసి, అక్కడనుంచి దేవగిరికి వెళ్లి శివనందులమ్మకు పుట్టిన బాలుని గురించి చెప్పి అక్కడ నుంచి వెళ్లిపోతుంది¹².

ఈకథలో మశానమ్మ తనను నిర్లక్ష్యం చేసిన తల్లిదండ్రులను నాశనం చేసిందని చెప్పడంవల్ల, తనను నిర్లక్ష్యం చేసిన వారిని దేవత కష్టాలుపాల్పేస్తుందన్న విషయం స్పష్టమగు చున్నది. ఈకథలో ఏబారి ఎల్లమ్మ, మునులు, ఎరుకలవారు మొదలైనవారందరూ ఆడపిల్లలభించిన గడియలు మంచిపెద్దలు చూపించుకొనే నెవంతో ఆమెను వదలిపెట్టి, చివరకు వారంతా నాశనమయారని వివరించబడింది. కావున ఆడపిల్లంటే చిన్నచూపు చూసి, నిర్లక్ష్యం చేసేవారికి, ఆడవారిపట్ల నిర్లక్ష్యభావం తొలగించడానికి దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని కాంచిన జానపదుని కల్పనగా ఈకథను చెప్పవచ్చును.

రాముడు శక్తిదేవతను దేవగిరికి తోలుకెళ్లడం : శివనందులమ్మ ఈశ్వరుని చిన్నకూతురు. ఈశ్వరుడు అందరికీ సంతానమిచ్చి ఆమె కివ్వలేదు. అందుకు కోపించిన ఆమె తనకడుపున పుత్రుడు పుట్టగానే దేవగిరిలో అసాధారణ పరిస్థితి ఏర్పడాలని శపిస్తుంది. శివనందులమ్మ మునుల వరాన గర్భవతంబుంది. ఆమె కడుపున బాలుడు పుడితే దేవగిరిలో అసాధారణ పరిస్థితి ఏర్పడుతుంది కావున అతనిని చంపే ఉద్దేశముతో ప్రసవవేదన పడుతున్న శివనందులమ్మ వద్దకు మశానదేవత వెళ్లి, ఆమెకు పురుడుపోసి, పుట్టిన బాలుడిని తీసుకెళ్లి పాడుబడ్డ బావిలో వడవేస్తుంది. ఆ బావిలో చాన్నాళ్లనుంచి ఉంటూ మాదతో (వద్దవుండుతో) బాధపడుతున్న పన్నెండు శిరసుల నాగేంద్రుడిపై బాలుడు పడగానే నాగేంద్రుని మాద మానిపోతుంది. అందుకు సంతోషించిన నాగేంద్రుడు బాలుడిని నాగలోకం తీసుకెళ్లి, సకల పరివర్యలు చేసి, మైల మాపి, తీసుకొచ్చి నూతిలో విడిచిపెడతాడు. బావిలోని బాలుడుని చూసిన జనులు చెప్పకొంటుండగా, శివనందులమ్మ వెళ్లి బాలుని చూడగానే, ఆమె వక్షజాల నుండి పాలు జాలువారి బాలుడి నోటిలో వడతాయి. కొడుకు కనిపించగానే తల్లికి పాలు జాలువారతాయనే నమ్మకంతో శివనందులమ్మ బాలుడు తన కుమారుడుగా భావించి, తీసుకెళ్లి పెంచుకుంటుంది.

శివనందులమ్మకు పురుడుపోసాక, మశానమ్మ దేవగిరికి వెళుతుంది. శివనందులమ్మ శాపం వల్ల దేవగిరిలో నూరుదీపాలలో ఒక దీపం వెలగకపోవడం, నూరు గంటలలో ఒక గంట మోగకపోవడం, నూరు చిలుకలలో ఒక చిలుక పలుకక పోవడం, మొదలైన అసాధారణ పరిస్థితి ఏర్పడింది. అక్కడ ఏర్పడిన అసాధారణ పరిస్థితికి కారణ మేమిటని ఈశ్వరుడు మశానమ్మ నడుగుతాడు. శివనందులమ్మకు పుట్టిన రాముడు వల్ల దేవగిరికి ఈ పరిస్థితి వచ్చిందంటుంది. ఈశ్వరుడు పాతాళలోకానికి వెళ్లి, పాముల్ని రాముడిని తీసుకొని రమ్మని పంపుతాడు. పాముల వల్ల వార్త తెలుసుకొని, తల్లి అనుమతితో రాముడు దేవగిరికి వెళతాడు. తాతను మెప్పించబానికి సృశానంలో శవం వలె కాతి వాసన రప్పిస్తాడు. తాత మెచ్చుకొని, శక్తుల్ని తోలుకొస్తే ప్లేచేస్తానంటాడు.

శక్తుల్ని తోలుకొని రావటానికి బయలుదేరతాడు. దారిలో కంచుమారుద్రయ్య

మరుపుతాడు. వారిద్దరూ అక్కచెల్లెళ్ళ బిడ్డలు. ఎవరెవరో తెలియక యుద్ధం చేసుకొంటారు. ఒకరి బాణం వేరొకరి మెడలో పూలదండగా మారుతుంది. తాను శత్రువులం కాదని, అన్నదమ్మలమని తెలుసుకుంటారు. ఆనందలో ఆన్న తలచుకంటే సాయం చేస్తానని చెప్పి, కంచుమారుద్రయ్య రాముణ్ణి బుజ్జగించి పంపిస్తాడు. శక్తుల కోటకు వెళుతూ, దారిలో వషిషిల్లి తివబోవుచున్న నాగేంద్రుణ్ణి సంహరిస్తాడు. నాగేంద్రుడి కాటుకి ఈతడు కూడ మరణిస్తాడు. తిరిగి పక్షులు సంజీవి వేళ్ళు ఇచ్చి బ్రతికించగా శక్తుల కోటకు వెళతాడు. శక్తుల స్నానంచేస్తున్న కొలను కెళ్ళి, వారిలో ఒకరి నీటిబిందెలో పడి వారి కోటలో ప్రవేశిస్తాడు. వగలంతా బల్లిరూపంలో గోడ నంటిపెట్టుకొని ఉంది, రాత్రి అయ్యాక పురుషరూపంలో ఒక శక్తితో రమించినట్లు చేస్తాడు. ఆశక్తి ఎవరో పరపురుషుడు మాన కోటలో ప్రవేశించి, నన్ను బాధపెడుతున్నాడని చెల్లెళ్ళతో చెప్పగా, వారు గోడలన్నీ, ఒలిచి, బల్లిరూపంలో ఉన్న బాలుని పట్టుకుంటారు. బాలుని చూడగానే ఆశక్తికి పాలచిమ్ముతాయి. పాలిమ్ముతోనే పాలుతో బాటు ప్రాణాలు కూడా పీల్చేస్తానంటాడు లేకుంటే బాలుడు చెప్పినట్టుగా చేయమంటాడు.

తనకూడ బంబులుదేరమని తీసుకొస్తాడు. రావటానికి శక్తి చెప్పినట్టు, బాలుడు చేయాలంటుంది. శక్తి నృత్యం చేస్తూ, నృత్యానికి తగ్గట్టు మద్దెల వాయించాలంటుంది. వాయిస్తాడు. ఇద్దరికీ పెళ్లి కావాలంటుంది. అందుకు గాను నూరని చనుపు, చెయ్యని శతమానం, మొదలైనవి కావాలంటుంది. రోమాలు అక్షింతలుగా, చేతివళ్ళ పురోహితుడుగా, పేరంటాలుగా చేసి, ఆమె అడిగినట్టుగా పెళ్లి జరిపిస్తాడు. ఈవిధంగా ఇద్దరూ కలిసి వస్తూంటే, శక్తిదేవత పేదపురుగు అవతారమెత్తి గొర్రెల మందలో కలిసిపోయింది. ఆమెను జాగ్రత్తగా పట్టుకుంటాడు. ఈవిధంగా ఆమె పెట్టిన కష్టాలన్నీ భరించి చివరకు దేవగిరికి తోలుకొస్తాడు. అప్పుడు దేవగిరిలో మామూలు పరిస్థితి ఏర్పడింది. శక్తి అక్కడ నుంచి మళ్ళీ తన చెల్లెళ్ళ ఉండే నివాసానికి వెళ్లిపోతుంది. తాత రాముడికి పెళ్లిచేస్తానంటాడు. పద్దని తాత దగ్గర సెలవు తీసుకొని, తల్లిదండ్రుల వద్దకు వెళ్లిపోతాడు. రాముడు శక్తిని తోలుకొచ్చేటపుడు నానాకష్టాలు వడడం, నాగేంద్రుని కాటుకి మరణించడం, మొదలైన సందర్భాలలో అతనికి అనుయాయంగా ఇంటివద్ద తల్లి నాటిన తులసిమొక్క మరణించడం తిరిగి చిగురించడం చేస్తుంది. కుమారుడు మరణించాడేమోనని తల్లి అప్పటికే దినకార్యం చేసేస్తుంది. రాముడు వెళ్ళాక, పెళ్లి చేస్తుంది¹³.

మరొక కథలో శక్తిని తోలుకొచ్చేటపుడు బాలుడిని, ఆమె నానా బాధలు పెడుతుంది. దాహం తీర్చమంటుంది. విప్ప ఆకులు దొప్పగా కుట్టి, నీరుపోసి తాగమంటాడు. ఆవిధంగా తాగడంవల్ల కలిగిన మత్తుకి నృత్యం చేస్తూ, అందుకనుగుణంగా బాలుడి వాద్యాలు వాయించమంటుంది. అలాగయితే వస్తానంటుంది. ఆనందంలో ఉన్న బాలునికి సాయం చేయటానికి విష్ణు, మహేశ్వరులిద్దరూ వస్తారు. ఈశ్వరుడు నక్క రూపంలో వస్తాడు. విష్ణువు రెండు పర్వతాలు పైన ఒకటి కింద ఒకటి కప్పుగా పట్టుకొని వస్తాడు. అక్కడ అంతా చీకటయిపోతుంది. పేస్తున్న ధేనువులు బెడరిపోవడం వల్ల దేవేంద్రుడు అగ్నిజ్వాలలు కురిపిస్తాడు. ఈశ్వరుని సలహామేరకు విష్ణువు ఆ అగ్నితో రకరకాల వాద్యాలు తయారు చేస్తాడు. ఆ వాద్యాలు బాలుడు వాయిస్తుండగా, శక్తి అందుకనుగుణంగా ఆడుతుంది.

శక్తి సృత్యం చేసేటపుడు విప్రుసారా తాగి ఉండడం వల్ల, మైకంలో సృత్యం చేయడం వల్ల వస్త్రాలు సరిగాలేక ఆమె వక్షజాలు ఊగుతాయి. వాటిని చూసి రాముడు నవ్వుతాడు. నవ్వుకి కారణమడుగుతుంది. రకరకాల వంకలు పెడతాడు. నమ్మడు. చివరకు నిజం చెబుతాడు. తన శరీరాన్ని చూసినందువల్ల, ఇద్దరికీ పెళ్లి కావాలంటుంది. కాకుంటే రానంటుంది. పెళ్లికి బ్రాహ్మణుడు కట్టని బాసీకం, కంసాలి చేయని కంకణం, సమ్మెటకొట్టని శతమానం కావాలంటుంది. గుండె చీల్చి, నాలుక కోసి, అడిగిన వస్తువులు ఇచ్చి మరణిస్తాడు. శక్తి తన దారిని పోతుంది. ఇది తెలిసి రాముడి పెద్దమ్మ కుమారుడు కంచుమారుద్రయ్య డేగలను పంపుతాడు. అవి పోతున్న శక్తిని అడ్డగించి, కాళ్లతో రక్కి, రాముడిని బ్రతికించమని వెనక్కి తీసుకొస్తాయి. రాముడిని బ్రతికించి, చేసేదిలేక అతని కూడ దేవగిరికి వెళుతుంది. తాత రాముడితో శక్తిని తూర్పు ఉత్తరాసి గుమ్మాల బోడిగోడలలో వదిలెయ్యమంటాడు. అలా వదిలేస్తే, శక్తి మళ్ళీ తన ఆడముండల రాజ్యానికి వెళ్లిపోతుంది. రాముడికి తాత పెళ్లిచేస్తానంటాడు. పెళ్లికంగికరించక తల్లిదండ్రుల వద్దకు బయలుదేరతాడు. దారిలో అనేక చిత్రవిచిత్ర విన్యాసాలు చేస్తూ, తల్లిదండ్రులను చేరుతాడు⁴

ఈ కథలో రాముడు శక్తిని తోలుకొని రావడం, ఆమె అతనిని చాలాబాధలు పెట్టడం, చివరకు అతను దేవగిరికి తోలుకొని రావడం, అనేది పంబల వారి “స్వామివారు విజ్ఞుల మేడల కెళ్లడం” అనే కథలో రవద్దేవిరాముడు, శక్తిని తోలుకొచ్చి తండ్రుల కొరతలు తీయించటాన్ని పోలి ఉన్నది. గ్రామదేవతల కథలలో ఇలాంటి పాఠాంతరాలు సాధారణమే.

ఈ కథలో మిగతా కల్పనలు ఎన్ని ఉన్నా శక్తిదేవత మానవుల్ని కష్టాలు పాలేస్తుందని విశదమగుచున్నది.

ఈవిధమగు గ్రామదేవతల కథల పుట్టుక కాలమును నిర్ణయించలేకున్నా ప్రాచీనకాలమునకు చెందిన మతపరమైన సామాజిక స్పృహను ఈకథలలో కనుగొనవచ్చును. ఎక్కువ కథలలో శివునికి, గ్రామదేవతకు వైరద్యం కన్పించటంవల్ల గ్రామదేవతారాధనను అణచి శైవమతం ప్రచారంలోనికి వచ్చిన కాలంలోనివే ఈ గ్రామదేవతల కథలని చెప్పవచ్చును. ఆకాలంనాటి మత, సాంఘిక పరిస్థితుల నాధారంగా చేసుకొని, లెవిస్ట్రాస్ నిర్మాణం విశ్లేషణానుశ్రాన్ని ఈ కథలకు కూడ అన్వయింపవచ్చు.

శక్తిపుట్టుదల కథలో శక్తిని తల్లిగాను, త్రిమూర్తులను కుమారులుగను వివరించడం వల్ల త్రిమూర్తులు (పురుషులు) కంటే శక్తి (స్త్రీ) ప్రాచీనత స్పష్టమగుచున్నది. కావున శక్తి పుట్టుదల అనే కథకు

స్త్రీశక్తి : పురుషశక్తి :: ప్రాచీనత : అర్వాచీనత అనే నిర్మాణసూత్రం అన్వయిస్తుంది.

కాశమ్మోరు కథలో కాశిపట్నం వెళ్లడమనే తన కోరిక తీర్చినందున కాశమ్మోరు తండ్రి ఈశ్వరుని రోగాలుపాలు చేసి, తన పంతుం నెగ్గించుకున్నది. కావున

గ్రామదేవతాశక్తి : శివశక్తి :: గెలుపు : ఓటమి అనే నిర్మాణసూత్రం కాశమ్మోరు కథకు అన్వయిస్తుంది.

నూకాలమ్మ, రణశక్తి, మొదలైన కథలలో దయాస్వభావుడైన ఈశ్వరుడు రాక్షసులకు కోరిన వరమివ్వడం, ఆ వరబలంతో వారు ఈశ్వరుని మీదికి దండెత్తి అతనిని కష్టాలు పాలుచేయడం, చివరకు శక్తి దేవత పూనుకొని రాక్షసులను సంహరించడం జరుగుతుంది. కావున

సంజనత్వం : దుర్లభత్వం :: గెలుపు : ఓటమి (అకాలమరణం) అనే నిర్మాణసూత్రం ఈ కథలకు అన్వయిస్తుంది.

కొర్రలదేవత కథలో తన రథాన్ని స్మశానభూములలో పారవేయించినందుకు ప్రతీకారంగా ఈశ్వరుని సేవకులైన నంబుల్లి కొర్రలదేవత తన పూలతోటలో కొరతలు వేస్తుంది. రణశక్తి కథలో ఈశ్వరునితో జూదమాడే సందర్భంలో ఓడిపోతామనే భయంతో శక్తి దేవతలను గెంటినేసిన నంబుల్లి, అందుకు ప్రతీకారంగా రణశక్తి వారిని చీల్చి తమ చెట్లుకి కొరతలు వేస్తుంది. కావున ఈ రెండు కథలకు

ప్రీశక్తి : పురుషశక్తి :: గెలుపు : ఓటమి అనే నిర్మాణసూత్రం అన్వయిస్తుంది.

మిగిలిన కల్పనలు ఎన్ని ఉన్నప్పటికీ ఈ గ్రామదేవతల కథలలో శక్తిదేవత ఈశ్వరుడు మనకు కనిపిస్తారు. అంటే ప్రీశక్తి గ్రామదేవతారాధనలోను, పురుషశక్తిశైవారాధనలోనూ ప్రాముఖ్యం చెందినవనవచ్చును. ఈరెండు శక్తుల మధ్యన సంభవించిన సంఘర్షణ ఫలితమే గ్రామదేవతల కథలకు మూలకారణం. ఈవిధంగా ప్రాచీనకాలం నాటి మత, సామాజిక పరిణామాలను తమ కథలలో పదిలపరచిన మత్స్యకాలు ఎంతైనా అభినందనీయులు.

అధ్యయనము

1. Hand Book of Statistics, East Godavari, 1985-86, p.5
- 2,3,5 మేరుగ అడవియ్య - మాయాపట్నం (ఉప్పాడ), కొత్తపల్లి మండలం
4. ఈనాడు దినపత్రిక - 31-5-92, తూర్పుగోదావరి జిల్లా ఎడిషన్
5. మేరుగ అడవియ్య - మాయాపట్నం, కొత్తపల్లి మండలం
- 6,7,8,9,11,12,14, ఉప్పరివిల్లి అమ్మోరియ్య - మాయాపట్నం, కొత్తపల్లి మండలం
10. దైలిపిల్లి వీరన్న - మాయాపట్నం, కొత్తపల్లి మండలం
- 11,12,14. ఉప్పరివిల్లి అమ్మోరియ్య - మాయాపట్నం, కొత్తపల్లి మండలం
13. దూడా రాజన్న - మాయాపట్నం, కొత్తపల్లి మండలం
14. ఉప్పరివిల్లి అమ్మోరియ్య - మాయాపట్నం, కొత్తపల్లి మండలం

దశమ ప్రకరణం

భాషా విశేషాలు

వ్యవహారాన్ని బట్టి భాషను ప్రామాణిక భాష, జానపదుని భాష అని రెండుగా విభజింపవచ్చును. ఈరెండింటి మధ్య ఎంతో తేడా ఉంది. వాగ్ద్యవహారంలో నిలిచే జానపదుల భాష సజీవమైంది. ఈ జీవద్భాషలో నిరంతరం అనేక మార్పులూ చేర్పులూ జరుగుతుంటాయి. కాబట్టి ఈ జీవద్భాషను ప్రవాహ జలంతో పోలుస్తారు. మౌఖిక ప్రచారంలో నిలిచే జానపదవాఙ్మయంలో శిష్టసాహిత్యంలోని పదాడంబరం కాని, అర్థక్షిప్తత గాని కనిపించవు. శిష్టసాహిత్యంలోని పదాల అర్థాలను నిఘంటువుల సహాయంతో తెలుసుకోవచ్చును. కాని జానపదుల భాషలోని పదాల అర్థాలు అలా తెలుసుకోవటానికి అవకాశం తక్కువ. సందర్భాన్నిబట్టి, సన్నివేశాన్నిబట్టి, జానపదులు తమ వ్యవహారంలో అనేక క్రొత్తపదాలను వాడతారు. వారు ప్రయోగించిన సందర్భాన్ని సమగ్రంగా పరిశీలిస్తే తప్ప సరయిన అర్థాలు తెలియవు.

జానపదుల భాష దేశీయమైన సరళమార్గంలో ఉండి, వ్యాకరణాలంకార నియమాలను తలదన్నీ అలతి అలతి పదాలతో అప్రయత్నంగా, సహజంగా వెలువడే వ్యావహారిక భాషలో ఉంటుంది. జానపదులు తాము చెప్పదలచుకున్న భావాన్ని హృదయాని కత్తుకునేటట్లు సూటిగా చెబుతారు. ఏభావామైనా సాధ్యమైనంత వరకు గేయరూపంలో లయబద్ధంగా చెప్పటానికి ప్రయత్నిస్తారు. ఈప్రయత్నంలో కొన్ని దీర్ఘలు ప్రాస్వాలుగాను, ప్రాస్వాలు దీర్ఘలుగాను మారి వ్యాకరణమునకు లొంగని విధంగా ఉంటాయి.

భాష, భావం, వర్ణనలు, మొదలైనవి కాలానుగుణంగా మారుతూ, స్వతంత్రపరిణామ వికాసాన్ని పొందుతాయి. అన్యభాషల సంవర్గంవల్ల, కొత్తపదాలు, కొత్తసంప్రదాయాలు, కొత్త కవిసమయాలు సాహిత్యంలో చేరతాయి. ఇలాంటివి గ్రామదేవతలకు సంబంధించిన కథలు, గేయాలు, సామెతలు, మొదలైన జానపద సాహిత్యంలో అధికంగా ఉన్నాయి. వ్యావహారిక పదాలు, దుష్టసమాసాలు, సంధులు, మాండలిక పదాలు, సమానార్థకాలు, నుడులు, వారానువర్తనాలు, సజీవ రూపకల్పనలు, అన్యదేశ్యాలు, మొదలైన భాషావిశేషాలు, తూర్పుగోదావరి జిల్లా గ్రామదేవత సంబంధిత జానపద సాహిత్యంలో కనిపిస్తాయి.

జానపదుల వ్యవహారంలో భాషాస్వరూపంలో కలిగే మార్పుల్ని కొన్ని విధాలుగా విభజింపవచ్చును.

అచ్చుల్లో కలిగే మార్పులు

జానపదుల వ్యవహారంలో కొన్నివదాల్లోని అచ్చులకు బదులు వాటికి సమీపంలో ఉన్న అచ్చులు వచ్చిచేరుతాయి.

‘అ’ స్థానంలో ఇ, ఉ, ఎ, ఐ లు రావడం

చీకటి - సీకటి; అవతారం - అవుతారం; గంజి - గెంజి; వస్తువులు - వైస్తువులు

‘ఇ’ స్థానంలో ఉ, ఐ రావడం

కోడి - కోడు; త్రిమూర్తులు - త్రైమూర్తులు;

'ఉ' స్థానంలో ఆ, ఓ, ఇ లు రావడం

మశూచి - మశాశకం; మూల - మోల; నడుమ - నడివి

'ఋ' స్థానంలో ఆ, ఇ, ఉ, ఓ - లు రావడం

శృంగారం - సింగారం; శృంగారం - సుంగారం

'ఎ' స్థానంలో అ, ఇ, ఉ, ఓ - లు రావడం

నెమలి - నవులు; గుండె - గుండు; పల్లె - పల్లి; చెప్పు - చొప్పు

'ఒ' స్థానంలో ఆ రావడం

మనసు గొలుపుతాను - మనసు గలుపుతాను

అచ్చుల స్థానంలో హల్లులు రావడం

'అ' 'ఎ' స్థానంలో 'వ' - రావడం

ఎలాంటి - వలాంటి; అన్నము - వణ్ణము

పదాది హల్లులు లోపం

యాదవులు - ఆదవులు; వాలిన - ఆలిన

పదాదిన హల్లులు రావడం

అర్ధరాత్రి - యర్ధరాత్రి; ఆలకించి - వాలకించి అన్నం - వన్నం

హల్లుల స్థానంలో భిన్న హల్లులు రావడం

శ్వాసాల స్థానంలో నాదాలు

కుంతి - గొంతి; తపస్సు - తబుసు; తోరణం - దోరణం

ఈ మార్పు సంయుక్తాక్షరంలో కూడ కనపడుతుంది.

ప్రీతి - బ్రీతి

నాదాలస్థానంలో శ్వాసాలు రావడం

ప్రధాని - పెతాని; అంగడి - అంగటి

మహాప్రాణం స్థానంలో అల్పప్రాణం రావడం : స్తంభాలు - సంబాలు

మహాప్రాణం అల్పప్రాణాద్విత్వం కావడం : మేఘం - మేగ్గం; శవధం - శవద్దం

'డ' స్థానంలో 'ర' : కడసారి - కరసారి; వడమటి - వరమటి; గుడి
- గురుసు

'ర' స్థానంలో 'డ' : బొంగరం - బొంగడం

'బ' స్థానంలో 'స' : ఇటువంటి - ఇసుమంటి;

'ఫ' స్థానంలో 'య' : పావురాలు - పాయిరాలు

'భ' స్థానంలో 'త'	:	అభిమానం - అతిమానం
'ర' స్థానంలో 'ల'	:	ఏడుగురు - ఏడుగులు
'ల' స్థానంలో 'ర'	:	లోట్టు - రోట్టు
'స' స్థానంలో 'ల'	:	జన్మాలు - జల్మాలు; మునుగు - ములుగు
'బ' స్థానంలో 'ప'	:	కబళం - కవళం
'వ' స్థానంలో 'బ'	:	గర్వము - గర్బము
'ప' స్థానంలో 'వ', 'క'	:	వటా - వటా; వరుడు - వరుడు; సరస్వతి - సరస్పతి; సాధువుడ - సాదుకుడు
'ప' స్థానం లో 'వ'	:	పరంజోతి - వరంజోతి
'శ' 'స' 'ష' 'చ' స్థానంలో 'స'	:	దోషము - దోసము; చాతి - సాతి; ఆకాశము - ఆకసము
'స' స్థానంలో 'శ', 'గ' మరియు 'త'	:	సంకల్లో - శంకల్లో; పసిడి - పగిడి; ధ్వంసం - దంత్రం
'ద' స్థానంలో 'జ' మరియు 'గ'	:	తలకిందులు - తలగింజాలు; జందెం - జంజం; ముందర - ముంగర
'డ' స్థానంలో 'ర'	:	వడ్డాణం - వడ్డారం
'హ' స్థానంలో 'బ'	:	బహు - బబు
'హ' స్థానంలో 'వ' మరియు 'మ'	:	వాహనం - వావనం; అగ్నిహోత్రుడు - అగ్నివోత్రుడు; దాహం - దామం
అనుస్వారపూర్వక 'హ' స్థానంలో కూడ 'వ' :	:	సంహరించు - సవరించు
'య' స్థానంలో 'వ' మరియు 'గ'	:	అయితే - అవితే; ఆయువు - ఆవును; బోయి - బోగి
'వ' స్థానంలో 'స'	:	ఆయువు - ఆవును
'వ' స్థానంలో 'క'	:	కఠినురాలు - కఠికురాలు
'వ' స్థానంలో 'గ'	:	లేవదీయు - లేగదీయు; అనుభవించు - అనబగించు
'మ' స్థానంలో 'స' మరియు 'వ'	:	మెదడు - నెదడు; మిట్ట - నిట్ట; ఆధారము - ఆదరవ
'ద' స్థానంలో 'ట' మరియు 'స'	:	వయెద - వయెట; వస్తాదు - వత్తాసు
'శ' స్థానంలో 'ష'	:	అశ - ఆష

'శ' స్థానంలో అనుస్వారపూర్వక 'త' : పిశాచి - పింతాసి

అనుస్వారంలో కలిగే మార్పులు :

అనుస్వారం స్థానంలో హల్లు : కాలక్షేపం - కాలక్షేపణ

హల్లు స్థానంలో అనుస్వారం : ముహూదేవతలు - మాందేవతలు; అరటి - అంటి;

అనుస్వారం ఉన్నచోట పోవడం :

అంతమై - అతమై; అందం - అందస్సు; మంచు - మనుసు

అనుస్వారం లేనిచోట రావడం :

దూత - దుంత; మీద - మింది

సంయుక్తాక్షరములలో కలిగే మార్పులు :

'క్య', 'శ్చ', 'శ్చ', 'త్వ', 'క్ష', 'త్వ', 'లు' 'వ్య', 'గా' మారడం :

భవ్యలు - బచ్చాలు : తపశ్శాలి - తపచ్చాలి హరిశ్చంద్రుడు - హరిచ్చంద్రుడు; సంవత్సరం - సంవచ్చరం;

పక్షి - పచ్చి; మత్యలు - ముచ్చాలు

'ద' + 'మ' సంయుక్తం 'బ' ద్విత్వం కావడం : వద్మిని - పబ్బిని

'ద' + 'య' సంయుక్తం 'జ' ద్విత్వం కావడం : మధ్య - మజ్జ

'త' + 'మ' సంయుక్తానికి అదనంగా 'స' రావడం : ఆత్మ - అస్తం

'జ' + 'ఇ' సంయుక్తం పదాదిన 'గ'గా పదాంతాన 'గ' ద్విత్వంగా మారడం :

జ్ఞాపకం - గేపకం; వ్రజ్జ - వగ్గె;

'స' + 'న' స్థానంలో 'శ' రావడం : స్నానం - తానం

సంయుక్తంలో ఒక హల్లు లోపించడం

స్వేచ్చ - సేచ్చ అశ్వం - అశం

పర్వతం - పరతం పాపిష్ఠి - పాపిటి (ప)

ద్విత్వాక్షరంలో కలిగే మార్పులు :

ద్విత్వం తొలగడం :

యవ్యనం - యవనం; తపస్సు - తబుసు

ద్విత్వం కలగడం :

నవ - నవ్య; వవలించు - పవ్వలించు; బాగాన - బాగ్గాన

ద్విత్వం సంయుక్తంగా మారడం :

అత్త - అస్త; పట్టము - పష్టము

ద్విత్వం పోయి దీర్ఘం రావడం :

పెత్తనం - పెతానం

వర్ణలోపం :

పదాంతన :

పట్టణం - పట్టం; ముంగిస - మింగి; అందలం - అందం

పదాదిన :

పంపు - అంపు; గ్రహించు - గయించు

వర్ణాగమము : పదమధ్యలో :

జడ - జగడ; ఎదురయె - ఎదురుకయె

పదాంతాన :

వార్త - వాత్తనం; వధ - వతనం

వర్ణనాశము :

ఎదురురొమ్ము - ఎదురొమ్ము; దంతధావనం - దందానం

వర్ణవ్యత్యయము :

గములు లేక గబులు - గలుబు

స్వరవ్యత్యయము :

హిమాలయ - ఇమలాయ

పదవ్యత్యయము :

రామచిలుక - చిలుక రామన్న; శనివారం ఉదయం - ఉదయం శనివారం

లోపదీర్ఘత :

మహాలు - మాలు; అమావాస్య - అమాస; రహస్యం - రాస్యం; మోహము - మోము;

దీర్ఘలోపం :

మీద - మింద; దూషించరాని - దుషించరాని

స్వరసామ్యత :

తుమెదలు - తుమ్ముదులు

అనునాసిక్యం :

మర్మం - మరబం; ఇష్ట - ఇష్టు; గములు - గబులు

అజ్ఞోపము :

కుదురంగా - కుద్రుంగా

సంప్రసారణము :

వత్తి - ఒత్తి; వరి - ఒరి

స్వరాగముము :

కల్పన - కలాపన; దుర్మార్గుడు - దురమారుగుడు; భర్తలు - బరతలు

జంటపదాలు

జానపదులు ఒకే అర్థాన్నిచ్చే గొండు వదాల్చి కలిపి జంటగా పలుకుతారు. సాధారణంగా అన్యదేశ్యపదాలు దేశ్యపదాల్లో కలిసినపుడు, ఆ అన్యదేశ్యపదాలతోపాటు, దేశ్యపదాలు కూడ చేరి జంటపదాలుగా ఏర్పడతాయి. ఇవి రెండూ సమానార్థాన్నిస్తూ విడివడకుండా ఉంటాయి. ఇటువంటి సమానార్థక పదాలు గ్రామదేవతా సంబంధిత సాహిత్యంలో అనేకం ఉన్నాయి.

సప్తఏడు; నగబూసనాలు; పేరునామాలు; ఆగ్రమైన కోపం; కురిసిమొక్కల పీట; పతి (మ) బొమ్మ; కష్టబాధలు; పాదరచ్చల జోడు; అంపబాణం

సమానార్థకాలైన రెండు అన్యదేశ్యపదాలు (తత్సమాలు) కూడ జంటగా వాడబడడం కనిపిస్తుంది.

వందన నమాస్కారాలు; పురోహిత బేమ్మడు; మతీమనసులు

సమానార్థకాలైన రెండు దేశ్యపదాలు కూడ జంటగా వాడబడడం కనిపిస్తుంది.

తాసు తరాజు

సహజ సౌందర్యాలు :

జానపదుల భాష సహజ సౌందర్యంతో వెల్లివిరుస్తుంటుంది. వీరు ప్రతి సంఘటనకు స్పందించి, ఆ స్పందనకు ప్రకృతిలోని వస్తువులను అలంబనంగా చేసుకొని, అనుభవాలను జోడించి, సజీవరూపకల్పనతో వారి సాహిత్యంలో భద్రపరుస్తారు. అలాంటి స్పందనను, అనుభవాలను, ప్రకృతిలోని వస్తువుల అలంబనను పొందుపరచుకున్న సజీవ రూపకల్పనలు గ్రామదేవత సంబంధిత జానపద సాహిత్యంలో అనేకం ఉన్నాయి. మచ్చుకు కొన్ని :

ఏకుల మీద పాతలాగ ఎగిరెగిరి పడతావత్తున్నాడు; రణభేరిలా కడుపుబ్బిపోయింది.

ఏనుగు తలకాయంత అగ్గినిప్పు; చీట్టూరు తుప్పలా తలరబోసుకొని

నడిపిదుళ్లని యూడిసికొనిపోయినట్టు యూడిసికొనిపోయాను; పామీద వరతములాగ గుట్టడందంట

ఎడమచేత్తో తెచ్చినట్టు తెస్తాను; పత్తికాయల్లాగ పల్లికిలింవాడు

కర్రికాయల్లాగ కళ్లెక్కడిసాడు; కొర్రెపోయి నిలబడిపోయాడు

నచ్చిత్రాల్లా కాళ్లు కట్టేసిందండీ; సిరివేపకాయంత బుడ్డి

ఏనుగుతొండం ఒలకబోసినట్టు; గోరుడుమట్టి గోవుపాదమంతభూమి కావాలంది

గంపంత కేకలేసినాడు; ఏనుగంత బరువయ్యింది

బాధలు ఉప్పుతుళ్ళిపోయినట్టు తుళ్ళిపోయాయి; చెల్లుళ్లు ఈగల ధండాచ్చినట్టు వచ్చి అప్పుముందు వాలాయి.

గంపకింద పడి కోడిపిల్లలాగ కొట్టుకుంటున్నాడు; సిరిపవకాయంత పంబనాదం. సామివార్ని; పెరుకుగడలాగ నోటకడ్డంగా కరిసిపెట్టి; శిరసులు నత్తకాయల్లాగ గుచ్చేసుకొనిమెడలో హారంలా వేసుకుంటున్నావు

ఉసిరికాయంత కండలా ఉన్నాడు; ఏవకాయంత గర్భిణి ఏర్పడింది

పిడుకుడు పిట్ట; గొడుగంతమేగ్గం

నేరేళ్లమ్మ గరుడు పక్షిలాగ పైకెగిరిపోయింది; గంగ యింటి కిటికీలో నుండి దీపం ఎలిగినట్లు ఎలిగింది

ఉసిరికాయంత పాక్కు లెక్కించింది; కోటుక దుంపలాగ మాడిపోయింది.

కత్తిపీట కాలికి తొక్కిపెట్టి దోసకాయలాగ అడ్డుగా పట్టుకొని కరకరా వాడి శిరంబు ఖండించి

పిల్లల్ని అరటిపండు విడిచిపెట్టేసినట్టు పెనుంలో విడిచి పెట్టేసింది; పూలంబంతిలాగ పెనుంలోని నూనెలో జలజల అడుకుంటున్నారు

బట్టలుతీసినట్టు ఇద్దర్నీ ఉతుకుతుంది. దెబ్బ దెబ్బకి బంతిలాగ తూలుతున్నారు.

నిమ్మకాయంత నిప్పొక్కటేసి; శిరసులు తెగ్గొట్టి నత్తకాయల్లాగ గుదిగుచ్చి,

గుమ్మడికాయంత మూటగట్టుకొని; కొండా కొండా రాపాడినట్టు, చెట్టు చెట్టు రాపాడినట్టు కార్తికరాజులు వరశరాముడితో ఢీకొన్నారు.

వారానువర్తనాలు

‘కథచెప్పేటప్పుడు తరచుగా దొడ్ల నామూనాంశాలను వారానువర్తనాలు(Common Places) అందురు¹. ఇలాంటి వారానువర్తనాలు గ్రామదేవతా సంబంధి జానపదసాహిత్యంలో చాలా కనిపిస్తాయి. మచ్చుకు కొన్ని :

వస్త్రధారణ :

ముందును గట్టింది - మున్నూరు గుడ్డలు; ఎనకన గట్టింది - ఎన్నూరు గుడ్డలు
పక్కన గట్టింది - పదిబళ్లగుడ్డలు; ఊరికొక గుడ్డ - ఊడిపోతుంది

అంకరణ :

నాగబామును బట్టి - నడికట్టు కట్టినాది; తానుపామునిబట్టి - తలకట్టు కట్టినాది
జెప్రిపోతును బట్టి - జెమ్మకాన గాంచి; కూనపామును బట్టి - కుంటేళ్ళగాంచి

వర్షం కురవడం :

పాలకొండలమీద - వట్టింది వర్షమయ్య; ఏలూరు కొండలమీద - ఎత్తింది వర్షమండి

సరసమాదడం :

ఏలాడ సెంగట్టి - ఎనక్కిలాగినాడు; వయ్యాట సెంగట్టి - వడలాగినాడు

పిలవడం :

ఆరోసేతుల గంగా - ఆరమా గంగా; తొమ్మిదోసేతులగంగా - తూరమా గంగా

బూరుగువూడి - బుడ్డమ్మా; తామరాడ - తాళ్లమ్మ

కూరమ్మగంగామారడం :

సిరసిర మడసిని - సిరతప్పలై; పెదపెదమడిసిని - పెద్దప్పలై

తోకతో - తొమ్మదిమూళ్లజాడీ మెకమై;

సంపద కలుగచేయడం :

మూల గాజాలు - మురుగుపాతర్ల; సిరీ - సంపదలూ

ఇల్లుపైనేమేడలు - ఇంటికి నాణాలు; సాలికంబాలు - సదును మండపాలు

కోరినాల్సినై - కోడైకూత్తాను;

పాడుచేయడం :

ఏనుగులమీదోళ్లను - ఎల్లగొట్టాను; గుఱ్ఱాలమీదోళ్లను - కూలగొట్టాను

ఓరుగంటి రాజుని - ఓలలాడించాను;

అనాధత్వం :

కూతుళ్లన్నారా - కుమ్మరించటానికి; కొడుకులున్నారా - కూడబెట్టడానికి

దాసిన దయతప్ప - దాయాదులు లేనిదాన్ని;

ఇప్పిసెప్పడానికి - ఇవరమంతుడు లేనిదాన్ని

మొగుడులేని - మోవకారిని; పురుషుడులేని - పుసాసాలిని

ఎవరూలేని - ఏకంబరాన్ని;

శాపవిమోచనం :

సుట్టినపాకల్ని - సూర్యుడు మెచ్చాలి; పెట్టిన రాగాలు - పేరెట్టకుండాలి

అష్టమపుత్రుడు జన్మించాల - అడిగిన బూతెట్టాల;

దుఃఖం కలిగించడం :

చిన్నతనంలో - చిచ్చుపెడతావా; ఇగురుబాయంతీరకుండ

ఇబదుఃఖమెడతావా

కన్నెబాయం తీరుకుండ - కడదుఃఖమెడతావా;

ధూపం :

ఏనువు గుగ్గులుం - ఏకదూపం; వన్నువు గుగ్గులుం - వట్టిదూపం

అందచందాలు :

బాల ఒక చాయ	-	బంగారం ఒక చాయ;	బొడ్డుని	-	బోరుగుంట
వళ్లని	-	వంరజోతి;	ఈపిని	-	ఇంజామర
సేతిని	-	సేరుసుక్కలు;			

తెల్లవారి సూర్యోదయం కావడం :

జాముకోళ్లుకూసి	-	జగము తెల్లారి;	ఉగము కోళ్లుకూసి	-	ఉగము తెల్లారి
కడకోళ్లుకోసి	-	కడలు తెల్లారి;	బెలబెల తెల్లారి	-	బెమ్మఉదయిని

దంతధావనం :

ముచ్చాల రాల్లెక్కి	-	మునువళ్లుతోమి;	వగడాల రాల్లెకి	-	వలవరసకడిగి
వజ్రాల రాల్లెక్కి	-	వనబళ్లుతోమి;	నల్లరాళ్లమీద	-	నాల్కలు కీడి
మోకాళ్ల లోతుల్లో	-	మొకాలు కడిగి;			

మందెట్టి మాయ చెయ్యడం :

గోలుగుఱకులమందు	-	గోళ్లలోపెట్టి;	పాటియాకులమందు	-	పైగావల్లి
చిక్కుడు కాయలమందు	-		శిరసుకి జల్లి;		
మరలమందులు మాయగా జల్లి					

ఆహారం పెట్టడం :

గంవతోటి పెట్టినాడు	-	గారెలు;	బుట్టతోపెట్టినాడు	-	బూరెలు
--------------------	---	---------	-------------------	---	--------

అందం :

నిలుపుటద్దంలో	-	నీడచూసి;	పలసనాచెక్కిళ్లు	-	పారుటాకుల తీరు
నిలువొంపుచెక్కిళ్లు	-	నిలుపుట్టడ్డాలు;	సాని సక్కనివాడు	-	సంసారికన్నద
కాటిక్కనీకళ్లు	-	కలవరేకులబోలు;			

కోపం :

ఎర్రని కళ్లకు	-	ఎత్తినకోపాలు;	వచ్చనికళ్లకు	-	పట్టిన కోపాలు
---------------	---	---------------	--------------	---	---------------

వివిధ రకాల సుద్దులు :

నల్లగొండనున్నారు	-	నాల్గవేల సుద్దులు;	ఎర్రగొండనున్నారు	-	ఏడువేల సుద్దులు
ముక్కులేనివారు	-	మున్నూరు కోట్లు;	చెవుల్లేనివారు	-	చెన్నూరు కోట్లు
నవిలిపిట్టనెక్కిన	-	నాలుగువేల సుద్దులు;	ఏడ్రొంకనెక్కిన	-	ఏడువేల సుద్దులు

అవనింద :

ఉల్లితోట కాడ	-	ఉసాడి కన్నావు;	మల్లితోట కాడ	-	మాటాడికన్నావు
--------------	---	----------------	--------------	---	---------------

సతి పతి లేని - సంతెక్కడిది;

చిరునామా :

అత్తవారిది - అనకాపిల్లీ; మామగారిది - మండవేట

మొక్కులు :

ఓరగాయి ఓరగాయి - ఓరంచు కోకలమ్మా !

బారైన కాత్తెనీ - బారీగా ఏటలమ్మా !

నిలీస్తే - నివ్వులగుండాలు; కావిడికోళ్లు - గండడిపాలు

మే అన్న - మేకలూ; కా అన్న - కారుకోళ్లు

కుడుపులూ గుగ్గీలు - కుంబాలతో; ఏలుమే గుగ్గులుం - ఏకధూపాలతో

పుట్టికి పున్నానికి - పూజలు చేస్తాను; అమాసకి - అలికి ముగ్గడతాను

కోరిన కోడిగుడ్డు - కొలుపుకిస్తాను;

వ్యాధులు రావడం :

కోళ్లకి - కుక్కురుతెగుళ్లు; గొళ్లకి - దొమ్మసంగటాలు

ఏనుక్కీ - ఏనుగ్గజ్జి; గుర్రాలకి - గుండుసూలలు

రక్తం పీల్చడం :

ఏదువేరక్తం - ఎగపీల్చినాది; పందువేరక్తం - వడపీల్చినాది

ఇంటిపేర్లు :

ఎండికత్తులవారు - ఎన్నూరు కోట్లు; పైడికత్తులవారు - పద్దాలుగు కోట్లు

సాభాగ్యవతి లక్షణాలు :

అత్తింటికి - ఆయుసుమంతురాలు; పుట్టింటికి - పున్నేశాలి

వరుసలు :

అమ్మనుకాను - అయ్యమ్మనవుతాను; తల్లిని కాను - తాతమ్మనవుతాను

అయ్యమ్మనువడికి - అయితప్పులేదు; తల్లిని నీవమ్మ - తనయుణ్ణి నేనమ్మ

కన్నకొడుకుమీద - కలరాత లాడకేలమ్మ; అంటుకొనిపొందితే - ఆయువులు తక్కువ

ముట్టుకొని పొందితే - మోచ్చాలు తక్కువ; తల్లినిపొందినవాడు - తనయుడు కాడు

వివిధ రూపాల్లో ఉండడం :

గ్రామానికో - గంగనవుతాను; వచ్చుచేలుమీదికి - వచ్చుపులినవుతాను

తిరస్కారం :

కాదనటానికి - కారణాలు లేవు; ఒంటినిరావటానికి - ఒడి గడుగులులేవు

తిట్లు - దీవెనలు :

ఈరగదైనతే - ఇవరమంతుడివికావాలి; పట్టుగట్టుయితే - భాగ్యమంతుడవ్వాలి
కుళ్లుముండవైతే - కుభేరుడవ్వాలి;

వెదకటం :

దోమవతారమెత్తి - దొడ్డులన్నీ తిరిగాడు; ఈగఅనతారమెత్తి - ఈదులన్నీ తిరిగాడు

ఎంగిలి :

చెరువులో నీళ్లు - చేవలెంగిళ్లు; కాలవలో నీళ్లు - కాకులెంగిళ్లు

రక్షించడం :

పాములన్నీ - పాస్తేశాయి; కప్పలన్నీ - తెప్పగట్టాయి
పానువుపైన - వవ్వలించాడు;

శాపం :

కోరల్ల పులివచ్చి - కొంకుబిక్కవట్టాల; నాగుబాములనీ - నడుమైనవట్టాల
పిల్లల తోసాచ్చి - పిక్కవట్టాల; వళ్లు - వప్పులవ్వాల

వివిధరకాల గాజులు :

ముచ్చటకీ తొడిగాడు - ముతక గాజులు; ఎలవట - ఒంకీలు
దావట - దంతాలు; చెప్పధర్మంలేని - సందితోరాలు
గులివెంత గుత్తులు - గుల్లగాజులు; నవుతావట్టాడు - నల్లగాజులు
తేనెలే వచ్చులు - తేటయైన గాజులు; గురివెంత గుత్తులు - గుల్లగాజులు
చెప్పతరంలేని - సందిడి గాజులు; చేతికి ఒంకీలు - శరగపురి గాజులు
గౌరమ్మ అందాలు - గాజులలో దిద్ది;

విలువ తీయటం :

వరువు - వంచల పాలు చేసి; ఇలువు - ఈదులు పాలుచేసి

విడ్డుట :

కుల కుల కన్నీరు - కుమ్మరించు; గోడుగోడుమని - గోటావన పెట్టు

చంపడం :

గుమ్మడికాయ వర్జాన - గుండెల్లో నక్కినాది; అనబకాయ వర్జాన - వక్కిళ్లు పట్టినాది
బహుమతులు :

తూరువూ రాజులకి ఎరుక నే చెప్పితే - తొమ్మిదిమూళ్ల చీర వారెట్టినారు;

పడమటా రాజులకి ఎరుక నేసెప్పితే - పచ్చాల కడియాలు వారెట్టినారు;

దక్షిణా రాజులకు ఎరుక నేసెదితే - దండకడియాలు వారెట్టినారు

ఇతరాలు

సిగ్గులేదు - సిరాకులేదు; : సీరలు కావాలి - సింగినాదాలు కావాలి

కానికూడన్నా - కడుపునిండాపెట్టాలి; సిక్కు - సికాకులు

పాక్కులు - పోటకాలు; సందిరావే - సందకాడ దేవతా

ముచ్చాపొద్దురావే - మూడేళ్లబండి; నిడదవోలు - నింగాలమ్మ

మాసర్లో సెల్లులా - మాసరమ్మ; మగద్దలమ్మరావే - మాలచ్చిమ్మరావే

నాల్గుసేతులా గంగా - నల్లమాగంగా; ఎయ్యిసేతులాగంగా - ఏలమాగంగా

జమాను పందిరి - జాడోకటుంది; సేతిలో - సెయ్యేసినట్టు

మాటలో - మాటకలిపినట్టు;

నీటిమీదతలవెంట్రుకలు- నిగనిగలాడుతున్నాయి

సిరసూడి - చేతిలోకొచ్చింది; బంగారు బనాదుప్పటి-బరిమీద పరిశాడు

లోట్రెలు - లోయలు; కత్తిబల్లతోడు - కాడుమీతోడు

భర్తలేకుండ - భాగ్గంకలగాలి;

ముగ్గురు తిరుమూర్తుల్లికని- మూలనదులువుతాను

పురుసుడు పొందలేదు - పుణ్యముండునోలేదో;

కళ్లన - కలువరేకులు ఈవున - ఇంజామర;

సామెతలు :

ఆంగ్లంలో 'proverb' సంస్కృతంలో 'లోకోక్తి' అనే పదాలకు సమానార్థకంగా తెలుగులో 'సామెత' అనే పదం వ్యవహారంలో ఉన్నది. 'సామెత' అనే పదం 'సామ్యత' కు తద్వనమని డా. చిలుకూరి నారాయణరావు గారి అభిప్రాయం. ఏదైనా ఒక విషయం చెప్పేటప్పుడు పోలిక కోసం చెప్పే వాక్యం 'సామెత' అని స్థూలంగా చెప్పుకోవచ్చు. మానవుని విచక్షణాజ్ఞానాన్ని, అనుభవాన్ని ప్రతిబింబిస్తూ, ప్రజలలో బాగా ప్రచారమైన ఉన్నఉక్తి 'సామెత' గా రూపొందుతుందనవచ్చు. కల్పనాశక్తి అన్వేషణాశక్తి ఉన్న ప్రాచీన మానవుని నుంచే ఈ సామెతలు పుట్టాయనవచ్చును. నిత్యజీవితంలో కన్నవీ, విన్నవీ, అనుభవించినవీ అయిన వాస్తవాలే సామెతలు రూపంలో వెలువడతాయి. ఇవి ఆర్థిక, సాంఘిక, మత, రాజకీయ విషయాల్లో మానవుని జీవితానుభవాల్ని వెలువరిస్తాయి.

తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని గ్రామ ప్రాంతాలలో వివిధ రకాల సామెతలతోపాటు గ్రామదేవతలకు సంబంధించిన సామెతలు కూడా ప్రచారంలో ఉన్నాయి. రెండు సమాన భాగాలుగా ఉంటూ, ప్రాసానుప్రాసలతో కూడి, లయతో, అల్పాక్షరాలలో అనల్పార్థాన్నిచ్చే ఈ సామెతల వల్ల గ్రామీణుల జీవితానుభవం, గ్రామదేవతల మనస్తత్వం, వారికి చెల్లించే మొక్కులు, బలులు, జాతరలో

కన్పించే ఆచారాలు, దేవతల జాతరలు జరిగే కాలంలో వాతావరణ పరిస్థితులు, మొదలైనవి విదితమవుతాయి.

'అమ్మోరు మొక్కూ తీలంది - మొగుడు వాపూ తీలంది'

ప్రతీ గ్రామంలోనూ ఏదో పేరుతో గ్రామదేవత ఉన్నప్పటికీ సాధారణ పరిభాషలో దేవతను 'అమ్మోరు' అని వ్యవహరిస్తారు. ప్రజలు అమ్మోరుకి రకరకాల మొక్కలు చెల్లిస్తారు. సాధారణంగా మొక్కలుగా కోడి, మేక, గొర్రె వంటి వాటిని మొక్కతారు. మొక్క తీర్చినపుడు ఆయా జీవులను అమ్మోరు గుడికి తీసుకెళ్లి, మెడ కోసి, తలను అమ్మోరు గుడి కెదురుగా ఉన్న చెట్టుకి ప్రేలాడదీసి, మొందేన్ని ఇంటికి తెచ్చి, కమ్మగా వండి ఆరగిస్తారు. గ్రామ ప్రాంతంలో ఉండే పేదవారికి మాంసంతో విందు చేసుకోవడం సాధారణంగా జరిగే పనికాదు. కావున అమ్మోరికి మొక్క తీర్చినపుడు, ఇటువంటి విందు భోజనం సాధారణంగా లభిస్తుంది. కావున పేద స్త్రీని దృష్టిలో పెట్టుకొని, అమ్మోరికి చెల్లించే మొక్కను అలంబనగా చేసుకొని పుట్టిన సామెత ఇది. మొక్కతీర్చి అమ్మోరుని, విందుచేసి మగడిని తృప్తిపరిచిందనే అర్థంలో వాడతారు.

'కమ్మోరున్న కాడకి అమ్మోరు కూడ చేరదు'

కులవరంగా దేవతకు ముడిపెట్టబడిన సామెత యిది. ఈ జిల్లాలో సంఖ్యాపరంగా కాపులెక్కువ. సీతానగరం, పెద్దాపురం, సామర్లకోట, ఆలమూరు; కపిలేశ్వరపురం, రామచంద్రపురం మొదలైన కొన్ని మండలాల్లో తప్ప కమ్మ కులస్థులు ఎక్కువగా కన్పించరు. సంఘంలో కమ్మవారి కంటే కాపులు ఉదారస్వభావులనే అభిప్రాయముంది. తూర్పుగోదావరి జిల్లా ఎక్కువగా కాపుల ఆధిపత్యంలోనే ఉంది. సంఘపరమైన ఈ సంఘర్షణను దృష్టియందుంచుకొని, కమ్మవారున్నచోట ఇంకెవరూ ఉండలేరని, ఆఖరికి అమ్మోరు కూడ వారిదరి చేరదనే ఉద్దేశంతో ఈ సామెత ఏర్పడినదనవచ్చును. ఈ సామెత సంఘ పరిస్థితిని వ్యక్తం చేస్తుంది.

'అమ్మోరు గుడికి మేకపోతును తోలినట్లు తోలుతున్నారు'.

అమ్మోరుకి జాతర జరిగినపుడు సాధారణంగా మేకపోతును బలి ఇస్తారు. ఈ మేకపోతును డప్పువాద్యాలతో, గరగల నృత్యంతో జనసమూహంతో తీసుకెళతారు. డప్పు చప్పుళ్లకు బేదిరిన మేకపోతు గింజుకుంటుండగా దాని మెడలోని తాడుతో గట్టిగా లాగుతూ ఈడ్చుకెళతారు. సంఘంలో ఏదైనా పనిచేయటానికి ఇష్టంలేనివారితో బలవంతంగా ఆపని చేయించవలసినపుడు ఈ సామెతను ఉపయోగిస్తారు. చిన్నపిల్లలు బడికెళ్లటానికి పేపీ పెడుతుంటే వారిని బలవంతంగా ఈడ్చుకొనివెళ్లిబడిలో కూర్చోబెడతారు. ఇలాంటి సందర్భంలో ఈ సామెత ప్రయోగిస్తారు.

'మొక్కితే దేవత - తన్నితే రాయి'

దేవతకు గుడి, గుడిలో విగ్రహం సాధారణంగా ఉంటాయి. కొన్నిచోట్ల గుడి ఉన్నా, గుడిలో రాయి తప్ప విగ్రహం ఉండదు. గుడి కూడ లేకుండ చెట్టు కిందరాయినే అమ్మవారిగా భావించి పూజించడం కూడా కన్పిస్తుంది. అంటే 'రాయి' ప్రత్యేకమైన స్థానంలో ఉన్నప్పుడే దానికి గుర్తింపు, విలువ ఉన్నాయి. రోడ్డుమీద రోడ్డు వ్రక్కన రాయి ఉంటే కాలితో తన్నడమో, రాతిమీద నిలబడడమో చేస్తామే తప్ప ఆ రాయికి విలువిచ్చి, పూజించము. కావున ఏ వస్తువైనా ఉండవలసిన

స్థానంలో ఉన్నప్పుడే దానికి గుర్తింపూ, విలువ ఉంటాయని లేకుంటే వాటికి గుర్తింపు, విలువ ఉండవనే భావంలో ఈ సామెత ప్రయోగింపబడుతుంది. దేవతల స్వరూపాలుగా గ్రామీణులు రాళ్లను ఉపయోగిస్తారనేది ఈ సామెత వల్ల తెలుస్తున్నది.

‘నేరేళ్లమ్మా మాసకినేల్లు (లలు) సల్లబడతాయి’

తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని గ్రామదేవతలలో నేరేళ్లమ్మ ఒకరు. ఈమె కథను సంబందిత ప్రకరణంలో వివరించియున్నాను. ఈమె సంబరంలేక జాతర ప్రతి సంవత్సరం వైశాఖబహుళ అమావాస్యకు ఈమె నిలిచిన గ్రామాల్లో చేస్తారు. వైశాఖబహుళ అమావాస్య సాధారణంగా మే నెల రెండవ పక్షంలో కాని లేక మే నెల చివరి వారంలోగాని వస్తుంది. ఒక్కొక్కసారి అంటే తెలుగు నెలల్లో అధికమాసం వస్తే జూన్ నెల మొదటివారంలో కూడా వస్తుంది. కాలమానాన్ని బట్టి అప్పటికే నైరుతి ఋతువనాలు ప్రవేశించవచ్చు. లేక వేసవికాలంలో అప్పుడప్పుడూ పడే వర్షాలవల్ల కూడా వాతావరణంలో కొంత మార్పు (చల్లదనం) వస్తుంది. ఈవిధంగా వాతావరణంలో కలిగిన మార్పును, గ్రామదేవత జాతరను దృష్టియందుంచుకొని గ్రామీణులు సృష్టించిన సామెత ఇది. ఈ సామెత వల్ల వాతావరణంలో కలిగే మార్పు స్పష్టమగుచున్నది.

‘పల్లాలమ్మ తీర్థానికివరగళ్ల పచ్చపడతాయి’

ఇదికూడా వాతావరణ మార్పుకు, గ్రామదేవత సంబరానికి ముడిపెట్టబడిన సామెత. పల్లాలమ్మ తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని కోనసేమ ప్రజల ఆరాధ్యదైవం. ఈమె జాతర లేక తీర్థం కూడ వైశాఖబహుళ అమావాస్యకు చేస్తారు. ఈమె తీర్థం జరిగే నాటికే అప్పుడప్పుడు వర్షాలు పడిపంటభూములు పచ్చగడ్డితో పచ్చగా కన్పిస్తాయి. కావున ఈ సామెత వల్ల వాతావరణంలోనూ, తద్వారా వ్యవసాయ భూముల్లోను కలిగే మార్పు స్పష్టమగుచున్నది.

‘చలిని కొత్తమాసకి కొట్టి తగిలేస్తారు’

ఈ సామెత కూడ వాతావరణంలోని మార్పును తెలియచేసేదే. ఫాల్గుణబహుళ అమావాస్యను ఈ జిల్లాలో (ఇరుగుపొరుగు జిల్లాలలో కూడ) కొత్తమాస(స్య) అంటారు. (ఈ అమావాస్య తరువాతే తెలుగు కొత్త సంవత్సరం వస్తుందనే ఉద్దేశంతో కావచ్చు). ఈ అమావాస్యకే జిల్లా అంతా నూకాలమ్మవారి పండుగ చేస్తారు. సాధారణంగా అమ్మవారి పండుగలన్నీ (కొన్ని తప్ప) అమావాస్యకే జరుగుతాయి. అయితే ఏ అమావాస్యకు ఏ దేవత పండుగ చేస్తారో ఆ అమావాస్యను ఆ దేవత పేరుతో పిలుస్తారు. వైత్రశుద్ధ అమావాస్యను “గంధామాస్యనీ” వైశాఖబహుళ అమావాస్యను “నేరేళ్లమాస” అనీ, జ్యేష్ఠబహుళ అమావాస్యను “మరిడమ్మమాస” నీ పిలుస్తారు. కాని నూకాలమ్మ పండుగ చేసే పాల్గుణబహుళ అమావాస్యను ‘నూకాలమ్మమాస’ అని కాక ‘కొత్తమాస’ అంటారు.

ఆంధ్ర నెలలను బట్టి చూస్తే ఈ అమావాస్య మార్చి నెలలో సాధారణంగా వస్తుంది. (అధికమాసం వస్తే ఏప్రిల్ లో కూడా రావచ్చు). అప్పటికి ఎండలు ప్రారంభమవ్వడం స్థల చలి బాగా తగ్గుతుంది. ఈ కొత్తమావాస్య తరువాత ఇక చలి అసలు ఉండదు అనే భావాన్ని ఈ సామెత తెలియచేస్తుంది.

'ఊరొళ్ళ పసుపు ఊరొళ్ళ కుంకుమ ఊగే నూకాలమ్మా'

అమ్మవారి జాతర రోజు ప్రజలు పసుపు, కుంకుమ, నైవేద్యాలతో అమ్మవారి గుడికెల్లి, వాటిని సమర్పిస్తారు. అంతేకాక జాతర రోజు అమ్మవారిని (గరగలను) ఊయల ఊపుతారు. సాధారణంగా సంఘంలో ఎటువంటి అలుపు సౌలుపూ లేకుండా జీవితం సుఖమయంగా సాగేవారు కొందరే ఉంటారు. వారి కుండే పలుకుబడి కొద్దీ, అందరి సహాయసహకారాలు వారికి అభింఛి జీవితం సుఖమయంగా సాగిపోతుంది. అట్లాంటి వారిని చూస్తే, కొంతమందికి అసూయ కలుగుతుంది. జాతర రోజు పసుపుకుంకుమలు అర్పించి, దేవతను ఊయల ఊపినట్టే (సుఖపెట్టినట్టే), వీరికి కూడా అన్ని విధాల సహాయసహకారాలంది సుఖిస్తున్నారనే భావంతో అసూయ చెందిన వ్యక్తులు ఇట్టి వారిని చూసి, దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని వలీకే సామెత ఇది. ఈ సామెత వల్ల అమ్మవారి జాతరలో జరిగే ఆచారవ్యవహారాలు స్పష్టమగుచున్నవి. ఈ జిల్లాలోని చాలా గ్రామాల్లో నూకాలమ్మ గ్రామదేవత అవ్వటంవల్ల, ఊయల ఊవటం వంటి ఆచారాలు ఈమె జాతరలోనే ఎక్కువగా ఆచరింపబడటం వల్ల, ఈ సామెత ఈమె పేరుమీదే ప్రచారంలో ఉన్నది.

'నూరు మందితో తిరిగిన నూకాలమ్మా నీకెవడెట్లాడే బాకాలజోడు'

నూకాలమ్మ దేవత అంటువ్యాధులకు అధిదేవత కావటం వల్ల తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని ప్రజలందరూ ఈమె అంటే ఎక్కువ భయభక్తులు ప్రదర్శిస్తారు. ఆమె అంటే ఉండే భయం కొద్దీ ఎక్కువ మొక్కులు కూడా చెల్లిస్తారు. అదే విధంగా సంఘంలో కొంతమంది స్త్రీలు సిగ్గునిడిచి, ఎక్కువగా వ్యభిచరిస్తారు. ఎక్కువమంది విటులను కలిగి ఉంటారు. వారు ఒకనగే కానుకలతోను, ఇచ్చే డబ్బుతోను విలాసవంతంగా జీవిస్తారు. వస్త్రధారణలోను, తదితర వస్త్రధారణలోను ప్రత్యేకతతో కనిపిస్తారు. మిక్కిలి గడుసరులయితే తప్ప, ఆ విధంగా వ్యవహరించలేరు. అటువంటివారిని దృష్టియందుంచుకొని, దేవతను ఆలంబనగా చేసుకొని పుట్టిన సామెత ఇది. ఈ సామెతలో 'బాకాలజోడు' అనే పదం 'నూకాలమ్మ' అనే పదంతో ప్రాసను దృష్టియందుంచుకొని ప్రయోగింపబడిందనవచ్చును. ఈ సామెతవల్ల నూకాలమ్మ వారికి లభించే మొక్కుల భారితనం, తద్వారా ఆమె విశిష్టత, ఈ సామెతను ఏ వ్యక్తిని దృష్టియందుంచుకొని ప్రయోగించారో, ఆ వ్యక్తి యొక్క ప్రతిష్ట వ్యక్తమవుతున్నాయి.

'నూకాలమ్మ గుడికాడ కెళ్లడం' (మరణించడం)

ఈ పదాన్ని ఎక్కువగా నా స్వగ్రామమైన లింగంపర్తి గ్రామం (ఏలేశ్వరం మండలం)లో ప్రయోగిస్తారు. మాగ్రామంలో నూకాలమ్మ గ్రామదేవత. ఈమె గుడి ఊరి చివరి స్థానానికి దగ్గరలో ఉన్నది. మరణించిన వ్యక్తులను స్థానానికి తీసుకెళ్తారు. ఎవరైనా పొరపాటుగా ప్రవర్తించినా వాళ్ళకి బుద్ధిలేదని చస్తే తప్ప బుద్ధిరాదనే ఉద్దేశ్యముతో 'నూకాలమ్మ గుడికాడ కెళ్లిన్నాడే నీకు బుద్ధిస్తుంది' (చచ్చిన్నాడే బుద్ధిస్తాది) అని తిడతారు. అంటే ఇక్కడ నూకాలమ్మ గుడికాడ కెళ్లడమంటే మరణించడమని అర్థం.

'మరిణమ్మ మింగ' లేక 'మరిణమ్మ మింగినదానా'

గ్రామిణులలో కొందరు దుడుకు స్వభావులు ఉంటారు. వారు తమ పిల్లలు, మొదలైనవారిని

నోటికొచ్చినట్లు తిడతారు. చీటికి మాటికి 'చావు' మొదలైన అపశకునం మాటలు పలుకుతారు. మరిణమ్మ అంటే మరణాన్ని కలిగించే దేవతే మరిణమ్మ, మరిణమ్మగా మారి మరిడమ్మగా కూడా వ్యవహరింపబడుతుంది. అంటే తీవ్రమైన అంటువ్యాధులు కలిగించి, మరణాలు కలుగజేసే దేవతగా మరిణమ్మ ప్రసిద్ధికెక్కింది. కావున ఎవరైనా గ్రామీణులు తమ పిల్లలను తీట్టవలసి వచ్చినప్పుడు చచ్చినదా! చచ్చినాడో! అని తీట్టడానికి బదులు 'నిన్ను మరిణమ్మ మింగా' మరిణమ్మ మింగినదానా 'మరిణమ్మ మింగినోడా!' అని తిడతారు. ఈ విధంగా ఈ తీట్టులో మరణాన్ని కలిగించే దేవత మరిణమ్మ అని, ఆమె స్వభావం వ్యక్తమగుచున్నది.

నోరుమాలిన నూకాలమ్మలాగ మాట్లాడడు

నూకాలమ్మ దేవత (ఇంకా ఏ దేవత అయినా కూడ) గుడిలో విగ్రహరూపంలో ఉండడమే కష్టం, మాట్లాడదు. ఈ విషయం అందరికీ తెలిసిందే. కాని విగ్రహం మాత్రం చాలా గొప్పగా, హడముచ్చటగా, ఆకర్షణీయంగా, గంభీరంగా ఉంటుంది. సంఘంలో కొంతమంది సన్నగా, బలహీనంగా ఉన్నా వ్యవహారాలలో గట్టిగా వ్యవహరిస్తూ మాట్లాడతారు. కొందరు లావుగా, బలంగా ఉన్నావ్యవహారంలో మాత్రం మెతకగా ఉంటూ, గట్టిగా మాట్లాడరు. తమకంటే బలహీనంగా ఉండి, పెంకితనంగా ఉన్నవారిచేత ఇలాంటి వారు బూకరింపబడతారు. ఇలాంటివారిని 'నోరుమాలిన నూకాలమ్మలాగ మాట్లాడడు' అని విమర్శిస్తారు.

'పంబలవాడు వస్తే కాని అంబ పలకదు'

గ్రామదేవత లేక ఇంటిదేవత సంబరం చేయిస్తూ, ఆయాదేవతల కథలు పంబనాదం వాయిస్తూ పాడేవారు పంబలవారు. (వీరినిగురించి సంబంధిత ప్రకరణ లో వివరించాము.) దేవతల సంబరంలో వీరి పాత్ర ప్రధానమైనది. అమ్మవారిని మేలుకొలవడం, నివాళి అర్పించడం, దేవతకు కావలసిన కోర్కెలు అడగటం, దేవతను సమాధాన పరచి శాంతింప చేయడం. పంబల వాని పని. 'కావుననే పంబల వాడి వస్తే కాని అంబ పలకదు' అనే సామెత ఏర్పడి ఉంటుంది. ఈ సామెతవల్ల పంబలవారికి గ్రామదేవతకూ ఉన్న సంబంధం తెలుస్తుంది.

తిండికి తిమ్మరాజు పనికి పోతురాజు

పోతురాజు గ్రామ దేవత అందరికీ ఏకైక తమ్ముడు. దేవత గుడి కెదురుగా ఉన్న రాయి లేదా కొయ్య లేక చెట్టు నే పోతురాజు గా వ్యవహరిస్తారు. 'తిమ్మరాజు' అనేపేరుతో ఏలేశ్వరానికి సమీపంలో ఒక చెరువు ఉంది. ఆచెరువు చాలా పెద్దది. ఆచెరువు వల్ల ఏలేశ్వరం, లింగపర్తి వంటి పది గ్రామాలకు పంటలు పండుతాయి. కావున పంటలు పండితేగాని తిండి దొరకదు. పంటలు పండటానికి సహాయపడి తిండి పెట్టేవాడు తిమ్మరాజు. అమ్మవారి గుడి ముందు వనిలేకుండా ఏవని చేయకుండా కూర్చోనేవాడు పోతురాజు. సంఘంలో కొందరు తిని తిరుగుతూ, ఎలాంటి పనిచేయరు. వారిని దృష్టిలో నుంచుకొని అమ్మవారి తమ్ముడు పోతురాజు పేరుమీద ఈ సామెత వచ్చింది.

ఈవిధంగా గ్రామదేవత సాహిత్యంలో కేవలం గ్రామదేవతలకు సంబంధించిన సామెతలే కాక, కథా సందర్భశాసన అందు లో చోటుచేసుకొన్న ఆమెతలు కూడా ఎన్నో ఉన్నాయి. వాటిలో కొన్ని.

‘మూడు కాళ్ళ మొక్కల పీట - మూలకొస్తే మూర్తం ఆగాలి.’

‘ఆడ వారికి - ఆడవారు సాయం’

‘పెద్దల మాత్రిం(మహత్యం) - పేరంటాల మాత్రిం(మహత్యం)’

‘ఏసిన ఒత్తుకి - పోసిన సమురుకి సరిపోతుంది’

‘పెద్దవారు చెప్పిన మాట - పెరుగు బువ్వ మూట’

‘గడ్డో(లదో) లేదో - గ్రామానికి కరణం పెద్దన్నారూ’

‘చింత చచ్చినా - చింత పులుపు చావలేదు.’

‘రచ్చించినవాణ్ణి - బచ్చించమని శాస్త్రం ఉంది’

‘అట్టుకీ చెడ్డాది - ముక్కకీ చెడ్డాది’

‘వసిబిడ్డలేని ఇళ్ళు - పాడడ్డ గుళ్ళు’

‘పప్పున్నమంటే - పది ఆమడల దూరమెళ్ళమని’

‘కనాపెంచని బాల - కాళ్ళ కాడ దొరికావని.’

‘ఆడవాళ్ళు బొంకితే గోడకట్టినట్టు- మగవాళ్ళు బొంకితే దడికట్టి నట్టు’

మడిలోపడ్డ నీరు పోతుందా- ఒంటి మీద పడ్డ దెబ్బ పోతుందా

ఆడబాల పుట్టినప్పుడు - సగంబరి తగ్గమని

రోటిలో తలదూర్చి - రోకటి పోటు పడదా అంటే

బేమ్మడో - బెమ్మెత్తు అన్నారు

పిల్లితో - బెమ్మెత్తు అన్నారు

అన్య దేశ్యములు : ఒక భాషలోని పదజాలాన్ని దేశ్యములు, అన్యదేశ్యములు అని రెండు గా విభజింప వచ్చును. మూల భాష నుండి నిసర్గంగా లేక పైతృకంగా సంక్రమించినవి దేశ్యములు, తదితరాలు అన్యదేశ్యములు. అంటే ఆయా భాషల చారిత్రక వికాస దశలో 1. సమీప వర్తి సజాతీయ భాషలనుంచి గాని, 2. పరిసర విజాతీయ భాషలనుంచి గానీ 3. మత సాంఘిక, వాణిజ్య, రాజకీయ సాంస్కృతికాది సంబంధాల మూలంగా దూరవర్తి భాషలనుంచి గాని- ప్రత్యక్షంగాగాని పరోక్షంగాగాని వచ్చిచేరిన పదాలు అన్యదేశ్యాలు. ఇలాంటి అన్య దేశ్యాలు తెలుగుభాషలో చాలా ఉన్నాయి. గ్రామదేవతల సాహిత్యంలో కూడా మచ్చుకు ఇవి కొన్ని కనిపిస్తాయి.

ఆరమణి (హార్మోనియం)

జన్సన్ (జంక్షన్)

రోడ్డురు (రోడ్డు)

ఇంజరం (ఇంజన్)

జీరి జిల్లారి, ఖర్చు (వర్షియన్); డేరాలు, మేజావాణీ, మామూలు(ఉర్దూ) దరవాజా, గూజా, దండీలు, నామోషీ లడాకా, వరాహా, ఖరీదు (ఉర్దూ) సొమ్ములు, కుర్చీ, మేజారు, టముకు, రివాజా, బెత్తుం, మైజారు, మహాలు(వర్షియన్) త్రాసు (ఉర్దూ)

పదారోపములు : ఇది భాషయందు కలుగు మరియొక మార్పు. ఒక పదమునకు ఒక భాషము స్థిరమై యుండగా దాని స్థానమున మార్పు కోరు వారికి సుబోధక మగునట్లుగా మరియొక భాషము యొక్క సామ్యము వలన కొత్త రూపము ప్రాచుర్యము లోనికి వచ్చు పద్ధతే పదారోపము. (Meta Analysis) ఒక్కొక్కసారి సాధారణ పదస్వరూపమునకు భిన్నంగా అలంకారికంగానో, సమాసరూపాన్నో కొన్నిపదాలు నిర్మితమై భాషయందు ప్రవేశిస్తాయి. నిర్మాణంలో సూత్రబద్ధత ఉన్నప్పటికీ సామాన్యజన వ్యవహారంలో అవి ఇమడక, సామ్యం కల పదములు - వాని స్థానంలో పడతాయి. ఈమార్పు నాగరికభాషయందు కంటే జానపద భాషయందు ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది.

ఉదా : సురావనం - సురేపానకం; ముక్కాల్లీపీట - మొక్కల్లపీట; వింజామర - వింజామణి; పంచభూతాలు - పంచభూతద్వాలు; నాగస్వరాలు - నారసపాకాయలు; రుద్రభూమి - రుద్రాపుభూమి;

పై ఉదాహరణలలో వరుసగా పానం, ముక్కాల్లీ, మర, భూత, నాగవంటివి జానపదమునకు పరిచితమైన భాగాలుగా మారి ఇంజామణి, సురేపానకం, మొదలైన కొత్తరూపాలేర్పడడానికి వీలు కలిగింది. ఈవిధంగా రూపనిర్మితి జరుగువద్దతి 'పదారోపము'.

కృత్తర్థిత ప్రత్యయములతో గూడిన కొత్త రూపముల ప్రయోగము : పుట్టుదల - పుట్టుక; రాకట - వచ్చుట; పోకట - పోవుట; మెరిగించు - మెరుగుపెట్టుట

దల, ఇంచుక్ వంటివి వ్యాకరణములో పేర్కొనిన ప్రత్యయములే అయినప్పటికీ పైన పేర్కొన్న ధాతవుల సంయోగం మాత్రం కొత్త.

వ్యాకరణ విరుద్ధమైన సమాస ప్రయోగం : 'దివాఖర్చు' దినభత్యం అనే అర్థంలో ఈపదం వాడబడింది. 'దివా' అంటే దినం. 'ఖర్చు' అంటే భత్యం. ఈ రెండు భిన్నభాషాపదాలు. వీటి కలయికవల్ల ఏర్పడిన సమాసం దుష్టసమాసం. ఇది వ్యాకరణ విరుద్ధమైనది. ఇలాంటి పదాల ప్రయోగం కూడ గ్రామదేవతల సాహిత్యంలో కనపడుతుంది.

నగలు, చీరలు, వ్యాధులు, మొదలైన పేర్లనుచుల యందు, అట్టి పేర్లలో వైవిధ్యం చూపి, కల్పనారమ్యంగా వానిని తీర్చిదిద్దుట యందు జానపదుని బుద్ధిమిక్కిలి వాతూర్యాన్ని వెలయిస్తుంది. ఇలాంటి పదజాలమే జానపదుని భాషనుసంపన్నమై, విశిష్టంగా శోభించుటకు కారణమగుచున్నది.

వ్యాధి విశేషాలు : కుక్కరు తెగులు - కోడి; దొమ్మనంకటాలు - గొడ్లు; ఏనుగజ్జి - ఏనుగు; గుండుసూల - గుఱ్ఱం

నగలు : కుత్తుగంటి (మెడహారం); ఈరమానిక్యాలు (గాజువిశేషం); నల్లపోగుటద్దాలు (గాజు విశేషం)

వస్త్రము : కనకపురి చీర; దొంతాస్తు రవిక; మడతనంపె

ప్రత్యేకపద ప్రయోగాలు : జానపదులు తమ భాషలో పదస్పృష్టమిక్కువగా చేస్తారు. ముఖ్యంగా వారి పదాలు ఎదుటివారికి అర్థమవ్వాలనే ఉద్దేశంతో వారు ప్రయోగించే పదానికి ముందు కొన్ని విశేషణాలు చేరుస్తారు. ఆ విశేషణం వల్ల వినేవారికి ఆ పదం సుబోధకమవుతుందని వారి ఉద్దేశం కావచ్చు.

ఉదా : ఫలములకు ముందు 'బా'ల అనే పదాన్ని చేరుస్తారు. ఆ ఫలములు తింటే బాలలు వుడతారని జానపదుల ఉద్దేశము.

ఉదా : బాలమామిడి వళ్ళు; బాలనేరేడు వళ్ళు
మేడలకు, మోడులకు ముందు 'గాలి' చేర్చుతారు.

ఉదా : గాలిమేడ, గాలిమోడు
గాలిమేడ అంటే చల్లటి గాలికోసం ఎక్కిమేడ
గాలిమోడు అంటే గాలికి విరిగేలా ఉన్నమోడు

'బీదుగురాలు' అనే పదానికి ముందు 'అన' 'కుల' అనే పదాలు చేర్చి సలుకుతారు.

అనబీదుగురాలు అంటే అన్నంలేనిది, పేదరాలు

కులబీదుగురాలు అంటే కులం తక్కువ స్త్రీ

అలాంటివే మరికొన్ని :

తాళాలు	- సికేతాళాలు;	కొంగలబారు	- సాతికొంగలబారు
కాటుకలు	- కొబరకాటుకలు;	సంద్రము	- ఇలపాలసంద్రము
బాయి(వి)	- ఇలపాలబాయి(వి)	తురకలు	- అరక తురకలు
శివరాత్రి	- చెడువాశివరాత్రి;	తూగుటుయ్యాల	- ఇలతూగుటుయ్యాల
గోదావరి	- ఇట్టుగోదావరి;	దూదివరువులు	- ఇలదూదివరువులు
పీత	- మండపీత;	మంత్రించి	- కైమంత్రించి
ఈబూది	- కంచికళంబూది;	శనివారం	- ఉదయశనివారం
కన్నవారు	- ఇన్నకన్నవారు;	కాపాలా	- గడికాపలా
తాడు	- వాయుతాడు;	వకీరు	- దేశవకీరు
గోసి	- పట్టిగోసి;	బడి	- చదువుల బడి
వరశురాముడు	- ఇలవరశురాముడు;	రంకెలు	- గడియరంకెలు
ముద్ద	- మూనాలముద్ద	గాసాలు	- అనాగాసాలు

అనుప్రాస ప్రయోగలు: జానపదాలు తమ భాషలో 'అనుప్రాస'ను ఎక్కువగా ఉపయోగిస్తారు. ఈ అనుప్రాస ప్రయోగాలకు కొన్నిచోట్ల అర్థముండవచ్చు. మరికొన్ని చోట్ల అర్థం లేకున్నా అవసరంలేకున్నా ఊతపదాలుగా ప్రయోగిస్తారు. అటువంటి ప్రయోగాలు మచ్చుకు కొన్ని:

అర్థవంతంగా ప్రయోగించేవి :

క్రిష్టగోదారిలోకి - నిట్టదొక్కెసింది; పుల్లెమ్మెత్తకుండ - మల్లెలపాన్న
కుల్లుముండా - నీకుకల్లుకాపాలా; కొడతానన్నా భయంలేదు - తీడతానన్నా బాధలేదు
కొట్టేదాతలేవరో - నిట్టేదాతలాగా నాదే; దుబ్బుకాడ - దబ్బునవడిపోయింది
మేసే జీనాలు - కర్రాసే జీనాలు; పప్పున ఊడి - గప్పున మంటెయ్యవోయి
విననములు (చిప్రులు) - కననములు (కళ్లు); మితిలేక - గతిలేక
గుర్రున వింగింది - గర్రున తేన్చింది; గభీల్ని మింగేసి - గుభేల్ని ఉరికేసింది
అరిడేశాలు - పరిడేశాలు; ఓంకారంలో - అంకారముతో పుట్టిందే
ఎల్లతోవలేకాని - మల్లతోవలు లేవు; గంకోయి నానయితి - బొంకనేర్చింది
కలిమి - పలిమి; దోసంబులేదు - మీసంబులేదు
మేపులు సందుని - కాపులు మరిచాయి; ఎల్లమా - ఇల్లాలు
కరిగించి - మెరిగించి; ఇన్నూరు - మున్నూరు
లగుపులూ - బిగుపులూ; అంటలేదు - ముంటలేదు
ఒప్పుకుంటాడో - తప్పుకుంటాడో; ఏనుగులాంటోళ్లను - ఎళ్లగొట్టాను
గుట్టలాంటోళ్లను - కులగొట్టాను; అరిసేటి గొర్రెలు - మెరిసేటికత్తలు
ఊగుతూ - శోగుతూ

ప్రత్యేకంగా అర్థంలేకున్నా ఊతపదాలుగా వాడే అనుప్రాస ప్రయోగాలు :

అల్లెరు	- పొల్లెరు;	అబిల	- గుబిల;	మద్దిలం	- దద్దిలం
ఇరమటి	- వరమటి;	గడికో	- గుడికో;	ఆర్చి	- పార్చి
ఆజ్య	- పాజ్య;	అచ్చాకు	- బుచ్చాకు;	జడవకుండ	- పిడవకుండ
సింకో	- బొంకో;	కంగాల	- మింగాల;	ఆరికాసి	- పూరకాసి
కుల్లె	- కుతాబై;	గాతువా	- గామియా;	నగా	- నట్రా
నూకలు	- గీకలు;	కావిణి	- కట్టుబోతు;	అంబారి	- కుంబారి

తొట్టెలు - తోయలూ; గాలిదేవుడా - మాలిదేవుడా ఆకులు - అలములూ

నుడులు : గ్రామీణులు తమ బాషలో సందర్భాన్నిబట్టి నూతన పదప్రయోగాలు చేస్తారు. వాటిని ఆ సందర్భాని కనుగుణంగా అర్థం చేసుకోవాలే తప్ప, వేరే సందర్భంలో వాటికి అర్థాలు చెప్పలేము. నిఘంటువుల కెక్కనివి యివి. అలాంటివి గ్రామదేవత సంబంధిత సాహిత్యంలో చాలా ఉన్నాయి. డా. రఘుమూరెడ్డిగారు చెప్పినట్లుగా 'పల్లెపదాల్లో నుడులు కూడా ఒక ప్రత్యేకమైన సాంపు. నుడులు విన్నప్పుడు అవి శబ్దార్థాలకన్నా విలక్షణమైన విషయానికి, భావనకీ ప్రాధాన్యం ఇచ్చినట్లుగా కనపడతాయి'. మచ్చుకు కొన్ని :

పచ్చని పాత; ఏలమంతుడు; దిగనాడు; తమాయింతుకొను;

ఇదలకించు; గాలించు; కొట్టుమిట్టాడిపోవు; ఏబలెంపకాయ

చెల్లిపోవు; ఏగించిపోవు; కడియవదును; ఏబలెంపకాయ

గవ్వమయ్యాడు; పడగదప్పు; అత్తానిసెమట; కెప్పురెల్లు

ఆవుజావులు; దివిచి దివిసెలవులు; పతిబాగ్గెం; కలిగ్గం

కలుపు టెల్లు; ఏగిరెల్లిపోవు; ఇన్నకన్నవారు; చెంగువరచడం

దీవనార్దం; చిక్కాపుకర్ర; కంగాలమింగాలమట్టుకొను;

చెళ్లు చెళ్లు నీరు చెండుకొను

కాలిదూళిలో కలుపు; తొర్పుగుల్ల - రసాకారం

కడచెంగుమాసింది; పంచంటి రూపులు; గోడుగోడుమని - గోటావన

గ్రామీణుల వాడుకలోనున్న పదజాలం :

నిఘంటువుల ద్వారా అర్థం తెలుసుకోలేని పదాలను గ్రామీణులు స్వస్థిస్తారని చెప్పుకున్నాం అది వారి వారి సంభాషణలలో ఆయా సందర్భాలలో వాళ్లలో వాళ్లకు అర్థం కావాలేతప్ప, విద్యావంతులమైన మనము కూడ అర్థం చేసుకోవడం కష్టమే. అలాంటి పదాలు గ్రామదేవతల సంబంధి సాహిత్యంలో చాలా ఉన్నాయి. వాటి అర్థాలను ఇక్కడ వివరిస్తాను. వీటిలో కొన్ని నిఘంటువుల కెక్కీ ఉండవచ్చును.

అ

అంకాంకని - సాధ్యాసాధ్యమైన; అంకించుకొని - దొరికించుకొని

అంగస్త్రం - మొలగుడ్డు; అంగమొలతో - వివస్త్రంగా

అందుస్తు - అందం; అందాడుకోమావే - అందదు లేక చాలదు

అగళమైన - అఖండమైన, అధికమైన; అచ్చటముచ్చట

ముద్దుముచ్చట్లు లేక సంతోషసరదాలు; అచ్చాకు బుచ్చాకు - ఆకుకూర; అడ్డసాల - గుడ్డాసాల

ఆడ్డాళ్లు - ఒడి; అడియా - ఐడియా (ఉపాయం)

అడుసుగుంట - కొంచెం దూరంగా; అతమార్చి - చంపి

అడ్డడుగుట - బాగుగా అడుగుట; అనబీదుగురాలు - అన్నానికి పేదది

అనబగించు (అనుభవించు) - తినుట; అనిమనో సనిమనో - ఏదోవిధంగా

అనుగ్రం - అనుగ్రహం; అనుపానం - ద్రవంతో కలుపుకోవటం; అరప - ఆటక; అరంజాం - ఆరణ్యం

అర్థాక్షరలం - చాలీచాలక పోవడం; అరిదేశులు పరిదేశులు - బిచ్చగాళ్లు

అల్లల్లాడుట ఎక్కువగా బాధపడుట; అవురోదువచ్చి - అమాయకుడు లేక అమాయకురాలు

అవుతారం పుటమార్చి - మారువేషం కట్టి; అశం - గుఱ్ఱం; అస్త - అత్త; అషిం - గుఱ్ఱం

ఆ

ఆంకరించుకొనుట - ఆలంకరించుకొనుట; ఆంకారం - అహంకారం

ఆకరు - ఆకారం; ఆకలితో అల్లాడిపోవుట - ఆకలితో బాధపడుట

ఆకళింపవుట - అర్థమగుట లేక తెలియుట; ఆకు - హృదయం

ఆఖరుచేయుట - పోగొట్టుట లేక లేకుండా చేయుట; ఆగడ బాగడ - హడివిడిగా, కంగారుగా

ఆచ్చిరిపోయారు - ఆశ్చర్యం చెందారు; ఆడకూతురు - శక్తిదేవత

ఆదరించుకొనుట - అలంకరించుకొనుట; ఆదరవ - ఆధారము

ఆద్దాలు - ఆయుధాలు; ఆదిభూలోక రంభ - త్రిమూర్తులను, సర్వ సృష్టిని గావించిన ఆదిశక్తి

ఆనవాలు - గుర్తు; ఆవశోపాలు - శారీరకబాధలు

ఆమిదాలు - సోమిదాలు - వనం; ఆరంజ్యోతి - అరుంధతీ నక్షత్రం

ఆరండం - కష్టం; ఆరగళ్లు పారగళ్లుచేయుట - గందరగోళం చేయుట

ఆరళ్లమారి - బాధలు పెట్టే స్త్రీ; ఆరబం - ఆహారం

ఆరికి - వారికి; ఆర్దికం - ఆదేశం లేక అనుమతి

ఆరుద్రమైన - అధికమైన; ఆలలెత్తి - గొంతెత్తి

ఆలజోలుగా ఉండడం - నలతగా ఉండడం; ఆవుసులు - ఆయువులు

ఆసనాలు ఆడుకొనుట - మాట్లాడుకొనుట; ఆస్తం - ఆత్మ

ఆస్తిపాస్తి బండలగుట - నిలువునా బండలగుట

ఇ

ఇంజరం - ఇంజను; ఇగ్నం - విగ్రహం

ఇట్టుతావోదులు - ఒక రకమైన వృక్షసంబంధమైన తీగలు; ఇడస పెట్టుట - విడిచిపెట్టుట

ఇడియం - విడియం; ఇదలకించుట - విసిరివేయుట

ఇదియించి - ఉదయించి; ఇన్న కన్నవారు - సంతతిలేక పిల్లలు

ఇన్నారు (ఇరు + నూరు) - రెండువందలు; ఇన్నోముడిగుడి - నాగేంద్రుని గుడి

ఇబదుఃఖం - యమదుఃఖం; ఇమాలయపరతం - హిమాలయపర్వతం

ఇరమటంటే పరమటి - మాటకు మాట సమాధానం చెప్పడం; ఇరిసి - తలవిప్పి

ఇరేసనాలు - విరేచనాలు; ఇలవ - విలువ; ఇలపరశురాముడు - పరశురాముడు;

ఇలపాలసముద్రం - పాలసముద్రం; ఇలపాలబాయి - బావి;

ఇల్లడపెట్టుట - అప్పగించుట; ఇసగుంటా - ఇటువైపుకీ, దూరంగా; ఇష్టు - విష్ణువు

ఈ

ఈతముజ్జ - ఈతమాను; ఈన్నం - మురికి లేక దారిద్ర్యం

ఈరకంకణం - వీరకంకణం; ఈసరాపరుడు - ఈశ్వరుడు; ఈసరుడు - ఈశ్వరుడు;

ఉ

ఉంకేలబద్ద - పిట్టలను కొట్టడానికువయోగించే వెదురుబద్ద; ఉగము - యుగము

ఉగ్గోళ్లపుట్ట - ఎక్కువకోమలు (కలుగులు) గల పుట్ట; ఉత్తరాసి - ఉత్తరాది

ఉదయశనివారం - శనివారం ఉదయం; ఉద్దోయి - వదులుకోవడం

ఉన్నవళంగా - ఉన్నవిధంగా, వెనువెంటనే; ఉప్పుపాలు - ఆహారం

ఉరలమరలబెట్టి - మందుపెట్టి మనసు మార్చడం; ఉర్లింక బర్లింక - పిట్టలుండేచోటు

ఊ

ఊడగుల్ల - చేపను మింగే పెద్దచేప

ఎ

ఎంటుక - వెంట్రుక; ఎండకు ఏడుగడియాల పొద్దు - సూర్యోదయానికి ముందు

ఎండుబెత్తం - వెండిబెత్తం; ఎంబడించుట - వెనుకనే వెళ్లుట

ఎకనక్కాలు - వేళాకోళములు; ఎగ్గులు తగ్గులు - ఎక్కువతక్కువలు

ఎచ్చెల్లు - పెంపగు, అధికమగు; ఎత్తుకొనిమండు - నిలువునా మండు

ఎదురగాళ్లనుపుట్టుట - కాళ్లు ముందు, తలవెనుకగా ప్రసవమగుట; ఎనకపీటిని - వెనుకవైపున

ఎమ్మటే - పెంటనే, వెనుకనే; ఎరిణమ్మ - కుక్క

ఎరువు - చిన్న చిన్న పీడక ముక్కలు; ఎరువుచేసేయ్యడం - చిందరవందర చేయడం

ఎల్లరౌతు - తెల్లగుట్టెం; ఎల్లాకు - వేపాకు

ఎల్లాశం - తెల్లగుట్టెం; ఎలేనుగు - తెల్లపినుగు; ఐరావతం

ఏ

ఏకస్తురాలు - యౌవనస్థురాలు, ఇతరులను అంటకుండా ఒంటరిగా ఉండేస్త్రీ;

ఏగన్నుడు - దేవుడు, వేయికన్నులు కలవాడు

ఏగించిపోవుట - భరించరాని బాధలతో మరణించుట; ఏగిరెల్లిపోవుట - ఎక్కువగా ఆరాటపడుట

ఏగులం - చుమ్ము; ఏగ్గం - శపథం, మొక్కు

ఏగ్రుంగ - వేగంగా; ఏడంతరాలు - ఏడంతస్తులు

ఏడుగూబల ఎనుబోతు - కోడిపుంజు; ఏదవుస్తకాలు - వేదములు

ఏదువు - ఒక కొలమానం (20 కుంచాలు); ఏబులుం - తులామానం (350 గ్రాములు)

ఏరుపిడకలు - పొలాల్లో ఏరుకొనితెచ్చే పిడకలు; ఏలమంతుడు - బుద్ధిమంతుడు

ఏలనెత్తిని - పెద్దగా నోరుపెట్టి; ఏలేయుట ప్రేలాడదీయుట

ఏనుకుం - వేషం;

ఐ

ఐరాగులు - బిచ్చగాండ్రు;

ఒ

ఒంగుబల్ల - గొడువ్యక్తి కట్టుగోసేటపుడు ఉపయోగించు చెక్కబల్ల; ఒడ్డాబాయ - ఒడ్డుఉండే బావి, చెరువు

ఒడికాళ్లు - వంపెట్టిన కాళ్లు; ఒడిగడియలులేక - ఒంటరిగా వెళ్లలేక

ఒడిమేసి ఒడిమేసి - గట్టిగా నలిపి; ఒడిరెక్కలు - వంపెట్టిన రెక్కలు

ఒత్తుగెళ్లుట - ఒక వైపుకు తిరుగుట, వక్రకు తప్పుకొనుట; ఒల్లలేక - అగలేక, తట్టుకోలేక

ఓ

ఓనానిగోర్లు - వంపుగా ఉన్న చేతిగోర్లు; ఓపులు - వైపులు

ఓరగాయలు - తప్పు క్షమించుట; ఓరముసుగులు - పర మగవారికి కన్పించకుండుట

ఓరి పోయట - వాసనకట్టుట; ఓలిగురుసులు - చిన్నగుడిసెలు

క

కండలు - పిండములు; కంగాలమింగాల చుట్టుకొని - తొందర తొందరగా చీర కట్టుకొని

కట్టుబోతులు - క్షుద్రవిద్య లెరిగినవారు; కడచెంగుమాయట - గర్భవతగుట

కడియవడును - సరివడునంతతేమ, దున్నుటకు చాలినంత తేమ; కడిమేరు - కడిమిచెట్టువేరు

కడుపార - కడుపునిండుగ; కడుపుకాలుట - కడుపున పుట్టినవారు మరణించుట

కడుపు కరుగుట - జాలికలుగుట; కదంబం - కారణం

కననములు - కళ్ళ; కనకపురి చీర - వస్త్రవిశేషం

కనికారములు - కనికరములు; కమటం - కంసాలివాని కుంపటి

కలవర - చెడు జరుగుట; కలవరించుట - తలచుకొనుట, పైకి స్మరించుట

కలామిల - కష్టకాలం లేకఅసాధారణ పరిస్థితి; కగ్గ - కలియుగం, సర్వసృష్టి

కలిదావరం - లోకం, ప్రపంచం; కలిగంపలు - కలిసిపోవడం

కాండవ - దిక్కు; కాటుమియ్య - గొడకులస్తుల దేవుడు

కానివాడు - చెడ్డవాడు; కాయవరచుకొనుట - స్థిరవరచుకొనుట, నిర్ణయించుకొనుట

కాయపుండలు - వంబలవారు పిల్లలు కల్గడానికిచ్చే మందు; కాయవత్రములు - ఒంటిమీదున్నబట్టలు

కాయగుట - విఫలయత్నము; కారుకోటి ఇసములు - కాలకూట విషములు

కారువాతోక్కుట - నాట్యం చేయుట; కాలం చేయుట - మరణించుట

కాలుతోక్కికన్యాదాన మివ్వడం - పెండ్లవ్వడం; కాలుఘాతితో కలుపుట - నాశనం చేయుట

కాలుముడుచుకొనుట - మూత్రవిసర్జన చేయుట; కాలెత్తడం - (స్త్రీ) వ్యభిచరించడం

కాలేస్తే కాలినిగుడ్డలు - బాగా మాసినగుడ్డలు; కిరుపాదాలు - వాద్యవిశేషం

కిరియాటం - కిరీటం; కిరియాతకులు - కిరాతకులు

కీడి - గీచి; కీసరబాసర మనడం - అర్థంకాని భాషలో మాట్లాడడం

కుంటేళ్ళ - కర్ణాభరణ విశేషం; కుండమార్పులు - సోదరిసోదరులను, పేరొక సోదరిసోదరులకు పెళ్ళిచేయుట

కుండేలకాడ - కాళ్ళకాడ; కుక్కుమంచం - లోతైన మంచం

కుతాపరంగా - కష్టపడకుండా, ఎక్కువగా; కుత్తుగంటు - కంఠాభరణం

కుదురు - కల్లుకుండల కింద పెట్టే మట్టలు; కుదుళ్లు - మొదళ్లు
 కుమ్మరం - కష్టం లేక బాధ; కుమ్మరించుట - కురిపించుట
 కురిసేముక్కలపీట - పొట్టి ముక్కలపీట; కులవిద్య - వృత్తివిద్య
 కులబీదుగురాలు - కులంతక్కువ స్త్రీ; కులకుల కన్నీరు కుమ్మరించుట - బాగుగా దుఃఖించుట
 కుళాయి - బోపి లేక కిరీటం; కుళ్ళూ కుతావరం - నీనువానన
 కూకడబడు - కూర్చుండు; కెప్పురెల్లుట - ఏడ్చుట
 కైసెయ్యక - లెక్కచెయ్యక; కొంకులు - ఒక తిట్టు
 కొట్టుమిట్టాడుట - గిజగిజ తన్నుకొనుట; కొబర కాటుక - శ్రేష్టమైన కాటుక
 కొలదప్పు - కొల్వడం మానివేయుట; కొలుకు - కొక్కెం
 కొలువుకూటాలు - సింహాసనాలు; కోటిబాగ్గేలు - సర్వసంపదలు
 కోటుకదుంప - ఒకరకమైన దుంప; కోతాడిచెట్టు - ఒకేమొదలుండి, అనేక వలవలున్న తాడిచెట్టు
 కోనాలగోరు - వంపుగా లేక వదునుగా పెంచినగోరు

గ

గంటం - ఆయువు; గండదీపం - అఖండంగా వెలిగే దీపం
 గండిపోతురాజు - పోతురాజు; గందం - సంగతి లేక విశేషం
 గడికో గుడికో - కొంచెంసేపటికి, అతి త్వరలో; గడియ రంకె - పెద్ద రంకె
 గడిబావనమ్మ - ఒక దేవత; గడి కావలా - వ్యక్తిని వెంబడించి కనిపెట్టుట
 గత్తర - కలరా; గన్నిపోతురాజు - పోతురాజు
 గనుమైన - ఘనమైన; గభాల్లు - వెంటనే
 గమ్మున - త్వరగా; గరగ - గ్రామదేవత కడకు గొనిపోవు కలశం
 గలుబుగట్టెయ్యుట - గుమిగూడుట లేక చుట్టూ కమ్మెయ్యుట
 గాందారం - వనం; గచ్చారం (గ్రహచారం) - చెడుజరుగుట
 గాజాలమల్లాలి - గాజాలు వేయువాడు; గాయి - అంటువ్యాధి
 గాలించుట - వెదకుట; గాలిమేడ - గాలికోసం ఎక్కేమేడ
 గాలిమోడు - గాలికి విరిగేలా ఉన్నమోడు; గావిడేసిపాక్కు - పెద్దపాక్కు
 గిట్టకాలు - మోకాలికి పాదాలకు మధ్యనున్న కాలిభాగం; గిరగొట్టుట - విసిరేయుట
 గిరి - బరి; గుడి, గుదిలాం - గుత్తి

గుబులుగుబులు గుండెలు గుడ్డుకొనుట - బిగ్గరగా దుఃఖించుట

గెరటామానుడు - గడ్డ లేక గరుడ పక్షి; గెరటామంతుడు - గడ్డ లేక గరుడ పక్షి

గొంది - నది సముద్రంలో కలిసేచోటు; గొబ్బరికాయలు - కొబ్బరికాయలు

గొల్లమనుట - గట్టిగా ఏడ్చుట; గోచిపాత - గోచిగుడ్డ

గోడసెనగవప్పు - తినే సెనగవప్పు; గోడుగోడుమని గోటాపనపెట్టుట - బిగ్గరగా దుఃఖించుట

గోడు గుడుపుట - బలిజంతువు రక్తం కలిపిన అన్నాన్ని గ్రాసే పాలిమేరంలో కలుపుట; గొర్నంగా - గొరవంగా

చ

చంద్రహారం - హారవిశేషం, చంద్రాయుధం - కత్తి

చదువులబడి - పాఠశాల; చిక్కలి చికాపుకర్ర - దువ్వెన

చిట్టరేవళ్లు - ఒకరకమైన రాతినేలలు; చిత్రాం - ముష్టిలాగ అంటుకొనిపోవడం

చిత్తారి పెదవులు - అందమైన పెదవులు; చిదిమించుట - పికివేయుట

చిమాచనం - సింహాసనం; చిరిసి - శిరస్సు

చిలకరామన్న - రామచిలుక; చీతనత్తమవ్వు - నాశనమవ్వుట

చెంగువరచడం - స్త్రీ వ్యభిచరించడం; చెరతోడు కొచ్చుట - బలవంతంగా తీసుకొచ్చుట

చెళ్లుచెళ్లునీరు చెండుకొనుట - బిగ్గరగా దుఃఖించుట; చేడి - సనికత్తి

చేత్తో లేదనడం - ఎంతో కొంత పెట్టడం; చేదుట - తోడుట

చొణుక్కోవడం - తమలోతాము నెమ్మదిగా మాట్లాడుకోవడం; చోద్యంగా - అందంగా

జ

జంకి - బుట్ట; జట్టీ - తగవు

జట్టీబేరం - మొత్తం బేరం, ఒకే బేరం; జాడీమెకం - మృగాలన్నిటిలోకి పాడవైనదైన కృారమృగం

జాముతాడు - చేపలు వట్టేవారు వలలాగటానికువయోగించే తాడు

జాలకం - అంటువ్యాధలు పోకినపుడు పోగొట్టడానికి గణాచారి చేసే ఒక ఆచారం

జావోజడో - జావ, ఆహారం; జిమ్మ - జిహ్వా

జిమ్మడిపోవుట - మాట వడిపోవుట; జిమ్మతకారి - ముసలిది

జీరగణమవటం - నశించుట; జీర్ణమవడం - నశించుట

జీరజిల్లారి - జిలతారు చీర, వస్త్రవిశేషం; జూరుమన్నాడు - జూర్రుమన్నాడు

జెమ్మకాన - హారవిశేషం, మెడలోహారం

ట

టముకు - దండోరా లేక చాటింపు; టానుతరేజా - తక్కిడ

టెంకబొరుకులు - ఎండిన తాటిటెంకలు

డ

డాకుడాకుమని - గుఱ్ఱాన్నెక్కేటపుడు వచ్చే శబ్దానికి ధ్వన్యనుకరణ, ధీకొనుట - సోటీ పడుట, ఎదుర్కొనుట;

డ

తగులుట - తరుముట; తట్టు - అమ్మవారి సంబంధమైన చర్మవ్యాధి

తడవర - అమ్మవారి సంబంధమైన చర్మవ్యాధి; తడలేదు - తడిలవ్వలేదు

తడుముల్లాడు - వెదకు; తణుతున్నాడు - తలచుచున్నాడు; తబుసు - తపస్సు

తమాయింతుకొనుట - సద్దుకొనుట, స్థిమితపడుట; తయాలతపాళా - వంట పాత్రలు

తరియాట - వేట; తలగోరు - రలకొరివి తలవంటి - తలమీదుగ; తలార - తలమునుగ

తలిదండ్రాదులు - తల్లిదండ్రులు; తావనం - స్థాపితం

తార్పుగుల్ల - తార్పెడి స్త్రీ; తావడుగుట - వివరాలడుగుట

తావులు - తోవలు; తిప్ప - దిబ్బ; తీరగబడిపోవుట - అకస్మాత్తుగా మరణించుట

తీరుగా - చక్కగా; తుండెము - తలభాగము

తునకాలబడిత - చెట్టుగాళ్లు కల్లుగోసే కత్తిపడును పెట్టడానికువయోగించే కర్ర

తుప్పసాటుకెళ్లడం - మలమూత్ర విసర్జన కెళ్లడం; తులుసు సాంబారమైన - మంచి విలువైన

తుష్టి - తృప్తి; తెకిటీలు - వేటలు

తెలివిగుండడం - మెలకువగా ఉండడం; తైమూత్తులు - త్రిమూర్తులు

తొంగున్న - పండుకున్న; తొడలమీద తొంగడ బెట్టుకోవడం - రతిజరపడం

తొరుపునీళ్లు - వేడి తగ్గటానికి, వేడి నీళ్లతో కలిపేచన్నీళ్లు; తొలిదేవిదీ - సింహద్వారం

డ

దండవంకీలు - ఆభరణ విశేషం; దండి - దండుగ లేక నష్టం

దండీలు - నరాలు; దండుబాయి - దండుకొనేవాడు, బిచ్చగాడు

దండుగట్టి - దండుకొనేవాడు, బిచ్చగాడు; దంతం - ధ్వంసం (నాశనం)

దంతావళి రవిక - వస్త్ర విశేషం; దంతావన - సమీపంగా ఉండుట, సంబంధం

దందానం - దంతధావనం; దట్టిపార - కట్టుకున్న పంచెమడత

దద్దరిల్లిపోవుట - బాగా భయపడిపోవుట; దద్దిలం - మద్దిలం - మాటకు మాట సమాధానం చెప్పుట

దయసంబు లేడు - లెక్కచెయ్యకపోవుట; దయాసయం - దయ

దర్పాజాలు - తలుపులు; దరవాజాలు - తలుపులు

దరికావిడి - వడికావిడి; దరిణింతుట - ధరించుట

దరిని - ధరిణి; దశిమంతుడు - అద్భుతవంతుడు

దాతవ - కంఠం, నాడి; దిగనాడుట - తొలగిపోవుట, తగ్గిపోవుట

దివంతకాలం - చివరిరోజులు; దివాకోణాలు దీటించిచూడటం - దివ్యదృష్టితో చూడడం

దివాఖర్చు - రోజు బత్రెం; దివాఖర్చులేకపోవడం - దీపం పెట్టడానికి దిక్కులేక పోవడం

దివారం బతుకు - ముసలికాలపు బతుకు; దివిచి దివి సెలవులు - ఆశీర్వాదించి పంపడం,

వీడ్కోలు చెప్పడం దీరాలు చెందుట - కోప్పడుట; దీవెనార్దం - దీవెనలు

దుక్కు - పాలం దున్నడం; దుక్కు - వర్షపు కొలమానం

దూడలమ్మ - ఒక దేవత; దేబెట్టిన - మిగిల్చిన, విడిచిపెట్టిన

దేయాలు - దేహాలు; దేవి - దేవదీసి, వేతితో తీసి

దేవిడి - రాజభవనం; దేవిడి గుమ్మం - సింహద్వారం

దేవితులు - దేవతలు; దైర్యం దొంగమాద - పెద్దపుండు, చర్మవ్యాధి విశేషం

న

నంగరు - లంగరు; నగలు నాణ్యములు - ఆభరణములు

నత్తు - నాసాభరణం, ఆభరణ విశేషం; నమోచి - చిన్నతనం, అత్మన్యూనతాభావం

నరుని నోట్ల నలిగిపోవడం - తిట్లు తినడం; నల్లగల్లు - సారాయి

నవయవములు - అవయవములు; నవారూపం - ప్రకాశించేకాంతివంతమైన దేహం గల రూపం

నవ్వాగడియలు - బిడ్డపుట్టిన గడియలు; నష్ట - నష్టము

నారసపాకాయలు - నాగసర్పాలు; నావుటందులు - గిలుకుటందులు (ఆభరణ విశేషం)

నిండుజీవితంతో నిశ్చితమయ్యాడు - నిలువునా చనిపోయాడు; నిందు - నింద

నిష్కారపచ్చలు - వివిధరకాల పక్షులు; నినానం - నిర్ణయం

నిర్వాగ్గులు - నిశ్చేష్టులు;; నిలువుతోపులు తొయ్యడం - నిలుచున్న వ్యక్తిని వెళ్లమని ముందుకు తొయ్యడం నినంది - నిశిరాత్రి, చీకటిరాత్రి; నీమకం - నీయము

నీలాలు - ఒకరకమైన గాజులు; నెదడు - మెదడు

నేలపేసుకోవడం - అక్రమసంబంధం పెట్టుకోవడం; నేరెమ్మ - నేరేళ్లమ్మ

నేలదువ్వారం - సారంగమార్గం; నైజ్జం - నైవేద్యం నొట్టమూడుకళ్లదేవుడు - ఈశ్వరుడు

ప

పంచవన్నె భూతద్దం - సత్తెమ్మ సంబరంలో అయిదు రంగులతో వేసే ముగ్గు; పంచటి రూపులు - అందచందాలు; పంచికొండుపాపులు - చాలా ఎక్కువ పాపులు; పండగుట - సఫలయత్నం; పంబ - వాద్యవిశేషం

పంబలవాళ్ల - పంబవాయిస్తూ, సత్తెమ్మ సంబరం చేయించేవారు; పగిడిజాలుపు - పైన కప్పుకొనే శాలువా

పచ్చగా పేడేట్టి రావడం - చిగురించటం; పచ్చని పాత - మంచి వస్త్రం

పచ్చపులి - దేవత; పటారుచ్చం - పట వృక్షం

పడుగుడు - పగవాడు; పడుచుమార్గం - పడుచువయసులో ఉండే దుడుకు స్వభావం

పడికట్టు - అంచనా; పతిధర్మ - నీతి, మాటమీద నిలబడడం

పతిబాగ్గం - సంపద, తినటానికి మధురమైనవంట; పతిబొట్టు - పసుపుకుంకుములు, ముత్తైదువతనం

పతిబొమ్మ - ప్రతిమ; పనసరాముడు - పరశరాముడు

పసుపు - కట్టె; పన్నుపు - కొలమానం

పయ్యాట చెంగు - పైటచెంగు; పరకాడమగుట - పరమానందం కల్గుట

పలకట - పక్కన, సమీపాన, పళంగా - విధంగా

పష్టము - పట్టణము; ప్రభ - మొక్కులు తీర్చుకొనుటకై వెదురుగడలతో కట్టిన ఎత్తుగా ఉండే నిర్మాణం

పాంకోళ్ల - పాదరక్షలు; పాటి ఏనుగు - దేవత

పాడుదప్పుట - పాడవుట; పాదరసములు - పాదరక్షలు

పావచేట - సత్తెమ్మ సంబరంలో పిండితో తయారుచేసిన బొమ్మమంచే చేట

పాములత్తుకే పేరులు - పాములు అత్తు (వక్షస్థలం) కు ఆభరణములు

పాయ - కల్లుతాగటాని కువయోగించే తాటాకుతో తయారు చేసిన చేదవంటి పాత్ర

మాయకుచ్చీల బొంత - మారువేషం కట్టడానికి ఒక మనిషిని చంపి అతని చర్మం ధరించుట
 మారుబడి - కెరటాలు; మారుపాక - చేతో కళ్లం కడ ఉన్న పాక
 మాలు (మహాలు) - భవనం, నివాసం; మాలువు - తెలియుట, అర్థమగుట
 ముంత - మట్టిపేడత; ముకాసాలు - రాజ్యాలు
 ముచ్చారుసెమట - ఒళ్లంతా పట్టిన చెమటలు;
 ముదరకించి మూడు మాటలడగం - గట్టిగా సమాధానం చెప్పడం; మునియోరు - మునివారు;
 ములవు - మునగ మూనాలముద్ద - మరణించినవారికి మూడో రోజున పెట్టే పిండాకూడు
 మూగరాలు - వృగాలు; మెరిగించి - మెరుగుపెట్టుట
 మేగ్గరదం - మేఘం; మేదురునూకలు - చిన్ననూకలు
 మేళొంపుగన్నిక - అందమైన కన్య; మైజారు - జోడు
 మైదారులు - మధ్యదారులు; మైనపురి డేరాలు - ఒకరకమైన డేరాలు
 మైరాత్త - గొర్రె; మైలపాత్తులు - తెల్లనివస్త్రాలు
 మొండెము - తల నరకబడిన శరీరభాగం; మొవ్వాకు - లేత తాటియాకు
 మోసాతల - జాలరులు సముద్రంలోనికి వల విసరటానికి ఉపయోగించేది; మోము - మోహము

య

యండజూపుట - ఇచ్చుట; యవసాయం - వ్యవసాయం
 యారలు - తోడికోడలు; యోహనం - వాహనం

ర

రమీణా - రవాణా; రణత్తంబం - యుద్ధభూమి యందలి ధ్వజస్తంభం
 రమ్మగట్టుట - ఎరుకలవారు సోదెకెళ్లేటపుడు పిల్లల్ని చంకని కట్టుకొనుట
 రసాకారం - కూర తాళింపునకు ఉపయోగించే సుగంధద్రవ్యాలు; రాకట - వచ్చుట
 రాంబలగం - రాబందుల సమూహం; రాగిముడులు - గట్టిముడులు
 రాజానపురాజులు - రాజాధిరాజులు; రాత్త - గొర్రె
 రాత్తులు - రాక్షసులు; రాబోతిలోకి - వచ్చేసరికి
 రామలు - రాబందులు; రాములు - రోమములు
 రాస్యం- రహస్యం; రుచ్చం - వృక్షం
 రుద్రాచ్చిబూములు - స్మశానభూములు; రొట్టు - లోట్టు
 రొతాలు - వ్రతాలు; రోజుమజ్జాన్నం - ఒకటిన్నర రోజులు

శక్కుమొక్కులు - అవయవాలన్నీ; లగును - పరుగు
 లగువులు బిగువులు లాబసత్తువులు - సర్వశక్తిసామర్థ్యాలు
 లదా - దెబ్బలాట, తగవు; లాభసత్తువ - శక్తి
 లింగాలు - నీరు; లుబ్ధు లుబ్ధులు గక్కు - ఎక్కువగా సాంగకార్పు
 లొట్టి - కట్టుముంత; లొట్టులూ లోయలు - కలుపోసే కుండలు

వ

వంజా - వరుస; వట్టు - ఎండినది, కృశించినది
 వట్టులు - పిడకలు; వణ్ణం - అన్నం
 వత్తాసులు - వస్త్రాదులు; వద్దు - హద్దు
 వరా - వరహా; వరాకో భోజనం - ఖరీదైన భోజనం
 వరి - వరి; వర్తమానాలు - జరుగుచున్నతీరు, లోకం పోకడ
 వర్షాన్ని - వలె; వలవలకన్నీరు వంపుసాగి - బాగుగా దుఃఖించి
 వలాంటి - ఎలాంటి; వపును - వయసు;
 వాత్సనం - వార్త, సమాచారం; వాదగించి - వాదించి
 వాయతాడు - గుఱ్ఱాలను తోలే కొరడావంటి తాడు; వాయుపుల్ల - సంజీవిపుల్ల
 వారుద్రమైన - అధికమైన; వికావా - తలపాగా
 వినములు - చెవులు; విరుదులు - స్త్రీలు
 వివటం - స్వచ్ఛమైనది; వెవ సాయం - వ్యవసాయం

శ

శంకల్లో - సంకల్లో; శాక - కత్తి
 శానావశానలు - సేనోవసేనలు; శూలపు కడవ - సత్తెమ్మకు ప్రతిరూపంగా గుడిలో ఉండే కుండ

స

సంగీతమేజావాణి - గాననృత్యములు; సంగూర్చుట - అలంకరించుట
 సక్కుండ్ర - చక్కదనం; సక్కురమైన - చక్కనైన
 సచ్చినట్టుగా సాగిల్లుట - ఆకలితో అల్లాడిపోవుట; సతిపతి న్యాయం - సంభోగం
 సదునైపోవుట - నాశనమగుట; సవద్దం - శవధం
 సప్తగంటులాగ - నిశ్శబ్దంగా; సప్తసారా - చప్పనైన సారాయి

సహాలు - సర్పాలు; సమ్మందం - సంబంధం
 సలివిడి - సలిమిడి; సవరించుట - సంహరించుట
 సవ్వసువ్వారాలు - గాలికి అటూ ఇటూ దోనెమీద తిరగడం; సాదువరిచి - శాంతపరిచి
 సావండం - పెద్దరాయి; సాపించి - శపించి
 సాలుపోయుట - ఎండలో ఆరబెట్టుట; స్నానాలు - స్నానాలు
 సికముడులు - నడినెత్తిన వేసిన ముడులు; సికీతాళాలు - తాళంకప్పు
 సిద్ధభుక్తి - సిద్ధులకు పెట్టే విందు; సిబ్బీ - మూత
 సిరగపురి గాజాలు - చిలకలు దిద్దిన గాజాలు; సిరతలు - చీకట్లు, మైకం
 సిరికొరుపులు - గాజాలు తయారుచేసే కుంపటి; సిరిపాదాలు - పాదాలు
 సుట్టిన పాకాలు - తలపాగా; సురిటి - వీవన
 సురేపానకం - సురాపానం (కల్లు); సెకాళం - చిరాకు, తట్టుకోలేని బాధ; సెలవులు - ఆజ్ఞలు,
 అనుమతి; సైంజ్జం - సైన్యం
 సాప్పు - చెప్పు; సాబనం - స్వప్నం
 సామ్మసిల్లిపోవుట - స్పృహతప్పి వడిపోవుట; సాశానం - స్మశానం
 సోంపాకం - స్వయంపాకం; సోమనాలబాయి - కూప విశేషం

అధ్యసూచికలు

1. 'కొటరాజు కథలు', 1976, పు.
2. 'తెలుగు సామెతలు' వ్యాసం, ప్రవంతి, ఫిబ్రవరి, 1980
3. పల్లెపదాల్లో ప్రజాజీవనం, 1979, పు. 463.

గ్రామదేవతలు - భిన్న సంస్కృతుల సమ్మేళనం

ద్రావిడసంస్కృతికి చెందిన గ్రామదేవతలు, ఆర్యసంస్కృతికి చెందిన వైదిక దేవతలు ఒకే పూజలో ప్రక్కప్రక్క నుండుటవల్ల వాటి సమ్మేళనం సహజమే. వ్యవసాయ ప్రధాన జీవులైన ద్రావిడులకు సఫలత ముఖ్యమగుటచే, తాము నమ్మిన అదిమానవశక్తిని మాతృమూర్తిగా భావించి పూజించారు. ఆ మాతృమూర్తే నేటి గ్రామ దేవత. యుద్ధోపజీవులైన ఆర్యులకు భూమిమీద వివిధ కష్టపులతో కాక, ప్రకృతిలోని వివిధ వస్తువులతో సంబంధ మెక్కువగుటచే ఇంద్రుడు, వాయువు, పరుణుడు, వృధ్వి, త్వష్టి మొదలైన పురుష దేవతలు వారి దైవాలు. కాని ఆతర్వాతకాలంలో ద్రావిడుల మాతృదేవతను వారు స్వీకరించి, తమ గ్రాంథాలలో (వేదాలలో) దుర్గ, ఉమ, చండికగా వర్ణింపుటయేకాక తమ పురుషదైవాలకు భార్యలుగా కూడ చిత్రీకరించారు. ఈవిధంగా దైవస్వరూపంలో, ఆచారాలలో, ఆరాధనలో రెండు భిన్నధ్రువాలుగా ఉన్న ఈ రెండు మతాల సమ్మేళనం గ్రామదేవతల విషయంలో ప్రస్ఫుట మవుతుంది. ఈ సమ్మేళనం రెండు విభిన్న సంస్కృతుల పరస్పర అదానప్రదానాల వల్ల ఏర్పడిందే.

వైదికమత ప్రభావం గ్రామదేవతలపై :

విగ్రహం : గ్రామదేవతల విగ్రహాలు ఆదిలో రాయి, కొయ్య, చెట్టు రూపంలో (ఇప్పటికీ కొన్ని) ఉండేవి. ఆ తర్వాతకాలంలో శిష్టసాహిత్యంలో శిష్టులు వర్ణించిన దేవి విగ్రహాన్ని దృష్టియందుంచుకొని నేటి గ్రామదేవతల విగ్రహాలు ఏర్పడ్డాయన వచ్చును. ఇప్పటి గ్రామదేవతల విగ్రహాలు శిష్టసాహిత్యంలో వర్ణింపబడిన దేవి విగ్రహంతో సరిపోలుతున్నాయి. ఒకప్పుడు చెట్టు కింద రాయి రూపంలో ఉండే దేవతకు ఆతర్వాతకాలంలో గుడి నిర్మింపబడింది. గుడిలో విగ్రహం స్త్రీ రూపంతో ఉండడం కనిపిస్తున్నది. కాని ఆవిగ్రహం వక్ర, న విగ్రహం నిర్మించకముందు దేవత స్వరూపాలుగా పూజింపబడే రాళ్లు కూడ ఉండడం, ఒకప్పుటి రాయి కాలక్రమంగా విగ్రహంగా మలచబడిందనడానికి నిదర్శనం.

దేవత విగ్రహం మాత్రమేకాక, పోతురాజు విగ్రహంపై కూడ వైదిక ప్రభావసూచనలు కనిపిస్తున్నాయి. ఈ జిల్లాలోని కోటనందూరు మండలం బలరాంపురంలో గ్రామదేవత వేములమ్మ గుడి కెదురుగా ఉండే పోతురాజు నందిరూపంలో ఉన్నాడు (ఛాయాచిత్రం మూడవ ప్రకరణంలో చూడుడు) శైవాలయంలో ఉండే నంది యొక్క ప్రభావంవల్ల ఈవిధమైన పోతురాజు విగ్రహం ఏర్పడినదనవచ్చును.

పేర్లలో : గ్రామదేవతల పేర్లచివర ఉండే 'అమ్మ' శబ్దం 'అంబ, అంబిక' గా మారి వినిపిస్తుంది. ఈ మార్పుకు కారణం పేర్లలో కలిగిన అర్థ్యకరణమే. సంస్కృత సాహిత్యమున స్థిరతగన్న దేవియొక్క అంబిక నామములు ద్రావిడ అమ్మ శబ్దమునకు మారు రూపములు¹ అని ఆచార్య కృష్ణకుమారి పేర్కొన్నారు. తర్వాత కాలంలో 'అంబ, అంబిక' శబ్దములు 'అమ్మ' స్థానంలో చేరినవి. నేడు అనేక గ్రామదేవతల పేర్లు అర్థ్యకరింపబడి వినిపిస్తున్నాయి. ఉదా : మాకాంబిక (మాకాలమ్మ),

పోలమాంచిక (పోలమ్మ), కట్టలాంబ (కట్టాలమ్మ), మొదలైనవి. ఈవిధంగా కేవల 'అమ్మ' శబ్దమేకాక దేవత పేరు పూర్తిగా ఆర్యకరింపబడినవి కూడ కనిపిస్తున్నాయి. ఉదా : గుర్రాలక్క లేక గుర్రాలమ్మ అనే గ్రామదేవత పేరు ఆర్యకరింపబడి 'అశ్వరూఢాంబ' గా మారింది. మహాలక్ష్మి కనకమహాలక్ష్మి, నీలవేణి, ఆదిలక్ష్మి, రాజ్యలక్ష్మి, మాణిక్యాలమ్మ, మొదలైన గ్రామదేవతల 'పేర్లను బట్టి కూడ గ్రామదేవతల పేర్లపై వైదికమత ప్రభావం స్పష్టమగుచున్నది.

ఆరాధనలో : ఆరాధన విషయంలో కూడ వైదికమత ప్రభావం కనిపిస్తుంది. గ్రామదేవతలకు సమర్పించే జంతు, పక్షులు సమర్పణ స్థానంలో కొబ్బరి, గుమ్మడి కాయలు పగులకొట్టే సాత్త్వికాచారాలు రావడం వైదికమత ప్రభావం వల్లనేననవచ్చును. కొన్ని గ్రామదేవతల గుడుల వాతావరణం పూర్తిగా మారిపోయింది. అచ్చట స్కార్ట సంప్రదాయంలో, ఆగమపద్ధతిలో నిత్య ధూప దీపనైవేద్యములు సమర్పిస్తూ, కుంకుమార్చనలు సాగిస్తున్న దేవతల ఆలయాలు కూడ ఉన్నాయి. ఈ జిల్లాలోని ప్రత్తిపాడు గ్రామంలో పాదాలమ్మ గుడిపద్ద ఇట్టి వాతావరణమున్నది. వానపల్లి పల్లాలమ్మకు నిత్య ధూపదీపనైవేద్యాలు, కుంకుమార్చనలు జరుగుతున్నాయి.

పేరురోను, ఆరాధనలోను, వైదికమత ప్రభావం మిక్కులంగా పడిన దేవత కూడ ఈ జిల్లాలో ఉన్నది. రాజోలు తాలూకా శివకోడు గ్రామంలో పూర్వం 'పుంతలో ముసలమ్మ'గా ఆరాధింపబడి గ్రామదేవత తర్వాతకాలంలో కుంతలేశ్వరిగా మారి ఆగమపద్ధతిలో నిత్య ధూపదీపనైవేద్యాలతో పూజింపబడుతున్నది.

'అఖిలాంధ్రులచే ఆరాధ్య (శివు) దేవతగా పూజింపబడుతున్న బెజవాడ కనకదుర్గ ఒకనాటి గ్రామదేవతేనని, ఆమెకు బలులోనంగిన ఆధారాలు గుడి ప్రాంగణంలో ఉన్నాయని' ఆచార్య కృష్ణకుమారి గారు తమ గ్రంథంలో పేర్కొన్నారు.

వైదికమతంపై ద్రావిడమత ప్రాభావం : 'వైదిక దేవాలయాల్లో జరిగే రథాల ఊరేగింపులు, జారల్లాంటి ఉత్సవాలు, కొబ్బరికాయలు కొట్టడం లాంటి ఆచారాలు మొదలైనవన్నీ ఆటవిక జానపదసంస్కృతి ప్రభావంతోనే ఏర్పడ్డాయని' డి.డి. కోశంబి అభిప్రాయం. శిష్టులచేత సరస్వతీదేవిగా పూజింపబడుతున్న మాత తర్వాతకాలంలో జానపదులచేత వాక్కులమ్మగా పూజింపబడుతూ బలులు ఒసంగబడుతూండడం వల్ల కూడ వైదికమతంపై ద్రావిడమత ప్రభావం స్పష్టమగుచున్నది. శిష్టదేవతలుగా శిష్టులచే పూజింపబడి, తర్వాత గ్రామదేవతలుగా పరిణమించిన సందర్భాలు కూడ ఉన్నాయి. ఈ జిల్లాలో ర్యాళి, రావులపాలెం గ్రామాల్లో నిలిచిన గ్రామదేవత వాక్కులమ్మ, ఒకప్పుడు శిష్టులచే పూజింపబడిన చదువులతల్లి సరస్వతీదేవినని వెనుకటి పుటలలో గ్రామదేవతల నామవైవిధ్యం అనే ప్రకరణం) పేర్కొన్నారు.

పై విషయాలనుబట్టి గ్రామదేవతల విషయంలో ఆర్య, ద్రావిడ మత సమ్మేళనం కలిగిందని చెప్పవచ్చును.

అధిస్థాపకాలు

1. తెలుగు జానపదగేయ గాథలు, పు. 186 : 1977
2. పైది, పు. 233

Myth & Relity; D.D. Kosambi, 1962

గ్రామదేవతల అధ్యయనావశ్యకత

'దేవత' అనే పదం మత సంబంధమైనది. గ్రామదేవతల కథలలో వర్ణింపబడుసాంఘికాచారాలు, నమ్మకాలు, దైవభావన, జంతు ప్రాముఖ్యం, మొదలైన విషయాలన్నీ ప్రాచీన, మానవుని మత స్వరూపాన్ని తెలుసుకోవటానికి ఉపకరిస్తాయి. ఈవిధంగా సంస్కృతి, సంఘం, మతం వంటి అంశాలతో కూడిన నృశాస్త్ర విజ్ఞానాన్ని తెలుసుకోవటానికి గ్రామదేవతల అధ్యయనం ఉపకరిస్తుంది.

అనేక గ్రామదేవతల కథలలో శక్తిదేవతకు, ఈశ్వరునికి వైరం వర్ణింపబడింది. అట్టి వైరం ప్రస్తుతం మధ్య ధైరమేనని నృశాస్త్రవేత్తలు (తెవిస్ట్రాన్) పేర్కొనడంవల్ల కొన్ని వేల సంవత్సరాలనాటి మత సామాజిక పరిస్థితులు నరవర్గచరిత్ర తెలుసుకోవటానికి గ్రామదేవతల అధ్యయనం ఉపకరిస్తుందనవచ్చును.

గ్రామదేవతల ఆరాధనలో జాతరలలో కన్పించే గ్రామీణుల ఆచారాలు, నమ్మకాలు, మొదలైనవాటివల్ల, గ్రామదేవతల కథలలో, మహిమలలో కన్పించే గ్రామీణులు నమ్మకాలవల్ల ప్రాచీన మానవుని మానసిక స్థితిని, జీవనవిధానాన్ని, ఆలోచనావిధానాన్ని తెలుసుకోవటానికి వీలుకలుగుతుంది.

గ్రామదేవతల ఆరాధన అనేది గ్రామీణులందరూ పాల్గొనే ఒక సామూహిక, సామాజిక కార్యకలాపం. జాతరలలో బలుల సమర్పణలో గ్రామస్థులందరూ పాల్గొంటారు. సమాజపు సామూహిక చైతన్యాన్ని, ఉత్సాహాన్ని, కష్టసుఖాలు పంచుకోవడం అనే సామాజిక స్వభావాన్ని ఈ కార్యక్రమాలు నిశ్చితం చేస్తాయి. కనుక సమాజం తన సామూహిక వ్యక్తిత్వాన్ని, చైతన్యాన్ని నిరంతరం వ్యక్తంచేస్తూ నిలుపుకునేందుకు గ్రామదేవత భావన ఉపయోగపడుతుంది.

గ్రామదేవతల ఉత్సవాలు, జాతరలు సామాజికశాస్త్ర పరిశీలనావిషయాలు, దేవతకు పుట్టింటివారు, అత్తింటివారు ఉండడం, గ్రామదేవత జాతరలో దేవతను పుట్టింటినుంచి, అత్తింటికి సాగనంపడం కనిపిస్తుంది. ఈ జిల్లాలోని సామర్లకోట మండలం జి. మేడపాడు గ్రామములో నున్న దండుగంగమ్మ పెదబ్రహ్మదేవం (పొరుగువారు) గ్రామస్థుల ఆడపడుచు తర్వాత కాలంలో ఆమె మేడపాడులో వెలసింది. ఈమెకు ముందుగా బ్రహ్మదేవం గ్రామస్థులు చైవేద్యం పెట్టాకనే, మేడపాడు గ్రామస్థులు పెడతారు. సమీపగ్రామం సంవర నుంచి కూడ బళ్ళ కట్టకొని వచ్చిన భక్తులు అమ్మవారి జాతరలో పాల్గొని, వంటలు చేసికొని తిని వెళతారు. ఇలాంటి ఆచారాలవల్ల భక్తులు అమ్మవారి జాతరలో పాల్గొని, వంటలు చేసికొని తిని వెళతారు. ఇలాంటి ఆచారాలవల్ల ఆయా గ్రామాల మధ్య సంబంధాలు బలపడడానికి అవకాశం ఉన్నది. వారి మధ్యమకమత్యం పెరుగుతుంది. అంతేకాక ఈజిల్లాలోని లోవలో (తునిదగ్గర) భలుపులమ్మ, నవఖండ్రవాడ నక్కల్లమ్మ, సీతపల్లి బావనమ్మ, మొదలైన దేవతల వద్దకు సుదూర ప్రాంతాల నుంచి కూడ జనులు వెళ్లి, మేక, కోడి, మొదలైనవానిని బలులిచ్చి, వాటిని కమ్మగా వండుకొని, ఆరగించి ఇంటికెళతారు. ఇవన్నీ సామాజికశాస్త్రవరంగా పరిశీలించవలసిన విషయాలు. కావున గ్రామదేవతల

అధ్యయనం వల్ల సామాజికశాస్త్ర పరిశీలనా విషయాలను కూడ అధ్యయనం చేసినట్లువుతుంది.

గ్రామదేవతలకు నైవేద్యంగా ఆయా ప్రాంతపు ప్రజలు తాము తినేదే పెడతారు. తమ ప్రాంతంలో వండేది వారు తింటారు కనుక, గ్రామదేవతల అధ్యయనం వల్ల ఆయా ప్రాంతపు ప్రజల ఆహారపు టలవాట్లు, తద్వారా ఆయా ప్రాంతాల పంటలు, భూసారం కూడ తెలుసుకోవచ్చును. వ్యవసాయ రీత్యా అంత ప్రాముఖ్యంలేని ప్రాంతాలలో వ్యవసాయానికంటే పరిశ్రమలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యతనిచ్చి, అధికాభివృద్ధిని సాధించవచ్చును.

గ్రామదేవతలపై ఉండే భక్తి కొద్దీ ప్రజలు తమ పిల్లలకు దేవతల పేర్లు పెట్టుకుంటారు. ముఖ్యంగా అమ్మవారి జాతర రోజులలో పుట్టిన పిల్లలకు తప్పక పెట్టుకుంటారు. కావున గ్రామదేవతల అధ్యయనం వ్యక్తినామ పరిశీలనకు ఉపకరిస్తుంది. మా గ్రామంలో ఏగులు, తాలయ్య, పాదాలు, పాదాలమ్మ, మొదలైన పేర్లతో వ్యక్తులున్నారు. వారి పేర్లు నాకు విచిత్రంగా తోచేవి. నేను గ్రామదేవతల మీద పరిశోధనకు దిగాక ఆయా పేర్లతో దేవతలుండడం గమనించి, గ్రామదేవతల పేర్లు వ్యక్తులు పెట్టుకుంటారని తెలుసుకున్నాను. ఈ పేర్లవల్ల ఒకప్పుడు ప్రజల చేత పూజించబడి, ప్రస్తుతం అనాదరింపబడుతున్న గ్రామదేవతల గురించి కూడ తెలుసుకోవచ్చును. ఉదా : పూర్వీకుల పేర్లు ముఖ్యంగా తాతల పేర్లు మనుమలకు పెట్టడం మనకు తెలిసిందే. ఆ తాతలకాలనాడు పూజించబడుతున్న దేవతలపేర్లు వాళ్ళ పెట్టుకుంటే, వాళ్ల మనుమలకు కూడ అవే పేర్లు పెట్టడం వల్ల, ఆయా కాలాల్లో ఆరాధింపబడిన దేవతల గురించి తెలుసుకోవచ్చు. ఉదా : మా గ్రామంలో వసంతాలమ్మ దేవత ఉంది. ప్రజలు ఆమెను అంతగా పూజించటంలేదు. ఇటీవల కాలంలో జాతర జరుగుతున్న చిహ్నాలు కూడ అంతగా కన్పించటంలేదు. కాని గ్రామంలో ఉన్న వసంతయ్య, వసంతమ్మ, మొదలైన పేర్లునబట్టి, ఒకప్పుడు ఆ దేవత ప్రాధాన్యంతో ప్రాచుర్యంలో ఉండేదని తెలుస్తుంది. అధునికకాలంలో ఆపేర్లలో కలిగిన మార్పులవల్ల వసంతలక్ష్మి, వసంతరావు అని కొత్తతరం వారి పేర్లు వినిపిస్తున్నాయి.

లక్ష్మమ్మ పేరంటాలు కథలో ఆమె లక్ష్మీవారం పుట్టినందున 'లక్ష్మమ్మ' పేరు పెట్టారని వివరించ బడింది. దీనినిబట్టి వ్యక్తులకు పేర్లు పెట్టుటలో తిథి, నక్షత్రాలతోపాటుగా, రోజును కూడ గ్రామస్థులు దృష్టియందుకుంటున్నారని తెలుస్తుంది. దీనివల్ల గ్రామస్థులు పేర్లు పెట్టుకొనేటరు తెలుస్తుంది.

గ్రామదేవతల పేర్లు వ్యక్తులు పెట్టుకోవటంవల్ల, వ్యక్తులపేర్లతో గ్రామనామాలు ఏర్పడడం వల్ల, గ్రామనామాల పేర్లతో గృహనామాలు, గృహనామాలతో గ్రామదేవతల పేర్లు ఏర్పడడం కనిపిస్తుంది. వీటన్నింటినీబట్టి గ్రామదేవతల అధ్యనంతో గ్రామనామాలు, గృహనామాలు, వ్యక్తినామాలు పరస్పర సంబంధం కలిగినాయని విదితమగుటయేకాక, వాటి పరిశీలనకు కూడ వీలవుతుంది.

ఈవిధంగా ప్రాచీనసంస్కృతిని, వ్యవస్థను, అందలి ఆచారాలను, తద్వారా ప్రాచీన మానవుని మానసికస్థితిని, ఆలోచనావిధానాన్ని తెలుసుకోవటానికి వృశాస్త్రం, నరవర్గచరిత్ర, సామాజికశాస్త్రం, విషయాలు తెలుసుకోవటానికి, ప్రజలు ఆహారపుటలవాట్లు, తద్వారా అధికాభివృద్ధి కుండే అవకాశాలను తెలుసుకోవటానికి, వ్యక్తి, గ్రామ, గృహ నామ పరిశీలనకు కూడ గ్రామదేవతల

అధ్యయనం ఉపకరిస్తుందని చెప్పవచ్చును.

త్రయోదశ ప్రకరణం

గ్రామస్థుల సమ్మకాలు, ఆచారాలు, ఆరోపణలు

సాంఘిక పరిస్థితులు : నేరేళ్లమ్మ కథలో నేరేళ్లమ్మ పుట్టాక, ఆమె మేనత్త బొడ్డు రామ్మకు అన్నలు ఉత్తరాలు వ్రాస్తారు. ఆమె సున్నిపిండి, మొదలైనవి వట్టుకొని మేనకోడల్ని చూడ్డానికి వస్తుంది. వచ్చిన రామ్మను అన్నలు కాళ్ళ కడుక్కని భోజనాలు చెయ్యమంటారు. తన కుమారునికి, నేరేళ్లమ్మను ఇచ్చి పెళ్లి చేస్తామని అన్నలు వాగ్దానం చేస్తేనే తాను భోజనం చేస్తానని రామ్మ పట్టుబడుతుంది. దీనిని బట్టి నేరేళ్లమ్మ కథాకాలం నాటికి పెళ్లిళ్ల విషయంలో అమ్మాయిలకు గొర్రె వక్కువని, అబ్బాయి తల్లిదండ్రులు అమ్మాయిల్ని కోరి వెదకేవారని తెలుస్తుంది.

శాస్త్రీయ విషయాలు : గ్రామదేవతల జాతరలలో రాత్రులందు జరిగే గరగల సంబరంలో కాగడాలు (చిన్ని కర్రకు ఒకచివర గుడ్డచుట్టి, దాన్ని నూనెతో తడుపుతారు. వెలిగిస్తే అది వెలుగుతుంది) వెలిగిస్తారు. ఈ కాగడాలకు బదులు చేత్రోలు గ్రామంలో పాల కర్రను ఒకవైపు మెత్తగా నలగొట్టి వెలిగిస్తారు. నూనె పోయకుండానే అది వెలుగుతుంది. దీనినిబట్టి పాలకర్రలో చమురుగుణముందని తెలుస్తుంది.

కల్లుసాటువ కథలో సత్తెమ్మకు కల్లు పాయ్యనని తిరస్కరించి, తమ్మన్న కల్లుగీయటానికి తాటిచెట్టెక్కి, గెల పట్టుకుంటాడు. ఆ గెల పట్టుతప్పి, ఊడి చేతిలోనికొస్తుంది. మాలకాకి పాడిచిందేమో ఊడిపోయిందనుకుంటాడు. దీనిని బట్టి మాలకాకి (శరీరమంతా నల్లగా ఉండేకాకి) పాడిస్తే, చెట్లు వాటి గెలు కూడ పాడై, పట్టుతప్పుతాయని తెలుస్తుంది.

సాంఘిక సమ్మకాలు : తెలియని వ్యక్తులు ఎవరో తెలుసుకోవటానికి జానపదులలో కొన్ని సమ్మకాలున్నాయి. కుమారుని (వరుసకు కుమారుడైన వానిని కూడ) చూడగానే తల్లికి వరుసకు తల్లియైనవారికి కూడ) పాలు జాలువారుతాయనే సమ్మకం జానపదులలో ఉంది. మత్స్యకారుల వద్ద లభించిన కథలో ముదుబాల రాముడు నూతిలో ఉన్నాడని తెలుసుకొని తల్లి శివనందులమ్మ నూతివద్దకు వెళ్లి చూస్తుంది. అప్పుడు ఆమె వక్షజాల నుంచి పాలు జాలువారి అతనిమీద కురియగానే తన కుమారుడని గ్రహిస్తుంది. జంపన సిద్ధభుక్తికి వెళుతూ మధ్య దారిలో ఎల్లిమ్మ అక్కచెల్లిమ్మ వల్ల బాణం దెబ్బతిని వడిఉంటాడు. బాణం దెబ్బ తిన్న వానిని చూద్దామని వెళ్లిన చెల్లిమ్మకు జంపనను చూడగానే పాలు జాలువారి అతనిపై వడతాయి. అప్పుడు తన చెల్లెలి కుమారుడని చెల్లమ్మ, తన పెద్దమ్మని జంపన ఒకరి నొకరు తెలుసుకుంటారు.

ఆరోపణలు - సమ్మకాలు : జానపదులు నేడు జరుగుచున్న లోకంతీరును ఆచార్యవ్యవహారాలను, గతంలో ఎప్పుడో దేవుడు దేవత సమయంలో జరిగాయని, అప్పటినుంచి, అలాగే జరుగుతున్నందునే, ఇప్పటికీ జరుగుతుందని చెబుతారు. ఈవిధమైన ఆరోపణలు, ఆచారాలు ప్రజలలో ప్రాచీన ఆచారాలపై గల ప్రగాఢ విశ్వాసాన్ని తెలియజేస్తున్నాయి. వాటిని పాటించకుంటే

తమకి కీడుజరుగుతుందనే భావన వారి మాటల్లో వ్యక్తం అవుతుంది. ఈవిధమైన నమ్మకాలు జానపదులలో అదిమానవశక్తిపై నమ్మకాన్ని పెంచి, వేదాంత ధోరణిలో వారు ఆత్మత్పత్తితో జీవించటానికి ఉపకరిస్తాయనవచ్చును.

కల్లుసాటువలో సత్తెమ్మ చెట్టుగాళ్లకు (గౌడ కులస్థులకు) కల్లుగీస్తూ చెట్టుమీద నుంచి పడినా చావకుండా వరమిచ్చింది. ఆ వరాన్ని వాళ్లు తాడిచెట్టు మొవ్వులో దాచుకున్నారు. అది ఉడుత మింగింది. కాబట్టే ఉడుత ఎంత ఎత్తునుంచి, కిందపడినా చావదు. ఆ వరం నిలుపుకోలేకపోయినందుననే వాళ్లు కల్లుగీస్తూ, చెట్టుమీద నుంచి కిందపడి మరణించటం సంభవిస్తూంటుంది.

సెనగల కథలో తనను పల్లకిలో ఎక్కించి మోసినందుకు సత్తెమ్మ బ్రాహ్మణులకు కోమట్లకు వరాలిస్తుంది. ప్రజలకు శుభాశుభాల గురించి చెబుతూ, రాజులు వారికిచ్చిన మాన్యాలను అనుభవిస్తూ, సంఘంలో గౌరవంతో సుఖంగా జీవించమని బ్రాహ్మణులకు, తక్కువ ధరలకు వస్తువులను కొనుక్కొని ధరలు పెరిగాక రెట్టింపు ధరలకు అమ్ముకొని, వ్యాపారంలో ఎక్కువ లాభాలు పొంది సుఖంగా జీవించమని కోమట్లకు వరాలిస్తుంది.

వరశురాముడి కథలో బాలుడుగా ఉన్నప్పుడ అతనిని తొక్కి చంపమని, అతని మేనమామలు (కార్తికరాజు) ఏనుగులు, మొదలైన వివిధ జంతువుల్ని పంపుతారు. వాటినుంచి రక్షింపబడడానికి అతడు గ్రద్ద సహాయంపొంది, తర్వాత గద్దకు వరమిస్తాడు. ముందుకాలంలో గద్దగా పుట్టి, కోడిపిల్లల్ని తిని బ్రతకమని వరమిస్తాడు.

‘స్వామి వారు విజ్ఞుల మేడలలోని కెళ్లడం’ కథలో అమ్మవారు తనను మోసుకెళ్లడానికి నక్కను సృష్టించుకుంటుంది. తనను మోయటానికి పనికొస్తుందని మంచం కాళ్లదగ్గర కట్టుకుంటుంది. అందువలననే ఎక్కడైనా అమ్మవారి గుడి కడితే, అమ్మవారి ఎడమకాలి దగ్గర నక్కబొమ్మను వేస్తారు. బాలుణ్ణి తినమని నూతివద్దనున్న బాలుడి దగ్గరకు నక్కను పంపుతుంది. తన వద్దకు వచ్చిన నక్క పైకెక్కి బాలుడు నక్కమీద స్వారి చేసి, దానిని నానా కష్టాలు పెడతాడు. చివరకు నక్కను ఊళ్లో ఉండొద్దని, స్మశానంలో ఉండి అక్కడ పాతిపెట్టిన శవాలను తిని బ్రతకమని వరమి(ఆదేశి)స్తాడు.

శక్తి పుట్టుదల కథలో శక్తిని త్రిమూర్తులు చంపినపుడు, పెద్దవాడైన బ్రహ్మదేవతకు తల కొరిపి పెట్టించి, తల్లిని చూర్ణం చేస్తారు. ఆ చూర్ణాన్ని తిందామని బ్రహ్మ అంటాడు. మనం తింటే కలియుగంలో పుట్టే ప్రజలు కూడ అలాగే చేస్తారని, వద్దని ఈశ్వరుడు బ్రహ్మను వారిస్తాడు. ఆనాడు త్రిమూర్తులు చేసారు కాబట్టే, ఈ కాలంలో కూడ తల్లిదండ్రులు చనిపోతే పెద్ద కొడుకుచేత తలకొరిపి పెట్టించి తల్లిదండ్రుల్ని చూర్ణం చేస్తున్నారు.

శక్తికి తన కుమారులు త్రిమూర్తుల్ని చూడగానే మోహం కలిగి వారిని పొందమంటుంది. కుమారులు తల్లిని పొందితే, నరలోకంలో కూడ తల్లీకొడుకల మధ్యసత్సంబంధాలు ఉండవని తల్లిని వారించి, తిరస్కరిస్తారు.

స్వామివారు విజ్ఞలమేడలకెళ్లే కథలో రవద్దేవిరాముడు శక్తిమేడలకెళ్లి, ఆమెను వెదకుతాడు. అక్కడున్న సమస్త వాద్యాలు వాయించినా రాదు. చివరకు పంబనాదం వాయిస్తే వస్తుంది. పంబనాదాన్ని పాలనేతులతో కడుగుతాడు. ఎర్రముగ్గు, నల్లముగ్గు, తెల్లముగ్గు, పచ్చముగ్గు అన్నీ కలిపి వద్ద(ద్దం) వేసి, అచ్చట తాను పట్టుకెళ్లిన అప్పాలు, పాలకాయలు, బూర్లు, గారెలు, గొర్రెమాంసం, కల్లు, మొదలైనవన్నీ పెడతాడు. ఈరోజులలో పంబలవారు చేస్తున్న సత్తెమ్మ సంబరాలలో కూడ ఇవన్నీ ఉంటాయి. ఆనాడు రవద్దేవి రాముడు చేయబట్టే ఈనాటివాళ్లు కూడ చేస్తున్నారని జానపదుని భావన.

గౌరమ్మ కథలో జంపన మరణించాక అతని చుట్టూ పక్షులు తిరుగుతున్నాయి. ఇది గమనించిన వరశురాముడు చూసి రమ్మని డేగను వంపుతాడు డేగవెళ్లగానే పక్షులన్నీ పారిపోయాయి. అప్పుడు డేగను చూసి పక్షులన్నీ పారిపోయినందునే, ఇప్పటికీ డేగను చూస్తే పక్షులన్నీ పారిపోతున్నాయి.

పిల్లలు కాని, పెద్దవారు కాని బయట నుంచి వచ్చినపుడు వారికూడ బయటనుంచి దుష్టశక్తులు వస్తాయని, వారితోపాటు ఇంటిలో నున్నవారికి కూడ హాని చేస్తాయని, దిష్టి తీస్తారు. ఈవిధంగానే జంపన ఇంటికెళ్లినపుడు గౌరమ్మ అన్నమీద, ప్రేమకొద్దీ దిష్టి తీస్తుంది.

సన్నిహితులమధ్య ప్రేమ ఉండటానికి సంబంధించిన సమ్మతాలు : సన్నిహితులకు లేక సంబంధితులకు తలతోపేలుచూస్తూ, పేను దొరికితే చూసిన వారిమీద, అవతలి వారికి ప్రేమ ఉన్నట్టు, దొరకకపోతే ప్రేమ లేదన్నట్టు జానపదులు భావిస్తారు. ఇందుకు ఆయా కథలలో కొన్ని సంఘటనలు ఉదాహరణగా చెప్పవచ్చును.

జంపన కథలో జంపన సిద్ధులకు విందుగావెళుతూ, మధ్యదారిలో తన ప్రేయసిజట్ల మాణిక్యం వద్ద కెళతాడు. ఆమె తన భర్త తనమీద ప్రేమతో వచ్చాడో, ప్రేమలేక వచ్చాడో తెలుసుకోవటానికి అతని తలలో పేలు చూస్తుంది. పేను దొరికితే ప్రేమతో వచ్చినట్టు, లేకుంటే మామూలుగా వచ్చినట్టు భావించాలి.

అదేవిధంగా జానపదుల మధ్య ప్రేమ చూపించటానికి ఒకరి తలలో ఒకరు పేలు చూడడం, వీవు మట్టి నలవడం చేస్తారు. గౌరమ్మ కథలో గౌరమ్మను బలిజీడు తీసుకెళ్లిపోయినప్పుడు ఎల్లమ్మ తలలో పాయపెడతావనుకున్నాను అని కూతురి కోసం ఏడుస్తుంది. దీనినిబట్టి ఇవన్నీ ప్రేమలు ఒకలబోసుకోవటానికి జానపదులు చేసే పనులని తెలుస్తున్నది.

ఒకరికి హాని జరిగినపుడు వారి రక్తసంబంధీకులకు అసాధారణ పరిస్థితు

లేర్పడడం : తమ వారికి హాని జరిగినపుడు రక్తసంబంధీకులకు అసాధారణంగా తోస్తుంది. గౌరమ్మ కథలో కార్తీకరాజు జంపన గుండె మీద బండరాంబు వడవేయగా, అతడు మరణిస్తాడు. అప్పుడు సముద్రపాడ్డున వెండి సురటీలు వేస్తున్న అతని తమ్ముడు వరశురాముడికి వేసుకున్న తాంబూలం చేదుగా అనిపించింది.

జానపదులకు 'ఏడు' అంకె ప్రీతిపాత్రత : జానపదులు ఆయా సందర్భాలలో ఏడు

అంకెను ఎక్కువగా వాడతారు. కాశమ్మోరు కథలో ఆమె తన కోరిక నెరవేర్చునందుకు తండ్రికి వ్యాధి రప్పించి చాలా కష్టాలు పెడుతుంది. ఈశ్వరునికి పాంగువ్యాధితో శరీరంపై ఏడు తొడుగులు తొడిగించి, ఏడుపూతలు పూయించింది. మశాన దేవత కథలో ఏబారి ఎల్లమ్మకు ఏడుగురు అబ్బాయిలు తర్వాత అమ్మాయి పుట్టడం, ఆమెను ఏడుగురు ఎరుకలవారు పెంచుకోబోవడం, ఆమెను గంగలో వేయటానికి ఏడుగురు అడపిల్లలున్న జాలరి పూనుకోవడం, ఆమె మళ్ళీ ఏడుగురు మునులకు దొరకడం ఇవన్నీ జానపదులకు ఏడు అంకె ప్రీతిపాత్రమని తెలియజేస్తున్నాయి.

ఉపదేశం : చెడువనులు చేయటానికి కొంతమంది ధనంమీద ఆశకొద్దీ పూనుకుంటారు.

అటువంటి వారు తమ కార్యంలో విఫలరయితే, అన్ని విధాల నష్టపోతారని చెప్పటానికి జానపదులు ఆయా కథాసందర్భంలో ఉపదేశమిస్తుంటారు. జంపన కథలో జంపనను చంపమని ఎల్లమ్మ పాముని పంపుతుంది. చంపివస్తే, కోడిగుడ్డు ఇస్తానంటుంది. గుడ్డుకి ఆశపడ్డ పాము జంపన వద్దకెళ్లి అతనిచేత చంపబడి, తిరిగి బ్రతికింపబడి (రూపంలో మార్పు తెచ్చుకొని) ఎల్లమ్మ వద్దకు వెళుతుంది. తన కుమారాణ్ణి చంపకుండా వచ్చినందున ఎల్లమ్మ పాముని కొట్టి తరుముతుంది. అక్కడనుంచి బయలుదేరి పాము తన పిల్లలున్న పుట్టవద్దకెళుతుంది. రూపంలో వచ్చిన మార్పువల్ల, ఆమె తమ తల్లికాదని తలచి, పిల్లలు కూడ తరుముతారు. ఈవిధంగా పాము ఏకాకి అవుతుంది. ఈవిధమైన కల్పన చెడువనులు చేసేవారు అన్నివిధాల నష్టపోతారని, చెడువనులు చేయవద్దనే ఉపదేశంగా చెప్పవచ్చును.

ఆయా వృత్తులవారి ఆచార సంప్రదాయాలు : పోలేరమ్మ కథలో మత్స్యకారులు

నావను సముద్రంలోకి దించేతీరు వివరించబడింది. తెల్లవారుజానున రెండు నక్షత్రాలు కలిసే సమయంలో దింపుతారట. తెల్లవారుజామున రెండుమక్కలూ ఏదో సమయంలో కలుస్తాయట. దీనినిబట్టి రెండు నక్షత్రాలు కలిసే సమయం శుభసూచక మని, వారు భావించినట్టు చెప్పవచ్చును.

కల్లు సాటువ కథలో కల్లు అడిగిన ముసలమ్మతో, తమ్మన్న కాటుమాయమ్మ (వారి దేవత)కు కల్లు పోయ్యలేదు. బాలిపాపలకు ఎంగిళ్లు తియ్యలేదు అంటాడు. దీనినిబట్టి వాళ్లు చెట్టు నుంచి కల్లు దింపగానే ముందుగా పైన పేర్కొన్న రెండు పనులు చేసాక అమ్మకం, దానధర్మాలు చేస్తారని తెలుస్తుంది.

విధవరాండ్లు ఏకులరాట్నం పడుకుట : వితంతువులు ఏకులరాట్నం పడుకుట సంఘంలో

జరిగేది కావచ్చు, భర్తలు పోయినందున వీరికి సంసార బాధ్యతలు తక్కువై, అత్తచాటు కోడలిగానో, తల్లిచాటు కూతురిగానో ఉంటూ, ఇంటి నుంచి బయటకు వెళ్లక ఏకులరాట్నం వడికే పనిచేస్తున్నారనటానికి ఆయా సందర్భాలలో జానపదులు వ్యక్తం చేసిన భావాలే నిదర్శనం. వరశురాముడి కథలో తన మేనమామలు కార్తికరాజుల్ని చంపదలచిన వరశురాముడు, ముందుగా ఎరుకని వేషంలో వెళ్లి, తమ అత్తలకు ఎరుక చెబుతాడు. అప్పుడు మీ భర్తల్ని వరశురాముడు యుద్ధంలో చంపితే, మీరు విదవరాండ్రై ఏకులరాట్నం వడకాలంటాడు.

గ్రామదేవతల కథల అధ్యయనం వల్ల పైన పేర్కొన్న అనేక విషయాలు తెలుసుకొని తద్వారా

గ్రామీణుల మనస్తత్వం, వారి జీవనవిధానం అవగతం చేసుకోవటానికి వీలుకలుగుతుంది.

అనుభంధం 1

సేకరించిన వివిధ గేయాలు, పద్యాలు, దండకాలు

విషయసేకరణ ఎక్కువభాగం వచనరూపంలో ఉన్నప్పటికీ, గేయాలు కూడా కొన్నిలభించాయి. వాటిలో పూజాగేయాలు, వర్ణనాగేయాలతోపాటు కథాగేయాలు కూడా ఉన్నాయి. అందలి కథలను సంబంధిత ప్రకరణాలలో వివరించినప్పటికీ, వీటిని కూడా ఇక్కడ పొందుపరచున్నాను. కొందరు శిష్టులు గ్రామదేవతలపై తమ భక్తి ప్రవత్తులు ప్రదర్శిస్తూ, ప్రామాణికమైన సాహిత్యరచన కూడా చేసారు. వాటిలో గొల్లప్రోలు మండలం తాటివర్తి గ్రామనివాసి ఆకొండివేంకన్న గారు తమ గ్రామదేవత గజ్జాలమ్మపై వ్రాసిన శతకం పేర్కొన దగింది. ఈ అముద్రిత గ్రంథంలో ఇరవదితొమ్మిది పద్యాలే లభిస్తున్నాయి. మండపేట మండలం మారేడు బాక గ్రామ నివాసి శ్రీ ముక్కుపాటి భాస్కరరామయ్యసిద్ధాంతి తమ గ్రామదేవత మావుళ్లమ్మపై వ్రాసిన దండకం కూడా లభించింది. ఇది ముద్రించబడింది కూడా. ఆసాదులు కూడా గ్రామదేవతారాధనలో శిష్టులచే రచించబడ్డ దండకాన్ని చదువుతారు. గ్రామదేవతలపై ఉండే భక్తికొద్దీ బుర్రకథ దళం వారు వారి బాణీలో గ్రామదేవత మీద కూర్చిన పాటలు కూడా ఉన్నాయి. పీఠాపురంలో బంగారమ్మ మీద ఒక బుర్రకథ పాట లభించింది. కావమ్మ పేరంటాలు మీద బుర్రకథ రచించబడింది. కావమ్మకథ ముద్రించబడినందువల్ల, నాగ్రంథవిస్తృతి భీతివల్ల ఈ బుర్రకథను ఇచ్చట పొందుపరచడం లేదు. నేడు ప్రజలను ఉద్రాతలూగిస్తున్న ఆధునిక సినీగీతాల బాణీలో ఆయాగ్రామాల భజనబృందాలవారు తమ తమ గ్రామదేవతలమీద పాటలు వ్రాసి పాడుతూ తమ భక్తి ప్రవత్తులు ప్రదర్శిస్తున్నారు.

పూజా గేయాలు (పంబల వారివి)

పాపచేట పాట

పాపాడేనమ్మా పాపాడెను	- పాపాడేనమ్మ పాపాడెను
ఏడవకూ ఏడవకూ పాపన్నా	- ఎందుకేడుస్తావు పాపన్నా
నిర్దరికి నూరేళ్లు నీకు నూరేళ్లు	- నిను గన్నతల్లికి నిండు నూరేళ్లు
గట్టుంట పోయేటి గాజులాచేడి	- తేవమ్మ పాపాకి తేనెగాజులూ
పుంతల్లో నీలానిపావన్న	- పోసేవారవరమా పాపన్నా
ఏడవకూ ఏడవకూ పాపన్నా	- ఎందుకేడుస్తావు పాపన్నా
కల్లాకాటుకజూసి పాపన్నా	- కల్లెరుపూజూసి పాపన్నా
ఏటిమీది గిరిరాజు	- నిన్నడిగినాడు
ఎందుకడిగినాడు ఏలడిగినాడు	- రూపాయిత్తానని రూవడిగినాడు

ఏడవకూ ఏడకూ పాపన్నా

- ఎందుకేడుత్తావు పాపన్నా

నివ్వాళి పాట

ఎండీపల్లెములోనూ నివ్వాళో

- ఒడుతులేపట్టారు నివ్వాళో

కంచూపల్లెములోను నివ్వాళో

- కాంతలేపట్టారు నివ్వాళో

రాగీ పల్లెములోనూ నివ్వాళో

- రంభలే పట్టారు నివ్వాళో

దీవెన పాట

దివ్వించాలమ్మా దివ్వించాల

- కొడుకులు కుమారుల్ని దివ్వించాల

కోటేల సంపదలు దివ్వించాల

- దివ్వించు వారింట మరిపిమి కలుగు

ఎండీ బంగారం ఇలతూగుటుండాల

- పాడీవంటలు భాగ్యరేకలు కలగాల

అల్లుళ్లు ఆడబిడ్డలు దివ్వించాల

- అతికమైన సంపదలు దివ్వించాల

కోటిరాశులమీద దివ్వించాల

- కోడైకూత్తుండాలని దివ్వించాల

గంగాలమ్మ పాట (మన్యం ప్రాంతంలో పాడే పాట)

రావే రావే గంగాలమ్మ

- రాగాడేవో గంగాలమ్మా

చూడే చూడే గంగాలమ్మా

- చూడాగాడే గంగాలమ్మా

మావంక చూడవే గంగాలమ్మా

- మమ్ము కాపాడవే గంగాలమ్మా

ఏడాదికోసారి గంగాలమ్మా

- నీ సేవ చేసెదమె గంగాలమ్మా

నెలకు మూడోరసాలు గంగాలమ్మా

- మాకు కురిపించాలి గంగాలమ్మా

ఒడ్డాది కొండనే గంగాలమ్మా

- లయమల్లి ఒరసాలు గంగాలమ్మా

మాడుగుల కొండనే గంగాలమ్మా

- మగుమండి కలగాల గంగాలమ్మా

మాయిల్లు నిండాలి గంగాలమ్మా

- నీసేవ సేసెదమె గంగాలమ్మా

మావంక చూడవే గంగాలమ్మా

- మమ్ము కాపాడవే గంగాలమ్మా

అద్దేపల్లి రాజారావు, గొల్లపల్లి రాజారావు, రాజుజమ్మంగి

నూకాలమ్మ పాట

మాయామ్మవే నీవు నూకాలమ్మ వేనీవు

- ముందుగానే యీధరలోనే నీవమ్మా

డమ డమ డప్పులతోనా
 ఏడుగొమ్ములమేక వేటలు
 ఓబరిణి కుంకుమలమ్మా
 గొర్రులూ మేకలూ గొప్ప నీకమ్మా
 నీసల్లనైన కొసరాశివునే నూకాలమ్మ
 ముందుగానే యీధరలోనే నీవమ్మ

- సబయంతా నీకేనమ్మా మాయమ్మవే
- నీకు ఇడుతుమమ్మా మాయమ్మవే
- ఒడ్డాది 'సుపూలమ్మా మాయమ్మవే
- నీలాల కమలపు తల్లివి నీవమ్మా
- మాయమ్మవే నీవు నూకాలమ్మావే
నీవు

గొల్లపల్లి ముసలయ్య, రాజహమ్మంగి

మేలుకొలుపు పాట :

ఆనందమే ఆనందమే
 నినుగొలిశానా నినుగొలిశానా
 రాజు గొలిశనూ రంగమాడెనూ
 ఎట్టిమెట్టిన తల్లి నన్నావే !
 పువ్వులికి పున్నెశాలినన్నావే !
 ముగ్గురు ముగ్గురు తల్లి నన్నావే
 పనిపట్టిసీర కట్టుకున్నావే
 ముక్కు ముంగరెట్టుకొని బాల పైటేసుకొని
 కళ్యాణ జాగాలే అమ్మా నీవో
 తాగింది తవుడుకల్లు ఓరి మనవుడా
 మందేల పెట్టావు మానీడ
 మందుగాదు మాయగాదు అమ్మానీకో
 నల్లగొండ నాంచారి నన్నావే
 ఆడతావమ్మో ఆడతావే
 నువ్వాడవే నేనాడెనా
 ఎరుకలేత పల్లకిని ఎరుక లేనమేసుకొని
 సింకుసెట్టా బొంకునెట్టుకున్నావో

- ఆనందమమ్మా ! వైబాగ్గమా
- నినుగొలిశానమ్మా ! నీకు మొక్కేనా
- రాజు కొలిశానమ్మా
రంగమాడెనూ!
- మట్టికి మాపు తల్లినన్నావే
- భూలోకరంభ నేనన్నావమ్మా !
- మూలనున్న ఆదిశక్తినన్నావే
- మావిడాలబొట్టు పెట్టుకున్నావే
- ఏదేశమెల్లావే అమ్మా నీవు
- ఒల్లెల్లా మరిసాపు అమ్మా నీవు
- తాడిసుట్టా తిప్పాపు ఓరి మనవుడా
- మాకేల పెట్టావు మానీడ
- మలుపుతాటికల్లు దేవతా నీకో
- నీవు నాటవైతేలిపో నన్నావే
- పాడతావమ్మో పాడతావే
- ముచ్చాలినానలే కుడిశావమ్మో
- ఏ ఊరు ఎల్లావు అమ్మా నీవు
- పిల్లివాణ్ణి సంకనెట్టుకున్నావమ్మా

కాళ్ళాగజ్జలమీద గల్గే గల్గే
 రాయబారమే రాయబారమే
 రాయబండదేవతా రచ్చబండదేవతా
 నీవు నాతల్లివే నేను నీబిడ్డనే
 సాయనాదేవికి సల్లకావుళ్యే
 పోతా పోటీకాడ జంగామయ్యా
 పల్లకింద పక్కళల్లా జంగా మయ్యా
 సల్లిమువ్వలాడే జంగామన్న
 జంగమో లింగమో ఓయి లింగమా
 ఓరుగల్లు కొట్టావే అమ్మానీవు
 జిత్తుల జిత్తులవాడు రాయడే దేవుడా
 రాజులకీ దేవుడికీ కళ్యాణమే
 ఆడతామమ్మో పాడతామే
 నల్లముగ్గు నాలుగేలు అమ్మా నీకో
 మే అన్నామేకలే అమ్మా నీకో
 అరిసేటి గొర్రులే మెరిసేటి కత్తులే
 ఏబులుమే గుగ్గులుం అమ్మా నీకు
 చింతలోరు చింతలపైన ఓరిగుమ్మడో

- ఓరుగల్లురాజుకే చెల్లో చెల్లో
 - రాయబారమా రచ్చబారమా
 - ఓయి ఓయిదేవతా ! ఓయిదేవతా
 - నీవునేను కూడుకొని సల్లచెయ్యాలి
 - సాయినాదేవికి పాలుకావుళ్యే
 - ఒల్లెలా యీబూది జంగామయా
 - మాయదారికోడమ్మ జంగామియ్య
 - మంచీగంధంవాడే జంగామన్న
 - ఓయి ఓయి లింగమా పాడులింగమా
 - ఓలాలాడించావే అమ్మా నీవు
 - శక్తి కన్న పెద్దోడు బాలనాగన్న
 - ఇంతా కళ్యాణమే నిను గొలిశారా
 - సువ్వాడకమ్మా నేనాడగా
 - పచ్చముగ్గు వదివేలు అమ్మా నీకో
 - కా అన్న కారుకోళ్లు అమ్మా నీకు
 - కుడువులే గుగ్గిలు కుంభాలు నీకు
 - ఏకాదూపాలమ్మా తల్లీ నీకు
 - గిరిగిరా జారాడు ఓరిగుమ్మడో

రేపు గంగరాజు, పిరాపురం

జగదంబ పాట :

అమ్మా రావే అమా రావే శారదాంబా
 నీసేవాచేతూమమ్మా శారదాంబా
 కట్టమందు కాపాడుము తల్లీ శారదాంబా
 అమ్మా బెజవాడలో వెలిసితివమ్మా శారదాంబా
 కావిడికోడులు గండదీవమా శారదాంబా
 అంబరావే జగదంబ రావే

- జగదాంబవైనా నీవే నాచూడే అంబా
 చూడే అంబా
 - నినుబాగా కొలుచుదువమ్మా
 శారదాంబా
 - నీ పాదపద్మములు సేవసేతుమా చూడే
 అంబా అంబా చూడే బో
 - దేశమెల్ల పేరెల్లితివమ్మ శారదాంబా అంబా
 శారదాంబా
 - గ నువ్వుగానే చెల్లింతారమ్మా
 శారదాంబా అంబా శారదాంబా
 - అంబా జగదాంబా భూలోకం రంభా !

అమ్మా !

పముగన్న మాయమ్మ నీకు మ్రెక్కెదమమ్మా !

శివకంచి నాగరాజు, బలభద్రపురం

ఎరుక పాట

(పంబలవారి కల్లుసాటవకథలో ఎరుకత వేషం వేసిన సత్తెమ్మ పాడే ఎరుకపాట)

- యబో యబో ఏరూక గోవిందనాథా ఎరూక - గోవిందనాథా ఎరూక గోపాలనాథా
ఎరూక
- మేమెరుక సెప్పినా ఏడూ గడియలకు - అద్దంలో మీబిడ్డ ఆడుచుండాల
- అద్దంలో మీ బిడ్డ ఆడుచుండాల - తప్పకా నామాట దైవాలతోడు
- తూరుపూరాజులకి ఎరుక నేజెప్పితే - తొమ్మిది మూళ్లాసీర వారెట్టినారూ
- దక్షిణా రాజులక ఎరుక నేజెప్పితే - ఆ దండాగడియాలు వారెట్టినారు
- తూరుపూ రాజులకు ఎరుక నేజెప్పితే - తొమ్మిదిమూళ్లాసీర వారెట్టినారూ
- యబో యబో ఏరూకా గోపాలనాథా ఏరూకా - గోపాలనాథా ఏరూకా గోవిందనాథా
ఏరూకా

శివకంచి మాధవ, పిఠాపురం

గంగాలమ్మ పాట (మన్యం ప్రాంతంలో పాడే పాట)

- రావే రావే గంగాలమ్మ - రాగాదేవో గంగాలమ్మా
- చూడే చూడే గంగాలమ్మ - చూడాగాదే గంగాలమ్మా
- మావంక చూడవే గంగాలమ్మ - మమ్ముకాపాడవే గంగాలమ్మా
- ఏడాదికోసారి గంగాలమ్మ - నీ సేవ చేసెదమె గంగాలమ్మా
- నెలకు మూడారసాలు గంగాలమ్మ - మాకు కురిపించాలి గంగాలమ్మా
- ఒడ్డాది కొండనే గంగాలమ్మ - లయమల్లి ఒరసాలు గంగాలమ్మా
- మాడుగుల కొండనే గంగాలమ్మ - మగుమండి కలగాల గంగాలమ్మా
- మాయిల్లు నిండాలి గంగాలమ్మ - నీసేవ సేసెదమె గంగాలమ్మా
- మావంక చూడవే గంగాలమ్మ - మమ్ముకాపాడవే గంగాలమ్మా

అద్దెపల్లి రాజారావు, గొల్లపల్లి రాజారావు, రాజులమ్మిగి

సూకాలమ్మ పాట

- మాయామ్మవే నీవు నూకాలమ్మ వేనీవు - ముందుగానే బలభద్రతోనే నీవమ్మా

డమ డమ డప్పులతోనా

ఏడుగొమ్ములమేక వేటలు

ఓబరిణి కుంకుమలమ్మా

గొర్రలూ మేకలూ గొప్పే నీకమ్మా

నీసల్లనైన కొసరాశివునే నూకాలమ్మే

ముందుగానే యీధరలోనే నీవమ్మ

- సబయంతా నీకేనమ్మా మాయమ్మవే

- నీకు ఇడుతుమమ్మా మాయమ్మవే

- ఒడ్డాది పసుపూలమ్మా మాయమ్మవే

- నీలాల కమలపు తల్లివి నీవమ్మా

- మాయమ్మవే నీవు నూకాలమ్మావే నీవు

గొల్లపల్లి ముసీలయ్య, రాజవొమ్మంగి

ఆసాదివాని మంగళహారతి పాట

ఆది దేవతవు నందురు ముందుగా నినుకొలిచి ఇందు జనులు

పొందువైన తమ్ముడు పోతురాజునకు అందమైన తల్లి

గుబ్బాలమ్మా మంగళా జైమంగళా

కాపుసీరలుగట్టి గస్తూరిబొట్టెట్టి కన్నులా సన్నంగి కాటుకుంచి

కాంతలను వీరులను కాసి రక్షించమని ఘనముగా వచ్చారు

గుబ్బాలమ్మా మంగళా జైమంగళా

ముత్యాలు వజ్రాలు మును మనుమలతోను చిత్తును నివ్వాలి చేతి మనువు

నంది నెక్కిన శివుడు వాసాలి మనవాలి మూల నుంచిన

గుబ్బాలమ్మా మంగళా జైమంగళా

పుప్పులూ నినుగొలుతు అక్షింతుల నిను గొలుతు గంధాన్ని నినుగొలుతు కస్తూరి నినుగొలుతు

ఎప్పటికీ నినుగొలుతు ఏకచిత్తముతోను మనసా నినుగొలుతు పరమేశ్వరీ మంగళా జైమంగళా

భూమి పుట్టుక పుట్టిన తల్లివని భూలోకసుందరివి శత్రునీవు

గౌరి కుంకుమతోని గంభీరమని నీవు కాపాడు రక్షించు

గుబ్బాలమ్మా మంగళా జైమంగళా

ఆసాది శ్రీరామమూర్తి, ఊలపల్లి

ఆసాదివాని దండకం

శ్రీ రాజరాజశ్వరి, శంకరీ శాంభవీ, వైష్ణవీ, శాకిణీ, ధాకిణీ, శంభురాణీ

మహాదీల ఊలేశ్వరీ కోటిసూర్యవ్రకాశుని ముదంబొప్పు శ్రీ వేదరా

ద్వాంచుండుం కోరిబాపిరాజేటక్విన్ పుత్రుడున్, లింగరాట్క వియన్,

(దండక కర్త) హరిభక్తుడన్, ఆనాడు ఆదేవి నిర్వికారంబు నన్ను

బయలందిన్, ఓంకార శబ్దము బుట్టంగ నట్టి ఓంకారంబులో

పట్టియున్ ముమ్మూర్తలను చూచి యాశక్తి మోహించకుండ దాగియుండగా
పుడారుడుండన్ చూసి, వోతల్లి మేమునీపుత్రులమై పుట్టియుండంగ

అని ఈవిధంగా సాగే ఈదండకంలో శక్తిదేవత పుట్టడం, త్రిమూర్తులు పుట్టడం ఆమె
విధ ప్రాంతాలలో వివిధ పేర్లతో పూజింపబడడం, సర్వజనులూ ఆమెనూ పూజించి, వివిధరకాల
యక్కులు చెల్లించడం మొదలైనవన్నీ వర్ణింపబడ్డాయి.

సర్వనాగేయాలు (దుర్గమ్మ గేయం)

శాతురా కూతురా ! బెజవాడ దుర్గమ్మ నీ నూటొక్క మెట్టులకి నిలిశి వందనమా !

ఓపు ఏదరినున్నావో కూతురా జగదంబా భూలోకశత్రుమూ ఓంబుదుర్గమ్మా !

ఏ కుడిచేతిలోనమ్మ కుంకుల బరిణమ్మ నీ ఎడమాచేతిలోన ఏవరోట్టతల్లీ !

ఏ జానీకి నాలుకలే జానాడే బల్లాలే ఏదరిని ఉన్నావోతల్లీ నీకు వందనమా !

ఏదరిని ఉన్నావో నిన్నెంచలేమమ్మో జగదంబా పారివోతి నీకువందనమా !

నీ కుడిచేతిలోన కుంకాల బరిణి కుంకాల బరిణి !

నీ ఎడమచేతిలోన ఏవరోట్టతల్లీ ! ఏవరోట్టతల్లీ !

జల్లీ పాపిడికొప్పు నీకందమమ్మ ! నీకందమమ్మా

జానడే నాలుకలు ఓంబుదుర్గక్కా ! ఓంబుదుర్గక్కా !

నడిసేటి కాళ్ళకి నాగుటందీలు నాగుటందీలు

ఇసరేటి సేతులుకి ఈరగడియాలు ఈరగడియాలు

దానైన సేతులుకి దండగడియాలు దండగడియాలు

గండ్రగొడ్డళ్ళమ్మ ఓంబు దుర్గక్కా ఓంబు దుర్గక్కా

గజానూలాలమ్మ ఓంబు దుర్గక్కా ! ఓంబు దుర్గక్కా !

నూటొక్క మెట్టులుకి యేకవందనమా ! యేకవందనమా !

అతికప్పురాలు వారతులు తల్లీ ! వారతులు తల్లీ !

కొట్టన్న కొబ్బరులు కొమ్మరటివళ్ళు ! కొమ్మరటివళ్ళు !

నల్లిమా చెరుకులు బొంతరటివళ్ళా ! బొంతరటివళ్ళా !

ఎంగిలీ కంఠాన్ని ఎత్తిపిలిశామూ ! ఎత్తిపిలిశామూ !

మానవాజనమాన్ని మన్నించలేము ! మన్నించలేము !

నీతిమాజనమాన్ని నిలవలేమమ్మా ! నిలవలేమమ్మా !

ఏడేడు సంధ్రాన పాలసంధ్రాన ! పాలసంధ్రాన !

పాలసంధ్రం కింద వగ్గుళ్ళపుట్ట ! వగ్గుళ్ళపుట్ట !

వగ్గుళ్ళపుట్టలో బాలనాగన్న ! బాలనాగన్న !

ఆదై నిలిశాపు ఓయి దుర్గక్కా ! ఓయి దుర్గక్కా !
 ఒరికూడు కుంబాలు ఓయిదుర్గక్కా ! ఓయిదుర్గక్కా !
 కాళాత్తి పెరిగాపు ఓయి దుర్గక్కా ! ఓయి దుర్గక్కా
 కిట్నానదీకైనా తానాలకెళ్లి ! తానాల కెళ్లి !
 ములిగిపోయేవమ్మ బెజవాడ దుర్గా ! బెజవాడదుర్గా !
 లంబాటివోరమ్మ నిన్ను తీసారు ! నిన్ను తీసారు !
 ఒడ్డుపైనెట్టేరు బెజవాడ తల్లీ బెజవాడ తల్లీ !
 ఒల్లిల్లి వసుపులూ ఓయి దుర్గక్కా ! ఓయి దుర్గక్కా !
 ఒల్లిల్లి కుకంకాలు ఓయి దుర్గక్కా ! ఓయి దుర్గక్కా !
 పువ్వులే పుసపాలు నీపూజలమ్మా ! ఓయి దుర్గక్కా !
 నూటొక్క మెట్టుమీద నిన్ను బెట్టేరు ! నిన్ను బెట్టేరు
 సుక్కురోరనాడు కుంకాల పూజి కుంకాల పూజి
 లచ్చివారనాడు పుసపాలపూజి ! పుసపాల పూజి !
 మచ్చలేనిపోతులే ఓయి దుర్గక్కా ! ఓయి దుర్గక్కా !
 కోడిపుంజాలైనా నీకు కోతూరు ! నీకు కోతూరు !
 ఇంటికడ తల్లులే ఓయి దుర్గక్కా ! ఓయి దుర్గక్కా !
 ఇల్లలికి ముగ్గెట్టి ఈతచిలికేసి ! ఈతచిలికేసి !
 ఎంతవక్కానిదానివోయి దేవతా ! ఓయి దేవతా !
 నడిసేటికాళ్లకీ నాగుటందీలు ! నాగుటందీలు !
 ఎంతవక్కాని దేవతా బెజవాడ దుర్గమ్మా ! బెజవాడ దుర్గమ్మా
 సిన్నలకి పెద్దలకి సక్కాని దేవతా! సామల్కోట గ్రామంలో అమా దుర్గమ్మా !
 నుపు పుసుపులమ్మై నిలిసాపు అమ్మా దుర్గమ్మా !
 నువ్వెంత సక్కాని దేవతవే అమ్మా దుర్గమ్మా
 నీ నూటొక్క మెట్టుమీద అమ్మా దుర్గమ్మా !
 నుపు పెద్దాపురం గ్రామంలో అమ్మా దుర్గమ్మా
 నుపు మరిదమ్మై నిలిశావే అమ్మా దుర్గమ్మా !
 నుపు కాండ్రకోట గ్రామంలో అమ్మా దుర్గమ్మా
 నుపు నూకాలమ్మై నిలిశావే అమ్మా దుర్గమ్మా !
 నీకు సారేడి బొట్టాలే అమ్మా దుర్గమ్మా
 నీకు జానేడే నాలుకులే అమ్మా దుర్గమ్మా

కొత్తమ్మ పాట :

శ్రీరామ రామండి ఓలె	-	ఓరామ రామండి ఓలె
సెలతప్ప నెల్లాయె ఓలె	-	రెండోనెల్లా గడిచి ఓలె
మాడూ నెల్లాయెనూ ఓలె	-	నాల్గనెల్లా గడిచి ఓలె
అయిదోనెల్లాయెనూ ఓలె	-	ఆరోనెల్లా గడిచి ఓలె
ఏడోనెల్లాయెనూ ఓలె	-	ఎనిమిదో నెల్లాగడిచి ఓలె
వెన్నెండు నెల్లింకా ఓలె	-	బాగుగా గడిచింది ఓలె
తూర్పుగోదావరి ఓలె	-	తూనీ తాలూకాండి ఓలె
నందూరు మండలము ఓలె	-	కొట్టమూ శివ్వారూ ఓలె
తిమ్మరాజు పేట ఓలె	-	నిలుచున్నా కొత్తమ్మా ఓలె
పూర్వాకాలమునాడూ ఓలె	-	మాపుంజూ పెద్దలు ఓలె
వనపాలు కొత్తమ్మా ఓలె	-	వడ్డీలు పలికేరూ ఓలె
వర్షానికైనాని ఓలె	-	బేవనోరమ్మాయి ఓలె
ఏగిపోయీ వచ్చాపు ఓలె	-	మా గొల్లివాడలకీ ఓలె
చిన్నలు పెద్దలు ఓలె	-	చేమంగా ఉండాల ఓలె
మామీద చిత్తాలు ఓలె	-	మరచిపోవద్దండి ఓలె
పాకయినా లేదండీ ఓలె	-	పందిరీ లేదండీ ఓలె
పచ్చనీ చెట్టుకిందా ఓలె	-	నిలుచున్నా కొత్తమ్మా ఓలె
శరీమీద దెబ్బ ఓలె	-	సప్పడేంటంబాపు ఓలె
ఏడాదికోమారు ఓలె	-	ఓకట్టి పిలిచారు ఓలె
ఏరీతుగున్నాది ఓలె	-	మాయా కొత్తమ్మండి ఓలె
చెట్టూ సేవరామీద ఓలె	-	నిలుచున్నా కొత్తమ్మా ఓలె
పెద్దపులి వత్తాది ఓలె	-	బొబ్బలెట్టుతున్నాది ఓలె
కాండ్రూ కాండ్రూమాని ఓలె	-	కేకలెట్టుతున్నాది ఓలె
కొత్తమ్మా మామీద ఓలె	-	మయిమరచి పోవద్దు ఓలె
చెట్టుండు చేమండు ఓలె	-	చేమంగా ఉండాల ఓలె
దూడండు దుక్కండు ఓలె	-	మాదుట్టు ఉండాల ఓలె
గరువండు గట్టుండు ఓలె	-	మాదుట్టు ఉండాల ఓలె
అమ్మా నీపెరెట్టి ఓలె	-	ఓ కొట్టి పిలిచాము ఓలె
మాగొల్ల యూదులకీ ఓలె	-	ఓకొట్టి పిలిచాము ఓలె
అరగడియా మాయండు ఓలె	-	అదుకో మాతల్లీ ఓలె

కర్రాసప్పుడుతోటి ఓలె	-	గనుముగా నినుగొలిచె ఓలె
చిన్నలమూ పెద్దలమూ ఓలె	-	మరిచేరుకున్నాము ఓలె
పెద్దాపేరంటాళ్లు ఓలె	-	మరిచేరుకున్నారు ఓలె
కొక్కోకోమని కోడి ఓలె	-	కూతకూసినదాక ఓలె
చేసారు సంబరమూ ఓలె	-	మావచ్చుగానండి ఓలె
కులకూల కన్నీరు ఓలె	-	కుమ్మారిచావద్దు ఓలె
సరదాగా సంబరము ఓలె	-	సరిపాడా చేస్తాము ఓలె
చిన్నలమూ పెద్దలమూ ఓలె	-	మరిచేరికున్నాము ఓలె
తొలివారమూ గడిచె ఓలె	-	మరివారమొచ్చింది ఓలె
మూడోవారమునాడు ఓలె	-	ముద్దుగ నిన్నమ్మా ఓలె
కూర్చీకో కొత్తమ్మా ఓలె	-	మాకొరితెచ్చాము ఓలె
వనవాలో కొత్తమ్మా ఓలె	-	నిన్నూ వంపింతాము ఓలె
కోడులతో పాములతో ఓలె	-	కొదవలేకుండాను ఓలె
పచ్చాని చెట్టుమీద ఓలె	-	పప్పుపండ్లంతోని ఓలె
లేతమామిడిమొగ్గ ఓలె	-	అనందపడతాము ఓలె
రెప్పపాటు సందూను ఓలె	-	కాపాడుమాతల్లి ఓలె
గారులతో బూరులతో ఓలె	-	గనమైన వంటలతో ఓలె
బేరీల దెబ్బలతో ఓలె	-	వనవాలోకొత్తాము ఓలె
పెద్దాపేరంటాళ్లు ఓలె	-	పిల్లాలు పాపాలు ఓలె
మూడోవారం నిన్ను ఓలె	-	మీయింటివద్దకి ఓలె
వనవాలోకి నిన్నూ ఓలె	-	మరిబంపూతామమ్మా ఓలె
కాపాడు కొత్తమ్మా ఓలె	-	కరుణించు మాపైన ఓలె
రెప్పపాటు సందూ ఓలె	-	కోవంబువస్తేను ఓలె
ముద్దార నీమోము ఓలె	-	మాముద్దుతప్పింది ఓలె
వనవాలో కొత్తమ్మ ఓలె	-	ఉన్నావో లేదమ్మా ఓలె
మాడిరి కొత్తమ్మా ఓలె	-	మారిపోయావేమో ఓలె
చిన్నలకీ పెద్దలకీ ఓలె	-	యనుమానమొచ్చిందీ ఓలె
ఏవమ్మా నీరూపు లోలె	-	ఏమికాపాడవేమి ఓలె
మాడిరి కొత్తమ్మా ఓలె	-	ఏడియ వెళ్లావు ఓలె
మామిద చిత్రాలు ఓలె	-	మైమరచిపోయావు ఓలె
పైడిజి ఎపాలిండి ఓలె	-	పట్టిడిపారండి ఓలె

ఉలకాపు పలకాపు ఓలె	-	ఊరూకుంటావమ్మా ఓలె
కలలోన నీవైన ఓలె	-	కలగాచి పలికాపు ఓలె
ఊరియందూన్నేను ఓలె	-	మాదుట్టేగున్నాను ఓలె
పెద్దందు పేమాకి ఓలె	-	ఎవరీకైనాకాని ఓలె
వీడీ మాన్యాలండి ఓలె	-	జూడిమన్యాలండి ఓలె
మామాట తెలియాలి ఓలె	-	మన్నిరాజ్యాలండి ఓలె
తప్పించుకు పోలేని ఓలె	-	కొత్తకొత్తమ్మా ఓలె
ఉండాలేక మేము ఓలె	-	అమ్మవారి పేరుచెప్పి ఓలె
పప్పులు గారీలు ఓలె	-	గనుమూగా మేమింకా ఓలె
వండుకుతినడంతప్పా ఓలె	-	ఓలోలి కొత్తమ్మా ఓలె
ఏవమ్మా నీరూపులోలె	-	ఏమీ కనవడవమ్మా ఓలె
తూర్పుగోదావరీ ఓలె	-	తూనీతాలూకండి ఓలె
నందూరు మండలమ్మా ఓలె	-	తిమ్మరాజూపేట ఓలె
ముందూ పాడేవారు ఓలె	-	బల్లనూకారాజు ఓలె
ఎనకాపాడేవారు ఓలె	-	వంపనోరీరాజు ఓలె
తరువాత పాడేది ఓలె	-	తాతయ్యగారండి ఓలె

బళ్ల నూకరాజు, తిమ్మరాజుపేట

తలుపులమ్మ పాట :

రోవకొత్తూరులో కనరాని కొడపై రోయలోన నిలిశినాపు తలుపులమ్మా !	
నీమహిమలు కానలేము నిజమేనమ్మా !	రోవకొత్తూరు
మాకులాండి ప్రజలకు అందరికీ తల్లివమ్మా !	
బత్తులకు తల్లివమ్మా ! బాగా నిలిశుంటివమ్మా !	రోవకొత్తూరు
తూరుపు పడమర ఉత్తర దక్షిణమూ నీగుమ్మం	
దక్షిణమూ నీగుమ్మం దయసూడుమ తలుపులమ్మా !	రోవకొత్తూరు
టాటరగ్లా, మోటరగ్లా తరసుగానే నడిపాపు	
యాత్తరలూ ఎన్నెన్నో ఎచ్చుగానే నడిపాపు	రోవకొత్తూరు
ఆదీవారమునాడూ అలమంచీరోజున	
లచ్చివారమునాడు లచ్చమైన రోజున	రోవకొత్తూరు
నీగుడికి వచ్చేము తలుపులమ్మా	
నిన్నూ పూజించేము తలుపులమ్మా	రోవకొత్తూరు
నీగుడికి వచ్చేము తలుపులమ్మా	

నిన్నును పూజించేము తలుపులమ్మా
 మే అన్న మేకలమ్మ కా అన్న కారుకోళ్ళ
 పసుపూ కుంకుమతోటి నిన్నూ పూజించేము
 నీపేరు పెట్టుకొని నీకొండకు వస్తారు
 నీకొండకు వస్తారూ నిలబడి పూజించుతారు
 టెంకాయ కొబ్బరులూ తేనె మావిడివళ్ళూ
 అప్పాలు దోసెలతో పాలవార పెడతారు
 నీపాటపాడునట్టి పిఠాపురము కాపురస్థుడు
 కాపురస్థుడు కాపురస్థుడు రేపూగంగరాజు
 లోవాకొత్తూరులో కనరాని కొండపై
 లోయలోన నిలిసినావు తలుపులమ్మా !
 నీమహిమలు కానలేము నిజమేనమ్మా !

లోవకొత్తూరు

లోవకొత్తూరు

లోవకొత్తూరు

లోవకొత్తూరు

రేపు గంగరాజు, పిఠాపురం

చీడికమ్మ పాట

చీడికమ్మా గటవా కుండకీ చీడికమ్మా గటవా కుండకీ ఏమేమివన్నో
 పాలపువ్వే వన్నేకాదు పాలపువ్వే వన్నేకాదు మాచిన్నీవన్నో
 కొబ్బరిపువ్వే వన్నేకాదు కొబ్బరిపువ్వే వన్నేకాదు మాచిన్నీవన్నో
 ఇప్పపువ్వే వన్నేకాదు ఇప్పపువ్వే వన్నేకాదు మాచిన్నీవన్నో
 పాలపువ్వే వన్నేకాదు పాలపువ్వే వన్నేకాదు మామంచీవన్నో
 మామిడిపువ్వే వన్నేకాదు మామిడిపువ్వే వన్నేకాదు మామంచీవన్నో
 చిక్కుడుపువ్వే వన్నేకాదు చిక్కుడుపువ్వే వన్నేకాదు మామంచీవన్నో
 గుమ్మడిపువ్వే వన్నేకాదు గుమ్మడిపువ్వే వన్నేకాదు మామంచీవన్నో
 కాకరపువ్వే వన్నేకాదు కాకరపువ్వే వన్నేకాదు మా చిన్నీ వన్నో
 మల్లెపువ్వే వన్నేకాదు మల్లెపువ్వే వన్నేకాదు మాచిన్నీ వన్నో
 వేపపువ్వే వన్నేకాదు వేపపువ్వే వన్నేకాదు మాచిన్నీ వన్నో

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

చీడికమ్మా

బోసు అప్పారావు, తిమ్మపురం

గంగాలమ్మ పాట :

పూసలేక మాగంగా పూసలోడ కెళ్లేటపుడు
 గాజలేక మాగంగా బలిజివాడా వెళ్లేటపుడు
 చేటలేక మాగంగా మేదరోడ లెళ్లేటపుడు

బళ్ళనా తెల్లారిపోయె

బళ్ళనా తెల్లారిపోయె

బళ్ళనా తెల్లారిపోయె

బుట్టలేక మాగంగా మేదరోడ లెట్లేటపుడు
 బొట్టులేక మాగంగా పూసలోడా లెట్లేటపుడు
 చీరలేక మాగంగా సాలెఓడా లెట్లేటపుడు
 జాకిట్లేక మాగంగా సాలెఓడా లెట్లేటపుడు
 పట్టిట్లేక మాగంగా కంసాలోడ లెట్లేటపుడు
 కుండలేక మాగంగా కుమ్మరోడ లెట్లేటపుడు
 బొట్టులేక మాగంగా బుక్కవాడా లెట్లేటపుడు
 నగలులేక మాగంగా కంసాలోడా లెట్లేటపుడు
 పెట్టెలోని జాకెట్టున్నాయి తొడుక్కేళ్లే గంగాలమ్మా
 ఆరుబయలా పోరిబయలా అగ్నిగుండం నీకేశారు
 పెట్టెలోని చిరలున్నాయి కట్టుకెళ్లే గంగాలమ్మా
 పెట్టెలోని పట్టీలున్నాయి పెట్టుకోవే గంగాలమ్మా
 పెట్టెలోని ఒడ్డాణముందీ పెట్టుకోవే గంగాలమ్మా
 పెట్టెలోని నక్కిలీసుందీ పెట్టుకోవే గంగాలమ్మా
 పెట్టెలోని బుట్టలున్నాయి పెట్టుకోవే గంగాలమ్మా
 పెట్టెలోని సవరాలున్నాయి పెట్టుకోవే గంగాలమ్మా
 పెట్టెలోని బేసరాలున్నాయి పెట్టుకోవే గంగాలమ్మా
 పెట్టెలోని తొడులున్నాయి పెట్టుకోవే గంగాలమ్మా

బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే
 బళ్ళనా తెల్లారిపోయే

ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా
 ఆరుబయలా

పసుపులేటి శ్రీనివాస్, భద్రవరం

మాఊరూ గంగాలమ్మా మామీద దయాలుంచూ
 దయగల్గూ గంగాలమ్మా దనంపూజా నీకే చేస్తాం
 మాఊరూ నూకాలమ్మా మామీద దయాలుంచు
 దయగల్గూ నూకాలమ్మా దనంపూజా నీకే చేస్తాం
 మాఊరూ పోతురాజు మామీద దయాలుంచు
 దయగల్గూ పోతురాజు దనంపూజా నీకే చేస్తాం
 పాలపూలే పట్టిమంచం వండుకోయే గంగాలమ్మా
 రాగంగతల్లో ఓయి గంగతల్లో
 గంటిపువ్వే గాలిమోత ఏమిగాలి వరదగాలి
 వజ్రాల నీరు దొక్కి .....రా గంగతల్లో

పసుపులేటి శ్రీనివాస్

గంగలమ్మా పాట :

రావే రావే గంగాలమ్మా
 మావంకచూడవే గంగాలమ్మా
 ఏడుగురూ అక్కలా గంగాలమ్మా
 ఇలపాలసంధ్రాల గంగాలమ్మా
 పాలసముద్రంలోని గంగాలమ్మా
 ఊడల్లమరిక్రింద గంగాలమ్మా
 సత్రాలరాయుంచి గంగాలమ్మా
 కాసుపైనే తల్లి గంగాలమ్మా
 మనసునే జన్మించి గంగాలమ్మా
 వన్నేండుసేతులే గంగాలమ్మా
 కోతుల్ని మల్లించ గంగాలమ్మా
 దూతల్ని మల్లించ గంగాలమ్మా
 రాచ్చసుల మల్లించ గంగాలమ్మా
 నూరుగళ్లాతోని గంగాలమ్మా
 కుంకాల బరిణీలా గంగాలమ్మా
 ఏనువా పసుపులా గంగాలమ్మా
 దేశబారమ్మీద గంగాలమ్మా
 నీ ఆకారపీలుపు గంగాలమ్మా
 కాపులేనినుగొలిసి గంగాలమ్మా
 మాలలే నినుగొలిసి గంగాలమ్మా
 కోవట్లు నిను గొలిసి గంగాలమ్మా
 అట్టా (ష్టా)ది వరణాలు గంగాలమ్మా
 సారిలే చీరిలే గంగాలమ్మా
 వన్నేండు సేతులే గంగాలమ్మా
 ఎల్లేటిదారుల్లే గంగాలమ్మా
 ఇంతలో గొల్లేడు గంగాలమ్మా
 మంద తోలుకు నీవు గంగాలమ్మా
 ఆడవడునూవై గంగాలమ్మా
 ఇంతలో గోల్లేడు గంగాలమ్మా
 ఏనువూ గుగ్గులుం గంగాలమ్మా
 వన్నువే కుంకాలు గంగాలమ్మా

- రాగాదే వో గంగాలమ్మా
 - మమ్ము కాపాడవే గంగాలమ్మా
 - తోడబుట్టినావే గంగాలమ్మా
 - నీ యాదితలమమ్మ గంగాలమ్మా
 - ఊడల్ల మర్రమ్మ గంగాలమ్మా
 - ఉగ్గళ్ళపుట్టమ్మ గంగాలమ్మా
 - కాసుగాయించావే గంగాలమ్మా
 - మనసుగాయించేవే గంగాలమ్మా
 - మర్లలే రాగంగ గంగాలమ్మా
 - ఇనమూడునేత్రాలే గంగాలమ్మా
 - కొరడాల సేతులే గంగాలమ్మా
 - దుట్టొక్క సేతులే గంగాలమ్మా
 - రంపాలసేతులే గంగాలమ్మా
 - పైకి లేగిసేమాసి గంగాలమ్మా
 - తల్లివేల్తో బట్టి గంగాలమ్మా
 - ఒడిగట్టుకున్నావే గంగాలమ్మా
 - పయనాలు గట్టినే గంగాలమ్మా
 - ఆ పసుపుగుంకాలు గంగాలమ్మా
 - బూతులే తీర్చాల గంగాలమ్మా
 - మంచి ముచ్చము కలిగి గంగాలమ్మా
 - కొలబడ్డ యందురే గంగాలమ్మా
 - నినుగొలవలేదే గంగాలమ్మా
 - పదిలంగా బయలుదేరే గంగాలమ్మా
 - ఎక్కడికిపోతుంది గంగాలమ్మా
 - వరదబయదెల్తుంది గంగాలమ్మా
 - మందనే దింపాడు గంగాలమ్మా
 - గొల్లేడి దొడ్డికే గంగాలమ్మా
 - దొడ్డిబాగాకాయ గంగాలమ్మా
 - నిను కళ్లసూసాడే గంగాలమ్మా
 - నీకెచ్చు దూపాలే గంగాలమ్మా
 - నిలువట్టి బొట్టులే గంగాలమ్మా

గొల్లదొడ్డిసేరి గంగాలమ్మా	-	గొల్లల్లి ఉద్దరించె గంగాలమ్మా
ఎనిమిదా సేతులా గంగాలమ్మా	-	ఎరిడోళ్లతల్లి గంగాలమ్మా
పన్నెండుసేతులా గంగాలమ్మా	-	బాగిరితి గంగవే గంగాలమ్మా
తొమ్మిదాసేతులా గంగాలమ్మా	-	తునికోండ గంగులో గంగాలమ్మా

చీడిపల్లి తూతయ్య, రాజవొమ్మంగి

వివిధ దేవతల పేర్లు వచ్చేలాగ ఉన్నపాట

డేగాబోయీ ! డేగాబోయీ ! వెన్నెల్లా ! మా డేగాకాలు మువ్వలుపోయే వెన్నెల్లా ! డేగాబోయీ

గంగాలతల్లి మాతల్లి వెన్నెల్లా ! మాడేగాలోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా !

మీదికాదు మాదికాదు వెన్నెల్లా ! మా మైలాపూరి మన్నెపుడేగ వెన్నెల్లా ! డేగాబోయీ

పోతూరాజు మాతండి వెన్నెల్లా ! మా డేగాలోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా !

మీదికాదు మాదికాదు, డేగాబోయీ

సూకాలతల్లి మాతల్లి వెన్నెల్లా మా డేగా లోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా

మీదికాదు మాదికాదు, డేగాబోయీ

మరిణితల్లి మాతల్లి వెన్నెల్లా మా డేగాలోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా

మీదికాదు మాదికాదు, డేగాబోయీ

చీడికతల్లి మాతల్లి వెన్నెల్లా మా డేగాలోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా

* మీదికాదు మాదికాదు, డేగాబోయీ

తలుపులుతల్లి మాతల్లి వెన్నెల్లా మా డేగాలోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా

మీదికాదు మాదికాదు, డేగాబోయీ

చింతాలమ్మా మాతల్లి వెన్నెల్లా మా డేగాలోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా

మీదికాదు మాదికాదు, డేగాబోయీ

సత్తెమ్మ తల్లి మాతల్లి వెన్నెల్లా మా డేగాలోచ్చిన జాడలున్నాయి వెన్నెల్లా

మీదికాదు మాదికాదు, డేగాబోయీ

పసుపులేటి శ్రీనివాస్, భద్రవరం

సెనగల కథ (గేయం)

యప్పుడే యమ్మవారే బళాబళీ

- నాయనా యప్పుడే యమ్మవారు బళాబళీ

అహ మాతల్లి యమ్మవారు బళాబళీ

- అహ ఎలాగ ఉందయ్యా బళాబళీ

అయ్య అవతారపురుషురాలు బళీబళీ

- అహ దేశాలమీదకమ్మా బళాబళీ

అహ వారవాలుతక్కువాయే బళాబళీ

- నాయనా పూరవాలు తక్కువాయే బళాబళీ

అహ యమ్మవారు మాతల్లి బళాబళీ

- మాతల్లి యమ్మవారు బళాబళీ

ముందునే గట్టినాది బళాబళీ
 అయ్య ఎనకాల కట్టినాది బళాబళీ
 అయ్య పక్కనే కట్టినాది బళాబళీ
 అబ్బ ఒక్కన్ని కాటూకా బళాబళీ
 అయ్య ముక్కుముంగారతోనూ బళాబళీ
 ఓలి మోచేతి కురుపులండీ బళాబళీ
 ఓలి నొట్టనే బూసుకొని బళాబళీ
 ఎల్లేటి అమ్మవారికి బళాబళీ

దోసె దాటించే కథ(గేయం)

అమ్మ బయదెల్లినాదో తల్లి బళాబళీ
 అహ అమ్మోరు మాతల్లి బళాబళీ
 ఏలోకాన్నిలోగరత(లోకకర్త) బళాబళీ
 అహ మాతల్లి అమ్మవారు బళాబళీ
 ఓనిట్టమద్దెనిపేల బళాబళీ
 కట్టింది అమ్మవారూ బళాబళీ
 ఆ తొడిగింది అమ్మవారూ బళాబళీ
 అహ బండెడి కుంకుమయ్య బళాబళీ
 ఓలి బండిడా నీళ్లల్లో బళాబళీ
 అహ నాగుబాముని బట్టి బళాబళీ
 ఓ జెత్రిపోతును బట్టి బళాబళీ
 ఏ తుట్టపురుగును పట్టినాదీ బళాబళీ
 ఓరి యమ్మనిపాపులా బళాబళీ
 కూన పామునుబట్టినాదీ బళాబళీ
 నాయమ్మ పాములే నగలమ్మ బళాబళీ
 అహ పల్లనే ఏవరోట్ట బళాబళీ
 నాయనా మాతల్లి అమ్మవారూ బళాబళీ
 ఆ ఊరిమాదిగన్నా బళాబళీ
 అహ అమ్మవారు వెళుతుందీ బళాబళీ
 ఓలె అమ్మవారు ఎళుతుంటే బళాబళీ

- నాయనా మూడుబళ్ల గుడ్డలండీ బళాబళీ
 - నాయనా ఎన్నూరి గుడ్డలేనీ బళాబళీ
 - నాయనా పదిబళ్ల గుడ్డలయ్య బళాబళీ
 - నాయనా ఒకచెయ్యి గాజండీ బళాబళీ
 - నాయనా మోకాలికురుపులండీ బళాబళీ
 - అమ్మ బండెడి కుంకుమయ్య బళాబళీ
 - అమ్మ దేశాలమీదకమ్మో బళాబళీ
 - నాయనా ఏమడ్డమున్నాది బళాబళీ

రేపు గంగదాట, పిరావరం

- యమ్మ బలదెల్లినాదీ బళాబళీ
 - అహ వారనాలుతక్కువాయె బళాబళీ
 - నాయనాజగాన్నిజాగరత (జగకర్త) బళాబళీ
 - అబ్బ ఒకనాటి కాలమునే బళాబళీ
 - నాయనా మారువేసము గట్టి బళాబళీ
 - కనకపురి సీరండీ బళాబళీ
 - దొంతాపు రైకండీ బళాబళీ
 - నొట్టనే బూసుకొని బళాబళీ
 - ఓలి బండారుకలపినాదీ బళాబళీ
 - నాయనా నడికట్లు కట్టినాదీ బళాబళీ
 - అహ జెమ్మకాన గాయించి బళాబళీ
 - ఓలి కాలికేమట్టిలయ్య బళాబళీ
 - వాత్తకే పేరులండీ బళాబళీ
 - అయ్య కుంటేళ్లు గాయించి బళాబళీ
 - అహ పాములే బూసనాలు బళాబళీ
 - అహ జగడకింది బెట్టినాదీ బళాబళీ
 - ఓలె దేశాలమీదకండీ బళాబళీ
 - ఓలె దేశాలమీదకండీ బళాబళీ

ఓలై పాలకొండలమీద బళాబళి
 అహ ఏలూరు కొండమీద బళాబళి
 అవిడుదుక్కులు వర్షమయ్య బళాబళి
 అమ్మ కిటికీగోదారులమ్మ భళాభళి
 ఓలై గోదారి ఒడ్డునయ్యా బళాబళి
 మాతల్లి అమ్మవారూ బళాబళి
 అహ జాలారి దగ్గరికి బళాబళి
 ఓలీ యేమిరావన్నయ్యా బళాబళి
 నన్ను దోనె దాటించరోయి బళాబళి
 నీకు బహుపున్నెముంటాది బళాబళి

జాలాలి వానిప్రశ్న

ఏకాంశు ఓభామా మా భామా బళాబళి
 నాకు దోనెకట్టుమొత్తాదీ బళాబళి
 నాకు దోనెకట్టుమొత్తాదీ బళాబళి
 ఏవీ విన్నావా చిన్నదానా బళాబళి

సత్యమ్మ సమాధానం

ఏవిరా ! అన్నయ్యా బళాబళి
 మాయమ్మ గారీది కశింకోటరా బళాబళి
 మా మామగారిది మండపేట బళాబళి
 ఓరి నామొగుడు జాత్తేనీ బళాబళి
 నేను ఆరండా వచ్చినాను బళాబళి
 నన్ను దోనెదాటించేనీ బళాబళి
 నీకు దోనెకట్టుమొత్తాను బళాబళి
 నీకు పైడియ మోకులిత్తాను బళాబళి
 అరి ననుజాసి నీకేమిరా బళాబళి
 ఓరి నావంటి చెల్లెళ్లు బళాబళి
 ఓరి నావంటి చెల్లెళ్లు బళాబళి
 ఓరి నావంటి వక్కయ్యలు బళాబళి
 నీకు బహు పున్నెముంటాది బళాబళి

.....

అన్నయ్యా! నాచిన్నతనాన్ని లోన బళాబళి

- నాయనా పట్టింది వర్షమయ్య బళాబళి
 - అహ అత్తింది వర్షమండీ బళాబళి
 - అహ ఎగ్గపొంగుతున్నాయా బళాబళి
 - అహ ఎగ్గబొంగుతున్నాయి భళాభళి
 - ఓలై నిలబాడి సూత్తుంది బళాబళి
 - ఓలీ గమ్మునే ఎల్లినాది బళాబళి
 - నేనాడప్పిల్లినోయీ బళాబళి
 - నన్ను వడవదాటించరోయీ బళాబళి
 - నీకు బహుజయ్య ముంటాది బళాబళి

- ఏవీ ఒంటరిగావచ్చినామా బళాబళి
 - నిన్ను దోనె దాటించానూ బళాబళి
 - నిన్ను దోనె దాటించానూ బళాబళి
 - అహ వివరంబుగా నీవె బళాబళి

- నాదగ్గరేవి లేదు బళాబళి
 - మా అత్తవారిది అనకపిల్లీ బళాబళి
 - మా తాతగారిది బెడవాడ బళాబళి
 - ఓరి తాగుబోతేవాడు బళాబళి
 - అమ్మ నాదగ్గరేవి లేదు బళాబళి
 - ఓలీ మల్లి తిరిగివత్తానురా బళాబళి
 - నీకు బంగారు దోనెలిత్తాను బళాబళి
 - నీకు వెండియ బల్లలిత్తాను బళాబళి
 - ఓలీ కనికరంబులులేవా బళాబళి
 - ఓలీ కనికరంబులులేవా బళాబళి
 - అన్నయ్యా! నీకు లేరంటరోయీ బళాబళి
 - ఓరి నీకు లేరంటరానా! బళాబళి

- మా అత్తవారిల్లినారు బళాబళి

ఇది హారంత కుత్తుగంటు బళాబళీ
 నీవు దోనె దాటెంతనూ బళాబళీ

- నీకు దోనె కట్నమిత్తాను బళాబళీ
 - నీకు దోనె కట్నమిత్తాను బళాబళీ

.....

ఓలి అంతిగాలపుముండకొడుకే నాయమ్మ! బళాబళీ -
 ఓలి అమ్మవారి మెడలోను బళాబళీ -
 దాని తొలి మూడీ విప్పినాడూ బళాబళీ -
 అయ్యమూడొక్క మూడికంటే బళాబళీ -
 ఓలీ నాగుబాము అయినాదీ బళాబళీ -
 వారి జాలరి చిన్నవాడు బళాబళీ -
 ఆహా ఆనబగాయ వర్ణాన్ని బళాబళీ -
 గుమ్మడికాయ వర్ణాన్ని బళాబళీ -
 వాడి నోటిమాటలేదు బళాబళీ -
 ఓరి గోదారి ఒడ్డునయా బళాబళీ -
 వాడి గుమ్ము తరమూల్కాలాగ బళాబళీ -
 వాడి నిండు జీవనంతోటి బళాబళీ -

ఓలి అంతిగాలమెదురికాయే బళాబళీ
 ఓలి సెయ్యివేసినాడు బళాబళీ
 ఓలి రెండొమూడీ విప్పినాడూ బళాబళీ
 దాన్ని యవతారపురుషురాలూ బళాబళీ
 వాడి వాతవలుబట్టి నాదీ బళాబళీ
 నాయనా లుబ్బలే గక్కినాడు బళాబళీ
 వాడి వక్కిళ్లు నక్కినాది బళాబళీ
 వాడి గుండెల్లో నక్కినాది బళాబళీ
 వాడి కంటిసూపేగాని బళాబళీ
 వాడి సవ్వగంటూలాగ బళాబళీ
 వాడి కూలబాడీ పోయినాడు బళాబళీ
 నాయనా! నిచ్చింత్ర మయినాడు బళాబళీ

.....

ఓచ్చిపోయినవారికే నాయనమ్మా ! బళాబళీ
 అహ మాతల్లీ యమ్మవారు బళాబళీ
 ఏ సేత్తానె అమ్మవారు బళాబళీ

- అహ సవ్వ సువ్వారాలు బళాబళీ
 - నాయనా ! దోనె దాటించిందీ బళాబళీ

.....

జాలరి తల్లి పైడమ్మ

గోదారి ఒడ్డుకమో నాయనా బళాబళీ
 ఓ ఏమిరా నాకొడుకా బళాబళీ
 నీకు సల్లివన్నం తెచ్చినాను బళాబళీ
 వాడు ఉలకన్న ఉలకడయ్యా బళాబళీ

- ఓలి గబ్బునే వచ్చినాదీ బళాబళీ
 - ఓలి ఎక్కడా ఉన్నావురా బళాబళీ
 - ఆ ! రమ్మాని పిలిచినాది బళాబళీ
 - వాడు వలకన్న వలకడయ్యా బళాబళీ

.....

సత్రెమ్మ పైడమ్మల సంభాషణ

ఎవరి ననుకున్నావే నీవు బళాబళీ
 నేను మిట్టమద్దినపేలా బళాబళీ
 అహ నీకొడుకు సుంకరన్న బళాబళీ
 నా ఏలాడి సంగట్టి బళాబళీ

- నేను దారింట పోతుంటే బళాబళీ
 - అహ నామీద కన్నవేసి బళాబళీ
 - వాడు ఎనక్కి నాగినాడు బళాబళీ

నా పయాట సెంగట్టి బళాబళి
అబ్బు నీకొడుకు తెచ్చినాడు బళాబళి
అబ్బు నీళ్ళునేతెస్తాను బళాబళి
నేను పల్లి పేటలలోని బళాబళి
నేను జలారి పేటలలో బళాబళి
అమ్మా ! నీకొడుకు తెచ్చాడు బళాబళి

....

పైడమ్మ ప్రార్థన :

నా కొడుకు సుంకరన్నా నాయనా
వాడు ఎరగంది కొంతమ్మా బళాబళి
వాడికి తెలిసింది కొంతమ్మా బళాబళి
నాకొక్కడే కొడుకమ్మా బళాబళి
ఓరగాయీ బళాబళి
నీవు బాదైనా కాత్తెనీ బళాబళి
నీకు నిలిస్తే నిప్పులు గుండాలు బళాబళి
నీకు గుడికొప్పజెప్పుతాను బళాబళి
అమ్మో ! కడుపులూ గుగ్గిలూ బళాబళి
నీకు ఏబులుమే గుగ్గలమ్మా బళాబళి
నీకు గుడికొప్పజెప్పుతాను బళాబళి
నాయమ్మ నాకొడుకు నాలోనే బళాబళి
అమ్మ వస్త్రాలు జోడించి బళాబళి

....

సత్తెమ్మ బండారుబాట్లు తో లేచి నిలబడ్డ జాలరి అమ్మవారి దోనెక్కించుకొని

ఇవతలోడ్డా నుంచి బళాబళి
ఓలి గెంటుకెళుతున్నాడు బళాబళి
ఓలి నడిసముద్రంలోనే బళాబళి
వాడు అమ్మవార్ని జూసాడు బళాబళి
ఓలి గిరగిరా దోనండి బళాబళి
ఇది మామిడి కర్రలదోని బళాబళి
ఇది బేకూ కర్రలదోని బళాబళి
ఇది మూడూ కొయ్యలదోని బళాబళి

- వాడు పడలాగినాడే బళాబళి
- నేను గారాలకోడలిని బళాబళి
-- కూడునే ఒంపతాను బళాబళి
- ఏ పరిగలే అమ్ముతాను బళాబళి
- నే జెల్లలే అమ్ముతాను బళాబళి
- నేను ముద్దులా కోడలిని బళాబళి

- వాడు ఎరిగింది కొంతమ్మా బళాబళి
- వాడికి తెలియంది కొంతమ్మా బళాబళి
- నాబంగారు తల్లీ బళాబళి
- నీకు ఓరంచు కోకలమ్మా బళాబళి
- నీకు బారీగా ఏటలమ్మా బళాబళి
- నీకు కావిడికోళ్లు గండదీపాలు బళాబళి
- నీకు కుంభాలతో నమ్మా బళాబళి
- అమ్మ ఏకదూపలతోనా బళాబళి
- నీవు చక్కగా కలవనమ్మా బళాబళి
- నాయన వందనము జేసినాదీ బళాబళి

- ఓలి అవతలోడ్డాకండి బళాబళి
- అహ జాలారి చిన్నవాడు బళాబళి
- వాడు దోనాపుజేసినవాడు బళాబళి
- ఓ కన్ను వార్చలేను బళాబళి
- ఓలి తప్పేత్తా ఉన్నాడు బళాబళి
- ఇది మల్లమంటే మల్లదోయీ బళాబళి
- ఇది తిరగమున్న తిరగదోయీ బళాబళి
- ఇది అవీనా అగదోయీ బళాబళి

హే ఇన్నావా సిన్నదానా బళాబళీ

ఓలి యిందాక పోతేనీ బళాబళీ

ఓలి నీమీద నామనసు బళాబళీ

ఓలి నిన్ను జూసిన మనసూ బళాబళీ

అబ్బ ఏరిపారే గంగమీద బళాబళీ

అబ్బ నీకు ఎవ్వరూలేరూ బళాబళీ

నేను గోదారి ఒడ్డునేని బళాబళీ

నిన్ను వింటిలో పెడతాను బళాబళీ

మనము ఈడుగా ఉందామూ బళాబళీ

మనకు లాయిరిగా ఉంటాది బళాబళీ

అమ్మ నీకు నాకీ జోడే భామూ బళాబళీ

నీకు నాకూ జోడూ బళాబళీ

ఆమాట విన్నాదో నాయమ్మ బళాబళీ

ఆమాట విన్నాది బళాబళీ

ఓరి అంతిగాలపుముండకోడక బళాబళీ

నన్ను ఎవరి ననుకున్నావురా బళాబళీ

ఓరి నావంటి పెల్లెళ్ళలా బళాబళీ

ఓరి నావంటి తల్లులా బళాబళీ

నీవు ఆడవారికి తోడా బళాబళీ

నేను ఆత్తమామలమీద బళాబళీ

అహ విన్నావు అన్నయ్యా బళాబళీ

నాకు సాలపోద్దోయినాది బళాబళీ

అబ్బయ్యామాట విన్నాడోనాయనా బళాబళీ

ఓలి ఎన్ని జెప్పినగానీ బళాబళీ

నాకు నిద్ర కంటికిరాదే బళాబళీ

మనము ఈడుగా ఉందామూ బళాబళీ

.....

నన్ను దాటిస్తేనురా అన్నయ్యా బళాబళీ

ఓరి నూటనొక్క పెల్లెళ్ళలా బళాబళీ

నన్ను దోసెదాటంచరోయీ బళాబళీ

- ఓలి యిప్పుడెక్కడి కెళతావే బళాబళీ

- ఓలి సాలగలిగున్నాదే బళాబళీ

- అబ్బ నిజములో గడవవోయీ బళాబళీ

- ఓలి నాప్రేమ తీర్చవోయీ బళాబళీ

- ఓలి నాకు ఎవ్వరూలేరూ బళాబళీ

- నేను విల్లుగట్టుతానూ బళాబళీ

- ఓలి జోడుగా ఉందామూ బళాబళీ

- మనకు సోగ్గా ఉంటాది బళాబళీ

- ఏబెమ్మ రాసినాడే బళాబళీ

- మాతల్లి అమ్మవారూ బళాబళీ

- నీకు అంతిగాలము దగ్గిదాయె బళాబళీ

- నీకు ఎరుకు లోటూ లేదు బళాబళీ

- ఓరి నీకు లేరంటరన్నా బళాబళీ

- అబ్బ నీకు లేరంటరోయీ బళాబళీ

- ఓరి నువ్వు పుట్టలేదేవిరా బళాబళీ

- కోవగించొచ్చానూ బళాబళీ

- నన్ను దోనిదాటించరన్నా బళాబళీ

- ఓరిజాలారిచిన్నవాడూ బళాబళీ

- ఓలి నిన్ను జూసిన మనసు బళాబళీ

- ఓలి నాప్రేమ తీర్చవోయీ బళాబళీ

- మనము జోడుగా ఉందామూ బళాబళీ

- ఓలి నాపెల్లెళ్ళన్నారూ బళాబళీ

- అహ నీకు పెళ్లిజేత్తాను బళాబళీ

అని సతైష్వ తన చెల్లెళ్లను పిలవడం

ఆరగజ్జి నువ్వురావే సెల్లెలా బళాబళి	-	ఓలి పూరగజ్జి నువ్వురావే బళాబళి
ఓలి సందినువ్వురావే బళాబళి	-	ఓలి సందకాడ దేవతోయీ బళాబళి
ఓలి ముప్పర్తి రావేమే బళాబళి	-	ఓలి మూడేల బండేమో బళాబళి
ఓలి గోరలగోవన్నా బళాబళి	-	ఓలి కొండపురి నాంచారి బళాబళి
ఓలి నీడదోలు లింగాలమ్మా బళాబళి	-	ఓలి బందారు మూకుళ్లమ్మా బళాబళి
నీవు మాసర్లో బుట్టినావే బళాబళి	-	ఓలి మాసారా సెల్లెలోయీ బళాబళి
నీవు బెజవాడ కనకదుర్గా బళాబళి	-	ఓలి వేలేశరం రూపులమ్మా బళాబళి
ఓలి కాండ్రకోట నూకలమ్మా బళాబళి	-	ఓలి వేలేశరం రూపులమ్మా బళాబళి
ఓలి బూరూపూడి బుడ్డమ్మా బళాబళి	-	ఓలి తామరాడ తాళ్లమ్మా బళాబళి
ఓలి సెలిపి సేతులగంగా బళాబళి	-	ఓలి వీరమా గంగ మేవే బళాబళి
ఓలి ఆరసేతుల గంగా బళాబళి	-	ఓలి ఆరమా గంగ మేవే బళాబళి
ఓలి సెమటనే బుట్టినావు బళాబళి	-	ఓలి సెల్లెలా జాలారి బళాబళి
ఓలి పుట్టింది పుట్టుగొండ బళాబళి	-	ఓలి పెరిగింది గండ్రేడు బళాబళి
నీవు రాకటకీ పోకడకీ బళాబళి	-	ఓలి రాపర్తి వచ్చినావే బళాబళి
ఓలి నేరేళ్లమ్మ సెల్లెలా బళాబళి	-	ఓలి వనమలమ్మ నువ్వురావే బళాబళి
ఓలి దూడలమ్మ నువ్వురావే బళాబళి	-	ఓలి బాగిర్తి నువ్వురావే బళాబళి
ఓలి బంగారి నువ్వురావే బళాబళి	-	ఓలి పోలేరమ్మ నువ్వురావే బళాబళి
ఓలి ఎల్లారమ్మ నువ్వురావే బళాబళి	-	ఓలి ఏగులమ్మ నువ్వురావే బళాబళి
అబ్బ నూటనొక్క సెల్లెళ్లనే నాయమ్మా బళాబళి	-	ఓలి ఏకనెత్తిన చిలిచీ బళాబళి
అహ మాతల్లి అమ్మనారూ బళాబళి		

వాళ్లను చూసిన జాలలివాడు

నూటనొక్క సెల్లెళ్లనేబామా బళాబళి	-	హే నేను పెల్లాడతాను బళాబళి
నీసెల్లెల్ని పెల్లాడి బళాబళి	-	ఓలి నిన్ను పెల్లాడతానే బళాబళి
నేను గోదారి ఓడ్డునే బళాబళి		
నీ నూటనొక్క ఇళ్లగట్టి బళాబళి	-	మిమ్మల్ని ఇంట్లో బెడతానే బళాబళి
అహ ఈడుగా ఉందామూ బళాబళి	-	మనము జోడుగా ఉందామూ బళాబళి

....

ఏదువే రక్తమండోవాణ్ణి బళాబళి	--	వెన్నుచిరిసేనాదండ బళాబళి
నాయనా వందువే రక్తమండ బళాబళి	-	వాణ్ణివడ బోల్లివాడి బళాబళి
వాడ్ని కిట్టగోదారిలోకి బళాబళి	-	ఓలి పిరిపాడేపివాడి బళాబళి

వాణ్ణిక్కిట్టగోదారిలో బళాబళి
ఓలి గంగలో జాలారి బళాబళి

- నిట్ట దొక్కేసింది బళాబళి
- ఓలి వతనమయివోయినాడూ బళాబళి

రేవు గంగరాజు, పిరాపురం

దుర్గమ్మ కథాగేయం

వెంకన్న అన్నలు మంగని చూడటానికి కెళ్ల ముహూర్తం పెట్టించుకొనిరావడం

ఆరుగురూ అన్నలు తమ్ముడే కలరండో	-	ఆలావోరి పట్నాలు వారూ వెళ్ళారూ
అలవోరి పట్నాలు వెళ్ళారు వారండో	-	అల్లంతదూరాన్ని తాతయ్య చూసే
చావిళ్ళ వేసారు చావాలేసారు	-	వరుసాగా రాజులే కొలువులేరేరు
ఆలావోరి తాతయ్య ఏమంటా వలికేడూ	-	ఏఊరూ రాజులు ఎవరూ బిడ్డలూ
ఏమంటావలికేరూ ఆరుగురూ రాజులూ	-	మదీద పరకాపురము మాది అయినాని
మాతల్లి పేరైనా పేరెల్లి దేవమ్మో	-	మాతండిరీ పేరైనా తిమ్మరాజమ్మో
నాకూతూరూ బిడ్డలే మీరూ అయినాని	-	చెక్కుళ్ళ నొక్కాడా ముష్టులాడాడా
మీతల్లిపేరెల్లి దేవి చేమంగా ఉన్నాదా	-	మీతండ్రి తిమ్మరాజు బాగా ఉన్నాడా
మాతల్లి పేరెల్లిదేవి చేమంగా ఉన్నాదీ	-	మాతండ్రి తిమ్మరాజు బాగా ఉన్నాడు
ఏడుగురూ అన్నలే తమ్ముడే కలరండో	-	మా ఆరుగురూ అన్నలకే పెళ్లిళ్లే అయే
అందరికి చిన్నోడు తమ్ముడింకటరమణా	-	తమ్ముడికి తగినట్టు కన్నెనెదికొచ్చా
తమ్ముడికి తగినట్టో కన్నెకోసమొచ్చామో	-	ఎక్కాడాతమ్ముడికి కన్నె అమరాలేదు
ఏమంటా వలికేడు అలవారి తాతయ్యా	-	కొడుకూ బిడ్డన్నాది అలివేలూమంగా
చిలకాపలుకులుతల్లి సేరిగలామంగా	-	అంస నడకలతల్లి ఆలివేలుమంగా
అంస నడకలతల్లి ఆలివేలుమంగా ఆలివేలుమంగా	-	కూతురే బిడ్డలూ మీరు మనవాలు
నత్తేను మంగమ్మని తీసుకెళ్లండి తీసుకెళ్లండి	-	ఆలవోరి తాతయ్య ఏమంటపిలిచి ఏమంటా పిలిచి

కోడలే యివరింగి వంటల్లో ఉంది వంటల్లో ఉంది చుట్టాలు వచ్చారు వంటలే చెయ్యా వంటలేచెయ్యా
ఏగ్గురుంగా అవిడ పిండివంటలతో పిండివంటలతో వంటలే అవిడే తయ్యారుజేసి తయ్యారు జేసి
భోజనాలు వాళ్లే సెయ్యమంటారు సెయ్యమంటారు

ఏమంటవలికేరు ఆరుగురు రాజులూ ఆరుగురు రాజులూ

మంగమ్మని చూపింతే మేము అయినాని మేము అయినాని

కాలువంకేమో మేము బోంచెయ్యం మేము బోంచెయ్యం

అలాగ వలికేరు రాజులేవారు రాజులేవారు ఏమిచేత్తున్నావే తల్లివైనాని తల్లివైనాని

మంగమ్మ పెళ్లిళ్ళు చెలికత్తెలారు చెలికత్తెలారు వదిమంది పెళ్లిళ్ళు వారు వచ్చేరు వారు వచ్చేరూ

సక్కంగ తలదువ్వి జారుజటాలు జారుజటాలు అందంగా మంగమ్మని ముత్రాబు చేసి ముత్రాబు చేసి

అండాలు అడ్డాలు చీర గట్టేరో చీర గట్టేరో చీరకే తగ్గట్టురైక తొడిగేరో రైక తొడిగేరో
 రతనాలపేరులే మెళ్లనవేసి మెళ్లనవేసి కెరబాల కాటుకలు కళ్లకేపెట్టో కళ్లకేపెట్టో
 సేరుసుక్కాబొట్టు నొట్టకే పెట్టో నొట్టకే పెట్టో, ముత్తాబు చేసారు మంగమ్మ నయనా మంగమ్మ నయనా
 వరుసగా రాజులే కూచ్చునున్నారో కూచ్చునున్నారో, తాతయ్య అయినాని ఏమాని పిలుసో పిలుసో
 ఆలివేలు మంగమ్మా అవిణంతా దానివే రావోయి మంగమ్మా రమ్మంట పిలిసే
 నీ ఆరుగురు బావాటూ నిన్నూ చూడొచ్చేరే గల్లా గల్లామని నడిసిరావే మంగా
 చిలకా పలుకులమంగా సిరిగల మంగమ్మో ఆసమయంలో మంగమ్మో నడిసిపత్తుందో
 ఆరుగురూ బావాలే కల్లారా చూశారు ఏడి ఏడెలయినా ఏతావంగేరూ
 మాతమ్మడికీ తగినట్టే కన్నె దొరికిందనో ఆరుగురూ అన్నాల్లే ఊసులాడారు
 ఊసులే ఆడేరే ఆరుగురూ అన్నలూ ఏమాని తాతయ్యని అడగూతున్నారూ
 మాతమ్మడికీ కట్నమూ ఏమిఇత్తారండి మంగమ్మకైనాని నచ్చినాదండి
 ఏమానీ పలికేడే ఆలవారి తాతయ్యా - బంగారు అరిటాకు అరణా మిల్తాసు
 బంగారు అరిటాకు రాసీ ఇత్తాననో - ఆలావారి తాతయ్యా మాటాల్లే చెప్పె
 ఆమాటా విన్నారే ఆరుగురూ రాజులో - పొయ్యేటి బేమ్మల్ని కోరి పిలిసారు
 వచ్చేరే బేమ్మల్లే వారు ఏగ్గురుంగానండో - కూర్చున్నారు వారైనా వాపలమీదైనా
 జాగాలు ఇప్పేరే జాతకాలు చూసారే - పేరూ బలాలండే వడికట్టే చూసె
 మంగమ్మా ఎంకన్నలకే పేరూబలాలు చూసారు - ఆరుగురికీ జోడయ్య మంగమ్మా నిలిపె
 పేరుబలాలు చూసారు బేమ్మర్లు వారైనా - పెళ్లిమూర్తాలు పెట్టేరు వారైనా
 లచ్చివారనాడు లగ్గము అంటూనే - పెళ్లిమురతమూ పెట్టేరూ వారూ
 పెళ్లిమూరతమూ పెట్టుకోనీ ఉన్నారే - తాతయ్యన యినాని ఏమంటావలకో
 సెలవాలు ఇవ్వండి మేము ఎళ్లొత్తామూ - ఆలావారి తాతయ్యని వాళ్ల అడిగినారూ
 ఏమాని అడిగేడే ఆలవోరి తాతయ్య - మీతల్లి పేరీదేవిని అడిగినానని చెప్పు
 మీతండ్రి తిమ్మరాజుని అడిగినానని చెప్పండి - నాముద్దా మనవూలు మీరు వెళ్లిరండి
 వేమంగా ఎళ్లండి లాబంగా రారండి - దీనించి తాతయ్యా సెలవాలిచ్చాడు
 ఆరుగురే రాజులే బయలుదేరేరా - సీతిరిమీడి కైనానివారు వచ్చారో
 తల్లి పేరీదేవి ఎడరూగచూసె - ఏమంటా పలికిందీ ఆతల్లి అయినా
 ఏమమ్మా మాతల్లి పేరేటి దేవో, - ఎంత జామయ్యండి నువ్వు అయినాని
 తాతయ్యా ఉన్నాడని మాతోటి సెప్పలేదు - మావయ్య ఉన్నాడని మాతోటి సెప్పలేదు
 ఇంతకాలమయ్యండి ఇంతవారమయ్యేమో - ఒక్కనాడూ నువ్వేమో సెప్పలేదు తల్లి
 తల్లీని గుల్లీని కాయయ్య నిలిశాదీ - వగవారు ఎవ్వరూ కాదు మనక్కావతంపెన
 వారే

మేనమామ కూతూరే ఆలివేలు మంగమ్మో

చిలకాపలుకులమంగా సిరిగల మంగా

తల్లీపేరిడిదేవి ఏమంటా పలికింది

మేనమామ కూతూరే అలివేలు మంగమ్మో

తల్లీపేరిడిదేవి ఏమంటా పలికింది

అన్నానికి వాదైనా పేదవారు

అలివేలు మంగమ్మనికాయపెట్టేవమ్మో

ఈ యొక్క మాటలనే ఇన్నాడు ఎయ్యిమాయలవాడే

ఏమానుకుంటాడే ఎయ్యిమాయలవాడే

అన్నానికి లేనివారిని నాకు జేత్తారనో

ఏడేడు సంధ్రాలు పాలసంధ్రాలండి

పాలసంధ్రమ్మీద శేషాపానుపుమీద

తల్లీ పేరిడిదేవి ఏమిచేసినాదండీ

ఎంత వెదికీనండీ ఆవీడి అయినాని

అడుగూతూ ఉన్నదే అందర్నీ ఆవిడా

ఏమంటూ పలికింది తల్లీ పేరిడిదేవి

- ఆలావోరంటేని మాకువైరామే

- చిలకాపలుకులమంగా సీరిగలామంగా

- ఆలావోరంటేని మాకువైరామే

- ఆనాటికాడనుంచి నెనెళ్ళాలేదు

- లచ్చివారమునాడు మూరతమూ పెట్టె

- అందరికీ చిన్నీడు వెంకట్రమణా

- ఏమిలేని పిల్లాని నాకూసేత్తారా

- ఎయ్యి మాయలవాడే ఎన్నా రెంకన్నా

- పాలసంధ్రమ్మీద శేషాపానూపూ

- పడుకొనీ ఉన్నాడే వెళ్లిఅయినాని

- పెళ్లిపనులు మొత్తాలు తానుచేసినాది

- పెండ్లి కొడుకునయినా ఆమెచేద్దామని

- ఎక్కడా ఎంకన్నా జాడాలేలేవు

- నేవంపాలేదండి ఎక్కడికయినాని

పేరిటిదేవి కూతురు దుర్గమ్మను పిలవడం

కూతురా కూతురా బెజవాడదుర్గమ్మా

రావమ్మ దుర్గమ్మా కూతురా దుర్గా

ఈ యొక్క కేకాలు ఎవరాలకించో

రావమ్మ దుర్గమ్మా రమ్మంటూ పిలిచా

ఓయోయి దుర్గమ్మా బెజవాడ దుర్గా

నాపేన ఈశో వినవయ్యా మాటా

నాకు సెలవాఇతే ఎల్లివత్తాను

బెజవాడదుర్గమ్మా సెలవులందింది

ఆ గజ్జి గజ్జిల దుర్గా కదిలి బయలెళ్లింది

నూటొక్క మెట్టులే దద్దరిల్లేయి

తల్లీ పేరమ్మా దగ్గరకొచ్చింది

ఏమమ్మా మాయమ్మా నన్ను పిలిసావు

తమ్ముడికే పెళ్లిమూరతమే పెట్టె

ఎక్కడో ఎంకన్న దాక్కునున్నాడు

నే కేకలేత్తాను నీకు బయంలేదు

తమ్మాడూ ఎంకన్న ఎయ్యిమాయలవాడా

- నీతమ్మాడా ఎంకన్నా ఎక్కడకిపోయాడో

- కన్నతల్లి పేరిడిదేవి కేకలేసింది

- మల్లికార్జునస్వామి పాదాలపడుతుంది

- ఈ యొక్క పిలుపులే ఇన్నాది దుర్గా

- మల్లికార్జునస్వామి పాదాలు ఒత్తింది

- నాతల్లి అయినాని నన్ను పిలిసింది

- మల్లికార్జునస్వామి సెలవులే ఇచ్చాడు

- నూటనొక్క మెట్టులే ఇడిసీపెట్టిందమ్మో

- గజ్జి గజ్జిలదుర్గా గద్దెకెళ్లిందమ్మో

- నూటొక్క మెట్టులే ఇడిసీపెట్టింది

- అమ్మా ఓయమ్మా పేరిడిదేవి

- ఏమిచెప్పానమ్మా బెజవాడ దుర్గ

- వెళ్లినాడే అయ్యా సిన్నీతమ్మాడూ

- అమ్మా ఓయమ్మా పేరిడిదేవిట

- రావోయి ఎంకన్నా రమ్మంటూ పిలిసె

ఆ మాట ఇన్నాడే ఎంకటారమణా
 దుర్గక్కా దగ్గరికి వచ్చేడు ఎంకన్నా
 అబ్బానీమంటాపలికిందీ బెజవాడదుర్గక్క
 మేనమామ కూతుర్నే మేనకోడల్లనయో
 ఆలావారి మంగాని పెళ్లాడపోతేను
 ఆలవారంటేని అన్నానికి లేరక్క
 ఆలవారంటేని మేలామండేనో యక్క
 నాముద్దూముచ్చట్లూ జరగావేఓయక్క
 తప్పాదూ తమ్మాడా నీకు అయినాని
 నీముద్దూముచ్చట్లూ నేనూ చూసూతా
 మాటలే కాదక్క రాతలే రాయక్క
 నాకు నూటొక్కమెట్టాలే ఉన్నాయీ తమ్మాడా
 నాకు ఆడపడుసు కట్టమూ యిత్తారు తమ్మాడా
 ఆడపడుసూకైనా వల్లెమూసెంబైనా
 అయ్యాకూడనైన నీకిత్తాను అయ్యా
 మాటలే కాదక్క రాతలే రాయక్క
 నువ్వెయింపు ఉంటావో నాకొయనంలేదక్క
 మంత్రాలు వత్తేనూ నువ్వుకావడవక్క
 మాటలే కాదక్క రాతలే రాయక్క
 యాభైయొక్కమెట్టైనా రాతీవలకామీద
 కాలూ కడిగిసెంబు బంగారూ వల్లెమూ
 నీముద్దూముచ్చట్లూ నేను జరుపుతాను
 నీగుళ్ళూ గోపురాలు కట్టేటప్పుడు తమ్మాడా
 రాతీవలకామీద రాసియ్యే దుర్గామ్మ !
 నూటొక్కమెట్టుకీ బైదల్లాటే దుర్గమ్మా
 నూటొక్కమెట్టుమీద ఉన్నాది దుర్గమ్మా

- శేషాపానుపు అయ్యా ఇడిసీ పెట్టేడే
 - ఏమక్కా దుర్గక్కా నన్ను పిలిచావూ
 - తమ్మాడా నామాట నవమంటాది
 - ఆలవారి మంగాని పెళ్లి ఆడయ్యా
 - తప్పు దొరుకూ తాము ఓరినాతమ్మాడా
 - లైసోరి మంగాని పుత్రికడతానా
 - అన్నానికిలేనీవారు నాకు పెళ్లిచేత్తారా
 - నాకుతగ్గసోకూలే జరగావే ఓయక్క
 - ఆలవోరి మంగాని పెళ్లాడు తమ్మాడా
 - నీసరదాసోకూలు నేనూ జరుపుతా
 - రాతీవలకామీద రాసియ్యే అక్క
 - నీకేబైయొక్కమెట్టాలే భాగామిత్తాను
 - ఆ కట్టామూ నీవైనా యిత్తాను తమ్మాడా
 - బంగారు వల్లెమూ సెంబూవత్తాది
 - నీ సరదా సోకూలూ నేజరుపుతాను
 - నువ్వెయింకల్లాతల్లివే జగదంబానువ్వైనా
 - నువ్వేదరిని ఉంటావో నీకొయనంలేదూ
 - నువ్వేదరిని ఉంటావో వాయనామేలేదే
 - రాతీవలకామీద రాసియ్యే అక్క
 - బెజవాడ దుర్గమ్మా రాసి యిచ్చిందీ
 - రాతీవలకామీద రాసియ్యే అక్క
 - నీగుళ్ళూ గోపురాలు కడితేని తమ్మాడా !
 - నీకు డబ్బు అయినా సాయంసేత్తాను
 - పెళ్లిఅయ్యానాని ఒప్పానం పెట్టే
 - నూటొక్కమెట్టాలే ఎక్కుతున్నాదో
 - తమ్మాడా ఎంకన్నా పెళ్లివే అయినాది

గజ్జాలమ్మ సతకము :

శరణుద్భవనచయమ్మా చరణనత సురిగణమ్మ సతత దయాంత
 కరణమ్మా శరణమ్మా కరుణనము బ్రోవుమమ్మ గజ్జాలమ్మా !
 శరణీకృత సతజన హృత్సరణీ సంస్కృతి పముద్రతరణీ ర్పణం
 హారతి హా లాహరి భక్తరుణీ కరుణింపుమమ్మ గజ్జాలమ్మా !

స్వర్గావవర్గ ఫలదా దుర్గా భర్గార్థగాత్ర దుర్గా సత్సం
 సర్గా నిర్గణసన్నత గర్గాది మునీంద్రవర్గ గజ్జాలమ్మా !
 అమరీ కబరీభారభ్రమరీ ముఖరితచరణ సరసిరుహయుగ శం
 భ్రమరీ చ్యవతంసశ్రితాఘమరచీ ఘనాభ్యుదయని గజ్జాలమ్మా !
 శారీరకాంతి విజిత మసారీ నిగమాంతనీడ శారీరపు సం
 హరీ హృష్టితశారీ గౌరీ మముబ్రోవుమమ్మ గజ్జాలమ్మా !
 ముజ్జగములు ముమ్మూరుతు లజ్జన నీమయజిక్కి యణమగుడ సం
 చజ్జవమున జీచ్చక్తి జగజ్జాలముగన్న తల్లి గజ్జాలమ్మా !
 తల్లి యాశ్రితకల్పకవల్లి రిపుజైత్యహృదయభల్లి మాయా
 భిల్లి ఫలితానిల భుగ్వల్లి దళనిభకపోలి గజ్జాలమ్మా !
 నాళిక జాజాది దివిషత్పాలీ మకుటాగ్రమణి విభాభాస్వత్స
 స్నాళిక ఖరజ్యోత్సాహాలిత శ్రితదురిత పంక గజ్జాలమ్మా !
 తృణమైన మేరువగు నీమృణగతిగిన మేరువైన తృణమగు గగనీ
 ఘృణదరిగిన సకల సురీగణసేవిత పాదపద్మ గజ్జాలమ్మా !
 నర్తకి పోలిక పెక్కుగుమూర్తులతో భువనమంత బొదలచు నిత్యం
 బార్తుల భక్తుల బ్రోచెడు కర్తపు గద సదయహృదయ గజ్జాలమ్మా !
 శ్రీశ గిరీశ వ్రముఖసురేశులు నీశక్తి గలుగ నేకదయని ఘో
 రాశరవీరుల నణచి బ్రకాశితకీర్తి ఘనులైరి గజ్జాలమ్మా!
 అచ్చలపు బత్తితోడను నిచ్చలు నిను బూజసేయ సెగడనవారిన్
 గ్రచ్చర సడుకని కరుణన గ్రచ్చల నొడగూర్చిబ్రోతు గజ్జాలమ్మా!
 మాయాతీత గుణాన్వితవై యాదిని త్రిగుణకలితులగు మూర్తులచే
 నీ యఖిలము గావించితిగా యంబా గుణ కదంబా గజ్జాలమ్మా !
 ఏపురమునందు నెవ్వారేపారిన భక్తితోడ నేపేరిడినన్
 రూపించి గొలుచుచుండిన కాపాడుదువమ్మ వారి గజ్జాలమ్మా !
 తారకదైత్యుని బాధలకొరువలేక మరులెల్ల నొద్దిక వేడన్
 ఖారిమి కుమా పనిచి నివారణ మొనరించితివి గదా గజ్జాలమ్మా !
 శ్రీ మహిత తాటివర్తిగ్రామ సువాసినీ విధూత కలుషణి భక్తో
 ఙ్గమదయాశారిని నిష్కామ సుగుణరత్నధామ్ని గజ్జాలమ్మా!
 గారిణి మునిమానస సంచారిణి శరచాప శంఖవక్ర్రాసి గదా !
 గారిణి సువిచారిణి హురకారిణి తురితార్థితరణి గజ్జాలమ్మా !
 వ్యసుమతి నెవ్వడు మది నివృటిలెడు భక్తిగొల్పనేరడా నిన్నున్

దవ్వంత శక్తిలేక యుగవృకు కొరగాడు వాడు గజ్జాలమ్మా !
 గజ్జాలమ్మను పేరన మజ్జనులను బ్రోవనుదయమందితి గద సం
 వజ్జలజముఖీ సఖిని జగజ్జాలముగన్నతల్లి గజ్జాలమ్మా !
 కాసరదైత్యుని బాధల వేసరి వానపుడ మొదలు వేల్పులువేడన్
 కేసరి వాహిరియై యుగ్రాసిండును మాడితిని వాని గజ్జాలమ్మా !
 పితాపుర పరిసరమున తాటివర్తి యనెడు నూర దనరుచు బవలజం
 ఘూటముల మాన్చి బ్రోచెడు గాటపుదయ భక్తజనుల గజ్జాలమ్మా !
 బలవంతములగు నిందియములు బండింతు మనసు సంయతమును నీడ్చుగదా
 తలవగ వాని జయింపంగలవాడె నిన్ను గాంచు గజ్జాలమ్మా !
 కామమొదపు సంగంబున కామంబున రుషయ దాని కతమున మోహం
 బా మోహమెరుక వణుచును కామము లేకుండజేయు గజ్జాలమ్మా!
 గందరగోళ మొనర్చుచు డెందము నిందియచయము గడిందె తెతల్పా
 ల్లెందించి వేచుచుండెను క్రందన చెడు శక్తినిమ్ము గజ్జాలమ్మా !
 చీమలు మొదలు గనలునెమ్మొముం దణిదనుక గలుగు భూతములందున్
 నీమహిమలేని దెందును కామింపగవమ్ము సుమ్ము గజ్జాలమ్మా !
 ధర్మంబులెక్ల నుత్తమదర్మంబు యహింసయని బుధ ప్రకరంబుల్
 నిర్మించె శ్రుతులను దుష్కర్మల దిగనంగలేరు గజ్జాలమ్మా !
 అల్పులు కొందరు దమకు ననల్పములగు శుభము లబ్బునను మూఢత
 సల్పుచును ప్రాణిహింసను కల్పింతురు నీకు బలిగా గజ్జాలమ్మా !

అకొండి వెంకన్నగారు

ఉక్తలేఖనము అకొండి కొండగారు

మామిళ్లమ్మ దండకం

శ్రీమన్నహిద్రాధి పాగ్రీయపుత్రీ, పవిత్రీకృతాత్మీయ చారిత్రి, దాత్రీ దురాహర సంకల్పిత
 స్వీమూర్తి, భవత్పాదపంకేరుహ ధ్యానసంక్తుడనై, స్వప్న చిత్తుండనై, బుద్ధిసూహించి, ప్రేమించి, సేవించి,
 స్తోత్రంబు గావించి, ధన్యండునదంచు సూహించి, నీమీద నేనాండు సద్దండకం బొప్పుగా జెప్ప సూహించి
 యున్నాడనే! శక్తిగన్నాడనే! కన్నవానిం దయం గన్నచందంబునన్ మన్ననల్ జేసి, మామిళ్లతల్లి మముంగాన
 నాకర్చునబొప్పుగా జేయవే బాయవే పావముల్ నీదుపాదంబులన్ సాంపుగా సర్వకాలంబులందున్
 మతింపగన్ తరింపగనన్ జేయగా జెల్లవే తల్లి తల్లి! -----

ఈవిధంగా సాగే ఈ దండకంలో మామిళ్లమ్మ జాతర జరిగేతీరు, ఆమె పుట్టింటవారు, ఆమెకు
 జనులొసగే నైవేద్యాలు, మొదలైనవన్నీ వర్ణింపబడ్డాయి. (వీటన్నిటిని నేను సంబంధిత ప్రకరణాలలో
 వివరించాను)

శ్రీ ముక్తపాటి భాస్కరరామయ్యపిఠాంతి, మారేడుబాక

బంగారమ్మమీద బుర్రకథ బాణీలో నున్న పాట :

వాసిగాను పీరికాపురంబున వన్నెకెక్కియున్న, అమ్మ మరివన్నె కెక్కియున్న
 తల్లి మరి వన్నెకెక్కియున్న, దేవి మరి వన్నెకెక్కియున్న
 పల్లపువీధి మెయిన్ రోడ్డువ్రక్క రావిచెట్టుకింద నిలుచున్న బంగారమ్మా ! వాసిగాను !!
 ఓ సుందరాంగి నీవున్న స్థలంబిక చూడ చోద్యమమ్మ
 మూడురోడ్డుల జంక్షనమ్మ, ముద్దుగ మూలనుంటివమ్మ
 ఎండకీ ఎండుచుంటివమ్మ, వర్షమున తడియుచుంటివమ్మ
 చెట్టుక్రిందాను నిలిచినమ్మ, సిగ్గచే శిరము వంచినమ్మ
 కన్నవారి కరుణలేదు కొమ్మ, బండారోరాడబడుచువమ్మ
 గోపురం బోకటి కోరవమ్మ
 ఓకొమ్మ నీవు కొత్తెం వెంకట్రావు గారు స్వప్నమందున వెళ్లి చెప్పుకొనుమా
 దామెర జగన్నాథుని దయగోరమ్మ, జీను మాణిక్యాల గారితో జతనుగూడవమ్మ
 బొజ్జాదొర్రయ్యగారితో బోధనేయవమ్మ, కొత్తెంవారిలోవ రాజాతో కోరి చెప్పవమ్మ వాసిగాను!!
 ఏడాది కొక్కసారి జనులు ఉత్సవములు చేయుదురమ్మా
 సానిమేళములు ఎన్నోసుమ్మ, కోయడాన్నులే పెడుదురమ్మ
 పిల్లలకు పేర్లు పెడుతురమ్మ, బండ్లవేషములు వేతురమ్మ
 బాణాసంచంతు లేదుసుమ్మ, గండదీపంబు పెడుదురమ్మ
 కుంభములు పెట్టుకొందురమ్మ, బంగారుబొమ్మ యందురమ్మ వాసిగాను !!

పదిరెడ్డిరాజు, కొండెవరం

సినిగీతాల బాణీలో మారెమ్మమీద పాట

(పసివాడుప్రాణం సినిమాలో 'కాశ్మీరు లోయల్', అనే శైలిలో)
 మారెమ్మ మాతవో మమ్మేలు నేతవో మారెమ్మ మాతా
 కరుణించేతల్లివో మాకల్పవల్లివో మారెమ్మ మాతా
 సురవీరగంధీరి జగమేలినావే
 సర్వదీనులపాలం రక్షింపరావే
 సర్వశక్తిజూపు ముక్తి
 సుందరాంగి అందవమ్మ వందనములు
 ఎందునున్న తెలిపెద మావిన్నవంబులు మారెమ్మ మాతవో!!
 శార్వాణి మమ్మేలరావెందుకో పర్వత శిఖరాలపై నెందుకో
 నిర్యాగ్య ఈ జన్మ నాకెందుకో నీపొందునే నన్ను త్వర జేర్చుకో

శరణంటినే దివ్యశుభకారిణీ సాష్టాంగ స్వాగతాలు నీకేయని
 సర్వకీరీటంబు చతురాస్త శూలంబు దాల్చేవు మారెమ్మ చూడమణి
 సుందరాంగి మాపవమ్మ మాకు వెలుగులు
 అందవమ్మ ఎందునున్న వందనంబులు మారెమ్మ మాతవో

భల్లా రమణ, గొల్లప్రోలు

ఈవిధంగా జానపదబాణీలో అలవోకగా జాలువారే వూజు, వర్ణన, కథాగేయాలతో పాటు శిష్టులు, బుర్రకథ దళాలవారు, భజన బృందాలవారు కూడ తమ తమ బాణీలలో గ్రామదేవతలపై సాహితీస్పృహకావించి, తమ తమ భక్తిప్రవర్తనలు ప్రధర్మిస్తున్నారంటే, సంఘంలో గ్రామదేవతల ప్రాముఖ్యత గల్గలేదని, ఆధునిక పోకడల ప్రభావాన్ని తలదన్న గ్రామదేవతలు సంఘంలో తమ స్థానాన్ని సుస్థిరంగా కాపాడుకుంటాన్నారని విదితమగుచున్నది.

అనుబంధం - 2

గ్రామదేవతలు - పూజింపబడుతున్న గ్రామాలు

ప్రతి గ్రామానికి ఒక దేవత ఉంటుంది. దేవతలేని గ్రామం ఉండడంటే అతిశయోక్తి కాదు. గ్రామదేవతల కుండే వలస లక్షణం వల్ల ఒక దేవత వేరు వేరు గ్రామాలలో నిలిచి ఆయా గ్రామస్థులచేత పూజలందుకుంటుంది. దీనినిబట్టి జిల్లాలోని వివిధ దేవతలపేర్లు వారు పూజలందుకుంటున్న గ్రామాల పేర్లు ఇక్కడ పొందుపరుస్తున్నాను. నా విషయసేకరణ పరిధినినుసరించి, నాకు లభించిన వివరాలను ఇస్తున్నాను.

దేవత పేరు	-	పూజింపబడుతున్న గ్రామము(లు)
అంకమ్మ లేక అంకాలమ్మ	-	కొడవలి, భద్రవరం, రావులపాలెం, ధవళేశ్వరం
అండాలమ్మ	-	బొర్రంపాలెం
అంతర్లమ్మ	-	నెల్లిపూడి
అక్కమ్మ	-	కూనవరం
అడవమ్మోరు	-	పాతపెరుమాళ్లపురం
ఆలివేలు అక్కమ్మ	-	కొడుకొదురు
ఆకులమ్మ	-	ఇసుకపూడి
ఆదిలక్ష్మమ్మ	-	కమిని, కేశవకుర్రు, రాజమండ్రి, వెలిచేరు
ఆరులమ్మ	-	రాజవరం
ఇంజవతమ్మ	-	లక్ష్మీపోలవరం
ఇందేశమ్మ	-	వెదుళ్లపల్లి, బులుసుపాలెం, వజ్రకూటం
ఇటుకులమ్మ	-	మాచవరం
ఉచ్చింతాలమ్మ	-	పేరవరం, లింగంవర్తి
ఉండ్రాళ్లమ్మ	-	అమరవిల్లి
ఉబ్బాలమ్మ	-	తాండవపల్లి, పులగుర్తి, ముక్కినాడ
ఉండాలమ్మ	-	వెలిచేరు
ఉడుగులమ్మ	-	పొన్నమండ, వంతంగి, నర్సిపూడి
ఎర్లమ్మ	-	ఈతకోట
ఎల్లమ్మ లేక ఎల్లారమ్మ	-	రావేశ్వరం, మండపేట, గొల్లవిల్లి, వెంగయ్యమ్మపేట
ఏగులమ్మ లేక వేగులమ్మ	-	వెల్దుర్తి, ఇసుకపల్లి, దుర్గాడ, రామవరం, జి.

ఒనువులమ్మ లేక ఒనుగులమ్మ
లేక వనవాలమ్మ

ఒరేలమ్మ
కట్టాలమ్మ లేక కట్టలాంబ
కడియాలమ్మ
కనకమహాలక్ష్మమ్మ

కన్నేలమ్మ
కప్పడాలమ్మ
కాగితులమ్మ
కాటుకలమ్మ
కాటుమాయమ్మ
కామాక్షమ్మ
కుంచాలమ్మ
కుండాలమ్మ
కుంతీదేవి
కొండమ్మ లేక కొండాలమ్మ
కొత్తమ్మ

కోటసత్తెమ్మ
కోటమ్మ
కోట్లమ్మ
కోరలమ్మ
గంగాలమ్మ

రాగంపేట, తాళగ్గారు, రాయవరం, మన్యవారి
పాలెం కాట్రావులపల్లి, గోండి, ప్రత్తిపాడు,
గోకవరం, తిరుపతిరాజుపాలెం, ఉప్పలపూడి,
ఏటూరు, అప్పన్నపాలెం, రమణయ్యపేట

అమరవిల్లి, కొత్తపల్లి, చిరతపూడి, అమీనబాద,
జాములపల్లి, పెదపట్నంలంక, పెదపట్నం,
మంగితుర్తి, మగతపల్లి, కడియం, గుమ్మరేగుల,
గిరిజనపురం, కేతనగిరి, మిర్రిపాడు, పెనుముళ్ల,
బాతనవిల్లి, వాకతిప్ప, వీరవిల్లిపాలెం, రాజోలు

గోనేడ

అవిడి

మల్లిసాల

మాడుపల్లి, మురముళ్ల, మాగాం, దేవరాపల్లి,
ఉడుమూడి, వీరవరం

మర్రివీడు

మానేపల్లి

వెదిరేశ్వరం

ఉప్పాడ, మూలపేట

కాట్రేనిపాడు

మండపేట

పరిమితడక

కొండూరు

జేగురుపాడు, ఎర్రంపాలెం

పనర్లపూడి, పనర్లపూడి లంక, సిరిపల్లి

బలభద్రపురం, తిమ్మరాజుపేట, ఆలవెల్లివెంకట
నగరం

పిఠాపురం

అమలాపురం

మామిడాడ, సామర్లకోట, అవంతవరం, దంగేరు

వాడపల్లి, ఏలేశ్వరం

పేరవరం, కొండతిమ్మాపురం, దొంతమూరు,

		<p>వన్నెపూడి, రావర్తి, జల్లూరు, చేబ్రోలు, ఉప్పుడి, తునికలపూడి, జడేరు, అనుకులపాలెం, వేటమామిడి, ఏటిపల్లి, దేవరమడుగు, దాలిపూడి, బొడ్డపల్లి, నులకమద్ది, లోదొడ్డి, రామచంద్రపురం, భూపాలపట్నం, వంతాడ, తోటపల్లి, కొంతంగి, కోటంగి, రమణయ్యపేట, వెంకటేశ్వర గ్రామాలతోపాటు మన్యం ప్రాంతమంతా కూడ</p>
గంటమ్మ	-	గంటి, నరకడమిల్లి. కామేశ్వరం. గుడిమెల్లంక ఖండ్రక.
గంటలమ్మ	-	కూరకల్లపల్లి, రాజమండ్ర
గందాలమ్మ	-	నాగులాపల్లి
గణ్ణేలమ్మ	-	జె.తిమ్మాపురం, తాటిపర్తి
గనికమ్మ	-	అమలాపురం
గరగలమ్మ	-	ముమ్మిడివరప్పాడు, భూపాలపట్నం
గారాలమ్మ	-	వరిమితడక
గున్నాలమ్మ	-	వాడపాలెం
గుబ్బాలమ్మ	-	ఇర్రెపాక, గోకవరం, మురారి, రాఘవపట్నం, కంబాలపాలెం
గుర్రమ్మ లేక గుర్రాలక్క	-	ఇసుకపల్లి, అంతర్వేది
గొంతేలమ్మ	-	వీరవిల్లిపాలెం, నరకడమిల్లి, అంకంపాలెం, మిట్టపాలెం, గోపాలపురం, మండపేట
గొంపమ్మ	-	బొడ్డవరం, తాటిపాకజగన్నాథపురం
గొల్లాలమ్మ	-	కూర్మాపురం, అంజూరి, వెంగయ్యమ్మపేట
గొలుసులమ్మ	-	తిమ్మాపురం
గోగులమ్మ లేక గోగులాంబ	-	బిక్కూరు, గోకివాడ, గోడిలంక, బోళ్లకుర్రు, బొడ్డవరం, తామరపల్లి, దుగ్గదురు, పెదరాయవరం, బొర్రంపాలెం, రాజభూపాలపట్నం, కట్టమూరు, కొమరిపాలెం, గోపాలపురం
చామాలమ్మ	-	మెరకచామారం
చింతపాటమ్మ	-	పనలపూడి
చింతాలమ్మ	-	పులిదిండి, సిరివాడ, మర్రివీడు తిమ్మాపురం,

వడ్డిపర్రు, కొమరగిరి, విరవ, అల్లవరం,
వడ్లమూరు, అమిరేకుల, జల్లాం, పనలపూడి,
ఇల్లవల్లి, రాఘవపక్షిణం, ముంజవరం.

చినిపాలమ్మ

-

దివిలి

చీడికమ్మ

-

కోరుప్రోలు మల్లవరం, కొండతిమ్మాపురం

చేముళ్లమ్మ

-

జగ్గన్నతిమ్మాపురం

జట్లమ్మ

-

తాటివర్తి, సుబ్బంపేట, ముక్కోల్లు

జమ్మాలమ్మ

-

ఇల్లింద్రాడ

జాగరమ్మ

-

శరభవరం

జాజాలమ్మ

-

మాసంవల్లి

జానువల్లిమ్మ

-

జానువల్లి

జావ్వలమ్మ లేక జావ్వలాంబ

-

దేవరావల్లి, కుండపల్లి

డెక్కలవోలమ్మ

-

తాళ్లూరు

తల్లిమ్మ

-

తామరాడ

తలుపులమ్మ

-

లోవకొత్తూరు, కొత్తూరు, రాజుపాలెం,
దిగువదారావల్లి, దావారామం

తాటమ్మ

-

పాతగన్నవరం

తాటిపూడమ్మ

-

కట్టుంగ

తాళ్లమ్మ

-

రమణక్కపేట, విరవాడ, గోవిందరాజులపాలెం,
గోరింట, ఎ. కొత్తవల్లి

తిల్లాలమ్మ

-

తిలకుప్ప

తుమ్మాలమ్మ

-

సీతానగరం

తోటమ్మ లేక తోట్లమ్మ

-

తాళ్లూరు, పాలగుమ్మి, పనలపూడి

దండమ్మ

-

కొమరగిరి, వడిశలేరు

దండుగంగమ్మ

-

పెద్రహ్మదేవం

దండుగులమ్మ

-

మల్లిపాల

దనమ్మ

-

వాడపాలెం, ఆమరవిల్లి, మగతవల్లి, గోగన్నమటం,
తొత్తరమూడి

దనమహాలక్ష్మి

-

గొల్లిపాలెం

దానవమ్మ

-

కొమరగిరి

దారలమ్మ

-

రాజవరం

దాసుల్లమ్మ

దుర్గమ్మ

దేశాలమ్మ

దోనాలమ్మ

దోరాలమ్మ

దోసాలమ్మ

సంగాలమ్మ

నక్కళ్లమ్మ

నగరమ్మ

నడవల్లమ్మ

నాంచారమ్మ

నీలవల్లమ్మ

నీలవేణమ్మ

నూకాలమ్మ

- చెయ్యేరు

- పెద్దనాపల్లి, రామచంద్రపురం, కొమరిపాలెం, శృంగారాయనిపాలెం, కందలాడ, చిత్రాడ, మాధవపురం

- వసంతవాడ

- బూపాలవట్నం. కొమరిపాలెం

- కడియం

- కానవరం, తోకాడ, దువ్వలపూడి

- నంగవరం, పి.దొంతమూరు, చినజగ్గంపేట

- నవఖండ్రవాడ

- పేరవరం

- నడవల్లి

- పేరవరం, ర్యాలి

- నీలపల్లి

- ఇరుసుమండ

- కీర్లంపూడి, ఉత్తరకంచి, ఒమ్మంగి, పెద్దిపాలెం, సంత పైడిపాల, ఉద్దండ జగన్నాథపురం, మండవం, శంఖవరం, పెద్దాపురం, ఎండవల్లి, లింగవర్తి, వవర, ఏలూరు, పితాపురం, కోలంక, చింతలూరు, మల్లావ, కాండ్రకోట, గొల్లిప్రోలు, ఉప్పాడ, పాన్నాడ, ఇరిపాక, రామచంద్రపురం, మాధవపురం, చెందుర్తి, చేత్రోలు, కుమారపురం, నవర, కనుపూరు, సీతారాంపురం, మల్లేపల్లి, రాజొమ్మంగి, కేంద్ర, కొరుప్రోలుమల్లవరం, కొత్తూరు, బిళ్లనందూరు, దిగువాయిపోలవరం, ఎ. కొత్తపల్లి, పసల్లపూడి, చింతలవల్లి, తునికలపూడి, వడిశలేరు, బిక్కవోలు, రాజమండ్రి, కాకినాడ జి. కొత్తపల్లి, ఉండూరు.

నేరేళ్లమ్మ

- నాగులాపల్లి, కొమరగిరి, తిరుమాలి, రాపర్తి, అన్నవరం, ద్రాక్షరామం

నేస్తాలమ్మ

- ములగపూడి

పందిళ్లమ్మ

- మూలపేట

పంపాదమ్మ

- పైడికొండ, కృష్ణాపురం, అద్దారేపేట, దుర్గాడ, పంపాదోపేట, కోటంగి

పచ్చాలమ్మ

- తాటివర్తి, చినతిరుపతి

పట్టాలమ్మ	- ఒట్టిగెడ్డ
వద్దాలమ్మ	- గోకివాడ
వద్దాలవెంకమ్మ	- లొల్లి, మెల్లపాలెం
వరదేశమ్మ	- మల్లేపల్లి, ఇంజరం, తాళ్లరేవు
వల్లాలమ్మ	- వానపల్లి, ఇసుకపల్లి, దివిలి, మొగలికుదురు, చింతలపల్లి, అంతర్వేదిపాలెం, కావవరం, కడియం
వసుపులమ్మ	- సామర్లకోట, రావర్తి, వన్నెపూడి
పాటెమ్మ	- కట్టుంగ, లక్ష్మీపాలవరం
పాదాలమ్మ	- ఎ. విజయనగరం, చిత్రాడ, బలరాంపురం, రమణయ్యపేట, ప్రత్తిపాడు, ఏలూరు, రావర్తి సూరంపాలెం, ఆనూరు, ప్రారాయవరం, నరసింగపురం, వీరరాఘవపురం
పాపమ్మ	- దంగేరు, మండపేట, మల్లవరం, గండేపల్లి, గిడజాం
పాలమ్మ	- జి. మేడపాడు, వన్నపూడి, లూటుకుర్తు, ఈదరాడ, దోమాడ, తార్లంపూడి
పాశాలమ్మ	- నరేంద్రపట్టణం, ఎర్రవరం, బూరుగుపూడి, సింగవరం, ముగ్గుళ్ల, తిరుమాలి
పెద్దింటమ్మ	- భోగాపురం, లక్ష్మీపురం, కొండేవరం, చంద్రంపాలెం, కోరుపల్లిపాడు
పైడమ్మ	- శంకరగుప్తం, కేశనపల్లి
పైడితల్లిమ్మ	- పితాపురం, ఏలేశ్వరం
పైడిమల్లిమ్మ	- జి. కొత్తపల్లి, చినబ్రహ్మాదేవం, గుత్తిందివి
పైళ్లమ్మ	- బోడనకుర్తు
పోలేరమ్మ	- గాదరాడ, పల్లెపాలెం, నాయకంపల్లి, మూలపేట, జల్లూరు, గంటిరాయుడుపాలెం, ఎర్రంపాలెం, అమీన్ బాద, సీతారాంపురం, వెదురుపాక, రాయవరం, మండపేట, జేగురుపాడు
పోశమ్మ	- గొందూరు, చీడిపల్లి
బులుసులమ్మ	- సోమేశ్వరం, భూపాలపట్నం, ఎర్రంపాలెం, లక్ష్మీవరం, రాయవరం
బూర్లమ్మ	- చంద్రమాంపల్లి
భూలోకశక్తి	- కృష్ణవరం, మానేపల్లి, తోకాడ, అముకుపాలెం,

బూరుగుపాలెం

బొడ్డమ్మ

- కుయ్యేరు

బోడిదేవత

- లొదొడ్డి

బోడకొండమ్మ

- దుర్గాడ, రాఘవవట్నం, అమిరేకుల, శరభవరం, పోతులూరు

బొయ్యాలమ్మ

- తాటిపాక జగన్నాథపురం

మంటలమ్మ

- కృష్ణవరం

మండాలమ్మ

- ద్రాక్షారామం

మల్లమ్మ

- కుమారపురం, కృష్ణవరం

మరిడమ్మ

- పెద్దాపురం, పిఠాపురం, ఏలూరు, చిన్నింపేట, జె. తిమ్మాపురం, రమణయ్యపేట, మాధవపురం, గండేపల్లి, తానేలంక, సూరసానియానం, దొంతికర్రు, అన్నవరం, బిళ్లనందూరు

మల్లమ్మ లేక మల్లిమాంబ

- కేశనకుర్రు, నంగవరం, ఉప్పుడి, ఆత్రేయపురం

మశమ్మ లేక మశానమ్మ

- ఫకురుద్దీన్‌పాలెం, జాములపల్లి, రావికంపాడు, సామంతకుర్రు, అంజూరు

మసకపల్లిమ్మ

- మసకపల్లి

మూలక్కమ్మ

- పెదపట్నంలంక, అప్పన్నరామునిలంక, రాజమండ్రి, రాజభూవలపట్నం, భూపాలపట్నం, కడియం, కందలాడ, చిత్రాడ, మండపేట, గోడి, ర్యాళి, కొండకొదురు, మాచవరం, వెల్లి, జగవతిరాజపురం, రంపెర్రంపాలె, రాజవరం, ఆత్రేయపురం, పసర్లపూడి, కాట్రేనిపాడు, మోరి, శంకరగుప్తం

మాచరమ్మ

- మాచర, సామర్లకోట

మాణిక్యాలమ్మ

- వాడ్రేవుపల్లి, గెద్దాడ, మురమళ్ల

మాదాలమ్మ

- గోర్న

మారెమ్మ

- పిఠాపురం, జాములపల్లి, అంతర్వేది, ఉచ్చిలి, ఎండపల్లి, రాజమండ్రి, కుమారపురం

మాపుళ్లమ్మ

- తాటిపాక, ములికిపల్లి, మల్లవరం, ఇసుకపూడి, మారేడుబాక, కాట్రేనికోన, నులమద్ది, పెదపర్తి, మునిపల్లి, చినగాడపల్లి, వాడపాలెం, పెదబ్రహ్మాదేవం

ముంగురులమ్మ

- వేలంక, కందరాడ

ముక్కుళ్లమ్మ
ముత్యాలమ్మ

మరుగులమ్మ

ములగాలమ్మ

ముసుళ్లమ్మ లేక ముసలమ్మ

మూతాలమ్మ

మొగలారమ్మ

రాజమ్మ

రాజ్యలక్ష్మి

రావులమ్మ

రూపులమ్మ

లంకతల్లమ్మ

తొల్లాలమ్మ

వడుగులమ్మ

వరదాలమ్మ

వనంతాలమ్మ

వాక్కులమ్మ

వెదుళ్లమ్మ

వెన్నమ్మ

వెలగాలమ్మ

వేలమ్మ

వేములమ్మ

వేలుపులమ్మ

- విలసవిల్లి

- రామవరం, సుంకరపాలెం, కుందవరం, దొడ్డిగుంట,
కేశవదాసుపాలెం, కోటపాడు, అంతర్వేదిపాలెం,
రంప ఎర్రంపాలెం, మల్లాం, ధవళేశ్వరం,
అప్పన్నరామని లంక, బేకి, కొత్తపల్లి, కొమ్మనాపల్లి,
విలసవిల్లి, శంకరగుప్తం, ముంజవరం, నదురుబాద,
వెదిరేశ్వరం, ద్రాక్షారామం, చేబ్రోలు, మల్లవరం

- తొత్తరమూడి, బండార్లంక

- గజ్జెనపూడి, గున్నేపల్లి అగ్రహారం

- పుల్లెటికుర్రు, సత్యవాడ, పులిమేరు, శివకోడు,
ముమ్మిడివరప్పాడు, దుగ్గుదురు

- గోల్లిప్రోలు

- అంతర్వేది

- జడ్. రాగంపేట, జె. రంగంపేట, జగ్గంపేట

- తండవరం, అనంతవరం, బంటుమిల్లి

- రాజపూడి, తండవరం, యల్లమిల్లి

- ఏలేశ్వరం, సంవర

- ముమ్మిడివరం, కొమర్రాజు లంక మరియు కోనసీమ
ప్రాంతం నందలి లంక గ్రామాల్లో కూడ

- తొల్లి

- పాడురుపాక

- వన్నపూడి

- లింగవర్తి

- రావులపాలెం, ర్యాలి, గంటి పెదపూడి

- చిన్నకొండపూడి

- ఈతకోట

- బేకి

- బలభద్రపురం

- ములగపూడి, రాతులపూడి, భూపాలపట్నం,
లచ్చిరెడ్డిపాలెం, గుమ్మరేగుల

- రంగంపేట

శ్యామలంబ

- వెలుగుబండి, రాజమండ్రి

సింగరమ్మ

- మల్లీసాల

సుబ్బలమ్మ

- అమలాపురం

సోమాలమ్మ

- అమరవిల్లి, కందలాడు, శంకరగుప్తం, రావులపాలెం,
పాడకట్లపల్లి, జొన్నాడ, ముంగడపాలెం,
పెదబ్రహ్మదేవం, అచ్చంపేట, వనసాడు

ఉపయుక్త గ్రంథసూచిక

ఆంధ్ర గ్రంథములు :

ఆంధ్రుల చరిత్ర - సంస్కృతి, ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, బాలేందు శ్రీనివాసం, 1966

ఆంధ్ర భాషావికాసం, ఆచార్య గంటి జోగిసోమయాజి

ఆంధ్ర సంస్థానములు - సాహిత్యపోషణ, ఆచార్య టి. దోణప్ప

ఆంధ్రుల సాంఘికచరిత్ర, సురవరం ప్రతాపరెడ్డి, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు 1949

ఋగ్వేదార్యులు - రాహుల్ సాంకృత్యాయన్, అనువాదం - మిక్కిలినేని సుబ్బారావు, 1974

కాటమరాజు కథలు, 1, 2 సంపుటములు, డా. తంగిరాల వెంకటసుబ్బారావు, ఆంధ్రసారస్వత
పరిషత్తు, 1976, 1978

కావమ్మ కథ, సి.వి. కృష్ణాబుక్ డిపో, మద్రాసు, 1974

గోదావరి సీమ - జానపదకళలు, క్రీడలు, వేడుకలు, పి.రామకృష్ణరెడ్డి, 1991

జానపదగేయాలు - సాంఘిక చరిత్ర, సంపాదకులు డా.బి. రామరాజు, డా. నాయని కృష్ణకుమారి,
1974

జానపదగేయ వాఙ్మయ వ్యాసావళి, నేడునూరి గంగాధరం, 1961

జానపదవాఙ్మయ చరిత్రము, హరి ఆదిశేషువు, 1954

జానపదవిజ్ఞాన వ్యాసావళి, జి.యస్.మోహన్, 1981

జానపదసాహిత్యము - వీరగాథలు, డా. తంగిరాల వెంకటసుబ్బారావు, ప్రపంచ తెలుగు మహాసభలు,
1975

జానపదసాహిత్య స్వరూపం, డా. ఆర్వీయస్ సుందరం, 1976

తెలుగు జానపద గేయగాథలు, డా. నాయని కృష్ణకుమారి, 1977

తెలుగు జానపదగేయసాహిత్యము, డా.బి. రామరాజు, 1958

తెలుగు జానపద సాహిత్యము - పురాగాథలు, డా. రావిప్రేమలత,

కేవలయాలమీద బూతుబొమ్మలెందుకు, తాపీ ధర్మారావు, 1977

రిశీలన (వ్యాస సంకలనం) ఆచార్య నాయని కృష్ణకుమారి, 1977

పల్లెపదాల్లో ప్రజాజీవనం, యెల్లండ రఘుమారెడ్డి, 1979

పాండురంగమాహాత్మ్యము, తెనాలి రామకృష్ణకవి

ప్రాకృశ్చిమ తత్త్వశాస్త్రచరిత్ర (ప్రథమ సంపుటము), అనువాదము సరిపెల్ల విశ్వనాథ శాస్త్రి, 1961

ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యము - దేవీప్రతిపత్తి డా. కుందుర్తి సత్యన్నారాయణ మూర్తి, 1988

బంగారుపాప (బషీర్ బీబీ), చారిత్రక నవల, రాయవరపు గౌరీరాజు, 1985

భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము, దేవీప్రసాద్ చటోపాధ్యాయ, అనువాదం డా. గూడ సుందర రామయ్య, 1978

భీమేశ్వర పురాణం, శ్రీనాథుడు

మనమూ - మన రాష్ట్రము - 3, తూర్పుగోదావరి జిల్లా

మారేడుబాక మామిళ్ల వారి దండకం, ముక్కపాటి భాస్కరామయ్య సిద్ధాంతి

మెనపాటేమియా సాహిత్య సంగ్రహము, కృష్ణవైతన్య, తెలుగు అనువాదము వేమరాజుభానుమూర్తి, 1958

రాత్రిస్తంభం (నాటకం) పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహం

రామాయణ పితృషములు, సురవరం ప్రతాపరెడ్డి, 1957

వ్యాస ద్వాదశ, ద్వాదశి నాగేశ్వర శాస్త్రి, 1991

విజ్ఞానసర్వస్వము, తెలుగు భాషా సమితి, 4వ సంపుటం, 1961

విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవి

శబ్దార్థరత్నాకరము, తెలుగు - తెలుగు నిఘంటువు, వారణాసి వెంకటేశ్వర్లు, 1982

స్త్రీలపాటలు (అనంతపురం మండలం), జి.యస్. మోహన్, 1982

హిందువుల పండుగలు - పర్వములు, తిరుమల రామచంద్ర, 1960

పత్రికలు

దినపత్రికలు

ఆంధ్రజ్యోతి (తూ.గో.) 6 -4 -88, 18 -4 -90, 31-5-92; 2-5-86, మే, 86; ఆంధ్రప్రభ (విశాఖ), 17-6-86; ఆంధ్రప్రభ; 13-10-86; ఆంధ్రప్రభ, 9-8-86, ఆంధ్రభూమి, (తూ.గో.) 20-5-89, 22-4-89; ఆంధ్రభూమి 23-1-90; ఆంధ్రభూమి 16-7-87; ఈనాడు (విశాఖ) 1-3-92; ఈనాడు (తూ.గో.) 31-5-92, నైది 21-5-89;

వారపత్రికలు

స్వాతి 15-9-89, పల్లకి 4-6-87

మాసపత్రికలు

కిన్నెర, డిశంబరు, 1953; గృహలక్ష్మి, సెప్టెంబరు, 1949 పైది, 1949

తెలుగు, జనవరి, 1988 భారతి, ఫిబ్రవరి, 1967; స్రవంతి, ఫిబ్రవరి, 1980; సాధన, మార్చి, 1986

కరవత్తములు

నూకాంబిక అమ్మవారి మహోత్సవ కరవత్తం, కాండ్రకోట, 1988

నూకాంబిక అమ్మవారి మహోత్సవ కరవత్తం, చింతలూరు, 1988

సిద్ధాంత వ్యాసములు

అన్నమాచార్యులు - యక్షగాన సంప్రదాయము (అముద్రిత సిద్ధాంత వ్యాసము) డా. అబ్బూరి గోపాలకృష్ణ

జానపద విజ్ఞానంలో బవనీలు - ఒక పరిశీలన (ముద్రిత లఘు సిద్ధాంత వ్యాసం) చింతల యాదయ్య, 1991

తణుకుతాలూకా గ్రామదేవతలు (అముద్రిత లఘు సిద్ధాంత వ్యాసం) ముత్యాలసంఘ, 1981

కృష్ణజిల్లా గ్రామదేవతలు - పురాగాధా పరిశీలన (అముద్రిత లఘు సిద్ధాంత వ్యాసం) - ఆర్. రవీంద్రబాస్, 1987

నల్లగొండ జిల్లా గ్రామదేవతలు (ముద్రిత లఘు సిద్ధాంత వ్యాసం) మోదిరెడ్డి అండమ్మ, 1987

వల్లిమి గోదావరి జిల్లా గ్రామదేవతలు - నమూనా సర్వేక్షణ - జానపద విజ్ఞాన విశ్లేషణ (అముద్రిత లఘు సిద్ధాంత వ్యాసం) - వీధి వివేకానందస్వామి, 1986

మోద కొండమ్మ గ్రామదేవత - జానపద సాహిత్యం (అముద్రిత లఘు సిద్ధాంత వ్యాసం), 1992

వ్యాసములు :

‘గ్రామదేవతలు’ డా. కోటి సూర్యనారాయణమూర్తి

గోదావరి తీరంలో కవులు, పండితులు - డా. పోచిరాజు శేషగిరిరావు

‘తూర్పు గోదావరి జిల్లా’ - డా. కోటి సూర్యనారాయణ మూర్తి

English Books

1. Ancient Humanity, Moragan Lewes
2. Animism - Primitive heritage - An Anthropological Anthology, Tayler E.B
3. Dictionary of Folkore, Mythology & Legend
4. Dravidian Gods in Modern Hinduism; Elmore
5. Element of Folk psychology, Wundt Willelm
6. Encyclopedia of Religion and Ethics, Vol.5, 1962
7. Ethnographic Notes in South India, Thruston E.
8. Female Worship, Nandita Krishna Femin - October 9, 1976
- 9,10. Folklore of Andhra Pradesh Rama Raju B. 1974
11. Folklore of Bengal, Ausuthosh Bhattacharya, 1978

12. Folklore and Folklife Richard M. Dorson
13. Golden Bough Vol. 1. Frazer G.J
14. Historical Studies in the Cult of the Goddess Manasa, Pradyot Kumar Maity 1966.
15. Indus Vally Civilization, John Marshall
16. Lokoyata, Debiprasad Chattopadhyaya, 1978
17. Mother Right in India, Ehrenfels B.O.R., 1941
18. Myth and Reality - D.D. Kosambi, 1962
19. Myth, Religion and Mother Right. J.J. Bachofen - 1967
20. The popular Religion and Folklore of Northern India, Wiliam Crook. B.A.. Vol. 1986
21. Primitive Culture T aylar, E.B. IInd edition
22. Shakti and Shaktas, IInd edition, Wookroof Sir John, 1920
23. Shakti Cult and Tara Circar B.C. 1967
24. Shakti power in conceptional Structure of Karipura Religion, Susan Snow wadly, 1975
25. Standard Dictionary of Folk'ore. Mythology and Legend; Vol. 1.2. 1949
26. Structural Anthropology, Claud Levi Straus, 1963
27. The Study of Folklore, Anal Dundes, 1965
28. The Sun Worship in Ancient India. V.C. Srivathsava 1972
29. The Village Gods of South India, White Head. 1921
Governmer Publications
1. Census of India, Fairs & Festival,s East Godavari, 1961
2. Census of india, 1991. Andhra Pradesh Series - 2 Provisional Population Tables - 1
3. District Census Hand Book of East Godavari - 1981
4. Hand Book.of Statistics : East Godavari, 1985 - 86

ఉపయాక్త వ్యక్తి సూచిక

వ్యక్తి పేరు	-	గ్రామంపేరు	-	మండలం పేరు
అచ్చిరాజు, పలవకూరి	-	వనసపాడు	-	సామర్లకోట
అమృతరామారావు, దివిలి				
అడివయ్య, మేరుగ	-	మాయాపట్నం(ఉప్పాడ)	-	కొత్తవల్లి
అనంతాచారి, పి	-	ఏలేశ్వరం	-	ఏలేశ్వరం
అప్పయ్యమ్మ, దంగేటి	-	సామర్లకోట	-	సామర్లకోట
అప్పలరాజు, గండేపల్లి				
గంగరాజు, రేవు	-	పితాపురం	-	పితాపురం
అప్పారావు, పులి	-	అమరవిల్లి	-	కొత్తవల్లి

అమ్మోరియ్య, ఉప్పురవిల్లి	-	మాయాపట్నం(ఉప్పాడ)	-	కొత్తపల్లి
ఆదమ్మ, చిట్టిమూరి	-	ఎ.కొత్తపల్లి	-	తొండంగి
ఎర్రయ్య, బత్తిన	-	సీతపల్లి	-	రంపచోడవరం
కన్నమ్మ, పిలకా	-	రాజమండ్రీ	-	రాజమండ్రీ
కాశీ, దూడల	-	పిఠాపురం	-	పిఠాపురం
కృష్ణమూర్తి, దొడ్డి	-	కొండెవరం	-	కొత్తపల్లి
కృష్ణరావు, వెలివేటి	-	బి.కొత్తూరు	-	పిఠాపురం
కోరలయ్య, సంతక	-	ఏలేశ్వరం	-	ఏలేశ్వరం
గంగయ్య, బండారు	-	వాడపాలెం	-	కొత్తపేట
గోపాలకృష్ణ, సునర్ల	-	మాచవరం	-	అంబాజీపేట
గౌరీనాథశర్మ, రాయవరపు	-	మూలపేట	-	కొత్తపల్లి
చంద్రన్న, యాతం	-	కుమారపురం	-	పిఠాపురం
చంద్రరావు, కుప్పాల	-	తొత్తరమూడి	-	అయినవిల్లి
జంగందొర, కురసం	-	రాజవరం	-	గంగవరం
జగ్గమ్మ, మానేపల్లి	-	మల్లిసాల	-	జగ్గంపేట
జోగారావు, యస్వీ	-	విశాఖపట్నం	-	విశాఖపట్నం
తిరుపతిరాజు, యం.	-	ఎ.విజయనగరం	-	గొల్లప్రోలు
తుక్కయ్య, బండి	-	ఎ. కొత్తపల్లి	-	తొండంగి
తూతయ్య, చీడిపల్లి	-	రాజవొమ్మంగి	-	రాజవొమ్మంగి
దీక్షితులు, కొమ్మిపల్లి	-	బొద్దవరం	-	కోటనందూరు
నల్లారావు, సుకవట్ల	-	సామర్లకోట	-	సామర్లకోట
నాగరాజు, నేమాల	-	అద్దారపేట	-	తొండంగి
నాగరాజు, శివకంచి	-	బలభద్రపురం	-	దిక్కవోలు
నూకరాజు, గండేపల్లి	-	మామిడాడ	-	జగ్గంపేట
నూకరాజు, బళ్ల	-	తిమ్మరాజుపేట	-	కోటనందూరు
నూకరాజు, మామిడాడ	-	జల్లూరు	-	పిఠాపురం
నూకరాజు, ముత్యాల	-	రావత్తి	-	పిఠాపురం
నూకరాజు	-	తాటిపాకజగన్నాథపురం	-	కోటనందూరు
పెద్దకొండ, మేకల	-	తిమ్మరాజుపేట	-	కోటనందూరు
పోలీసురావు, వాకపల్లి	-	మాగాం	-	అయినవిల్లి

బాపిరాజు, గోపికెట్టి	-	బెండపూడి	-	తొండంగి
బులిరాజు, తోలేటి	-	సామర్లకోట	-	సామర్లకోట
బుల్లెమ్మ, మొల్లేటి	-	లింగవర్తి	-	ఏలేశ్వరం
భాస్కరరామయ్య		.		
దీక్షితులు ముక్కపాటి	-	మారేడుబాక	-	మండపేట
మాధవ, శివకంచి	-	పిఠాపురం	-	పిఠాపురం
ముసలయ్య, గొలవల్లి	-	రాజవొమ్మంగి	-	రాజవొమ్మంగి
యముడమ్మ, రేవు	-	కొమరగిరి	-	కొత్తపల్లి
రత్నం, వాడ్రేవు	-	వానపల్లి	-	కొత్తపేట
రమణ, పల్లా	-	గొల్లప్రోలు	-	గొల్లప్రోలు
రమణ, వర్రి	-	కుమారపురం	-	పిఠాపురం
రాజన్న, దూడా	-	మాయాపట్నం(ఉప్పాడ)	-	కొత్తపల్లి
రాజారావు, అద్దేపల్లి	-	రాజవొమ్మంగి	-	రాజవొమ్మంగి
రాజు, దొడ్డి, రాజు పెదిరెడ్డి	-	కొండవరం	-	కొత్తపల్లి
రామకృష్ణమూర్తి, జోకా	-	కాండ్రకోట	-	పెద్దాపురం
రాములు, పల్లా	-	పిఠాపురం	-	పిఠాపురం
విజయరాణి, గండేపల్లి	-	లింగంపర్తి	-	ఏలేశ్వరం
విశ్వేశ్వరరావు, కాశీనాథభట్ల	-	పెద్దాపురం	-	పెద్దాపురం
వీరన్న, దైలిపిల్లి	-	మాయాపట్నం(ఉప్పాడ)	-	కొత్తపల్లి
శ్రీనివాస్, ఉద్దగిరి	-	తిరుమాలి	-	ఏలేశ్వరం
శ్రీనివాస్, వసుపులేటి	-	భద్రవరం	-	ఏలేశ్వరం
శ్రీరామచంద్రమూర్తి, ఆసాది	-	ఉలపల్లి	-	చిక్కవోలు
శేషగిరిరావు, ఆండ్ర	-	విశాఖపట్టణం	-	విశాఖపట్టణం
సత్యనారాయణ, మొల్లేటి	-	మల్లేపల్లి	-	గండేపల్లి
సత్తెమ్మ, గండుమిల్లి				
సుబ్బయ్యమ్మ, బంటుమిల్లి	-	పిఠాపురం	-	పిఠాపురం
సుబ్బారావు, తోటకూర	-	పెదబ్రహ్మదేవం	-	సామర్లకోట
హనుమంతురావు, చక్రవర్తుల	-	నవఖండ్రవాడ	-	పిఠాపురం

తప్పు ఒప్పుల పట్టిక

గమనిక - 1

287వ పేజీలో “పోశమ్మ” - “బులుసులమ్మ” దేవతల మధ్య రావలసిన గ్రామదేవతలు - వార పూజింపబడుతున్న గ్రామాల వివరాలు :

బంగారమ్మ	- పిఠాపురం, పెద్దాపురం, తార్లంపూడి, సుబ్బంపేట, మూలపేట, కొత్తపేట, పెరుమాళ్లపురం.
బంగారుపావ	- పొన్నాడ, అమలాపురం, రావులపాలెం, కొత్తపేట, మొల్లేరు, ఉడుమూడి, వైనతేయకొత్తవల్లి.
బండమ్మ	- ఉప్పాడ, మూలపేట, చోడివల్లిపేట, మొదలైన తీరప్రాంత గ్రామాలు.
బరింకలమ్మ	- ఉలిమేశ్వరం, కోరువల్లిపాడు.
బలుసులమ్మ	- శృంగవరపుపాలెం, వెదురుపాక, లక్కవరం విశ్వేశ్వరపురం, తానేలంక.
బాగిరితమ్మ	ఉప్పాడ, మూలపేట, మొదలైన తీరప్రాంత గ్రామాలు.
బావనమ్మ	- పెద్దనాపల్లి, ఇప్పనపాడు, సీతవల్లి, గోకవరం, గంటి పెదపూడి.

గమనిక - 2

అధిస్థాపికలు ప్రతి ప్రకరణాంతమున ఈయబడినవి.

పోశమ్మ - బులుసులమ్మ రావలసిన గ్రామదేవతలు వారు పూజింపబడుతున్న గ్రామాల వివరాల కొరకు తప్పు ఒప్పుల పట్టిక చూడుము.

చూడుము తప్పు ఒప్పుల పట్టిక చివర

తప్పి టప్పులి పట్టిక

పేజీ	పేరా	పరుస	తప్పు	ఒప్పు
115	నాల్గవ	ఆరవ	ఉద్భుతి	ఉద్భుతి
122	-	ఏడవ	గొర్రెల్లి	గొర్రెల్లి
122	మూడవ	మొదటి	రైల్వేషను	రైల్వేషను
122	మూడవ	మొదటి	వలను	వెలను
123	-	రెండవ	కొతభూమి	కొంతభూమి
123	మొదటి	మొదటి	కొండవరం	కొండవరం
123	రెండవ	మూడవ	ఈడ్చుక	ఈడ్చుకొని
126	మొదటి	మూడు	వీబలవారు	వంబలవారు
126	రెండు	మూడు	డెల్టా	డెల్టా
126	నాల్గవ	మూడు	మజ్జానపమోరు	మజ్జానపమ్మోరు
127	చివరి	రెండు	సైతమ్మ	సత్తెమ్మ
128	నాల్గవ	మూడవ	మగితా	మిగతా
128	అయిదు	ఆరవ	పంబలనాదం	పంబనాదం
130	మొదటి	మొదటి	లేపినా	లేపినా
130	రెండవ	చివరి	అంతరించిక	అంతరించి
130	అయిదు	మూడవ	పెల్లికూతురు	పెల్లికూతురు
132	మొదటిగేయం	నాల్గవ	అందారు	అందాదు
132	అయిదు	నాల్గవ	ద్రేయాడ	ద్రేలాడ
132	రెండవగేయం	నాల్గవ	ఓజీ	జోజీ
133	చివరి	మొదటి	వేశం	వేషం
133	మొదటి	మొదటి	పంబబల	పంబల
133	చివరి	పదవ	వడకు	వడుకు
134	చివరి	మొదటి	వెల్లడించుకే	వెల్లడించుకే
134	చివరి	రెండవ	వర్ణ	వర్ణన
135	-	మొదటి	సూచించుటకే	సూచించుటకే
135	మొదటి	అయిదవ	కంటి	కంటి
135	రెండవ	చివరి	యమంచుంది	యమంతుంది
135	మూడవ	రెండవ	బిడ్డ	బిడ్డల
135	చివరి	మూడవ	నుండి	నలిపి
136	మొదటి	నాల్గవ	ఆమరడ	ఆమడ
136	రెండవ	నాల్గవ	అవయువ	అవయవ
136	మూడవ	మూడవ	ఇప్పుడ	ఇప్పుడు
136	నాల్గవ	చివరి	ముంది	ముందు
136	నాల్గవ	చివరి	తల్లిని	తల్లిని
137	మూడవ	మొదటి	ఈశ్వరుడు	ఈశ్వరుడు
138	నాల్గవ	మొదటి	లడుగుతుంది	ఈగుతుంది
138	నాల్గవ	నాల్గవ	ఓపతురాజే	పోతురాజే
138	అయిదవ	మూడవ	గొళ్లు	గొడ్లు
139	రెండవ	మొదటి	చేటు	చేటు
139	మూడవ	ఎనిమిదవ	ఇంచి	ఇంటి
139	మూడవ	పదమూడు	తీసుకొన్ను	తీసుకొన్ను
139	మూడవ	పదిహేను	బసువునీరు	పసువునీరు
141	మొదటి	నాల్గవ	తన్న	అత్త
141	రెండవ	పదమూడు	ఒక	ఒకే
141	రెండవ	పదిహేను	క్రూరమృగమై	క్రూరమృగమై
141	చివరి	రెండవ	మృణులు	లక్ష్మణులు
142	మొదటి	ఆరవ	ముసలమ్మ	ముసలమ్మ
142	మొదటి	ఆరవ	ఇచ్చు	ఉచ్చు

142	రెండవ	మూడవ	చెప్పున్నాడేమో	చెప్పుచు
142	రెండవ	పదవ	ఇమియటానికి	ఉమియటానికి
142	మూడవ	నాల్గవ	బ్రాహ్మలు	బ్రాహ్మణులు
143	మొదటి	ఏడవ	బొటమ్మ	బొట్టు
146	మూడవ	పది	కొడమీద	కొండమీద
146	మూడవ	పదకొండు	కొడకింద	కొండకింద
159	మూడవ	పదకొండు	పేసి	పేసి
151	మూడవ	ఆరవ	కదా ' శర్వాది ' ప్రాప్త్య ఇచ్చిన పుత్రసంతానాన్ని చరించునది అయినట్లై పుడతానని ' చెప్పాలి	
169	రెండవ	మొదటి	వార్తని	వార్తని
171	మూడవ	మొదటి	రాతికొండ	రాతికొండ
171	మూడవ	రెండవ	కొంచెం	కొంచెం
176	మొదటి	మొదటి	ఉది	ఉంది
177	రెండవ	చివరి	వెళ్ళ	వాళ్ళ
179	చివరి	మొదటి	-	వేరొక
179	చివరి	మొదటి	-	అన్నం
184	రెండవ	మూడవ	వెదిక	వైదిక
185	-	నాల్గవ	స్తూం	సూత్రం
185	-	ఏడవ	దుర్జనత్వ	దుర్జనత్వం
186	-	ఎనిమిది	ప్రాకృశిమ	ప్రాకృశిమ
186	-	తొమ్మిది	పు '28'	పైది. పు. 28
188	మూడవ	తొమ్మిది	చూపుతుందియ	చూపుతుంది
190	నాల్గవ	మొదటి, అయిదవ	గలగ	గరగ
190	నాల్గవ	ఏడవ	రోజు	రోజు
191	నాల్గవ	మొదటి	బద్దిగడుగులు	బద్దిగడుగులు
200	మొదటి	మూడవ	ఆదేవతా	దేవతా
203	-	అయిదవ	శీలసేసి	శీలనుతేసేసి
204	మొదటి	నాల్గవ	వరం	వరం
208	నాల్గవ	అయిదవ	నిర్మాణం	నిర్మాణ
210	-	చివరినుండిరెండవ	అవురం	అవుతారం
216	-	పదమూడు	పెనుం	పెనం
218	-	ఆరవ	మడిసిని	మడిసిని
220	-	ఇరవదవ	నిలుపుటద్దాలు	నిలుపుటద్దాలు
220	-	పదమూడవ	నడుమైన	నీడుమైనా
220	-	పదనాల్గవ	తోసాచ్చి	తాసాచ్చి
221	మొదటి	ఎనిమిదవ	మగద్దాలమ్మ	మాదాలమ్మ
223	రెండవహెడ్డింగు	-	ప్రచారమైన	ప్రచారమై
223	మూడవ	ఏడవ	తీర్థానికివరగళ్ళు	తీర్థానికివరగళ్ళు
225	నాల్గవ	చివరి	సందర్భశాస	సందర్భవశాస
225	నాల్గవ	చివరి	ఆమెతలు	సామెతలు
225	నాల్గవ	చివరి	కూడాం	కూడా
226	-	మొదటి	సురాపానం	సురాపానం
227	మూడవ	మొదటి	ఆగాలి	అడగాలి
228	-	ఆరవ	'బా'ల	'బాల'
230	-	రెండవ	భాష	భాష
230	-	నాల్గవ(దిగువనుంచి)	మొలగుడ్డు	మొలగుడ్డ
231	-	పదమూడవ	అందుస్తు	అందుస్తు
232	-	పదహారవ	హడివిడిగా	హడావిడిగా
232	-	పదహారవ	ఉనంగా	ఉన్నవిధంగా
234	-	పదకొండవ	కగ్గం	కలిగ్గం

236	-	అంబుదవ(దిగువనుంచి)	వ్యాధలు	వ్యాధులు
237	-	వదవ	రలకొరివి	తలకొరివి
238	-	వదోహడవ	దేవదాసి	లేవదీసి
239	-	ఎనిమిదవ	పాపులు	పాపాలు
239	-	వదవ	పంబలవాళ్లు	పంబలవాళ్లు
239	-	వదోహనవ	పతిధర్మం	పతిధర్మం
239	-	వదహారవ	పంట	పంట
242	-	వదహారవ	యోహనం	యోహనం
247	నాల్గవ	మొదటి	గ్రామీణులందరు	గ్రామీణులందరు
248	నాల్గవ	మూడవ	అధ్యయనం	అధ్యయనం
248	నాల్గవ	నాల్గవ	కల్గిన్నాయని	కల్గిన్నాయని
249	చివరి	రెండవ	ఆచార్య	ఆచార
252	మూడవ	రెండవ	జానున	జానున
253	మొదటి	ఎనిమిదవ	ముక్కుపాటి	ముక్కుపాటి
256	-	ఆరవ	ఒట్టెల్లా	ఒట్టెల్లా
256	-	దిగువనుంచిఆరవ	చూడేబో	చూడేఅంబా
258	-	దిగువనుంచినాల్గవ	ప్రకాశుని	ప్రకాశిని
259	-	దిగువనుచివరవ	జానీకి	జానాడే
260	-	తోమ్మిదవ	కుంకాలు	కుంకాలు
260	-	ఇరవైఒకటవ	అమ్మా	అమ్మా
260	-	చివరి	జానేడే	జానాడే
268	-	వదకొండవ	బయడెల్లినాది	బయడెల్లినాది
269	-	నాల్గవ	కిట్ట	కిట్ట
269	-	వన్నెండవ	ఓభామామా	ఓభామామారుమా భామా
269	-	వదమూడవ	దాటంతానూ	దాటంతానూ
269	-	పందొమ్మిదవ	బెడవాడ	బెజవాడ
269	-	ఇరువదివ	బోతేవాడు	బోతేవాడు
269	-	ఇరువదినాల్గవ	వెండియ	వెండియ
270	-	చివరి	చిన్నతనాన్ని	చిన్నతనం
270	-	ఆరవ	మూడికంటి	మూడికండి
270	-	వదమూడవ	తరమూలాలాగ	తరమూలాగ
271	-	చివరి	నాగినాడు	లాగినాడు
271	-	వన్నెండవ	ఓరగాయి	ఓరగాయిఓరగాయి
271	-	పదహారవ	కుడుపులూ	కుడుపులూ
272	-	ఇరువదవ	వస్త్రాలు	వస్త్రాలు
273	-	ఇరువదిమిదవ	బోల్లినాది	బోల్లినాది
274	-	ఎనిమిదవ	లేరేరు	తీరేరు
274	-	వదవ	రాజాలు	రాజాలు
274	-	ఇరువదిమూడవ	వంటచెయ్యా	వంటలేచెయ్యా
275	-	వదవ	అడగూతున్నారు	అడుగూతున్నారు
275	-	పందొమ్మిదవ	మూరతమూ	మూరతమూ
277	-	నాల్గవ	కోడల్లినయో	కోడలయ్యా
281	మొదటి	మూడవ	ప్రాముఖ్య	ప్రాముఖ్యత
286	-	ఎనిమిది	దోసాలమ్మ	దోసాలమ్మ
286	-	ఇరువదిమూడవ	రాజొమ్మంగి	రాజొమ్మంగి
288	-	వదమూడవ	దొంతికుగ్రు	దొంతికుగ్రు
288	-	ముప్పదవ	నులకమద్ది	నులకమద్ది
290	-	అంబుదవ	మంగడపాలెం	ముంగండపాలెం
291	-	మొదటి	ఉప్పరపిల్లి	ఉప్పరపిల్లి